T.C.
EGE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRKİYE CUMHURİYETİ TARİHİ ANABİLİM DALI

ATATÜRK VE İNÖNÜ'NÜN İKİ MİLLİ EĞİTİM BAKANI (SAFFET ARIKAN VE HASAN ALİ YÜCEL) DÖNEMİNDE KÜLTÜR SİYASETİ (1935–1946)

(DOKTORA TEZİ)

Ömer KARAKAŞ

Danışman
Prof. Dr. Tuncer BAYKARA

İZMİR –2006

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğüne sunduğum Atatürk ve İnönü'nün İki Milli Eğitim Bakanı (Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel) Döneminde Kültür Siyaseti (1935-1946) adlı doktora tezinin tarafımdan bilimsel, ahlak ve normlara uygun bir şekilde hazırlandığını, tezimde yararlandığım kaynakları bibliyografyada ve dipnotlarda gösterdiğimi onurumla doğrularım.

Ömer KARAKAŞ

İmza

TUTANAK

Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yönetim Kurulu'nun ...../...../..... tarih ve ..... sayılı kararı ile oluşturulan jüri ..... anabilim dalı doktora öğrencisi .....'nın .... başlıklı tezini incelemiş ve adayı ...../...../..... günü saat .....'da ..... süren tez savunmasına almıştır.

Sınav sonunda adayın tez savunmasını ve jüri üyeleri tarafından tezi ile ilgili kendisine yöneltilen sorulara verdiği cevapları değerlendirerek tezin başarılı/başarısız/düzeltilmesi gerekli olduğuna oybirliğiyle / oyçokluğuyla karar vermiştir.

BAŞKAN

Başarılı ☐

Başarısız ☐

Düzeltme (6 ay süreli) ☐

ÜYE	**ÜYE**
Başarılı ☐	**Başarılı** ☐
Başarısız ☐	**Başarısız** ☐
Düzeltme (6 ay süreli) ☐	**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐
ÜYE	**ÜYE**
Başarılı ☐	**Başarılı** ☐
Başarısız ☐	**Başarısız** ☐
Düzeltme (6 ay süreli) ☐	**Düzeltme (6 ay süreli)** ☐

Not: Doktora Tezi Savunma Süresi asgari 90 dakika - azami 120 dakikadır.

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER IV

KISALTMALAR XII

ÖNSÖZ XIII

GİRİŞ 1

1.BÖLÜM

TÜRK OCAKARINDAN HALKEVLERİNE GEÇİŞ

A. Türk Ocakları 14

1.Meşrutiyet Döneminde Türkçülüğün Ön Plana Çıkması 14
2.Türk Ocaklarının Açılışı 17
3.Türk Ocaklarının Kültürel Faaliyetleri 19
4.Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in Kurulmasından Sonra Türk Ocakları 22
5.Türk Ocakları ile İlgili Tartışmalar 25
6.Türk Ocaklarının Kendilerini Feshetmesi 28

B.Mustafa Necati ve Harf İnkılâbı 30

1. Hayatı 30
2.Maarif Vekilliği 31
2.1.İlköğretim 32
2.2. Ortaöğretim 33
2.3.Yüksek Öğretim 35
2.4.Harf İnkılabı ve Millet Mektepleri 35

C. Esat Sagay ve Halkevleri..... 40

1.Hayatı 40
2.Maarif Vekilliği 41
2.1.İlköğretim 44
2.2.Ortaöğretim..... 44
2.3.Yüksek Öğretim 45
2.4.Halkevleri..... 45
2.4.1.Kuruluşu..... 45
2.4.2.Halkevlerinin Faaliyetleri..... 48

D.Dr. Reşit Galip Ve Üniversite Reformu..... 58

1.Hayatı 58
2.Maarif Vekilliği Dışındaki Çalışmaları..... 60
2.1 Dil Ve Tarih Alanındaki Çalışmaları 60
2.2.Türk Ocakları ve Halkevleri İle İlgili Çalışmaları..... 63
3.Maarif Vekilliği 64
3.1.İlköğretim 65
3.2.Ortaöğretim..... 66
3.3.Yükseköğretim: Üniversite Reformu 66

II. BÖLÜM

SAFFET ARIKAN VE DÖNEMİ

A.İlk Askeri ve Siyasi Faaliyetleri 75

1.Ailesi ve Öğrenim Hayatı..... 75
2.Askerlik Hayatı..... 75
2.1. Yemen İsyanı (1910)..... 75

2.2. I.Dünya Savaşı (1914) 77
2.2.1. Çanakkale (Kerevizdere) Savaşları 77
2.2.2. Irak cephesi: Kutülamare 78
2.2.3. İstanbul'un İşgali 81
2.3. Milli Mücadeleye Katılması 83
2.3.1.Anadolu'ya Geçişi 83
2.3.2.Anzavur Ayaklanması 85
2.3.3.Moskova Ateşemiliterliği 86
3.Siyasi Hayatı 88
3.1. Milletvekilliği 88
3.2. CHP Genel Sekreterliği 89

B. Kültür Bakanlığı 90

1. Eğitim Faaliyetleri 91
1.1.Eğitim Siyasetinin Esasları ve Müfredat Programları 91
1.2.İlköğretim 97
1.3.Ortaöğretim 100
1.4.Mesleki ve Teknik Eğitim 101
1.5.Yükseköğretim 102
1.5.1.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Açılması 102
1.5.2.Doğu'da Bir Üniversite Kurulma Teşebbüsü 105
2.Köyün Eğitimi (Köy Eğitmenleri) 108
2.1.Köy Eğitmenleri Kurslarının Kurulma Gerekçeleri 108
2.2.Uygulamaya Geçilmesi ve İlk Eğitmen Kursları 115
2.3.Müfredat Programları ve Dersleri 119
2.4.Eğitmenlerin Derslerde Kullandıkları Araç ve Gereçler 124
2.5. Ankara Çevresindeki Eğitmenli Köylerin Öğrenci Durumu 127
2.6.Eğitmen Kursları İle İlgili Bir Değerlendirme 132
3.Türk Tarihi, Dili ve Kültürü İle İlgili Çalışmalar 135
3.1. Tarih Çalışmaları ve "Türk Tarih Tezi" 135

3.2. III. Dil Kurultayı ve Güneş –Dil Teorisi 140
3.3. Saffet Arıkan Döneminde Neşriyat 143
4.Güzel Sanatlarda Millilik 150
4.1.İnkılâp Sergileri ve Resim Sanatında Millileşme 150
4.2.Milli Tiyatro-Opera- Müzik 154
4.3.Milli Folklor Arşivi 157
5. Yaptığı Bazı Yenilikler 160
5.1.Maarif Vekâletinden Kültür Bakanlığına Geçiş 160
5.2.Bazı Kavramların Değişmesi 163

C. Milli Savunma Bakanlığı ve Son Yılları 165

1.Milli Savunma Bakanlığı 165
2.Büyükelçilik Görevleri 167
2.1.Berlin Büyükelçiliği 168
3.Ömrünün Son Günleri ve Ölümü 168
4.Kişiliği ve Dönemine İlişkin Bir Değerlendirme 171

III. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ, İSMET İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANI SEÇİLMESİ DÖNEMİN İÇ ÇEKİŞMELERİNİN KÜLTÜR SİYASETİNE YANSIMALARI

A. Milli Mücadele ve Sonrasında Atatürk-İnönü İlişkileri 175

B.Atatürk İle İnönü'nün Siyasi Görüş Farklılıkları Ve İlişkilerinin Bozulması. 175

1.Mustafa Şeref Olayı 178
2.Çiftlik Olayı 179
3.Nyon Konferansı Sorunu 180

4. Reşit Galip'in Maarif Vekilliği 180

C. Atatürk'ün Hastalığı,Vefatı, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi 182

D. Siyasi Hayatın Yeniden Tanzimi 187

E.İade-İ İtibarlar (Siyasi Hayata Geri Dönenler)..... 192

1.Kazım Karabekir'in İade-i İtibari 192
2.Diğerlerinin İade-i İtibarı 194

F. **Atatürk İsminin Tasfiye Edilme Çalışmaları** 196

1. Paraların Pulların ve Resimlerin Değişmesi..... 197

IV. BÖLÜM

HASAN ALİ YÜCEL VE DÖNEMİ

A. **Çocukluğu ve Öğrenim Hayatı** 201

1.Ailesi ve Yetiştiği Sosyal Çevre..... 201
2.Öğrenim Hayatı 204
2.1.İlköğrenimi: Yolgeçen Mektebi..... 204
2.2.Ortaöğrenim: Mektebi Osmanî 206
2.3.Lise Öğrenimi: Vefa İdadisi 207
2.4.Üniversite Öğrenimi:Darülmuallimin-i Aliye 208
3. Meslek Hayatı..... 210
3.1.Öğretmenliği 210
3.2.Müfettişliği 212
3.2.1.Araştırma için Fransa'ya gitmesi 212

3.2.2.Mustafa Kemal Atatürk İle Bir Yurt Gezisi..... 213
3.3.Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürü 214
4. Siyasi Hayatı..... 216
4.1.Milletvekilliği 216
4.2.Maarif Vekilliği 216

B) Eğitim Siyaseti..... 217

1.Eğitim Siyasetinin Esasları..... 217
2.İlköğretim 219
3.Ortaöğretim 220
4.Mesleki Ve Teknik Eğitim 223
5.Yüksek Öğretim..... 225
6.Maarif Şuraları..... 226
6.1. I.Maarif Şurası 226
6.2. II. Maarif Şurası..... 227

C. HÜMANİST KÜLTÜRÜN İNŞASI..... 228

1.Hümanizmanın Evreleri ve Eğitime Yansımaları..... 228
1.1.Hümanizma'nın Tanımı 228
1.2.Türkiye'de Hümanist Uyanışının İlk Belirtileri 230
1.3.Hümanist Düşüncenin Gelişme Evresi..... 232
1.4. I. Maarif Şurası ve Bazı Tartışmalar..... 235
1.5.Liseler Klasik Şubeler ve Müfredat Programlarının Değişmesi..... 238
1.6.Neşriyat Kongresi ve Klasiklerin Neşri..... 245
1.7. Yücel Döneminde Neşriyata Bakış..... 253
1.7.1. Ansiklopediler ve Dergiler..... 258
1.7.2. İslam Ansiklopedisi..... 258
1.7.3. İnönü Ansiklopedisi 259
1.7.4. Resmi ve Diğer Dergiler..... 260

2.Güzel Sanatlarda Hümanist Arayışlar 266
2.1. 1.Devlet, Resim ve Heykel Sergisi 266
2.2. Tiyatro-Opera 271
2.2.1.Ankara Konservatuvarının Kurulması 271
2.2.2.Sahnelenen Oyunlar ve Temsil Bayramı 272
2.3.Diğer Kültürel Faaliyetler 278
2.3.1 Eski Eserlerle İlgili Çalışmalar 278
2.3.2. Türk inkılâp Tarihi Enstitüsü kurulması 278
3. Köy Enstitülerinde Kültür 279
3.1.Köy Enstitüleri Açılışı 279
3.2.Köy Enstitülerinde Eğlenceler-Kutlamalar, Bayramlar 282
3.2.1.Cumartesi Eğlenceleri 282
3.2.2. Önemli Günlerle İlgili Kutlamalar 283
3.3.Köy Enstitülerinde Tiyatro –Temsil ve Oyunlar 285
3.3.1.Halk Oyunları 285
3.3.2.Garp Tiyatro Eserleri 287
3.4.Kitap Okuma- Kitap Tanıtma –Seminerler 288
3.5. Milli Oyunlar- Türküler 299
3.5.1.Halk Oyunları 299
3.6.Geziler 305

D. HASAN ALİ YÜCEL'İN KİŞİLİĞİ VE DÖNEMİNE İLİŞKİN DEĞERLENDİRME 307

1.Ömrünün Son Yılları ve Yazarlığı 307
2. Eserleri 310
2.1. Kişiliği ve Döneminin Kısa Değerlendirilmesi 312
3.Saffet Arıkan'a Tezat Teşkil Eden Yönleri 317
3.1.İstanbulluk- Taşralılık 317
3.2.Darülfünun- Harbiye Mektebi 326

SONUÇ..... 327

KAYNAKÇA..... 335

EKLER..... 351

KISALTMALAR

a.g.e. : Adı Geçen Eser
a.g.m. : Adı Geçen Makale
bkz. : Bakınız
bty. : Basım tarihi yok
CHP(F) :Cumhuriyet Halk Partisi
Çev. :Çeviren
D.T.C.F. :Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi
Ens : Enstitü
Gzt. : Gazete
M.E. B. : Milli Eğitim Bakanlığı
Nr. : Numara
TBMM : Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C. :Türkiye Cumhuriyeti
T.D.K. : Türk Dil Kurumu
T.T.K. : Türk Tarih Kurumu
t.y. : Tarih yok
Üni. : Üniversitesi
s. : Sayfa
S. : Sayı
S.C.F. : Serbest Cumhuriyet Fırkası
Yay. :Yayını
y.y. :Yazar yok

ÖNSÖZ

Kültür, kültür tarihi ve kültür siyaseti üzerine günümüze değin değişik çalışmalar yapılmıştır. Özellikle, tezimize başlık teşkil eden Maarif Vekili Hasan Ali Yücel adına, yüksek lisans tezleri hazırlanmış, sempozyumlar düzenlenmiştir. Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet tarihimizin en uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı görevini yapmış bir siyaset- kültür adamımızdır. Saffet Arıkan da, Hasan Ali Yücel'den önce 3,5 yıl süre ile Atatürk'ün en uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüş Cumhuriyet devri bir asker- devlet adamımızdır. Dolayısıyla, Hasan Ali Bey ile Saffet Bey arasında bir halef -selef ilişkisi vardır.

Bu iki bakan, uzun süre olarak görevde kalmaları göz önüne alındığında, Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet İnönü'nün kültür ve eğitim siyasetlerini etkin bir şekilde belirleyen ve uygulayan ikili gibi durmaktadırlar.

Hasan Ali Yücel adı Türk halkının büyük çoğunluğu tarafından bilinmesine karşın, Saffet Arıkan isminin hafızalarda hak ettiği yeri almadığı görülmüştür. Bizi, bu çalışmaya sevk eden önemli nedenlerden birisi bu çelişkidir.

Atatürk ve İnönü kendi dönemlerinde kültür ve eğitim siyasetlerini şekillendirirken, seçtikleri Maarif Vekillerinin bazı hususiyetlerini şüphesiz göz önünde bulundurmuşlardır. Buna bağlı olarak şu söylenebilir ki, Atatürk dönemi ile İnönü dönemi arasında - mevcut ortaöğretim Türkiye Cumhuriyet İnkılâp Tarihi ders kitaplarında her ne kadar bahsedilmese bile - politik, iktisadi ve özellikle, kültür siyaseti açısından önemli farklılıklar vardır.

Biz, bu çalışmamızda, eğitim ve kültür ile alakalı kitap ve makalelerin dışında, bazı doktora tezleri; kültürel konuları ihtiva etmeleri sebebi ile Ülkü, Köy Enstitüleri Dergisi, Çığır, Maarif Vekâleti Mecmuası, Kültür Bakanlığı Dergisi, Ayın Tarihi gibi dergileri taradık. Bunun yanı sıra, Cumhuriyet, Vakit, Milliyet, Ulus gibi 1935–1946 yılları gazetelerinden de yararlandık. Bazı girişimlerimize rağmen Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi bünyesinde yer alan Milli Eğitim Bakanlığı arşivinden tasnif çalışmaları nedeniyle yararlanamadım.

Saffet Arıkan, hiç evlenmemiştir. Dolayısıyla çoluk –çocuğu yoktur. Kardeşi, Pedegog ve eğitimci yazar, Baha Arıkan ve çocuklarına birçok çabama rağmen ulaşamadım.

Tezimin konu tespitinde ve çalışmalarımın yönlendirilmesinde bana her türlü yardım ve desteği veren tez danışmanım, Prof. Dr. Tuncer Baykara'ya, Prof. Dr. Ahmet Özgiray'a, Prof. Dr Yavuz Akpınar'a teşekkür ederim. Ayrıca, TBMM Kütüphanesi çalışanlarına, Manisa İl Halk kütüphanesi çalışanlarına, eşime ve çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ömer KARAKAŞ

GİRİŞ

a) Kültür Kavramının Tanımı

Kültürün, günümüzde iki yüzden fazla tanımı vardır. Kültür sözcüğü; cultura'dan gelmektedir. Colere: ekip biçmek, cultura ise Türkçe'deki ekin karşılığında kullanılmıştır. Bilimsel anlamda kültür sözcüğü, Almanca'dan diğer Batı dillerine ve bu arada da Fransızca'ya geçmiştir. Voltaire, kültürü düşünme, seçme ve eleştiri gücünün geliştirilmesini sağlayan bilgi ve bilincin bir bütünü olarak tanımlamış ve bu yaklaşımıyla da eğitim kavramına yaklaşmıştır. Kültürü, içerdiği anlamlara göre dört şekilde sıralamak mümkündür:

1.Bilimsel alandaki kültür: Uygarlıktır.

2.Beşeri alandaki kültür: Eğitim sürecinin ürünüdür.

3.Estetik alandaki kültür: Güzel Sanatlardır.

4.Maddi (teknolojik) ve biyolojik alanda kültür: Üretme, tarım, ekin, çoğaltma ve yetiştirmedir. [1]

"Kültür, günümüzde üzerinde uzlaşılan nadir kavramlardan birisidir. Milli kültürcüler ile ulusal kültürcüler, milli ve ulusalın kavgasını yaparken, kültür herkesçe kabul görmektedir. Gerçi, kültüre Gökalp'ın burada yüklemek istediği milli/ulusal özellik açıkça belirgindir. Kavramın kökeninde kültür veya medeniyet = uygarlık denmiş ise de (1871) Gökalp ve takipçileri, bu iki kavrama farklı anlamlar yüklemek istemişlerdir. Buna göre medeniyet = uygarlık evrenseldir, bütün insanlığın malıdır. Kültür ise yerel, milli = ulusaldır."[2]

Medeniyet ve kültür kavramlarınının anlamları itibari ile birbirine yakınlıkları söz konusudur. Bu iki kavram, günümüze gelinceye kadar değişik şekillerde tahlil edilmiş ve değerlendirilmiştir. Medeniyeti, ilim ve teknikte ilerleme anlamında kullananlar olduğu gibi Mehmet Akif gibi "Medeniyet, dediğin tek dişi kalmış canavar" dizesiyle olumsuz anlamında kullananlar da olmuştur. Mehmet Akif, medeniyet ve kültür kavramlarının o dönemde ne anlama geldiğini bilerek kullanmıştır. Akif'e göre, İtalya

[1] Bozkurt Güvenç, **İnsan ve Kültür,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1979, s.96–99.
[2] Tuncer Baykara, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Akademi Kitabevi, İzmir 1997,s.6.

Trablusgarp'ı, Fransa Cezayir'i "medenileştirmek" için işgal etmiştir. "Balkan Harbi'nden sonra gelişen olaylar Türklerin medeniyetten hoşlanmamalarına yol açmıştır. Yine aynı yıllarda Almanlar, kültürün yanında yer almaya hazır olan Türk efkârı umumisini etkilemiştir. İngiltere ve Fransa'nın Türk kamuoyuna karşı takındığı tavra karşılık, Türkler Almanya ile bir anlaşma imzalayarak medeniyet ve kültür çatışmasında medeniyete düşman olarak kültürün yanından yer almışlardır."[3]

Sonuç olarak kültür; Bir toplumun tüm hayat biçimi, İnsanların içinde yaşadıları hayat şartlarına uyumlarının toplamı, çevremizin insan yapısı olan kısmı gibi anlamlara gelmektedir.[4]

Biz, Atatürk ve İnönü'nün iki milli eğitim bakanı Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel'in kendi dönemlerinde uyguladıkları eğitim ve kültür siyasetini incelerken, her iki bakanın kültür anlayışlarını, başta eğitim olmak üzere, güzel sanatlar, dil- tarih ve sair alanlardaki çalışmalarını göz önüne alarak değerlendirmeye çalıştık.

b) Meşrutiyet Dönemi Siyasi ve Kültürel Ortam

Abdülmecit'in ölümü ile birlikte tahta çıkan Abdülaziz döneminde, ülke içerisindeki muhalefet hareketlerinin yurt içinde ve yurt dışında yoğun bir faaliyet içerisinde olduğu görülmüştür. Abdülaziz'in öldürülmesinin ardından, kısa süreli olarak tahta geçen V.Murat, akli dengesinin bozuk olmasından dolayı tahttan indirilmiş, Meşrutiyeti ilan edeceğine söz veren II. Abdülhamit tahta geçirilmiştir. Kanun-i Esasi'yi kabul eden II. Abdülhamit zamanında, Osmanlı Devleti'nde anayasal düzene geçilmiştir. Bu suretle halk, yönetimde söz sahibi olmuş ve ilk demokratik adımlar atılmıştır.

Tarihlere 93 harbi olarak geçen 1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşı sonucu meclisi süresiz tatil eden II. Abdülhamit dönemi, çok tartışmalı bir dönem olup hala da tarihi ve sosyal yönleri ile tahlil edilmeye devam edilmektedir. Bu dönemde, Kıbrıs Osmanlı Devleti'nin elinden çıkmış, Ermeniler, yer yer isyanlar çıkarmış, İngiltere, Mısır'ı işgal etmiş, Doğu Rumeli Bulgaristan'a bırakılmış, Avusturya, Bosna Hersek'i ilhak etmiş ve Osmanlı Devleti, Bulgar Krallığını tanımak zorunda kalmıştır. Uluslarası siyasette Osmanlı Devleti, İngiltere'ye karşı Almanya ile yakınlaşmıştır. Ekonomik

[3] Tuncer Baykara**, Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 2006, s.48–49.
[4] Tuncer Baykara, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Akademi Kitabevi, İzmir 1997, s.7.

açıdan ise bu dönem çok sıkıntılı bir dönem olmuştur. Borçlar yüzünden Düyun–ı Umumiye kurulmuş, Osmanlı gelir kaynaklarına el konmuştur. Ülkede, güçlü bir hafiye sistemi tesis edilmiş, jurnaller yüzünden gerginlikler artmış, basına sıkı bir sansür konarak bir istibdat dönemi yaşanmıştır. Bu dönemin, siyasi ve ekonomik yönden olumsuz bir manzara arz etmesinde, padişahın rolünden ziyade devrin siyasi ve ekonomik konjonktürünün fonksiyonu daha fazla olmuştur.

Bütün bunlara karşın II. Abdülhamit'in eğitim alanında izlediği siyaset neticesinde, Batı'yı iyi tanıyan bir kuşağın yetiştirilmesi de sağlanmıştır. Ancak bu kuşağın, Batı medeniyetini tek medeniyet olarak değerledirmesi en azından o dönem için önemli bir problemdir.

Jöntürkler olarak adlandırılan bu kişiler, 1889'da Askeri Tıbbiye'de, İttihat ve Terakki adı ile bir cemiyet kurmuşlardır. İlk adı İttihad-ı Osmanî olan bu Cemiyet'in kurucuları İbrahim Temo, Abdullah Cevdet, Mehmet Reşit, İshak Sükuti ve bazı kaynaklara göre, Hüseyinzade Ali adlı tıbbiye askeri öğrencileri idi. Yeni Osmanlılar Hareketi'nin devamı niteliğindeki Jöntürkler hareketinin esas gayesi; Osmanlı Devleti'nin dağılmasını önlemek ve Avrupa Devletlerinin dış müdahale ve baskılarına karşı göğüs germekti. Meşrutiyet'in ilanı ve Kanun-i Esasi'nin yeniden işlerlik kazanması da başlıca taleplerindendi. Cemiyet'in Paris şubesi başkanı olan ve Meşveret gazetesini çıkaran Ahmet Rıza'nın faaliyetleri sonucu; Cemiyet'in ismi, Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti olarak değiştirilmiştir. 1895–1896 yıllarında yayınladığı ilk ayrıntılı cemiyet nizamnamesi ile kuruluş amacını ve fikirlerini açıklamıştır.

II. Abdülhamit, Yunan Savaşı'nda elde ettiği netice ile yurt dışında bulunan İttihat ve Terakki Cemiyeti mensuplarına karşı muhalefet politikasını değiştirmiş ve onları affettiğini, liyakatlerine göre vazifelendireceğini bildirmiştir. Bunun üzerine, Mizancı Murat ve birçok Jöntürk, İstanbul'a dönmüştür. II. Abdülhmit'in 1899 da Almanya'nın Bağdat demiryolu imtiyazını alması Alman yanlısı olarak yorumlanmış, bu durum İngiltere'nin yurt dışındaki muhalefet grupları desteklemesine sebep olmuştur. 1902'de Paris'te I. Jöntürk Kongresi düzenlenmiştir. Paris'e kaçan Damat Mahmut Paşa'nın oğlu Prens Sabahattin ve yandaşları ile Ahmet Rıza'nın Grubu arasındaki fikri çatışmalardan dolayı Jöntürkler ikiye ayrılmıştır. Yurtdışında, çeşitli merkezlerde (Paris, Şam, Selanik) basın yolu ile muhalif görüşlerine devam eden

Jöntürk Hareketi'nin Selanik kolu, (Osmanlı Hürriyet Cemiyeti) 1907'de Ahmet Rıza Grubu ile birleşmiştir. Bunun sonucu Cemiyet, İttihat ve Terakki adını almıştır. Daha sonra Jöntürk Kongresi ile Prens Sabahattin'in Grubu başta olmak üzere diğer grupların birleşmesi sağlanmıştır. 1907 kongresi ile birlikte Cemiyet, ihtilal kararını da almıştır.

XX. yüzyılın başında Makedonya meselesi yeniden alevlenmiş; Balkanlar tam anlamı ile komitacıların yuvası haline gelmiştir. 1908 öncesi İttihat ve Terakki, Makedonya'da çok güçlü bir Cemiyet kurmuş ve o dönemde meydana gelen Rus-İngiliz yakınlaşmasının ve Avrupa müdahalesinin Makedonya'nın Osmanlı egemenliğinden çıkarılacağı endişesi ile bu mücadele kısa sürede büyük bir isyan hareketine dönüşmüştür.

Sultan II. Abdülhamit yönetiminin isyanı bastırma çabaları sonuç vermemiş, İttihat ve Terakki, 23 Temmuz 1908'de, Manastır'da Meşrutiyet'i ilan etmiştir. Sonrasında Rumeli' deki isyan merkezlerinden gelen Meşrutiyet talepleri üzerine Sultan II. Abdülhamit de 23 Temmuz gecesi meşrutiyeti ilan etmek zorunda kalmıştır. Tarihimize "hürriyetin ilanı" olarak geçen 2. Meşrutiyet'in ilanı, İstanbul başta olmak üzere, Doğu Rumeli ve diğer Osmanlı vilayetlerinde sevinç gösterileri ile karşılanmıştır. "Hürriyet, müsavat, uhuvvet" düşüncesi ekseninde, papazlar ve imamlar kol kola girerek mutluluklarını göstermişlerdir.

Büyük umutlarla başlayan bu dönem, adeta siyasi bir laboratuvar olmuştur. Fikri yönden, Türk tarihinin belki de en renkli ve zengin dönemi sayılabilecek II. Meşrutiyet' in mutlu tablosu, yerini kısa zaman içerisinde karamsarlık psikolojisinin ağır bastığı bir manzaraya terk etmiştir. Meşruti idareye karşı ilk tepki, 13 Nisan 1909 da meydana gelen ve 31 Mart Vak'ası diye adlandırılan isyan ile olmuştur. Bu isyan, Hareket Ordusu tarafından bastırılmış, Sultan II. Abdülhamit tahttan indirilmiş, yerine V.Mehmet Reşat tahta çıkarılmıştır. Bu isyan bastırıldıktan sonra yönetimi ele geçiren İttihat ve Terakki, 1913 Bâb-ı Âli baskını ile birlikte Osmanlı yönetimini tamamen ele geçirmiş ve bu sonuç İttihat ve Terakki'nin diktatörlüğe dönüşmesine sebep olmuştur. [5]

II. Meşrutiyet döneminin önemli olayları arasında, Trablusgarp Savaşı ile birlikte, bölgenin İtalyanlara terk edilmesi, Balkan savaşları sonucunda ise bu

[5] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, **İkinci Meşrutiyet (1908-1928),** c. I., İletişim yay. İstanbul 1998,s.36–37.

coğrafyadaki toprakların büyük bir kısmının Bulgaristan, Yunanistan, Sırbistan, Romanya gibi ülkelere bırakılması, Arnavutluk'un bağımsızlığını ilan etmesi ve nihayet Birinci Dünya Savaşı'nın başlaması, Osmanlı'nın da savaşa katılması ve savaş sonrası fiili olarak işgallerin başlaması gelebilir.

Bütün bu olumsuzluklara karşın II. Meşrutiyet; ilk defa ekonomide millileştirme çabasının görüldüğü, eğitimde yenileşme hareketlerinin hızlı bir şekilde devam ettiği bir dönem olmuştur. "Kız öğrencilerin üniversitede derslere devam etmeleri; üniversiteye muhtariyet verilmesi; kadın cemiyetlerinin kurulması ve kadınların iş hayatına atılabilmeleri; millî kütüphane, millî arşiv, millî müzik, millî filmcilik, millî coğrafya cemiyetlerinin kurulması; eğitimin laikleştirilmesi, dinî teşkilâtın eğitimin dışında tutulması; Batı takviminin kabul edilmesi; İttihat ve Terakki Cemiyeti ve Türk Ocaklarının kontrol ve yönetiminde hayır ve fikir cemiyetleri kurularak edebiyatta, dilde, sanat alanında millî görüşe önem verici bir gelişmenin sağlanılması yolundaki çalışmalar"[6] dönemin hedefleri arasında önemli bir yer tutmuştur.

c) Meşrutiyet Döneminin Fikri ve Felsefi Yapısı

Bu dönemin fikri akımları; Osmanlıcılık, İslamcılık, Türkçülük ve Batıcılıktır. Ancak, bütün bu görüşlerin dışında dönemin aydınlarının zihni dünyasında baskın bir görüş olarak pozitivizm vardır.

Pozitivizm, Latince, "ponore" ve "positus" kelimlerinden ortaya çıkmış, Fransızca "poser", "pose" kelimelerinden türetilmiştir.[7] Bilindiği gibi 18. yüzyılın sonları 19. yüzyılın ilk zamanlarında artık bilimsel gelişmeler hızlı bir ilerleme kaydetmiştir. Rönesans hareketleri ile birlikte Kopler, Galileo, Newton gibi bilim adamlarının yerleştirdikleri ilkeler; bütün bilimleri kapsayacak hale gelmiş ve Descartes, Hobbes, Locke, Newton, Fourrier, Kepler, Bacon, Leibniz, gibi bilim adamlarının felsefi ve diğer alanlarda da etkili olduğu görülmüştür.[8] Pozitivizmin adeta bir din haline gelerek ilmihalini de yazan August Comte'dur. Materyalist bir felsefi hareket olarak ortaya çıkan bu görüş 20. yüzyılın 2. yarısına kadar bütün dünyada etkili olmuştur. August Comte, pozitivizmin en önemli ismi olarak kabul

[6] Metin Eriş, "Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler,** c.14, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002,s.599.
[7] Murtaza Korlaelçi, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi**, İstanbul 1986,s.II.
[8] Macit Gökberk, **Felsefe Tarihi,** İstanbul 1974, s.223.

edilmiş, bu felsefe her soruya cevap verebilecek bir duruma gelmişti. Comte, müspet ilimlerin kâinatın ve insanın bütün sırlarını çözeceğini ileri sürmüş, tecrübe edilmeyen bilgileri reddetmiş ve semavi dinlerin tanrısı yerine akıl tanrısını koymuştur.

Comte sonrası Mill, Lafitte, Durkheim gibi filozoflar pozitivizmi daha da geliştirmişlerdir. Ancak en önemli ilerleme, Charles Darwin'in evrim teorisi ile kaydedilmiştir. Pozitivist düşünce ile birlikte siyasi ve iktisadi birçok doktrin kendini yeniden ele almış ve bu görüşle harman olmuş ideolojiler haline gelmiştir.

Pozitivizmin Osmanlıya girişi ile Tanzimat döneminde tercüme faaliyetleri de artmıştır. Hoca Tahsin ve daha sonra bu görüşün amansız hasmı da olacak olan Ahmet Mithat Efendi, bu fikriyatın yayılacağı zemini hazırlamıştır. Bu dönemde Ludwig Büchner'in "Madde ve Kuvvet" adlı eseri, Osmanlı aydınlarını çok etkilemiştir. Özellikle Hoca Tahsin (1813–1881) "dogmalara karşı ve düşün özgürlüğüne dönük materyalist felsefelere eğilimli Bektaşiler gibi Avrupa'da o zaman çok moda olan Ludwig Büchner'in "Madde ve Kuvvet" adlı eserinin Fransızca çevirisinden çok etkilenmiştir".[9]

Pozitivizmi, Türkiye'ye tanıtan Beşir Fuat'tır. Onun dışında bu konu ile ilgili çalışma yapanlar arasında; Abdullah Cevdet, Ethem Nejat, Suphi Edhem, Celal Nuri, Ahmet Şuayb gibi aydınlar gelmektedir.[10] Pozitivizm ile alakalı kaleme alınan bazı felfesi eserler şunlardır: Beşir Fuat, "Voltaire", "Beşer", "İntikad ", Hoca Tahsin Efendi "Tarih-i Tekvin Yahut Hilkat ", "Psikoloji Yahut İlm-i Ruh". Beşir Fuat'ın bu eserlerine karşılık, Ahmet Mithat Efendi'de Schopenhauer'ın "Hikmet-i Cedidesi" ve "Tarih-i Hikmet", Dr. Abdullah Cevdet, Fizyolacya-ı Tefekkür, Dr. Edhem Nejdet, Tekamül ve Kanunlar, Subhi Edhem, Darwinizm "[11]

Pozitivizm karşısında daha çok dini ve ruhçu görüşe sahip olan Şehbenderzade Filibeli Ahmet Hilmi, Harputizade Mustafa Efendi, İzmirli İsmail Hakkı, Ömer Ferit (Kam), Mehmet Şemsettin (Günaltay) gibi aydınlar dikkate değer eserler vermiştir.[12]

---

[9] Niyazi Berkes**, Türkiye'de Çağdaşlaşma**, Ankara 1973, Bilgi Basımevi, s.212.
[10] Süleyman Hayri Bolay, **Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi**, Polat Matb., İstanbul 1979,s.86.
[11]Mehmet Akgün,"Materyalizmin Girişi ve Tartışmaları (1839–1923)"**,Türkler,** c.14.,Ankara 2002,s.809.
[12] Bolay, **a.g.e**.,s.87; Korlaelçi**, a.g.e**.,s.231–235.

Osmanlı aydınının pozitivizm ile tartışma ve fikri mülahazalarında, esasında gelenekçi – reformist akımların birbiri ile mücadelesine de şahit olunmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin uğradığı toprak kayıpları, batılılaşma hareketlerinin başlamasına sebep olmuş ve batılılaşma sürecimizde bir dönüm noktası olan Tanzimat'la birlikte de bazı fikir akımları ortaya çıkmıştır. Bu akımların ilki Osmanlıcılık düşüncesidir. Fransız İhtilali sonrası, Devlet-i Aliyye'nin en mühim sorunlarından birisi, çeşitli etnik unsurların bağımsızlık hareketleri ve imparatorluktan kopma tehlikesi idi. Her türlü etnik milliyetçiliğe karşı Osmanlıcılık kavramı üretilerek bunların önünün alınmasına çabalayan bu siyasi düşünce hareketi bir devlet politikası olarak Tanzimat döneminden itibaren benimsenmiştir.

II. Abdülhamit döneminde, bu görüşün en önemli temsilcisi Tunalı Hilmi Bey'dir. O'na göre tek çözüm; bir Osmanlı kimliğini yaratılmasıdır. Meşveret gazetesinde bu görüşünü destekleyen yazıları da çıkmıştır. Bu görüşe karşı olan Kırımlı Türk Akçuraoğlu Yusuf Bey, 1904'te Kahire'de "Üç Tarzı Siyaset" başlığı ile bir makale yayımlamıştır. Akçura, bu makalesinde, ilk olarak Tanzimat'tan beri yürütülmekte olan Osmanlıcılık siyaseti; ikincisi bir İslam birliği hayalini taşıyan Panislamizm ve üçüncü olarak ırk esasına dayalı Pantürkizm fikirleri arasından Türk milliyetçiliğini alternatif olarak sunmakta ve bunlardan Türkçülüğü savunmaktaydı. Akçura'nın bu fikri, sonraki zamanlarda çok tartışılmış, tesirleri uzun süreli olmuştur. Akçura'nın Osmanlıcılık karşıtı görüşlerine, Ahmet Ferit (Kam), milliyetçiliğin devletin parçalanmasını hızlandıracağını öne sürerek karşı çıkmış ve oldukça taraftar bulmuştur. Osmanlıcılık görüşü Birinci Dünya savaşı ile birlikte önemini tamamen yitirtirmiştir.

II. Meşrutiyet sonrasında gelişen fikir akımlarından birisi de Milli Mücadele döneminde aynı adla anılan, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra da "Atatürk milliyetçiliği" olarak devam eden Türkçülüktür. Türklerde "millet" kavramı 8. asra kadar geriye gitmektedir. Bu durum, Orhun Abidelerinde de görülmekte olup, Türkler Müslüman olduktan sonra XI. asırda Kaşgarlı Mahmut ve XV. asırda Ali Şir Nevai'nin eserlerinde varlığını göstermiştir. Ancak, Osmanlı Devleti'nin son döneminde Türk kavramı; özellikle aydınlar arasında aşağılayıcı bir kavram olarak kullanılmış ve "Türk-i sütur," "etrâk-i bî-idrâk" gibi tabirler sıkça telaffuz edilmiştir. Fransız İhtilali ile başlayan milliyetçilik akımlarının Osmanlı idaresindeki diğer etnik grupları tesir altına

alması, asli unsur Türklerde tepki ile karşılanmış ve Türkler arasında da zamanla Pantürkist görüşler ortaya çıkmaya başlamıştır. Mustafa Celaleddin Paşa'nın 1869'da yayınladığı Fransızca "Les Turcs Anciens Et Modernes (İslam Öncesi Türk Tarihi)" adlı eseri, Türk tarihinde dikkatleri çekmiş, 1832'de İngiliz, Arthur Lumbley Davids, "Grammar of the Turkısh Language" adlı eseri, ilk ciddi Türkçe gramer kitabı olmuş, bu alandaki çalışmalar, Lehon Cahuun'un 1869 da yayımladığı "Introduction a Historie de I' Asie" adlı eseri ve Macar Vambery'nin çalışmaları ile desteklenmiştir. Ahmet Vefik Paşa "Şeceri Terakkime"yi Anadolu Türkçesine çevirmiş, Süleyman Hilmi Paşa, "Tarih-i Âlem" adlı kitabında, Türk tarihine geniş bir yer ayırmıştır. Ancak, Türkçülüğün esas olarak telaffuz edilmeye başlaması, edebi alanda olmuş ve Mehmet Emin Bey'in (Yurdakul), "Cenge Giderken" adlı şiirinde Türklüğünü haykırışı, uzun zaman aşağılanan bu düşüncenin yükselişe geçmesini sağlamıştır. Türkçülüğü, ilmi sahada Ahmet Vefik Paşa, Ali Suavi, Mustafa Celaleddin Paşa, Süleyman Hüsnü Paşa, Fuat Köprülü gibi aydınlar; edebi sahada Mehmet Emin (Yurdakul), Ömer Seyfettin, Ali Canip (Yöntem) gibi edip ve şairler; siyasi sahada ise; "Üç Tarz-ı Siyaset" ile Yusuf Akçura ve "Türkçülüğün Esasları" başlıklı eseri ile Ziya Gökalp gibi düşünürler temsil etmişlerdir.

Türkçülüğün bir doktrin haline gelmesinde, şüphesiz Ziya Gökalp büyük rol oynamış ve Türkçülük, İttihat ve Terakki'nin politikası haline gelmiştir. Tükçülük akımını başta Ziya Gökalp olmak üzere, Yusuf Akçura, Ömer Seyfettin, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Kazım Nami Duru gibi aydınlar savunmuşlardır. [13]

İslamcılık fikri, Şerif Mardin'in tanımına göre; özelliklerini daha çok 19. yüzyıl ortalarında kazanan, Osmanlı İmparatorluğunun uzak çevresinde; Hindistan'da şekillenmiş, 1870'lerden itibaren İmparatorluğun merkezinde gittikçe güçlenen bir ideolojik fikir ve davranış kümesi olarak ortaya çıkmıştır.

İslamiyet'in "mani-i terakki" olmadığı ilkesinden hareket eden aydın çevrelerin ortaya koydukları bu akımın başında, Prens Sait Halim (Paşa), Mehmet Akif (Ersoy), Ahmet Naim (Babanzade), M. Şemsettin (Günaltay) gibi fikir adamları vardır. Bu

[13] Tunaya, **a.g.e**.,s.43.

aydınlar, Sebilürreşad, Ceride-i Sufiye, Ceride-i İlmiye, Beyan-ül Hak, Hikmet gibi dergiler vasıtası ile seslerini duyurmuşlardır.[14]

Küçük Kaynarca Antlaşması'ndan (1774) sonra padişahların halifelik sıfatından faydalanmaya çalışmaları sonucu; Osmanlı devlet adamları için panislamist düşünce önem kazanmaya başlamıştır. Sultan II. Abdülhamit'in padişahlığı boyunca Panislamist bir siyaset takip ettiği iddia edilmiştir. Tanzimat döneminin aydınları arasında önemli bir yere sahip olan Ali Suavi ve Namık Kemal gibi aydınlar da İslamcı görüşlere sahip olmuşlar ve yazılarında bunu dile getirmişlerdir. Pozitivist görüşlere bir tepki olarak İslamcı akımını içerisinde reformcu görüşleri ile tanınan Muhammed Abduh, Cemaleddin Afgani gibi mütefekkirler, Türk aydınları arasında oldukça ilgi görmüşlerdir. İslamcı görüşün savunucuları; Sırat- Müstakim ve Sebilürreşad Mecmuaları çevresinde bir araya gelen Mehmet Akif, Eşref Edip, Manastırlı İsmail Hakkı ve Babanzade Ahmet Naim, Halim Sabit (Şibay), Ömer Ferit (Kam), M. Şemsettin (Günaltay), Ebu'l- Ula (Mardin) gibi ciddi anlamda din bilgini aydınlardır.

İttihatçılar arasında Sait Halim Paşa da İslamcılar arasında dikkate değer görüşleri ile önemli bir isimdir. İslamcılar, devletin ancak ümmetçilik fikrine sarılarak varlığını sürdüreceğini ve Batıdan sadece ilmi ve teknolojik konularda faydalanılması gerektiğini, kültür sahasında ise Japonya'yı örnek göstererek herhangi bir etkilenmenin, yanlış olacağını savunmuşlardır. Bu görüş de Birinci Dünya Savaşında ciddi anlamda sarsılmış, fakat varlığını sürdürmüştür.

Bu dönemin akımları arasında önemli bir yere sahip olan Batıcılık görüşüne gelince, bunlarda kendi arasında "Kısmi Batıcılar ve Tam Batıcılar" olarak iki kısımda değerlendirilebilir. İçtihat dergisi etrafında toplanan bu aydınların başında Dr. Abdullah Cevdet, Celal Nuri, Kılıçzade Hakkı Beyler vardır.

Tam Batıcılar, Batı'nın bütün yönleri ile alınması gerektiğini savunmuşlardır. Bunlar arasında, Abdullah Cevdet'e göre tek medeniyet, Avrupa medeniyeti idi ve İslam, ilerlemenin önündeki en önemli engeldi. Kısmi Batıcıların önde gelen ismi Celal Nuri tam batıcılık adı verilen görüşün Osmanlı Devleti'nin, Batı'nın bir uydusu haline gelmesinden başka bir anlam taşımadığını ve bu konuda bir sınırın konması gerektiğini geleneksel değerler içerisinden olumlu olanların seçilip ve bunlardan yararlanılması

[14] Tunaya, **a.g.e**., s. 41-42.

gereğine inanıyordu. Batıcılık görüşü, Cumhuriyet döneminin hâkim ideolojisi olmuş, gerçekleştirilen reformlarla Batılılaşma bir prensip olarak kabul görmüştür.

Yine bu dönmede, Prens Sabahattin "Le Play" adlı eseri ile sosyolojiye dair görüşlerini dile getirmiş, siyasi anlamda da "Osmanlı Liberal Teşebbüsü Şahsi ve Ademi Merkeziyet Cemiyeti" ve sonrasında Ahrar Fırkasının kurucusu olmuştur. "Türkiye Nasıl Kurtulur" adlı kitabıyla fikirlerini açıklayan Prens Sabahattin, İngiliz taraftarı bir düşünür olarak; özel teşebbüsü savunmuş ve yönetimin tek bir merkezden değil, mahalli idareleri güçlendirerek yerine getirilmesini öne sürmüştür.

d) Eğitim Tarihine Kısa Bir Bakış

Tanzimat aydınları Şinasi, Namık Kemal, Ali Süavi, Münif Paşa gibi fikir ve devlet adamlarının eğitim konusundaki görüşleri ve faaliyetleri esas itibari ile "terakki ve temeddün " ideallerine yönelikti. Çoğu Tanzimat'la birlikte açılmaya başlayan yeni mekteplerden mezun; Fransızca veya bir Batı dilini iyi bilen bu aydınların toplumun özellikle, kültür hayatının batılılaşmasında önemli rolleri olmuştur. Bunlar arasında Şinasi'nin katkısı şüphesiz oldukça büyüktür.

Islahat Fermanı'nın 1856'da ilan edilmesi ile birlikte Meclis-i Vükela oluşturulmuş, içinde bir de Maarif Nazırının eğitim işleri için bulunması gerektiği belirtilmiş ve bu doğrultuda 17 Mart 1857'de Maarif-i Umumiye Nezareti kurulmuştur. 1861 tarihinde Nezaretin görevleri ile ilgili bir talimat hazırlanmıştır. Buna göre, 20 Şubat 1864'te Maarif Nazırı'nın emriyle Mekatib-i Sıbyan, Mekatib- Rüşdiye ve İlmiye idareleri; 1866'da da ders kitaplarını hazırlamak üzere Telif ve Tercüme Dairesi kurulmuş ve böylelikle genel müdürlükler seviyesinde idari ve akademik işler ayrılmaya başlamıştır. 1 Eylül 1869'da dönemin Maarif Nazırı olan Saffet Paşa, Fransa örneğine göre düzenlenen 189 maddelik, Maarif-i Umumiye Nizamnamesini yayınlamıştır. Bu nizamname ile eğitim-öğretim, eğitim yönetimi, eğitim sistemi, eğitim ödenekleri, öğretmen yetiştirme, taşra örgütü ve sınav sistemleri, v.b. konular düzenlenmiştir. "Böylece bu nizamname ile Tanzimat döneminin en önemli özelliği olan kanunlaştırma hareketi, eğitim alanında da sonuca ulaşmıştır."[15]

Avrupai tarzda bir eğitim düşüncesi ve şeklinden ilk bahsedenlerden biri Hace-i Evvel (İlköğretmen), Ahmet Mithat Efendi'dir. O, mevcut eğitim kurumlarının bozuk

[15] Osman Kafadar, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara 1997, s.98.

olduğunu ve çağın gerisinde kaldığını; ıslahata ihtiyaç duyulduğunu ve eğitimin yaygınlaştırılması gerektiğini savunmuştur.

1847'de Rüştiye'nin kuruluşu ile başlayan ve geleneksel öğretim yöntemlerinin yerine yeni ve etkili öğretim programlarının uygulanması demek olan Usulü Cedit, Türk eğitim tarihi içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu çerçevede, Selim Sabit Efendi ve Ayşe Sıddıka Hanım, eser yayınlayan muallimler arasında yer almıştır. Şairliği ile edebiyatımızda olduğu gibi; "Yeni Mektep Projesi" ile de eğitim alanında ön plan çıkan Tevfik Fikret de bu alanda anılmaya değer bir isimdir. Öğretmenliği ve idareciliği sırasındaki uygulamaları; Galatasaray örneği ile eğitimi sistemini reforma etmek isteyen reformcu şahsiyetiyle Tevfik Fikret, Türk eğitim tarihinde önemli bir yere sahiptir.

Sultan II. Abdülhamit dönemi; neşriyata karşı uygulanan baskı ve sansür bir yana bırakılırsa, eğitim sahasında birçok yeniliklerin yapıldığı ve yeni eğitim kurumlarının açıldığı bir dönem olmuştur. Bu dönemde, hemen hemen her yıl bir iki ortaokul, lise açılmıştır. Bu dönemde yükseköğretime de önem verilmiş, Mülkiye Mektebi yeniden düzenlenmiş, Hukuk Mektebi kurulmuş, Mülkiye Tıbbiyesi, Askeri Tıbbiye'den ayrılarak, Maarif Nezareti'ne bağlanmış ve yeniden düzenlenmiştir. Sanayii Nefise Mektebi, Hendese-i Mülkiye Mektebi, Gülhane Tababet Tatbikatı Mektebi ve Seririyat-ı Darülfünun, Veteriner Mektebi, Sultaniler ve Mülkiye gibi yeni üniversiteler II. Abdülhamit zamanında faaliyete geçen eğitim kurumlarıdır.[16]

Meşrutiyet döneminde Batı pedegojisinin temellerine dayanan ilmi karakterdeki yeni eğitim anlayışının Türkiye'de yerleşmesinde ve fikirlerini "Fenni Terbiye" adlı kitabında açıklayan eğitimci Mustafa Satı el Husri' (1875–1968) nin etkisi büyüktür. Satı el Husri'nin, gerek yayın faaliyetleri ile gerekse Darülmuallim'de gerçekleştirdiği ıslahat çalışmaları ile dönemin ve sonrasındaki reformist karakterdeki eğitim görüşlerinin oluşmasında hissedilir ölçüde rolü olmuştur. Eğitimci yazar, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'na göre O'nun bu rolü "Meşrutiyet devri pedegojisi" için önceki dönemlere göre büyük bir adımdır.

Mustafa Satı Bey, eğitimde ilköğretimin önemini vurgulamış, özellikle ilköğretimde milliliğe önem verilmesini istemiştir. Balkan Savaşlarının yenilgisinin

[16] Bayram Kodaman, **Abdülhamit Döneminde Eğitim Sistemi,** Ankara 1988,s.24–35.

etkisiyle Mustafa Satı Bey, okullarda "vatan terbiyesinin" iyi aşılanmasının gerekliliğini belirtmiştir.[17]

Anglosakson eğitim anlayışının Türkiye'ye girişinde önemli pay sahibi olan Prens Sabahattin'e göre ise eğitimin amacı; beden, düşünce ve ahlak yönünden kişisel yetenekleri arttırmaktır.

Gerçekleştirdiği eğitim reformları ve eğitime nereden başlamanın doğru olacağı meselesini bir alternatif olarak savunduğu Tuğba Ağacı Nazariye'si ile Türkiye'deki eğitim tartışmalarına geniş bir ufuk açan Emrullah Efendi; Meşrutiyet dönemi eğitim hareketleri içerisinde mutlak anılması gereken bir isimdir. O'na göre, eğitimin amacı; fertteki bedeni ve nefsanî güçleri olgunluk derecesine ulaştırmaktır. Eğitim, karekter ve hürriyet üzerine kurulmalı ve kişinin tabii hürriyetini sağlamalıdır. Eğitimin gelişmesi öğretmenden öğrenciye, üniversiteden liseye yani yukarıdan aşağıya doğru olmalıdır. Eğitimin kademeleri arasında yukarıdan aşağıya; aşağıdan yukarıya kuvvetli bağlar vardır. Emrulah Efendi, Maarif Nazırlığı döneminde eğitime olumlu katkılarda bulunmuştur.

Meşrutiyet devrin eğitim hareketlerine, İslami bir bir bakış açısı ile çözüm arayanlara baktığımızda, akımın başlıca temsilcilerinden Mehmet Akif'i bu hareketin başında görmekteyiz. Mehmet Akif, eğitimdeki pozitivizmin tesirlerine; taklitçiliğe karşı çıkmakta, köhnemiş kurumları eleştirmekte ve yenişleştirilmesini istemektedir. Eğitimde, ilköğretimden başlanması gerektiğini söyleyerek, Tuğba Ağacı Nazariyesi'ne karşı çıkmıştır. Mehmet Akif gibi Sait Halim Paşa'ya göre de eğitimin muhtevası, İslam dinine dayandırılmalıdır. Batıdaki ferdiyetçi ve demokratik eğitim prensiplerinin İslam terbiye anlayışına tatbik edilmesi gerektiğini savunmuştur. Mehmet Akif, Sait Halim Paşa, Musa Kazım, Mehmet Şemsettin, Ahmet Hamdi, İzmirli İsmail Hakkı, Ahmet Naim, Abdürreşit İbrahim, Mustafa Sabri, Manastırlı İsmail Hakkı gibi İslamcı aydınlar -aralarında bazı farklılıklara rağmen- şu gayede birleşmişlerdir. "İslam âleminde mevcut olan bütün kötülükler; gerilikler, İslam'ın terbiye-i fazılasından uzaklaşmakla başlamıştır. Şu halde İstikbale doğru ilerlemek için yapılacak şey İslamiyet'in safiyetine safvetine dönmek yani İslamcı bir rönesans gerçekleştirmektir. Bu görüşe

[17] Mustafa Ergün, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, (1908–1914),** Ankara 1996,s.128.

sahip olanların birleştikleri bir nokta da İslam dininin ilerlemeye engel değil, aksine her türlü yenileşme, gelişme ve ilerlemenin temeli olduğu görüşüdür".[18]

Türk eğitim tarihinde, Ziya Gökalp ve Milli Terbiye Hareketi'nin de özel bir yeri vardır. Sosyolojideki Durkheim ekolünün Türkiye'deki savunucusu durumda olan Ziya Gökalp, eğitimin amaçları noktasında da büyük oranda Durkheim'in görüşlerini Türkçeleştirerek işe başlamıştır. Ona göre, maarifin iki amacı vardır: Birincisi, eğitim konusunda kendi kültürümüzü modernleştirmek; kültürü, Türkçülük olarak bütün halka yaymak; ikincisi ise öğretim konusunda Avrupa'daki fen ve teknojiyi aynen almak.

Gökalp, Emrullah Efendi'nin Tuğba Ağacı Nazariyesi'ni de savunmuştur. Ferdiyetçiliğe karşı çıkan Ziya Gökalp, Alman Anglosakson eğitim anlayışını benimsemiştir. Ziya Gökalp, sosyal, kültürel reformlar için belirlediği "millileşme" hedefinin maarifin ıslahı yönündeki görüşlerine de temel yapmış, ve memlekete genel bir ilim ve terbiye havasının oluşması için çeşitli tekliflerde bulunmuştur. Dönemin entellektüel ve kültürel manzarası dönemin aydınları ve fikirleri ekseninde, böyle bir görünüme sahiptir.

Türkiye 1918'e büyük bir karamsarlık havası içinde girmiştir. Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik ve bitkin çıkan Türk milleti, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün öncülüğünde, 1919'dan itibaren üç yıl sürecek bir mücadeleye girişmiş ve 1923'te Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni kurmuştur. Bu devlet, teşkilat ve kültürel yönden Osmanlının son dönem entellektüel mirasından azami ölçüde faydalanmıştır.

Mustafa Kemal Atatürk, kendi döneminde Milli Eğitim Bakanlarını acaba hangi kriterleri i göz önüne alarak seçmiştir? Atatürk'ün fikri ve felsefi harcının temelinde şüphesiz, Ziya Gökalp başta olmak üzere, Tevfik Fikret, Mehmet Emin Yurdakul gibi dönemin aydınlarının etkileri tartışmasızdır.[19]

Milli Mücadele kazanılıp da Cumhuriyet'in kurulmasından sonra eğitim –kültür siyasetinin özünü millilik, muasır medeniyet ve laiklik oluşturmuştur. Bu üç unsur Atatürk'ün sağlığı döneminde geliştirilerek hâkim kılınmaya çalışılmıştır.

---

[18] Bolay, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türk Düşünce Tarihi",**Türkler,** c.14,Yeni Türkiye Yay., Ankara 2002,s.562–564.

[19] Yahya Akyüz, "Atatürk'ün Türk Eğitimindeki Yeri", **I. Uluslarası Atatürk Sempozyumu**, Ankara 1994,s.349.

I.BÖLÜM

TÜRKOCAKLARINDAN HALKEVLERİNE GEÇİŞ

A) Türk Ocakları

1. Meşrutiyet Döneminde Türkçülün Ön Plana Çıkması

II. Meşrutiyet'ten itibaren Türk aydınları arasında tartışılan belli başlı fikir akımları: "Üç Tarz-ı Siyaset" diye nitelendirilen Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülüktür. Bu siyasi fikirlerin hayata geçirilmek istenmesinin en önemli sebebi Osmanlı İmparatorluğunun dağılmasını önlemekti. Yapılan siyasi yanlışlıklar ve devlet adamlarının ihtirasları, bu dağılmanın önüne geçememiştir. Atatürk, 1912 Temmuz'unda Trablusgarp Savaşı sırasında yazdığı bir mektupta bu tespiti doğrulamaktadır. "İhtiras, cehalet ve mantıksızlık yüzünden koca Osmanlı Devleti'ni mahvedeceğiz. Kuvvetli bir Osmanlı İmparatorluğu'nu vücuda getirmeyi tasavvur ederken vaktinden evvel esir, sefil ve rezil olacağız. Atatürk'ün bu yazdıkları ne yazık ki kısa zamanda gerçekleşmiştir".[20]

Osmanlıcılık, İslamcılık ve Türkçülük tezine dayalı "üç tarz-ı siyaset" tam anlamıyla doktrinleşememiş, o dönemde tartışılan siyasi bir fikir olmaktan öte gidememiştir. Osmanlıcılık, Balkan savaşları sonrasında fikri ve siyasi sahada etkisini kaybetmiştir. İslamcılık ve Türkçülük ise II. Meşrutiyet'ten sonra Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurulması safhasına kadar devam etmiştir.[21]

Osmanlı Devlet'inin son zamanlarında "Türkçülük" fikri yükselmeye başlayamıştır. Zamanla etkisini gösterecek olan ve Osmanlı taşrasından gelenlerin önderlik ettiği bu kavramın gelişmesinde, Rusya'dan gelen Yusuf Akçura'nın özel bir yeri vardır.[22] Yusuf Akçura, Osmanlı Türkleri arasında Pantürkizm propagandasını başlatan kişidir.[23]

Yusuf Akçura'nın yanında Türkçülüğün siyasi ve ideolojik temellerinin atılmasında yine Rusya'dan İstanbul'a gelen, Zeki Velidi (Togan), Ahmet (Ağaoğlu) gibi aydınlar da etkili olmuşlardır. Örneğin, Zeki Velidi (Togan) , 20 Mayıs tarihinde İstanbul'a gelmiştir. Zeki Velidi Bey, İstanbul'a ulaşmasını ve diğer

---

[20] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,** İzmir 1994,s.36.
[21] Metin Eriş, "Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri", **Türkler Ansiklopedisi**, c.14,s.602.
[22] Tuncer Baykara, **Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları,** İstanbul 2006,s.56.
[23] Niyazi Berkes, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978, s.428.

Türkçülerle buluşmasını, Hatıralar'ında şu şekilde anlatmıştır :"Aynı gün İstanbul'da bulunan Türkistan mücadele arkadaşlarımız Cızaqlı Mamur, Semerkantlı Abdüşşekur, Türkmen Nafiz, Abdülkadir İnan, 21 Mayıs 1925 tarihinde bol bol resim çektirdik. 22 Mayıs 1925 Mehmet Emin Resülzade ile tam bir gece sohbet ettik. 23'nde Köprülü Fuat ve Rıza Nur Beyle görüştüm… Bu akşam Erenköyü'nde Yusuf Akçura Bey'i ziyaret ettik. … 28 Mayıs 1925 Darülfünunda Köprülüzadeyi ve başka proföserleri görüp konuştum."[24]

Aynı dönemde kurulan Türk Derneği, Türk Yurdu gibi cemiyetlerin faaliyetleri; Ömer Seyfettin (1877–1935), Ziya Gökalp(1876–1924), Ali Canip (Yöntem), Aka (Gündüz) gibi aydın ve yazarların Genç Kalemler dergisinde 1911 den itibaren yazdıkları yazılar, Osmanlıcılık siyasetinin iflas ettiğini; kurtuluşun ancak milliyetçilik akımının güçlendirilmesi ile olabileceğini göstermiştir.[25] Yusuf Akçura, Tunalı Hilmi'yi, Hüseyinzade Ali Bey'i, Ahmet (Ağaoğlu) nu "siyasi Türkçüler" olarak değerlendirmektedir.[26]

Sultan II. Abdülhamit, halifeliğin gücünden yararlanmak istemekteydi. 1877–78 Osmanlı Rus savaşından sonra Rumeli'deki Osmanlı topraklarının kaybedilmesi sonucu Arap ve Müslüman unsur eskiye göre daha çok ağırlık kazanmış, milliyet bağının yerine müslümanlığın geçebileceği fikri, güç kazanmaya başlamıştır.[27]

Bunun sonucu olarak ortaya çıkan akımlardan birisi de İslamcılıktır. Batılı devletlerin kışkırtmaları ve milliyetçilik akımınının yayılması sonucu Balkanlardaki uluslar gibi Araplar da imparatorluktan ayrılmak istemekteydi. Bunu önlemek isteyen "Abdülhamit, dış siyasetinde Müslüman âlemiyle az çok bağlantı kurmaya uğraştığı gibi, iç siyasetinde de her şeyden evvel imparatorluğun Müslüman unsurları arasında itilaf çıkmamasına gayret etmiş; devletin geleceğinin sağlanmasını Müslüman unsurların birlik ve dayanışmasıyla Halife-i Müslimin'e sadakat ve bağlılıklarından beklemiş; hâsılı bir nev'i İslam birliği siyasetini tatbike çalışmıştır".[28]

---

[24] Zeki Velidi Togan**, Hatıralar**, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 1999, s.515–516.
[25] Bolay, **a.g.m.**,s.352–353.
[26]Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri 1928 Yılı Yazıları,** Kültür Bakanlığı Yay., Ankara 1981, s.134–188.
[27] Şerif Mardin, **Türk Modernleşmesi, Makaleler 4**,İletişim yay., İstanbul 2004,s.95.
[28] Akçura, **a.g.e.**, s.97–98.

Aslında, "Abdülhamit hiç bir zaman Panislamizm'i düşünmemiş ve çevresindekilerin de bu konuyu işlemesine izin vermemiştir. Bütün yaptığı, Avrupa kışkırtmasıyla başlayan Arap hilafeti kampanyasına karşı tahtını ve devletini korumaya çalışmaktan ibarettir".[29]

Sonuç olarak, II. Abdülhamit'in halifeliğin gücünden yararlanarak tüm Müslümanları bir arada tutma siyasetinin olumlu sonuçlar verdiğini söyleyemeyiz. Çünkü bu dönem, Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik şekillenmeye başladığı bir devir olmuştur.[30]

Osmanlı aydınları arasında milliyetçiliğin gelişmesinin önemli nedenlerinden birisi de Balkan Savaşlarıydı. Türk aydını, Balkan yenilgisinin yol açtığı eziklik "duygusunu telafi etmek için Türk tarihinin bütün şereflerine sarılmış, istikbale ümitle bakan bir Türklük şuurunun doğması için çaba harcamıştır".[31]

Birinci Balkan Savaşı sonucunda, "Avrupa-i Osmanî'nin Edirne'ye kadar yitirilmesi ile" Türkçü hareket başlamış, Yusuf Akçura'nın, "Türk" adlı dergisi ve daha sonra 1912'de yayımlanan "Üç Tarzı Siyaset" başlıklı makalesi ile bir Türk birliği ideali oluşmuştur.[32]

Bu dönemdeki arayışlar, sadece siyasi-fikri sahada sınırlı kalmamış, aynı zamanda kültürel ve tarihi alanlara da yansımıştır. **"**Balkan Harbi'nden sonra, felâketin verdiği dehşetle, memleketin istikbali için bütün benizleri sarartan endişeler de karışınca, hasta adama her biri kurtarıcı birer deva koşturmak derdine düşen fikir sahipleri arasında, bütün meseleleri ortaya döken münakaşalar baş göstermiştir: Türk tarihi Sultan Osman'dan mı başlar, daha evvelden mi? Timurlenk bizden sayılır mı, sayılmaz mı? Osmanlı İmparatorluğu'nun banileri Türk müdürler, değil midirler? Cengiz mi daha büyüktür, Yavuz mu? Turan mı, irfan mı?"[33] gibi konular tartışılır olmuştur.

Türkçülük akımının gelişmesinde zamanın heyecanları ve ihtiyaçlarının payı kadar İttihat ve Terakki'nin bu akımı desteklemesi ve parti programına alması da etkendir.[34]

---

[29] Orhan Koloğlu, **Abdülhamit Gerçeği**, 2.Baskı, İstanbul (ty), Gür yayınları, s.230–231.
[30] Mardin, **a.g.e**., s.95.
[31] Peyami Safa, **Türk İnkılâbına Bakışlar**, Ankara 1988, s.120.
[32] Mete Tunçay, **T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** İstanbul 1992,s.296.
[33] Safa, **a.g.e**.,s.14.
[34] Eriş, **a.g.m.,**s.602.

2. Türk Ocaklarının Açılışı

Meşrutiyet'in başından itibaren kurulan ve Türkçülük müesseselerinin en uzun ömürlüsü olan Türk Ocağı, "Türklerin harsi birliğine ve medeni kemaline çalışan Türkiye'nin yakın tarihinde önemli kilometre taşlarından biridir".[35]

Türk Ocağı, Balkan Harbi'nin başlamasından altı ay önce kurulmuştur. Türk Ocaklarına uzun yıllar başkanlık etmiş olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Türk Ocağı'nın ilk açılışını, Ankara Merkez Heyet Binası'nda, 21 Mart 1927 tarihinde yaptığı konuşmasında şu şekilde dile getirmiştir: "Bundan on altı sene evveldi. İstanbul'un tarihi bir caddesinin kenarında, mütevazı bir evin üst katında, iki çıplak ve fakir odada, ilk Türk Ocağı kurulmuştu. Orada toplananlar bir içtima tertip ettikleri vakit, samileri oturtmak için kâfi iskemle bulamazlardı. Aşağı, sokağa inerler, civar kahvelerden kendi ceplerinden verdikleri ufak paralarla iskemle alırlar, bunları sırtlarında Ocağa getirirlerdi… Türk Ocağı kendini ret ve inkâr eden bir hava içinde doğdu. O'na herkes muarızdı. Hatta birçok Türk münevveri bile… Diğer unsurlar her şeyi dinlemeye tahammül gösteriyorlar. Fakat Türklüğün mazisinden, şerefinden… Bunları işitmeye tahammülleri yoktu…Osmanlı İmparatorluğu dâhilinde her unsurun kendine mahsus bir davası vardı. Her unsurun hakkı mevzuu bahsolurdu. Davası olmayan, hakkı düşünülmeyen yalnız Türklerdi. Türk Ocağı Osmanlı vatanının üzerinde ilk defa sıkılmış bir yumruk gibi göründü…"[36]

Gerçekten de Hamdullah Suphi Bey'in de belirttiği gibi; Meb'usan Meclisi'nde Türk olmayanlar, sayısal olarak çoğunlukta idiler ve her biri kendi ırk ve milliyetinin peşindeydi. Çeşitli etnik unsurların bir arada, merkezi bir hükümetin idaresi altında yaşayabileceği düşüncesi, Arnavutluk hadisesi ile hayal kırıklığına uğramıştı.

Bu dönemde Ermeniler ayaklanmış, Araplar, Paris'te ayrılık kongreleri düzenlemiş, Ruslar, Panslavizm'i gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Fevzi Çakmak'ın da belirttiği gibi "bir askeri bozgunun bir ülkeye getirebileceği her türlü kayıplar ve felaketlerin toplamı olan Balkan Savaşı sonunda, Anadolu kadar Türk (olan) … Rumeli

[35] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c. I. Hürriyet V.Y. İstanbul 1988,s. 439.
[36] Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Dağ Yolu,** c. I, İstanbul 1929, Yeni Matbaa, s. 29.

kaybedilince tahlil ve teşhis ihtiyacı" hissedilmiştir.[37] Bütün bu gelişmelerin sonucunda meselenin siyasi olmaktan çok milli olduğu görülüyordu.

Türk Ocaklarının çalışmalarının hedefi, her ne kadar Türkocağı nizamnamesinde belirtilmese de imparatorluk içerisinde yer alan ve dağınık bir halde bulunan Türkleri bir araya toplamak ve onları milli ve kültürel bir birlik içerisinde siyasi bir hedefe yöneltmekti.

1912 yılında hazırlanan Türk Ocağı Nizamnamesinde Ocağın gayesi şu şekilde belitilmekteydi: "Maksadı akvamı İslamiyyenin bir rüknü mühimi olan Türklerin milli terbiye ve ilmi, içtimai, iktisadi seviyelerinin terakki ve ilasıyla Türk ırk ve dilinin kemaline çalışacaktır". [38] Nizamnamenin bir başka maddesi ise ocakların siyaset ile meşgul olmayacağına dair olup, bu nokta Nizamnamede şu şekilde belirtilmiştir: "Ocak maksadını tahsile çalışırken sırf milli ve içtimai bir vaziyette kalacak, asla siyaset ile uğraşmayacak ve hiçbir vakit siyasi fırkalara hadim bulunmayacaktır". Bu maddesi Türkocakları bir yandan siyasal Türkçülüğe, diğer yandan da İttihat ve Terakki'ye mesafe koymuştur".[39]

"Türk Ocakları çevresinde savunulan milliyetçilik anlayışının temeli, milli kültür yaratma; bu yolla mütecanis bir millet oluşturma yönündedir. Böylece imparatorluk içindeki Türkler her bakımdan gelişmiş, sağlam bir millet haline gelecek ondan sonra da dağınık bir şekilde yaşayan bütün Türkler arasında kültürel birlik sağlanacaktır."[40]

Türk Ocakları ilk olarak Askeri Tıbbiye öğrencileri arasında kurulmakla birlikte, resmi kurucuları Türkçülük konusunda öteden beri çalışmaları ile tanınmış şahsiyetlerdi. Kurucuları şu şekilde sıralamak mümkündür: Şair Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet (Ağaoğlu) , Fuat Sabit Bey.

İlk Yönetim Kurulu:

Reis: Ahmet Ferit (Tek)

İkinci reis: Yusuf (Akçura)

---

[37] Yusuf Bayraktutan, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Kültür Bakanlığı yay., Ankara 1996,s.91.
[38] Tarık Zafer Tunaya, "Türk Ocağı Esas Nizamı**" Türkiye'de Siyasal Partiler,** İletişim Yay. c.1, İstanbul 1998,s.465.
[39] Füsun Üstel, "Türk Ocakları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, c. IV. İstanbul 2002,s.263.
[40] Yusuf Sarınay, "İmparatorluktan Cumhuriyet'e Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu ve Gelişimi" **Türkler,** c.14,s.826.

Genel sekreter: Mehmet Ali Tevfik

Veznedar: Fuat Sabit Beylerden oluşmaktaydı.

Bir müddet sonra, Ahmet Ferit Bey'in Ocak reisliğinden ayrılması üzerine bu göreve, Hamdullah Suphi (Tanrıöver) seçilmiştir.[41] 1918'de ilk defa oluşturulan Hars ve İlim Heyeti de şöyleydi: Halide Edip (Adıvar), Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Mehmet Emin (Yurdakul), Ahmet (Ağaoğlu), Ziya Gökalp, Mehmet Fuat (Köprülü), Hüseyinzade Ali Bey. [42]

Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'in Ocak başkanlığına getirilmesinden sonra, O'nun çoşkun konuşmaları ve hitabeti sayesinde konferanslar düzenlenmiş, bunun sonucu olarak, üye sayısı günden güne artmıştır. 1912'de 776' ya ulaşan üye sayısı, 1917'de ile 2320' ye ulaşmıştır. 1928'de de 30.000'i bulmuştur.

3.Türk Ocaklarının Kültürel Faaliyetleri

Türk Ocakları, özellikle İstanbul'da aydınlar ve halk arasında Türklük bilincinin gelişmesi için değişik faaliyetler gerçekleştirmiştir. Bu faaliyetler, Türk insanın maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yönelikti.

Türk Ocakları, kuruluşundan 1928'de yapılan kongreye gelinceye kadar 500 den fazla konferans vermiştir. Erkek ve bayanlara film gösterisi, işsizler için meslek edindirme kursları, konserler, kütüphaneler kurma, taşradan gelen fakir öğrencilere maddi yardımlarda bulunma, yerli mallarının teşvik edilmesi ve bununla ilgili sergilerin yapılması Türk Ocaklarının belli başlı faaliyetlerindendi.

Kadınların sokağa çıkmalarının yasak olduğu bir devirde, Türk Ocağı salonlarında sahnelenen piyeslerde, kadın erkek amatör sanatçılar beraberce rol almışlardır. Türk ocaklarının faaliyetlerine katılanlara, dönemin ekonomik anlayışı gereği kooperatifçilik, yerli malı, milli iktisat duyguları, aşılanmaya çalışılmıştır.[43]

Ayrıca, Ocaklar da kitap ve dergiler de yayınlanmakta olup, bunların başında da Türk Yurdu dergisi gelmekteydi.[44] Türk Yurdu dergisinde[45], bütün Türk dünyasını

---

[41] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c. I.,İstanbul 1988,s.432.
[42] Bayraktutan, **a.g.e.**,s. 97.
[43] Hamdullah Suphi Tanrıöver, **Dağ Yolu**, 2. kitap, s.22.
[44] Tunaya, **a.g.e.**,s. 415-416.
[45]"Türk Yurdu Dergisi'nin ilk sayısı 30 Kasım 1911 den çıkmıştır. Şubat 1929'a kadar 205 sayı yayımlanmıştır. Tarihi şartlar bazen yayını kesintiye uğratmış, 1911–1918 arasında 161 sayı yayımlanmıştır. 1924'te başlayan ikinci dönem yayın 1931'e kadar sürdü. Dergi 1942 de yeninde yayın

ilgilendiren konular da işlenmiştir. Örneğin, derginin ilk sayısında Paul Dumont tarafından kaleme alınan "Türk Yurdu dergisi ve Rusya Müslümanları (1911–1914)" başlıklı makalede, 1908'den itibaren Rusya'dan siyasi rejimin baskısından kaçan ve Türk milliyetçisi olan Yusuf (Akçura), Ahmet (Ağaoğlu), Ali Hüseyinzade, Mehmet Emin Resülzade gibi aydınların Türkiye'ye gelerek burada yaptıkları çalışmaları anlatılmıştır.

Makalenin devamında, Rusya'dan kaçan Kırım, Kazan, Özbekistan, Buhara ve Taşkent'ten gelen öğrencilerin İstanbul'da buluştukları, ve bunların Osmanlı aydınları tarafından yardım gördükleri ve desteklendiklerinden bahsedilmiş, ileride Pantürkçü akımının çekirdeğini oluşturacakları yazılmıştır. [46]

Ahmet (Ağaoğlu) "Türklük âlemi I" başlıklı makalesinde Türklük âleminin sınırlarını şu şekilde çizmekteydi: "Biz bugünkü Türk âleminin hududunu; yalnız Türk unsurunu havi, Türk medeniyeti, Türk hayatı Türk tarz-ı maişeti ile geçinen memalik dairesinden arayacağız; bunun için kısa yol olarak Balkan Dağları'nın en yüksek bir zirvesine çıkıp oradan karşımızdaki Şark'a doğru bir nazar atfedeceğiz; hayalen durduğumuz noktadan Karadeniz'e doğru bir hat çizeceğiz; sonra bu hattı Kırım Yarımadası'nın kuzey yönünden Kafkasya Dağları'nın güney yönüne doğru götürüp Bakü, Derbend yolu ile Hazar Denizi'nin Kuzeyinde olan Hacı Tarhan (Ejderhan)'a ulaştıracağız; oradan İdil (Volga) nehri boyunca Kuzeye doğru yürütüp Saratof, Samarra, Ufa, Kazan hanlıklarını geçtikten sonra Sibirya yolu ile Kuzey kutbuna doğru takip ederek Moğolistan'ın doğu yönünden Türkistan-ı Çînî'ye doğru eğeceğiz. Oradan da Türkistan-ı Rusî'ye taraf gelerek Afganistan'ın kuzeyindeki Hilmend Nehri'ni takib ede ede mâverâyı Hazar Denizi'ne geçeceğiz; Hazar Denizi maverasından Es-terâbâd yolu ile Horasan'ın kuzeyinden ve Hazar Denizi'nin güneyinden Azerbaycan'ın Batı tarafına gideceğiz; Oradan Anadolu'ya giderek Bağdat ve Musul yolu ile Suriye ve

---

hayatına girdi." Dr. Arslan Tekin, "Sunuş", **Türk Yurdu,** 1. cilt (1–2) 1911–1912, Tübibay yay. Ankara 1998,s. XI. Türk Yurdu Dergisi, yayın siyaseti ve amaçlarını şu şekilde tarif etmektedydi: "Türlüğe hizmet etmek. Türklere faide dokundurmak istiyoruz. Maksadımız, işte budur. Maksada erişmek için hangi yollardan yürüyeceğimizi, mecmuamızın münderecatı göstereceğinden, mesleğimizin teşrihini fazla buluyoruz**.**" **Tük Yurdu,** Ankara 1998, c.1. (1–2) 1911–1912, S.1, s.11.

[46] Paul Dumont, (Çev: Saime Selenga Gökgöz), "Türk Yurdu ve Rusya Müslümanları 1911–1914", **Türk Yurdu**, c.I, (1911–1912) Tübibay yay., Ankara 1998,s.XVII.

oradan Adalar Denizi'ne geçerek yine Rumeli'ye ve bulunduğum noktaya döneceğiz. İşte size bugünkü Türklük alemi!"

Makalenin devamında Ahmet Ağaoğlu, Türklüğün perişanlığına sebep olan üç unsur olarak "1. Mezhepler anlaşmazlığı. 2. Siyasi bölünmüşlük ve muhite esaret. 3.Marifet-i kavmiyyenin (conscience nationale) yokluğu" nu görmekteydi. [47]

Ahmet Ağaoğlu, Türk kavramının o dönemde olumsuz bir anlam içerdiğini de şu satırlarla anlatmaktaydı: "Son zamanlara kadar Türk kelimesi adeta bir kelime–i istihfaf ve istihkar gibi kullanılıyordu! Üdeba, şuara ve müverrihlerimiz Farisî ve Arabî yazmayı kendileri için bir şeref addediyorlardı. Türk lisanı, unutulmak derecesine varmıştı. Üdeba ve şuaramız son zamanlara kadar Türk amali, Türk ideali, namına olarak katiyen ne bir şey aradılar ve ne bir şey buldular!"[48]

Türk Ocaklarının kültürel faaliyetler çerçevesinde ele aldığı konulardan birisi de köycülüktü. Hamdullah Suphi Bey, 1928 yılında Ankara Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmada, Türk Ocakları'nın köycülük anlayışını şu şekilde dile getirmekteydi: "Biz köycülüğü yalnız köylerimizin parasız muayenesi ve tedavisi, onlara gönderdiğimiz biraz kara tahta, biraz tebeşir, bunlar ve bunların doğrudan doğruya neticeleri nokta-i nazarından düşünmüyoruz. Biz köycülüğü, aynı zamanda siyasi bir düşünce ile yeni devir ve inkılâbı köylüye sevdirmek, bugünkü adımlarından dünkünden çok farklı olduğunu göstermek için muhafaza etmek istiyoruz. Köylüler, doktorlarımızı hükümetin memuru addediyorlar. Hatta geçenlerde hasta olduğu için, muayene gününü geçiren bir doktorumuzu köylüler, Sıhhiye Vekâleti'ne şikâyet ettiler. Bu şikâyet bile, ne güzel hadisedir!"[49]

Hamdullah Suphi (Tanrıöver), "Ocağın yalnız iki Fransız grubuna sahne olmaktan başka bir işe yaramıyor eleştirilerine cevap verirken Türk Ocaklarının faaliyetleri ni şu sözlerle açıklamıştır: "Akşam saatlerinde buraya gelenler Fransızca, İngilizce, Almanca, Muhasebe usulü Bankacılık dersleri için Ocağa devam eden 300 yakın Türk genci görürler. …fakir Türk köylülerine parasız tedavi, parasız ilaç götüren doktorlarımız var. Onların çalışma merkezi ocağımızdır. Çakallar denen köyde bir mektep yapıyoruz. Türk

[47] Ahmet Ağaoğlu, "Türklük Âlemi", **Türk Yurdu Dergisi, c. I (1911–1912)** , Tanin matbaası, İstanbul 1912, s.15–16.
[48] Ağaoğlu, **a.g.m.**,s.17.
[49] Hamdullah Suphi Tanrıöver, " Köycülük", **Dağ Yolu I**, İstanbul 1929,s.12.

Yurdu burada neşrolur. Ocak kitapları, ocak nüshaları burada hazırlanır, burada basılır. Hükümet bir iş yapmak istediği vakit bu Ocağımızın duvarları arasında tertip olunur ve halka açılır. Yüksek bir musiki dinlemek ister misiniz? Türk, Alman, Fransız sanatkârı onu burada size dinletir, Onun yeri Türk Ocağıdır. Şarkın en iyi tiyatrosu onun içindedir. Bir gün geçmez ki buradan fakir mektepliler harcırahlarını, kitap ve tedavi paralarını almasınlar. …Ankara'ya ecnebi bir nazır, bir başvekil, bir sefir hatta bir muharrir, bir gazeteci gelsin de Ocağınızı ziyaret etmeden avdet etsin. Bu vaki değildir…"[50]

Bu dönemde, Türk Ocaklarının faaliyet gösterdikleri alanların başında hiç kuşkusuz Türk Birliği de gelmekteydi. "Ocağın bu dönemdeki genel yaklaşımı, bir yandan kültürel vurgusu yüksek bir "Türk birliği" idealini işlerken, diğer yandan da imparatorluğun Arap, Çerkez, Kürt, Laz v.b. unsurlarını, kavmiyet iddiasında bulunmadıkları sürece Türk olarak kabul etmek yönündeydi".[51]

Türk Ocaklarının gerçekleştirdikleri kültürel çalışmalar, Halkevlerinin yaptıkları faaliyetlere benzerlik göstermekteydi. Yalnız burada altı çilmesi gereken husus, Türkocakları bu faaliyetlerini, Türkçülük ilkesi çerçevesinde yaparken halkevleri CHP'si ilkeleri doğrultusunda yapmışlardır.

4.Milli Mücadele ve Cumhuriyet'in Kurulmasından Sonra Türk Ocakları

30 Ekim 1918 tarihinde Mondros Mütarekesi imzalanmış, başkent İstanbul ve Anadolu işgal edilmeye başlanmıştı. Türk Ocakları, 30 Ekim 1918'den sonra kendisine yapılan baskılara rağmen, işgali protesto eden İstanbul'daki mitinglere katılmıştır.[52]

Türk Ocakları, sadece işgalci kuvvetlere karşı değil, aynı zamanda bu devletlere karşı aciz kalan Osmanlı Yönetimi'ne karşı da tavır almak gereğini duymuştur. İşgal kuvvetleri, 9 Mart 1920 tarihinde Türk Ocakları merkez binasını basmış, bunun üzerine Genel Merkez bir hafta sonra başka bir yere taşınmıştır. Durumu ve alınması gereken tedbirleri, Mustafa Kemal Paşa'ya soran Hamdullah Suphi Bey (Tanrıöver), O'ndan aldığı cevapta, "yabancı elçilikler nezdinde protesto mitingleri tertip edilmesi" tavsiyesini alınca, buna uyulmuştur.[53]

---

[50] Tanrıöver, **a.g.m**., s.13–14.
[51] Üstel, **a.g.e.**,s.264.
[52]Kemal Arıburnu, **Milli Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Ankara 1975, s. 13–72.
[53]Akyüz**, a.g.e.**,s. 205.

Başta Hamdullah Suphi (Tanrıöver) olmak üzere, Ocakların önde gelenlenlerinden Halide Edip (Adıvar), Mehmet Emin (Yurdakul) gibi şair ve yazarlar, Anadolu işgaline karşı halkın, Milli Mücadele'nin yanında yer alması için konuşmalar yapmışlar, nutuklar irad etmişlerdir.[54]

Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi Bey, Türk Ocaklarının İstiklal Savaşı'nda, Kuvay-ı Milliye'nin yanında yer aldığını şu cümlelerle dile getirmekteydi: "Anadolu'da, Kuvay-ı Milliye henüz teşekkül etmemişti. Meclis toplanmamış ve hükümet kurulmamıştı. O zamanki Türkiye'de mevcut yirmi sekiz ocağın merkezi olan İstanbul Türk Ocağı, kendi reisini tanımakta müşkülat çekmedi. Yani, başındaki Babıâli'ye değil, karşısındaki saraya değil, fakat Anadolu'nun uzak bir köşesinde milli ümidin timsali olarak çıkan genç kahramana şikâyetlerini yazdı ve merciini tanıdı. Ve Onun etrafında sımsıkı toplandı" [55]

Türkçülerin önde gelen isimlerinden Yusuf Akçura'da, Milli Mücadele konusundaki görüşlerin şu şekilde dile getirmiştir: "Anadolu'da Mustafa Kemal başkanlığı altında başlayan Türk milli hareketi, milli bir Türk devleti kurulmasını esas alıyordu. Türk Ocakları gayet tabii ve mantıki olarak, bu harekete iştirak ettiler. İstanbul'da yapılan milli mitinglere öncü oldular; Batı Anadolu'daki müdafaa teşkilatları ile münasebette bulundular ve Milli Hareket'in başı Mustafa Kemal'e bağlılık ve itaatlerini arz ettiler".[56]

Son Osmanlı Meb'usan Meclisi'nde milletvekili olan Hamdullah Suphi (Tanrıöver), Meb'usan Meclisinin son oturumunda, Misak-ı Milli kararlarının müzakereleri yapılırken, Misak- ı Milli'nin kabul edilmesini; ayrıca Kuvay-ı Milliye hareketinin de tanınmasını istemiştir.[57] Kısacası, "Milli Mücadele yıllarında Türk Ocaklı olmak, bir övünç kaynağı idi." [58]

Milli Mücadele'nin kazanılması, Misak-ı Milli sınırları içerisinde milli bir devletin kurulması ile birlikte Türk Ocakları da yeniden açılmaya başlamıştır. Türk Ocaklarının

---

[54]Arıburnu, **a.g.e.,** s. 13–72.
[55]Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Mahmut Esat Bey'in Nutkuna Cevap," **Dağ Yolu,** İstanbul 1929,s.19.
[56]Yusuf Akçura, **Yeni Türk Devletinin Öncüleri '1928 Yılı Yazıları'**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1981,s.208.
[57]**Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** "İstanbul Meclis-i Meb'usan'ının Gizli Oturumunda Hamdullah Suphi Tanrıöver'in Bir Konuşması", c.I., S.3, Temmuz 1985, s. 977–979.
[58] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,** İzmir 1994,s.146.

yeniden kurulması Mustafa Kemal Atatürk başta olmak üzere, dönemin milletvekili ve aydınlarından geniş katılım; büyük destek görmüştür. Türk Ocakları'nın Umumi Kongresi'nin yapıldığı 23 Nisan 1924 tarihinde, şube sayısı 71'e ulaşırken, Ekim 1922'de yapılan İzmir Şubesi'nin açılışına, İsmet Paşa'da katılmıştır. 1924 de yapılan kongreden sonra Türk Ocakları'nın merkezi Ankara'ya taşınmıştır.

Türk Ocakları, Cumhuriyetin ilanından (1923) sonra Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk tarafından da desteklenmiştir. Örneğin; 23 Mart 1923 tarihinde Afyonkarahisar Türk Ocağı'nı ziyaret eden Atatürk, Ocak'ta şu konuşmayı yapmıştır: "Afyon Karahisar Türk Ocağı'nda geçen bu kıymetli zamanlar pek çok inşirahımı ve bahtiyarlığımı mucip oldu… Ocağınızın henüz bir buçuk aylık ömrü olmasına rağmen ibraz ettiği mesai ve iktifa ettiği semerat cidden şayan-ı takdir görürüm. Memleketin âlimleri, muallimleri, münevverleri tarafından kıymetli mesai neticesinde iktitaf edilen bu semerat daha ilk hatvede el ile hissedilebilecek bir şekilde tecelli etmektedir". [59]

Türk Ocakları, ayrıca Cumhuriyet'in ilanından sonra gerçekleştirilmeye başlanan inkılâpları, özellikle de kültürel inkılâpları desteklemiş, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti devletinin muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkma idealini kabul etmiştir. [60]

Türk Ocaklarının ikinci kurultayı'nın yapıldığı 1925 yılı, yeni rejim için olduğu kadar Türk Ocakları için de önemli kararların alındığı bir tarihtir. Şeyh Sait İsyanı ve arkasından Takrir-i Sükûn Kanunu, Terakkiperver Cumhuriyet Fırka'nın kapatılması, Şapka Kanunu, Tekke ve Zaviyelerin İlgasına Dair Kanun, Menemen Olayı v.b. olaylar, Türk Ocakları için de bir başlangıcın dönüm noktasıdır.

Bu dönemde bütün inkılâpların yanında olan Türk Ocakları, Şeyh Sait İsyanı gibi Türkiye Cumhuriyeti'ne karşı düzenlenen isyanlarda hükümetin yanında olmuş ve gerekli desteği vermiştir. Örneğin, 3 Ocak 1931 tarihinde Menemen Olayı sebebiyle Menemen'de yapılacak mitinge, Alaşehir ve Akhisar Türk Ocakları'na mensup bir grup gencin gönderileceğini bildirmişlerdir. [61]

1928 yılında sadece Ankara'da değil, Anadolu'nun çeşitli vilayetlerinde Türk Ocakları çatısı altında, inkılâpların toplumsal hedefleri paralelinde sohbetler, o günkü

[59] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II, (1906–1938**) T.T.K. Basımevi, Ankara 1959,s.158–159.
[60] Üstel, **a.g.e**.,s.264.
[61] **Anadolu,** 2 Aralık 1931.

adıyla "musahabeler" yapılmıştır. Örneğin, 1928 yılı Aralık ayında, Manisa Türk Ocağı'nın sohbet konusu çarşaf ve peçenin ilgasına yöneliktir. Bu "musahabe; bilhassa peçe ve çarşafın ilgası meselesinde temerküz eylemiştir. Ocak azaları ekseriyetle peçe ve çarşafın hemen ilgası lehtedir. Bir kısım ekalliyet bunun tedricen husul bulacağı fikrindedirler. Bu zevat bu hususun tabiatıyla hal edilebileceğini, birden lağvının doğru olmayacağını söylemekte ve Çar Büyük Petro tarafından verilen bir emirle çarşaf ve peçenin birden ilgasından husule gelen müessif neticeyi ortaya atmaktadır".[62]

5.Türk Ocakları İle İlgili Tartışmalar

Türk Ocakları, Cumhuriyet'in kurulmasından sonra yeni rejimi kabul etmiş, siyasi yönünü ve faaliyetlerini 1911'li yıllarda dünyadaki tüm Türkleri kültürel olarak tek çatı altında topalama fikrinden çok, Misak-ı Milli'ye çevirmiştir. Bu siyasi ve kültürel hedef değişikliğini Türk Ocakları başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'in 1928'de Türk Ocakları Merkez ve Hars Heyetleri şerefine verdiği ziyafette yaptığı konuşmadan anlamaktayız. Tanrıöver o konuşmasında şöyle demekteydi: "Türk milliyetperverliği fütuhatçı değildir dediniz… Memleketleri kastederek söylersek, şüphesiz Türk milliyetperverliği fütuhatçı değildir. Gönülleri kasdererek söylersek, Türk milliyetperverliği fütuhatçıdır. Türk Ocağı, milli hudutların haricinde fiili hiçbir siyasi iştigal sahası kabul etmemiş ve etmeyecektir. Türk Ocağı, harsi ve içtimai bir hareketi temsil eder. Tesiri şamildir. Rus İnkılâbı piyonilerle, kamsomollarla, İtalyan milliyetperverliği müsellah faşist teşkilatıyla kendini teyit ve takdir ediyor. Türk Ocağının temsil ettiği harsi ve içtimai milliyetperverlik silahsızdır. Silahlarımız var, fakat kalplerimizde…"[63]

Hamdullah Suphi Bey'in bu cümlelerinden Türk Ocaklarının dikkatlerini Turan'dan Misak-ı Milli sınırlarına çevirdikleri anlaşılmaktaydı. Yine aynı konuşmanın devamında, Türk Ocaklarının CHF.'nın ilkelerine bağlılığı da ifade edilmekte ve Hamdullah Suphi Bey şöyle demekteydi: "Ocak kurulduğu günden beri milliyetçi, halkçı, garpçı, inkılâpçı, bir fikir cereyanının membaı olmuştur. Türk Ocağı, on altı

[62] **Anadolu,** 9 Aralık 1928.
[63]Hamdullah Suphi Tanrıöver, "Mahmut Esat Bey'in Nutkuna Cevap," **Dağ Yolu**, İkinci Tabı, İstanbul 1929,s.18.

senedir Türk ruhunun manevi ufukları arkasında yavaş belirmeye başlayan ve nihayet doğan son büyük inkılâbın gönüllü askerlerini yetiştirmiştir."[64]

1924 Kongresinde Hamdullah Suphi (Tanrıöver) Türk Ocaklarının iki büyük görevi olduğunu ifade etmiş ve bunu şu şekilde açıklamıştır: "Türk vatanının manevi bekçisi olarak, lisan hudutlarını istilalara karşı korumak ve Türk vatanı içinde Türk harsının mutlak hâkimiyetini tesis için çalışmak , ikincisi de Türk Ocaklarının fırka siyaseti yapmadan, kurulduğu günden beri sadık kaldığı millet ve milliyet siyasetine ve onun yeni bir ifadesi olan millet hâkimiyetine sadık kalarak, vatanın her köşesinde onun bekçiliğini yapmasıdır" [65].

Fakat çok geçmeden Türk Ocaklarının görev ve faaliyetleri hakkında eleştiriler de gelmeye başlamıştır. Türk Ocaklarının takip ettiği ve bundan sonra takip edeceği gayeler hakkında açık ve olumlu bir fikir edinemediğini belirten Necmeddin (Sadak) bu konudaki görüşlerini şu şekilde açıklamaktaydı: "Bize öyle geliyor ki, ilk ve eski vazifesi yavaş yavaş bittiği halde yeni şeraite intibak edemeyen, hayatını idame ettirmek için aradığı yeni vazifenin nevi ve mahiyetini tayinde tereddüt eden bir uzuv karsısında bulunuyoruz. Hayat kanunları, vazifesiz kalan uzuvları felce mahkûm eder... Daima eski gayelerin kuvvetiyle yaşamak güçtür. İşte, Türk Ocakları, böyle nazik bir devir yaşıyor... Türk Ocakları yaşamak ve faydalı olmak için halk ocakları şekline inkılap etmeli ve bulundukları yerlerde muntazam dersler ve konferanslar vermek suretiyle, sadece halkı tenvir, cumhuriyeti takviye vazifesini deruhte etmelidir. Bu program, zihinlerinde çok büyük ve tantanalı programlara, müphem ve felsefî kelimelere yer vermiş olanlara belki ehemmiyetsiz ve gayrı kâfi görünür; fakat hiç olmazsa Türk milleti ve Türk milliyeti uğruna birçok kanlar dökmüş, Türklüğünü çoktan idrak etmiş bir heyet-ı içtimaiyeye Türk olduğunu hatırlatmak kadar lüzumsuz, vahi bir emek değildir".[66]

Sadak'ın "Türk Ocakları" yerine "Halk Ocakları" teklifini getiren bu yazısı, Türk Ocaklarından halkevlerine geçişin de ilk işaretlerini vermiştir diyebiliriz.

İkinci önemli işaret ise, Türk Ocaklarının bağımsızlığına son veren, Cumhuriyet Halk Fırkasının 1927 Büyük Kongresi'nde alınan kararlardı. Bu kongrede kabul edilen

[64] Tanrıöver, **a.g.m**.,s.19.
[65] Yusuf Sarınay, **a.g.m.,**s.826.
[66] Necmeddin Sadak, "Türk Ocakları", **Akşam,**3 Mayıs 1925.

CHF'nın yeni tüzüğüne göre, Türk Ocakları, CHF'nın denetimine tâbi olmuştur.[67]

1931 yılının ilk günlerinden itibaren Türk Ocaklarının yerini alacak olan Halkevlerinin kurulacağına dair haberler, basında yer almaya başlamıştır. Bu haberlere göre, yurdun her yerinde, halkı ve gençliği bir araya getirecek bir kuruluşa ihtiyaç bulunduğu, Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın bu konuda bir direktif verdiği, Halkevlerinde sinema, kitaplık ve konferans salonu gibi halkın ilgisini çekebilecek her türlü imkânlara yer verileceği, kurulmalarına CHP'nin ön ayak olacağı, partinin genel kongresine bu konuda teklif götürüleceği ve Halkevlerin aynı yıl içinde kurulmalarına çalışılacağı anlaşılmaktaydı.[68]

Yaklaşık üç ay kadar sonra bir başka gazete haberinde de; "Türk Ocaklarının kapanıp, CHP'ye bağlanacakları, tarihi fonksiyonlarının tamamladıkları, Hamdullah Suphi'nin de bu görüşte olduğu söylendikten sonra milli bünye ve vazifeleri bakımından hiçbir rolü kalmamış olan bu kuruluşun, hizmet ve mesai tarzı değiştirilerek başka bir vaziyete dönüştürülmesi gerektiği" belirtiliyordu. [69]

Mustafa Kemal Atatürk, 1931 yılından itibaren gerçekleştirilmesi düşünülen kültürel İnkılâplarda milletin birlik ve beraberlik içinde olması gerektiğini belirtmiş, bu konuda Türk Ocakları üyesi olan Ruşen Eşref (Ünaydın)'a 24 Mart 1931 tarihinde şunları söylemiştir: "Milletlerin tarihinde bazı devirler vardır ki, muayyen maksatlara erebilmek için, maddi ve manevi ne kadar kuvvet varsa hepsini bir araya toplamak ve aynı istikamete sevk etmek lazımdır. Yakın senelerde milletimiz, böyle bir toplanma ve birleşme hareketinin verdiği mühim neticeleri idrak etmiştir. Memleketin ve inkılâbın içeriden ve dışarından gelebilecek, tehlikelere karşı, masuniyeti için bütün milliyetçi ve Cumhuriyetçi kuvvetlerin bir yerde toplanması lazımdır. Teessüs tarihinden beri ilmi sahada halkçılık ve milliyetçilik akidelerini neşrü tamime sadakatle ve imanla çalışan ve bu yolda memnuniyeti mucip hizmetleri sebk etmiş olan Türk Ocakları'nın aynı esasları siyasi ve tatbiki sahada tahakkuk ettiren fırkamla (CHP ile) ve bütün manası ile yek vücud olarak çalışmalarını münasip gördüm. Bu kararım ise milli müessese (Türk

[67]Ali Ata Yiğit, **Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası**, Hacettepe Üni. Atatürk İlk. İnkılâp Tarihi Enst, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Ankara 1996,s.153–154.
[68] **Cumhuriyet**, 20 Mart 1931
[69] Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", **Belleten**, c. L, S.196, Nisan 1986.s.209.

Ocakları) hakkında duyduğum itimat ve emniyetin ifadesidir. Aynı cinsten olan kuvvetler, müşterek gaye yolunda birleşmelidirler". [70]

Türk Ocakları ile ilgili tartışmalardan birisi de Türk Ocakları mensuplarının İttihat ve Terakki Partisi içinden gelmeleriydi. Bu kişiler içerisinde yer alan "Ziya Gökalp'in Türkçü lider olarak Ocak ailesine katılması, İttihat ve Terakki ile ilişkisini kopmayacak bir biçimde güçlendirmiştir. İttihatçılar, "Türklüklerini ihtida" ederek Ocağa katılmışlardır… Türk Ocağı'nın Türk Gücü vb. derneklerle beraber İttihat ve Terakki lokallerinde çalıştığı, yönetim kurularında ittihatçıların da bulunduğu açıklanmıştır."[71]

6.Türk Ocaklarının Kendini Feshetmesi

Mustafa Kemal Atatürk, 4 Kasım 1931 tarihinde Aydın Türk Ocağı'nda yaptığı konuşmasında Türk Ocaklarının devrinin doldurduğu mesajını vermiştir: "Türk Ocakları Cumhuriyet Halk Fırkasının hars şubesidir**.** Fırka, millete mürebbilik yapacak; ilim, iktisat, siyaset ve güzel sanatlar gibi bütün hars sahalarında vatandaşları yetiştirmek için pişvalık edecektir. Ocaklılar, Cumhuriyet Halk Fırkasının programını vatandaşlara izah etmekle asıl vazifelerini yapmış, mefkûrelerine en büyük hizmeti ifa etmiş olurlar. Yasanınızın üçüncü maddesinde bu cihet sarahaten ifade edilmiştir. Bu yol üzerinde milleti hemahenk olarak beraber yürütmekten ibarettir."[72] Atatürk, bu sözleri ile Türk Ocaklarının bundan böyle nasıl bir yol izleyeceklerinin de yöntemini vermiştir.

Atatürk'ün bu konuşmasının ardından basında, "Türk Ocakları infisah ediyor. Bu teşekküllerin milli bir rolü kalmamıştır. Ocakların bütün tesisat ve teşkilatı Halk fırkasına intikal edecektir" şeklinde haberler yer almıştır.[73]

CHF'nın 1927'deki Büyük Kongresinde, Genel Başkanı Hamdullah Suphi (Tanrıöver)'in karşı çıkmasına rağmen, Türk Ocakları CHP'nin denetiminde bir kuruluş sayılmıştı. "Mustafa Kemal Paşa, bu Türkçü yuvayı kendi iktidarına karşı bir çeşit muhalefet merkezi gibi görmüş ve geleneksel taktiği ile bölerek bir kısmını etkisiz bırakmayı, bir kısmını da tamamıyla kendisine bağlamayı tasarlamıştır." [74]

---

[70]Akyüz, **a.g.m**.,s.209.
[71] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler, İkinci Meşrutiyet Dönemi (1908-1918**), c.1., İletişim yay. İstanbul 1998, s.463.
[72]**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri II**, (1906–1938) TTK Basımevi, Ankara 1959,s.265
[73]**Cumhuriyet,** 17 Kanunisani (Ocak) 1931.
[74] Tunçay, **a.g.e**.,s.296.

Türk Ocaklarının kısmen de olsa CHF'ye karşı bir muhalefet yaptığını söyleyebiliriz. İzmir'de faaliyet gösteren CHF yanlısı Anadolu gazetesine karşılık, SCF'yi destekleyen Hizmet gazetesi'nin yayın politikası bu görüşümüzü doğrular niteliktedir. Hizmet gazetesi, 1930 belediye seçimlerinde, Ege bölgesinde, Türk Ocaklarının da desteğini alarak SCF yi desteklemiştir. Dolayısıyla, Türk Ocaklarının kendini feshetmesinde; SCF'nın doğal olarak CHF'ye muhalefet etmesi ve buna karşılık da Türk Ocakları'nın Serbest Cumhuriyet Fırkası'na destek veren görüntüsünün de payı vardır denilebilir.

1927 yılından itibaren yaptığı faaliyetlerle hem kültürel hem de siyasi olarak CHF' nin yanında olan Türk Ocaklarının " 250 yi aşkın şubesi ve 30.000 in üzerindeki üye sayısı ile tek parti yönetiminin konsolidasyonu önünde engel oluşturması önemli bir etken olmuştur. 1930'lar Parti- devletin halkçılık ve milliyetçilik politikalarının hayata geçirilmesi konusunda denetimi tümüyle ele geçirme iradesini açıkça ortaya koyacağı yıllardır. Bu süreçte bürokratik Türkçülük, bir yandan Türk tarih tezi ve Güneş- Dil teorisi çerçevesinde ifade bulan etnik- tarihsel görüşü ve bu bağlamda türdeş bir ulusal kimlik anlayışını müfredat programları ve Halkevleri konferanslarıyla popülerleştirirken diğer yandan da "Sivil Türkçülük" ü göz hapsinde tutacaktır."[75]

1930'lu yıllardan itibaren Türkiye Cumhuriyeti devletinin temel kültür politikası olan millileşme/uluslaşma projesi artık Türk Ocaklarının faaliyetleri ile taşınanamaktaydı. Öngörülen bu hedefler, ancak halkevleri ile gerçekleştirilebilecekti.

Ayrıca, "1930 yılının bazı olayları, Atatürk'ün Türk Ocakları ile ilgili düşüncesinin gerçekleşmesini hem çabuklaştırmış, hem de kolaylaştırmıştır. Bu olaylar, Türk Ocakları yöneticilerinin kendiliklerinden ve bilerek veya başkalarının telkinleri ile ve farkında olmadan yaptıkları yahut da kontrol ve disiplin yetersizliği gibi organizasyon eksikliği yüzünden doğmuş hatalardan ve bu hataları kullanarak Ocakları yıkmakta kendileri için herhangi bir şekilde çıkar umanlarca yapılan tahriklerden çıkmıştır". [76]

Sonuç olarak, Türk Ocakları, 1931' de yapılan olağanüstü Kurultayda kendini feshetmiştir. Türk Ocakları, Cumhuriyeti kuran Mustafa Kemal Atatürk ve o dönem

[75] Üstel, **a.g.e**., s. 266.
[76] Kenan Akyüz, "Türk Ocakları" , **Belleten, c.** L, S. 196,Nisan 1986,s.213.

askeri erkânına, eli kalem tutan aydınlarına bir dönem için vatan ve millet aşkı ilhamını veren kurumlardır.

B) Mustafa Necati ve Harf İnkılâbı

1.Hayatı

Mustafa Necati, 1892 yılında İzmir'de doğmuştur. Hacı Hüseyin Paşaoğulları olarak bilinen bir aileye mensuptur. Babasının adı, Mehmet Halit Bey'dir.[77] İlk ve ortaöğrenimini İzmir'de tamamlamış, daha sonra İstanbul'da Mekteb-i Hukuk'a kaydolmuştur. Okulu bitirdikten sonra İzmir'e dönen Mustafa Necati Bey, bir müddet serbest olarak avukat olarak çalışmıştır. Bu sırada, yakın arkadaşı Vasıf Çınar'la beraber Hususi Şark İdadisi'ni kurmuştur.

Mustafa Necati Bey, çok sevdiği öğretmenlik hayatına İzmir'de başlamış, İzmir Darü'l Muallimatı'nda (Kız Öğretmen Okulu) tarih ve coğrafya öğretmenliği yapmıştır.

1.Dünya Savaşı yıllarında, İzmir Şimendiferleri Hukuk Müşavirliği görevini sürdürmüştür. Yunanlıların İzmir'i işgal etmesi üzerine 14 Mayıs 1919 gününün gecesinde, o zamanlar mezarlık olan Bahri Baba Park'ında İzmir halkını işgali tanımamaları gerektiği konusunda uyaran bir konuşma yapmış, ve onlarai düşmana karşı mücadele etmeye çağırmıştır.[78]

Mustafa Necati'nin işgale karşı gösterdiği bu direniş, sadece fikirde kalmamış; bir bizzat, Milli Mücadele'nin içinde silahıyla yer alması ile de tamamlanmıştır. Akhisar, Soma, Bergama civarında, Bulgurcu Mehmet Efe'yle beraber düşmana karşı mücadeleye katılmıştır.

Mustafa Necati Bey, Balıkesir'de, arkadaşı Vasıf Çınar'la birlikte "İzmir'e Doğru" adlı bir gazete çıkarmış; bu gazetenin başyazarlığını üstlenmiştir. Bu arada Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'nda çalışmıştır.

1920 yılında meclisin açılması üzerine Manisa (Saruhan) mebusu olarak TBMM'ye seçilen Mustafa Necati Bey, Rumların Karadeniz bölgesindeki çıkardıkları karışıklıklar üzerine, TBMM tarafından bu olayları soruşturmak için görevlendirilmiştir. Daha sonra görülen lüzum üzerine, Kastamonu İstiklal Mahkemesi Başkanlığı görevi de

[77] **TBMM Azasının Tercümeihal Örneği**. Nr:370. Ayrıca Bkz**. TC Maarif Vekâleti Mecmuası 1929**, S.17, Devlet Matbaası, s. 98. "Mustafa Necati 1310'da İzmir'de doğmuştur."
[78] M. Rauf İnan, **Mustafa Necati, Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları,** Ankara 1980, s.11.

yapan Mustafa Necati Bey, bir ara TBMM Müdafaa-i Hukuk Grubu Kâtibi olarak da çalışmıştır.

1923 yılında İsmet İnönü'nün başbakanlık yaptığı Cumhuriyet Hükümeti'nin ilk kabinesinde Mübadele İmar ve İskân Vekili görevinde bulunmuştur. Daha sonra 6.3.1924 tarihinde Adliye Vekilliği'ne getirilen Mustafa Necati Bey, Fethi Okyar'ın 22.11.1924 tarihinde kurduğu kabinede de Adliye Vekilliği görevini sürdürmüştür. Ali Fethi Bey'in istifası üzerine başbakanlığa 4.3.1924 tarihinde İsmet İnönü getirilmiştir. Mustaf Necati Bey, Maarif Vekili olan Hamdullah Suphi Bey'in rahatsızlanması sebebi ile Maarif Vekilliği görevini üstlenmiş, bu görevini ölümüne kadar sürdürmüştür.[79]

Mustafa Necati Bey, Saffet Arıkan'dan sonra Atatürk döneminin en uzun süre görev yapmış Milli Eğitim Bakanıdır. 21.12.1925 tarihinde başladığı görevini aralıksız 3 yıl 13 gün sürdürmüştür. 1.1.1929 tarihinde Maarif Vekili iken geçirdiği apandisit ameliyatından kurtulamayarak hayata veda etmiştir.

4 yıllık Maarif Vekilliği sırasında Mustafa Necati Bey öğretmenlere ve öğretmenliğe saygınlık ve içtenlik kazandırmış, öğretmenlerle samimi ilişkiler içinde olmuştur.

Ülkede, eğitim alanında çalışmalar sürerken Maarif Vekili Mustafa Necati Bey, çalışmalarının meyvesini göremeden, beklenmedik bir şekilde vefat etmiştir. Özellikle eğitim camiasınca çok sevilen Mustafa Necati Bey'nin ölümü büyük bir üzüntüye sebep olmuştur.[80] Cumhuriyet gazetesinde Fuat Köprülü, Mustafa Necati'nin ölümü üzerine şunları söylemiştir: "…Türk gençliği ölümünle saflarında açılan boşluğu doldurmak için daima senin bu aziz hatırandan kuvvet alacaktır…"[81]

2.Maarif Vekilliği

Mustafa Necati Bey, Maarif Vekilliği görevine son derece önemli devlet tecrübeleriyle getirilmişti. Maarif Vekilliği'nden önce Mübadele İmar ve İskân Vekilliği, Adliye Vekilliği görevlerinde de bulunmuştu. Ayrıca, Atatürk'ün yakın bir kurmayı olarak, Cumhuriyet'in kurulmasında da önemli görevler üstlenmişti. Bu arada iki yıl Türkiye Öğretmenler Birliği'nin genel başkanlığını yapan Mustafa Necati, Türk

[79] **TBMM Azasının Tercüme-i Hal Örneği**. nr:370.
[80] **Cumhuriyet**, 2.01.1929.
[81] **Cumhuriyet.**, 2.01.1929.

eğitim sistemini ve eğitim sisteminin çeşitli sorunlarını yakından tanıma fırsatı bulmuştu.

Mustafa Necati, Maarif Vekilliği görevine başlamasından hemen sonra teşkilatlara bir genelge göndermiştir. Bu genelgede eğitim sisteminin gayesini, Türkiye Cumhuriyeti'nin genel ilke ve politikaları doğrultusunda bedenen ve ruhen karakterli yeni bir nesil yetiştirmek olduğunu belirtmiştir. Bu sayede Türkiye Cumhuriyeti'nin muasır ülkeler seviyesine ulaşmada eğitim açısından bir katkı sağlanacaktır.[82]

2.1.İlköğretim

Mustaf Necati, eğitim alanında başarıya ulaşmak için ilköğretimi, ön şart olarak görmekteydi. O'na göre, ilköğretim yeteri kadar yaygınlaşmazsa, üst öğretim kurumlarına giden öğrenci sayısı azalacak; bunun sonucunda Türkiye, yetişmiş insan gücüne kavuşamayacaktı. Çalışmalarını, bu plan çerçevesinde sürdüren Mustafa Necati Bey, her yıl 3 bin kişi olmak üzere, on yılda 30 bin öğretmen yetiştirmeyi planlamıştı. Bu dönemde Türkiye'deki köy sayısının 40 bin olduğu düşünülürse, ilk on yılda aşağı yukarı her köye bir öğretmen atamasının planlandığı anlaşılmaktadır.

Ayrıca Mustafa Necati Bey, ekonomik durumlarının elverişsizliği nedeniyle okuyamayacak durumda olan çocukların devlet yardımıyla okutulmasının şart olduğunu belirtmekteydi.[83] Bu dönemde, ilköğretimin durumu şu şekildeydi: "İlkokul sayısı 4770, okula giden öğrenci sayısı 350 bin dolayında, okuldan yoksun öğrenci sayısı bir buçuk milyon, civarındadır. 9062 öğretmenden 3960'ı öğretmen okulu mezunu, geri kalan 5102'si de ehliyetnameli öğretmendir".[84]

Mustafa Necat Bey, ilköğretimin sorunlarını çözmek amacıyla üç komisyonun kurmuştur. Bu komisyonların, öncelikli görevi eğitimin ihtiyaçlarını belirlemekti.[85] Komisyonlardan biri, ilkokulların dersleri, kitapları ve öğretmenlere verilecek rehber kitapların hazırlanması konularında çalışmıştır. Özellikle, batılı ülkelerin ilkokul programları iyice araştırılmış; İsviçre, Rusya, Almanya'nın ilkokul programları Türkçeye tercüme edilmiştir. Program komisyonu, çeşitli ülkelerin ilkokul programları üzerine yaptığı incelemeleri tamamlayarak Talim ve Terbiye Dairesi'ne bir raporla

[82] **Hâkimiyet-i Milliye,** 25.12.1925.
[83] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:74 C: 1, 20.03.1926, s. 269.
[84] **Hâkimiyet-i Milliye,** 9.02.1926.
[85] **Hâkimiyet-i Milliye,** 11.02.1926.

iletmiştir. Bu rapor doğrultusunda iki aylık bir çalışmayla yeni program hazırlanmış; öğretmenlerin ve ilköğretim müfettişlerinin bir bölümüne, incelemeleri amacıyla gönderilmiştir. Bu görüşler ışığında programa son şekli verilmiş ve "1926 İlkokul Programı", 1926–1927 öğretim yılından itibaren uygulamaya konulmuştur.[86]

1926 İlkokul Programı, eğitim hayatımıza birçok yenilik kazandırmıştır. Bu programda, John Dewey'in raporunun büyük etkisi olmuştu. Eski programlarda dersler arasındaki ilişkilere dikkat edilmezken, yeni programda özellikle ilk üç sınıfta derslerin hayat ve toplum çerçevesinde toplu olarak okutulması kararlaştırılmıştı. Yine eski programlarda öğrencilerin bireysel yeteneklerini çok da fazla göz önüne alınmazken, yeni programda özellikle Resim ve El İşleri derslerinde, çocukların ilgilerini, becerilerini dikkate alan bir eğitim-öğretim anlayışı benimsenmiştir.[87]

Yeni ilkokul programıyla, derslerin sadece adları değişmekle kalmamış, bu derslerin içerikleri de büyük ölçüde değişmiştir. Özellikle, Din dersi, Tarih ve Yurt Bilgisi derslerinin hedef ve konuları, günün eğitim anlayışına ve ihtiyaçlarına göre yeniden düzenlenmiştir.[88]

Mustafa Necati Bey, köy çocuklarının, şehir çocuklarından farklı bir eğitime tutulması gerektiğini savunmuş; bu görüşleri doğrultusunda 1927 yılında köy okulları için ayrı bir program hazırlatmıştır. Bu program, köyün şartlarına uygun bir hale getirilmiş, özellikle köyde yaşayan kız çocukları için el işi dersleri programa eklenmiştir. Müfredata, küçük köylerde ekonomik sebeplerle üçüncü sınıftan sonra okula devam edemeyecek çocuklar için Türkiye Tarihi ve Coğrafyası dersiyle, Yurt Bilgisi dersleri konulmuştur.[89]

Kısacası, 1926 İlkokul Programı'nda amaç: Genç kuşakların çevrelerine faal bir halde uyumlarını sağlamak ve iyi birer vatandaş olmalarını teşvik etmektir.[90]

2.2. Ortaöğretim

Mustafa Necati Bey, Maarif Vekilliği görevine geldiği zaman, gazetelere verdiği mülakatlarda ortaöğretimdeki okulların istatistiki durumunu şöyle açıklamıştır:

---

[86]**TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:64 C: 1, 22.04.1928, s. 202; **Hâkimiyet-i Milliye,** 19.10.1926.
[87]**Hâkimiyet-i Milliye**, 19.10.1926.
[88]**Hâkimiyet-i Milliye,** 19.10.1926.
[89] İsmail Hakkı Tonguç, **Canlandırılacak Köy**, İstanbul 1947, s. 363.
[90]Tonguç,**a.g.e.,**s. 360.

"…17'si erkek,4'ü kız ki ceman 21 lise, 15 kız, 56 erkek olmak üzere 71 orta mektep ve bunlardan maada 20 imam ve hatip mektebi vardır. Liselerde 4499 erkek,1089 kız, ortamekteplerde kısmi iptidailer hariç 1037 kız,4761 erkek, imam hatip mekteplerinde 1075 talebe ki ceman 11407 talebe vardır. Liseler iki erkek, dört kız hariç leylidir. Orta mekteplerde azami talebe miktarı 200, asgari 8'dir…"[91]

Mustafa Necati Bey, 1928 yılı bütçe görüşmeleri sırasında Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra geçen yıllar içinde ortaöğretim alanında kaydedilen gelişmeleri şu şekilde değerlendirmiştir: "…İlk tahsilde olduğu gibi orta tahsil sahasında da büyük inkişaf görmekteyiz. 1923–1924 senesinde o zaman Maarif Vekâleti idaresinde olan askeri liseler talebesi çıkarıldıktan sonra liselerimizde 2677 talebe mevcuttu. Bu sene yani 1927–28 ders senesinde ise bu rakam 7386'ya baliğ olmuştur. Şu halde % 60 nispetinde, yani bir buçuk mislinden bir tezayüt vardır. Orta mekteplere gelince 1923–24 senesinde bu mekteplerin talebe mevcudu 1455 idi. Bu sene yani 1927–28 senesinde ise 10433 olmuştur. Demek ki, bundan dört sene evveline nispeten bu mektepler talebesi dört mislinden fazla artmıştır…"[92]

Mustafa Necati Bey'in döneminde ortaokulların öğretim programlarında herhangi bir değişikliğe gidilmemiş, liselerin programlarında küçük değişiklikler yapılmıştır. 1927 yılında, 1924 programındaki Türkçe- Edebiyat, Tarih, Coğrafya ve Riyaziye derslerinde sadece süre itibariyle değişiklik yapılmıştır. Bu değişiklikle Türkçe ve Edebiyat derslerinin haftalık ders saat süresi, lise fen kolunda 1 saat artırılarak 4 saate, Tarih dersi de lise 3 edebiyat kolunda, 1 saat artırılarak 3 saatten 4 saate çıkarılmıştır. Coğrafya dersi ise lise 1 ve 2. sınıflarda birer saat artırılmıştır. Bu arada 1924 programında yer almamış olan Cebir dersi, haftada bir saat olarak programa konmuştur. Lise son sınıflarda okutulan Hendese ve Resm-i Hat dersi de bütün sınıflarda 1 saate indirilmiştir. Böylece, 1924 yılında liselerin her sınıfında 30 saat olan haftalık ders saati 32 saate çıkarılmıştır.[93]

[91] **Hâkimiyet-i Milliye,** 9.02.1926.
[92] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:64 C: 1, 22.04.1928, s. 208.
[93] MEB, **Ortaöğretim Programlarında Yönelmeler,** "Talim ve Terbiye Dairesi Yay..Ankara,1972,s. 119-120.

2.3.Yükseköğretim

Mustafa Necati Bey, yükseköğretim alanındaki yaptığı çalışmalarda Darülfünun'un özerkliğini önemsemiştir. Bu düşüncelerini 1926'da TBMM'nde Darülfünun bütçesi görüşmeleri sırasında şu şekilde dile getirmiştir: "Darülfünun doğrudan doğruya müstakil bir müessesemizdir… Eğer lalettayin herhangi bir şahıs Darülfünun müessesesine şu tarzda, bu tarzda hareket edin diye emir verecek olursa orada darülfünun yok demektir".[94]

Mustafa Necati Bey döneminde, İlahiyat Fakültesi'nin ders programı bir sorun olarak ortaya çıkmış ve konunun çözülmesi istenmiştir. Mustafa Necati Bey, bu konu ile ilgili görüşlerini şu cümlelelerle açıklamıştır: "İlahiyat Fakültesinde okunan dersler o fakülte muallimleri tarafından ihzar olunur…Programı tetkik ederken hissiyattan tecerrüt ederek, vaziyeti umumiyesine ve halka verilmesi icap eden terbiyevi tetkik ederek bunları onlara göre icra ederler, kavaidini bilmeğe mecburdur. Tabiî ki İslam Tarihini, İslam Kavaidini bilmeden onu bilmeden oraya giremez."[95]

Mustafa Necati'nin Bakanlığı döneminde, İcra Vekilleri Heyeti, 4371 sayılı kararı ile 1927 yılından geçerli olmak üzere darülfünun ve diğer yüksek dereceli okullara, lise mezunu olmayanların alınmaması kararlaştırılmıştır.[96]

2.4. Harf İnkılâbı ve Millet Mektepleri

Türkiye Cumhuriyet'inin kurulmasından sonra birçok alanda yeni bir gelişme dönemine girmiş olan Türk milletinin eğitim ve öğretim alanında da ilerleyebilmesi için alfabesini değiştirmesi gerektiğine inanılıyordu. Kullanılan alfabe, toplum dilinin özelliklerine uygunsa o toplumda hem okuma yazma kolay öğrenilir, hem de düşünce hayatı gelişebilirdi. İstenilen amaca ulaşabilmek için yeni bir alfabenin kabul edilmesi gerekmekteydi.[97]

---

[94]Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğtim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,** c.I., Ankara 1946, s.370.
[95] Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğtim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,** c. I. Ankara 1946,s.372.
[96] Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim faaliyetleri (1920–1960),** İstanbul 2004,s.198
[97]Osman Bircan, **Fotoğraflarla Atatürk'ün Yaşamı,** Se-Pa Yayıncılık, Ankara 1999, s.160.

Arap dilinde, İmlâda yazılıp da okunmayan, p,ç,j,g, sesleri Türkçe'de bulunmadığı için sonradan imlâya eklenmesine rağmen, yazıda karışıklığa yol açmaktaydı.[98]

Arap harflerinde yazımı güçleştiren en büyük sorun da Arap harflerinin, kelimenin başında, ortasında ve sonunda oluşuna göre, şekil değiştirmesi ve birbirine birleştirilerek yazılmasıydı. Buna ilaveten, hangi harflerin hangi kelime içinde ve neresinde birleştirileceği, Arapçaya, Arap kelimelerinin yapısına ve etimolojisine vakıf olmadıkça bilinemeyeceği, bu yüzden her kelimenin klişesini ezberlemek zorunluluğu vardı.[99]

1862 yılında ,Cemiyet-i İslamiye-i Osmaniye'de verdiği konferansta Latin harfleri konusuna ilk dikkati çeken Münif Paşa olmuştur. 1869'lara gelindiğinde İran'ın Osmanlı sefiri Melkum Han ile Namık Kemal arasında yapılan tartışmalar da Melkun Han, bütün kötülüklerin sebebi olarak Arap harflerini göstermekteydi. Namık Kemal ise harflerin yetersizliğini kabul etmekte; fakat harflerin değiştirilmesine şiddetle karşı çıkmaktaydı.[100]

Harf inkılâbı konusu, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasından sonra ilk defa İzmir İktisat Kongresi'nde dile getirilmiştir. Bu konuda, muhalif görüşlere sahip olanlardan biri olan Kazım Karabekir Paşa, Hâkimiyet-i Milliye gazetesine verdiği bir demecinde şunları söylemiştir: "Biz bunun vahametini ve bu harflerin değiştirilmesinin bugün küre-i arz üzerinde yaşayan 350 milyon ehli İslama ait olduğunu söyledikse de onlar anlaşılmaz bir şekli huruf kabulü noktasına doğru yürüdüler. Arkadaşlar, bugün hangi ecnebi ile görüşseniz ilk işiteceği sözler: "Türkçe gayet güzel bir lisandır, kolaydır fakat harfleri fenadır". Bunlar bütün ecnebilerin ağzında ve sizinle ilk görüşen bir ecnebinin size telkin edeceği şeylerdir. Bu fikir ekseriyetle gayr-ı İslâm insanlardan ibaret olan bir takım tercümanlar vasıtasıyla ve hassaten İstanbul'da ecnebilere telkin edilmektedir. Binaenaleyh bugün bir kuvvet vardır ki, bu kuvvet bütün cihana karşı bu propagandayı yapıyor: Türk yazısı güçtür,

[98]Zeynep Korkmaz, "Atatürk ve Yazı İnkılâbı Üzerine" **Erdem Dergisi,** c.11, S. 31, TTK Yayınları, Ankara,1998, s. 172- 174.
[99] Sami N.Özerdim, **Yazı Devriminin Öyküsü**, Ankara 1978, TTK Yay., s. 14–16.
[100] Fevziye Abdullah Tansel, "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri", **Belleten,** c.27, S.66, Ankara 1953, s.223–237.

okunamaz. Bendeniz bu mesele ile bizzat uğraştım ve Arnavutluk ihtilali içinde bulundum. Acaba bu Latince kabul edilebilir mi? Bu kabul edildiği gün memleket hercümerce girer. Sonra bizim dilimizi terennüm edecek hiçbir Latin huruf yoktur. Bugün Fransızca huruf o kadar karışıktır ki, bizim dilimizi kabil değil terennüm edemez. Bu mesele inceden inceye tetkik edilmiştir. Binaenaleyh istirham ediyorum zararlı olan bu gibi mesaili bırakalım, böyle fikirler içimize girmesin. Sonra büsbütün lal ü ebkem iken ve bütün âlem-i İslam'ı üzerimize hücum ettirir…"[101]

Kazım Karabekir Paşa, bu meseleye daha çok İslam ülkeleri ile ilişkiler açısından yaklaşmakta, harf değiştirmenin İslam dünyasıyla bağımızın kopmasına yol açacağını savunmaktaydı. Kazım Karabekir Paşa'nın bu demeci üzerine tartışma canlanmıştır. Karabekir Paşa'nın düşüncelerine paralel fikirler ortaya koyan aydınlar olduğu gibi muhalif görüş dile getiren yazarlar da olmuştur. Bunlardan birisi de Hüseyin Cahit (Yalçın)'dır. Hüseyin Cahit Bey, konu ile ilgili görüşlerini şu şekilde açıklıyordu: "…Bizi şimdiki harflere rapteden şey nedir? Bu harfleri kullanmak için hiçbir mecburiyet-i diniye yoktur. Millî harflerimiz de değildir. Bu halde Latin harflerini kabul ederek biran içinde herkese okuyup yazma öğretmek suretiyle elde edebileceğimiz namütenahi faideleri neden istihfaf ediyoruz…"[102]

Harf meselesi, Mustafa Necati Bey'den önce görev yapan Maarif Vekillerinden Şükrü Saraçoğlu[103] 'nun döneminde de tartışılmış, Şükrü Bey, bu konuda açıklama isteyen milletvekillerine henüz mevcut fikirlerin ham olduğunu söyleyerek kendi fikirlerini açıklamaktan çekinmiştir.[104]

1926 yılında Bakü'de toplanan Türkiyat Kongresi'nde Latin harflerinin Türk Cumhuriyetlerinde yavaş yavaş kabul edilmesi kararlaştırılmış, bu karar Türk kamuoyunda da geniş yankı uyandırmıştır. Hâkimiyet-i Milliye gazetesinin 18.03.1926 tarihli nüshasında çıkan bir makalede eğer harf inkılâbı yapılacaksa zamanın son derece uygun

[101] **Hâkimiyet-i Milliye,** 5.03.1923.
[102] Agâh Sırrı Levend, **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri** ,TDK Yayınları, Ankara 1998, s.392-394.
[103] Şükrü Saraçoğlu, (1887-1953), "22.11.1924-3.3.1925 tarihleri arasında üç ay, on iki gün, Maarif Vekilliği yapmıştır". Mustafa Yazıcı, **Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi**, Ankara 1984,s.129.
[104] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ: 66,C:2,28.02.1925, s.23.

olduğu vurgulanmıştır. Çünkü Türkiye'deki eğitim ve öğretim hayatının henüz yeni yeni gelişmeye başladığı belirtilerek uygun zamanın geldiği açıklanmaya çalışılmıştır.[105]

Atatürk, 1 Kasım 1928'de Büyük Millet Meclisi'ni açış nutkunda yeni harflerin kabulü için şartların hazır olduğuna dair şu konuşmayı yapmıştır: "Her şeyden evvel her inkişafın yapıtaşı olan meseleye temas etmek isterim. Her vasıtadan evvel büyük Türk milletine, onun bütün emellerini kısır yapan çorak yol haricinde kolay bir okuma yazma anahtarı vermek lazımdır. Büyük Türk Milleti cehaletten az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline kolay uyan, böyle bir vasıta ile sıyrılabilir. Basit bir tecrübe Latin esasından Türk harflerinin Türk diline ne kadar uygun olduğunu, şehirde ve köyde yaşı ilerlemiş Türk evlatlarının ne kadar kolay okuyup yazdıklarını güneş gibi meydana çıkarmıştır. Büyük Millet Meclisinin kariyeriyle, Türk harflerinin katiyet ve kanuniyet kazanması, bu memleketin yükselme mücadelesinde başlı başına bir geçit olacaktır. Milletler ailesine, münevver, yetişmiş büyük milletin dili olarak elbette girecek olan Türkçeye bu yeni canlılığı kazandıracak olan, üçüncü Büyük Millet Meclisi, yalnız edebi Türk tarihinde değil, bütün insanlık tarihinde mümtaz bir sima kalacaktır

Türk harflerinin kabulü ile hepimize, bu memleketin, bütün vatanını seven, yetişkin evlatlarına mühim bir vazife teveccüh ediyor; bu vazife, milletimizin kâmilen okuyup yazmak için gösterdiği şevk ve aşka bilfiil hizmet ve yardım etmektir. Hepimiz hususî ve umumî hayatımızda rast geldiğimiz, okuyup-yazma bilmeyen erkek-kadın her vatandaşımıza öğretmek için tehalütgöstermeliyiz. Bu milletin asırlardan beri hallolunmayan bir ihtiyacı, birkaç sene içinde tamamen temin edilmek, yakın ufukta gözlerimizi kamaştıran bir muvaffakiyet güneşidir. Hiçbir muzafferiyetin, halleriyle kıyas kabul etmeyen bu muvaffakiyetin heyecanı içindeyiz. Vatandaşlarımızı cehaletten kurtaracak bir sahada muallimliğin vicdani hazzı, mevcudiyetimizi işkaetmiştir. Aziz arkadaşlarım, yüksek ve ebedi yadigârımızla, büyük Türk Milleti yeni bir nur âlemine girecektir."[106]

Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün nutkundan sonra Dil Encümeni'nin tutanağı okunmuş, harf değişiminin, kültürün gelişmesinde sağlayacağı yararlar anlatılmıştır. İsmet Paşa da başbakan olarak şunları dile getirmiştir: "Türk harfleri kanun layihası

[105] **Hâkimiyet-i Milliye**,18.03.1926.
[106]Afet İnan, **Tarihten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Devri, Türk İnkılâbı,** Ankara 1970, s. 268.; T.C. Maarif Vekâleti**, Maarif Vekâleti Mecmuası**, S.17, Devlet matbaası, Ankara 1929, s. 7–8.

üzerinde söyleyeceklerim açık ve kısadır. Reisicumhur hazretlerinin işaret buyurdukları gibi Türk harfleriyle Türk milleti yeni bir nur âlemine girecektir. Biz buna samimiyetle ve vicdani bir itimatla inanıyoruz. Tecrübelerimizle memleketin her tarafında yakından gördüğümüz Türk alfabesi ile bu milletin okuma-yazma mücadelesine girmesi her tarafta büyük bir açılma, büyük bir kolaylık vermiştir. Arkadaşlarım, bu harfler için millette gördüğümüz tehalük ve hüsnü kabul başlıca şu noktayı izah eder ki, o da bir an evvel milletin okuyup yazmak, cehaletten sıyrılmak için taşıdığı arzu; derin, geniş ve samimidir. Demek, milletçe hepimiz böyle bir anahtara çoktan beri muntazırdık. İkincisi kolaylıktır... Arkadaşlarım, bu kolaylıktan hakkıyla istifade etmek ve bu neticeleri birkaç sene içinde gözle görülür bir hale getirmek için hükümet ciddi bir mesai sarf edecektir."[107]

TBMM, 1 Kasım 1928 tarihindeki genel toplantısında, Yeni Türk Harfleri Kanunu'nu oybirliği ile kabul etmiş, alınan karar, 3 Kasım 1928'de Resmi Gazete'de yayımlanarak yürürlüğe girmiştir.

Maarif Vekâleti, bir taraftan yeni harflerin öğretilmesini planlı bir şekilde yaparken, diğer tarafatan da, öğrenim çağı dışında kalan yetişkinlerin sorunları üzerinde de çalışmalar yapmaya başlamıştı.

Bunun için en uygun yol, bütün Türkiye'de bir okuma yazma seferberliğinin ilan edilmesiydi. Millet Mektepleri adı verilen kurslarla yetişkinlere okuma yazmanın öğretilmesi planlanmıştı. Bu amaçla, Başvekil İsmet Paşa, Millet Mektepleri teşkilatını kuracaklarını ve halka kapılarının önünde, işlerinin başında yeni yazının öğretileceğini açıklamıştır.[108] Bu arada Atatürk, Millet Mektepleri teşkilatının genel başkanlığını ve başmuallimliğini kabul ettiğini milletvekillerine müjdelemiştir.

Hükümet, Millet mekteplerinin çalışma esaslarını belirlemek amacıyla bir talimatname hazırlayarak 24.11.1928 tarihinde yayınlamıştır.[109] Bu talimatnameye göre, millet mekteplerinin amacı; Türk milletine yeni harflerle okuyup yazmasını en kısa sürede öğretmektir.[110] Millet mektepleri, 01.01.1929 tarihinde ülkenin birçok

[107] **T.C. Maarif Vekâleti Mecmuası**, S.17,Devlet Matbaası, Ankara,1929,s. 12–13.
[108] Türk Devrim Tarihi Enst. Yay**,İnönü'nün Söylev ve Demeçleri, , c.I.,**İstanbul 1946s. 186.
[109] Türk Devrim Tarihi Enst. Yay., **İnönü'nün Söylev ve Demeçleri I**, İstanbul 1946,s 187.
[110] **T.C**. **Maarif Vekâleti Mecmuası**, S. 17, Devlet Matbaası, Ankara 1929 s. 76.

yerinde çalışmalarına başlamış ve kısa zamanda bir çok vatandaşın okuma yazma öğrenmesini sağlamıştır.[111]

C) Esat Sagay ve Halkevleri

1. Hayatı

Esat Bey, 1874 Selanik (Karaferye) doğumludur. Babasının adı Yusuf Bey, annesinin adı Naime Hanımdır. 1894'te Harbiye Mektebi'nden mezun olmuştur. İlk olarak Suriye'de 5. Ordu'da askerlik görevine başlayan Esat Bey, daha sonra 1898 - 1906 yılları arasında Harbiye Mektebi'nde hoca ve "ders nazırı muavini" olarak görev yapmıştır. Esat Bey, 1898 den önce de bir ara Deutche Realschule de öğretmenlik yapmıştır.

1906–1908 arası Beyrut Askeri Rüştiyesi müdürü olarak vazife yapan Esat Bey, Meşrutiyet'in ilan edilmesi ile birlikte, tekrar Harbiye Mektebi'ne dönmüş ve burada iki sene çalışmıştır. 1910 yılında Almanya'ya gönderilmiş Hannover da ihtisas yapmıştır.

Esat Bey, ihtisasını bitirip yurda döndükten sonra Harbiye İkinci Talim Taburu Kumandanı olmuştur. Balkan Savaşlarında fiili olarak görev alan Esat Bey, önce 91. Piyade Alay Kumandanı daha sonra da Harbiye Nezareti Harbiye Dairesi Piyade Şubesi Müdürü, hemen arkasından Birinci Dünya Savaşı'nda 26. Piyade Fırkası Kumandanı, savaşın sonlarına doğru da, Harbiye Dairesi Başkanlığı görevlerini yapmıştır. 30 Ekim 1918'te Mondros Mütarekesi imzalandığı sırada, "Kıtaatı Fenniye" ve Hava Kuvvetleri Genel Müfettişi'dir.

Esat Bey, 1919 senesinde, rahatsızlığı nedeniyle askeriyeden emekliye ayrılmıştır. Bir müddet Şark Eşya Pazarı Türk Anonim Ticaret Şirketi'n de müdür olarak çalışmış daha sonra da Telefon Şirketi İdari Müşavirliği'nde bulunmuştur. 1927 de İstanbul Belediyesi Meclis Azası olarak seçilmiştir[112]

Esat Bey, üçüncü devrede TBMM'ne Bursa Milletvekili olarak seçilmiştir. 27.09.1930 tarihinde Maarif Vekili olarak görev yapmaya başlamış ve bu görevini 18.9.1932 tarihine kadar sürdürmüştür. Daha sonra da TBMM başkan Vekilliğine

[111] **Cumhuriyet**, 02.01.1929.
[112]**TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, nr: 675.

seçilmiştir.[113] Almanca ve Fransızca'yı iyi derecede bilen Esat Bey, 1938 de vefat ettiğinde evliydi ve iki çocuk sahibi idi.

Esat Bey'in askerlik alanında bazı eserleri mevcuttur. Eserlerinin isimleri kısaca şu şekildedir:

1.Usul-i Mükâleme (Almanca)

2.Piyade Keşif Kolları

3.Acemi Efradın Talim ve Terbiyesi

4.Küçük Zabitanın Talim ve Terbiyesi

5.Küçük Zabit Meselesi[114]

2. Maarif Vekilliği:

Esat Bey, Maarif Vekilliği görevini üstlendiği sırada elli altı yaşında idi. Kendisi, son dönem Osmanlı eğitim sistemi içinde yetişmiş, dönemin terbiyesini almış, Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün de Harbiye Mektebi'nden hocasıdır.

Esat Bey'in okullara gönderdiği sinemalar hakkındaki bir genelgede öğrencilerin nasıl bir eğitimi benimsemeleri gerektiğini de göstermektedir. 5 Eylül 1932 tarihinde, okullarda gönderilen genelge; önce sinemanın eğitim için önemli olduğunu vurguladıktan sonra "Yalnız terbiyevi birçok faydaları olan sinemanın iyi idare edilmediği zaman talebe üzerine pek elim tesirler bıraktığı da izaha muhtaç değildir. Türk çocuklarını sinemanın muzır tesirlerinden korumak hepimiz için milli ve mesleki bir vazifedir" denildikten sonra okullarda gösterilemeyecek filmlerin özelliklerini şu şekilde sıralamaktaydı:

a) Milli hisleri rencide edecek ve milli mefkûreye [ülküye] zarar verecek,

b) Cumhuriyet rejimi aleyhinde ve diğer idare tarzları lehinde telkinleri havi,

c) Askerlik aleyhinde fikir telkin eden ve Milli Müdafaa hislerini zayıflatacak mahiyette olan,

d) Aile fikrini zayıflatacak,

e) Talebede ahlâki hisleri zaafa uğratacak,

f Gerek müspet gerek menfi şekilde dini hisleri tahrik edecek,

g) Açık saçık sahneleri ve sefahat manzaralarını havi,

---

[113] Mustafa Yazıcı, **Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanları Tarihi**, Ankara 1984,s.135.

[114]**TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, nr: 675.

h)Cinayet ve intihar gibi vaka'ları ihtiva eden,

i)Büyük şiddet ve vahşet manzaralarını, hayvanlara karşı bile olsa zulüm levhalarını havi,

k) Talebede disiplin hislerini zayıflatacak, Hâsılı, talebe üzerinde her ne suretle olursa olsun menfi ve muzır tesirler yapacak sahneleri ihtiva eden filmlere talebenin gitmesine müsamaha edilmemesi ve bu gibi filmlerin mektep-erde katiyen gösterilmemesi elzemdir."[115]

Yine Esat Sagay tarafından okullara gönderilen bir başka genelgede de; öğretmenlerin, öğrencilerin davranışlarını sadece okul içinde değil, aynı zamanda okul dışında da kontrol etmeleri, onları olumlu yönde yönlendirmeleri istenmektedir.[116]

Esat Bey'in eğitime ilişkin görüşlerini en iyi 1932 yılında bütçe görüşmeleri sırasında dönemin Elazığ Milletvekili Fazıl Ahmet Bey'in "Milli Terbiye ne demektir?" sorusuna karşı verdiği cevaptan öğrenebiliyoruz. Esat Bey'in cevabı şu şekildedir:"…Milli terbiye denince her şeyden önce Türk milletinin milli ve tarihi seviyesi ile mütenasip inkişafıdır, medeniyetidir. Her sahada ilimde, sanatta, ziraatta iktisadiyatta, içtimaiyatta, heyeti umumiyesinde medeni bir devlet, medeni bir millet nasıl olursa o şekil ve hududa gelmektir. Şart budur. Bu tekâmül ve mesai milli ve tarihi seviye ile mütenasip olacaktır. İşte milli ve tarihi seciyemiz ile mütenasip olacak bir medeniyet verecek terbiye, milli terbiyedir. Milli terbiyede bizim anladığımız budur… Yani Türk çocuğunda hodbinlik olmayacaktır. Türk çocuğu hiçbir zaman bedbin yetişmeyecektir… Hodbin ve bedbin yetiştirilmeyen Türk çocuğu'nun elinden tutarak lazım gelen nazari ve amali bilgilerle terbiye etmektir".[117]

---

[115] İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi,** İstanbul 2002, s.191.

[116] **Düstur,** III. Tertip, c.6, İstanbul 1948, s. 215. Genelge şöyledir: "Mektep talebelerinden bazılarının tramvaylara, arabalara ve otomobillere asılarak, otomobillere ve sair nakliye vasıtalarına taş atmak, caddelerle umumî bahçelerdeki ağaçları, çiçekleri ve çimenleri tahrip etmek, sokaklara meyve kabuğu atmak, bir vasıtai nakliyeye binerken sıra usulüne riayet etmemek gibi hareketlerde bulundukları görülmekte ve bu hâl mekteplerimizde talebenin içtimaî terbiyelerine kâfi derecede itina edilmediğini göstermektedir. Mekteplerimizde talebenin içtimaî terbiyesine müessir olacak iyi itiyatlarla teçhiz edilmesine bilhassa itina olunmasını ve idare ve talim heyetlerinin çocukların mektep haricindeki hayatları ile de sıkı bir surette alâkadar olarak her türlü fena hareketlerden kendilerini sakındırması için lâzım gelen tedbirlere müracaat etmelerini ehemmiyetle rica ederim, efendim".

[117] **TBMM ZABIT CERİDESİ,** İ:70, C:2, 25.6.1932., s.324.

Esat Bey, gerçekten de Maarif Vekilliği yaptığı dönem boyunca her fırsatta milli terbiyenin önemini vurgulamış, öğretmenlerin talebeye Türk kültürünü, Türk dilini iyi öğretmesi ve kavratması gerektiğini değişik vesilelerle anlatmıştır. Bunlardan birisi de 12 Temmuz 1931 tarihinde Lise ve Öğretmen Okulları Müdürleri Toplantısında yaptığı konuşmadır. Esat Bey, fikirlerini şöyle dile getirmekteydi: "Milliyet mefkuresi, her medeni memlekette olduğu gibi, bizde de yurt bilgisi, Türk dili, Türk edebiyatı, Türk tarihi, coğrafyası, içtimaiyatı, sanatları, sporları gibi kültür ilimleri ve vasıtaları ile çocuklarımıza telkin ve onların temiz kalplerinde ve genç dimağlarında tersim edilebilir. Bu sebeple millî terbiyeyi tesis için en mühim telkin vasıtası olan kültür sistemlerinin mekteplerimizde çok kuvvetli olarak tedrisi esasıdır. Bu ilimler içinde Türk'e, kendine ve dünya medeniyetine yapmış olduğu hizmeti öğreten ve Türkün hal gibi mazide de daima yüksek kalmış temiz alnını istikbalde daha büyük bir gurur ve iftihar ile yüksek tutmağa bizleri sevk ve icbar eden. Türk tarihi bütün kültür ilimlerimizin menbaı ve mihveridir."[118]

Esat Sagay'ın Maarif Vekili olarak görev yaptığı dönemde okullarda milli terbiye konusu ciddiye alınmış, öğrencilerin milli bir eğitimden geçmeleri için çalışmalar yapılmıştır.

Esat Bey'in Maarif Vekili olarak görev yaptığı yıllar, 1929 dünya ekonomik buhranı'nın bütün dünyada olduğu gibi Türkiye'de de etkisini gösterdiği yıllardır. Dolayısıyla, devlet, diğer alanlarda yaptığı harcamalardaki tasarrufu eğitim alnında da yapmıştır. Bunun için, Esat Bey döneminde çok da fazla ilköğretim ve ortaöğretim okulu açılmasına gidilememiştir. Dönemin güçlüklerini Esat Bey, 16.7.1931 tarihli konuşmasında TBMM kürsüsünden şu şekilde dile getirmekteydi: " Bu gün dünya üzerinde her devlet gibi biz de iktisaden sıkılmış ve maarifimiz için daha fazla fedakârlık yapamamışızdır. Fakat, müsait zamanlarımızda pek kuvvetli olarak lazım gelen fedakârlığı yapacağımıza şüphe yoktur. Yeter ki şu buhranları devirleri biz de geçirelim". [119]

Esat Bey'in Vekillik yapıldığı dönemde eğitim teşkilatı hakkında önemli bir değişiklik yapılmıştır. 29.6.1931 tarihinde çıkarılan 1834 sayılı "Maarif Eminlikleri

---

[118] Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçleri**, c.II, Ankara 1946,s.51.

[119]Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğimle İlgili Söylev ve Demeçleri, c.II,** Ankara 1946,s.54.

ilgası hakkında çıkarılan kanunla Maarif Eminlikleri kaldırılmıştır. Bu değişiklikten sonra, Türkiye Maarif teşkilatı itibari ile mıntıkalara ayrılmış ve her vilayette de bir maarif müdürü veya mamurun bulunması kararlaştırılmıştır… Türk eğitim yönetimi sisteminde düşünülüş tarzı itibariyle merkeziyetçi bir yapıdan âdem-i merkeziyetçi bir yapıya doğru gidişi simgeleyen maarif eminlikleri teşkilatının kaldırılmasıyla yeniden merkeziyetçi yapı kuvvetlendirilmiştir". [120]

2.1. İlköğretim

1929–1930 yıllarında meydan gelen ve bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik bunalım, sonuçları itibari ile Türkiye'de de hissedilmiştir. Bu nedenler devlet harcamalarında bu dönemde kısıntıya gidilmiş, bazı sosyal ve ekonomik yatırımlar askıya alınmıştı. "İşte böyle bir durumdan eğitim kurumlarının da etkilenmemesi mümkün değildir. Özellikle ilköğretim alanında önemli atılımlar yapmaya hazırlanan Maarif Vekâleti'nin çalışma hızı bir hayli kesilmiştir. Bu bunalım süresince iller yeni ilkokullar açamadıkları gibi, mevcutlarının ihtiyaçlarını karşılamada da büyük güçlüklerle karşılaşmışlardır."[121]

2.2.Ortaöğretim

Esat Bey'in Maarif Vekilliği döneminde hem ortaokulların hem de liselerin öğretim programlarında bazı değişiklikler yapılmıştır.1930–1931 öğretim yılından itibaren uygulanmaya konulan bazı değişikliklere göre ortaokulların haftalık ders saatleri toplamında 2 saatlik bir azaltmaya gidilmiştir. Aynı yılda bazı derslerin adları da öztürkçe olarak değiştirilmiştir. Örneğin, "Vatani Malûmat Dersi", Yurt Bilgisi'ne, "Musiki", Müzik'e, "Ecnebi Lisanı", Yabancı Dil'e, "Jimnastik", Beden Eğitimi'ne dönüştürülmüştür."[122]

Esat Bey'in Maarif Vekilliği döneminde "milli terbiyeye" özel bir önem verildiğini belirtmiştik. Esat Bey; 12 Temmuz 1931 tarihinde lise ve öğretmen okulları müdürleri toplantısında" terbiyede en mühim noktayı şu şekilde tanımlıyordu: "terbiyede en mühim nokta, fert ihtiyaçları ile meşgul olurken ferdin cemiyete karşı olan vazifelerinin ihmal

[120] Erdoğan Başar, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri**, **(1920–1960)**, İstanbul 2004,s.242–243.
[121] Başar, **a.g.e**. s.243.
[122] Başar, **a.g.e**.,s.244.

edilmemesi cemiyet menfaatlerinin fert menfaatlerinden üstün bulunması lüzum ve zaruretinin bilinmesidir."[123]

Esat Bey döneminde, ortaöğretim kurumlarının sayılarında önemli bir değişiklik olmamıştır. 1930–31 eğitim-öğretim yılında 83 olan ortaokul sayısı 1931–1932 yılında 80'e düşerken, aynı yılda 22 olan lise sayısı 25'e çıkmıştır. Böylece daha önce ortaokul olan 3 okul liseye çevrilmiştir. Öğrenci sayılarında da yaklaşık %10'luk bir artış sağlanmıştır. Bu istatistikî rakamlara bakılarak Esat Bey'in zamanında çok fazla okul açılamamış olsa da O'nun görevde kaldığı yıllarda dünyada ve Türkiye'de ekonomik bir buhranın yaşanmakta olduğu gerçeği ışığında O "mevcutları korumaya çalışmıştır" denilebilir.[124]

2.3. Yüksek Öğretim

Reşit Galip Bey, döneminde gerçekleştirilen Darülfünun ıslahatı çalışmaları Esat Bey'in Maarif Vekilliği döneminde başlamıştır.İncelemelerde bulunmak ve Islahat için rapor hazırlamak için İsviçre'deki bir üniversiden Albert Malche O'nun döneminde ilk defa 16.1.1932 tarihinde İstanbul'a gelmiş ve gerekli incelemeleri yapmıştır. TBMM' de Bakanlık bütçesi görüşülürken 25 Haziran 1932'de Esat Bey, Darülfünun ıslahatı ile ilgili çalışmaların devam ettiği şu cümlelerle belirtmiştir. "Darülfünun hakkında nokta-i nazarımı bildirmek ve onun üzerine yapılan tetkikat kanunu Meclis-i Aliye arz etmek üzere celbedilmiş olan Profesör Malche'nin raporu gelmiştir… Rapor 100 sahifedir. Fransızcasını okudum, hükümete verdim. Başvekil hazretleri müteaala buyuruyorlar".[125] Bu satırlardan İstanbul üniversitesi ile ilgili reform çalışmalarının Esat Bey döneminde başladığını anlıyoruz.

2.4.Halkevleri

2.4.1.Kuruluşu:

Halkevleri, Esat Sagay'ın Maarif Vekilliği döneminde, 19 Şubat 1932 tarihinde, 14 yerde aynı tarihte açılarak faaliyetlerine başlamışlardır.[126] Ankara'nın dışındaki diğer yerler: Afyon, Aydın, Bolu, Bursa, Çanakkale, Denizli, Diyarbakır, Eminönü, Eskişehir,

---

[123] Türk Devrim Tarihi Ens. Yayınları, **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, M. Eğ. Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,** c.I Ankara 1946, s.51.
[124] Başar, **a.g.e**., s.245.
[125] Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yay., **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, ve M. Eğ. Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,** c.II**,** Ankara 1936,s.86.
[126] **Cumhuriyet**, 19.2.1932.

Konya, Malatya, Samsun'dur [127]. 1933 de muhtelif vilayet ve kazalarda 21 halkevi daha açılmıştır. 1938 yılı içinde Halkevleri mevcudu 209 u bulmuştur. [128]

19.02.1932 tarihinde dönemin CHP Genel Sekreteri Recep Peker, halkevlerinin kuruluş gayesini şöyle açıklamıştır:"Milleti şuurlu, birbirini anlayan, birbirini seven, aynı ideale bağlı, bir halk kütlesi halinde teşkilatlandırmak. Bu asırda milletleşmek için, milletçe kütleleşmek için mektep tahsilinin yanında ve ondan sonra mutlaka bir halk terbiyesi almak ve halkı bir arada ve birlikte çalıştırmak esasının kurulması lazımdır. Mektep binalarına en kuvvetli ders vasıtalarına ve yetişkin muallim ordularına malik olan en zengin memlekette bile halkı yetiştirmek, halkı bir kütle haline getirmek için ayrınca milli bir halk mesaisi tanzimini ihmal etmiyorlar."[129]

Ankara Halkevi'nde Recep Peker'den sonra kürsüye çıkan Reşit Galip de yaptığı konuşmada halkevlerinin kuruluşunu tarihi bir gerekçeye bağladıktan sonra… "Hayat, ferdi saadete ermek için değil, son nefesine kadar çalışmak, didinmek, yükselmek ve yükseltmek için sevmek. İşte Türkün hakiki ve tarihi şiarı budur. Tabiatı, binlerce yıl evvel, daha beşeriyet beşikte iken Tanrı edinmiş olan Türk, tabiata, hayatın hareketten tekâmül için çarpışmadan ve çarpışarak behemehal galebe çalmaktan ibaret olduğunu her milletten iyi bilir"[130] demekteydi.

Halkevlerinin ana gayesi hiç şüphesiz, yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nin hedeflerini ve CHP'nin ilkelerini halk arasında yaymak ve onlara halk terbiyesi vermekti. Başvekil İsmet İnönü, Halkevlerini kuruluşunun birinci yıldönümünde (1933)'te "Halkevleri, Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kendi prensipleri ne olduğunu ve bu prensiplerin memlekette nasıl tatbik edildiğini her gün halkımıza söylemek için de başlı başına bir merkezdir. Cumhuriyet Halk fırkasının prensiplerini her gün söylemek nasıl tatbik edildiğinden her gün malûmat vermek lâzımdır. Cumhuriyetçi, milliyetçi, inkılâpçı ve devletçi politikasının, bu memleketin halinde inkişafı emniyeti temin eden, geleceğine en büyük kudreti ve yüksek itibarı temin edecek olan bir program olduğu samimî olarak inanmış olan bizler bu prensipleri ve manalarını yalnız samimî bir hisle

---

[127] Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ocak Yay., Ankara 1997,s.186.
[128] Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, Ankara 1938,s.16.
[129]**Cumhuriyetin 10.Yıl Dönümü Ankara Halkevi**,(ty. yy), s.10.
[130]Orhan Özacun, **Halkevlerinin Kuruluşu ve Atatürk Döneminde İstanbul Halkevlerinin Faaliyetleri (1932–1938),** İst. Üni. Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2002,s.11.

bizi dinleyecek olanların hepsine anlatabileceğimiz iddiasındayız. Eğer mutlaka inanmamak için daha evvelden verilmiş bir karar ile gelen birisi karşısında kalmazsak söylediklerimizin bu memleketin menfaatlerine en muvafık olduğunu ispat etmek güç değildir "[131] demektedir.

Erol Güngör'ün halkevlerinin faaliyetlerine ve onların kuruluş amaçlarına bakış açısı Recep Peker ve Şükrü Kaya gibi CHP'li vekillerden biraz farklıdır. Güngör halkevlerinin amacını şöyle tarif etmiştir:: "Halkevleri okulların dışında kalan halka inkılâbı anlatmak ve benimsetmek, aynı zamanda inkılâp hükümetinin Batılı kültür politikasını halka yaymak maksadıyla kurulmuştu. Buralarda hitap edilen kitlelerle temas sağlayan başlıca vasıtalar okuma salonlarındaki kitap ve dergiler, müsamereler ve piyes temsilleri ve nihayete esas itibari ile memur zümresi için tertiplenen balo gibi özel eğlencelerdi. Halkevlerinde temsil edilen piyeslerin milliyetçi ve halkçı karakteri çok belirgin olmakla birlikte, Cumhuriyetten önceki Türk hayatının karalanmasına büyük önem verilmiştir. Dikkat edilirse, halkevlerinde bir taraftan Türk Ocakları'ndan devir alınan halkçılık ve milliyetçilik temaları işlenirken bir taraftan da inkılâbın siyasi ve kültürel ideolojisini propaganda etmek gibi ki fonksiyon görülür."[132]

1935 yılına gelindiğinde, halkevleri vasıtasıyla ulusal-milli kültürü yaymak için radyoda kullanılmaya başlanmıştır. CHP'nin önde gelenlerinden Recep Peker 1935' te Dördüncü Büyük Kurultay'ın açılma gününden evvel 8.5.1935 akşamı Ankara radyosu tarafından verilen söylevinde halkevlerinin faaliyetlerinde bundan böyle radyoyu da kullanılacaklarını şu sözlerle belirtmiştir: " Halkevleri ile ilgili olarak şunları söylemektedir: "Geçen yılların görgüsü, yurttaşlara müşterek bir halk terbiyesi vermenin faydasını ve gereğini göstermiştir. Okulda ve meslekte tek tek yetişmenin ulus talihinin doğuracağı çeşitli güçlükleri güvenle karşılamak ve yenmek için yeter bir güç yapacağına kani değiliz. Biz ulusun her zorluğa göğüs verecek bir olgunluğa erişmesi için klâsik terbiyeden başka yığma devamlı ve yeni Türkiye'nin ileri gidişine uyar bir halk terbiyesi vermeyi çok gerekli buluyoruz. Bunun için Halkevleri, halk kürsüleri, halk hatipleri kurumlarını kuvvetlendireceğiz. Bu yollar üzerinde açılacak çalışmalar arasında

[131] Herbert Melzig, **İnönü Diyor ki, Nutuk, Hitabe, Beyanat, Hasbihaller**, İstanbul 1946,s.181
[132] Erol Güngör, "Türk Milli Eğitimimin Dünü- Bugünü ve Geleceği**", Türk Milli Eğitimi I. Kurultayı,** Ankara 1979, s.9

ulusun kültür ve siyasa terbiyesi için değerli vasıta saydığımız radyosu ile, teknikçe kuvvetli, kullanmaca kolay ve ucuz duruma getireceğiz". [133]

2.4.2.Halkevlerinin Faaliyetleri

CHP 1931'de yılında toplanan Üçüncü Büyük Kongresi'nde nizamnameye halkevleri de alınmış, uzun tetkiklerden sonra halkevleri için etraflı bir talimatname yapılmıştır. Buna göre halkevleri 9 şube ile kuruldu. Bu şubeler sırası ile şunlardır:

1- Dil, edebiyat, tarih
2- Güzel sanatlar
3- Spor
4- İçtimai Yardım (Sosyal Yardım şubesi)
5- Halk dershaneleri ve kurslar
6- Kütüphane ve yayın
7- Köycüler
8- Müze ve sergi

Bu dokuz şubenin cemiyetin iç varlığını açıp yükseltecek vazifeleri vardır. "[134]

a) Sosyal Yardım Şubesi

Bu şubenin amacı; bulunduğu yöredeki çocuklara, bakıma muhtaç insanlara, sakat olanlara, ağır hasta olanlara yardımda bulunmaktı.[135] Ayrıca bu şube, hapishanelerdeki kimsesiz vatandaşların değişik ihtiyaçlarını gidermek, yine kimsesiz okul çocuklarının, elbise, giyim- kuşam, yeme-içme, barınma gibi çeşitli ihtiyaçlarını karşılamakla da görevliydi. Köylerden şehirlere tedavi için gelen kimsesiz, yardıma muhtaç köylülerin her türlü tedavi, doktor, ilaç gibi gereksinimlerini de bu şube karşılamaktaydı.

"Muayene evleri açmak, sıhhi konferanslar vermek, sıhhi müzeler kurmak, acı ve sıkıntı çeken muhtaçlara para ve ekmek vermek suretiyle yardımlar yapan şefkat müesseseleri vücuda getirmek", bu şubenin meşguliyetleri arasındaydı.[136]

b) Dil- Tarih ve Edebiyat Şubesi

Bu şube, faaliyet gösterilen yörenin dil, tarih ve genel kültür yönünden geliştirilmesine çaba sarf edecekti. Ayrıca, halk arasında, Cumhuriyet ve Atatürk ilke

[133] **CHP Genel Sekreteri Recep Peker'in Söylevleri**, Ulus Matbaası, Ankara 1935,s.6
[134] Cumhuriyet Halk Partisi, **On beşinci Yıl**, **Kitabı**, Ankara 1938,s.15.
[135] **CHF Halkevleri Talimatnamesi**, 1932 Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, (bty) s. 9.
[136] **CHP On beşinci Yıl Kitabı,** Ankara 1938,s. 16.

inkılâplarının yerleşmesine, vatandaşlık sorumluluğunun artmasına yurttaşlık bilincinin gelişmesine hizmet edecekti. [137]

Her halkevi, kendi yöresine ilişkin dil ve halk kültürü ile ilgili çalışmaları bu şube vasıtasıyla yürütmüştür. Örneğin; Manisa Halkevi Dergisi olan Gediz'de Nazmi Bayçın adlı bir derleyici, yörenin sembolü olan üzümle ilgili bir makalede 30 tane mani derlemiştir. Bir kaçı şöyledir:

Üzümü bağlardan al,
Gözyaşın çağlardan al,
İşte ben gidiyom,
Haberin dağlardan al.[138]

Halkevleri Çalışma Talimatnamesi'nde bu şubenin en önemli görevlerinde biri "muhitin umumi bilgisinin artmasına ve parti prensiplerinin kökleşmesine, yurt sevgisinin, yurttaşlık vazifeleri duygusunun yükselmesine yarayacak mevzularda konuşmalar ve konferanslar tertiplemekle beraber dil ve edebiyat mevzuları ile bilhassa meşgul olur" denilmektedir.[139]

Eski Türkçe eserlerdeki öz Türkçe söz ve tabirleri derlemek, halk dilinde yaşayıp yazı dilinde kullanılmayan Türkçe söz ve tabirler ile folklor (Halk bilgisi) mahsullerini toplamak, eski Türkçe ve halk Türkçesinin gramer ve şive özelliklerini araştırmak, ilim, edebiyat sanat alanlarında çalışmalar yapmak, Türk büyüklerini anmak ve milletin onlara karşı duyduğu saygıyı belirtmek için törenler tertip etmek hep bu şubenin görevleri arasındaydı.[140]

c) Güzel Sanatlar Şubesi

Bu şubenin genel amacı: Kurulduğu yörede, mimarlık, musiki, heykeltıraşlık, resim v.b. güzel sanatlar alanında, yetenekli amatör gençleri, maddi ve manevi yönden teşvik etmek, onlara destek olmaktır. Bunun için de amatör sanatçıların yaptıkları değişik sanat eserlerini sergilemek, usta sanatçıları; heykeltıraşları, ressamları zaman

[137] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932,** Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, s. 6.
[138] Manisa Halkevi Dergisi, **Gediz Dergisi**, c.I., S. 66–67, Manisa Basımevi, Manisa, s.14
[139] **CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi**, Ankara 1940,s.5
[140] **CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Ankara** 1940,s.6–7.

zaman şubeye davet ederek onlara konferans verdirmek, gençlerle sohbet etmelerini sağlamak, şubenin görevleri arasındaydı.[141]

Halkevlerinin müsamere programlarını da bu şube yapardı. Ayrıca, "halk türkülerini garp tekniği ile işleyerek müstakbel kompozitörler için toplamak ve saklamak, yeni Türk müziği bir taraftan vücut bulmakta iken kulakları ve zevkleri çok sesli müziğe alıştırmak; bunun için de birçok fırsatlardan istifade ederek garp müzik eserlerini bol bol dinlettirmek" bu şubenin faaliyetlerindendi. [142]

Şube üyeleri, Anadolu'nun çeşitli bölgelerinden, milli türkülerimizi derlemeye çalışmışlar, türkülerin icra edilmesinde, batı müzik enstrümanlarından, halka ulaştırılmasında da radyodan ve gramofondan yararlanılmasını tavsiye etmişlerdir.[143]

1936'da halkevleri de gittikçe gelişip, serpilerek yurdun her köşesine dağılmıştır. Birçok yerde, halkevlerinin içinde, orkestralar, korolar, küçük büyük bandolar kurulmuş, halk oyunları, bozulmamış halleri ile oynanmış, halk müziğine büyük önem verilmiş, halkevlerinin çatısı altında birçok oyun ve müzik kolları kurulmuştu.[144]

Özellikle "modern musikinin yayılması ve modern musiki dersleri verilmesi" için bu şube tarafında önemli adımlar atılmıştır. 1937 yılı içinde güzel sanatlar konusunda verilen konferanslar adet olarak 1,164'ü ve açılan ar[145] sergileri de 135'i bulmuştur.[146]

d)Temsil Şubesi

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda yeni inkılâpları temsil ve tiyatro vasıtasıyla anlatmak önemliydi. Temsil şubesi üyeleri, tiyatro ve oyun sanatına gönül vermiş yetenekli gençlerden ekipler kurarak, Halkevleri İl Yönetim Kurulu'nca oynanmasına müsaade edilen piyesleri ve oyunları, halka açık olan mekânlarda sahneleyerek halkın bu alandaki ihtiyacını gidermişlerdir.[147]

Bu şubenin görevleri Talimatnamede şu şekilde sıralanmıştır:

a)Gençleri güzel ve serbest konuşturmaya alıştırmak,

b)Gençlerin fikir, sanat ve dil terbiyelerine yardım etmek,

---

[141] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932**,Ankara Hâkimiyet-i Milliye matbaası, s. 6.
[142] **CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi**, Ankara 1940,s. 10.
[143]**CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi**, Ankara 1940, s.6
[144] Ahmet Adnan Saygun, " Türk Musikisinin Gelişimi ve Elli Cumhuriyet Yılı", **50.Yıl Konferansları**, Ankara 1974,s.148
[145] Ar: 1935'li yıllarda "sanat" kavramının karşılığı olarak kullanılmıştır.
[146] Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı**, s. 16
[147] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, s.7.

c)Tiyatro sanatçısı olabilecek kabiliyeti gençlerin kendilerini göstermelerine imkân vermek,

d)İyi hatip yetiştirmek,

e)Memleket ve cemiyet için faydalı telkinlerde bulunmak".

Halkevlerinde oynanacak oyunlar, verilecek temsillerin aşağıdaki şartlara uygunluğu göz önünde bulundurulurdu:

"1. Şube, bu maksada erişmek için tiyatro sanatına isteği ve yeteneği olan kadın ve erkek üyelerden bir veya bir kaç tiyatro grubu kurar.

2.Halkevleri müsamerelerinde ancak CHP Genel İdare Kurulunca onaylanan piyesler oynanabilir. Bunlardan başka oynattırılacak piyeslerin CHP Umumî İdare Heyeti'nce görülüp uygundur, denilmiş olması şarttır.

3.Piyeslerdeki kadın rolleri hiç bir bahane ile erkeklere verilemez.

4. Sahnesi olmayan yerlerde ve bilhassa köylerde açıkta temsil faaliyeti teşvik olunmalıdır.

5. Kukla-Karagöz halk terbiyesi bakımından bu şubenin önemli çalışmaları içine alınmalıdır.

6.Halkevlerinde sabit veya seyyar sinema makineleri bulundurulabilir. Bu makineleri ya CHP tedarik edip gönderir ve yahut halkevleri kendi bütçeler ile temin eder. İkinci halde, makinelerin özellikleri kabiliyetlerinin CHP Genel Sekreterliğince tayin ve tespit edilerek alınma kararan verilmesi şarttır. Bu maksatla sinema makinesi almak teşebbüsünde bulunacak olan halkevi, almak istediği makinenin marka ve özelliklerini Genel Sekreterliğe bildirir".[148]

Temsil, oyun yazabilme yeteneği olan üyeler arasında, zaman zaman "oyun yarışmaları" düzenlenmiştir. Bu temsiller, milli duyguları beslemek için yazılmış, ve oynanmıştır. Oyun yazımı konusunda amatör ve profesyonel kişiler teşvik edilmiştir.

Halkevlerinde oynanan oyunlardan bazıları, Cumhuriyet ve İstiklal Savaşı ile ilgili olup oynanan eserlerden bazıları şunlardır: "Bir Yağmur Gecesi, Atatürk Köyünde Bir Uçak Günü, 30 Ağustos, Bir Gönül Masalı, Vergi Hırsızı, Gâvur İmam, On Yılın Destanı, İnkılâp Çocukları, Eğitmen, Mavi Yıldırım, Karagöz Ankara'da,

[148] **CHP Halkevleri Çalışma Talimatnamesi**, Ankara 1940,s.14.

Akın, Bay Önder, Cumhuriyet Çocukları, Şer'iyye Mahkemesinde, Çoban, Devrim Yolcuları, Sevr'den Lozan'a, Mehmetçiğin Sözü, Kurt Taşı, Beyaz Kahraman".[149]

e) Spor Şubesi

Bu şubenin görevi, kurulduğu yörede gençliği ve halkı spora alıştırmak ve sevdirmek, beden eğitimi ve spora karşı halk arasında ilgi uyandırmak, sporu bir halk faaliyeti şekline getirmek için çaba harcamaktır.[150] Spor klübü olmayan yerlerde, spor klubü kurmak ve bu klüplere yardım etmek, bu şubenin görevleri arasındadır. Halkevleri tarafından organize edilen spor çeşitleri ise şunlardır: bisiklet, yüzme, binicilik, atıcılık, avcılık, cirit, jimnastik, dağcılık, güreş.

Halkevleri, bulundukları yörelerde, sporcuların mekân, forma, vb. her türlü ihtiyacı karşılamak için gerekli cabayı sarfetmişlerdir. Ayrıca halk için, dağlara, tarihi mekânlara, gezi, piknik türü organizasyonlar tertip etmek de bu şubenin başlıca görev ve faaliyetlerindendi.

f) Halk Dershanesi ve Kurslar

Bu şube, Fransızca, İngilizce, Almanca, gibi diller için kurslar açmanın yanında okuma yazama bilmeyen yurttaşlar için, halk okuma odaları, istenografi, hesap muhasebe usulleri, sağlık, ziraat, makine kursları açmıştır.[151]

Bu şubeler, halktan okuma –yazma bilmeyenlere okuma-yazma alışkanlığı kazandırma, bilenlerin ise seviyesini yükseltmek için kurslar düzenlemiş, halk dershaneleri açmışlardır. Belediyelerin, mahalli idarelerin, halka halı –kilim dokuma, dikiş nakış, çocuk yetiştirme gibi bayanlara yönelik; fen dersleri, yabancı dil dersleri gibi öğrencilere yönelik taleplerini değerlendirerek bu alanlarda kurslar açmışlardır. İhtiyaç olması durumunda, belediyelere, mahalli idarelere uzman –öğretmen temin etmişlerdir.

Bazı kurslar ise bizzat halkevleri bünyesinde yapılmıştır. Tarih ve Yurttaşlık bilgileri, yabancı dil, muhasebe, daktilo öğretmek bunlardan bazılarıdır. Öğretmenler ve

---

[149] Gülayşe Erkoç, "Eğitimde Tiyatronun İşlevini İki Örnek: Halkevleri ve Köy Enstitüleri", **Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri**", Ankara 24–26 Nisan 1996, s.223.
[150] **CHF Halkevleri Talimatnamesi,** Ankara 1932, s.7.
[151] **CHP XV. Yıl Kitabı**, İstanbul 1938, (y.y.),s. 17.

konu ile ilgili uzmanlar, bu faaliyetlerini yardım mahiyetinde parasız ve gönüllü olarak yapmışlardı.

Bu dershanelerde devam eden, katılım belgesi ve diploma almaya hak kazanan mezunlara diplomaları,o bölgenin en yüksek mülki amirinin tarafından, merasimle verilirdi.[152]

Hemen her halkevinde bir okuma odası vardı. CHP, bir taraftan kendi kaynakları ile aldığı kitapları halkevlerine gönderir, diğer taraftan da onların bütçesine koyduğu ödenekle halkevlerinin kitap adedini çoğaltırdı.[153]

1933 yılı itibariyle, halkevi kitapsaraylarında 130.000 kitap vardı . Aynı yıl için,(1933) okuyucu sayısı 149.949 iken 1937'de bu sayı, 1.598.191 olmuştur. [154]

Halkevi, kütüphaneyi bir ihtiyaç olarak görür ve bütün vatandaşlar için de kitap okumayı bir ihtiyaç haline getirmek için mücadele verirdi. Elinde eski eser, gazete, dergi kitap bulunduran vatandaşların, bunlardan tüm halkın yararlanmasını temin maksadıyla kütüphaneye bağışlaması teşvik edilirdi. Bakanlıkların, eski ve yeni yayınları genel merkez yardımı ile bedelsiz ya da ucuz fiyata satın alınır. Bir kütüphaneye aynı eserden birkaç nüsha gelmişse, bir nüshası alıkonup diğerleri ihtiyacı olan kütüphanelere gönderilirdi. Her kütüphane bir fihrist tutar, bu fihrist kütüphanelerin demirbaş defterleriydi. Bir kopyası parti yönetim kurulunda bulundurulur. Kütüphanelere, çok miktarda kitap bağışlayanların isimleri bütün okuyucuların görebileceği bir yere asılırdı.[155] Okuma odalarında ve kütüphanelerde kitap okumanın herhangi bir maddi bedeli yoktu. Parti ocaklarında, köy odalarında, mahalle kahvelerinde, açık okuma günleri yapılabilirdi.

Bu şube, aynı zamanda CHP 'nin yayın organı olarak da çalışır, CHP'nin yapacağı ilan edeceği bildirileri- afişleri, kütüphanelerde yayımlar ve ilan ederdi.

e) Köycüler Şubesi

Köycüler şubesinin en önemli gayesi; köyün, sağlık, eğitim, yurttaşlık, medeni bilgiler açılarından gelişimlerini sağlamak, köylü ile şehirli arasında sevgi, muhabbet duygularının oluşmasına ve kuvvetlenmesine ön ayak olmaktı. Bu şube, Halkevinin

[152] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, (ty.yy) s. 10.
[153] **CHP XV. Yıl Kitabı**, İstanbul 1938, s. 17.
[154] **CHP XV. Yıl Kitabı**, İstanbul 1938, s. 18.
[155] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932,** Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara (ty.yy) s.11

civarında bulunan köylülerin halkevlerince düzenlenen törenlere, konferanslara katılmalarını sağlardı. Ayrıca, halkevlerinde görev alan, öğretmen, sağlıkçı gibi gönüllü kimselerin belirli aralıklarla köyleri ziyaretlerini de bu şube planlardı.

Dershane ve kurs açılma imkânı olmayan okuma yazma bilmeyen vatandaşların olduğu köylerde; köylülerin mektuplarını yazmak, Sosyal Yardım Şubesi'nin köylere yapacağı yardımlarda onlara yardım etmek bu şubenin görevleri arasındaydı. [156]

Bazen de birkaç köy bir araya getirilerek, Cumhuriyet'in faziletleri halka anlatılırdı. Örneğin, Zonguldak halkevinin ziyaret ettiği Gaca bölgesi, köylerinden kadın erkek, iki yüz yurttaş Zonguldak'a gelmişler, halkevinin misafiri olarak ağırlanmışlardır. "Bu münasebetle halkevleri ile kurultay çalışmalarını anlatan broşür dağıtılmış ve meşrutiyetin ilanından beri bütün tarih safhalarını kara günlerimizi, kurtuluş savaşımızı, vazifelerimizi, milli inkılâbımızı Atatürk'ün İnönü'nün kurdukları Cumhuriyet Türkiye'sini nasıl yükselttiklerini gösteren Türk İnkılâbında İlerleme Hamleleri adlı film gösterilmiştir". [157]

Manisa Halkevi Köycülük Şubesi, 1934 senesi "Şubat ayı içinde Horozköy ve Muradiye köylerine iki köy gezisi yapmıştır. Bu gezilerde köylü yurttaşlarımızla yakından görüşmeler yapılmış beraber götürülen mütehassıslar tarafından köylerinden incelemeler yapılmış hastalar tedavi edilmiş, Köy Kalkınma programının tatbiki üzerinde yapılması gerekli olan işler yapılmıştır. Şube, köy kalkınma ülküsünü kendisine rehber yaparak bir yıllık bir program yapmış, köylünün gelir yollarını genişletmek, zirai bilgisini arttırmak, sağlık durumunu düzenlemek ve kültürünü yükseltmek amacıyla bütün üyelerini sıkı bir surette ödevlendirmiştir".[158]

Ayrıca, halkevlerinin milli dergisi Ülkü'nün hemen her sayısında "Köyden Köye" başlığı ile Anadolu'nun köyleri, iktisadi, sosyal, gelenek – görenek ve kültürel yönlerden geniş bir şekilde ele alınarak tanıtılmaya çalışılmıştır. Örneğin, Mehmet Tuğrul "Üçkuyu" köyünü bazı yönleri ile şu şekilde anlatmıştır: " Üçkuyu köyünün ne zaman kurulduğu bilinmiyor. Eski bir köy olduğu bellidir. …Üçkuyu köyünün nüfusu 1000 kadar(bin) kadardır. …Bu köyde iki kunduracı, dört eskici, bir semerci, bir

[156] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, Ankara, s. 13.
[157] **Ayın Tarihi**, Ankara 1939, nr: 67, s. 22.
[158] Manisa Halkevi Dergisi, **Gediz Dergisi**, c.I.,S. 68, Manisa Basımevi, Manisa, s. 227.

tenekeci, bir demirci, bir terzi, dört marongoz, dokuz tane yapıcı vardır. Alışveriş için Bekillli, Karahallı köylerinde kurulan pazarlara giderler."[159] Yine aynı derginin 53. sayısında "Köyden Köye" köşesinde, Mehmet Necati Öngay, Ankara'nın "Bitik nahiyesine bağlı Bitik köyü"nü tanıtmıştır.[160]

f) Müze ve Sergi Şubesi

Bu şube, Halkevi Müzesi ve Sergiler Grubu olarak ikiye ayrılır. Halkevinin yer aldığı yöredeki tarihi eserlerin ve abidelerin korunmasına yardım etmiş, konu ile ilgili olarak valilik ve mahalli idareleri uyarmış, onları bu konularda bilgilendirmiştir.[161]

Bu şubele, bir taraftan Halkevlerinin bulunduğu yerde müze var ise bu müzeleri eser yönünden zenginleştirmeye çalışırken diğer yandan da müze olmayan yerlerde müze açılmasına yardımcı olmuşlardır.

Halkevinin kurulduğu yörede, heykeltıraşlar, tezhipçiler, hattatlar, eserlerini halkevi binası içinde sergilemişlerdir. Örneğin, halkevlerinin 11. kuruluş yıldönümünde Ankara Halkevi'nin salonunda "Ulusal Giyim Sergisi" düzenlenmiş, halk tarafından çok yoğun bir ilgi gösterilmiştir. Ülkü dergisi yazarı, Hamit Zübeyr Koşay, bu sergiden şu şekilde bahsetmiştir: "Kavimler göçü çağında, Türk kültüründe Avrupa medeniyeti üzerine tesiri pek yakında sanat tarihlerinin önemli bir bahsini teşkil edecektir. Takaç Zoltan, Fehir Geza, gibi çok ciddi ve tanınmış bilginlerin iddialarına göre, süvari kıyafetini Avrupa'ya Türkler getirmiştir. Kemer, kaftan, üzengi tıpkı dil gibi giyimde gene Türk kültür çevresi içinde incelenmelidir". [162]

22. 1. 1938 tarihinde, İzmir Halkevinde milli kıyafetleri tanıtan kostümlü bir balo verilmiştir. Amaç; milli kıyafetleri halka tanıtımını yapmaktır. Ayrıca, bu milli kostümler sergilenirken Menemen'den gelen zeybekler de bengi oyununu oynamış ve çok beğenilmiştir. [163]

Cumhuriyet Bayramı ve Dil Bayramı gibi resmi törenler de halkevlerinde kutlanmıştır. Örneğin; 1935 senesindeki dil bayramı Ankara Halkevi'nde kutlanmıştır. Törene, Kültür Bakanı Saffet Arıkan ve pek çok milletvekili katılmıştır. "Ankara

[159] Mehmet Tuğrul " Üçkuyu Köyü", **Ülkü,** S.50, 16 I. Teşrin (Ekim) 1943, s.12.
[160] Mehmet Necati Öngay " Köyden Köye, Sancar Köyü" **Ülkü**, S.53, 14 I. Kanun 1943,s.16.
[161] **CHF Halkevleri Talimatnamesi 1932**, Hâkimiyet-i Milliye Matbaası, s.14.
[162] **Ülkü,** c.3, 16 Mart 1943, S. 36, s.9–10.
[163] **Fikirler,** "Halkevi Haberleri", c.8, 15 Şubat 1938, S. 165,s. 16

Halkevi başkanı B.Ferit Celal, Osmanlı İmparatorluğunun asla bağışlayamacağımız hatalarından biri de Türkün anadiline karşı gösterdiği dikkatsizliktir" demiştir.[164]

Halkevleri Neşriyatı

Hemen her ilde kurulan halkevleri, Cumhuriyet'in 10. yılından itibaren, Türk tarihi, kültürü ve diline ait bir çok eser yayınlamışlardır. Halkevlerini yayınladıkları eserler, illerine göre şu şekildedir:

Adana Halk Evi: *Yunus Emre*, Nureddin Can, Sait Gökçe; 1935 *Girit oyunu* - Spor şubesi; Adana 1935,*Türk Sözü. On İki Yılın Kültürü*, Ömer Kemal Ağar; Adana 1935 Türk sözü Matbaası.

Afyon Karahisar Halkevi: *Ulusal Savaş Tarihinde Afyon*, Afyon 1938 Haber Matbaası.

Ankara Halkevi: *Ankara'dan Nevşehir'e*, Avni Candar; Ankara 1933 Ulus Matbaası. *Halkevinden Halka*, Halkevi; Ankara 1938 Ulus Matbaası. *Arşiv Nedir?* Hâmıt Koşay, Ankara 1936 Ulus Matbaası. *Hitabet San'atı,* Hamdi Akverdı, Ankara 1937 Ulus Matbaası. *Budun Bilgisi*, Hâmit Koşay, Ankara 1935 Ulus Matbaası. *Bozkır Haznesi*, Kerim Ömer Çağlar, Ankara 1933 Ulus Matbaası. *Türkiye'de 1935 Yılındaki Arkeoloji İşleri*, Remzi Arık, 1936 Devlet Matbaası. *Küçük Yozgat Köy Tetkiki*, Alâettin Küleç, Ankara 1936 Ulus Matbası. *Ankara'nın Atatürk Günü*, Behçet Kemal Çağlar, Ankara 1938 Ulus Matbaası. *Karacaoğlan*, İshak Refet Isıtman, Ankara 1933 Ulus Matbaası.

Aydın Halkevi: *İyon Medeniyeti ve Efes,* Hulusi Adugan**,** Aydın 1935 Aydın Matbaası. *Tarih Bakımından Belediyecilik*, Asaf Gökbel, Aydın 1935, Aydın Matbaası. *Halkiyat Derleme Kılavuzu* , Dil, Tarih, Edebiyat şubesi, Aydın 1938 Aydın Matbaası.

Balıkesir Halkevi: *Özses ve Zevk Kaynaklarımız*, Mustafa Salman, Balıkesir 1937 Balıkesir Vilâyet Matbaası. *Yağcılar ve Savaştepe Manileri*, Mustafa Salman, Balıkesir 1938 Balıkesir Vilâyet Matbaası. *Devletoğlu Yusuf Fakih,* Kâni Akpınar, Balıkesir 1936 Vilâyet Matbaası. *Köy Kitabı,*Vali Salim Özdemir, Balıkesir 1934, Naşiri Savaş Kitabevi. *On Yedinci ve On Sekizinci Yüz Yıllarda Balıkesir Şehir Hayatı*, Kâmil Su, İstanbul 1937 Resimliay Matbaası. *Çiniler,* İsmail Hakkı Kadıoğlu, Balıkesir 1935 Vilâyet Matbaası.

[164] **Ayın Tarihi,** Ankara I. Teşrin (Ekim)1935, nr: 22, s. 20

Türkiye'de Su ve Ağaç Meselesi, Cenap Refik Orkun, Balıkesir 1938 Vilâyet Matbaası. *Uygurlar ve Uygur Medeniyeti,* Kâmil Su, Balıkesir 1938 Vilâyet Matbaası. *Balıkesir ve Civarında Yürük ve Türkmenler*, Kâmil Su, 1938 Resimli Ay Matbaası. *Balıkesir ve Köylerinde Özel Görenek ve İnanmalar*, Osman Balkır, Balıkesir 1935 Vilâyet Matbaası.

Bilecik Halkevi: *Bilecik Tarih Coğrafya Etüdü*, Tarih şubesi, Bilecik 1936, Halkevi Matbaası.

Bursa Halkevi: *Bursa Hamamları*, Bursa 1935 Yeni Matbaa. *Bursa Hanları*, Bursa 1935 Yeni Matbaa. *Geçmişte Bir Türkçeci Bitikçi Ali Rıza,* Tahsin Uygur, Bursa 1936 Yeni Matbaa. *Bursa Tarihi,* Memduh Turgut; Bursa 1935 Vilâyet Matbaası.

Diyarbakır Halkevi: *Diyarbakır Halkiyatından*, Pertev Sungur, *Diyarbakır **1935***, Diyarbakır 1935 Diyarbakır Matbaası. *Diyarbekir'e Bir Bakış*, Diyarbakır 1335, Diyarbakır Matbaası.

Elazığ Halkevi : *Tunceli Dersim Halk Türküleri*, Ferruh Arsunar, İstanbul 1937 Resimliay Matbaası. *Halk Türküleri ve Oyunlar*, Güzel San'atler Şubesi, İstanbul 1936 Resimliay Matbaası. *Bakırmadeni Kazası Köy Türküleri*, Ferruh Arsunar, İstanbul 1937 Resimliay Matbaası.Eminönü Halkevi. *Türklerde Karagöz,* Sabri Esat Siyavuşgil, İstanbul 1938.

Gazi Ayıntap Halkevi: *Gazi Ayıntap Halkevi*, Gazi Ayıntap 1935 Halk Fırkası Matbaası. *Gazi Ayıntap Dilinin Tetkiki*, Ömer Asım; Gazi Ayıntap 1933 Fıkra Matbaası. *Gazi Ayıntap Büyükleri*, Şakir Sabri, Gazi Ayıntap 1934 Halk Fıkrası Matbaası. *Hasip Dürü*, Ömer Asım, Gazi Ayıntap 1933 Halk Fıkrası Matbaası. *Eti Eserleri*, Ömer Asım; Gazi Ayıntap 1934 Halk Fırkası Matbaası.

İzmir Halkevi: *İzmir Şairleri Antolojisi*, Hüseyin Avni, İzmir 1934 Cumhuriyet Matbaası. Tokadı Zade Şekip-Hüseyin Avni, İzmir 1933, İtimat matbaası, *Arkeoloji Kılavuzu*, Ziya Şölen; İzmir 1937 Anadolu Matbaası.

Kastamonu Halkevi: *Âşık Kemali*, Talat Mümtaz Yaman,Kastamonu 1934 Vilâyet Matbaası.

Kayseri Halkevi: *Kayseri Sözlüğü*, H. Hüsnü, Kayseri 1934 Yeni Matbaa.

Manisa Halkevi: *Manisa Coğrafyası*, Cenap Refik Orhon; İstanbul 1937 Resimliay Matbaası.

Mersin Halkevi: *Toroslarda Tahtacı Oymakları*, Tâha Tetoros; Mersin 1938 Halkevi Matbaası.

Sivas 1938 Kâmil Matbaası: *Ruhsatînin Hayatı***,** Kadri Özyalçın; Sivas 1936. Sivas Halkevi , *Şarkışlah Serdarı*, Kadri Özyalçın, Kemal Gürpınar;

Zonguldak Halkevi: *Zonguldak Havzası,* Ahmet Naim, İstanbul 1934 Hüsnütabiat Matbaası.[165]

D) Dr.Reşit Galip Ve Üniversite Reformu

1. Hayatı:

Dr. Reşit Galip, 1893'te Rodos Ada'sında dünyaya gelmiştir. Babasının adı Mehmet Galip Bey, annesinin adı, Münevver Hanımdır. İlköğrenimine doğduğu yer olan Rodos'ta başlayan Reşit Galip Bey, İzmir'e geldikten sonra ortaöğrenimini-Liseyi burada tamamlamıştır.[166] Sonra tekrar Rodos'a dönerek, Saint Jean Babsiste Fransız Kolejinde Fransızca öğrenmiştir.

Reşit Galip Bey, asıl mesleği olan doktorluk için İstanbul'da bulunan Askeri Tıbbiye'ye 1911 yılında girmiş ve buradan 1917 senesinde mezun olmuştur.[167] Mezuniyetin hemen arkasından çıkan Balkan Savaşlarına "henüz tıp talebesi iken şahsi istida ile gönüllü olarak Balkan Harbine iştirak etmiştir."[168]

Reşit Galip Bey, Birinci Dünya Savaşına da gönüllü olarak katılmış, Batum ve çevresinde Teşkilat-ı Mahsusa Heyet'inde görev yapmıştır. Bu görevini sürdürürken, Maradit, Artvin, Hopa, Erhun civarındaki harekâta iştirak etmiş de daha sonra Giresun Seyyar Jandarma Müfrezesi ile Tortum havalisinde Onuncu Kolorduya katılmıştır.

Erzurum'un kurtarılmasından sonra İstanbul'a dönen Reşit Galip, yarım bıraktığı tıp tahsilini tamamlayarak, doktorluk diplomasnı almış, Tedavi Seririyatına asistan olarak tayin olmuş ve burada çalışmaya başlamıştır. Cemal Paşa'nın, kendisini Harbiye Nezaretinden ismen talep etmesi ile Şam'a gitmiş, orada önce 4.Ordu Hıfzısıhha

---

[165] (Hazırlayan) Server R. İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Basımevi, Ankara 2000, s.251–252.

[166] **TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneğ**i, Nr:455.Reşit Galip'in doğum tarihi, A. Şevket Elman'a göre 1892,Uluğ İğdemir ve Enver Behnan Şapolyon'a göre, 1893'dür. Mustafa Yazıcı, **Atatürk'ün izinde Milli eğitim kültür ve turizm bakanlıkları tarihi**, Ankara 1984, s.136. "Reşit Galip 1897'de doğmuştur". denilmektedir.

[167] Şevket Elman, **Dr. Reşit Galip**, Ankara 1955, s.18.

[168] **TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, Nr:455.

Müessesesine daha sonra da Cebeli Lübnan' da Ayni Turada bin mevcutlu Darülhitamı'n İç İşleri müdürlüğü görevini yürütmüştür.

1918'de Şam'daki görevini tamamlayıp, İstanbul'a dönen Dr. Reşit Galip Bey, Askeri Tıbbiye'de Seririyatı Tedaviye ve Fenni Tedavi Tecrübeleri Muavinliği görevine getirilmiş, aynı tarihte de Darüleytamlar Merkez Hastanesi Dâhiliye Mütehassıslığı'na atanmıştır.

Mondros Mütarekesi 30 Ekim 1918'de imzalandıktan sonra İstanbul, İtilaf Devletleri'nce işgal edilmeye başlamıştır. İstanbul'un işgalini içine sindiremeyen Reşit Galip Bey, üzerinde bulunan bütün görevlerinden istifa ederek, 9 Nisan 1919 tarihinde Anadolu'ya geçmeye karar vermiştir. Batı Anadolu'nun Yunanlılar tarafından işgal edilmesi ile birlikte geldiği Kütahya- Tavşanlı civarında bir taraftan hekimlik görevini yerine getirirken diğer taraftan da bu bölgenin Müdafaai Hukuk Teşkilatı başkanlığında bulunmuştur.

Reşit Galip Bey'in Tavşanlı ve çevresinde yaptığı faaliyetleri, o dönemde Türk Ocaklarınca da çok önemsenen "köycülük" çalışmaları çerçevesinde değerlendirmek mümkündür. Reşit Galip Bey, birkaç idealist arkadaşı ile birlikte Tavşanlı ve Emet köylerinde çalışmışlardır.[169]

Dr. Reşit Galip Bey, Yunan işgalinin; Tavşanlı civarına kadar gelmesi ile birlikte Müdafaa-i Hukuk mücadelesine sürdürmek üzere; Kızılay Beşinci İmdad-ı Sıhhi Sertabibi olarak Aydın, Denizli, Burdur, Antalya taraflarında geçmiş ve oralarda çalışmalarını sürdürmüştür. Bu bölgede de birçok felaketzede vatandaşa yardım etmiş, buradaki görevi de yaklaşık bir yıl kadar devam etmiştir.

Reşit Galip bir taraftan yardım çalışmalarını sürdürürken diğer taraftan da ilmi çalışmalarla uğraşmış, "Çocuk Bakımı", "Sıhhat Koruma Bilgisi", "İnsan Bedeni ve Yiyecekler", "Köy Muallimi ile Musahebeler", "Dört Azgın Canavar" adlı eserlerini bu süre içerisinde kaleme almıştır.[170]

Dr. Reşit Galip Bey, Milli Mücadele'nin sürdüğü 1921'de Sıhhıye Vekaleti Hıfzısıhha Umumiye Muavinliği'ne, 1922 senesinde Mersin Merkez Tabibliği'nde, ve Gümrük Kimyagerliği'nde ve İstihbarat Müdürlüğü Vekaleti görevlerinde bulunmuştur.

---

[169] Enver Behnan Şapolya, "Reşit Galip'in Hayatı", **Çığır**, (**Reşit Galip Özel Sayısı),** Ankara 1934,s.34.
[170] Mustafa Barutçu, **Dr. Reşit Galip Zamanı ve Düşünce Sistemi**, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Ens., Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 1993, s.17.

Bu arada kendisine teklif edilen Ayıntap Sıhhıye Müdürlüğü, Sıhhiye Vekâleti İstatistik ve Neşriyat Müdürlüğü ve Mübadele ve İskân Vekâleti Sıhhiye Müşavirliği gibi oldukça kariyerli görevleri kabul etmeyerek Mersin'de, serbest doktorluk yapmaya başlamıştır.

Dr. Reşit Galip, 30.3.1924 yılında "Büyük Mübadele"nin yapıldığı dönemde İzmir'den Beyazıt'a kadar Güney Anadolu'nun mübadele (nüfus değiş-tokuş) işlerini çözmekle görevlendirilmiş, Muhtelif Tali Komisyonu Türk murahhaslığına atanmıştır.

Bu görevini sürdürürken 1924 senesi Aralık ayında Aydın'dan milletvekili seçilerek, CHP milletvekili olarak T.B.M.M.'ne girmiştir. Üçüncü dönemde de yine CHP Aydın milletvekili olarak TBMM'de vazife yapmıştır.[171]

Dr. Reşit Galip, 6 Mart 1934 tarihinde vefat etmiş, Hacıbayram Camii'nde kılınan cenaze namazından sonra Cebeci Mezarlığında toprağa verilmiştir. Ciğerlerinden ve böbrek vereminden rahatsız olan Reşit Galip, öldüğü yıl da Zaturreye yakalanmış, "harereti 41'i bulunca yatağa düşmüştür. Ateşi esnasında "Etiler ve Selçukiler" diye sayıklamıştır. Son dakikalarda ağzına bir yudum su verdileri zaman, öleceğini anlayarak gülümsemiş, ebedi âleme ve dünyadaki güler yüzü ile mütebessim gitmiştir".[172]

2.Maarif Vekilliği Dışındaki Çalışmaları

2.1. Dil ve Tarih Alanındaki Çalışmaları

Reşit Galip'i dil ve tarih konusunda çalışmalara sevk eden en önemli sebep; "Türklük bilincinin" hak ettiği yeri, ulusun yüreğinde kazanamamış olmasıdır. Bu amaçla, Hitit dili üzerine çalışmalara başlamıştır. Dil kurultayı çalışmalarına da katılan Reşit Galip, Maarif Vekilliği döneminde Türk dilinin milli bir yapıya kavuşturulması için yapılan çalışmaların hep içinde olmuştur. "İstanbul'da yayınlanan bir gazetenin Kaşgar'da da okunması" teklifini O, ortaya atmıştır. [173]

1931 senesi Türk tarihi ile ilgili çalışmalar için bir dönüm noktasıdır. Yapılan bu çalışmalarda; Türk tarihinin Osmanlı tarihinden ibaret olmadığı; Büyük Selçuklu Devleti gibi İslamiyet sonrası kurulan Türk devletleri ile Hitit, Frigya, Lidya v.b. Anadolu'da kurulan medeniyetlerin de araştırılması gerektiğinin altı çizilmiştir.

---

[171] **TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, Nr:455.
[172] Şapolyo**, a.g.m**.,s. 225.
[173] İbrahim Nemci Dilmen, "Reşit Galip ve Türk Dili", **Fikirler Mecmuası,** c. V. 15 Mayıs 1933,s.2.

Reşit Galip, Türk tarihinin sadece Osmanlı tarihinden ibaret olmadığını, Osmanlı tarihçiliğinin yanlış olan yönlerinin şu sözleri ile dile getirir: "Osmanlı devrinde ve ondan önceki zamanlarda yazılmış Türk tarihlerinin, milli bakımdan Türk tarihi adını taşımaya layık olamadıkları, tafsile ve ispata hacet kalamayacak kadar malumdur. Bunların hemen hepsi birer hanedan tarihi mahiyetindedir. Bunlar da ırka, milliyete yer verilmez, buralarda han veya padişah bir de onun ordusu vardır. Ordunun hakikatte, milletin kolu, birliği, silahı, el hâsıl milletten bir kuvvet parçası olduğu dahi ispat edilmeksizin, han, bey veya padişah, onunla bir takım düşmanlar üzerine yürür veya çok defa görüldüğü gibi, onu, zulmedilen usanan millet kütlelerini taraf kılıçtan geçirmek için kullanır…

Reşit Galip, devam eden cümlelerinde, Osmanlı tarih tezinin iki temel amaca dayandığını dile getirmiş, bunlardan birisinin hilafete bağlanmak, diğerinin ise Saltanat'a bağlanmak olduğunu söylemiştir. Reşit Galip'in bu konudaki düşüncelerini açıklayan cümleleri şu şekildedir: "Yavuz Sultan Selim' in Mısır'ı zaptı, bir nevi İslam birliği mefkuresini terbiye unsurları arasına koyduğu gibi, Çaldıran Seferi de mezhep vahdeti cidalini heyecanlı bir safhaya sokarak tedris ve terbiye programlarına ve o meyanda tarih tedvin ve talimi esaslarına yeni bir unsur katmıştır… Meşrutiyet'e kadar gelen devrede tercih unsuru olarak, mütelaa edilecek Osmanlı Tarihi yerde gölgesi, Peygamber' in Vekili ve Halifesi olan Osmanoğullarına körü körüne intisap ve sadakatin Müslümanlık şartlarından olduğuna dair, kesif telkinleri ihtiva eder. Buna göre, Türk milleti yoktur, İslamlık camiası vardır. O camia, olan Osmanoğlu' na kayıtsız şartsız bağlanmaktadır. O'na hizmet, dine hizmettir. Bunun bir çeşit ibadet olduğunu belirler" .[174]

" 1932 yılının başında Mustafa Kemal'in aklında iki proje vardı. Türk tarihinin ana hatlarını yeniden yazdırmak ve tarih ders kitaplarının iyileştirilmesi ve tarih tezinin önermelerinin kuvvetlenmesi amacıyla bir kongre toplamak."[175] Reşit Galip, 1932 de düzenlenen Birinci Türk Tarih Kongresi'ne de katılmış ve burada bildiri sunarak, ikincil kaynaklardan yararlanarak bir tez ileri sürmüştür. Reşit Galip'in ileri sürdüğü tez, Zeki Velidi (Togan), Sadri Maksudi (Arsel) , ve Reşit Galip arasında tartışma konusu olmuştur.

---

[174] Reşit Galip, " Tarihçi Yetişecek Gençlerimize", **Çığır**, Eylül 1933, nr.4, s.127.
[175]Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih, Türkiye'de " Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929–1937),** İstanbul 1996,s.119.

Bu kongrede, "Reşit Galip'in antropoloji, Türk ırkı ve Orta Asya'da kuraklıkla ilgili bildirisinden sonra, Reşit Galip, Zeki Velidi ve Sadri Maksudi arasında özellikle kuraklık konusunda gittikçe karmaşıklaşan bir tartışma başlamıştır. Reşit Galip tarih öncesinde olduğu gibi tarih devirlerinde de Orta-Asya'da sürekli kuraklık olduğunu ve Batı'ya doğru göçler dolayısıyla, Türkler'in Batı'nın her yönüne yayılmasının ve uygarlık götürmesinin kanıtlandığını ileri sürmüştür. Dr. Reşit Galip birçok ikincil kaynaktan yararlanarak fiziki antropoloji ve ırk araştırmalarını anlatmıştır…."[176]

Reşit Galip Bey'in Türk Tarih Tezi konusunda ortaya sürdüğü önermeler şöyledir: 1) Irklar insanlık içinde en geniş aileyi oluşturur. Bu nedenle milli tarih incelenirken ırkın incelenmesiyle işe başlanmalıdır.2) İklim değişikliklerinin medeniyetlerin gelişiminde doğrudan etkisi vardır. "Türk Tarihinin Ana-hatları" kitabı için "Orta Asya'da On yedi Kumaltı Şehri" nin yazan Sadri Maksudi de Dr. Reşit Galip ile ayı fikirdeydi. Zeki Velidi ise, Yusuf Akçura tarafından Tarih ders kitapları ile ilgili fikirleri sorulduğunda "17 Kumaltı Şehri" tezini reddeden raporunu hazırlayıp Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ne vermişti. · Kongrede de, Zeki Velidi, tarih dönemlerinde kuraklığın sürekli olmadığını ve söz konusu şehirlerin tarih dönemlerinde var olduğunu, kaynaklar göstererek kanıtlamaya çalışmıştır."[177]

Reşit Galip, sadece eski tarihi eserlerle ilgilenen bir bakan olarak kalmamış, aynı zamanda bu alanda pek çok eser de okumuştur. Örneğin, bu alanda yaptığı etüdleri ve değerlendirmeleri sonucu Ankara Ahlatbeli sitesini o kazdırmış, Ömrünün sonlarına doğru çivi yazısını sökmek için uğraşmıştır.[178]

Türk arkeolojisinin kurulması sonucu, Atatürk'ün açtığı eğitim ve kültür seferberliği O'nun ilkelerine uygun biçimde yeşerip filizlenmiştir. Türk arkeolojisinin çağdaş düzeye erişmesinde, Ulu Önder'in bu konudaki düşüncelerini, ilkelerini, en iyi bir biçimde özümseyen Dr. Reşit Galip'in de büyük katkıları olmuştur. [179]

Reşit Galip Bey, müzecilik konusunda da şunları söylemiştir: "Dünyanın en zengin Eski Anadolu Eserleri Müzesi Ankara'da olacaktır. Yalnız bilginler değil, aynı

[176] Behar, **a.g.e.**,s.145.
[177] Behar, **a.g.e**., s.146.
[178] Ahmet Şevket Elman, **Reşit Galip**, Yeni Matbaa, Ankara 1955, s.69.
[179] Çoşkun Özgünel, "Cumhuriyet Döneminde Türk Arkeolojisi", **Belleten, c.I.** Aralık 1986, S. 198, s. 897.

zamanda yabancı üniversite mensupları da Ankara'yı görmeden ve Ankara'da staj yapmadan mezun olamayacaklardır".[180]

2.2. Türk Ocakları ve Halkevleri İle İlgili Çalışmalar

Reşit Galip, 1917 yılında tıbbiyeden mezun olduğu senelerde Türkocağının kültürel faaliyetlerine katılıyordu. Ne var ki, bir taraftan buradaki dar ve kısır tartışmaların, O'na göre bir sonuç getirmemesi, diğer taraftan gönlünün "Köycülüğü" daha çok arzu etmesi ile sonucu, Türk Ocakları ile ilgili çalışmaları ile ilgili çalışmalarına ara vermiştir.

Milli Mücadele'nin kazanılmasının ardından, ülke kalkınmasının kültür ve bilimle olacağına inanan Reşit Galip, tekrar Türkocakları ile ilgili çalışmalarına başlamıştır. Türk Ocakların bir kolu olan Türk dili ve Türk kültürü üzerine yaptığı yoğun araştırma ve çalışmalardan dolayı Türk Ocakları Merkez Yönetim Kurulu Başkanlığı'na getirilmiştir.[181]

Türkiye Cumhuriyet'inin kurulmasından, 1930 yılına kadar Reşit Galip, Türk Ocaklarının değişik faaliyetlerine katılmıştır. Türk Ocaklarının kapatılıp yerine Halkevlerinin kurulmasını isteyenlerin başında Reşit Galip Bey vardır. Bir gün başta Atatürk olmak üzere, Celal Bayar, Sadri Maksudi (Arsel) Hamdullah Suphi (Tanrıöver) gibi eski Türk Ocaklıların ve Dr. Reşit Galip'in de hazır bulunduğu bir toplantıda Vasıf Çınar: "Türk Ocaklarının tarihi görevlerini tamamladıklarını Cumhuriyet'ten önce uzun süre temsil ettikleri fikirlerin artık bütün millete ve devlete mal olmuş bulunduklarını, zamanlarını doldurmuş oldukları için kapatılmalarında bir mahzur kalmadığını söylemiştir. Bu görüşü Reşit Galip'de desteklemiştir. Aslında bu görüş Reşit Galib'indir ve Vasıf Çınar'a telkin edilmiştir."[182]

---

[180] Hamit Zübeyr, "Reşit Galip ve Türk Müzeciliği", **Çığır**, S.12,13 (Reşit Galip Özel Sayısı),s.233

[181] **Vakit**, 28 Şubat 1925.

[182] Kenan Akyüz, "Türk Ocakları", **Belleten, c.L**,S.196,s.218. "Reşid Galip (1897–1934), Mersin'de hükümet doktoru iken, bir yurt gezisi sırasında Atatürk'e kendisini beğendirmiş ve Aydın'dan milletvekili seçilmiştir. Genç, dinamik, sempatik, cüretli ve ataktır. Yükselmeye karşı da aşırı derecede haristir. Bu hırsına Türk Ocakları'nı da âlet etmeye, onların ülkedeki yaygın ve güçlü prestijinden yararlanmaya kalkışmaktan da çekinmez. Tarih, Almanya'da Hitler'in ve İtalya'da da Mussolini'nin, kurdukları gençlik teşkilâtlarına dayanarak, iktidarın yolunu tuttukları tarihtir. Reşid Galib de böyle bir tutuma özenir ve bir gün Genel Başkan Hamdullah Suphi'ye "Türk Ocakları'ndaki gençliğin her bakımdan eğitilip kuvvetli bir disiplin altında yetiştirilmesini, bu arada askerî eğitim devrilmesini ve böylece memleketin kaderinde söz sahibi bir güç hâline getirilmesini" teklif eder. Fakat Genel Başkan bu teklifi reddeder. Bunun üzerine Doktor, Türk Ocakları'nın karşısında yer alır. Görüşünü kabul

1932 yılına gelindiğinde Türk Ocaklarının işlevini bitirdiğini artık kapatılıp yerlerine Halkevlerinin kurulması gerektiğine inanan Reşit Galip, Halkevlerinin kuruluşunda da etkili bir isimdir. 10 Mayıs 1931'de yapılan, III. C.H.P. Kurultay'ında Genel Merkez Yönetim Kurulu üyeliğine seçilmiş, kendisine Kültür ve Gençlik İşleri Başkanlığı verilmiştir.

Reşit Galip, halkevleri'nin amacının; medeniyet yolunda geç kalmış Türkiye'yi, bir an önce muasır medeniyet seviyesine ulaştırmak olduğunu belirtiyor, kaleme aldığı bir yazısında şöyle diyordu: "Davamız millet olarak, medeniyet yolunda bir zamandan beri gaib ettiğimiz mesafeyi en kısa zamanda kazanmak ve medeniyet safında layık olduğumuz mertebeye, yani ileriye varmaktır. Halkevlerinin gayesi; bu maksada bağlanarak enerjilerini ve hizmet emellerini teşkilatlandırmaktır". [183]

Halkevlerinin ülke geneline yayılması, çalışmaları ve bu çalışmaların yazıya geçirilerek topluma sunulması, Reşit Galip Bey'in Maarif Vekilliği döneminde gerçekleşmiştir.[184]

1933 yılı Şubat ayında Halkevleri'nin birinci kuruluş yıldönümü münasebeti ile yaptığı konuşmada Reşit Galip Bey, "... Türkiye 14 milyon bir nüfus kesafeti arz eden bir memlekettir. Halkevleri faaliyetlerinde istinâd ettiğimiz birleşmek ve beraber çalışmak; Türkiye'nin bütün dünya muvacehesinde arz edeceği yüz milyonluk bir millet kitlesinin yapacağı bir tesire tekabül eder. Halkevleri, yetişmiş bir vatandaşın kendisi gibi yetişmeye fırsat bulamayan vatandaşlarını da yetiştirmek için, bir zaman tahsis etme mecburiyetini ortaya koyar." [185]

3. Maarif Vekilliği

Reşit Galip, Maarif Vekili olduğu yıllarda hararetli, genç, idealist bir siyaset adamıdır. O'nun açık sözlü ve dinamik yapısı Mustafa Kemal Atatürk'ün öteden beri dikkatini çekmiştir.

Reşit Galip'in Maarif Vekili olması, aşağıda anlatılan olaylar çerçevesinde gelişmiştir. Gazi'nin bir akşam sofrasında Reşit Galip, mevcut Maarif Vekili Esat (Sagay)

---

ettiremediği bir kuruluşun ortadan kaldırılması fikrini benimsemekte tereddüt etmez. Ayrıca, reddedilen kendi teklifini zaten öteden beri Türkocakları'ında uygulanıyormuş gibi gösteren söylentiler de çıkartarak, Ocakları lekeleme yoluna da gider".

[183] **Hâkimiyet-i Milliye,** 20 Şubat 1932.

[184] Barutçu, **a.g.t.**, s.27.

[185] Reşit Galip, "Halkevleri Çatısı Altında", **Ülkü**, nr. XI. Ekim 1933,s.101.

Bey'in yaşlı olması dolayısı ile inkılâp hükümetinin çalışmalarına yapısı ve yaşlılığı sebebi ile ayak uyduramadığını söylemiştir. Askeri okuldan Gazi' nin hocası olan Esat Bey hakkındaki bu sözlere, Gazi Mustafa Kemal Atatürk, kızmış ve hocası hakkında söylenen bu sözlere üzülmüştür. Bunun üzerine, Reşit Galip'e sofrayı terk etmesini söylemiştir. Reşit Galip, bu tavrı ile Gazi'yi kırdığını anlamamış, ve ertesi gün trenle Ankara' ya dönmüştür. Aradan bir kaç gün geçtikten sonra, büyük üzüntüye kapılan Reşit Galip, pişmanlık duymuş, ve Cumhurbaşkanı Yaveri Rasuhî Bey'e, Gazi'ye verilmek üzere uzun bir mektup yazmış ve özetle, Maarif Vekili Esat Bey'e her zaman saygı duyduğunu o akşam ki tatsız olay için Gazi'nin kendisini affetmesini istemiştir.[186]

Bu olay üzerine Atatürk, daha sonraki bir sofra ziyafetinde Reşit Galip Bey'in Maarif Vekili olması için selefi ve hocasının da gönlünü almıştır. Reşit Galip Bey'in Maarif Vekili olarak atanmasının uzun zamandan beri Atatürk'ün kafasında olduğunu Yakup Kadri Karaosmanoğlu şu şekilde anlatıyor: "Maarif vekilliğinde bir değişiklik yapma lüzumu öteden beri bahis mevzuu olmakta idi. Çünkü vaktiyle Harbiye Mektebinden Mustafa Kemal'e hocalık etmiş olan Miralay Esat Bey, yaşının hayli ilerlemiş olması yüzünden milli eğitim ile ilgili reformların uygulanmasında gereken hamleyi gösteremiyordu. Bu hamle, ancak, genç, enerjik, ve yüze yüz devrimci bir bakandan beklenebilirdi ve Atatürk bütün bu vasıfları Reşit galip'te bulmuştu.

- Şu anda kendinize halef olarak kimi seçersiniz?
- Reşit Galip Bey'i Paşam dedi" .[187]

Bunun üzerine Reşit Galip Bey, 19 Eylül 1932 tarihinde Maarif Vekilliği görevine başlamıştır. Maarif Vekili olduktan sonraki ilk icraat olarak, öğretmenlerin özlük işlerini ele almıştır. O'nun Maarif Vekilliğine kadar öğretmenler İl Özel İdarelerine bağlı idiler. Bundan dolayı da maaşlarını düzenli olarak alamamakta emeklilik işleri de düzenli olarak yürümemekte idi. Reşit Galip, öğretmenleri bu güçlüklerden kurtaran yasanın çıkmasını sağlayarak onları bu tür problemlerden kurtarmış oldu.[188]

3.1. İlköğretim

"Dr. Reşit Galip'in ilköğretim alanında gerekli olan çalışmaları yapmaya gayret göstermesine rağmen onun zamanında ilkokulların sayısında önemli bir düşüş

[186] Barutçu, **a.g.t.,** s.58.
[187] Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Politikada 45 yıl**, İstanbul 1999,s. 126–127.
[188] Barutçu, **a.g.t**.,s.60.

görülmüştür. Bunun nedeni, il hususi idarelerinin, ilkokulların giderlerini karşılamakta, öğretmenlerin maaşlarını ödemekte, Türkiye'nin içinde bulunduğu ekonomik bunalım nedeniyle karşılaştıkları güçlüktür. 1932-1933 öğretim yılında 6773 olan ilkokul sayısı 1933-1934 öğretim yılında 6345'e düşmüştür …İlkokulların kapanma sorunu 1936-1937 yılına kadar devam etmiştir. Ancak Saffet Arıkan'ın zamanında ilkokulların kapanışının önüne geçilebilmiştir".[189]

3.2.Ortaöğretim

Dr. Reşit Galip Bey, Marif Vekilliği zamanında daha çok Darülfünunla ilgili meselelerle uğraştığı için, ortaöğretime gereken ağırlığı verememiştir. Gerçi, 19.6.1933 tarihinde Anadolu Ajansı muhabirine vermiş olduğu demecinde Talim ve Terbiye Heyeti ile birlikte genel toplantılar düzenleyerek, ortaöğretimin çeşitli sorunlarını ele aldıklarını, bu meselerle ilgili bazı kanunlar, tüzükler, yönetmelikler hazırlayacaklarını belirtmişse de bunları gerçekleştirememiştir. Yalnız, ortaokulların ve liselerin okul sayılarında artışlar gözlenmiştir. "1931–1932 öğretim yılında 80 olan ortaokul sayısı 1932-1933'de 108'e çıkmıştır. Yine, 1931-1932'de 25 olan lise sayısı 1932-1933'te 62'ye çıkmıştır. Aslında bu durum okul sayısının bu şekilde artmasından değil, özel liselerin de resmi liseler toplamına eklenmesinden kaynaklanmıştır. Gerçekte, resmi liseler 1931–1932 yılında 25 iken 1932–1933 yılında 30'a yükselmiştir". [190] O'nun döneminde orta dereceli okulların sayısını arttırmaktan çok onların kalitesi ve verimliliği üzerinde durulmuştur.[191]

3.3.Üniversite Reformu

Darülfünunla ilgili çalışmalar ilk defa 1924' te Darülfünun bütçesinin Maarif Vekâletinden alınması ve Darülfünun için ayrı bir tahsisat çıkarılması ile başlamıştır. 1925 yılında da Darülfününa "Hükmi Şahsiyet" tanıyan bir yasa çıkarılmıştır.

1923–1928 yılları arasında, Tevhid-i Tedrisat, Harf İnkılâbı gibi eğitim- öğretim alanındaki inkılâpların yapıldığı sırada, kendisinden beklenileni verememesinden dolayı Darülfünun ile ilgili çalışmalar hız kazanmıştır. [192]

---

[189] Başar, s.273.
[190] Başar, **a.g.e**.,s.274.
[191] Barutçu, **a.g.t.**,s.67.
[192] Mustafa Oral, "1933 Üniversite Reformu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi", **Doğu Batı Dergisi**, Yıl:8, S.31, Şubat- Mart-Nisan 2005,s.216. Ayrıca Bkz. Murat Katoğlu " Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat" **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980,** İstanbul 1980,s.401.

Reşit Galip Bey, Maarif Vekili olduğunda kendisinden eğitimle ilgili beklentiler şunlardı: "Yeni bir üniversite kurmak, İnkılâpçı ve laik bir terbiyeyi hayat haline getirmek".[193]

1932'de Reşit Galip'in Milli Eğitim Bakanı olmasından sonra, dönemin önde gelen yazarlarından Asım Us, Reşit Galip'in maarif konusundaki ilk görevini cümlelelerler adeta kendisine hatırlatmaktaydı: "Yeni Maarif Vekilimiz ilk hamlede mühim bir vazife ile karşılaşacaktır. Bu da Darülfünun meselesidir". [194]

Üniversite Reformunun Yapılma Gerekçeleri

1933 yılına gelindiğinde, Darülfünun reformu kararlaştırılmıştı. 31 Temmuz 1933 tarihinde, Maarif Vekili Reşit Galip Bey, bu konu ile ilgili olarak Bakanlığın bu konuyu niçin ele aldığını genel hatları ile şu cümlelerle açıklamaktaydı:

"1923 ten 1932 ye kadar geçen dokuz yıl zarfında, Türkiye'nin bütün münevverleri gözlerini Darülfünun'a diktiler; her sahada inkılâplar geçiren yeni Türkiye'de, Darülfünun'un memleket hayatının umumi gidişine uygun bir tekâmül göstermesini beklediler. Memleketin hiç bir meselesi, Darülfününun işi kadar umumi alaka uyandırmadı; hiçbir müessese, onun kadar tenkide uğramadı. Lakin, bütün bu alakalara, bütün bu tenkitlere rağmen, İstanbul Darülfünun'u Türk münevverliğinin kendisinden iştiyak ve ihtirasla beklediği salaha, inkişaf ve terakkiye eremedi. Memlekette siyasi, içtimai, büyük inkılâplar oldu. Darülfünun bunlara karşı bitaraf bir müşahit kaldı. İktisadi sahada, esaslı hareketler oldu. Darülfünun bunlardan habersiz göründü. Hukukta radikal değişiklikler oldu, Darülfünun, yalnız yeni kanunları tedrisat programına almakla iktifa etti. Harf inkılâbı oldu. öz dil hareketi başladı. Darülfünun hiç tınmadı. Yeni bir tarih telakkisi milli bir hareket halinde bütün ülkeye sardı. Darülfünun'da bunlara alaka uyandırabilmek için üç yıl kadar beklemek ve uğraşmak lazım geldi. İstanbul Darülfünun'u artık durmuştu. Kendisine kapanmıştı. Vüstai bir tecerrüt içinde harici âlemden elini ayağını çekmişti."[195]

Reşit Galip Bey'in bu konuşması değerlendirildiğinde, Darülfünun'un reformunun iki önemli sebebi olduğu görülmektedir. Bunlardan birisi, Türk Tarih Tezi'ni, Darülfününda görev yapan devrin tarih hocalarının bazılarının kabul etmek istememesi,

---

[193] Sadri Ertem, **Vakit**, 19 Eylül 1932.
[194] Asım Us, **Akşam,** 20 Eylül 1932.
[195] Cumhurbaşkanları,Başbakanlar ve Milli Eğtim Bakanlarının, **Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri ,**c.II.,Ankara 1946,s.142.

diğeri ise gerçekleştirilen inkılâplara, özellikle de kültürel inkılaplara Darülfünun'un kayıtsız kalıp, yeterli desteği vermemesidir.

a) Türk Tarih Tezi'nin Darülfünun Refomuna Etkisi

Gerçekten de 1933 Darülfünun reform kararının, 1932'de I. Türk Tarih Kongresi'nde alındığı söylenebilir…Türk Tarih Tezi'nin önde gelen savunucularından Reşit Galip Bey, bu kongrede, Türk kavimlerinin, Orta Asya'daki kuraklık nedeniyle dünyanın birçok yörelerine göçerek Türk medeniyetini yaydıklarını savunmuştur. İstanbul Darülfünunu Türk Tarihi hocası Prof. Dr. Zeki Velidi (Togan) Bey, Kongre'de söz alarak bu temel varsayıma karşı çıkmış, Orta Asya'da tarihi devirlerde herhangi bir kuraklık olayınını olmadığını dile getirmiştir. Bunun üzerine o dönemde, henüz, Türk Tarih Kurumu Tetkik Cemiyeti Umumi Kâtibi olan Reşit Galip Bey, "Zeki Velidi Bey'in Darülfünundaki kürsüsü önünde talebe olarak bulunmadığıma çok şükrediyorum." şeklinde başlayan konuşmasının ardından, Zeki Velidi (Togan), 1932 de Darülfünun'dan ayrılmış, Avusturya ve Almanya'ya gitmek zorunda kalmıştır.[196]

b) Darülfünun'un İnkılâplara Kayıtsız Kalması

Darülfününun kapatılmasının ikinci önemli nedeni de, gerçekleştirilen inkılaplara karşı olan tutumudur. "Darülfünun'un inkılâbın yerleşmesinde yeterince işlevde bulunmamış, yeni devlet zihniyetine ayak uyduramayarak inkılâbın gerisinde kaldığı ve hatta inkılâplara karşı olumsuz bir tutum takındığı dönemin hükümeti tarafından anlaşılmıştır. Bu bakımdan Ernst Hirsch, reforma giden süreçte Darülfününun medrese zihniyetli üyeleri ile Atatürk de Malche'nin raporunu inceledikten sonra, Türkiye'nin temel sorununun Darülfününun ne yapılması değil, kültür sorununun planlanması olduğunu belirtmiştir." [197]

"Atatürk'ün çok önem verdiği ve 1930' lardan sonra girişilen dil ve tarih hareketleri Darülfünun tarafından destek görmemekteydi. 1932 yılında toplanan Birinci Tarih Kongresi'nde Darülfünun öğretmenleri tarafından ileri sürülen eleştiriler bardağı taşıran son damla olmuştur".[198]

---

[196] Mete Tunçay-Haldun Özen, **a.g.m.,** s.218.; Büşra Ersanlı Behar, **İktidar ve Tarih, Türkiye'de Resmi tarih" Tezinin Oluşumu (1929–1937)**, İstanbul 1996, s.168.
[197] Osman Kafadar, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce,c. III.,Modernleşme ve Batıcılık**,İstanbul 2002,s.360.
[198] Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği, **Üniversiteler Yıllığı,** Ankara 1977, s.4.

Sonuç olarak, Darülfünunda görev yapan bazı hocaların Türk Tarih Tezi'ne karşı olan mesafeli tutumu, hükümetin Darülfününla ilgili reform çalışmalarını başlatmasının önemli nedenlerinden birisi olarak görülmektedir.[199]

Aslında Darülfünun sorunu 1930'lu yıllardan itibaren gündeme gelmiştir. Örneğin, 1930 da Darülfünun müderrisi Avram Galanti, 8 Mayıs 1933'de "Darülfünun Nasıl Islah Olunur" başlıklı yazı dizisinde 1930 yılı başlarında "Darülfününca bir ıslahat projesi hazırlanmıştı. Bu proje mucibince, Darülfününda tensikat yapılacak ve harice çıkarılacak müderris ve muallimlerin maaşları dâhilde kalacak olanlara verilecek ve bu kalanlar ile Darülfünun randımanı artacaktı…seminer ve laboratuvarlarda talebe ile beraber çalışmak, talebenin ecnebi lisanlarını takviye etmek, Heyeti Tedrisiyye'yi Darülfünun'a bağlı bulundurmak ve kitap celbetmek esaslarını ihtiva eden ayrıca bir talimatname kaleme alınmış ve bu talimatnamenin tatbikine geçilmiştir"[200] demekteydi.

Ancak bu sıralarda, Maarif Vekili Hüsnü Talay[201]'ın 2 Eylül 1930'da istifa edip, yerine Esat Bey'in Maarif Vekili olması, hazırlanan çalışmaların rafa kaldırılmasına sebep olmuştur. Ayrıca, o günlerde Serbest Cumhuriyet Fırkası deneyimi yaşanmaktaydı. Bunun bazı siyasi sıkıntılarının yanında, 1930 Ekim ayında yapılan rektör seçimi sırasında , öğretim üyeleri arasında çıkan anlaşmazlık da meselenin çözümünü iyice zorlaştırmıştır. [202]

Darülfünun'da yapılacak reform hakkında incelemelerde bulunmak üzere Cenevre Üniversitesi hocalarından Prof. Albert Malche, 1931'de hükümet tarafından Türkiye'ye davet edilmiştir. [203]

16 Ocak 1932'de İstanbul'a gelen Prof. Malche, 18 Ocak 1932'de Ankara'da Başbakan İsmet İnönü, Milli Eğitim Bakanı Esat Sagay ve diğer Bakanlık yetkilileri ile görüşmüş, ve daha sonra 21 Ocak 1932 tarihinde tekrar İstanbul'a dönerek çalışmalarına İstanbul Darülfünun binasında başlamıştır.

Prof. Malche, 29 Mayıs 1932 günü "İstanbul Darülfününu Hakkındaki Raporu"nu bitirerek., 1 Haziran 1932'de Ankara'da dönemin Millî Eğitim Bakanı Esat Sagay'a sunmuıştur.

---

[199] Mustafa Oral, **a.g.m**., s.218.
[200] Avram Galanti , "Darülfünun Nasıl Islah Olur?", **Milliyet,** 8 Mayıs 1933.
[201] Yazıcı, **a.g.e**.,s.133. " Cemal Hüsnü Talay (1893-?) 10.4.1929- 15.9.1930 tarihleri arasında 1 yıl,5 ay, 5 gün Milli Eğitim Bakanlığı görevi yapmıştır."
[202] Mete Tunçay- Haldun Özen, "1933 Darülfünun Tasfiyesi veya Bir Tek- Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü", **Tarih ve Toplum**, S.10, Ekim 1984,s.225.
[203] **Cumhuriyet,** " İsviçreli Profesör geldi.", 17.01.1932.

Ayrıca, Ankara'da kaldığı süre içinde Başbakan İsmet İnönü, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Adalet Bakanı Yusuf Kemal Tengirşek ile de görüşmüştür.[204]

Prof. Malche raporunda Darülfünun'la ilgili tetkik, eleştiri ve önerilerini başlıca şu noktalarda toplamaktaydı:

1.Bilimsel yayınlarının eksikliği,

2.Öğretim üyelerine az para verildiği için ek işler yapmaları,

3.Ders verme metotlarının eksikliği,

4.Öğrencilerin yabancı dil bilgilerinin yetersizliği

5.Geleceğin öğretim üyelerinin yurttaşında yetiştirilmeleri gerekliliği. [205]

Malch'ın raporunu Atatürk' de bizzat incelemiş ve bazı notlar çıkarmıştır. Buna göre, Atatürk Darülfünun reformu ile ilgili olarak yapılacak işleri şu şekilde sıralamıştır:

"1.İstanbul Darülfünunu lağvolunmuştur. Yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır.

2.Bunun tesisine Maarif Vekâleti memurdur.

3.Talebe, İngilizce, Almanca, İtalyanca veya Fransızca gibi ekalli bir ecnebi lisan bilmelidir.

4.Memurlar müstahdemler adedi çoktur. Bu vazifeleri muhtaç talebeye.

5.Kıymetsiz talebenin ilk sene cesareti kırılmalıdır.

6.İstanbul Darülfünunu, kendisini şuurlu bir şekilde, muayyen bir noktaya sevk eden, ilmi ve fikri bir hızdan nasibedar değildir.

7.Darülfünun en büyük zaafı, şahsi mülahaza ve araştırmaya sevkeder tarzda tedris yok. Ansiklopedik malumat veriliyor.

8.Darülfünun hocaları yoktur. Şimdilik hariçten getirmek lazımdır. Ondan sonra da kendi çocuklarımızı ecnebi üniversitelerinde yetiştirmek lazımdır."[206]

Maarif Vekili Esat Sagay ile görüşen Dr. Malch, İstanbul'daki bazı yüksekokullarda incelemelerde bulunmuştur. [207] Esat Sagay'ın yerine Maarif Vekili olan Reşit Galip'de Malş'ın raporunu incelemeye karar vermiştir.[208]

---

[204] Utkan Kocatürk, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile Notları", **A.A.M.D**, c.1, Kasım 1984, S.1,s.3–4
[205] Mete Tunçay-Haldun Özen, **a.g.m.**,s.226.
[206] Kocatürk, **a,g,m**., s.6–7.
[207] **Cumhuriye**t, 5.4.1932.
[208] **Cumhuriyet**, 5.10.1932.

1933 yılı başlarında, Dr. Malch ile Maarif Vekilliği arasında hazırladığı raporu projeye dönüştürüp uygulaması için bir mukavele yapılmıştır. Maarif Vekili Reşit Galip, Darülfünun'da tedrici ıslahat yapmayacaklarını, meseleyi İnkılâplar içinde değerlendirdiklerini ve bu çerçevede çözeceklerini belirtmiştir.[209]

Darülfüunun raporunu hazırladıktan sonra ülkesine dönen Albert Malche, Maarif Vekâleti ile gerçekleştirdiği bu anlaşmayı Darülfünun'da uygulamak için 1933'te İstanbul'a gelmiştir.[210]

Ankara'da , Reşit Galip Bey ve Milli Eğitim Bakanlığı bürokratlarının da katılımıyla bir toplantı yapılmış ve Albert Malche'nin raporuna son şekil verilmiş, rapor Başbakanlığa sunulmuştur. Maarif Vekili Reşit Galip Bey, bu gelişmelerle ilgili olarak milletvekillerine şu bilgileri vermiştir. "…Tatbikat artık hitam bulmuştur. İcraat safhası hulul etmiştir. Islahın birinci merhalesine ait kanun layihası Maarif Vekâletince hazırlanmıştır. Vekiller Heyeti'nce de teklif şekli tasvip edilerek layiha Büyük Meclis'e gönderilmiştir. Belki yarından itibaren ait olduğu encümenlerden geçtikten sonra Büyük Meclis'te bu iş layık olduğu ehemmiyetle müzakere edilerek arzu edilen şekilde tatbikat sahasına yürütülmüş olacaktır."[211]

Aynı tarihlerde gazetelerde yer alan değişik haberler ve kanun tasarısının metni de yayınlanarak kamuoyu da bilgilendirilmiştir. Hazırlanan bu tasarıya göre "İstanbul Darülfünun'u" bütün teşkilat ve birimleri ile birlikte 31 Temmuz 1933 tarihinden geçerli olmak üzere, Maarif Vekilliliğine bağlı kalmak kaydıyla "İstanbul Üniversitesi" kurulacaktı. 14 maddeden oluşan bu tasarı 31.05. 1933 tarihinde yapılan görüşmelerden sonra kabul edilmiş, 6.6.1933 tarihinde 2252 sayılı yasa olarak yayımlanmış ve yürürlüğe girmiştir. [212]

Yapılan çalışmalar sonucu, İstanbul Darülfününu 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kaldırılmış ve 1 Ağustos tarihinden itibaren de Maarif Vekili'ne Üniversiteyi kurma görevi verilmiştir. [213]

---

[209] **Hâkimiyet'i Milliye**, 8.6.1933.
[210] **Cumhuriyet**, 3.5.1933.
[211] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ: 52, C: 1, 17.5.1933.
[212] **Düstur,** c. 14, (2.Kısım), s. 1229- 1230.
[213] Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi,** İstanbul 1943,s.38.

Reşit Galip'den sonra Maarif Vekilliği görevini devralan Yusuf Hikmet Bayur[214], 18 Kasım 1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi'nin açılışında şu konuşmayı yapmıştır:

"Yeni kurulan İstanbul Üniversitesi için hükümet hiçbir fedakârlıktan çekinmemiştir. Dünyanın en büyük âlimlerinden istifade çarelerini bulmuştur. En yeni ve en mükemmel tedris vasıtalarını ısmarlamıştır. Memleketimizin en değerli unsurlarını bu işin başına geçirmiştir. Bu kadar büyük bir işin, kısa bir zamanda kemale eremeyeceğini devlet işlerinde tecrübesi olan herkes takdir eder. Eğer bugün, bu müessesede birçok eksikler varsa, olmaması da imkânsızdır. Bunların uzun zaman geçmeden mütemadi ve müstemir bir ıslah faaliyeti ile izale edileceğinden şüphe yoktur… Biz ilk medeniyetleri kuranların torunlarıyız. Bundan üç dört yüz sene evveline kadar medeniyet sahasında her türlü yenilikler, daima bizlerden, Orta Asya'dan dünyanın her tarafına dağılan Türk Brakisefallerden çıkmıştır. Farabîler, ibni Sinalar, Birunîler, Uluğ Beyler hep bizim ınkımızdandırlar. Uluğ Bey Zeyiçleri adını taşıyan ve on altıncı asrın sonuna kadar bütün dünyaca en doğru felekiyat cedveli addedilip kullanılan eserin hazırlanmasına en büyük hizmeti olan Ali Kuşçu ve Bursalı Kadızade bundan dört asır yani on iki on üç batın kadar evvel şurada, yanımızda Fatih Medreselerinde bizim büyük babalarımıza ders okutuyorlardı. O vakitler en müterakki ve mükemmel sanat ve en derin ilim bizde idi".[215]

Gerçekleştirilen bu reform sonucu, İstanbul Üniversitesinden bazı öğretim üyeleri ayrılmış, 240 öğretim üyesinden 157'sinin görevine son verilmiştir. Ayrılanların yerine Almanya'dan kaçan göçmen Alman profesörler getirilmiştir.

Bu reformun gerçekleştirilmesinde önemli rolü olan kişiler, Dr. Reşit Galip, Avni Basman, Rüştü Uzel, Müsteşar Salih Zeki, Cevat Dursunoğlu, İhsan Sungu ve Faik Reşit idi.[216]

"1 Ağustos 1933'te de, Darülfünun'un bütün öğretim üyelerine bakanın imzasını taşıyan bir mektup verilmiştir. Öğretim üyelerinin üçte birine teslim edilen mektup metinlerinde, yeni üniversitedeki görevlerinin kendilerine ayrıca bildirileceğini anlatan

[214] 27.10.1933- 8.7.1934 tarihleri arasında Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. Yazıcı, **a.g.e**., s.136.
[215] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğt. Bakanlarının, Milli Eğt. İle İlgili Söylev ve Demeçleri,** c.2, s.153–154.
[216] Behar, **a.g.e**., s. 168.

kısa bir paragraf daha vardır. Böylelikle, eski öğretim üyelerinin üçte ikisi işten atılmışlardır."[217]

"Malche'ın Raporu'na göre, Darülfünun'da 88 müderris (Ord. Prof.), 44 muallim (Prof.), 36 müderris muavini (Doçent), 72 başasistan ve asistan olmak üzere 240 öğretim üye ve yardımcısı bulunuyordu. 31 Temmuz 1933' te açıklanan ve ertesi günkü gazetelerde yayınlanan tasfiye listesine göre; 71 müderris ve muallim, 13 müderris muavini, 73 başasistan ve asistan olmak üzere toplam 157 öğretim üye ve yardımcısının görevine son verilmiştir. Ancak, bazı öğretim üyeleri birden çok fakülte ve mektepte görevli oldukları için, bu sayılarda birtakım yinelemeler vardır. Atılanların gerçek sayısı, 150'nin biraz altındadır."[218]

Reformdan sonra, İstanbul Üniversitesi'nin öğretim üyeleri üç gruba ayrılıyordu. Eski Darülfünun müderrisleri, Avrupa'da öğrenim gören genç Türk öğretim üyeleri ve yabancı profesörler. 1933–1934 öğretim yılında siyasi gruplaşmalar nedeniyle üniversitede gerilimli bir ortam oluşmuştur. Bu reform sırasında Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümüne ve Türkiyat Enstitüsü'ne yabancı ilim adamları ve öğretim üyeleri alınmamıştır. Bu durum, Türkiye'de tarihçiliğin gelişimi yönünden, filolojik metotların zayıf kalmasına yol açmıştır, fakat tarih biliminin gelişimi açısından genel anlamda olumlu olmuştur.[219]

Bu bölümde, Türk Ocaklarından halkevlerine geçişi bir kültürel dönem olarak ele aldık. Harf inkılâbı, halkevlerini, üniversite reformunu, bu kültürel faaliyetleri gerçekleştiren Maarif Vekillerinin hayat hikayeleri ile birlikte değerlendirdik. II. Meşrutiyet döneminde, "üç tarz-ı siyaset" şeklinde ifade edilen, Osmanlıcılık, Batıcılık

---

[217] Dr. Reşit Galip'den öğretim üyelerine gönderilen mektubun tamamı şöyledir: "Muhterem Beyefendi, İstanbul Darülfünun'u, TBMM'nce çıkarılan 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla 31 Temmuz'dan itibaren ilga edilmiştir. Bu kanun hükmüne göre, Darülfünun'daki vazifeniz 31 Temmuz 1933'ten itibaren nihayet bulmuş oluyor.Uzun yıllardan beri hayatını memlekete münevver (aydın) yetiştirmeye vakfetmiş ve çok zaman zorlu şerait içinde büyük hizmetler görmüş olan zatıalinize bu tebliği teessürle bildiriyorum. Memleket uğrundaki hizmetlerinize teşekkür ederken, bugünkü kararın sırf şahsınızı veya tedrisatınızı istihdaf ettiğine zahip olmamanızı rica ederim. Maksat yeni ihtiyaçlara uygun yeni bir üniversite kurmaktır. Esasen, bu kanunun hükmüne tevfikan Darülfünun'dari ayrılacak müderrisler, bir yıl müddetle veya bu yıl içinde yeni bir vazife buluncaya kadar, eski maaşlarının tutarını açık ve munzam bir ücret şeklinde aynen alacaklardır. Vekâlet, bu netice ile alâkadar zevata bir vazife vermek veya bulmak imkânını temine çalışmayı vazifelerinden biri sayacaktır. Teşekkürlerimi teyitle derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Efendim. Maarif Vekili Dr. Reşit Galip." Mete Tunçay- Haldun Özen, **a.g.m.,**s.230.

[218] Mete Tunçay- Haldun Özen, **a.g.m.,** s.230.

[219] Oral, **a.g.m**., s.233.

ve Türkçülük akımları arasından Türkçülük ile karar kılındıktan sonra Türk Ocakları, kendi fikri ve kültürel hedeflerini halkevlerinin kuruluşuna kadar devam ettirmiştir.

Kanaatimizce, harf inkılâbının yapılması, halkevlerinin kurulması ve arkasından Darülfünunun kaldırılıp İstanbul Üniversitesi'ne dönüştürülmesi, Türk Ocakları ile başlayan bu kültürel dönemin sonuna gelindiğini göstermektedir. Halkevlerinin kurulması ve Darülfünun'un ilga edilip, İstanbul Üniversitesi'nin açılması; kültürel anlamda Turan'dan Misak-ı Milli'ye geçişin, daha geniş anlamda bir uluslaşma-millileşme döneminin başlamasının ip uçlarını vermektedir. Bu devre, Saffet Bey (Arıkan) 'in Kültür Bakanı olduğu döneme kadar devam etmiştir.

II. BÖLÜM

SAFFET ARIKAN VE DÖNEMİ

A. İlk Askeri ve Siyasi Faaliyetleri

1. Ailesi ve öğrenim Hayatı

Saffet Arıkan, 26 Kasım 1887 tarihinde dünyaya gelmiştir.[220] Erzincan'ın eski ve tanınmış ailelerinden Cıngıllıoğullarından Süleyman Bey'in torunlarındandır. Süleyman Bey'in oğlu Tahir Bey, Erzincan'ın alaybeyi idi. Saffet Bey'in babası Yusuf Ziya Bey, (ölm.1930) de dahil, ailenin hepsi asker kişilerdi.[221] Tahir Bey'in, Erzincan Alaybeyi olmasından dolayı, Saffet Bey'in ailesine Alaybeyoğulları da denilmektedir. [222]

İlk ve ortaöğrenimini Erzincan ve Erzurum'daki askeri liselerde tamamlayan Saffet Bey, İstanbul'da bulunan Mekteb-i Harbiye'ye[223] devam etmiş, buradan subay olarak mezun olduktan sonra Türk ordusuna katılmıştır. 1910 yılında Erkan-ı Harbiye Mektebi'nden yüzbaşı rütbesi ile mezun olmuştur[224].

2.Askerlik Hayatı

2.1. Yemen İsyanı (1910)

Saffet Arıkan, 1910 yılında Harp Okulu'ndan yüzbaşı olarak mezun olduktan sonra staj amacıyla önce Genelkurmay Üçüncü Şubesi emrine verilmiş, bu görevine devam ederken de Yemen'e tayin edilmiştir.[225]

Saffet Bey, Yemen'de İsmet İnönü ile beraber görev yapmıştır. Yemen'e giden, "Bütün subaylar seçmeydi… Mektepten o sene yüzbaşı çıkmış olan Salih Bey (Genelkurmay Eski Başkanı Salih Omurtak), Saffet Bey, (Arıkan), Nazım Bey (İstiklal

---

[220] **TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, nr: 570.

[221] **Türk Ansiklopedisi**, "Saffet Arıkan",c.3.s.304.; Ayrıca, bkz. Mustafa Yazıcı, **Atatatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi**,Ankara 1984,s.138.

[222]Baha Arıkan, " Saffet Arıkan", **Atatürk Yolu**, yıl:1, S.1, s. 6.

[223]Harbiye Mektebi: "Okul Mekteb-i Ulum-u Harbiye adıyla açılmış,1 Temmuz 1835'te padişah II. Mahmut Mekteb-i Harbiye-yi ziyaret etmiştir. 1847 de yeniden örgütlenen Mekteb-i Harbiye'nin öğrenim süresi 4 yıl olarak tespit edildi. Programı da askerlik bilgilerine ağırlık verecek şekilde yeniden düzenlendi. mekteb-i Harbiye içinde 1848'de Erkan-ı Harp sınıf oluşturuldu. II. Meşrutiyet (Arıkan'ın mezun olduğu senlerde) kıta eğitimine ağırlık verilmesi amaçlanarak öğrenim süresi 2 yıl olarak belirlendi. Mütareke döneminde öğrencilerinin büyük bölümü Milli Mücedale'ye katılmak üzere Ankara'ya geçtiklerinden okul kapalı kaldı.1923'te Harbiye Mektebi olarak yeniden açılan okul 1936 ya Ankara'ya taşınana kadar Pangaltı'daki binasında öğrenimi sürdürdü. Erkan-ı Harp sınıfı ise okulun gelişmesine koşut değişmerle geçirdikten sonra Harp Akademiler adıyla eğitim öğretim faaliyetlerini sürdürmektedir" Tülin Çoruhlu, **Dünden Bugüne İstanbul Ansiklopedisi,** c.III.,İstanbul 1994,s.373-374

[224] **TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, nr: 570. "Saffet (Arıkan) Bey (Albay) 63. sınıftan 1909–1910 senesinde mezun olmuştur." demektedir. İsmet İnönü,**Hatıralar,** Ankara 1985,Ek I., s.308.

[225] **TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, nr: 570.

harbinde şehit, tümen komutanı), Kayserili Kazım Bey, Erkânı Harbiye'ye memurdurlar. Bu üç yüzbaşı, daha ilk günden kıymetleri ve canlılıkları ile kendilerini tanıtmışlardı**."**[226]

İnönü'nün Hatıraları'nın Yemen ile ilgili bölümünde, Saffet Arıkan'ın kişilik özelliklerini vurgulayan ilginç anekdotlar yer almaktadır. Bu anekdotlardan birini İnönü şu şekilde anlatmaktadır: "Ben, Batı musikisi zevkine orada alıştım. Hükümet bir aralık sahilden Sana'ya bir demiryolu yaptırmak hevesine düşmüş, bir Fransız şirketine keşif vazifesi vermişti. Biz bunu Yemen'e vardığımız zaman, orada Fransız şirketini beklemesinden öğrendik. Nihayet, Fransızlar memleketlerine dönerlerken, eşyalarını satmışlar. Bunlar arasında bir gramofon makinesi, pek çok plakları ile Hudeyde kumandanı tarafından satın alınarak, ordu karargâhına gönderilmişti. Yemen'de müzik ihtiyacına karşı derin hasret içindeydik. Gramofon, bize bulunmaz bir nimet geldi. Akşamüzeri karargâhtan, yattığımız eve geldiğimiz vakit, hep beraber gramofon başına koşardık. Plakları tecrübe ederdik. Senfoni, arkasından opera parçası, serenat... İşitmediğimiz, bilmediğimiz parçaların gürültüsüne dayanamayarak, makineyi bırakırdık. Ertesi akşam aynı tecrübe… Bu zorla ağır plakları dinlemeye tahammül çok uzun günler sürmüştür. Yavaş yavaş alışkanlık hâsıl oldu. Benim hayatıma Batı musikisinin terbiyesi böylece Yemen'de girmiştir**,** içimizde en istidatlımız Saffet Arıkan'dı. Bizden çok evvel anlamaya başlar görününce "Erzincan'da öğrenmiştir**"** diye yapmadığımız şaka kalmazdı".[227]

İsmet İnönü'nün bu satırlarından, 1910 yıllarında Türk subaylarının, modern, asri, çağdaş olabilmek için –hoşlanmasalar bile- senfoni, opera, Batı müziği dinlemeye kendilerini mecbur hissettiklerini anlıyoruz. Kendilerini ileriye dönük olarak yetiştiren bu Türk subayları daha sonra olgunlaşıp da belirli bir yaşa geldiklerinde her insan gibi fikirlerini değiştirmişlerdir. Örneğin, tezimize konu olan Saffet Bey, 1937 yılında Kültür Bakanı iken TBMM'de bütçe görüşmeleri sırasında Dr. Şevki Bey'e hitaben : "Dr. Şevki arkadaşım, musikiden bahsetti, bendeniz musiki dinlemesini severim. Fakat musikiden anlamam**.** Enderun musikisi nedir? Şaheserleri nedir? Bunları bilmiyorum. Benim bildiğim, musiki hepimizin bildiği gibi insanın bedii hissini ve fikri nağme ile

[226] İsmet İnönü, **Hatıralar,** c.I.,Ankara 1985,s.59-61.
[227] İnönü**, a.g.e.**, s.73.

ifade etmektir. Yalnız kendisinden bilhassa rica edeceğim bizim burada konservatuarımız vardır onlarla temasa gelir ve bu kıymetli malumatını verirlerse çok minnettar ve müteşekkir kalırım" demiştir.[228]

Hikmet Bayur da Saffet Bey hakkındaki bu tespiti doğrulayan bir anısını şu şekilde nakletmeydi : "Atatürk'ün müziğe çok merakı vardı ve keyiflenince türkü şarkı söylemeyi ve söyletmeyi severdi. Ancak çocukluğundan beri hep alaturka müziği duymuş ve ona bağlanmıştı. Saffet Arıkan, Edip Servet Tör, Dr. Rasim Ferit Talay ve ben, O'na operanın pek üstün bir zevk oluğunu anlatırdık."[229]

Anlaşılan o ki, Saffet Arıkan özellikle gençlik yıllarında – o dönemin de getirdiği bir akım olarak – Batı müziğini merak etmiş, çok fazla anlamasa ve beğenmese bile dinlemiş, belki de dinler görünmüştür. Muhtemelen bu durum, o günlerde diğer genç subaylarda da mevcut psikolojik bir hal olup; farklı olmanın Batılı olmanın, çağdaş olmanın bir ölçütü olarak kendini göstermiş olmalıdır.

2.2. I.Dünya Savaşı (1914)

2.2.1. Çanakkale (Kerevizdere) Savaşları

Saffet Bey, Çanakkale Muharebelerine iştirak etmiş, Kerevizdere'de görev almıştır.[230] 1936'da Afyon'da oturan, Çanakkale muharebelerinde görev yapmış olan, Birinci Mülazım Hüsnü Bey, 1911 den beri tutmakta olduğun hatıralarında Saffet Bey ile ilgili olarak şunları anlatmaktadır: "Bu defterimin Çanakkale faslında 28 Ağustos 1915 sabahı Erkan-ı Harbiye Reisi Yüzbaşı Saffet'ten (şimdi Erzincan saylavıdır.) telefonla şöyle bir emir almıştım. "Geride ikinci hattaki tüfeklerinizin yanına geliniz. Beni orada bekleyiniz" dedi. Hemen gittim. Biraz sonra Yüzbaşı Saffet fırka gözetleme yerinden geldi. "Yeni yapılan hattı mutavassıtta gizli ağır makineli tüfek mevzileri intihap edeceğiz ve bu tüfekleri oraya götüreceksiniz" dedi.

14. fırkanın 41. 42. ve 55.inci piyade alayları ile 8 tane makineli tüfeği vardı. Bunlar 40. ve 41. bölüklerdi. Bizimki 40. idi. Fırkanın solunda 41. bölük, sağında ise 40. bölük mevzi almışlardı. Saffet'le orta hattı boydan boya dolaştık birçok mühim yerler işaretler koydurdu. Hattın solunda boğazın ve Kerevizderesinin denize ulaştığı

[228]**Ayın Tarihi**, nr: 42, Ankara 1937, s. 117.
[229]Hikmet Bayur, "Atatürk'ten Anılar**", Belleten**, c.11, S. 204, Kasım 1988, s. 949.
[230] **TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**, nr: 570.

mahallere egemen, 50 metre aralıklı iki makineli tüfek yeri beğendik. Saffet : "Buralar bu geceden itibaren, gizli gömme ağır makineli tüfek yuvaları yaptırınız ve tamam olunca ikinci hattaki tüfekleri buraya getiriniz düşmanın mühim bir taarruzu oluncaya kadar taarruz edilmeyecektir" diyerek avdet etti. Alınan emir tamamen yapıldı. Gömme yuvalara, tüfekler ve numara neferleri gizlendirildi. Çavuşlara da talimat verilerek ben de birinci hatta döndüm.

14. fırka,5,5 ayda 80 zabit, 17.000 nefer şehit ve yaralı vermişti. İşte Fransızların zuhaf taburunun taarruzunda biz bunları birinci hattın solundaki koltuktan ağır makineli tüfeklerimizle yan ateşine alıyor, orta hattın solundaki gizli makinelerle münferit avcı kuyularındaki gizli piyadelerimizin cepheden ateşlerinin tesiri ile Fransızları telefatla çıktıkları yere atıyorduk."[231]

2.2.2. Irak Cephesi: Kutülamare

1913 yılı, Ağustos ayında Yemen'den İstanbul'a dönen Saffet Arıkan, Karargâh-ı Umumi Harbiyesi, Birinci Şubesine (Genelkurmay Karargâhı Birinci Şubesine) tayin olunmuştur. Aynı yılın Eylül ayında Divan-ı Ali Askeri Kitabetine memur olarak görevlendirilmiştir.

Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin Almanya'nın yanında savaşa katılmasından sonra Saffet Bey, Divan- Ali'deki memurluk görevi üzerinde kalmak şartıyla, 1914 yılı Nisan'ında Üçüncü Tümen Kurmay Başkanlığında görevlendirilmiştir. 1914 yılı Aralık ayında da "Birinci Kuvve-i Seferiye Erkânı Harpliği ile Bağdat'a hareket etmiştir."[232]

Aynı yıl, Kazım Karabekir Paşa da "Birinci Kuvve-i Seferiye Kumandanlığı ile İran ve Öteleri Harekâtına memur edilmiş ve Süleyman Askeri Bey'in yerine Irak Kumandanlığı'na Bağdat'a gönderilmiştir.[233] Karabekir Paşa, "Alman General Golç Paşa'nın Erkan- ı Harbiye reisliği ile Irak'a gitmiş ve Küttülammara'nın sükutundan (düşmesinden) biraz evvel bu mevkii muhasara eden 18. Kolordunun Kumandanlığına

[231] A. Daver, "Çanakkale'de Süngü Süngüye", **Cumhuriyet,** 27 Ağustos 1936.
[232] **TBMM Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği,** Nr: 570.
[233] Kazım Karabekir, **İstiklal Harbimiz 1**, Emre Yay. İstanbul 1996,s.14.

tayin olunmuştu."[234] Saffet Bey de, Kazım Karabekir'in Birinci Şube reisi olarak atanmıştır.[235]

Yaklaşık, 5 ay kuşatmada kalan Kütülamare sonunda düşmüştür. Bunun sonucunda, 6.ordu Kurmay Başkanı Albay Kazım (Karabekir) 18. Kolordu Kumandanı olurken, Saffet Arıkan'da I. Şube müdürlüğü görevini yürütmekteydi.

Yüzbaşı Selahattin Bey'in anılarında, Karabekir'in aşırı derecede Saffet Bey'e güvendiğinden bahsedilmektedir. Yüzbaşı Selahattin Yurdoğlu'nun anlattıkları; diğer askerlerin ve Arıkan'ın, günümüze de yansıyan şark- garp meseleleri hakkında ve onların fikir dünyaları ile ilgili olarak bize bazı ipuçları vermektedir: "Bir yandan düşmanla mücadele ederken bir yandan da birbirimizle uğraşıyorduk. Bazen bu didişme en basit ölçülere inerdi. Mesela, her akşam belirli bir saatte Kolordu Bandosu karargâha gelir, çalardı. Bu, askeri bir usuldü. Ben alaturka havaları tercih ederdim. Saffet Bey de alafranga isterdi. Bir gün ben yine alaturka havaları çaldırırken Saffet odama geldi.

—Yahu bu bando bütün karargâha aittir. Senin şahsi egemenliğinde neden olsun? Senle benim ne farkım var? Dedi.

Zaten hücum etmek için fırsat aradığımdan Saffet'e:

— Ne fark olacak dedim? Doğum yerlerimiz bakımından aramızda bin beşyüz kilometrelik bir mesafe var.

Saffet Erzincanlıydı ve çok zekiydi.

—Ya demek bana Erzincan'ın yabanı demek istiyorsun ha![236]" dedi.

İnönü'nün Hatıralarından ve Yüzbaşı Selahattin'in anlattıklarından hareketle bu dönemde Saffet Bey, kendisini alafranga müzik dinlemeye ve bu müzik kültürünü öğrenmeye çalışmaktadır.

Saffet Bey'in rütbesi, 1916 Aralık ayında Binbaşılığa yükseltilmiştir. Yaklaşık bir yıl Kolordu Kurmay Başkanı olarak görev yapan Saffet Arıkan, 1917 senesi Aralık ayında Genel Karargâh 1. Şube Müdür Yardımcısı (Karargâhı Umumi Birinci 1. inci

---

[234] Karabekir, **a.g.e**.,s.14.

[235] İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, 1. kitap, İstanbul 1996,s.153.

[236] Selçuk**, a.g.e.**, s.176. Yurdoğlu, Saffet Bey'in "Erzincan'ın yabanı" imasını unutmadığını dile getiriyor, " Saffet bunu unutmamış ve uzun zaman sonra hep bana hatırlatmıştır" demektedir.

Şube Müdür Muavinliği) olarak vazifesini sürdürürken, staj amacıyla Almanya'ya gönderilmiş, dönüşünde de Bakü seferine katılmıştır.[237]

Daha sonra 25. Kolordu Kurmay Başkanlığı'na ve Sadrazam, Harbiye Nazırı İzzet Paşa'nın Başyaverliğine atanmıştır. İzzet Paşa'nın görevinden istifa etmesi üzerine, Saffet Bey de görevinden istifa etmiştir.[238]

1917 sonlarında, Bağdat'ı savunan[239] Türk ordusunda görev yapan Saffet Bey'in çok kibar davranışlarını ve zeki hareketlerini hazmedemediğini dile getiren Yüzbaşı Selahattin (Yurdoğlu) Bey, Saffet Bey ile ilgili bir anısını da şu şekilde anlatmaktadır: "Bağdat'ın düşmesinden sonra Kolordu Kurmay Başkanı Saffet'le, bir gece yürüyüşünden sonra bir Alman erinin çadırına girmiştik. Büyük bir hastane çadırı olan bu yerde, Alman neferlerinin cibinlikli karyolaları, elektrikli lambaları, soğumuş biraları ve çeşitli çalgılarıyla eğlenceli hayatlarını gördüğümüz zaman Saffet, Alman ordusunda er olmak bizde Kolordu Kurmay Başkanı olmaktan daha iyiymiş" dedi.[240]

Yine anılarında Selahhattin (Yurdoğlu), Bağdat'a yakın Tikrit kasabası yakınlarındaki bir askeri hatadan dolayı, Cafer Tayyar Paşa'nın Saffet Bey'e kızdığını, başarısızlığından dolayı "muharebe sevk ve idaresine karışmamasını, sadece telefon santraline oturup gelen raporları yazmasını, bulunduğu görevden alınarak tabur kumandanlığına atanmasını uygun gördüğünü", bunun üzerine Saffet (Arıkan) ın intihara kalkıştığından bahsetmektedir.[241]

Bütün gayretlere rağmen, sayıca çok az, silah, çephane, teçhizat bakımından çok eksik olan Osmanlı ordusu, İngiliz taarruzu önünde çok güçlü savunmalar yapsa da, Bağdat'ın düşmesine engel olamamıştır. 7 Mayıs 1918'de de İngilizler Kerkük'ü de ele geçirmişlerdir.[242]

---

[237] Türk Kurmayı şu şekildedir: Yarbay Basri (Korgeneral Basri), Binbaşı Salih (Salih Omurtak), Binbaşı Nazım (1920' de Kütahya Muharebelerinde şehit olan Albay tophaneli Nazım, Binbaşı Saffet (Saffet Arıkan), Yüzbaşı Tevfik (sonradan Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri), Selçuk,**a.g..e**.,s. 288.
[238] **TBMM Azasının Tercümei Hal Kâğıdı Örneği**. Nr: 570., Ayrıca bkz. **Türk Parlamento Tarihi, c. III.,** TBMM Vakfı Yayını, Nr: 3, s. 531-532.
[239]Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,** İzmir 1994,s.45
[240] Selçuk, **a.g.e**., s.256.
[241] Selçuk, **a.g.e**.,s.236.
[242] **Mufassal Osmanlı Tarihi, c.VI**.,Güven Basımevi, İstanbul 1963,s.3568.

2.2.3. İstanbul'un İşgali

Saffet Bey, İstanbul'un resmen işgaline kadar (16 Mart 1920) 1.Ordu Müfettişliği Kurmayı 1.Şube Müdürlüğü'nde Kurmay Okulu öğretmenliği ve bu okulun müdür yardımcılığı görevinde bulunmuştur.[243] Bu sıralarda, Mondros Mütarekesi gereğince Anadolu işgal edilmeye başlamıştır.

Saffet Bey'in Anadolu ve İstanbul işgal altında iken, gerçekleştirdiği işlerden birisi; Sivas Kongresi'nin toplandığı günlerde, İzzet Paşa'nın raporunu ve İsmet Bey'in "Amerikan mandasından başka çare yoktur" şeklinde özetlenebilecek önerilerini, Erzurum'da bulunan Kazum Karabekir'e götürmek olmuştur.

Kazım Karabekir, bu olaydan anılarında şöyle bahsetmektedir: "4 Eylül'de Kurmay Saffet Bey geldi. Erzincan'da hususî işlerini düzenlemek vesilesiyle kalmış, İzzet Paşa'nın Amerika mandası hakkında bir önerisini ve İsmet Bey'in de behemehal Amerika mandasını kabulden başka çaremiz kalmamıştır diye işbu önerinin kabulü için yazdığı mektubu getirmiş. Mektup, bana öneri de Sivas Kongresi'ne Mustafa Kemal Paşa ve Rauf Bey'i Erzurum'da bulacağı zannı ile Saffet Bey, Erzurum'a gelmiş. Saffet de Amerika mandasından başka çare olmadığını; İstanbul'da aklı başında olan bütün namus erbabının bu fikirde olduğunu söyledi. Padişah ve hükümet ve bazı menfaatperest âdi insanlar, İngiliz mandasını istemekle Mısır hidivliğine razı oluyorlarmış. Hayret ettiğim noktayı Saffet'e söyledim: "İzzet Paşa, İsmet Bey vesaire ve sen! Neden hala Anadolu'ya gelmiyorsunuz da İstanbul'da aciz ve meskenet içinde, böyle plânlar çiziyorsunuz. Kaçtır yazıyorum. Burada fırka kurmaysız, benim ne çile çektiğimi gör! Bunun için, önce sen benim karargâhımda millî hareket şubesi kurmayı olursun ve müstakil olarak bana bağlı çalışırsın. Müsveddelerin yarısını bile ben yazıyorum. Bugünden itibaren dosyalarını al ve millî vazifene başla! Sonra da çalışalım, İsmet'i İstanbul'dan çıkaralım. Öneriye gelince, bende kalsın. Sivas Kongresi işe başlayıncaya kadar tetkik edeyim. Artık sen de hiçbir kimseye Manda lehine söz söyleme. Bu önerinin Sivas Kongresi'ne gitmesini hiç doğru bulmadım. Saffet'e, bu layihanın başka bir zat ile Sivas'a gidip, gitmediğini sordum.

[243] **TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**. Nr: 570,Ayrıca bkz. **Türk Parlamento Tarihi TBMM II. Dönem (1923–1927)**, c.III, Nr:3–5, s.531–532.

Gitmediğini temin etti. Ben de müsterih olarak bu kongreyi Kongre sonuna kadar kimseye, hatta Saffet'e dahi hissettirmeden yanımda uyuttum."[244]

Sivas'tan tekrar İstanbul'a dönen Saffet Bey, 1919 yılının Eylül ayından 1920'nin Mart'ına kadar geçen dönemde, İstanbul'da kalmıştır. Bu süre içerisinde "İsmet Bey'le Saffet Bey akşamüzerleri işten çıkınca Galata'daki Cenyo Birahanesi'nin kuytu bir köşesinde birer bardak bir şey içmeyi itiyat edinmişlerdir."[245]

Meclis-i Mebusan'ın açılması üzerine, İstanbul'daki milliyetçi güçler etkinliklerini hemen göstermişlerdi. İngilizler ve müttefikleri, mütarekenin 7.maddesi gereğince İstanbul'u işgal etmeye karar vermişlerdi. Bunu haber alan milliyetçiler, hemen gizli yollardan Anadolu'ya geçmeye başlamışlardı.[246]

Gazi Mustafa Kemal Paşa, Bursa'da bulunan 17. tümen Kumandanı Bekir Sami Bey'in yaveri Selahattin (Yurtoğlu) Bey'le bir arkadaşını, bir telgraf vasıtasıyla İsmet Bey'i Anadolu'da Milli Mücadele'ye davet etmiştir. [247]

İstanbul'un resmen işgal edilmesi, İsmet Bey için de tehlikeli olmaya başlamıştır. Zaten kendisi de bir haber beklemekteydi. Nihayet, 19 Mart 1920 gecesi, Süleymaniye'deki evinde Saffet Bey'le beraber iken Emekli Albay Reşat Bey, İsmet Bey'e Ankara'dan davet'in geldiğini ve çağrıldığını söylemiştir.[248]

İnönü Hatıraları'nda bu daveti şu şekilde dile getirmektedir: "…İstanbul'u yeniden işgal ettiler. Neticelerinin neler olacağını kendi kendime düşünüyordum. Bu olaydan iki gün sonra Saffet Bey (Arıkan) ansızın evimize geldi. " Seni Ankara'dan Mustafa Kemal çağırıyor hazır mıyız? Dedi…Saffet Bey'in geleceğini bilmiyordum. Saffet Bey'den haberi alınca "hazırım hemen hareket edelim" dedim.[249]

---

[244](Yayına Hazırlayan: Faruk Özerengin),Kazım Karabekir**, İstiklal Harbimiz, c.**1,Emre Yay. İstanbul 1996,s.412. "Sivas Kongresi Saffet Bey'in Erzurum'a geldiği gün açılmıştı. Ara-sıra Saffet öneriyi göndermekten bahsettikçe, "Bu mufassaldır, bir hülasa çıkararak mühim yerlerini bazı mütalâalarla yaz, diye bir hafta salladım. Saffet'in öneriyi Sivas'a göndermiyor diye İstanbul'daki alakalıları haberdar edecek, kongreyi bu öneriden haberdar etmesinden çekmiyordum. 9 Eylül'de ana hatlarını çıkartarak şifrelenmesini söyledim. Fakat şifrenin kongrenin bitiminden önce çekilmemesini şifre memuruna tembih ettim.(s.412) Karabekir Paşa, aynı eserin başka bir sayfasının dipnotunda, Saffet Bey ile ilgili olarak şunları yazar: " Halk Partisi Umumi Kâtibidir. Çanakkale'de Fırka, Irak'ta ben Kumandan O Kurmay başkanı idi. Kuvve-i Seferiyede ve Bağdat'ta ben Golç'un kurmaya başkanı iken yine beraberimde idi. Karşılıklı samimiyet ve hürmetimiz vardı." Karabekir. **a.g.e**. s, 404.

[245] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam, c. I., 1884–1938**,6.Baskı, İstanbul 1988,s.127.

[246] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994,s.73.

[247] Aydemir, **a.g.e**., s.127.

[248] Aydemir, **a.g.e**.,s,131.

[249] İnönü,**a.g.e**.,s..185.

2.3.Milli Mücadeleye Katılması

2.3.1. Anadolu'ya Geçişi

Mustafa Kemal Atatürk'ün daveti üzerine, İsmet Bey ve ve Saffet Bey, Anadolu'da Milli Mücadele'ye katılmak için faaliyete geçmişlerdir. Saffet Bey ile İsmet Bey, 20 Mart 1920 tarihinde Maltepe'deki Piyade Endaht Okulu (Piyade Atış Okulu)'na gelmişler, subay kıyafetlerini değiştirerek er kıyafeti giymiş, sabahın erken saatlerinde yola çıkmışlardır. İsmet İnönü Hatıralar'ında yola çıkışlarını şu şekilde anlatmaktadır: "Sabaha karşı bir kafile halinde hareket ettik. Önümüzde zabitler vardı. Biz Saffet Arıkan'la üzerimizde er elbisesi olduğu halde kafiledeki başka erlerin arasında yürüyerek gidiyorduk.…"[250]

Saffet Bey ile İsmet Bey'in birlikte olduğu kafile, İstanbul'un Anadolu çıkışındaki Kurna köyüne ulaşmışlar ve burada kendilerine Süreyya Bey, (daha sonra Kocaeli milletvekili Süreyya Yiğit), Şeyh Ata[251] (Özbekler Tekkesi Şeyhi), Nevres (Eski bir Erkan-ı Harp reisi) katılmıştır. Kafilede yer alan Hasan Fehmi, yemek yedikleri evde Nevres'i, "öbür dünyaya yolcu etmeyi" Saffet Bey'e, O'da İsmet Bey' e teklif etmiş, İsmet Bey: " Hayır bu adam, şimdi bizimle beraber, ileride bir fenalığa kalkarsa cezasını veririz. Fakat bugün O'nu öldürmek hem cinayet olur, hem de yarın bu menzilden bize kaçacakların gelmesine engel…" demiştir. "Anadolu hareketine "nizam fikri" o gün, İsmet Bey'in bu düşüncesiyle"[252] girmiştir.

İsmet Bey ve Saffet Bey'in de dahil olduğu kafile, Kurnalı köyünde, Milli Mücadele'ye katılmak için yola çıkan başka bir grupla karşılaşmış ve burada birleşmiştir. Celaleddin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa, Keskinli Rıza, Nuri Çerkez Reşit gibi isimlerden oluşan bu büyük kafileye, İsmet Bey kafile kumandanı olmuştur. [253]

---

[250] İnönü, **a.g.e**. s.185

[251] "Şeyh Ata Efendi: Hukuk öğrenimi görmüş, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesinde Hocalık yapmıştır. İstanbul'da işgalcilere karşı koyma girişimi olan "Karakol Cemiyeti"nin kurucularındandır. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı desteklemek için İstanbul'dan Anadolu'ya silah kaçırma işi bu Karakol Cemiyetince örgütleniyordu. Özbekler Tekkesi işgalden cesaretlenerek Türk Köylerin basan, Rum, Ermine eşkıyaları ile çarpışırken yaralanan milliyetçiler, için gizli bir hastane olarak da çalışıyordu." Bkz. Cengiz Bektaş, "Özbekler Tekkesi", **Tarih ve Toplum,** S.9,İletişim yay. s.41.

[252] Yusuf Ziya Ortaç, **İsmet İnönü**, Ankara 1950,s.57.

[253] Ortaç,**a.g.e.,**s.58.; Ayrıca Bkz. Ali Fuat Cebesoy, **Milli Mücadele Hatıraları,** İstanbul 2000,s.378. "Nisan'ın ilk haftasında mebusların ekserisi karayolu ile Ankara'ya gelmeye başlamışlardı. Bunların arasında Meclis reisi Celaleddin Arif Bey'le babam İsmail Fazıl Paşa'da vardı. Halide Hanım (Halide Edip Adıvar), Doktor Adnan (Adnan Adıvar), Erkan-ı Harp Miralayı Kazım (Org. Kazım Orbay), Erkan-ı Harp Kaymakamı Seyfi Beyler, Arslan milli müfrezesinin himayesinde Adapazarı'na gelmişler,

Bu sıralarda Mustafa Kemal Bey, Bursa taraflarında, Yunanlılara ve yerli Rumlara karşı Kuvay-ı Milliye' yi canlı tutmaya çalışan 56. Fırka Kumandanı Bekir Sami Bey'in yaveri Selahattin Bey'den, "Mebusan Meclisi Reisi Celaleddin Arif Bey, İsmail Fazıl Paşa, Süreyya, Reşit Rıza Beylerle, Miralay İsmet Bey, Erkan-ı Harp Miralayı Kazım, Erkan-ı Harp Kaymakamı Seyfi, Binbaşı Saffet Beyler 22/23 Mart gecesini İzmit'in 22 kilometre Kuzeydoğusundali Tekkenişin adlı köyde geçirmişlerdir" şeklinde bir şifre almıştır.[254]

Bazen yaya bazen da at sırtında yolculuk yapan kafilede Saffet ve İsmet Bey'e de bir süre sonra bir at tedarik edilmiştir. İkilinin değişmeli olarak bindikleri at yolculuğu da oldukça çileli geçmiştir.

Hendek'te bir evde misafir kalan kafile, Bolu' ya kadar gelmiş ve burada bir mola vermiştir. Bolu'da kendilerini Şükrü Bey adında birisi karşılamıştır. Burada, tebdil-i kıyafet yaptıkları ve er kıyafetli oldukları için çektikleri sıkıntıyı İnönü, Hatıralar'ında şöyle anlatmıştır: "Burada beyefendilere, yani Celalettin Arif'e ve diğer mebus beyefendilere çok itibar edildi. Onları, evin üst katına çıkardılar. Bizi de Saffet'le ikimizi, kafilenin iki asker yardımcısı olarak evin altında kahve ocağına soktular. Hiç ses çıkarmadık…"[255]

Kafile, 3 Nisan 1920 tarihinde Ankara'ya ulaşmış ve Gazi Mustafa Kemal Bey tarafından karşılanmıştır.[256] Gazi Mustafa Kemal, İstanbul'dan Anadolu'ya gelen bu kafileyi, bütün arkadaşları ve halktan büyük bir grupla ile davul ve zurnalarla şehir dışında karşılamıştır.[257]

İsmet Beyle, Saffet Bey'in Ankara' ya ulaştıklarında Kuvay-ı Milliye Harekâtı Anadolu'da başlamıştır. Örneğin, Urfa halkı Fransızlara karşı 1920 Ocak ayında mücadeleye başlamıştır. Kuvay-ı Milliye, şehirde Fransızlara karşı etkili bir mücadele

---

Düzce tarafının emniyette olmaması yüzünden cenuba dönerek, Doğançay istasyonuna muvasalat etmişlerdi. Aynı yerde başka istikametlerden gelmiş olan, mebuslar arasıda Nadi (yunus Nadi), beyler de vardı. Mebus arkadaşlar, otodrezinlerle trenlerin Ankara'ya harekete ettikleri istasyona kadar getirişmiş ve buradan Ankara'ya yolcu edilmişti. O günlerde Erkan-ı Harp Miralayı İsmet (İnönü) ve Binbaşı Saffet (Saffet Arıkan) beyler de Ankara'ya gelmişlerdi.

[254] Selçuk, **a.g.e.,** s.120.

[255] İnönü, **a.g.e**.,s.187–188.

[256]Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938**, Ankara 1988,s.146.

[257]Aydemir, **a.g.e**., s.134.

vermiş, Fransızlar 8 Nisan'da mütareke isteyip, 10 Nisan'dan itibaren Urfa'dan çekilmişlerdir. [258]

2.3.2.Anzavur Ayaklanması

Damat Ferit Paşa Hükümeti, Kuvay-ı Milliye hareketini durduramayınca, Kuvay-ı Milliye'nin devlete ve padişaha asi olduğuna dair 11 Nisan'da Şeyhülislam Dürrizade'ye bir fetva yayınlatarak, İngiliz uçakları ile attırmıştır. Ülkenin gerçek durumunu bilmeyip padişaha bağlı kalmak isteyenler arasında bu fetvanın etkisi görülmüştür. Çeşitli yörelerde Ankara'ya karşı isyanlar baş göstermiştir. Bunlara örnek olarak, Yozgat yöresinde Çapanoğulları'nı, Konya yöresinde Delibaş isyanını, Batı Anadolu'da Çerkez Ethem'i saymak mümkündür.[259]

Bunlardan birisi de Anzavur ayaklanmalarıdır. Bu ayaklanmalar, (1 Ekim -25 Kasım 1919 ve 16 Şubat -16 Nisan 1920) arasında iki kez meydan gelen ve İngiltere'nin, Çanakkale Boğazı bölgesinde güvenliklerini korumak için teşvik ettiği bir ayaklanmadır.[260] Etrafına da oldukça çok miktarda adam toplayan Anzavur'un amacı: Balıkesir'de milli cepheleri arkadan vurmaktır.[261]

Ahmet Anzavur'un isyanı büyüyerek devam etmiş; civar bölgelere de sıçramıştır. 1920 yılı Nisan ayı içinde Balıkesir'in kuzeyinde başlayan isyanlar, Adapazarı, Hendek, Düzce ve Bolu çevresinde yayılmıştır. Bu sırada, Bursa'da bulunan 56. Tümen Kumandanı Bekir Sami Bey, İstanbul'a yakın olması dolayısıyla daima zararlı propagandalara açık olan şehrin Anzavur ve Gâvur İmam adlı kişilerin ilk hedefi olduğunu bildirmiş, Ali Fuat Paşa'dan yardım istemiştir.[262]

Ali Fuat Paşa'nın (Cebesoy) Karargâhının içinde Saffet Bey de bulunmaktadır. [263] Yüzbaşı Selahattin (Yurdoğlu) Bey, 56. tümen komutanı Bekir Sami Bey ile Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın karşılaşmalarını ve bu arada Irak Çephesinden aralarında hukukları olan Saffet Bey ile tekrar görüşmelerini şu şekilde anlatmaktadır: "19 Nisan Günü Ali

---

[258] Baykara, **a.g.e**., s.89.
[259] Baykara,**a..g.e**., s.74.
[260] Ergün Aybars, **İstiklal Mahkemeleri, c.I.II. (1920–1927)**, İzmir 1988, s.16.
[261] **Nutuk,** c. I, (1919- 1920), İstanbul 1960, s.392–393.
[262] Ayfer Özçelik, **Ali Fuat Cebesoy**, Ankara 1993, s.135–147.Ayrıca Bkz. Utkan Kocatürk, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi 1918–1938**, Ankara 1988, s. 150.
[263] Rahmi Apak, **Yetmişlik Bir Subayın Hatıraları,** T.T.K. Basımevi, Ankara 1988,s.205., Ayrıca bkz. **TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**. Nr: 570, "Ali Fuat Paşa Hazretlerinin refakatinde Anzavur harekâtını idare için Bursa'ya ve oradan Düzce- Bolu isyanı üzerine Geyve boğazına hareketle buranın murakabesinde ve Adapazarı, İzmit harekâtında bulundum".

Fuat Paşa Garbi Anadolu Kuvay-ı Milliye Kumandanı sıfatıyla Bursa'ya geldi. Kendisini ilk kez görüyordum. Otuz dokuz yaşında, şen ve güzel bir adamdı. Bakir Sami Beyle kucaklaşıp öpüştüler. Ali Fuat Paşa'nın yanında İstanbul'dan kaçmış olan Kurmay Binbaşı Saffet (Arıkan), Süvari Teğmen Saim, Süvari Teğmen Rıza ve daha bir çok arkadaşları vardı. Hazırladığımız yerlere hepsini yerleştirdik. Bizim Saffet hemen: Ne çamaşır, ne elbisem, ne de param var. Bu gördüğün adamların da hepsi bana yabancı. Ertesi gün Saffet'i aldım tüm ihtiyaçlarını karşılayıp kendisine verdim".[264]

Anzavur İsyanı, 20 Nisan 1920 tarihinde tamamen durdurulmuştur. Aynı tarihlerde Heyet-i Temsiliye reisi Mustafa Kemal Paşa, henüz Anadolu Harekâtı'na katılmamış olan Fevzi (Çakmak) Paşa'yı, Milli Mücadele için Anadolu'ya davet etmiştir." [265]

Saffet Bey, 26 Haziran 1920'den 1 Aralık 1920 tarihine kadar Garp Çephesi Kurmay Başkanlığı görevi yapmıştır. Daha sonra da Moskova ateşemiliterliğine tayin olunmuştur.[266]

2.3.3.Moskova Ateşemiliterliği

Mustafa Kemal Atatürk, Ali Fuat Paşa'nın Gediz Muharebeleri'nde gösterdiği performanstan pek memnun olmamış, Batı Çephesi'ne kumanda edemeyeceğine inanmıştır. O günlerde Moskova'ya bir sefaret heyeti göndermek gerekmektedir. Atatürk, "sefir-i kebir" olarak Moskova'ya Ali Fuat Paşa'nın gitmesini kararlaştırmıştır.[267]

"Ankara'daki devlet ricalinin yeni idare zihniyetinin Mustafa Kemal'i böyle davranmaya mecbur ettiği kanaatine varan Ali Fuat Paşa, Eski Erkan-ı Harp reisi Halis (Ömer Halis Bıyıktay) ve yeni Erkan-ı Harp Reisi Saffet (Arıkan) Beylerle bir durum değerlendirmesi yaptıktan sonra o güne kadar yaptığı işlere bir yenisini daha ilave ederek Moskova Büyükelçiliği vazifesini kabulünün daha doğru olacağı kanaatine" varmıştır.[268]

---

[264] İlhan Selçuk, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, , İstanbul 1996, 2.kitap, s 138.
[265]Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı, **Harp Tarihi Belgeleri Dergisi**, yıl,25, S. 75, (Genelkurmay Basımevi,), Ankara 1976, s.4. "Mustafa Kemal Paşa, gönderdiği telgrafta şöyle demekteydi: "Sürati mümkün ile Adapazarı, Geyve üzerinden Ankara'ya teşriflerine intizar eyleriz. Vaziyeti Umumiyemiz elhamdülillah iyidir. Anzavur her tarafta mağlup ve perişan edildikten sonra bugün Bandırma'ya giren kuvvetlerimizin ateşi altında 3,5 kişiyle ağlebi ihtimal vapura atlayarak firar eylemiştir." **A.g.d.,** s. 4.
[266]**TBMM Azasının Tercümei Hal Kâğıdı Örneği**. Nr: 570.
[267] **Nutuk,** c.II, (1920- 1927), İstanbul 1960, Maarif Basımevi, 502–503.
[268] Ayfer Özçelik, **Ali Fuat Cebesoy**, Ankara 1993,s. 178.

Böylece Moskova'ya büyükelçi olarak atanan Ali Fuat Paşa'nın ateşemiliterlik görevini de Saffet Bey üstlenmiştir. [269] 18 Şubat 1921 tarihinde Moskova'ya inen heyet yine aynı tarihin akşamı, Ali Fuat Paşa, müşavir Saffet Bey**,** Seyfi ve Yusuf Kemal Bey Hariciye Komiseri Çiçerin'i ziyaret etmişlerdir. Heyet üyelerinden, Dr. Rıza Nur Bey hastalığı sebebi ile bu ziyarete katılamamıştır.[270]

Saffet Arıkan, Moskova ateşemiliterliği sırasında, Moskova'dan Almanya'ya; Milli Mücadele için silah ve cephane almak için gönderilmiştir.[271] Dr. Rıza Nur, Hatıraları'nda, Saffet Arıkan'ın Ruslardan alınan paralarla Milli Mücadele için silah alınsın diye Almanya'ya gönderildiğini ancak bu paraları harcadığını belilrtmekte ve şöyle yazmaktadır: "…Biz Ruslardan parayı aldığımızda, yüz bin altını Ali Fuat almıştı. Evvelce söyledim silah v.s. alınsın diye bu parayı Saffet'e verip, Almanya'ya yollamıştı. Saffet, Almanya'da bu Nuri ile birleşmiş, bu altınları son cm'ne kadar mükemmelen yemiş, bizim bugünkü kağıt para ile bir milyon 100.000 lira eder. Saffet, Berlin'in Paris'in, Roma'nın en büyük otellerinde yaşamış, Avrupa'nın her tarafını gezip dolaşmıştır. Ben ikinci seferimde, Moskova'da sefarethanede Saffet'in eşyasını gördüm. Bir oda dolusu idi. En kıymetli bavullardan birçok bavul vardı. Saffet'in böyle en ala cinsinden bavullara malik olması olacak şey değildi".[272]

---

[269] Özçelik,**a.g.e**.s.183. Ayrıca bkz.: Yusuf Kemal Tengirşenk, **Vatan Hizmetinde**,Ankara 1981,s.239. "Ertesi gün merhum Rıza Nur'a: "Benimle gider misin?" dedim. Kabul etti. Reis Paşadan Rıza Nur Bey'in ve yolda bulunan Sefir Ali Fuat Paşanın benimle bareber murahhas olarak çalışmalarına müsaade edilmesini rica ettim. Aralık ayının yedisinde toplanan heyeti vekile Ruslarla muahede akdine ve bunun için Yusuf Kemal'in başkanlığı altında Rıza Nur Bey ve Ali Fuat Paşa'dan mürekkep bir heyeti murahhasanın tayinine karar verdi. Saffet Bey de askerî müşavir tayin olundu. Bu husus sefir Ali Fuat Paşa'dan sorulacaktır.

[270]Tengirşenk, **a.g.e.,s.**255. "1921 Şubatının on sekizinde Moskova'ya vardık. Birinci gidişimizde evvelce haber verdiğimiz halde bir kişicik olsun bizi karşılamaya gelmemişti. Bu defa merasimi askeriye ile karşılandık. Bize tahsis ettikleri oldukça muntazam bir binaya indik. Akşam beşe doğru Ali Fuat Paşa Müşavir Saffet ve Seyfi Beylerle Hariciye'ye gittik. Rıza Nur Bey hastalığından bahsederek gelmedi."s.225

[271]**TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği**. Nr:570.

[272] Rıza Nur, **Hayat ve Hatıratım**, İstanbul 1968, s. 896.. ; Bu mesele, 1944 D.T.C.F. olaylarından sonra, 1947'de T.B.M.M.'de İçişleri Bakanı Şükrü Sökmensüer'in Mareşal Fevzi Çakmak'ı Komünistlerle işbirliği yapmakla suçlaması üzerine TBMM'de yaptığı konuşma sırasında da dile gelmiştir. Fevzi Çakmak Paşa bu konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Milli Mücadele esnasında Cami Baykurt'un İtalya'da para sarf edip hesabını hükümete vermediği de yazılmıştır. Ben, hareketin başından bugüne kadar öyle bir hadiseden haberdar olmuş değilim. Yalnız, Avrupa'ya silah mubayaasına giden ve onun hesabını vermeyen iki kişi bilirim ki bugün bir tanesi Halk Partisi'nde nüfuz sahibi bir zattır; diğeri de ölmüştür… Bunları Divan-ı Harbe sevk etmiştim. Fakat sonra mebus seçildikleri için haklarında takibat durdu. Çakmak'ın adlarını vermeği ki milletvekillinden biri Saffet Arıkan, öteki de Nuri Çonker'di…Mareşalin C.H.P. milletvekili Saffet Arıkan ve Nuri Çonker ile ilgili yolsuzluk suçlamalarını, Çonker'in oğlu Mahmut Nuri Çonker, yanıtlıyordu. Saffet Arıkan, 1920 yılında Nuri Çonker ile birlikte

Saffet Arıkan, 1 Haziran 1925 tarihinde, albaylığa yükselmiş, 1 Mart 1926 tarihinde de kendi isteği ile ordudan emekliye ayrılmıştır.[273]

3. Siyasi Hayatı

Saffet Bey, TBMM'de milletvekilliğinin yanında 1925–1931 yılları arasında CHP Genel Sekreterliği görevini de yürütmüştür.

3.1. Milletvekilliği

Saffet Arıkan, TBMM'ye ikinci dönem Kocaeli milletvekili olarak katılmıştır. Milli Savunma, Hariciye Komisyonu ve Memurin Muhakemet komisyonlarında çalışmış, bir ara Hariciye Komisyonu sekreterliğine görevini de yürütmüştür. Memurin Kanununun değiştirilmesi hakkında kanun teklifi ve değişik konularda 6 önergesi vardır. Saffet Bey, III., IV., V., VI., dönemlerde Erzincan, VII. dönemde de Konya milletvekili olarak TBMM'de görev yapmıştır.

Erzincan'dan V. Dönem milletvekili olarak seçilen Saffet Bey'in TBMM'de yaptığı çalışmaların bazıları şöyledir: "Genel Kurulda; Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin kurulmasına dair kanun, arazi ve bina vergilerinin İl Özel İdarelerine terki hakkındaki kanun, 1936 yılı muvazene-i umumiye kanunu, devlet memurları aylıklarının arttırılması, birleştirilmesi ve tedavülü hakkındaki kanuna ek kanun, emekli Binbaşı Şükrü Aytuğ'un cezasının affına dair kanun, Hava Müdafaa Genel Komutanlığı teşkili ve vazifesi hakkındaki kanun, İstanbul Üniversitesi doçentlerinin maaş ve adedinin artırılması hakkındaki kanun, İstanbul Üniversitesi için yapılacak istikraz hakkındaki kanun, Kültür Bakanlığına bağlı ertik (Sanat) okulları öğretmenleri hakkındaki kanun, Maarif Vekâleti 1937 yılı bütçesi, Maarif Vekâleti merkez teşkilâtı ve vazifeleri hakkındaki kanunun beşinci maddesine göre toplanacak olan Maarif Şûrasının 1939 yılına tehirine dair kanun, ortaokul öğretmenleri yetiştirmek maksadı ile Gazi Terbiye Enstitüsü'nde açılan kursa devam eden öğretmen okulu mezunları hakkındaki kanun, orta tahsil mekteplerinde yardımcı muallim çalıştırılması

---

sahte kimliklerle Almanya'ya silah almak için gittiklerini, bir Alman işadamı tarafından silah alımları sırasında dolandırıldıklarını, dolandırıcının mahkum olduğunu, olayla ilgili soruşturmanın Celal Bayar'ın da aralarında bulunduğu bir kurulca yapıldığını, Milli Savunma Bakanlığı'nın dosyayı incelediğini ve vardığı sonucu Başkanlığa bildirdiğini ve TBMM'nin kendilerini sorumlu bulmadığını anlatıyor." Uğur Mumcu, **40'ların Cadı Kazanı**, 15. Basım.,İstanbul 1985,s.124-125.

[273] Saffet Arıkan, **Milli Savunma Bakanlığı Sicil Kayıt Fişi.** Zikreden**,** Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, **İkinci Meşrutiyet (1908-1928),** c. I., İletişim yay. İstanbul 1998, s.432.

hakkındaki kanunun birinci maddesindeki müddetin uzatılmasına dair kanun, Recep Toroğlu'na ait Arzuhal Encümeni mazbatasına ilişkin olarak konuşmalar yapmıştır".[274]

3.2. CHP Genel Sekreterliği

1925'ten 1931 yılına kadar CHP Genel Sekreterliği görevini yürüten Saffet Bey[275] aynı zamanda da CHP'nin kurucularındadır.[276] Saffet Bey, CHP Genel Sekreterliği yaptığı dönemde sık sık Atatürk'ün sofrasına konuk olmuştur. Örneğin, 23 Ekim 1925 tarihinde yabancı konuklardan Madam Baver'in de bulunduğu sofrada "Adliye Bakanı Mahmut Esat (Bozkurt), İçişleri Bakanı Cemil, milletvekili Salih, Mahmut Nuri Saffet (Arıkan), bulunmaktadır".[277]

Saffet Bey, hem partinin kurucuları arasında bulunması hem de CHF Umumi Katibi olması sıfatıyla o dönemde hatırı sayılır şahsiyetleri de CHF'nın değişik görevlerine davet etmiş, parti teşkilatının büyümesi için çalışmıştır. Örneğin, 31 Ağustos 1931'de Adana Valiliği'nden istifa ederek Ankara'da bir ithalat ihracat firmasında genel müdürlük yapan Hilmi Uran, Saffet Bey'in daveti üzerine şirket genel müdürlüğünden ayrılmış, "Saffet Bey'in mesai arkadaşlığını reddetmeyerek" CHP Adana Müfettişi olarak görevine başlamıştır.[278]

1927 yılında CHP kongresinde, Refik Saydam, Recep Peker, Celal Bayar gibi isimlerin yanında Saffet Bey de Genel İdare Kuruluna seçilmiştir. Kongrenin gündemindeki konulardan biri de "Radikal ve Mümasili Demokratik Fırkaların Beynelmilel İtilafladır". Bu Kongrey**e C**HF' da davet edilmiştir. "İtilafın kongresine CHF adına gözlemci olarak katılan Genel Sekreter Saffet Bey, İtilafla ilgili bazı açıklamalar yapmıştır. İtilafa, birçok Avrupa ülkesinden sosyalist, radikal veya Halk fırkalarının katıldığı, İtilafın genel hedefleri arasında silahsızlanma, ilköğretimin zorunlu ve parasız olması, günlük çalışma koşullarının iyileştirilmesi, işçi yevmilerinin

---

[274] İhsan Güneş, **Türk Parlamento Tarihi, TBMM- V. Dönem, 1935–1939,** c.II.,TBMM. Vakfı yay. Nr: 26,s.255–256.

[275] İhsan Güneş, **Türk Parlemonto Tarihi, TBMM, II Dönem,1923–1927,** c.III. ,TBMM Vakfı Yayını, Nr: 3, s. 531–532.

[276] Tarık Zafer Tunaya, **Türkiye'de Siyasi Partiler, (1859–1952**) İstanbul, Doğan Kardeş Matbaası, s. 1952.s.558.

[277] Taylan Sorgun, **İmparatorluktan Cumhuriyet'e**, Bilge Karınca Yayınları, İstanbul 2003,s.343.

[278] Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959,s.205–206. "Bir gün şirkette, masanın başında yalnızca otururken içeriye sessizce girdi. Bu, ufak yapılı, zeki bakışlı, kibar tavırlı, zarif giyinmiş birisiydi; eskiden görmüş olduğum için derhal tanımıştım. Merhum Saffet Arıkan'dı ve Adana havalisinin parti müfettişliğini teklif ediyordu… Saffet Bey, kısa zaman içinde benim tayinim formalitesini bitirdi." Uran, **a.g.e**. s.206.

arttırılması gibi konular vardır. Ders kitaplarında, milletlerin birbiri ile itilaflarına yer verilmeyerek, savaş taraftarlığı yapılmaması gibi konular Saffet Bey tarafından dile getirlmiştir. İtilafa katılmaya kesinlikle karşı olmadığı anlaşılan Saffet Bey, katılma yönünde de net tavır takınmamıştır.[279]

Falih Rıfkı Atay, Saffet Arıkan'ı "şef aşıklısı" birisi olarak nitelemekte ve O'nun CHP Genel Sekreterliği yaptığı dönemi şu şekilde değerlendirmektedir: "İsmet İnönü hükümet reisi ve parti umumi reis vekili iken daima hükümet tarafı haklı idi. Rahmetli Recep Peker gibi dinamik şahsiyetler parti umumi kâtibi olduğu zaman tartışmalar olur, Rahmetli Saffet Arıkan gibi şef âşıklısı kimseler geldiği zaman çatışma dururdu."[280].

Saffet Bey'in CHP Genel Sekreterliği yaptığı dönemde gerçekleştirdiği önemli icraatlarından biri de, Latin Harfleri Kanun Tasarası'nı hazırlamasıdır. Latin Harflerini kabul eden komisyonun içerisinde yer alan Saffet Bey, arkadaşları ile beraber 8 Mayıs 1928'de hazırladıkları "Latin Rakamları Tasarısı" 20 Mayıs 1928 tarihinde TBMM'de kabul edilmiştir.[281]

Saffet Bey'in CHP Umumi Kâtipliği görevinden alınmasının sebebi Serbest Fırka deneyimidir. Serbest Fırka 1930' da feshedildikten sonra CHP kendini özeleştiriye tabi tutmuştur. Bunun üzerine Gazi Mustafa Kemal Atatürk, halkın nelerden niçin şikayetçi olduğunu öğrenmek için bir geziye çıkmıştır. Saffet Arıkan da CHP Genel Sekreterliği görevinden, parti kadrosundaki değişiklik düşüncesi ile alınmıştır.[282]

Saffet Bey'in CHP Genel Sekreterliği yaptığı dönemde, TBMM'de verimli çalışmalar yapıldığı anlaşılmaktadır. Bunda da hoşgörülü ve ılımlı bir kişilik yapısı ile Saffet Bey'in büyük etkisi vardır.

B. Kültür Bakanlığı

Saffet Arıkan 1935–1938 yılları arasında yaklaşık 3,5 yıl, o dönemki ismi ile Kültür Bakanlığı olan Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütmüştür.

---

[279] Tuncay Dursun, **Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları**, Ankara 2002,s.32.
[280] **T.C.Maarif Vekâleti Mecmuası**, S.17, Devlet Matbaası, Ankara 1929, s. 12–13.
[281] Sami N. Özerdim, **Harf Devriminin Öyküsü**, Ankara 1958,s. 12.
[282] Hilmi Uran, **Hatıralarım**, Ankara 1959,s.230.

1. Eğitim Faaliyetleri

1.1.Eğitim Siyasetinin Esasları ve Müfredat Programları

1935 yılı ortasında başladığı Kültür Bakanlığı görevini Atatürk'ün ölümüne kadar sürdüren Saffet Arıkan, Celal Bayar tarafından kurulan İnönü hükümetinde de bir süre aynı göreviyürütmüştür.

Hastalığı nedeniyler 28.12.1938 tarihinde görevinden ayrılan Saffet Bey, 10. 06.1935-28.12.1938 tarihleri arasında 3 yıl, 6 ay 19 gün Kültür Bakanlığı (Milli Eğitim Bakanlığı) yapmıştır.[283] "Bu sürenin 3 yıl 5 ayını Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı döneminde geriye kalan 1 ay 19 gününü de İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde yapmıştır. Atatürk döneminde O'ndan daha uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı görevi yapan yoktur".[284]

Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı görevinden istifasında her ne kadar hastalık gerekçe gösterilse de Cumhurbaşkanı İnönü'nün Atatürk döneminin Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, İç İşleri Bakanı Şükrü Kaya gibi Bakanları görevden almasının yanı sıra kültür politikasında da temel bir değişikliğe gidileceğinin bir işareti olarak, Saffet Bey'i görevden alıp yerine Hasan Ali Yücel'i ataması söz konusudur.[285]

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı yaptığı dönemin (1935–1938) eğitim ve kültür siyasetinin temelleri; Cumhuriyet'in 10. yıl nutku ile atıldığı söylenebilir: Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin kurucusu ulu önder Atatürk, Cumhuriyet'in ilanının 10. Yıl nutkunda "Yurdumuzu dünyanın en mamur ve en medeni memleketleri seviyesine çıkaracağız. Milletimizi en geniş refah, vasıta ve kaynaklarına sahip kılacağız. Milli kültürümüzü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız… Çünkü Türk milletinin karakteri yüksektir. Türk milleti çalışkandır. Türk milleti zekidir. Çünkü Türk milleti, milli birlik ve beraberlikle güçlükleri yenmesini bilmiştir. Ve çünkü Türk milletinin, yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Şunu da ehemmiyetle tebarüz ettirmeliyim ki, yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da, güzel sanatları sevmek ve

---

[283] Mustafa Yazıcı, Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi, Ankara 1984,s.138.
[284] Başar, **a.g.e.,**s.311.
[285] İsmet İnönü**, Hatıralar,** Bilgi Yay., 2. Kitap, İstanbul 1992, s.325.

onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtri zekâsını, ilme bağlılığını güzel sanatlara sevgisini milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek, inkişaf ettirmek, milli ülkümüzdür " demektedir.[286]

Bu konuşmadan iki önemli sonuç çıkarılabiliriz:

1. Cumhuriyet'in kuruluşunun 10. yılında milli kültürü, muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmak temel hedeflerden birisidir.

2. Bunun da zeki ve karakteri yüksek olan Türk milletine dayandırılması gerekmektedir.

Esasen, 1933'te temelleri atılan kültür siyasetini, süreç olarak 1937'lere; Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olarak görev yaptığı (1935 -1938) - Atatürk'ün öldüğü tarihe kadar- getirmek mümkündür. Bu politikanın ana direklerinden birisi; milletinin birlik ve beraberliğinin temini; diğeri ise milli kültürü muasır medeniyetler seviyesinin üzerine çıkarma gayretidi idi. Bu da ancak, "zeki ve karakteri yüksek" olan Türk milletinin birlik ve beraberliği ile olacaktı.

1935 CHP Büyük Kurultayı'nda kültür ve eğitimin her türlü yabancı tesirlerlerden uzak tutulacağı şü cümlelerle belirtilmiştir: "Irayı ulusal derin tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarmak büyük gayedir. Eğitim, her türlü urasadan, yâd ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal ve yurtçu olmalıdır". [287]

Dolayısıyla bu dönem, eğitim ve kültürde her türlü yabancı fikir ve düşüncelerin saf dışı edilerek Türk kültürünün, millileşmenin ön plana geçtği bir dönem olmuştur. Eğitimde millileşme ile alakalı uygulamalar öğrencilerin yanında toplumun diğer kesimlerini de kapsamıştır. Örneğin, okullarda veli toplantılarında anne- babalara "bir gramofondan milli şarkılar dinletilmesini" Manisa İl Vilayet Meclisi karara bağlamıştır.[288]

1935–1938 yılları arası, kültürel alandaki inkılâpların yapıldığı bir dönemdir. Esasen kurmay bir asker olan Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı görevine getirildiği tarihe kadar bu konularla fazla ilgili olduğu söylenemez. Dolayısıyla Saffet Bey döneminde yapılan eğitim ve kültür çalışmalarında Atatütürk'ün etkisi büyüktür. Bu açıdan,

[286] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** c. II**.**, Ankara 1952,s.271-272.
[287] İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İstanbul 2002, s.175-177.
[288] Manisa Kültür Direktörlüğü, **Manisa (1936–1937) Ertiksel Toplantı Tutalgası**, İzmir 1937,s.14

Mustafa Kemal Atatürk'ün kültürü nasıl tanımladığını, medeniyet, maarif gibi kavramları ne şekilde açıkladığını, milli terbiye gibi konulara nasıl yaklaştığını gözden ırak tutmamak gerekir.

Bu bağlamda, 25 Ağustos 1924'te Muallimler Birliği Umumi Kongresi'nde Atatürk, halkı Müslüman olan ülkelerde eğitimin milli olmamasından dolayı esir olduklarını şu cümlerle açıklamıştır: "Ben burada yalnız yeni Türkiye Cumhuriyet'imizin yeni nesle vereceği terbiyenin milli terbiye olduğunu kat'iyetle ifade ettikten sonra diğerleri üzerinde tevakkuf etmeyeceğim. Yalnız işaret etmek istediğim manayı kısa bir misal ile izah edeceğim. Efendiler, yeryüzünde üç yüz milyonu mütecaviz İslam vardır. Bunlar ana, baba, hoca terbiyesi ile terbiye ve ahlak almaktadırlar. Fakat, maatteessüf hakikat-ı hadise şudur ki, bütün milyonlarca insan kitleleri şunun veya bunun esaret zincirlerini kırabilecek meziyet-i insaniyeyi verememiştir, veremiyor. Çünkü hedef-i terbiyeleri milli değildir".[289]

Saffet Bey dönemi Türk kültür araştırmalarını yoğunlaştığı; batı karşıtlığının öne çıktığı ama aynı zamanda Batı malzemelerinin kullanılarak muasır medeniyet çizgisinin yakalanmak istendiği bir dönemdir. Dolayısıyla "arayışlar devresidir" denebilir. Örneğin, 1935'te radyoda "alaturka" müzik yayını durdurulmuş ama bu yasak 8 ay sürmüştür. 1930 larda "Türk Tarih Tezi" ve "Güneş Dil Teorisi" çalışmaları da aynı çerçevede değerlendirilebilir.[290]

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olarak çalışmalarını sürdürdüğü 1 Kasım 1937 tarihinde kurulan Celal Bayar'ın kurduğu hükümet programında eğitim-maarif ile ilgili bölümde "milli kültür" kavramı hemen hemen her satırda yer almıştır: Programın kültürle ilgili bazı maddeleri şöyledir:

1. Parti programımızdaki direktiflere göre, **milli kültür** sistemimizin inkişafına azami önem vereceğiz**.**

2.İlköğretim her bakımdan üzerinde en çok duracağımız ve çok ehemmiyet vereceğimiz mevzudur.

3.Aile ocağından sonra **milli kültür** ile ilk temas ilkokullarda başlıyor genç vatandaşlar her şeyi benimseyen ve henüz temyiz kabiliyeti teessüs etmemiş olan taze

[289] **T.C.Maarif Vekâleti Mecmuası**, nr.12, Ağustos 1927, s.110–116.
[290] Orhan Koçak, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm, c. II**. İletişim Yay., İstanbul 2004, s. 370.

zekâsı ile ancak en doğruyu, en iyiyi ve güzeli öğretecek bir müesseseye emanet edilebilir.

4.Mecburi öğretimin gayesi; vatandaşlara konuştukları dilin kaidelerini ve mensup oldukları milletin tarih ve rejimini öğretmek ve hatta daha ileri adımları bakımından zaruri ilk bilgiyi kendilerine vermektedir.

5. Milli kültür bakımından büyük önem olan ve şefin ilim ve kültür sahasında en büyük iadelerinden biri halinde daima yükselecek bulunan tarih ve dil araştırmalarımıza ve bunlarla alakadar işlere hususi ehemmiyet vermeye devam edeceğiz**.**

6**.** Milli kültür kadrosu içinde müteaalasını zaruri gördüğümüz sporu profesyonel şampiyon yetiştirmek için istemiyoruz. Spor okullarımız gibi, sahnemiz gibi milli kültürümüzün bir cüz'üdür".[291]

Kültür Kurulu Başkanı İhsan Sungu 1935'te kaleme aldığı, "Türk Kültürünün Karakterleri" başlıklı makalesinde Türk öğrencilerinin alması gereken eğitimin temelinin Türk milliyetçiliği olması gerekliliğini şu cümlelerle açıklamaktaydı: "Türk kültürünün önemli bir karakteri de milliyetçi olmasıdır. Vaktiyle okulda ve medresede din ile milliyeti bir şey olmak üzere talebeye telkin eden, okullar için yazdırdığı kitaplarda Türk çocuğuna Türklüğünü değil, Hazreti İbrahim Milleti'nden olduğunu ezberleten programlarda, Arapça ve Farsça'ya ayrılan yeri Türkçe'ye ayrılan yerden çok daha geniş tutan, yüce ulusumuzun binlerce yıldan beri büyük adına alem olan "Türk" kelimesinin kullanılmasının okullarda yasak eden imparatorluk, Türk milliyetinin en dehşetli düşmanı idi. Türk çocuklarına, mantıki Arapça isagoci risalesini ezberletmekle mantıksızlığını ispat eden eski rejim, ilk okuma kitabı olarak, Türk çocuklarının ellerine Türkçe olmayan bir kitap verir, Türk okullarında, Türk tarihine yer vermezdi… Bugün Türk çocuğu, dünya tarihini kuran, kültürde başka uluslara önderlik eden, yüksek bir ulusun bir ferdi olduğunun bin bir şahidini okul hayatında görmekle, derin bir milliyet aşkı ile yetişiyor." [292]

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı yaptığı devrede izlenen politikanın; Şark'tan ve Garp'tan gelebilecek olumsuz etkilere kapalı, Türk milleti'nin kendi öz varlığından ortaya konan değerler olmasına özen gösterilmiştir. Bu da Atatürk'ün 16 temmuz

[291] Azmi Süslü, " Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları", **A.A.M.D.** c.I, Temmuz 1995,S. 32, s.37–42.
[292] İhsan Sungu, "Türk Kültürünün Karakterleri", **Varlık,** c.3, S.57,15 Teşrin-isani (Kasım) 1935,s.131.

1921'de milli eğitim işlerinin bir programını hazırlamak amacıyla Ankara'da toplanan Muallime ve Muallimler Kongresi'nde yaptığı açış konuşmasında kendini göstermektedir.

Atatürk'ün Türk kültürünün Doğu ve Batı'dan gelebilecek tesirlere kapalı olması gerekliliğinin altını çizen bu konuşması şu şekildedir: "Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyetında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurâfatından ve evsâfı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden**,** Şarktan ve Garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milliye ve tarihimizle mütenâsip bir kültür kastediyorum. Çünkü dehâ-i millîmizin inkişâf-ı tammı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâalettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muharrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür, herâset-i fikriye zeminle mütenâsiptir. O zemin, milletin seciyesidir." [293]

Sonuç olarak, Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı dönemine millileşmenin had safhaya ulaştığı dönem diyebiliriz. 1936 yılında millileşme eğilimi her seviyedeki okulların programlarında belirgindir. Aynı yıl, yeniden gözden geçirilip ıslah edilen ilkokul müfredat programında hedefler ve prensipler başlığı altında öğretmenlere verilen direktiflerde, bu eğilimin oldukça dikkati çekmekte olduğu görülmektedir. [294]

Cumhuriyet'in kurulmasından sonra derli toplu 1926 yılında yapılan ilk müfredat programı, önce 1931'de daha sonra da 1936 yılında Saffet Bey'in Milli Eğitim Bakanlığı zamanında değiştirilmiştir. 1931 programında yer alan "Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli ve vatanperver olmalıdır" hükmü 1935 Hükümet programında yer alan "eğitim her türlü urasadan, yad ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, ulusal**,** ve yurtçu olmalıdır" şeklini almıştır.[295]

1936 da ilkokul müfredat programı değişmesi basında geniş yankı bulmuş, Çığır dergisi başyazarı Hıfzı Oğuz Bekata, " İlkokul Programı Etrafında", başlıklı yazısında programın hedeflerinin şu şekilde olması gerektiğini belitmiştir: 1. " Türk millerinin büyüklüğü, ata millet

---

[293] Âlim Yanık, **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet Konusundaki Sözleri**, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu yay., Ankara 1990, S.VIII., s.14–15.
[294] Kafadar, **a.g.e**., s.156.
[295] **CHP Programı,** Mayıs 1935, Ankara 1935, Ulus Basımevi , s.18-19.; Kaplan, **a.g.e**.,s.177.

oluşu, ve Türk olmanın yüksek şerefi çocuklara telkin edilecek, eski ve yeni Türk rejimleri karşılaştırılarak, yeni rejimin ileri vasıfları tebarüz ettirilecek ve yeni rejimin bizim için bir zaruret olduğu anlatılarak her talebe altı okun prensipleri ile beslenecektir. Ve çocuk Türk Yurdu için; milli menfaatler ve milli gayeler için seve seve hayatını verecek bir ruh ve karakterde yetiştirilecektir. 2. öğretmen, ulusal tarihe, öz dilimize, milli benlik ve hassasiyet duygularının daima uyanık bulunmasına bilhassa ehemmiyet verilecektir." [296]

1936 Müfredat Programı'na göre ilkokulların amaçları şunlardır: 1. İlkokula devam eden çocukları, cumhuriyetçi, milliyetçi, devletçi, laik, inkılâpçı yurttaşlar olarak yetiştirmek, Türk milletini, Kamutayı, Millet Meclisi'ni Türk devletini sayın tutacak ve tutturacak fikirleri bütün yurttaşlara aşılamayı kendisine bir vazife bilecek talebe yetiştirmek. 2. İlkokul talebesinin fikir ve bedence gelişmesine önem verip, onları sağlam vücutlu, şen ve gürbüz yurttaşlar alarak yetiştirmek, karakteri bakımından da milli tarihimizin gösterdiği yüksek derecelere çıkarmağa çalışmak, talebede sosyal vazife ve mesuliyet duygusunu uyandırmak, onları inzibat ve nizama samimi bir anlayışla bağlamak. 3. İlkokulun eğitim ve öğretiminde güdülen hedeflerden biri de; bilgiyi, öğrenciye maddi hayatta başarı elde ettiren bir vasıta haline getirmektir. İlkokula devam eden her vatan çocuğuna modern iş hayatının önemli araçlarından istifade edebilmek için gereken bilgi ve maharetleri temin etmek ve bu bilgi ve maharetleri başkalarında da faydalı kılmak şuurunu kazandırmaktır.1936 ilkokul müfredat programı, ilkokulun amaçlarının yanı sıra, eğitim ve öğretim ilkelerini de saptar. Birinci ilkeyle, ilkokulun ulusal bir kurum olduğu ilan edilir. İlkokul ulusal bir eğitim kurumudur.[297]

Saffet Bey zamanında, 1936'da değiştirilen ilkokul müfredat programının en önemli hedefi Cumhuriyet ilke ve inkılaplarını benimseyen, vatansever, vatanı için çalışmayı ana gaye edinmiş, hert türlü yabancı kültür tesirlerinden uzak öğrenciler yetişmesini sağlamaktır.

Müfredat programının satır aralarında , 1935'de eğitimin her türlü yabancı fikir ve kültürlerden uzak olması gerekliliği vurgulanırken, ulusal olmasına özen gösterilmiştir.

[296] **Çığır**, S. 45, yıl:IV., c.IV., Kanun-u evvel (Aralık) 1936,s.57,58.
[297] Kaplan, **a.g.e**.,s.187.

Müfredatta, özellikle, Tarih, Türkçe, Yurt Bilgisi gibi dersler açısından milliliğin önemli olduğu anlaşılmaktadır. Programının genel felsefesini anlamak açısından Türkçe ve Tarih derslerinin hedeflerine bakmakta yarar vardır:

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde 1936'da ortaokullarda okutulan Orta Mektepler için yazılan tarih kitaplarında, Türkçe'nin bütün dünyadaki diller arasında birinci, Türk ırkının da çok önemli bir ırk olduğu belirtilmekteydi. Örneğin, bu kitabın bir bölümünde : "…Tarihte her vakit göze çarpan bir birlik gösteren Türk ırkı, daima üstün kalan bariz uzvi vasıflarıyla müşterek dilleriyle ve bu dille nakledilmiş kültürleriyle, müşterek tarihi hatıralarıyla bugün olduğu gibi dün de millet (budun) denecek büyük bir insan topluluğudur. Tarihin en büyük cereyanlarını yaratmış olan Türk ırkı, benliğini en çok korumuş olan bir ırktır. Bununla beraber, gerek tarih zamanlarında gerek tarihten evvelki zamanlarda yayıldığı geniş ülkelerde ve sınırlarında yaşayan komşu ırklarla da karışmıştır. Yalnız bu karışmanın ekserisinde Türk ırkının, vasıfları olduğu gibi kaldığından Türk ırkı kendi hususiyetini kaybetmemiştir" yazılmaktaydı.[298]

"Ortamektep İçin Tarih" kitabında "Türk ırkı ve dilinin yüksek özellikleri şu cümlelerle ortaya konuyordu: "Osmanlı ve Cumhuriyet devletlerini de içeren Türk devletçiliğinin zaferi, yeni bir ırkın, kuvvetli bir dilin ve çok eskilere dayanan devlet kurma geleneğine dayanmaktadır. Irki özellikler diğer imparatorlukları ve hanedanları, yani Çinlileri, Mısırlıları, Hintlileri, İranlıları ve Yunanlıları geri bırakmaktadır".[299]

1.2.İlköğretim

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı zamanında ilköğretim alanında en önemli iki meseleden birincisi, ülke genelinde okuma yazma bilen vatandaşların azlığı, ikincisi ise, şehirlerde kısmen çözülen ilkokul meselesinin köylerde nasıl çözüleceğidir.

TBMM' de 1936 yılı Bakanlık bütçesi görüşülürken, Kültür Bakanı Saffet Bey bu iki meseleyi de içine alan şu bilgileri vermiştir: " Bugünkü nüfusumuza göre, her yerde olduğu gibi umum nüfuzun %12 sini ilk tahsil çağı olarak kabul edersek, takriben 1 850.000 çocuğumuz ilk tahsil çağındadır. Bugünkü şehir kasaba ve köylerde 658.000 çocuk okumaktadır. Görülüyor ki bu mevcut okuması lazım gelen mevcudun % 3'te 1

[298] Şemsettin Günaltay**, Ortamektep İçin Tarih I,** İstanbul 193, s.20–21.
[299] Behar, **a.g.e**.,s.111.

dir. Bunu kasaba ve köye tahsis edecek olursak, takriben 370.000'i köy okullarında, 310.000'ni de şehir okullarında okumaktadırlar. Biz köylerimizi umumi nüfusumuzun % 75'i kabul edersek görülüyor ki şehirlerde okuma çağında bulunan çocuklar % 68 dir. Köylerde ise, ancak % 2' i okumaktadır. Hakiki durum ve realite budur". [300]

Bakan Arıkan, 658.000 olarak belirtse de, Başbakanlığın verdiği rakamlar daha azdır. 1934–1935 eğitim öğretim yılında ilkokullarda, erkek öğrenci sayısı; 426 880, kızöğrenci sayısı ise, 220 621 olup, toplam 647 501 öğrenci mevcuttur.[301] Dolayısıyla ülke genelinde yaklaşık 1.200.000 öğrenci ilkokulu okuyamamaktadır. Bunun yanında köylerde ilkokulu gidemeyen öğrenci sayısı ise yaklaşık 850.000 dir.

Saffet Arıkan'ın Milli Eğitim Bakanlığı zamanında köylerin ilkokul probleminin çözümünü zorlaştıran temel neden, Anadolu'da köylerinin küçük ve dağınık olmasının yanında nüfuslarının da az olmasıydı.

Saffet Bey, bu problemi 1936'da T.B.M.M. kürsüsünden yaptığı konuşmada şu cümlelerle vermiştir. "1927 istatistiğine göre köylerimizin nüfusunu beş kategoriye ayırmak mümkündür:

Birinci Kategoriye: 514 köy,	1200 den fazla nüfusu olan
İkinci Kategoriye: 1 427 köy,	800-1000 nüfusu olan
Üçüncü Kategoriye: 5.500 köy,	400-800 nüfusu olan
Dördüncü Kategoriye: 16.000 köy,	150-400 nüfusu olan
Beşinci Kategoriye: 16.000 köy,	vasati olarak 150 den az nüfus.

Görülüyor ki köyde açılacak bir sınıfın, haddi asgari olarak 40 kişi kabul etsek 32000 köyde çocukların adedi 40' tan aşağıdır. Ve bazı yerlerde 15 den bile aşağı düşmektedir.[302]

İlköğretimde diğer önemli bir mesele de bazı imkânsızlıklardan dolayı kitap yokluğudur. 1936 yılında TBMM' de maarif bütçesi görüşülürken, Muğla milletvekili Hüsnü Kitapçı bir müzakere sırasında "Vaktinde yapılmayan bir iş de mektep kitapları

[300] Türk Devrim Tarihi Ens.Yay., **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, ve Milli Eğitim Bakanların Milli Eğitime İlgili Söylev ve Demeçleri II.,** Ankara 1946,s.206.
[301] Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, **Kültür (1934–1935) İstatistiği**, nr: 81, Ankara, s.11.
[302] **Cumhurbaşkanları, başbak., Milli Eğit. Bak. Milli Eğit İle ilgili söylev ve demeçleri, II,** Ankara 1946,s.206.

meselesidir. Sene başında mektep kitapları tayin edilmiş değildir. Bundan çok zararlanan memleketimizin uzak köşeleri vardır. Bunun için daha bir ay evvel kitaplar taayyün etmeli ve çocuklar mektebe başlar başlamaz, ellerinde kitap bulmalıdır. Körpe dimağlar mektebe yeni başladığı zaman ellerine kitapları verilmezse beklenen netice tabi ki alınamaz" [303] demiştir .

Saffet Bey Milli Eğitim Bakanlığı görevini aldığında ilkokullar üç sınıflıdır. Onun döneminde beş sınıflı ilkokullar açılmaya başlanmıştır. CHP'nin 1935 programında, "normal ilköğrenim devri 5 yıldır. Şehirlerde, köylerde, yahut köyler bölgesinde durum ve ihtiyaca göre ilkokulların, bir program altında arttırılması kararı alınmıştır."[304]

Saffet Bey döneminde Üç Sınıflı Bir Köy Okulu'nda İşlenen konular ve müfredat programı aşağıdaki tabloda görüldüğü şekildedir: [305]

Haftalık ders Çizelgesi

Yıllar	**Dersler**			
	Okuma Yazma	**Hesap**	**Yurt ve Yaşam Bilgisi**	**Ziraat İşleri**
I				
İlk üç ay	12	6	_	6
Son üç ay	8	6	4	6
II.	8	5	5	6
III.	8	5	5	6

Üç yıllık köy ilkokullarının müfredat programı incelendiğinde, okuma-yazma dersleri ile köydeki halkın en azından gazete okuyabilecek seviyeye getirilmesi ve bunun yanında köyden askere gidenlere mektup yazma, celp ve ilam okuma, zabıt varakası gibi vatandaşlık ihtiyaçlarının hedef alındığı bellidir.

[303] **TBMM ZABIT CERİDESİ**, İ:68,26.05.1936,C.2, s.243.
[304](yy), **C.H.P. Programı,** Ulus Basımevi , Ankara 1935, s..18-19.
[305] Hasan Cicioğlu, **Türkiye Cumhuriyet'inde İlk ve Ortaöğretim,** Ankara 1985,s.98.

Hesap ve Ölçü dersinde ise köylünün günlük yaşamında kullanacağı; metre, metrenin katları, karış, parmak,ayakadım, boy, kulaç uzunlukları ölçtürmek ve tahmin ettirmek suretiyle, ölçü fikir ve anlayışını hazırlamak, müfredat programının amaçları arasındadır ki köylü bu öğrendikleri ile en azından tarlasının, bağının bahçesini ölçümünü yapabilsin.

Yurt ve Yaşama Bilgisi dersinde ise, Türkiye'nin komşuları, dünyanın yuvarlaklığı, köy hayatı gibi coğrafya konuları; köyden Balkan Harbi'ne Birinci Dünya savaşına katılanların hatıralarının dinlenmesi, Oğuz, Ergenekon, Gök destanlarının okutulmasına özel bir önem verildiği anlaşılmaktadır.

Saffet Arıkan'ın bakanlık görevini devraldığı dönemde bakanlık bütçesinin yetersiz olması sebebiyle, ancak nüfusu 800 den fazla olan köylerde beş sınıflı mektep yapılması düşünülmekteydi. Nüfusu, 400–800 arasında bulunan köylerde her iki veya üç köye isabet etmek üzere beş sınıflı ilkokullar yapılması kararlaştırılmıştır.[306]

Saffet Bey, bu dönemde Nafi Atuf Kansu'yu bir eğitimci olarak görevlendirmiş, yine kendi döneminde İsmail Hakkı Tonguç'u İlköğretim Genel Müdürlüğü'ne getirmiştir. Saffet Arıkan döneminde ilköğretime özel önem verilmiştir. [307]

1.3.Ortaöğretim

Saffet Bey döneminde ortaöğretimde de önemli ilerlemeler kaydedilmiştir. "1935-1936 öğretim yılında Türkiye'de 65 lise, 118 ortaokul mevcuttur.. Liselerde 13.876 öğrenci öğrenim görmekte iken öğretmen sayısı liselerde 1029, ortaokullarda 2403 tü. Arıkan'ın 3 yıllık Kültür Bakanlığı döneminde, ortaokulların öğrenci sayısı,%41 bir artışla 20224'e, liselerin % 51 lik bir artışla 16107'ye ulaşmıştır. Öğretmen sayısı da ortaokullarda % 18 lik bir artışla 2840'a, liselerde % 13 lük bir artışla 1164'e çıkarılmıştır. Yalnız öğrencilerin sayılarında artışlara paralel olarak okul ve öğretmen sayıları artırılamamıştır. Böylece öğretmen başına düşen öğrenci sayısı artmış, sınıflar kalabalıklaşmış, dolayısıyla eğitim kalitesinde kısmi bir düşüklük yaşanmıştır denilebilir".[308]

Bu dönemde, Avrupa'da tahsil gören öğretmenlerin memlekete dönmeye başlaması üzerine liselerin açılması hızlanmıştır. 1934–1935'te 6 lise daha açılmıştır.

[306] Ferit Oğuz Bayır, **Köyün Gücü**, Ankara 1971,s.127.
[307] Bayır, **a.g.e**. s.120.
[308] Başar, **a.g.e**., s.322.

Kız lisesi olmayan yerlerde kızların lise tahsili görmelerine imkân vermek üzere, 1935–1936 ders yılından itibaren bazı liselere kız talebe kabulüne başlanmıştır. Ortaokullar için 1935 ders yılında gerekli komisyonlar toplanarak, yüklü programlar ve programların teorik kısımları ayıklanmıştır. [309]

1.4. Mesleki Ve Teknik Eğitim

Meslek ve Sanat okulları açma ve onları idare etme işi, 1927'ye kadar belediyelerin sorumluluğundaydı. Aynı yıl çıkarılan bir kanunla, meslek okullarının idaresi Maarif Vekâletine verilmiş, 1933'te de Mesleki ve Teknik Öğretim Genel Müdürlüğü kurulmuştur.[310]

Arıkan'n Kültür Bakanlığı döneminde, 2765 sayılı, 7.6. 1935 tarihli bir kanunla, Ankara, Aydın, Bursa, Diyarbakır, Edirne, İstanbul, İzmir, Kastamonu, Konya Bölgesi sanat okullarının eşya, avadanlık, makine ve öğretim kadroları ile birlikte Kültür Bakanlığına devredilmiştir. Bu okulların bilgi, yönetim ve para işlerinin, Kültür Bakanlığınca görülmesine karar verilmiştir. [311]

1934'ten itibaren çok sayıda erkek ve kız sanat okulları açılmaya başmıştır. Saffet Bey'in görev yaptığı 1935'te Ankara Kız Meslek Öğretmen Okulu ve 1937–38 eğitim-öğretim yılında, Ankara'da Erkek Meslek Öğretmen Okulu açılmıştır.[312] Bu dönemde, mesleki ve teknik eğitim veren okulların sayıları da artmıştır. Kız Sanat Enstitüleri 5'ten 10'a, Orta Ticaret Okulları da 5'ten 6'ya çıkarılmıştır. Özellikle öğrenci sayısında kayda değer artışlar gözlenmiştir. [313]

Saffet Bey zamanında, Erkek Orta Sanat Okulları, Kız Enstitüleri, Yapı Usta Okulları, Şark Tezyini Sanat Okulları, Köy Ebe Okulları, Nafia Teknik Okulu, Tapu ve Kadastro Okulları gibi dönemin ihtiyaçlarına cevap verecek her türlü meslek ve sanat okulu açılmaya çalışılmıştır. [314]

Saffet Arıkan, 1936 yılında TBMM'de Bakanlık bütçesi görüşmeleri sırasında mesleki ve teknik eğitim ile ilgili olarak gerçekleştimeyi düşündükleri çalışmaları şu

---

[309] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923–1943**, Ankara 1944, s.33–38.
[310] Nevzad Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Kuruluşlar ve Tarihçiler,** Ankara 1948, s.323.
[311] **T.C. Maarif Vekilliği, Maarifle İlgili Kanunlar**, ,Maarif Matbaası, İstanbul 1940, s.98.
[312] Kafadar, **a.g.e**.,s. 152.
[313] Başar**, a.g.e**.,s.325.
[314] Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü**, Milli Eğitim Meslek, Teknik ve Yüksek Öğretim İstatistikleri** 1944–1945, Pulhan Matbaası, 1947, s.XXI-XXII-XXIII.

şekilde izah etmiştir: "Evvela memlekette bir atelyede çalışanları teknik bakımından ıslah edici çırak mektepleri, bunlar sanat mektepleri olan yerlerde, sanat mektepleri olmayan yerlerde de yeniden açılarak tesis edilecektir. Pratisyen ustaları, fenni olarak yetiştirmek üzere de akşam mekteplerinden istifade edilecektir. Memleket endüstrisinde uygun elemanlar yetiştirmek üzere, sanat mektepleri çoğaltılacaktır. Hem fen adamı yetiştirmek, hem de muallim bulmak ihtiyacı karşısında ileride Teknikum, bir de Politeknik açmayı tasavvur ediyoruz".[315]

1.5.Yükseköğretim

Saffet Bey döneminde, Mülkiye Mektebi 1937'de İstanbul'dan Ankara'ya taşınmış, adı da Siyasal Bilgiler Okulu olarak değiştirilmiştir. Ayrıca, İstanbul Üniversite'sine bağlı İktisat Fakültesi kurulmuş, Yüksek Öğretmen Okulunda bir pedagoji Enstitüsü açılmıştır.[316] Saffet Bey'in yükseköğrenim konusundaki asıl icraatı, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılması ile Doğu Anadolu Bölgesi'nde bir üniversite kurulması teşebbüsüdür.

1.5.1.Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin Açılması

1935'te Atatürk'ü Çankaya Köşk'ünde bu amaçla en çok ziyaret edenler arasında Türk Dil Kurumu'ndan Ahmet Cevat Emre, Naim Nazım Onat, Hasan Reşit Tankut, Sadri Maksudi Arsel ile yine Türk Tarih Kurumu'ndan Mehmet Fuat Köprülü, Yusuf Hikmet Bayur, Hasan Cemil Çambel gibi kişiler vardır. Yine tarih konuları ile ilgili olarak dönemin Kültür Bakanı Saffet Arıkan da Atatürk'ün en sık gelen ziyaretçileri arasında yer almaktadır.[317]

Atatürk, Türk Tarih Tetkik Cemiyet'in 1935 yılında Türk Tarih Kurumu adını almasından sonra, bu kurumun Avrupa'daki akademiler gibi olmasını arzu ediyordu. Gerekli uzmanların yetişmesi için de bir fakülteye ihtiyaç duyuluyordu. İşte bu düşünce, Mustafa Kemal Atatürk'te Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi kurulma düşüncesini oluşturmuştur.

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurucularından Prof. Şevket Aziz Kansu, Fakülte'nin kurulma fikrine ilişkin bir anısını şu şekilde nakletmektedir: "1935 yılının

---

[315] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:68,C:2,26.05.1936,s.247.
[316] Başar, **a.g.e**.,s.,326.
[317] Walter F.Weiker, " Kemal Atatürk'ün Yakınları", **Belleten,** Nr: XXXIV,/136 (Ekim 1970), s.616–617.

Ekim ayı başları idi. Türk Tarih Kurumu'nun "Dünya Tarihinin Ana Hatları" müsveddelerini inceleyen üyelerinin toplantısında bulunuyordum. Oturumun yapıldığı Dolmabahçe Sarayı'na gelen Milli Eğitim Bakanı rahmetli Saffet Arıkan, "Şevket, Şimdi Florya'dan Atatürk'ün yanından geliyorum. Atatürk, Ankara Üniversitesi'nin çekirdeğini teşkil edecek olan bir fakültenin –adı da galiba Tarih, Dil ve Coğrafya Fakültesi olacak- kurulmasın teklif ettiler. Senin bu fakülteye Antropoloji profesörü olarak gelmeni istiyorlar. Düşün ve kararını çok kısa zamanda bildir" dedi. "Düşündüm ve kararımı bildirdim." Bunun üzerine Şevket Aziz Kansu'nun Dil- Tarih Coğrafya Fakültesi'ne ilk profesör olarak atanması yapılmıştır.

Şevket Aziz Kansu, fakültenini kuruluş kararının alınmasından açılışına kadar geçen üç aylık sürede, Muzaffer Göker'in, Hasan Cemil Çambel'in, gayretli çalışmalarındaın bahsetmekte ve zaman zaman fakülte'ye ve Antropoloji Enstitüsü'ne Atatürk'ün gelerek çalışmalarla ilgilendiğini ve kendilerini teşvik ettiklerini, açılıştan önce bütün dünya üniversitelerinden dökümanlar temin edildiğini belirtmektedir.[318]

Kültür Bakanı Saffet Arıkan, fakültenin kurulması hakkında kanun tasarısı görüşülürken şunları söylemiştir: "Atatürk'ün yüksek dehasından doğan ve kendi kutlu eli ile yaratılan tarih ve dil hareketi; bunlara bağlı olan arkeoloji ve coğrafya bilgileri için Ankara'da bir fakülte açılacaktır. Bu fakülte, bu ilimleri öğretecek üretecek ve mümkün olan kısa bir zaman zarfında ilim dünyasının göz önüne bu gerçek hakikatleri sermeğe çalışacaktır."[319]

Yapılan çalışmlardan sonra, 2795 sayılı 14.6.1935 tarihinde kabul edilen kanunla Ankara'da bir Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi açmak için Kültür Bakanlığı'na yetki verilmiştir.[320]

Bu dönemde, Dil-Tarih Coğrafya Fakültesi'nin eğitim ve kültür anlayışının temeli "millilik"tir. Saffet Bey, bunu 1936 yılı Maarif bütçesi görüşmeleri sırasında şu şekilde dile getirmiştir: "Burada (Ankara'da) açılmış olan Dil-Tarih Coğrafya Fakültesinin

---

[318] Şevket A. Kansu, "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Açılışı İle ilgili Bir Anı", **Ankara Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi,** yayın nr: 239, Ankara 1974,s.53

[319] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Mill. Eğt. Bakanlarının, Milli Eğitimle ilg. Söylev ve Demeçleri cilt** II., Ankara 1946,s.201.

[320] T.C.Maarif Vekilliği, **Maarifle İlgili Kanunlar,** İstanbul 1940, Maarif matbaası, s.66.

hakikaten "milli mefküremize, ve milli gayemize doğru gittikçe ilerlemekte olduğunu burada takdirle arz etmek borcumdur."[321]

Dil –Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılış merasimi, 9.1.1936 tarihinde, dört bir tarafının altı oklu C.H.P. bayrakları ile donatıldığı Ankara Halkevi salonunda yapılmıştır. Çok muhteşem bir kalabalık tarafından izlenen törene bizzat Mustafa Kemal Atatürk ile beraber misafiri Afgan Hariciye Nazırı Serdar Feyz Muhammed Han ve Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'da katılmıştır.[322]

Fakülte'nin açılış konuşmasını Kültür Bakanı Saffet Arıkan yapmış, ve özetle şunları söylemiştir: " Kültür işinde ana kaynağın tarih olduğu kanadır[323] ki bu alanda çalışmaya çok önem verdirdi. Birkaç uğraşma sonucunda, tarihin en karanlık köşelerini aydınlatan hakikat bulundu. O hakikat şudur: Dünyada yüksek kültürün ilk beşiği Türk ana yurtlarıdır. Ve o kültür kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdir. Türk Tarih Kurumu Türk tarihinin ana hatlarını çizmiş ve ondan, bugün okullarımızda öğretilen tarih kitapları çıkmıştır. Bu eserler ve Tarih Kurumunun geniş irdelleri, bize dedelerimizin hangi sebepler altında Orta Asya'dan göç etmek zorağı[324] karşısında kaldıklarını ve orada yarattıkları kültürü Çin'e, Hint'e ve Mezopotamya'ya, Mısır'a Anadolu'muza ve Avrupa'ya ve diğer taraftan da Amerika'ya nasıl yaydıklarını bütün belgeleri ile açıkça göstermektedir…

Bugün, Çin, Hint, Elam, Sümer, Eti, Mısır, Etrüsk, Grek ve Latin kültürleri adı altında anılan ve hepsi Türk atalarımız tarafından kurulan bu kültürlerde Türk dili kökleri aramak, tarihin bize verdiği tabii bir hakkımız olduğu kadar kutsal bir ödevimizdir de. Bunun içindir ki bu fakültede, Güneş-Dil teorisini de kaplayan Türkoloji ve irdelere yardım edici eleman olarak Sümer ve Akat, Eti gibi kadim Önasya dilleri ile Çince Sanskritçe öğretilecektir. İşte açılacak olan bu Fakülte'mizde, bu hakikatler araştırılacaktır. Ankara Dil Tarih- Coğrafya Fakültesi şu anda açılmıştır. Kutlu olsun. Açılıştan sonra Afet İnan tarafından ilk ders verilmiştir. Dersin konusu ise tarih ilmi ve Tarih metodolojisi üzerine ilk dersini vermiştir."[325]

---

[321] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:68, 26.5.1936, C:2,s.248.
[322] **Çığır,** S.35, Şubat 1936.,s.18.
[323] "Kanı", " "varsayım" sözcüğünün 1935'lerdeki kullanım şeklidir.
[324] Zorağı: 1935'te "zorunluluğu" kavramının kullanım şekli.
[325] **Çığır,** S.35, Şubat 1936,s.73.; **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Mil. Eğt. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,** Ankara 1946**,** s. 204-205.

Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın konuşması değerlendirildiğinde, Türk tarihçileri için Osmanlı ve Selçuklu tarihini araştırmak yanında yeni bir hedef konuyordu. O da Orta Asya Türk kültürünün araştırılması idi. Bu hedef ise kültürde, millileşmenin- yeni bir açılımı idi.

Fakülte'nin açılışı basında da geniş yankı bulmuştur. Ulus gazetesi " Dil ve Tarih Coğrafya fakültesi Perşembe günü halkevinde bir törenle açılıyor" başlıklı haberinde, "fakültede bilhassa Türk dili, Türk tarihi ve Türk coğrafyası ile alakalı çalışma ve araştırmaların en çok üzerinde durulacağı" yazılmıştır.[326]

Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin kurulmasını, Klasik Filoloji ve Arkeoloji eğitiminin önemli bir yer almasına bakarak, Atatürk döneninde hümanizma'nın ve hümanist kültürn canlandırılma gayreti oalrak değerlendirenler olmuştur.

Oysa, Türk Tarih tezi'ne ve Güneş-Dil Teorisi'ne yakından bakıldığında, Filoloji ve Arkeoloji eğitiminin "Türk tarihine ilişkin birincil kaynakların okunması ve bu dillerle Türkçe arasındaki ilişkilerin arttırılması amacıyla kurulduğu açıkça görülmektedir." Fakülte, tamamen Türk Tarih Tezi etrafında kurulmuştur. Hatta bütün dünyada Assuroloji olarak bilinen dalı bu fakülte'de Atatürk'ün direktifi ile Sümeroloji adıyla kurulmuştur.[327]

1936–1937 eğitim-öğretim yılında, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde Latince, Yunanca, Sinoloji, Hungoraloji, gibi bölümler dahil 19 bölüm vardır. Öğrenci mevcudu da bölümüne göre şöyledir: Türkoloji bölümünde: 47, Fransızca: 45, Latince: 10, Yunanca bölümünde ise 1 öğrenci [328]

1.5.2.Doğu Üniversite'sinin Kurulma Teşebbüsü

Gazi Musafa Kemal Atatürk, 1937 yılında sağlık sorunlarına rağmen Güneydoğu illeri gezisine çıkmış ve bu bölgede tetkikler de bulunmuş, Türkiye-Irak-İran demiryolunun temel atma törenine katılmıştır.[329]

Diğer taraftan da Türkiye'nin doğusunda, halkı Müslüman olan ülkelerle, 8 Temmuz 1937'de, Türkiye, İran, Irak, ve Afganistan'ın da katıldığı Saadabat Anlaşması ile Türkiye, kararlı bir doğu siyaseti izlemeye başlamıştır.[330]

---

[326] **Ulus,** 7 Kanun-u sani (Ocak) 1936.
[327] Suavi Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü: Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü," **Kemalizm, c 2,** İletişim, İstanbul 2004,s.353.
[328] Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Kültür İstatistikleri 1936–1937**, İstanbul 1938,s.266.
[329] Kadri Kemal Kop, **Atatürk Diyarbakır'da**, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1938,s.66.
[330] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994,s.148.

"Böylece Türkiye'nin önderliğinde doğu sınırlarımızdaki devletlerde bir uyanma ve birlik hareketi ortaya çıkıyordu. Atatürk bir yandan Türk inkılâbının komşu Asya ve İslam ülkelerine de nüfuz etme ümitlerini beslerken bir yandan da Türk dil ve tarih tezlerinin bu yörelerde iyice araştırılması ve anlatılması imkânlarını da inceliyordu."[331]

Türkiye'nin doğu bölgesinde kurulacak bir üniversite, hem doğu'da kültür merkezleri oluşturacak hem de komşu devletlerin bilim ve düşünce hareketleri ile bir bağlantı kurulacak ve aynı zamanda Tükiye'nin güney ve doğusuna bu merkezden bilim, kültür ve Türk inkılâbı yayılacaktı. "Atatürk'ün kurmayı tasarladığı bu yeni kültür sitesi ve kenti, Türk kültür politikasının doğudaki üssü olacaktı". [332]

Atatürk, 1 Kasım 1937 tarihinde TBMM' de yaptığı konuşmasında; " Van gölü sahillerinin en güzel bir yerinde, her şubeden ilkokulları ile ve nihayet modern üniversitesi ile modern bir kültür şehri yaratmak yolunda şimdi faaliyete geçilmelidir. Doğu vilayetlerimiz gençliğine bahşedeceği feyiz, Cumhuriyet hükümeti için ne mutlu bir eser olacaktır" demekteydi.[333] Mustafa Kemal Atatürk, bu konuşması ile aynı zamanda Kültür Bakanlığı'nı da bir direktif vermiş oluyordu.

Saffet Arıkan Atatürk'ün bu direktifi doğrultusunda, TBMM' de 26.05.1938' de bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada, Van'da bir üniversitenin kurulması hakkında şunları söylemiştir: "Büyük şefimiz Atatürk, yılbaşı nutuklarında üniversitelerimize hakikaten şerefli bir vazife tahmil buyurdular... Bu hususta memleketin üç bölgeye ayrılmasını, Garp bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış bulunan ıslahata radikal bir şekilde devam olunmasını, merkez bölgesi için Ankara'da bir üniversite kurulmasını ve Şark bölgesi için de, Van Golü sahillerinde bir kültür şehri yaratılmasını irade buyuruyorlar... Bunlardan İstanbul Üniversitesi normal inkişafını takip etmektedir... Ankara üniversitesi için Dil Tarih Fakültesi esas teşkil eder... Van Üniversitesi'ne gelince o havalide kış mevsiminde arazi üzerinde tetkikat yapmak imkanı olmadığını tasdik buyurursunuz. Yalnız kış mevsiminde hava rasatlan ve etnografik yönünden tetkikat esasını hazırlamış bulunmaktayız. Yakında, şehircilik mütehassısı, mimar ve muktedir ilk ve orta tedrisat elemanlarıyla beraber bu sitenin

---

[331] Mustafa Ergün**, Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara 1997,s.48.
[332] Ergün, **a.g.e.,** s.184.
[333] H.R. Oymen, "Yeni Üniversitelerimiz**", Eğitim Hareketleri Dergisi,**.1.3.1955, s.4.; **Yeni Adam,** "Kültür Davası", 11 İlkteşrin (Ekim)1937, s.202.

nerede kurulması lazım geldiğini tetkike gideceğiz. Bu havalinin inşa mevsimi, vasıtaları ve malzemesi mahduttur. Gerek bunlar gerekse inşaat planlarını hazırlanması musait olursa inşaat faaliyetine de girişeceğiz"[334]

Saffet Bey, 11.11.1938 tarihinde kurulan Celal Bayar'ın Hükümet programında "Şef'in işaretleri dairesinde, doğu bölgemizde bir kültür merkezi esaslarını kurmaya çalışacağız" diyerek, bu konu ile ilgili çalışmalara başlandığı belirtmekteydi. [335]

Bu amaçla Kültür Bakanı Saffet Bey, Maarif eski Vekillerinden ve o dönemin Birinci Umumi Müfettişi Abidin Özmen, bayındırlık müdürleri ve Güzel Sanatlar Akademisi hocalarından oluşan bir grupla doğu illerini kapsayan bir inceleme gezisi yapmış ve dönüşünde de Anadolu Ajansı'na şu demeci vermiştir:[336]

"Büyük Şef Atatürk'ün yılbaşı nutuklarında doğu bölgesinde bütün müştemilatıyla bir Kültür Sitesi kurulması hakkındaki direktifleri ve emirleri malumdur. Doğu'nun kültür hayatında büyük bir inkişaf yapacak olan bu hayırlı müessesenin, nerde ve ne gibi esaslar dâhilinde kurulabileceğini tetkik için Bakanlıktaki bu işlerle ilgili arkadaşlarımla birlikte Diyarbakır'dan başlayarak Siirt, Bitlis, Muş ve Van Gölü sahillerinden Kars'a oradan Sarıkamış yolu ile buraya geldim. Bir kültür müessesenin en mühim unsuru öğretmendir. Öğretmenlerden, azami randımanı alabilmek için dersini hazırlayacak kafa ve kalp sükûnetini temine ihtiyaç vardır. Tetkikatımızda bu esasları göz önünde bulundurarak hazırlayacağım etraflı tetkik raporunu Kamutay'a sunacağız."[337]

Saffet Arıkan'ın, TBBM'ye ve aynı zamanda Cumhurbaşkanı Atatürk'e sunduğu raporda; "Van ve Ahlat civarında inşaat merkezleri kurulması, yatılı burslu bir sistem ile lise çağında itibaren alınarak bu üniversite için hazırlanması gerekir gibi konular yer almaktaydı." [338]

Atatürk, kendisine sunulan raporu inceledikten sonra bu meseleyi takip ettiğini, Meclis'ten yaptığı konuşmasında şu cümlelerle dile getirmekteydi: " Tavsiye ettiğim bu

---

[334] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ: 67, C: 1, 26.05.1938, s. 222
[335] Selçuk Kantarcıoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, Ankara 1987,s.46
[336] Ergün, **a.g.e.,s**.185
[337] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M.Eğ. Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söyle ve Demeçleri, c. II**. Ankara 1946, s.233.
[338] Ergün, **a.g.e**., s.185.

yeni teşebbüslerin eğitmen ve öğretmen ihtiyacını ziyadeleştireceği şüphesizdir. Fakat bu cihet hiçbir vakit işe başlama cesaretini kırmamalıdır."[339]

Yapılan bütün çalışmalar sonucunda, Van Ortaokulu liseye çevrilmiştir. Atatürk'ün ölümü ile bir müddet sonra konunun önemini yitirdiği görülmektedir. 12 yıl ara verildikten sonra doğu'da bir üniversite açılması konusu, 1950 yılında tekrar gündeme gelmiş, 1951 yılında oluşturulan bir komisyon, Doğu Üniversitesi'nin Erzurum'da kurulmasını önermiştir.[340]

1953 yılının Temmuz ayında Milli Eğitim müsteşarı Reşat Tardu'nun başkanlığında bir heyet, Sivas, Elazığ, Bingöl, Muş, Van, Ağrı, Kars, Erzurum, Erzincan, Siirt, Diyarbakır Urfa, vilayetleri ile Bitlis'in Tatvan ilçesinde tektiklerde bulunmak üzere bir inceleme gezisine çıkmıştır. [341] 1954 yılında çıkarılan 6373 sayılı kanunla bu üniversitenin adının Atatürk Üniversitesi olması kararlaştırılmıştır.

Hem Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılışı hem de doğu'da bir üniversite kurulması için teşebbüse geçilmesi, ilköğretim ve ortaöğretimde öngörülen milli-ulusal eğitimin yükseköğrenimde de verilmesi için yapılan çalışmalardır. Doğuda kurulması tasarlanan üniversiteyi, Türk kültürünü ve Türk inkılabını, Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan bütün coğrafyaya yayma çabası olarak düşünebiliriz.

2.Köyün Eğitimi (Köy Eğitmenleri)

2.1.Köy Eğitmenleri Kurslarının Kurulma Gerekçeleri

a) Muallim Mektebi mezunlarının Köye ayak uyduramaması: II. Meşrutiyet döneminden itibaren köy ve köylününün eğitimi ve köy öğretmeni meselesi, hep önemli olmuştur.

Bu durum, Cumhuriyet'in kurulduğu ilk yıllarda da önemini korumaktaydı. Cumhuriyet'in kurulduğu yıl (1923) köy eğitimi hakkında basında şu şekilde haberler yer almaktaydı: "Yoksul, kurak köylerimizi şenlendirmek, canlandırmak için yetişkin, en muktedir muallimlerimizi müreffehen ve mükemmelen köylere göndermek mecburiyetinde iken aksini yapıyoruz. Köye gönderdiğimiz muallimler içinde maksatsız, gayesiz, talih ve tesadüf eseri muallimler vardır. Böyle bir muallim şehirde erbab-ı iktidar, tecrübedide, arkadaşlar arasında belki muvaffakiyet ibraz eder. Fakat

[339] **Atatürk Söylev ve Demeçleri I.,** TTK yay., s.410–411.
[340] http://www.atauni.edu.tr/tarihce.htm (Bu bilgi, Atatürk Üniversitesi'nin şu anki sitesinden alınmıştır.)
[341] **Zafer Gazetesi,** 5 Temmuz 1953.

köyde ne yapsın? Köy muallimini terfih ve mekteplerini her hususta tezyin, vesait-i tedrisiye ve tenviriyeyi ikmal eylemeliyiz ki meslek sahibi muallimler şehirden köye can atarak akın etsinler." [342]

Saffet Arıkan'ın Milli Eğitim Bakanı olarak önemli hedeflerinden birisi köy çocuklarının eğitimi ve onların okuma yazma problemlerini çözmekti. Köy öğretmeni problemi, Saffet Bey'den önceki Milli Eğitim Bakanları zamanında da gündeme gelmiştir. Örneğin, köy şartlarına uygun öğretmen yetiştirmek için Mustafa Necati'nin Maarif Vekilliği döneminde, 1926'da Kayseri'de Zincirdere ve 1927'de Denizli'de üç yıllık ilk Köy Muallim Mektepleri açılmıştır. Fakat sorun çözülememiş; hedeflendiği gibi köye uygun öğretmen yetiştirmede istenilen ölçüde başarılı olunamamıştır. Aynı zamanda Muallim Mekteplerinden daha düşük seviyede eğitim verdiğinden 1932 de Kayseri, 1933'te Denizli'deki Köy Muallim Mektepleri kapatılmıştır.[343]

1936 yılında, köyün ve köylünün eğitimi ile ilgili olarak iki temel problem ortaya çıkmaktaydı. Bunlardan birisi; Muallim Mekteplerinden mezun olan öğretmenlerin yetersizliği. İkincisi ise şehir okullarından mezun olan öğretmenlerin köyde görev yapmada karşılaştıkları sıkıntılardır.

Bakanlığının ilk aylarında gazeteci Ahmet Ağaoğlu, Saffet Arıkan ile bir mülakat yapmıştır. Bu mülakatta Kültür Bakanı Saffet Bey, köylerin eğitimi ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "Doğrusu budur ki, büyük şehirlerde yetişmiş olan muallimler köye istemeyerek giderler ve gittikten sonra da oradan kurtulmayı bir nimet sayarlar. Bu böyledir ve bu hakikati hesaba katmak lazımdır. Şehir hayatına alışmış bulunan bir muallim, köy hayatını sevmiyor. Ona ısınamıyor. Binaenaleyh, köylü için umulan faydaları temin edemiyor. Köy muallimi, köy hayatı şartları içinde ve köy muhitini andıran bir muhitte yetiştirilmelidir. O, kendisi köy hayatı yaşamalıdır ve köylünün ihtiyaçlarını ta mektepten kavramalıdır. Binaenaleyh, bundan sonra kurulacak Köy Muallim Mektepleri, mutlaka köy muhiti içinde kurulmalıdır. Bu suretle köye gelirken muallim, alışmış olduğu bir muhitten koparılarak götürülmeyecektir... Bununla birlikte böyle bir muallim ameli vazifelerini ifa edecek bir tarzda yetiştirilecek, artık onun kafası

[342] **Ahenk** ,"Köylerimizde Maarif", 19 Teşrinevvel 1923
[343] Kafadar, **a.g.e.,**s.153.

fuzuli nazariyelerle doldurulmayacaktır. Köyün ameli ihtiyaçlarını tatmin edebilecek ameli bilgilerle teçhiz edilecektir."[344]

Kültür Bakanı'nın bu tespitini, Muallim Mektebi'nden mezun olan ve bir köye öğretmen olarak atanan İstanbullu bir öğretmenin hatıraları doğrular niteliktedir.. 1930'da İstanbul Muallim Mektebi'nden mezun ve Anadolu köyüne giden öğretmenin, köy hayatına ne kadar uzak olduğunu ve görev yaptığı köyde çektiği sıkıntıları şu satırlardan anlayabiliyoruz:

"Mektebin bir köşesinde yatıp kalkıyorum. Köyde yemek meselesi en mühim ve üzücü bir iştir… Günlük işler arasında bir de yemek pişirmek ve bulaşık yıkamak hakikaten yorucu. Fakat ne yapalım katlanacağız.. Zaten pişirilen yemekler gayet basit. Ekseriyetle tavuk haşlaması, yağa kırılmış yumurta ve saire.. Köyde et bulmak kadar güç bir şey yoktur. Çünkü davarı mutlak surette satmak için beslerler.Arada sırada kesilen koyunlar ya ölüme mahkûm hayvanlardır, veyahut bir arıza dolayısıyla beslenmesinde fayda olmayanlar....Binaenaleyh, et meselesi tamamen tesadüfe bağlıdır.. Sebze hususunda da köy fakirdir. Şehirlerde olduğu gibi mütenevvi ve mebzul sebze yetiştirmeği ya hiç bilmezler ve yahut bilirler de bu bilgilerinden istifadeye lüzum görmezler. Çünkü sebze yemeğini bir ihtiyaç olarak ele almış değillerdir…Köyde tedarik edilen her şey, muhakkak kasaba ve şehirlerden pahalı oluyor. Onun için köyle alâka ve irtibatı olmayan bir kimsenin köyde yerleşmesi, istirahatını temin etmesi kadar güç bir şey yok. Bekârlık da bu müşkülleri arttıran sebeplerden... Bu sıfatla bir defa hiç bir ailenin yanıma sokulması imkân yoktur. Mamafih bunları birer müşkülât olarak vaat etmekle iktihamı imkânı olmadığına da kani değilim… ünsiyet arttıkça bunların yavaş yavaş zail olacağını umuyorum."[345]

Hatıralarını kaleme alan öğretmen, şehirden gelen ve şehirli olan birisinin köyde yaşamasının ve insani ihtiyaçlarını gidermesinin güç bir şey olduğunu belirtmektedir.

Köylerdeki eğitim meselesinin şehirlerde okuyan ve şehirden giden öğretmenler çözülemeyeceği görüşü 1939 Birinci Maarif Şurası'nda da dönemin Milli Eğitim Bakanı Reşat Şemsettin Sirer tarafımda dile getirilmiş ve Sirer bu konuda şunları söylemiştir: "Şimdiye kadar köye hep büyük şehirlerimizde kurulmuş olan Öğretmen

[344]Ahmet Ağaoğlu, " Maarifte Yeni Esaslar, Kültür Bakanı ile Mülakat",**Cumhuriyet**, 23.9.1935.
[345] M. Ferit Karslı, **Köy Öğretmeninin Anıları**, Ankara 1935, s.35.

Okullarından yetiştirdiğimiz şehirli gençleri yolladık…Bu gençler, iyi niyetlerle köye gidiyorlar fakat köyde, şehirde alışageldiklerinden bambaşka hayat şartları ile karşılaşıyorlar. Bu şartlar içinde yaşayabilecek ve onları değiştirip düzeltebilecek vasıfları da kazanmış olmadıkları için kendilerini maddi ve manevi bir yalnızlık içinde görüyorlar yeise düşüyor ve bedbin oluyorlardı. Köyde hizmette kaldığı müddetçe de kendisinde şu kusurlar görülüyordu: Faaliyeti yalnız okula münhasır kalıyor, muhitle ile temas edemiyor, ona hayırlı bir hizmeti dokunamıyor, köylü de ona sokulamıyor ve uzak duruyordu".[346]

b) Köy Öğretmenin Ziraat İşlerinden Anlaması Gerekliliği: Köy öğretmenin köylüye yardım amacına yönelik olarak ziraat işlerinden anlaması gerekliliği konusu, II. Meşrutiyet döneminden beri aydınlar arasında tartışılmaktaydı.

Örneğin II. Meşrutiyet devri eğitimcilerinden, Edhem Nejat, o dönemde: "Her köy öğretmeni, mutlaka ziraat bilmelidir. Bunu hem köylülere öğretecektir hem de çocuklara. Özellikle çocukların ziraat öğretimine çok büyük önem verilmelidir" [347] demekteydi.

Saffet Arıkan, Kültür Bakanı olarak, 23 Eylül 1935 tarihli Cumhuriyet gazetesine eğitim işleri ile ilgili olarak verdiği demeçte köy öğretmenin, niçin köy şartlarında yetişmesi gerektiğini şu sözleri ile anlatmaktaydı: "Köy mektebi kaç senelik ve kaç sınıflık olmalıdır? Böyle bir mesele yoktur. İsterse bir sınıflı ve bir senelik, isterse on sınıflı ve on senelik olsun, köy mektebinden köylü istifade ediyor mu? İşte asıl mesele! Ve bu suale verilecek doğru ve hakikî cevap şudur: Etmiyor! Ve etmediği için de köylü bu mektebi sevmemiştir, sevmiyor! Fakat ne için istifade etmiyor? Çünkü bu mektep, köylünün yaşayış ve ihtiyaçlarını nazara alınarak kurulmamıştır. Orada köylü yarım yamalak okuma yazma öğreniyor ve ekseriyetle sonraları bunları dahi unutuyor. Bunun içindir ki köylü bu mektebe rağbet etmiyor. O halde yapılacak ilk iş, sınıf ve yıl meselesini halletmek değildir; mektebi köylünün hayatına, ihtiyaçlarına uydurmaktır. Köylü bizden amelî yaşayışını kolaylaştıracak; tabiata karşı yaptığı mücadelede kendisine yardım edebilecek bilgiler istiyor. O ekincidir. Binaenaleyh biraz topraktan, ekincilikten anlamak istiyor. O, köyünde birçok şeylere muhtaçtır; mektep ona bu şeyleri

[346] Reşat Şemsettin Sirer, **Birinci Maarif Şurası**, Ankara 1942,s.344.
[347] Mustafa Erdoğan, **II. Meşrutiyet Devrinde Eğittim Hareketleri (1908–1914),** Ankara 1996,s.104.

yapmağı öğretmelidir. Meselâ kırılmış bir sabanı tamir, yıkılmış bir evi yeniden kurmak ve saire gibi... Bu suretle köy mektebinin hedefi; köylüyü amelî hayata hazırlamak olmalıdır. Hedef böylece taayyün ettikten sonra, artık ders programı kendi kendine kurulmuş olur. Meselâ, hesap ilminden köylüye yalnız hayatta kendisine lâzım olanı kadar öğretilmelidir. Amali erbaa ile kendisini mürabaacılara karşı koruyabilecek faiz ve faizi mürekkep usul-usulleri kifayet eder. Kalanı fazladır programdan kaldırılmalıdır.

Diğer derslerde böyle tasarruf edilmeli, demircilik, kerestecilik, ev yapmak gibi iptidaî sanat derslerine verilmelidir. Bu suretle köylünün amelî hayatına uydurulmuş olan bir mektep, elbette ki köylüce sevilecektir. Çünkü o, yalnız okuyup yazmak ve öğretimle kalmayacaktır. Aynı zamanda da köylünün yardımcısı olacak, onun ihtiyaçlarını tatmine yarayacak ve binaenaleyh refahın artmasına da medar olacaktır. Burada bir köy muallimi meselesi vardır. Doğusu budur ki büyük şehirlerde yetişmiş olan muallimler köye istemeyerek giderler çarnaçar gittikten sonra da oradan kurtulmağı düşünürler.

Bu, böyledir ve bu hakikati hesaba katmak lâzımdır. Şehir hayatına alışmış olan bir muallim köy hayatını sevmiyor, ısınamıyor ve binaenaleyh köylü için umulan faydaları temin edemiyor. Köy muhiti, köy hayatı şartları içinde ve köy muallimini andıran bir muhitte yetişmelidir. Kendisi, köy hayatı yaşamalıdır ve köylünün ihtiyaçlarını ta mektepten kavramalıdır. Binaenaleyh, bundan sonra kurulacak köy muallimi mektepleri mutlak, köy muhiti içinde kurulmalıdır. Bu suretle köye gelirken muallim, alışmış olduğu başka bir muhitten koparak götürülmeyecektir. Bildiği, yasadığı muhite gelecektir ve tabiatı ile kolaylıkla köy hayatına intibak etmekle beraber, böyle bir muallim vazifesini ifa edecek bir tarzda yetiştirilecektir. Artık onun kafası, fuzulî nazariyelerle doldurulmayacak, köyün amelî ihtiyaçlarını tatmin edebilecek amelî bilgilerle teçhiz edilecektir. Görüyorsunuz, yeni köy mektepleri hakkında her tarafı birbirini tutan ahenkli, tam bir plân! Bu plânın çok esaslı düşünülmüş olduğunu ilave etmeğe lüzum var mıdır? Eğer bundan yirmi sene evvel böyle bir plân kurulmuş ve tatbik edilmiş olsaydı,

köylerimizin bugünkü hali kim bilir ne kadar farklı olacaktı. Fakat doğru yola ne zaman girişilse, gene kârdır." [348]

Sadece Kültür Bakanı değil, dönemin yazarları da gazateler de bu çerçevede makaleler yayınlamaktaydılar. Örneğin, Asım Us "Bugüne kadar köylere öğretmen olarak gönderilen gençlerin hemen hiç biri yerlerinde birkaç yıldan fazla kalmıyordu. Sonra bu öğretmenler, çocukları, köylerde asla tatbik mevkii olmayan nazarî malûmat ile meşgul ediyordu. Bu türlü malûmat ile yetişen çocukları gördükçe köylüler: Okumak, yazmak, birçok şeyler öğrenmek... Bunlar pek âlâ, fakat ne yapalım ki, bunlar bizim istediğimiz, işimize yarar şeyler değil, diyorlardı. Onun için ilk tahsilden köylerimizde hiçbir fayda hâsıl olmuyordu. Bununla beraber, amelî hayatta faydasız olan bugünkü tahsil usulünü yapmak için devlet milyonlar ve milyarlar feda ediyordu. Bu türlü bir usul ile köylerimizin ancak 8 de 10 da birinde mektep açılabiliyordu. Fazlasına imkân bulunamıyordu…

Bu takdirde köylere gönderilecek öğretmen şu şartları haiz olmalıdır:

1— Öğretmen doğrudan doğruya köy ahalisi arasıdan seçilmeli ve hayatının sonuna kadar köyde kalmalı.

2— Köyünün müsaadesine göre en modern usullerle ziraat etmeği bilmeli, kendi toprakları üstünde çalışarak köylüler arasında bir numüne tarlası vücuda getirebilmeli.

3— Köylülerin müşterek surette istihsal ettikleri hâsılattan istifade edebilmeleri için kooperatif teşkilâtları yapmak hususunda kılavuzluk edebilmeli.

4—Köy ahalisinin devletle olan münasebetlerinde vergi, muhakeme, nüfus, askerlik ve saire salık verebilmeli.

5—Köy çocuklarını okutup yazdırmalı, onları en kısa bir zamanda kendi muhitleri için hayatta hazırlamalı. Acaba bu kadar çok ve mühim şartlan temin edebilecek surette öğretmen yetiştirmek nasıl kabildir?[349]

Bu dönemde, köy öğretmenin köylü çocukların eğitiminin yanında ziraatı bilmesi ve köylüyü bu konuda aydınlatması çok önemli görünmektedir.

---

[348] **Ayın Tarihi**, Ankara, I. Teşrin (Ekim) 1935, Nr: 22,s.346–348.
[349] Asım Us, "Bize Nasıl Köy Öğretmeni Lazım", **Kültür Bakanlığı Dergisi,** S. 20/1, Son kanun (Ocak) 1937,s.139–140.

c) Anadolu Köylerinin Düzensiz Nüfus Yapısı: Saffet Arıkan Kültür Bakanlığı görevini devraldığı 1935 yılında, Anadolu'da köyler, dağınık bir vaziyette idi. Bu dönemde köyleri üç kategoride incelemek mümkündür:

Birinci Kategorideki Köyler: Her birinin nüfus sayısı 150 den az olan köyler. Bu köylerin sayısı 16052'dir. Bu tip köylerde %10 hesabı ile ilkokula devam etmesi gereken, okuma yaşındaki çocukların sayısı bütün çocuklar okula devam etseler bile, bir köyde ve bir okulun bir sınıfındandaki öğrenci sayısı 15'i geçmeyecektir.

İkinci Kategorideki Köyler: Her birinin nüfus sayısı 150 ile 400 arasında olanlar. Bu köylerin sayısı da 16305'tir. Bu tip köylerde de mecburi okuma yaşında bulunan çocuk sayısı, nüfusun %10 hesabi ile 16 ile 40 arasındandır. Bunların hepsi okula gelseler bile bir okulun öğrenci sayısı 40'ı geçmeyecektir. Görülüyor ki bu rakamlar, o dönemde bir okulun ve sınıfın normal mevcudu değildir. 1935'te 40 öğrenci için bir okul inşa etmek oldukça lükstür.

Diğer Kategorilerdeki Köyler: Nüfus sayıları 400 den fazla olan köylerin sayısı 7446'dır. Bu tip köyler, nüfusları dolayısıyla ve okula gönderilecekler çocukların sayısı bakımından, iyi yetiştirilmiş öğretmen okulu mezunların çalışabilecekleri okullardır.[350]

Bir taraftan yeterli sayıda öğretmenin olmayışı diğer taraftan köylerin bu kadar dağınıklığı, pratik, köy ve köylü için daha verimli öğretmen yetiştirme modelini düşündürmüştür.

Sorun dönemin basında da yer almış, aydınlar arasında tartışılmış ve bir yazar bu konudaki düşüncelerini şu şekilde dile getirmiştir: " Türkiye'de kırk binden fazla köy vardır. Bu köylerin kalkınması, köylünün okuryazar olması, hem devrimcilik, hem de halkçılık prensiplerimizin icabındandır. İyi amma, kırk bin köyde yaşayan halkın okuryazar, haklarını ve ödevlerini anlar olabilmesini ne ile temin etmek mümkündür? Hâlbuki kırk bin köye en aşağı kırk bin öğretmen lâzımdır. Bugün ilkokullarda öğretmenlik edenlerin sayısı on iki, on üç arasındadır. Şehir ve kasabalardaki okullar bile yeter derecede öğretmen bulamazken, kırk bin öğretmeni nerden bulacağız?"[351]

Kültür Bakanlığı rakamlarla verdiği bu istatistiki durumu değerlendirdikten sonra köy eğitiminin çözüm yollarını da şu şekilde göstermiştir: "Öğretmen

[350] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S. 20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s.48–49.
[351]

okullarımızın talebe sayısı bu ihtiyacı karşılayabilecek şekilde arttırılamaz. Fevkalade bir takım tedbirlere başvurularak nispi bir artış elde edilse bile bugünkü öğretmen okullarından çıkacaklar köylerde, faydalı olarak kalamıyorlar… Bu durum karşısında klasik tedbirleri bir tarafa bırakarak yeni çareler aramak zarureti vardır. Bu çarelerden biri şudur: Askerlik vazifesini muvaffakiyetle bitirerek her yıl köylerine dönen ve hayatlarının sonuna kadar köylerinde kalan okuma yazma, ameli hesap bilen yeni bir dünya görüşü ve telakkisi olan binlerce köylü vatandaşımız vardır. Bunların en müstaitleri köy için öğretmen ve eğitmen olarak forme edilecek olursa köy hayatının ve kültürünün inkişaf ettirilmesinde faal bir rol alabilirler."[352]

2.2.Uygulamaya Geçilmesi ve İlk Eğitmen Kursları

Köylerin eğitimi ile ilgili çalışmalar yapılıp gerekli kamuoyu oluştuktan sonra, Kültür Bakanı Saffet Arıkan, bir vesile ile durumu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'e açmış, O' da Kültür Bakanına, "Müsterih Ol Saffet, bunun da bir çaresi vardır. Türk ordusunun yetiştirdiği çavuşlardan bu hususta pekâlâ istifade edilebilir. Yüzlerce nefer arasında zekâlarıyla teferrud etmiş olması lazım gelen bu erler, kısa müddetli kurslarla, bu iş için istifadeli elemanlar haline kolayca getirilirler ve bunlara Eğitmen Kursu diyebilirsiniz" demiştir. [353]

Bu cevap üzerine Arıkan, TBMM'nin 1936 yılı Bakanlık bütçesi görüşmeleri sırasında Eğitmenlik Kursları ile ilgili projeyi milletvekillerine şu cümlelerle açıklamıştır: "Bugün kahraman ordumuz bütün memlekete şamil ve başlarında binlerce zabiti olan bir mekteptir. Bahusus harf inkılâbından sonra orduda okuma, yazma bilenlerin miktarı yüzde 90'nı geçmiştir. Hele küçük zabitlik yapmış olanlar bugün köylerde mükemmel muallimlik yapmaktadırlar. Bu son aylar zarfında bu işle alâkadar olan arkadaşlarımız Ankara civarında sekiz, on köy gezdiler. Buralarda öyle elemanlara rast gelmişlerdir ki bunlar orduda küçük zabitlik yapmış, okumak, yazmak öğrenmişlerdir. Bunlar köylerinde çocukları başlarına toplayarak onlara okuyup yazmayı öğretmektedirler. Bunlar bizim için çok kıymetli ve köyde oturan, köylü ile hemhal olan köylünün dertlerinden anlayan

[352] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S. 20/1, Sonkanun (Ocak) 1937**, s**.51.
[353] Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Öğretmen Meselesi**, Ankara 1967,s.102.

elemanlardır. Bu gibi unsurlardan istifade etmek istiyoruz. Bunların keyfiyetçe en iyilerini toplayarak ve Ziraat Vekâleti ile teşriki mesai ederek yedi, sekiz aylık bir kurstan geçireceğiz. Bunlara verilecek vazife, köylüye okuyup, yazma, faize kadar basit hesap öğretmek, Türk tarihi ve coğrafya hakkında mücmel ve fakat temelli malûmat vermek, ayni zamanda hayat bilgisi işini ve ziraat bilgilerini köylüye ameli olarak öğretmektir".[354]

Bu görüşler doğrultusunda kendisi de bir asker olan Saffet Arıkan, Türk ordusunun bu potansiyelinden faydalanmaya karar vermiş, Kültür Bakanlığı Ziraat Vekâletiyle işbirliği yaparak, askerliğini çavuş olarak yapan yetenekli köy gençlerini belirli bir süre ile kursa tabi tutarak eğittikten sonra kendi köylerine ya da komşu köylere eğitmen adıyla görevlendirmek üzere harekete geçmiştir. "1936 yılı Temmuz ayı içinde Ankara'nın çevre köylerinden birkaç tane de Tunceli'den askerliğini başarıyla tamamlamış okuma yazmanın yanında da hesap da bilen 80 dolayındaki çavuş- eğitmen adayını Eskişehir'in Çifteler Çiftliği içindeki Mahmudiye Köyü İlkokulunda bir kursa toplamıştır. Kursta, eğitmen adayları, 8–10 kişilik gruplara ayrılmışlar, her grubun başına da öğretmen okulu mezunu, köylerde öğretmenlik yapan bir köy öğretmeniyle, bir ziraat memuru verilmiştir.

Kursun yönetimini de iki ilköğretim müfettişi üstlenmiştir. Kursta eğitmen adaylarına bütün bilgiler, uygulamalı olarak verilmeye çalışılmıştır. Gruplar, her sabah kursun büyük bir otobüsü ile çalışma alanlarına dağıtılmışlar, kendilerine çayır biçme, balya yapma, pulluk, atçılık, koyunculuk dersleri uygulamalı olarak gösterilmiştir. Bunların dışında kursiyerlere, tarım makkinaları ile ilgili olarak bazı teknik bilgiler de verilmişti.

Ayrıca Yurt ve Yaşama Bilgisi, Köy ve Çocuk İncelemeleri dersleri de gösterilmişti. "Eğitmenlere kursta kazandırılan ilginç ve önemli davranışlardan bir diğeri de okul yapımı tekniklerdir. Ankara İnşaat Usta Okulu öğretmen ve öğrencileri tarafından üç tip köy ilkokulu yapımı tekniği öğretilmiştir. Birinci tip okullar, bir dershaneli, temelleri taş, duvarları kerpiç, üstü kiremitli, öğretmen evi de bulanan bir köy okuludur. İkinci tip okul ise iki dershaneli, temelleri taş, duvarları tuğla, üstü kiremitli olarak tasarlanmıştı. Üçüncü tipteki köy okulu ise daha çok yatılı köy ilkokullarının ihtiyaçlarına göre

[354] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:68,26.5.1936, C:2, s.245.

tasarlanmıştı. Bu okul da iki dershaneli olacak, bodrum katında mutfak, çamaşırhane, yemekhane bulunacak, zemin katında ise iki dershane olacak, çatı arası katında da yatakhanesi bulunacaktır"[355]

Askerliğini çavuş olarak bitirse de Eğitmen Kurslarına her köy genci alınmıyor bazı özellikler aranıyordu. Bu özellikleri şöyle sıralamak mümkündür:

a) Köyde büyümüş, köy hayatını yaşamış ve köye bağlanmış olması.

b) Yaş, bilgi, görüş, anlayış bakımlarından köyde yapacağı işlerde karşılaşacağı güçlükleri yenebilecek bir karakterde olması ve bedensel gücünün her bakımdan köy işlerini başarmaya yetecek derecede bulunması.

c) Köye, sade fakat "ileri derecede bir hayatı sokabilecek", yeteneği olması.

d) Köyün, ilkokul öğrenim yaşındaki çocukları ile yetişkin gençlerine okuma, yazma, hesap, yurt ve yaşama bilgilerini pedagoji kurallarına göre öğretebilecek, bir kabiliyette olması.

e) Köyde, özellikle eğitim ve tarım işleri gibi genel hayat seviyesini yükseltici faaliyetlerde, köylüye rehberlik edecek yetenekte olması.[356] Bütün bunların yanında, köyde, ziraat işleri ile meşgul arazi ve hayvan sahibi olması isteniyordu.[357]

Adaylarında aranan şartlardan anlaşıldığı kadarı ile Köy Eğitmenlerinden köy çocuklarına okuma –yazma öğretme gibi temel vazifelerinin yanında köylüyü de modern tarım teknikleri yönünden eğitmeleri ve onlara rehberlik etmeleri istenmektedir.

1936 yılında Eskişehir'e bağlı Mahmudiye'de deneme mahiyetinde ilk Köy Eğitmeni Kursu açılmış, iyi sonuçlar alınmasından sonra 1937 yılında Kocaeli'ne bağlı Arifiye'de, Erzincan, Kars ve Edirne'de birer kurs açılmış, 1938'de de 9 ilde, Eğitmenlik kursları açılarak Köy Eğitmeni yetiştirilmeye başlanmıştır.[358]

---

[355] Başar, **a.g.e.,** s.329
[356] **Cumhuriyet Halk Partisi, On Beşinci Yıl Kitabı**, s.173.
[357] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923–1943**, Ankara 1944,s.15.
[358] **Cumhuriyet Halk Partisi, On Beşinci Yıl Kitabı**, s.172.

1936–1937 eğitim-öğretim döneminde bölge sayısı ve eğitmen sayısı şu şekildedir:[359]

Vilayet Adı	Bölge sayısı	Gezici başöğ-retmenin resmen sayısı	Eğitmen sayısı		
		E	E	K	Y
Afyonkarahisar	8	8	57	-	57
Ankara	18	18	138	-	138
Edirne	9	9	48	-	48
Erzincan	3	3	28	-	28
Erzurum	2	2	16	-	16
Eskişehir	8	8	75	-	75
Gümüşhane	4	4	32	-	32
Kars	6	6	50	-	50
Kırklareli	6	6	47	-	47
Kocaeli	5	5	48	-	48
Tunceli	1	1	7	-	7
Toplam	**70**	**70**	**546**	**-**	**546**

Yaklaşık bir yıllık bir uygulamadan sonra, 1937'de Hükümet tarafıdan "Köy Eğitmenleri Kanunu çıkarılmıştır.[360]

[359] Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Kültür İstatistikleri 1936-1937**,İstanbul 1938,s.242.

[360] **Düstur,** c.18, sayfa:1316. 3238 sayılı o1an Köy Eğitmenleri Kanunu 11.6.1937 tarihinde kabul edilmiş, 24/671937 tarihinde yayınlanmış ve o günden itibaren de yürürlüğe girmiştir. " Kanun şöyledir**:**

Madde 1. Nüfusları öğretmen gönderilmesine elverişli olmayan köylerin öğretim ve eğitim işlerini görmek, ziraat işlerinin fenni bir şekilde yapılması için köylülere rehberlik etmek üzere köy eğitmenleri istihdam edilir.

Madde 2. Köy öğretmenleri, Maarif ve Ziraat Vekilleri tarafından, ziraat işleri yaptırılmaya elverişli okul veya çiftliklerde açılan kurslarda yetiştirirler. Eğitmen yetiştirme kurslarının masrafları Maarif ve Ziraat vekillikleri bütçelerinden ödenir.

Madde 3. Maarif Vekilliğince seçilecek ve mezun sayılarak kurslara vazife görmek üzere gönderilecek ilköğretim müfettişleri ile ilkokul öğretmenleri bu kurslarda bulundukları müddetçe müktesep hakları olan maaşlarını ve mesken ücretlerini tam olarak alırlar.

Madde 4.Bulunan köylerden lüzumu kadarı birleştirerek bir bölge teşkil edilir. Her bölgeye gezici bir başöğretmen veya öğretmen tayin olunur. ve bunlar köy eğitmeni yetiştirme kurslarına iştirak etmiş ilkokul öğretmenlerinden seçilir. Gezici öğretmen veya başöğretmenlerin müktesep hakları olan maaş ve mesken ücretleri mensup oldukları hususi idare bütçelerinden ödenir. Bunların gezmeleri için harcırah

2.3. Müfredat Programları ve Dersleri

Köy eğitmenleri kurslarında kursiyer adaylara, bir taraftan Türkçe, Matematik, Yurt Yaşama, Tabiat Bilgisi gibi genel kültür dersleri verilirken diğer yandan da çeşitli ziraat ve sağlık konuları öğretiliyordu.[361]

Kültür dersleri ve Ziraat dersleri şeklinde ikiye ayrılan müfredat programında okutulan derslerin yıllık kaç saat olduklarını da şu şekilde sıralamak mümkündür:

Türkçe: 210-285

Aritmetik ve Geometri: 175-240

Yurt ve Yaşama Bilgisi:210-285

Atelye dersleri: 50-60

Köy Eğitimi: 85-90.

Toplam: 730-960 saattir.

Ders saatlerinin genel toplamı bu şekilde olmakla birlikte, eğitim şeflerinin değerlendirmelerine göre esnek bırakılmıştır.[362]

Eğitmenlerin kurslarında yaptıkları faaliyetleri üç grupta değerlendirmek mümkündür:

---

mukabili olarak, bölge merkezi haricinde vazifeten geçirecekleri her gün için 100 kuruş geçmemek üzere maarif vekilliğince tayin edilecek mezkûr vekillik bütçesinden te'diyat yapılır.

Madde 5**.** Köy eğitmenleri İcra Vekilleri Heyetince tasdikli kadrolardan tespit edilecek miktar üzerinden ve Maarif Vekâleti bütçesine mevzu vilayetlere yardım tahsisatından alakadar vilayetler –aylık ücret; ziraat vekâleti bütçesinden de meccanen tohum, fidan, damızlık ve ziraat aletleri gibi vesait verilir.

Madde 6**.** Köy eğitmenlerinin kurslara alınmaları, yetiştirilme tarzları, köydeki ödevleri beşinci maddede yazılı vesaiki icabında köylü lehine nasıl kullanacakları, işlerin takip ve teftişi, maarif ve ziraat vekillerince müştereken kararlaştırılır.

Kanunun eğitmenlerden istediği vazife, birinci maddede sarahaten belirtildiği gibi, iki gruıp da toplanıyordu:

Madde 7. Bu kanun neşri tarihinden itibaren muteberdir.

Madde 8. Bu kanunun hükümlerini icraya Dahiliye, Maarif, Maliye, ve Ziraat Vekilleri memurdur.

[361] Enver Kartekin, "Köy Eğitmenleri Örgütü",**Atatürk Önderliğinde Kültür Devrimi, Kalkınma İçin Bölgesel İşbirliği (RCD) Semineri Tebliğleri ,** (9–11 Kasım 1967) Ankara**,** s.104.

[362] **Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı**, İstanbul 1941,s.27-28.

1. Köy İncelemeleri Dersleri (Civar Köylerde Tetkikler) : Bu derslerde eğitmen adayları, civar köylere düzenlenen inceleme gezileri ile köyün sosyo- ekonomik yapısını, kültürel dokusunu, gelenek ve göreneklerini, ekonomiye ne gibi katkıları olduğunu anlamaya çalışmışlardır:

Bu derslerin birinde, 27.7.1936 tarihinde "Topkaya ve Şerefiye" köylerini inceleyen eğitmen- adayları şu sonuçları çıkarmışlardır: "Şerefiye köy halkı, 35 yıl önce Kırım'dan gelip yerleşen muhacirlerdir. Binalarının yapısı, evlerin tertip ve tanzimi işlerinde kullandıkları araçlar itibari ile oldukça ileri ve üstün seviyede bir köydür. Topkapı Köyü, 38 yıllık bir köydür. Halkı, Çankırı taraflarından gelmiş, önce bataklık bir yerde oturmuşlar, orada sıtmadan çocukları türemediğinden 38 yıl buraya gelmişler. İki defa Yunanlılar bu köyü yakmış, Köyde, iktisadi tahavvül var, fakat sosyal değişiklik yok. Köye 1927 yılında, Battal Ağa adında birisi ilk orak makinesini getirmiş, yine bu yıldan itibaren, pulluk, tohum makinesi, girmeye başlamış, köyde, 16 orak makinesi, her evin bir pulluğu, bir tohum makinesi var. 15 yıl evveline gelinceye kadar köyde yalnız binecek birkaç attan başka at yokmuş, 15 yıl önce köylü atın arabaya, çifte, dövene koşulduğunu etrafta ve Eskişehir havalisinde görmüş; fakat bugün her ev, çiftini atla sürüyor, sabana at koşuyor, harmanı atla sürüyor." Aynı köyde, eğitmen adayları şu konuları da inceleyip değerlendirmişlerdir.

1. Köyün kuruluşu, tarihi gelişimi

2. Köyde ahır nasıl olmalı?

3. Köyde, az zamanda çok iş görme (Öküzün yerine at, tahta dövenin yerine beton dişli merdane, Karasaban yerine pulluk, el orağı yerine orak makinesi.)

4. Köy çamaşırlığı.

5. Köyün çeşme ve kuyusu.

6. Köy evi (Karanlık ve güneş görmeyen ev yerine güneş gören temiz sağlıklı ev)

7. Çocuk ve kadın. Köy kadının kuvvetli ve saygı sevgi diğer vasıfları müşahedeye, hadise ve vakıalara müstenit olarak ders talebelerde derin bir ilgi uyandırdı." [363]

[363] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S.20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s.88.

Eğitmen adayları 24.8.1936 ile 30.8.1936 tarihli haftada bu defa da, İsmet Paşa köyüne yarım saat mesafede olan Mecidiye Köyü'nde incelemelerde bulunmuş ve şu konuları irdelemişlerdir:

1. Mecidiye köyünde oturan ve İstiklal Savaşı'nda Yunanlılara esir düşen Hatice Hala'nın nasıl esir olduğu ve ne gibi sıkıntılar çektiği ve nasıl kurtulduğu.

2. Mecidiye köyünde dokunan zili, tülü, heybe ve nakışlarının incelenmesi

3. Mecidiye Köy Kurulu odasının tetkiki, planının yapılması.

3. Mecidiye köyü civarında bulunarak okula getirilen eski bir eserin görülmesi, ve bu eserin incelenmesi

4. Mecidiye Köyü'ndeki tarihi bir evin İsmet Paşa köyündeki başka bir tarihi evle karşılaştırarak incelenmesi. Her iki köy için önceden saptanan bu konular 5 günde incelenmiştir.[364]

Köy tetkikleri sırasında öğrenciler, köyde Birinci Dünya Savaşı, İstiklal Savaşı, işgal acılarını yaşamış insanları dinlemiş, onların anlattıklarını bir tarih dersi olarak not almışlardır.[365]

2.Tarım-Makine ve Ziraat Dersleri: Eğitmen Kursları müfredatında yer alan önemli derslerden birisi de tarım -makine ve ziraat dersleridir. Bu derslerde, köye yeni giren bir tarım makineleri hem köylüye hem de eğitmen adaylarına tanıtılmaktadır. Bu makineler arasında ot balyası, harman makinesi, pulluk, yulaf biçme makinesi gibi makineler vardır.

Tarım makinelerinin öğrenciye tanıtımını, kurslarda görev yapan ziraat memurları yapmaktaydı. Bu derslerde, "makinin üst tablasına sap taşımak, makinenin arkasından çıkan iri samanları çekmek, makinenin yanına düşen ufak samanları çekmek" gibi konular işlenmektedir. Bu derslerde bahçıvanlık, sütçülük, arıcılık, inşaat, dülgerlik, sağlık, gibi dersler de verilmiştir.[366]

Baytarlar ve ziraat mühendisleri tarafından işlenen bu dersler, uygulamalı olarak yapılmıştır. Örneğin bir derste "Baytar Ömer Bey, şu konular üzerinde durmuştur:

1.Sun'i yöntemle yetiştirilen koyun ve keçiler.

---

[364] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S. 20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s.96.
[365] **A.g.d.**,s.96.
[366] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S. 20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s.93-99.

2.Köylerimizde kötü ahırların zararları.

3.Damızlık ve tohumluk hayvanların seçilmesi.

4. Hayvanların kulaklarının numaralanması

5.Eneme zamanları

6. Sürüde çoban köpeğinin rolü

7. Köylü fenni ahılı nasıl yapabilir?"[367]

İnşaat derslerinin de olduğu programda öğrenciler, bir taraftan kendilerinin ikamet edecekleri binaları, yatakhaneleri, yemekhaneleri yaparken diğer taraftan da inşaat işlerini öğrenmiş oluyorlardı.

3. Kültür Dersleri

Eğitmen Kursları'nda, Cumhuriyet'in siyasi ve kültürel faaliyetleri günü gününe kutlanmıştır. Örneğin, 2.6.1936 tarihinde, Montrö Zaferi kursun bütün çavuş-kursiyerler tarafından kutlanmış, köyün meydanında milli oyunlar oynanmış, türküler ve şarkılar söylenmiş, şiirler okunmuştur. "Öğretmenler, haritalar üzerinde Montrö zaferini, Boğazların açık kalmasının sebeplerini ve zararlarını anlatmış… "köyün sokaklarını, yaşasın Türklük, Yaşasın Atatürk! sesleri ile çınlatmışlardır".[368]

Eğitmen mezunu bir yazar, kültür derleri ile ilgili anılarını şu şekilde dile getirmektedir: "Kitap dolabımızda, halk öykülerini, Kurtuluş Savaşı öykülerini anlatan az sayıda kitabımız vardı. Ülkü dergisini, Karagöz, Anadolu, Vakit gibi gazeteleri dört gözle beklerdik. Köyümüzde, Esat Mahmut Karakurt, Kerime Nadir, Muazzez Tahsin gibi yazarların romanları çok okunurdu. Kerem ile Aslı, Leyla ile Mecnun, Köroğlu, Âşık Garip, Karacoğlan gibi halk kitaplarını daha çok severdik. Köy Enstitülü yazarların kitapları daha gün yüzüne çıkmamıştı."[369]

Eğitmen kurslarında, hafta sonları ve Cumartesi günleri eğlenceler düzenlenmiş, bu eğelencelerde ; kaval, saz, cura, gibi milli sazlar çalınmıştır. "18.7.1936 tarihinde Cumartesi akşamı yapılan program şöyledir:

1.Türk'ün manzumesi.

2.Türkü: bir öğrenci tarafından.

---

[367] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S.20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s.89.
[368] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, S. 20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s. 90.
[369] Feridun Bayram, **Eğitmenler, Öğrenmeyi Öğretme Ustaları**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999,s.72.

3.Bir marş; öğretmenler tarafından.

4. Sepetçioğlu oyunu.

5.Körebe oyunu.

6.Kaval: Gültekin grubundan Hüseyin

7.Zeybek oyunu: Bütün öğrenciler tarafından.

8.Sakarya Marşı.

9. İstiklal Marşı"[370]

Yine, 4.10.1936 akşamı, eğitmen kursiyerler, köy halkına değişik etkinliklerden oluşan bir program sunmuşlardır.Bu programın içeriği şu şekildedir:

1.Halka birkaç söz

2.Manzume (Usta inşaat talebesi tarafından)

3.Türklük manzumesi (Usta inşaat talebesi tarafında)

4.Çoban oyunu (Kars talebeleri tarafından)

5.Kırat türküsü, Sepetçioğlu, Zeybek oyunu.

6.Reşat Nuri'nin İstiklal Piyesi (kurs ve inşaat talebeleri müşterek) .

7.Zenci dansı ve helvası oyunu (kurs talebesi tarafından)

8.Komedi (İnşaat talebesi tarafından)

9.Alafranga güreş (inşaat talebesi tarafından)

10.Çuval yarışı.

Program gece saat yirmide başlamış, gece 23' te bitmiştir. [371]

Kusrslardan mezun olan eğitmenler, görev yaptıkları köylerde de "Köy Tetkikatlarını"sürdüşmüler, yörenin manilerini, türkülerini ve hikâyelerini derlemişlerdir. Örneğin, Manisa Paşa köy İlkokulu eğitmeni Hüseyin Uzunoğlu, görev yaptığı Paşa Köy civarındaki manileri derlemiştir. Bu manilerden birisi şudur:

Velespiti yağladım,
İstasyona yolladım,
Yârim askere giderken,
Mendil ile yolladım."[372]

---

[370] **Kültür Bakanlığı Dergisi,** S.20/1, Sonkanun (Ocak)1937,s.37.
[371] **Kültür Bakanlığı Dergisi,** S.20/1, Sonkanun (Ocak) 1937,s.197.
[372] D.Topaloğlu, "Paşaköy Manileri",**Gediz Dergisi**, (Aylık, Manisa Halkevi Dergisi,) S.77, 2 Teşrin (Kasım) 1944,s.10.

Eğitmenli köy okulundan mezun Feridun Bayram, tarih ve coğrafya derslerini nasıl işlediklerini şöyle anlatmaktadır: "Eğitmenli Köy Okulları'nda öyle tarih coğrafya dersleri olmazdı. Birinci yıl, ikinci yıl, üçüncü yıl kitaplarımızda üç bölüm bulunurdu…okuma parçası tarihsel bir olaydan söz ediyorsa o olayla ilgili bilgisi olabilecek yaşlılara giderdik. Bunlar genellikle Birinci Dünya Savaşı'na, Çanakkale, Kurtuluş Savaşlarına katılmış olanlar olurdu. Anılarını büyük bir çoşkuyla anlatırlardı. Biz bu anlatılanları yazıya dökerdik. Bazılarımız şiirleştirirdi. Canlı kaynakları okula çağırırdık. Çelemen dayı Yemen çöllerinde çektiklerini anlatırken gözyaşları aksakallarından dökülürdü."[373]

Eğitmen Kurslarında, kültür derslerinde ele alınan konular değerlendirildiğinde, bu derslerde eğitmen adaylarına öncelikle milli bir ruh verilmeye çalışıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca kursiyerlerin bazı kültürel etkinlikler sırasında "Teoman, Sakarya, Dumlupınar, Attila, Oğuz" aldıkları grup isimleri de bu tespiti doğrulamaktadır.[374]

2.4. Eğitmenlerinin Derslerde Kullandıkları Araç ve Gereçler

Köy eğitmenleri, ders araç-gereçleri bulmakta zorluk çekmişlerdir**.** 1937'den 1941'e -Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği dönemine kadar- eğitmenlerin derslerde herhangi bir resmi kaynağı kullanmadığı kullanılsa bile yok denecek az olduğu anlaşılmaktadır. Öyle ki, eğitmenler derslerde, tebeşir bulmakta bile zorlanmışlar, dağlardan topladıkları beyaz taşları tebeşir olarak kullanmışlardır.[375]

1941 yılında, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde eğitmen kursları ile ilgili olarak bazı düzenlemeler yapılmıştır**.** Bu düzenlemelerde birisi, 1941 yılında İlköğretim Genel Müdürlüğü tarafından "6. devre eğitmen kurslarına alınacak eğitmen namzetlerine dair bir genelgedir. Bu genelgeye göre;

1.Bundan böyle eğitmenler tercihen kendi köylerine verilecektir

2.Köyünde evvelce açılmış okul ve öğretmenler bulunanlar, kendi köylerine en yakın ve durumları eğitmen verilmesini icap ettiren köylerde çalıştırılacaklardır.

---

[373] Bayram **a.g.e**., s.79.
[374] **Kültür Bakanlığı Dergisi,** S. 20/1, Sonkanun (Ocak) 1937, s.95.
[375] Bayram**, a.g.e.,**s..81.

3.Eğitmenlerin çalışacakları köy okullarına bu yıl okulun talebe sayısı elliyi geçmemek üzere köyün 9,10,11,12,13) yaşındaki çocukları alınacaktır. Öğrenci sayısı 50'yi geçmesi durumunda 9 yaşındaki çocuklar alınmayacaktır.[376]

Bu genelgeden sonra eğitmenler ya kendi köyünde ya da köyüne yakın başka bir köyde görev yapmaya başlamıştır. Saffet Arıkan'ın Bakanlık yaptığı dönemde öğrencilerine nasıl ders anlatacağı ile ilgili herhangi bir kılavuz kitap temin edemeyen köy eğitmenleri, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde (1941) "Öğretmen İçin Yazılan Kılavuz" kitaplardan yararlanmışlarır.

Kılavuz kitapçıkta eğitmenlerin şu hususları göz önünde bulundurmaları gerektiğinin altı çizilmiştir: "Her gün derslerden önce temizlik yoklaması yap ve temizliğini tam yapmamış olan çocuklara okulda kendi gözünün önünde temizlik yaptır. Her sabah okulun bahçesini ve odalarını çocuklara temizlet, camları, sıraları sildir. Derslerin ne zaman başlayıp ne zaman biteceğini gezici başöğretmenden öğren ve bir cetvel yap, okula as. Mümkün olduğu kadar çocukların kendi hatalarını kendilerine düzelttir. Ders esnasında, bahçede, kırda, sokakta çocukların söğüp saymamalarını, bir birlerine iyi muamele etmelerini temine çalış. Çocukları mümkün olduğu kadar çok konuşturmağa ve serbest alıştırmaya gayret et. Ufak tefek kusurları olursa bir daha yapmamalarını tembihle ve affet. Her şey çocuğu cezalandırmaya kalkışırsan şımartırsın. Her fırsat buldukça geçmiş dersleri tekrarla. Zira, ne kadar çok tekrarlarsan çocukların kafasına o kadar iyi yerleştirmiş olursun. Çocuklara bir yazı yazdırırken, bir hesap yaptırırken veya bir yazıyı okuturken daima aralarında dolaş; doğru yazmalarını doğru hesap etmelerini ve okunan yazıyı takip etmelerini temin et. Her zaman iyi bilenlere soru sormak ve hep onları tahtaya kaldırmak doğru değildir. Bilene de bilmeyene de sor, konuştur ve alıştır. Bileni de, bilmeyeni de tahtaya kaldır, yazdır ve öğret." [377]

Aritmetik, matematik derslerinde de yine köylünün işine yarayacak, eğitmenden mezun olan öğrencilerin köyde hesap işlerini kolaylaştıracak bilgiler verilmesine, özen gösterilmiştir. Bunlardan bazı uyarılar da şu şekildedir: "Sayılacak şeyleri saydırmadan, ölçülecek yerleri ölçtürmeden ve hesapları yaptırmadan önce

[376] **T.C.Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi,** c.3, S.107, s.99.
[377] T.C. Maarif Vekilliği, **Köy Eğitmenleri İçin İkinci Yıl Öğretim Kılavuzu,** Maarif Matbaası, Ankara 1941, s. 3–4.

çocuklara göz kararı tahmin ettir. Ondan sonra saydır, ölçtür ve hesaplat. (Böylece çocuklar sonunun ne çıkacağını, önceden düşünmeğe alışırlar.) Hesapların çoğunu ezberden yaptır. Yazı ile yaptıracaklarını bile ilk defa ezberden, sonra yazı ile yaptır. Çünkü çocuklara en çok lâzım olacak hesap, ezber hesaptır. Buğday, arpa, yumurta, odun, kömür, sabun, tuz, şeker, tavuk... Vesaire gibi köylünün alıp sattığı şeylerin pazarda, şehirde veya köyde kaça alınıp satıldığını çocuklarla beraber sorup öğrenin, Sonra yine beraberce bunların fiyatlarını gösterir bir cetvel yapıp okula asın. Her sabah ayın adını, kaçı olduğunu ve günün adını çocuklara yazdır. (9 Mart salı... gibi) okulda takvim varsa her gün bir yaprağını çocuklara sıra ile koparttır. Her satın aldıkları şeyi çocuklara yazdır, böylece onları harcadıkları paranın hesabını tutmağa şimdiden alıştır. Okula para ile aldığınız şeyler için de çocuklarla birlikte bir defter tutun".[378]

Eğitmenlerin asıl işi şüphesiz köy çocuklarına okuma yazma öğretmekti. Bunun yanı sıra diğer kültür derlerinin pratik olmasına özen gösterilir, köyün eğitim ve öğretime dönük bütün imkânlarından faydalanılırdı. Köy eğitmeninden mezun bir yazarın bu konu ile anlattıkları şöyledir:

"Yurt ve yaşama bilgisi derslerimizde, kooperatif yönetiminden ülke yönetimine her şeyi tartışırdık. Kış günlerinin en zevkli oyunlarından biri, haritada çeşitli ülkeleri, başkentlerini, ülkemizin, illerini, ilçelerini, dağlarını, göllerini hızlı bulup göstermek olurdu. Bir benzerini de ülkemizin yöneticileri için uygulardık. Cumhurbaşkanı, başbakan, bakanlar ve ilimizin saylavlarına sorulur söylenirdi. Değişik ülkelerin devlet başkanlarını da sayıp dökerdik. Bunlar kendi aramızda geliştirdiğimiz oyunlardı. Bir gün derste TBMM'den yasalardan söz edildi. Bu konuda pek bilgili değildik. Eğitmen bizi topladı ve doğruca köy muhtarlığına gittik. Kerpiç bir duvarın dibine dizildik. Karsızda muhtar olan saatçi Mehmet vardı. Elindeki iki küçük kitabı bize gösterdi ve "Bu anayasa, bu da köy kanunu" dedi. Önce Anayasayı sonra da köy kanununu anlattı. Anayasanın bazı maddelerini ve köy kanunun pek çok maddesini bize okuttu. Ana-

[378] Ziraat ve Maarif Vekillikleri Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı**, Köy Eğitmenleri İçin İkinci Yıl Öğretim Kılavuzu,** 1941 Ankara, Maarif Matbaası, s.5.

asanın nasıl yapıldığını, köy kanunu ile farkını, köy kanununun *ıs* işe yaradığını da bildiği kadarıyla anlattı."[379]

Uygulanan her dersin, köyde işe yarayacak pratik sonuçları olmasına özen gösterilmiştir. Örneğin, matematik dersi köyün tarlalarını ölçmeye yarayacak biçimde ele alınıp işlenmiştir. Ferdidun Bayram'ın bu konudaki anlattıkları şöyledir: "Uzunluk ölçülerini iyice öğrenmiştik. Hepimizin milimetresine kadar bölmeli cetvellerimiz grupların da iplerden yapılmış dekametreleri, hektometreleri vardı. Dersliğimizin, okulumuzun, eni, boyu, yüksekliği, bahçemizin eni, boyu köyümüzün yolları ölçülüp yazılmıştı. Ölçme işlerinden önce tahminler yapılıyor, gerçek ölçülerle karşılaştırılıyordu. Okulumuzun, köyümüzün krokileri çıkarılmıştı. Hatta köyümüzün dağlarını, derelerini, yollarını, çeşmelerini gösteren, harita kadar güzel ve gerçeğe yakın bir krokisini yapıp duvarımıza asmıştık… Löbüt'ün tarlasını köşelerine taşlar yerleştirerek ölçmüştük, yedi dönüm tahmin vardı."[380]

1936 yılında başlayan Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları'nın müfredat programlarında ağaç ve maden işleri gibi "atölye dersleri" de vardı.[381]

2.5. Ankara Çevresindeki Eğitmenli Köylerin Öğrenci Durumu

Eğitmenler mezun olduktan sonra, tayin oldukları köylerde çalışmaya başlamışlardır. Ankara civarındaki köylerde görev yapan eğitmenlerin, çalıştıkları köylerdeki nüfus ve öğrenci durumu şu şekildeydi: [382]

[379] Bayram, **a.g.e**.,s.85.
[380] Bayram, **a.g.e**.s. 93.
[381] **Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı,** Ziraat ve Maarif Vekilleri Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, İstanbul 1941,s.19.
[382] **Kültür Bakanlığı Dergisi,** S. 20/1, Sonkanun (Ocak)1937,s.149–150

BAĞLUM BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Solfasol	130	329	382	711	80	40
Evedik	28	112	83	195	15	20
Kapaklı	12	-	-	83	16	7
Kakacık	48	155	168	323	34	33
Ovacık	35	121	126	247	29	18
Saray	34	120	108	228	30	26
Mahmudiye	27	50	58	108	20	19
Kösrelik	20	59	57	116	14	8

ETİ MES'UT BÖLGESİ (PEÇENEK)

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Ergazi	40	128	155	282	24	15
Kutuğun	40	171	156	317	19	17
Alacaatlı	35	121	123	244	38	-
Bağlıca	45	143	116	259	28	23
Elvan	30	96	82	178	21	12
Sincan	40	150	152	302	18	15
Eryaman	30	98	89	187	27	20
Yuva	80	247	223	470	50	20
Susuz	70	243	212	455	32	25
Teşrek	37	96	90	187	25	25
Orhaniye	69	297	321	618	88	-

FETHİYE KÖYÜ BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
İlyakut	37	117	115	232	25	20
Mülk	56	148	155	302	38	25
Fethiye	132	244	237	481	53	40
Kışla	10	56	49	105	11	15
Bitik	24	98	56	154	19	20
Kınık	10	61	63	124	23	23
Balâcemşit	23	82	88	170	15	15
Emir	22	77	101	178	22	30

HALKAVUN BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Kazan	9	27	29	56	9	15
Halkavun	26	115	110	225	44	28
Balâkayı	11	43	53	96	15	18
Yılbant	12	46	49	95	15	15
Sancar	42	142	152	294	23	35
Ahi	62	201	236	437	40	44
Yasıveren	67	181	204	385	32	37
Alpavut	27	79	85	164	22	30

ORHANİYE BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Osmaniye	22	55	61	116	20	16
Polatlar	31	114	118	232	20	15
Çimşit	15	87	73	160	18	22
Peçenek	37	161	182	343	30	25
Saraycık	20	52	36	88	18	15
Çoğlu	20	69	57	128	18	25
Akçaören	-	-	-	285	21	22
Bucuk	100	184	216	401	56	45

KÜÇÜKYOZGAT BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Yenişeh	175	450	513	963	75	20
Kayadibi	108	323	319	642	45	30
Edige	21	88	83	171	20	12
Odabaşı	76	268	273	541	41	30
Karacahasan	85	264	303	567	40	25

TATLAR BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Kavaklı	55	172	202	374	45	40
Tatlar	45	132	136	268	43	44
Karaağaç	40	-	-	168	29	39
Peçenek	60	477	258	735	60	65
Karapürçek	80	302	313	615	54	69
Aydıncık	46	113	106	219	35	32
Nenek	60	160	195	355	42	32

TAŞPINAR BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Balgat	37	176	143	319	21	25
Hacılar	49	134	118	252	30	20
Taşpınar	110	145	168	313	40	27
Ballık	64	86	88	174	27	-
Karakusunlar	25	94	89	183	28	20
Tulumtaş	44	186	185	371	45	30
Yalıncak	25	121	89	210	27	22
Lodomu	65	172	128	300	32	24
İncik	23	82	80	162	23	15

YAKUPABDAL BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Yakupabdal	70	318	300	618	53	30
Bursal	41	132	128	260	42	25
Virancık	33	131	132	263	35	30
Karataş	50	168	178	364	35	37
Mühye	50	234	205	439	35	29
Üreğil	20	-	-	106	18	20
Araplar	30	-	-	176	36	32

YEREGÖMÜ BÖLGESİ

Köyün Adı	Hane sayısı	Nüfus sayısı		Yekûn	Gündüz Talebe sayısı	Gece Talebe sayısı
		E	K			
Yeregömü	205	481	572	1053	53	-
Oltan	84	300	287	587	63	26
Gökler	132	393	423	816	25	-
Tekke	62	116	109	225	36	40
Kayı	83	-	-	410	45	31
Başayaş	69	124	160	284	23	40
Başbereket	49	131	201	332	32	26
Ilıca	52	133	172	305	29	30

Bütün bölgelerdeki gündüz talebe sayısı 2518, gece talebe sayısı ise 1942'dir. Dolaysıyla bütün bölgelerde öğrenci genel toplamı 4510'dur. [383]

2.5. Eğitmen Kursları İle İlgili Bir Değerlendirme

Eğitmenlilk kurslarının ilk mezunlarına diplomaları, Ankara Gazi İstasyonu İlkokulunda, Bakanlar Kurulunun tüm üyelerini katıldığı bir törende, İçişleri Bakanı

[383] **Kültür Bakanlığı Dergisi,** S.20/1, Sonkanun (Ocak) 1937, s. 151

Şükrü Kaya tarafından verilmişti. Şükrü Kaya: " Kolomb'un yumurtasını bulup yerine oturtmuş olduk" demekteydi. [384]

Dönemin, eğitimci yazarlarından ve bir Eğitmen Kursu müdürü olan Ferit Oğuz Bayır'ın, kursunun faaliyetlerini ve eğitmenlerle ilgili gözlemlerini şöyle anlatıyordu: "Köylerimizde çalışma durumumuz gittikçe aydınlanıyor. Geçinmemiz de fena değildir. Her ay, başöğretmenlerimiz maaşımızı ayağımıza kadar getiriyorlar. Tarım Bakanlığı bize 100 kilo buğday, 100 kilo arpa verdi. Köylüler de verilen ekinleri köyün ortak malı olan araziye kendi hayvanlarıyla imece yapıp ektiler. Burada çok kış olmadı. Biraz olsa da hoş gördük, yani ağlanacak kadar değil..."[385]

Bir başka eğitimci**-** yazar Kazım Nami Duru**,** Manisa Horozköy Eğitmen Kursu ve eğitmenlerin faaliyetleri ile ilgili değerlendirmelerini şu şekilde anlatmaktadır:

"Ertesi gün (Horosköyü) ne gittim. Bu, vakarlı arkadaşları bir de iş başında çalışırken görmek istedim. Bir kısmını atölyede buldum. Bu atölyede marangozluk, bir köşesinde, tenekecilik yapılıyordu…Eğitmenlerden biri Türk yurdu haritası üzerinde İstiklâl Harbi'nin tarihini gösteriyordu. Birinin eksiğini öteki tamamlıyordu; suallerime sıkılmadan, yılışmadan cevap veriyorlardı. Eğitmenlerden tatlılık ve hoşnutlukla ayrıldıktan sonra, yakındaki fidanlığa gittiğimizi, orada eğitmenler için yapılan ziraat dersleri binasını gezdiğimizi, şunu bunu anlatmaya ne vaktim, ne de yer müsaittir…

Erler arasından seçilerek yetiştirilen bu eğitmenleri köylerde iş başında da görmek lâzımdı: Birkaç ay sonra Ankara'nın on sekiz kilometre kadar kuzeyinde Saray köyüne gittim. Başlarında eğitmen ile otuz kadar kız erkek köylü çocuğunun çayırda toplandıklarını gördüm. Bunlar, biraz daha garpta.-görünen (Mahmudiye) köyünün çocukları idi. O günkü ders üniteleri "Köy ve köy sınırları" olduğu için, tarlalar arasında geze geze bu köye kadar gelmişlerdi; Sarayköy'de arkadaşlarını bekliyorlardı. Onlar da, eğitmenleriyle koşa koşa geldiler…"[386]

---

[384] Ergün, **a.g.e**., s.212
[385] Ferit Bayır,**Köyün Gücü**, Ankara 1971,.s.144
[386] Kazım Nami Duru, " Bir Eğitmen Kursunda", **Gediz** (Manisa Halkevi Dergisi),c.2, sayfa: 98

Eğitmen Kursları İle ilgili bir değerlendirme yapıldığında şu sonuçlar çıkarılabilir:

1.Bazı araştırmacılar tarafından Köy Eğitmen Kurslarının, Köy Enstitülerinin çekirdeğini oluşturduğu, ya da Köy Enstitülerinin Eğitmen Kurslarının devamı olduğu konusu dile getirilmiştir. Kanaatimizce bu hüküm yanlış olup, aralarında bazı farklılıklar vardır:

2.Köy Eğitmen kurslarının adayları yaşları 20 yi geçmiş, evli çoluk çocuk sahibi kimselerdir. Buna karşılık Köy Enstitülerinin adaylarının yaşları çocuk denecek kadar küçüktür.

3**.**Eğitmenlik Kursları araç-gereç imkânlar açısından Köy Enstitülerinden çok geri durumda olup bazı zamanlar tebeşir bulmak bile problem olmuştur. Oysa, Köy Enstitülerinin araç-gereç imkanları daha geniştir.

4.Eğitmen Kurslarında müfredat programında kültür derslerinde özellikle milliliğe dikkat edilmiş, yabancı unsurların girmemesine özel bir itina gösterilmiştir.

Dönemin eğitimcilerinden, Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın Talim Terbiye Kurulu üyesi Halil Fikret Kanat, Eğitmenlere "milli bir terbiye" verilmesi gerekliliğinden hareketle "Milliyet İdeali ve Topyekün Milli Terbiye" başlıklı eserini, Eğitmenlik Kurslarının başlamasından sonra Saffet Arıkan'a sunmuştur.

Kanad'ın eğitmenlere verilmesini öngördüğü temel karekter: "milliyetçi, demokrat ruhlu ve idealist; köye ve köylüye derin ve samimi bir sevgi ile bağlanmış, temiz ahlaklı" olması şeklindedir. Fikret Kanad'ın fikirlerinin Saffet Arıkan tarafından dikkate alındığını; Eğitmenlik kurslarında uygulanan müfredat programlarındaki millilikten anlayabiliyoruz.[387]

Oysa Köy Enstitülerinde, hümanist ve farklı bir kültür anlayışı öğrencilere verilmeye çalışılmıştır. Köy Enstitülerinin kurulmasında emeği olan M. Emin Soysal, İsmail Hakkı Tonguç'un enstitülerde izlediği eğitim politikasını eleştirmiştir. "İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri (1945)" adlı eserinde eğitmenlerle ilgili tenkitleri şunlardır:

---

[387] Kafadar, **a.g.e**.,s.283. H. Fikret daha sonra kurulmasını teklif ettiği Köy Öğretmen Okullarında; köy kalkınmasının ekonomik yönden daha çok kültürel olarak başarılabileceğinin altını çizer. Yeni tip öğretmenlerin köy çocuklarına "milli ve içtimai ve kültür kıymetlerini" verebilecek şekilde yetiştirilmesi gerekliliği üzerinde ısrarla durur. **A.g.e**. s.286.

1.Eğitmen yetiştirme 1936–38 yılarında Atatürk döneminde takip edilen siyaset terk edilerek Köy Enstitülerine bağlanan bu kurslar, daha çok Enstitülerin inşaat işlerini gören birer ikinci sınıf kurum haline getirilmiştir.

2. Kanunlarda gösterilmesine rağmen -devlet tarafından dönemin iktidarınım gerekli desteği vermemesinden dolayı- eğitmenler köye ve köylüye rehber olma özelliklerini yitirmişlerdir.

3. Eğitmenleri, iş başında yetiştiren başöğretmenler Tonguç'un uygulamaları ile ilköğretim müfettişleri durumuna getirilmişlerdir.

4. Eğitmenli köy ilkokullarının müfredatları, programları, ders kitapları yeterince düşünülüp, yenilenmemiştir. "Böylece Eğitmenler eğitim öğretim işlerinde desteksiz bırakılmışlardır".[388]

Sonuç olarak, Köy Eğitmenlik Kurslarına bir çok bakımdan Köy Enstitülerinin devamı denilemez.

3.Türk Tarihi, Dili ve Kültürü İle İlgili Çalışmalar

Kültür Bakanı Saffet Bey'in sadece eğitimle değil aynı zamanda kültür konuları ile ilgili de çalışmaları olmuştur. Bunlardan en önemlilerinden birisi de tarih ve antropoloji ile ilgili çalışmalarıdır.

3.1. Tarih Çalışmaları ve "Türk Tarih Tezi"

"Türk Tarihinin ve Türk dilinin incelenmesi Atatürk'ün severek meşgul olduğu konulardandır. 12 Nisan 1931'de Türk Tarih Tetkik Cemiyeti'ni kurmuştur. Türk Tarihinin Osmanlı öncesi dönemi, hem Anadolu'nun hem de Orta Asya'daki eski Türk yurdunun incelenmesini amaç edinmiştir. Anadolu üzerindeki Yunan emellerinin söndürmek amacıyla bir tarih tezi geliştirilmiş, bu tez üzerinde 2–11 Temmuz 1932 tarihinde Ankara'da bir kongre toplanmıştır". [389]

Bu kongrede, Türk medeniyet tarihi, Türk ırkının antropolojik yapısı, Türk dili ve edebiyatı ile alakalı bildiriler yayınlanmıştır. Etilerin ve Sümerlerin Anadolu'da yaşayan Türk milletinin atası olduğu, yeryüzünde mevcut tüm uygarlıkların Türkler tarafından kurulup geliştirildiği, Türkçenin bütün dillerin kökenini ve kaynağını

[388] M. Emin Soysal, **İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri**, Bursa 1945, s.3–8.
[389] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994,s.148.

oluşturduğu varılan sonuçlar arasında idi.[390]

Atatürk'ün o yıllarda yerli-yabancı tarih ve dil alanındaki bilim adamlarını seferber ederek ve tarihi belgeleri de ortaya koyarak , yapmaya çalışıtığı şey, Türk milletine en eski medeniyetlerin sahibi milletler soyundan geldiği gurunu vermek, ve ve onun Osmanlı saltanatının "inkıraz" devrinden kalma aşağılık duygularından kurtulmasına yardımcı olmaktır.[391] Bu çalışmaların temel hedefi , Türk'ü yüzyıllardır, Batı medeniyet'i ve Avrupa karşısında kapıldığı aşağılık duygusundan kurtarmaktır.

2–11 Temmuz 1932 tarihinde toplan Birinci Türk Tarih Kongresi Kongresi'nin açış konuşmasını yapan Maarif Vekili Esat Bey yapmış, Türk Tarih Tezi'ni şu cümlelerle anlatmıştır. "Türkler Anayurtları olan Orta Asya'da Yontma Taş Devrini milâttan 12000 sene evvel geçirdikleri halde Avrupalılar ancak 5000 sene daha sonra bu devirden kurtulabilmişlerdir…Türkler, Orta Asya'dan yayıldıktan sonra gittikleri yerlerde ilk medeniyeti neşretmiş ve böylece Asya'da Çin, Hint ve mukaddes yurt dedikleri Anadolu'da, Eti, Mezepotamya' da Sümer , Elam ve nihayet Mısır, Akdeniz ve Roma medeniyetlerinin esaslarını kurmuşlar ve bugün yüksek medeniyetlerini takdir ve takip ettiğimiz Avrupa'yı o zamanlar mağara hayatından kurtarmışlardır. Muhaceret yolları üstünde ve muhacir kafilelerinin yerleştikleri yerlerde eskiden beri dünya âlimleri tarafından yapılmış ve yapılmakta bulunmuş olan arkeoloji, antropoloji ve Etnografi tetkiklerinden birçok Türk kavimlerinin birbiri ardınca Avrupa'nın her tarafına yayıldıkları ve ilk medeniyeti yaydıkları ve buralara Türk Anayurdu olan Orta Asya'dan geçtikleri anlaşılmıştır." [392]

Türk Tarih Tezi ile Atatürk, Batı'nın dünya tarihi, Türkler ve Türk halkı hakkındaki görüşlerine tepki gösterirken, aynı zamanda da Türkiye ile Batı'yı birbirine yaklaştırmaya çalışmaktaydı. "Şöyle ki; Orta Asya ve medeniyeti, sadece Türkler için değil ve fakat bütün insanlık için ortak kaynak sayılıyordu. Böylece, Türkiye'nin almak ve ulaşmak istediği Batı medeniyetinin kökleri, eski Yunan'a değil, Hitit, Mısır, Mezopotamya yoluyla Orta Asya'ya götürülerek, Türklerle Avrupalılar arasında

---

[390] T.C. Maarif Vekâleti, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Münakaşalar**, İstanbul 1932, s. 12.
[391] Yakup Kadri Karaosmanoğlu, **Politikada 45 Yıl,** İstanbul 1999,s.112.
[392] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev ve Demeçleri,** c. II., Ankara 1946, s.92.; Hilmi Yavuz, **Osmanlılık, Kültür, Kimlik**, İstanbul 1996,s.14.

müşterek bir takım bağlar kurabilecekti. Bunun sonucu, dünyada medeniyetin tekliği fikrine varılarak, bu medeniyet içinde Türklerin de rahatlıkla yer alabileceği söylenebilecekti. Ayrıca, Türk Tarih tezinde Osmanlılara ve Selçuklulara fazla yer verilmeyerek, Türklerin Avrupalılar arasındaki tarihi münasebetler, tarihin yazıldığı kanın kuru olduğu veya hiç kanın bulunmadığı dolayısıyla intikam duygusunun mevcut olmadığı devirlere götürülmek istenmiştir. Bununla, son bin yıllık Islâm-Hıristiyan zıtlığı ve düşmanlığı unutturularak, dini telâkki dışında Avrupa ile medeni münasebetler kurulabileceği düşünülüyordu. Bu konuda, laiklik anlayışının etkisi gayet açık bir şekilde, kendisini göstermektedir." [393]

II. Türk Tarih Kongresi, 20 Eylül 1937'de Saffet Bey'in başkanlığında toplanmış ve dönemin basınında da şu şekilde yer almıştır: "II. Türk Tarih Kongresi Atatürk'ün huzurunda açıldı. Kongre reisliğine seçilen Saffet Arıkan'ın nutku: Türk Tarih Kurumu'nun amacı yalnız Türk kültürünü araştırmak değil. Biz o çalışmanın kıymetini ve önemini yüreyerde Medeniyet hayatına ermiş bulunan milletlerin orijinal varlıklarını ve kültürlerini arayıp meydan çıkarmasında görüyoruz"[394]

II. Türk Tarih Kongresi'nin başkanlığını ve açılış konuşmasını Kültür Bakanı Saffet Arıkan yapmıştır. Konuşmasında, Türk Tarih Kurumu'nun amaçlarına da dikkat çeken Saffet Bey, Kurumun yapacağı araştırmaların bilimsel bulgulara dayanacağını; özellikle arkeoloji, fiziki antropoloji ve eski dillerin incelenmesi gibi çalışmaların tüm pozitif bilimlerin yöntemlerinin esas alınarak yapılacağından bahsetmiştir. Bu dallarda yapılacak araştırmalar tarih öncesinin olaylarıyla bağlantılı olacak ve Türk Tarih Tezi'nin doğrulanmasını sağlayacaktı.

Konuşmasının devamında, Arıkan "Hurafeler, dini ve siyasi incizaplarla yazılmış eserler, indi mülahazalar ve mütealalar, Türk Tarih Kurumu için kıymet almaktan uzak tutulur. Eğer o gibi eserler okunuyor ve o gibi iddialar dilleniyorsa bu ancak, eserlerini, iddialarını yüreyer üniversitelerine kadar sokabilmiş olanların ne gibi fikir ve hisler altında yürüdüklerini anlayarak, bugünkü ve gelecek nesle ilimde temiz ahlak dersi verebilmek hazırlığı içindir… Yüreyer[395] medeni âlimleri bu işe çoktan başladılar. Ve

[393] Bayram Kodaman, "Atatürk ve Tarih", **Atatürk ve Kültür Atatürk ve Türk Kültürünün Unsurları** (Özel Sayı), Ankara 1982, s.13.
[394] **Ayın Tarihi**, I. Teşrin (Ekim) 1937, nr: 46, s. 28
[395] Bu sözcük günümüz sözlüklerinde yoktur. Muhtemelen anlamı "günümüzde" demektir.

türlü kıtalarda birçok kazılar, araştırmalar, buluşlar, yaptılar ve bunlardan fikir dünyasına faydalı vesikaları, ilim âleminin gözü önüne koydular; bunu tasrih ettikten sonra beyan etmeliyim ki Türk Tarih Tezi, yalnız kendisini son zamanlarda meydana çıkardığı arkeolojik ve antropolojik vesikalar değil, bütün dünya âlimlerinin daha çok evvel çıkarmış, oldukları vesikalarla teyit kabiliyetini bulmuştur".[396]

Türk Tarih Tezi'ne göre,

1.Tarihte uygarlığı kuranlar ve dünyaya yayanlar Brikesefal Orta Asyalılardır.

2.Anadolu'da bugün yaşayan Türkler, Mongol ırkıyla akraba değil, tıpkı Avrupalılar gibi beyaz Alpin ırktandır. Bugün Anadolu'da yaşayan Türklerle, Sümer Hitit gibi eski Anadolu uygarlıklarını kurmuş olan halklar ırk açısından akrabadırlar. Dolayısıyla kültürel bakımdan devamlılık söz konusudur. [397]

"Dünyada yüksek kültürün beşiği Türk ana yurtlarıdır ve o kültürü kuran ve bütün dünyaya yayanlar da Türklerdir. Arkeoloji irdelerlinin her gün bir kat daha aydınlattığı bu hakikat artık bir ipotez sayılmak devrini çoktan geçmiştir. 16. yüzyıla kadar bütün insanlığın, bilgi ahlak gibi bütün yüksek anlamları ile kültür bakımından durumu göz önüne getirilsin, bütün ulusların üstün bulunan ulus kimdi? Eğer tarih bir misal değil de bir hakikat ise, dünya tarihinin 16. yüzyılda insanlığının bütün yüksek değerlerinin oruntağı olarak ve bir güneş gibi dünyanın gözünü kamaştırarak en yüce katlarda paralayan varlık Türk ulusu idi."[398]

Ayrıca, Türk Tarih Tezi'ne belgeler bulmak ve araştırmalar yapmak için Mustafa Kemal Atatürk, Afet İnan'ı Cenevre Üniversite'sine gönderme direktifini Kültür Bakanlığı'na vermiştir. [399]

1932'de Esat Sagay'ın Maarif Vekilliği döneminde başlayan, Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın görev yaptığı dönemde devam eden, (1937) Türk Tarih Tezi ve Güneş- Dil

[396]Türk Tarih Kurumu Yayınları, Nr: 2, **İkinci Türk Tarih Kongres**i, İstanbul 20–25 Eylül 1937, Kenan Matbaası, İstanbul 1943,s.2.
[397] Süavi Aydın, "Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4:Milliyetçilik,** İstanbul 2002,İletişim yay. s.362–363.
[398] Aydın, **a.g.m**., s.356–367.
[399] Afet İnan, **Atatürk'ten Mektuplar**, Türk Tarih Kurumu Bas., Ankara 1989, s.27.

Teorisi' 1940'lardan sonra İnönü döneminde tarih kitaplarından çıkmış önemini yitirmiştir.[400]

Saffet Bey döneminde, Türk Tarihi ile ilgili olarak yapılan çalışmalardan birisi de Atatürk'ün girişimi ile Hasan Cemil Çambel, Afet İnan'ın, Şemsettin Günaltay, Fuat Köprülü, Mükrimin Halil Yinanç gibi tarihçilerin; Türk Tarih Kurumu, Genel Kurmay Başkanlığı, Vakıflar Genel Müdürlüğü gibi kurumların görev aldığı, Kültür Bakanlığı'nın başkanlığında "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir eserinin hazırlanmasına yöneliktir.[401]

Ayrıca bu bağlamda,"Türk Tarih Araştırma Kurumu Programının Avanprojesi" hazırlanmış olup bu projeye göre yapılması düşünülen çalışmalar şunlardır:[402]

a) Kutadgubilig, Babürname ve özellikle dili Arapça ve Farsça olan eserlerin çevrilmesi ve yayınlanması

b)Türk mimari eserlerinin fotoğraflarının çekilerek Kültür Bakanlığı'nca kamuoyunun bu konuda bilgilendirilmesi

c) Ankara, İstanbul, Bursa, İzmir'de çeşitli devirlere ve kültürlere ait eserlerin toplanarak, "Eski Eserler ve Abideler Merkezi"nin oluşturulması

d) Ülke içinde ve dışındaki önemli hafir ve keşif yerlerine seyahatler düzenlenerek bulunan tarihi eser ve abidelerin incelenmesi Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde kararlaştırılmıştır.[403]

Saffet Bey zamanında antropoloji alanında yapılan çalışmalar da hız kazanmıştır. 1935'te yapılan antropolojik kazıları, Kültür Bakanı sıfatı ile Saffet Arıkan da takip etmiş, bazısına katılmıştır. Aralık 1935'te "Yozgat'ın şimalinde bulunan Alacahüyük'ü Kültür Bakanı Saffet Arıkan da Türk tarih kurumu üyeleri ile birlikte katılmış, incelemelerde bulunmuştur".[404]

Heyet içerisinde, "Saffet Arıkan,'ın başkanlığında, asbaşkan Afet (İnan) ile Hikmet (Bayur), Muzaffer (Göker), Yusuf Ziya (Özer), Saffet Engin, Faik Reşit (Unat),

---

[400] Behar, **a.g.e**., s.189.
[401] Uluğ İğdemir, "Atatürk'ün buyruğiyle Türk Tarih Kurumu için Hazırlanan Bir Program Tasarısı",**Belleten,** c.XXVII, nr:108, Ekim 1963, T.T.K. Basımevi, Ankara 1963, s.642–645.
[402]Tasarının o zamanki karşılığıdır.
[403] İğdemir, **a.g.m.,** s.644.
[404] **Çığır,** 1 Kanun-u evvel (Aralık) 1935, S.33, s.46.

Ankara Lisesi tarih ve Coğrafya öğretmenleri de bulunmuş, heyeti, Alaca Höyük'te, Dr. Hamit (Koşay) ve Arkeolog, Remzi Oğuz (Arık) karşılaşmıştır.[405]

Saffet Bey zamanında gerçekleştirilen kültürel çalışmalardan biri de Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi'nin kurulmasıdır**. "**Topkapı Sarayı Müzesi direktörü Tahsin Öz, 29 Ekim 1938 tarihinde "Kültür Bakanlığının yüksek emir ve irşatları ile ilk arşiv de, müzemizde kurulmuş oluyor" demektedir[406]

Topkapı Müzesi Arşivi 1935 senesinde, aynı zamanda İstanbul milletvekili olan "İstanbul Müzeleri Genel Direktörü, Halil Ethem (Eldem)" tarafından Yeni Kütüphane' ye (Sarayın en eski mebanisinde olan Ağalar Camii) nin bir köşesine konulmuştur.

Kültür Bakanı Saffet Arıkan, 1937 Şubat'ında Topkapı Sarayı Arşivi Müzesi ilgili olarak gerekli çalışmaları yapması için arşiv uzmanı olarak Macar Arşivisti Fekete Lajostu getirtmiş "mütehassıs, fişleri tertibe başlamıştır."[407] Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi ile ilgili çalışmalar Saffet Bey döneminde başlamıştır.

3.2. III. Dil Kurultayı ve Güneş –Dil Teorisi.

Güneş Dil Teorisinin ortaya atılması ve tartışmaları, Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olduğu döneme (1936–1938) rastlamaktadır. 1934'te yapılan İkinci Dil Kurultay'ında yabancı sözcüklerin Türkçe' den atılarak yerine Türkçe karşılıklarının bulunması ve kullanılması ile ilgili çalışmalar başlamıştı. 1935 yılında yapılan CHP'si Kurultayı'nda Atatürk çok "arı" bir dille konmuş, "vatandaş, Türkçe konuş" kampanyası açtırmıştır.[408]

Türk dili ile ilgili çalışmaları 1936 yılında, Prof. Dr. Nemci Dilmen tarafıdan yürütülmüştür. III. Dil Kurultayı'na, Türk Dil Kurumu Başkanı sıfatıyla katılan Saffet Arıkan, açış konuşmasını yapmış ve özetle şunları söylemiştir: "Türk dil çalışmaları bir yandan ilim dünyasına Türk dilinin şimdiye kadar tanınmamış olan yüksek varlığını yalnız Ural- Altay değil İndo- Öropen ve Hamito- Semitik adları anılan bütün kültürel dillerin de ana kaynağı olduğunu tanıtmak, bir yandan yurt içinde yazı ve bilgi dili halk ve konuşma dili arasında elden geldiği kadar çok ve çabuk yakınlık ve bağlılık yaratmak

---

[405] **Ayın Tarihi**, nr:23, II. Teşrin (Kasım) 1935, s.49. Ayrıca bkz. Afet İnan, **Atatürk'ten Mektuplar**, Türk Tarih Kurumu bas. Ankara 1989, s. 22. "Kültür Bakanı Saffet Arıkan'la Türk Tarih Kurumu' ndan bir heyet kazı yerini görmeye gittik ve bulunan eserleri olduğu gibi mezarlarında gördük."
[406] (y.y.), **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu**, Devlet Basımevi, İstanbul 1938, s.3
[407] **Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu**, İstanbul 1938, Devlet Basımevi, (y.y.), s.III.
[408] Mustafa Ergün, **Atatürk Devrimi Türk Eğitimi**, Ocak yay.,Ankara 1997,s.163.

gibi iki yüksek ödevi üzerine almıştır. Birinci ve İkinci Dil Kurultayları daha çok pratik amaçlar üzerinde çalışarak kuruma yönergeler vermiştir. Bu Üçüncü Kurultay'ın konusu: Türk Dil Tezi'nin yani Güneş Dil Teorisi'nin bütün dünyaya tanıtılmasıdır. Fizyolojik, siyantifik ve lengüistik, esaslarla ortaya konan ve on aydan beri yapılan tatbiklerde şaşmaz bir ölçü olduğunu gösteren Yeni Türk Dil Teorisi bu Kurultay'da bütün incelikleri ile tartışılacağı" basında yer almıştır".[409]

Saffet Arıkan, konuşmasının devamında Güneş-Dil Teorisi'nin ne olduğunu şöyle izah etmekteydi: "Tarih yolculuğunda Güneş'ten ilham izlerine de en çok biz Türkler tesadüf ediyoruz. Türk ırkı kültürünü öyle bir yere kurdu ki orada Güneş ona en verimli oldu… Öz yurdumuz Anadolu'nun ilk kültürünü kuran cetlerimiz Etiler de Güneş'i sembolize ettiler. Türk Tarih Kurumu'nun Alacahöyük'te yaptığı hafriyatta bulunmuş olan muhtelif güneş kursları bu hakikatin inkâr kabul etmez vesikalarındandır. Elimizde bulunan tunçtan yapılmış bu güneş sembolü kurslar, Etilerin en eski devirlerine aittir. Türlü türlü hendesi şekillerle süslü olan bu güneş kursları Türk fikir ve sanat sembolü olarak tarihimizde önemli bir yer alacaktır." [410]

Bundan sonra, Yusuf Ziya Özer'in Güneş Dil–Teorisine destek veren tezinin yanı sıra değişik komisyonlarda dönemin dil bilimcileri, maarif dünyasının tanınmış isimleri çalışmalar yapmışlardır. Bunlardan bazıları: Abdülkadir İnan, Agop Dilaçar, Hasan Cemil Çambel, İsmail Hami Danişment, Jean Deny'dir.[411]

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde yapılan bu çalışmalar sonucu dilimize kazandırılan sözcük sayısı az değildir. Bunlardan bazıları: açı, boyut, uzay, gerekçe, kesit, konum, üçgen, dikey, yatay, iç bükey, dış bükey, çap, yarıçap, artı, eksi, yay, kiriş, çember, ikizkenar, paralel, yamuk, eşit, çarpı, bölü, oran, orantı, alan…Saffet Arıkan'ın da Kültür Bakanı olarak ara ara takip ettiği bu çalışmalar sonucunda elde edilen bu terimler, 1937-1938 ders yılına yetiştirilmiş, o yıldan itibaren de okullarda kullanılmaya başlanmıştır.[412]

Abdülkadir Karahan bir anısında, Atatürk'ün dil kurultayları ve Güneş Dil Teorisi konusunda yapılan çalışmalar sonucunda Türkçe'nin "özleştiriler" tarafından

[409] **Ulus,** 25 Ağustos 1936.
[410] **Ulus,** 25 Ağustos 1936, s.2.
[411] **Ulus,** 25 Ağustos 1936, s.2.
[412] (Komisyon)Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları**, Dil Devriminin 30 Yılı**, Ankara 1962,s.33.

çıkmaza girdiğini fark ederek Saffet Arıkan'ı bu konunun çözümü ile görevlendirdiğinin anlatıyor ve devam ediyor: "Kurumun ünlü özleştiricilerinden Bay Besim Atalay ile rahmetli Yusuf Ziya ve N. Hazım sık sık Çankaya'ya çağırılıyorlardı. Kurum başkanı rahmetli Saffet Arıkan dil devriminin bu aşırı "özleştirici"ler tarafından bir çıkmaza doğru sürüklendiğinin farkına vararak bu gidişi bir parça frenlemek amacı ile yeni bir çare düşündü. Saffet Arıkan'a göre, dil meselesinin iki yönü vardı: Devrim yönü ve akademik yönü. Devrim yönünün istekleri günün meselesi olan orta eğitim ve gazete dili konusu idi. Bu konuyu, Türkçede bulunmayan önek (prafix) ve bükün (reflexion) faraziyeleriyle kırk bin yıl önceki "anadil" fantezileri içinde yüzen "ulema"dan ziyade edip ve yazarların daha iyi başaracağına kanaat getirdi. Atatürk'e Falih Rıfkı ve o zevkteki yazarlardan, Dil Kurumu Merkezi dışında, "Osmanlıca'dan Türkçe'ye Karşılıklar Kılavuzu Komisyonu" kurmanın uygun olacağını arz etti. Bu komisyon, Osmanlı lügatini Türkçeleştirme işine memur edilecekti.

Atatürk, Saffet Arıkan'ın bu tavsiyesini uygun bularak Falih Rıfkı[413]'nın başkanlığında bir heyet kurması için Saffet Arıkan'a yetki verdi. Heyet kuruldu ve 24.12.1935 tarihinde cumartesi günü "Ulus" gazetesi yurdunda toplanıp işe başlandı**.** Saffet Arıkan'ın bu teşebbüsü Fevzi Çakmak ile İsmet İnönü'nün Atatürk'e "Paşam, konuşamaz olduk" diye şikâyete başladıkları günlere rastlamıştı. Bu "Kılavuz komisyonu" ile dil devrimi yeni bir deneme yoluna girmiş bulunuyordu."[414]

Mustafa Kemal Atatürk, kültür ve edebiyatın amacının ne olduğuna dair sorulan bir soruya verdiği cevabı, o sırada yanında bulunan Saffet Arıkan'ın dikte etmesini istemiş, Milli Eğitim Bakanlığı ve edebiyat öğretmenlerinin edebiyat derslerinde bu ilkeleri göz önünde bulundurmasını istemiştir. Atatürk'ün edebiyat dersleri ile ilgili ortaya koyduğu ilkeler şunlardır:

---

[413] "Maarif Vekilliğine gelen Saffet Arıkan, bizi anlayan bir arkadaştı. Atatürk'le konuşması pek cesaretli değildi ama bir de bizlerle bir deneme yapması acaba nasıl olur gibi telkinlerde bulunuyordu. Bir akşam Atatürk sofra bittikten sonra benim yanı başımdaki iskemleye oturmamı emretti. Dili bir çıkmaza saplamışızdır. Dedi. Sonra. Bırakırlar mı dili bu çıkmazda? Hayır, ama ben de işi başkalarına bırakamam. Çıkmazdan biz kurtaracağız dedi. O vakit Saffet Arıkan ile beraber yeni lügat komisyonu kurduk". Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** s. 477.

[414] İlhan Darendelioğlu, **Türk Milliyetçileri Kalemi İle Atatürk**, İstanbul 1961, s.28–29; Bernard Lewis, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1993,s.429–430.

"Kültür Bakanlığı edebiyat tedrisinde şu noktalara bilhassa ehemmiyet ve kıymet vermelidir.

a) Türk çoçuğunun kafasını fıtri yaratılışındaki dikkat ve itinaya göre tekevvün ettirmek.

b) Güzel muhafaza edilen, Türk kafa ve zekâlarını açmak, yaymak, genişletmek. Bu bilhassa Kültür Bakanlığının vazifesidir. Bununla birlikte Türk çocuklarının kafalarına müspet ilim maddi teknik mefhumlarını, yalnız nazari olarak değil, aynı zamanda pratik vasıtalarla da yetiştirmek.

c) Bir taraftan da Türk kafalarındaki kabiliyetleri, Türk karakterindeki sağlamlıkları, Türk duygularındaki yükseklik ve genişlikleri, kendilerini hiç zorlamadan, naturel bir tarzda ve olduğu gibi ifadeye onları alıştırmak. Bunlar yapılınca netice şu olacaktır: Türk çocuğu konuşurken, onun beyan ve anlatış tarzı, Türk çocuğu yazarken, onun ifade üslubu kendisini dinleyenleri, onun yürüdüğü yola götürebilecek kabiliyeti sayesinde, Türk çocuğu kendisini dinleyen veya yazısını okuyanları peşine takarak yüksek Türk ülküsüne iletebilecek, ulaştırabilecektir. Bu edebiyat telakkisi, böyle bir edebiyat tedrisi sayesindedir ki edebiyat medlulünden anlaşılan gayeye varmak mümkün olabilir".[415]

1.3. Saffet Arıkan Döneminde Neşriyat

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde eğitim-öğretim ve diğer alanlarda olduğu gibi neşriyat alanında da milli bir politika izlendiği görülmektedir. Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı sırasındaki Batı klasiklerinin tercüme edilmesine karşılık, bu dönemde tercümelerden daha çok yerli eseler yazılmış, neşriyat konusunda da milli bir siyaset gözetilmiştir.

Arıkan döneminde de her ne kadar çeviriler göze çarpıyorsa da yayınlanan eserlerde millilik konusunda daha hassas davranıldığı görülmektedir. Saffet Arıkan Milli Eğitim Bakanlığı görevini yürütürken aynı zamanda Türk dil ve tarih kurumunun da başkanıydı. Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı döneminde (1935-1938) Milli Eğitim Bakanlığı, TTK ve TDK'nun yayınladığı eserlerden bazıları şunlardır:

[415] Baha Arıkan, "Atatürk'e Göre Edebiyatın Amacı", **Atatürk Yolu Dergisi,** 1 Nisan 1959, S.2, s.7–9.

a) Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları

1935 yılı için bazı örnek eserler	**Yazarı**
1.Büyük Türk Filozofu Farabi'nin Eserlerinden Seçme Parçalar	Uzluk Oğlu Mehmet Farabi
2.Evliya Çelebi Seyahatnamesi	Hafız Mehmet Zılli İbn Derviş Evli
3.Mısır'ın Son Memlük sultanı Melik Tomanbay II. Adına Çorlu'da Bulunan Bir Kitabe	Halil Eldem Ethem
4.Onaltıncı Asırda İstanbul Hayatı (1553–1591)	Ahmet refik Altınay
5.Türk Büyükleri ve Türk Adları	Besim Atalay

1936 yılı için bazı örnek eserler	**Yazarı**
1. Adana'dan Gelen Vazo	Remzi Oğuz Arık
2.Ankara Arkeoloji Müzesinde XII. Asıra Ait Bir Selçuklu Kabartması	Friedrich Sarre
3.Balaban Ağa Mescidi Hafriyatı	Arif Müfit Mansel
4.Barbaros'un Otantik Resmi	Tahsin Öz
5.Birinci Neşriyat Kongresi	
6.Edirne Mezarları	Hikmet Turhan Dağlıoğlu
7.Konya Asar-ı Atika Müzesinde Mevlana Celaldin-i Rumi'nin Sandukası	M. Yusuf Aykut
8.Madenden Üç Türk Eseri Niğde Kılavuzu	Halil Edhem Eldem
9.Türk Takvimi ve Yeni Meydana Çıkarılan Eski Bir Heyetin Esasları	Fatin Gökmen
10.Türk Tarih, Arkeologya ve Etnografya Dergisi III.	

1937 yılı için bazı örnek eserl eserler	**Yazarı**
1.Aile, Ahlaki Felsefe Musahabeleri	Paul Janet
2.Asar-ı Atike Müzesi Tunç Eserler Rehberi	Pierre Devambaz
3.Bir Türk Hekimi ve Tıbba Dair Manzum	Hasan Ali Yücel

Bir Eseri	
4.Halk Edebiyatı Antolojisi	Saadettin Nüzhet Ergun
5.İstanbul'da İki İrfan Evi Alman ve Fransız Arkeoloji Enstitüleri ve Bunların Neşriyatı	Halil Edhem Eldem
6.İzmit Şehrinin Muhtasar Tarihi	Clemens Bosch
7.Kültür Bakanlığı Dergisi 20/1	
8.Peçenek Tarihi	Akdes Nimet Kurat
9.Son Asırda Türk Şairleri	İbn. Emin Mahmut Kemal İnal
10.Uygurca Yazılar Arasında Yeni Okulun Ders Vasıtalarından Gazete	Muvaffak Uyanık

1938 Yılından Örnekler	**Yazarı**
1.Devletler Umumi Hukuki	Ethem Menemencioğlu
2.Evliya Çelebi Seyahatnamesi, cilt. X	Hafız Mehmet Evliya Ç.
3.Fransız Medeniyeti	Ernst Curlius Robert (S. Eyüoplu)
4.Gençlik Kır Konakları	Kadri Yaman
5.Köyde Eğitim	İsmail Hakkı tonguç
6.Şehircilik	Celal Esat Arseven
7.Topkapı Sarayı Müzesi Arşiv Kılavuzu	Tahsin Öz
8.Türkiye İktisadi Tarihi Hakkında Tetkikler	M. Belin
9.Nutuk	Mustafa Kemal Atatürk[416]

b) Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumlarının Yayınladığı Eserler

Saffet Bey'in Kültür Bakanı olduğu zamanında Türk Dil ve Türk Tarih Kurumu'nun yayınladığı eserlerden bazıları şunlardır.

1-Piri Reis, **Amerika Haritası,** Yusuf Akçura'nın bir izahnamesi ile beraber. İstanbul 1935, Devlet Matbaası.

[416] Ferit Ragıp Tuncor, **Milli Eğitim Yayınları Biblografyası 1923–1985**, İstanbul 1989, s.20- 22.

2 - Piri Reis**, Kitabı Bahriye,** Deniz Harp Akademisi muallimlerinden Haydar Alpagot ve Deniz Lisesi muallimlerinden Fevzi Kurtoğlu'nun bir mukaddemasını içerir. İstanbul 1935, Devlet Matbaası.

Hafriyat Raporları Serisinden (Saffet Arıkan döneminde yapılan kazılar ile ilgili)

1.Remzi Oğuz Arık, **Alaca Höyük Hafriyatı 1935 Raporu**, (Bu eserin Fransızcası da vardır) İstanbul 1937, Devlet Matbaası..

Monografiler Serisinden

2. **İbni Sina**, İstanbul 1937, Ahmet Halit kitaphanesi.

3.Uluğ İğdemir**, Kuleli Vak'ası Hakkında Bir Araştırma**, İstanbul 1937, Devlet Matbaası.

4.Fevzi Kurtoğlu**, Ay Yıldızın ve Türk Bayrağının Menşei**, İstanbul 1938, Devlet Matbaası.

Diğer Bazı Eserler:

1- Şemsettin Günaltay**, Yakın Şark.** İstanbul 1937, Devlet Matbaası.

2. İsmail Hakkı Uzunçarşılı**, Anadolu Beylikleri**, İstanbul 1937 Devlet Matbaası.

3.Yusuf Akçura**, Osmanlı Devletinin Dağılma Devri.** İstanbul 1938 Devlet Matbaası.

4. Yusuf Ziya Özer, **Mısır Tarihi**, İstanbul 1938, Devlet Matbaası.[417]

c) <u>Türk Dil Tetkik Kurumu Neşriyatı</u>

1. **Osmanlıca'dan Türkçe'ye Çep Kılavuzu** , İstanbul 1935, Devlet Matbaası.

2.**Türkçe'den Osmanlıcaya Çep Kılavuzu**, İstanbul 1935, Devlet Mataası.

3.**Türk Dili Araştırma Kurumu Sentaks Anketi programı,** 1935.

4.Türk Fonetiği,(Eser tercümedir yazan: Pr. Bergstrasser) Dr. Şükrü Akaya, İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

5.**Söz Derleme Defteri**–1936.

6**.Les Affixes Indo-Europeen**, Pr. Dr.Saim Ali Dilemre,1936

7. İbrahim Necmi Dilmen ,**Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında**.

Üçüncü Türk Dil Kurultayı'na Sunduğu Teze Bağlı Grafikler ve Analizler, 1936.

---

[417] (Hazırlayan) Server R.İskit, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bakış**, Ankara 2000,s.243.

8.**Üçüncü Türk Dili Kurultayı Üyelerine Kurultay Kılavuzu**, 1936.

9.**Güneş - Dil Teorisine Göre Pankronik Usuller ve Paleo** - Sosyolojik Dil Tetkikleri adlı tezinde geçen örnekler, Pr. Hasan Reşit Tankut 1935.

10. **Atalar Sözü**, Velet İzbudak, 1936.

11.**Elidrak Haşiyesi**, Velet İzbudak, İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

12.**Türkçe Mani Elyazıları,** Fuat Köse Raif, (eser tercümedir) 1936.

13.**Söz Derleme Kılavuzu** , 1936.

14.**Söz Derleme Kılavuzu**, 1936.

15.**Güneş - Dil Kılavuzu**, 1936.

16.**Güneş - Dil Teorisine Göre Türkçe - Arapça Karşılaştırmalar Tezine Bağlı Örnekler,** Naim Onat 1936.

17.**Eski Türk Yazıtları**, Hüseyin Namık Orkun, 1936.

18.**Türk Dili Kurumu Ana Tüzüğü**, İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

19. **Les Lignes Mere et Essentielles de la Theorie Güneş – Dil,** İ.N. Dilmen 1936.

20. **Etudes Linguistipues d'apres la Methode Panchronique de la Theorie Güneş - Dil et du Point de vue Paleo – Sociologique,** Hasan Reşit Tankut, 1936.

21. **La Theorie Güneş-Dil devant la Linguistique General**, Pr. Dr.Saim Ali Dilemre, 1936.

22. **Les Bases Bio - Psychologiques de la Theorie Güneş - Dil** - A. Dilaçar, **23, 1 936. Etüde Sur la Theorie Güneş-Dil Reponses aux Objections Eventuelles.**

24. **Nouveaux Developpement Apportes â l'Histoire de la Formation du Langage,**M.M. Dalkılıç 1936.

25. **Türk Dil Bilgisi Dersleri Birinci Kısım,** İ. N.Dilmen, İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

26. **Türk Dil Bilgisi Dersleri Birinci Kısım**, İ. N. Dilmen, İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

27. **Türk Dil Bilgisi Dersleri İkinci Kısım** - İ. N. Dilmen. İstanbul 1936 Devlet Matbaası.

28. **Güneş - Dil Teorisine Göre Dil Tetkikleri**, Birinci kitap, H. Reşit Tankut. İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

29**. Güneş - Teorisine Göre Toponomik Tetkikler** H. Reşit Tankut. İstanbul 1936, Devlet Matbaası.

30**.Türkoloji Ders Hulâsaları**, Abdülkadir İnan, 1936.

31**.Güneş-Dil Teorisi Üzerinde Ders Notlar,** Abdülkadir İnan, İstanbul 1936 Devlet Matbaası.

32**.Trace Linguistique en Direction de la Prehistoire et l'explication de la The-orie Güneş-Dil (Soleil-Langue)**, H. Reşit Tankut, 1937.

33**.Üçüncü Türk Dil Kurultayı Tezler ve Müzakere Zabıtları**, İstanbul 1936 Devlet Matbaası.

34.**Etimoloji, Morfoloji, Fonetik Bakımından Türk Dili Analiz Yolları – 35,1937. Şecerei Terakime**, 1937.

36. H. Reşit Tankut **,Diyarbakır Adı Üzerinde Toponomik Tetkik**. Ankara 1937 Ulus Matbaası.

37**. La Methode d'Analysse de la langue Turque** 1937. I, Preistuvara Doğru Bir Dil İzlemesi - H. Reşit Tankut 1937.

38. **Güneş - Dil Teorisinin İzahı,** İstanbul 1937, Devlet Matbaası.[418]

Ayrıca bu dönemde, 1933,1934'de Devlet Matbaasında, Türk Tarih Kurumunca bastırılan ,Tarih I, Tarih II, Tarih III., Tarih IV, kitapları başta olmak üzere İnkılap Tarihi Derslerine ait eserler basılmıştır. Bunlardan bazıları şöyledir:

d) <u>İnkılâp Derslerine Ait Eserler</u>

Yeni Türkiye Devletinin Haricî Siyaseti, Yusuf Hikmet Bayur. "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eserinin müsveddelerinden bazı bölümler. Akşam Matbaası, İstanbul 1934.

Türk İnkılâp Dersleri: Ekonomik Değişmeler, Yusuf Kemal Tengirşenk'in öğrencileri tarafından derslerde tutulan notlarından oluşmuştur. İstanbul 1935 Resimli Ay Matbaası.

[418] İskit, **a.g.e**.,s.244–246.

İnkılâp Dersleri Notları - Recep Peker'in 1934–1935 eğitim öğretim yılında Ankara Hukuk Fakültesinde ve İstanbul Üniversitesinde verdiği dersleri içermektedir. Ankara 1935, Ulus Matbaası

Siyasal Fırkalar - Ankara 1935, Ulus Matbaası

İnkılâp Dersleri Notları - Recep Peker'in yukarda bahsedilen iki kısımlık kitabı bir arada basılmıştır. Ankara 1935 Ulus Matbaası.[419]

e) Halk Kitapları

Saffet Arıkan döneminde sadece Milli Eğitim Bakanlığı, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumlarının yayınları değil aynı zamanda halk eğitimi için yapılan yayınlarda da milli –ulusal bir politika güdüldüğü anlaşılmaktadır. Örneğin, 1937'de Matbuat Umum Müdürü halkın neler okuduğunu şu şekilde açıklıyordu: "Halk için yeni harflerle basılan romanlarla hikâyelerin sayısı, münevverler için basılan roman ve hikâyelerin sayısından daha fazladır. Ufak bir araştırma ile tespit ettiğimiz aşağıdaki liste bu hükmü haklı çıkartacak kadar bellidir: Âşık Garip, Köroğlu, Varaka ile Gülşah, Kara Çobanla Ertegül, Pırlanta Hükümdarın Kızı, Nazlı Huri, Derdi Yokla Zülfüsiyah, Razi Nihanla Mahfiruz, Ali Baba, Avcı Behram, Sihirbaz Sultan, Esirci Şahin, Karagözün Salıncak Safası, Gelin Kaynana Kavgası, Hacı Cebbar'ın Karısı, Şah İsmail'in Torunu, Köroğlu'nun Torunu, Sürmeli Bey, Çapkınlar Çapkını, Billûr Köşk, Ejder Kalesi, Şaşılacak Hikâye, Zümrüt Hanım, Sihirbaz Kadın, Şarkılı Resimli Hikâye, Kan Kalesi, Harzem ve Billuru Azam Cengi, Merdimerdan ile Cebbar, Melek Şahla Güllü Han, Yusuf ile Züleyha, Nasrettin Hoca, Arzu ile Kanber, Serencam, Kerem ile Aslı, Âşık Keremin oğlu, Uç Kale Cengi, Ayvazla Benlihan, İncili Kız, Süleymanla Belkıs, Gül ile Sitemkâr, Hurşit ile Mahmihri, Yedi Alimler, Behmen Şah, Yemlihan'ın Karısı, Kürkçü Dükkânı, Ayakkabıcı Vezir, Âşık Garibin Oğlu, Şah İsmail'in Oğlu, Köroğlu'nun Oğlu, Kara Hasan, Keloğlan Masalları, Deniz Kızı, Aşk Kurbanı, Cadı Karının Marifeti, Kan Deryası, Kafese Koyan Kadın, Kaçırılan Kadın, Fevkalâde Hikâye, Şahmeran, Yeni Yol Cengi, Binbir Gece, Tahirle Zühre, Saray İçinde Saray, Şah İsmail, Ferhat ile Şirin, Elif ile Mahmut, ve saire...Bu eserlerin hepsinde, halka hizmet zihniyeti değil, halkın okumak ihtiyacından faydalanmak zihniyeti hâkimdir.

[419] İskit, **a.g.e.,**s.246.

Bugün okunan bu halk kitapları külliyatı arasında, hurafelerle dolu ve irticai telkin edici kitaplar da yer almıştır. Meselâ, Kerbelâ Şehitleri, Han Binnuhun Sarayı, Muhyiddin-i Arabî Tabirnamesi, Hazreti Hamza ve Amr İbni Abdud Cengi, Hazreti Ali Cengi, Serencam ve Ölüm İlâhisi, Ebu Müslim Horasan-i Veyselkarani, Höccetülislâm, Vasiyetname, Hazreti Ali Devler Peşinde, Muhammed Hanefî Cengi, Hayber Kalesi, Hazreti Ali Mührü Süleyman Peşinde, Kerbelâ, Düş Tabirnamesi, Tarihi Enbiya ve saire...Matbuat Umum Müdürlüğü bir tamim yayınladığını beyan ediyor ve bu tamimde gerek köylerde, gerek kasabalarda geniş halk yığınlarının okuma ihtiyacını karşılamak ve bu vasıta ile onların millî ve kültürel terbiyeleri üzerinde müessir olmak maksadı ile yeni halk hikâyeleri ve romanları yazdırılmak istendiği kaydedilmekte ve şunlar ilâve olunmaktadır."

Bu hikâyelerin ilk serisi 10 eserden oluşacaktır. Bu eserler şunladır: Aşık Garip, Köroğlu, Ferhat İle Şirin, Leyla ve Mecnun, Yedi âlimler, Tahir ile Zühre, Arzu ile Kanber, Şahmeran, Kerem ile Aslı, Nasrettin Hoca"[420]

Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde neşriyat hareketleri değerlendirildiğimizde Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi çalışmalarının paralelinde yayınlar yapıldığı anlaşılmaktadır. Ayrıca diğer alanlarda olduğu gibi yayın politikasında da milli –ulusal bir siyasetin izlendiği fakedilmektedir.

4.Güzel Sanatlarda Millilik

Saffet Bey zamanında eğitim ve kültürle ilgili sahalarda olduğu gibi güzel sanatlarda da Türk kültürünü ön plana çıkaran ve milliğe önem veren çalışmalar yapılmıştır.

4.1.İnkılâp Sergileri ve Resim Sanatında Millileşme

Reşit Galip'in Maarif Vekili olduğu dönemde (1933) İstiklal Savaşı anılarını, inkılap ve yenilikleri gözler önüne sermek için "İnkılâp Sergileri" başlatılmıştır.

1933'te Devlet Güzel Sanatlar Akademisini başında buluna Namık İsmail'e göre, "Sanatçılardan Türk devrimlerinin geniş toplum tabakaların yayılması için yararlanılmalı, büyük kentlerde yapılan sanat çalışmalarının ürünleri, yurdun her köşesine götürülerek, resim ve heykel zevkinin topluma aşılanması hedef alınmalıdır.

[420] **Ayın Tarihi,** 1937, nr:42, s.46–47.

'Devrim Müzesinde' asılları toplanacak olan Milli Kurtuluş Savaşı'na ait resimlerin kışlalara, köylere dağıtılmak üzere sanatçılara yaptırılmalıdır.[421]

Cumhuriyet dönemi ressamlarından Malik Aksel, 1933 ve sonrası yıllarının resim sanatı anlayışını şöyle değerlendirmekteydi: " Bir aralık Reşit Galip'in Maarif Vekilliği zamanında İnkılâp sergileri açıldı. İnkılâba ve İstiklal Harbine dair pek çok resimler kompozisyonlar yapıldı. Bu yolda ümit verici eserler meydana geldi. Bu konudaki eserler nihayet birkaç sene sürdü. Ondan sonra tekrar çiçek manzara modası aldı yürüdü."[422]

Cumhuriyet'in 10. yılında belirlenen Güzel Sanatlar politikası Saffet Bey'in görev süresinde de (1935–1938) aynı şekilde devam etmiştir. 1935 yılında Sovyetler Birliği, İstanbul ve Ankara'da resim sergileri açmış, buna karşılık da 1936 Türkiye Cumhuriyeti Devleti'ni de Moskova'da bir resim sergisi açmaya davet etmiştir.

Ressamlardan oluşan bir heyet, meşhur ressam İbrahim Çallı'nın başkanlığında Moskova'ya gitmiştir. Bu sergideki resimlerde konusunu özellilkle İstiklal Harbi'nden alan mevzular işlenmiştir. Ressamların Rusya'ya götürdükleri tabloların isimleri şöyleydi: İbrahim Çallı, "Milli Kuvvetler Müfrezesi", "Topçular", "Balıkçılar", "Kemal Atatürk Portresi", Cami içlerini resmekten hoşlanan Ressam Şevket, "Eski Türkiye Manzaraları" canlandırıyor. Ressam Mahmut, " Yunan Zabitleri" isimli tablo ile Türk köyünün düşmanlar tarafından zaptını seçmiştir. Avni Ali: "Silah Arkadaşları", Ressam Halil İbrahim, "Türk Kadınları Çephede", Ressam Namık İsmail "Köylüler" adlı tablosu ile tarla hayatının türlü safhalarını anlatmıştır. Ressam Bursalı Şefik, Konya şehrinden peyizajlar teşhir etmiştir.[423]

Ayrıca, Saffet Arıkan Kültür Bakanlığı zamanında CHP, 1937 yılından itibaren "Anadolu'nun bakir güzelliklerini keşfetmeleri ve onları milletin nazarlarına sunmaları için çok sayıda ressamı bütün Anadolu'yu karış karış gezmeleri için göndermiştir. Eğitimci Nâfi Atuf (Kansu) ile Rıdvan Nafiz Bey'in eşlik ettiği bu geziler için o zamana göre hatırı sayılır bir para ayrılmış, ve görev verilen bütün ressamlara yol

[421] Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1996,s.159.
[422] Malik Aksel, "Beşinci Resim Sergisi", **Ülkü,** c.5, S.53, 1 Birincikanun 1943, s.7.
[423] **Ulus**, "Yurtdışında Sanatımız, Moskova'da Türk Resim Sergisi," 8 Sonkanun (Ocak) 1936.

parası olarak 150'şer lira ödenmiştir. Üstelik tamamlanan eserler değerlendirilerek dereceye girenlere para ödülleri verileceği daha önceden ilan edilmiştir".[424]

Atatürk döneminin ünlü ressamlarından Malik Aksel,[425] bu geziler için, "Zeyrek'ten başka yokuş, sinekten başka kuş bilmeyen İstanbullu için Anadolu sanat kapıları ardına kadar açılmıştı" demekte ve şöyle devam etmekteydi: "Gebze'den ileri gitmeyen, İstanbul'dan başka yer görmeyen ve senede bir Galatasaray'da sergiler açan bu ressamlar kafilesi, yeni iklimler, yeni manzaralarla karşı karşıya gelmenin heyecanını duyacaklardı. Ressamların yaklaşık sekiz yıl süren bu sanat gezileri sonunda, bütün Anadolu'yu, tabiatı, mimari mirası, folkloru ve töreleriyle yansıtan 675 resimlik bir koleksiyon doğmuştur. Ne var ki, ressamlar Anadolu' da demir asâ, demir çarık dolaşıp dururken Ankara'da başka rüzgârlar esmiş, Millî Şef devri başlamış ve onun Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel marifetiyle uygulanan kültür siyaseti, geminin rotasını Greko-Latin kültürüne çevirmiştir. Sanat dünyasında ise kübizm fırtınası esmekte, sadece ressamlar değil, mimarlar bile her şeyi küp, koni ve silindirler şeklinde görmektedirler."[426]

Halbuki Atatürk döneminde resim sanatı bir lüks ihtiyaç olmaktan çıkmış, ressamlar Anadolu'ya gönderilerek "steple, milli realiteyle karşı karşıya bırakılmış, böylece ressamlarımızın memleket gezileri ile istenilen düzeyde eserler vermeleri istenmiştir. [427] Ressamların memleti karış karış dolaşarak çizdikleri Anadolu konulu resimler Hasan Ali Yücel döneminde gerekli ilgiyi görmemiş ve kaybolup gitmiştir.

1937 Haziran'ında Güzel Sanatlar Akademisi'nde büyük bir resim sergisi açılmıştır. Sanat tarihimizin önemli bir sanat hadisesi olan bu sergi, 50 senelik Türk resim ve heykellerinden meydana getirilen en kıymetli eserlerini bir araya toplamış ve

---

[424] Beşir Ayvazoğlu, **Defterimde Kırk Suret**, İstanbul 2002,s.27–28.

[425] Malik Aksel; bu dönem için ilginç bir kişiliktir. Resmin kadın, çiçek,ay, güneş,lale gibi konularla ilgilendiği bir dönemde, O "talebelik zamanından itibaren, hep mektep,talebe,çocuk ve gençlik tabloları yapmış, 1937 lerde Eski Mahalle Mektebi resimleri yapmıştır.", Malik Aksel, **Yeni Adam**, 2 Birinci kanun (Aralık) 1940.

[426] Ayvazoğlu, **a.g.e**. s.27–28. "Bu toz duman arasında, Anadolu'ya gönderilen ressamların Ankara Atatürk Lisesi konferans salonunun bitişiğindeki odaya üst üste gelişigüzel yığılan resimleri de unutulur. Bir ara, o yıllarda Halk Partisi Genel Sekreteri olan Tahsin Banguoğlu bu resimleri Maarif Vekâleti'ne satmak ister. Üç kişilik bir komisyon kurulur. Ancak temizlenip listesi çıkarıldığı halde para bulunamadığı için satın alınamayan resimler, bu sefer Evkaf Apartmanı'nda, Tatbikat Sahnesi'nin üzerindeki daracık odaya tıka basa doldurulacaktır. Bir süre sonra tiyatro idaresi burayı aksesuar odası olarak kullanmaya karar verir. Sonunda Halkevi'nin çatısına taşınan resimler, akan yağmur suları altında kalarak tanınmaz hale gelirler. Nakiller sırasındaki yağma da içler acısıdır. Sağlam kalan resimler, şimdi kimdedir, hangi evlerin duvarlarını süslemektedir, Allah bilir"

[427] Mustafa Kırcı, **Ahmet Muhip Dranas, Hayatı, Fikirleri His Dünyası**, Ankara 1997,s.54.

Türk sanatının geçmişi ve bugünü hakkında kuvvetli fikirler vermiştir. Aynı zamanda Atatürk'ün buyruğu ile Dolmabahçe sarayının Veliaht dairesinde açılan Türk resim ve heykel galerisinin kurulmasına da vesile olmuştur".[428]

Atatürk'ün açmış olduğu bu galeride 400'e yakın resim 50 den fazla heykel toplanmış olup, bunlardan 53'ü ilk Türk ressamlarına aittir. Bunlar da sırası ile Hamdi (Bey), Zekaî (Paşa), Ahmet Seyit (Efendi), Şeker Ahmet Paşa, Osman Nuri Paşadır Ali Rıza ve Şevket Dağ'ın eserleridir.[429]

"Hüseyin Zekai Paşa'nın Halil Paşa'nın eserleri, yeni kuşağın tabloları, heykellerine birer salon ayrılmıştır. Atatürk, bir bir salonları gezmiş, her tablonun her heykelin önünde uzun uzun durmuştur. Daha sonra müze müdürü Halil Dikmen'den Türk resminin başlangıcından 1937 yılına kadar ki değişme ve gelişmeleri öğrenmek istemiştir."[430]

Atatürk'ün sağlığında İbrahim Çallı grubuna mensup sanatkârlar, Fransız akademik empresyonizmine bağlı kalmış olmakla beraber, memlekete döndükten sonra etraflarındaki sahne ve manzaralarla alakadar olmuşlar, "hatta kendilerinden sonra gelen gençlerden çok daha milli bir karakter taşıyan eserler yapmışlardır."[431]

Türk heykeltıraşları Cumhuriyet'in ilanından Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre içinde yabancı heykeltıraşlara ihtiyaç duymayacak hale gelmişlerdir. 1931'de ilk Türk heykeltıraş Kenan Yontuç'un Çorum ve Edirne'deki Atatürk anıtlarından sonra 1932'de Ratip Aşir Acudoğlu, Menemen Kubilay Anıtı, 1937'de Hadi Bara'nın Harbiye I. Ordu Kumandanlığı bahçesine dikilen Atatürk anıtı bunlardan bazılarıdır.

Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı yaptığı dönemde 1937 yılında Erzurum'da bir anıt yarışması düzenlenmiştir. Birincilik ödülü Hadi Bara'ya, ikincilik Zühtü Meridoğlu'na verilmiştir. Yine 1936'da Hadi Bara Müstakil Ressam ve Heykeltıraşlar sergisine

---

[428] "Müzenin açılışı vesilesi ile Ar Dergisi ve Cumhuriyet gazetesinde bir makale kalem alan Ahmet Hamdi Tanpınar, şöyle der: Şurasını da unutmamalıdır ki, resim zevkini memlekette yaymak için tek bir müze kifayet etmez. Şimdiden Ankara'da ve Anadolu'nun büyük merkezlerinde ressamlarımızın eserlerinden küçük müzecikler yapmak, suretiyle halkımızın ve bilhassa yeni yetişmekte olanların bu sanatı en geniş surette münasebetini temin etmemiz lazımdır." Tansuğ**, a.g.e**. s.194

[429] Malik Aksel, "20 Yıllık Sanat Hareketleri", **Ülkü**, 1942–1943 yılı sayılarına bakılacak. 1937 yılında Atatürk'ün sağlığında " resim sanatçılarının yurt gezilerine çıkararak, bu gezilerden ülke gerçekleri ve pitoreskini yansıtan eserler getirmelerini sağlayan bir parti programı uygulanmıştır. Sezer Tansuğ, "**Resim İçin Yurt Gezileri"** Çağdaş Türk Sanatı, Remzi Kitabevi, İstanbul 1996,s.216

[430]Nurullah Berk, "Atatürk ve Sanat",**Varlık Dergisi**, 1 Kasım 1962, S.585, s.12. Zikreden: Melahat Özgü, "Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", **Belleten**, c.XXVII, Ekim 1963, Nr:108, s.587.

[431] Nurulah Berk, "Bir Resim Sergisi Münasebetiyle", **Varlık**, nr:97-98, Temmuz-Ağustos 1 Eylül 1937, s.388.

Atatürk'ün Milli Mücadele'de yakın silah arkadaşı Fevzi Çakmak'ın büstü ile katılmıştır.[432] Diğer kültürel alanlarda olduğu gibi heykel ve büst alanında da millilik esas alınmış, Atatürk'ün Fevzi Çakmak gibi İstiklal Savaşı kahramanlarının büstlerinin yapılmasına özen gösterilmiştir.

Saffet Bey döneminde başta Atatürk olmak üzere Kültür Bakanının da çabaları ile milli-ulusal bir sanat politikası izlenmiştir. Resim vasıtası ile İstiklal Savaşı'na, Kuvay-ı Milliye'ye ait hatıralar canlı tutulmaya çalışılmış, Misak-ı Milli sınırları içinde yer alan Anadolu'nun dört bir yanı bütün kültürel değerleri ile ortaya çıkarılıp halka tanıtılmak için çaba sarf edilmiştir.

4.2.Milli Tiyatro-Opera- Müzik

Cumhuriyet'in ilk yılarında halkevleri ve diğer yerlerde oynanacak oyunlar; sahnelenecek piyeslerde "hususîyle millet ve vatan sevgisini, İnkılâpçılık heyecanını kuvvetlendirecek eserler; Türk Tarihi'nin büyük anlarını yaşatan, millî mücadelenin kahramanlıklarını anlatan, memleketin bütün şehirlerini, kasabalarını, köylerini, tabiî güzelliklerini, tasvir ederek ayrı ayrı her köşesini tanıtan ve sevdiren, taassubun, batıl itikâtların, fena göreneklerin çirkinliklerini ve gülünçlüğünü ortaya koyan, ahlâk yüksekliğini her sahada güzel örneklerle gösteren, halkçılık sevgisi aşılayan…" özellikler olması arzu edilmiştir."[433]

İstanbul'da ilk opera Gülhane-i Hattı Hümayun'un (1839) ilan edildiği zaman oynanmıştır. Cumhuriyet döneminde sahneye konan ilk Türk operası ise, Adnan Saygun tarafından 1934 yılında bestelenen " Feridun" dur. İlk adı "Özsoy" olan bir perdelik bu dram, İran Şahı Pehlevi'nin Türkiye'ye gelişi nedeniyle Atatürk tarafından talep edilmiş, Ankara Halkevi'nde sahnelenmiştir. Konusu, Türk -İran dostluğu olan bu eserin, yönetmeni, Halil Bedii'dir. Oyunda rol alanlar, Nurullah Şevket Taşkıran, Semiha Berksoy Nimet Vahit gibi sanatçılardır. Adnan Saygun yine 1934 yılında, Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin yıldönümünde, Ankara Halkevi'nde Münir Hayri Egeli'nin "Taşbebek"ini, sahneye koymuştur. Aynı yıl Necil Kazım Akses'te "Bay Önder" adlı bir opera bestelemiştir. [434]

---

[432] Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, İstanbul 1996, Remzi Kitabevi, 4. Basım, s.207–208.
[433] Kemal Karpat, "Türk Edebiyatında Sosyal Konular**"**, Varlık Yay. S. 941., **Ülkü,** Mart 1934. s.76.
[434] Faruk Yener, (Yayımlayan: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu)., **Müzik**, İstanbul 1983, s.77

Fransız tiyatro hocası Carl Ebert, Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı zamanında Türkiye'ye gelmiştir. 1937'de "Başbakan İsmet İnönü, yanında Kültür Bakanı Saffet Arıkan CHP grubu reisi vekili Hasan Saka olduğu halde Musiki Muallim Mektebi'ni teşrif buyurmuş, başbakan, tiyatro uzmanı, Prof. Carl Ebert'in tatbikat dersleri ile ritmik jimnastik ve opera sınıfı şan derslerinde bulunmuşlardır."[435]

Bu dönemde verilen eserlerin büyük bir kısmında, idealist, görevi her şeyden üstün tutan, mutluluğu, milletin kalkınmasında, sosyal kurumların iyi işlemesinde, hatta su ve elektriğin sağlanmasında bulan kahramanları ön palana çıkaran konular işlenmiştir.

Tiyatro ve oyun yazarları, Kurtuluş Savaşı öncesi ve sonrasıyla hesaplaşırken, Türk ırkını, Türk Milletini yüceltmiş, idealleştirmiş, İmparatorluğun sosyal kurumlarına ise eleştirici bir gözle bakmıştır. Asıl değerleri, ya Orta Asya tarihinin kahramanlıklarında ya da yakın tarihte, Anadolu halkının fedakârlıklarında, kahramanlıklarında bulmuştur.[436]

Tiyatro ve Opera Mektebi'nin Ankara Musiki Muallim Mektebi binasında faaliyete geçmesinin ardından Yaşar Nabi, "tiyatronun bir eğlence yeri değil, tam manası ile milli bir terbiye ocağı olduğunu takdir edenler yeni mektebin ehemmiyetini kolayca takdir ederler" ifadesinin ardından "tiyatro namı altıda sahnelerinde göbek atılan, Şekspir dramları tuluat şeklinde oynanan bir cemiyet için haklı görülebilecek olan bu hal, o köhne cemiyet hayatı ile beraber maziye karışmış bulunuyor"[437] şeklinde yazmaktaydı.

Dönemin tiyatro anlayışını ve işlevini anlamak için Atatürk'ün 1935'lerde bu konudaki uygulamalarına da bakmak gerekir. Afet İnan'a göre Atatürk bu yıllarda, konusu Timur'un Ankara'ya gelişi ve Yıldırım Beyazıt'la karşılaşması olan bir tiyatro eseri yazmak istemiştir. Bunun için Afet Hanımla beraber Ankara Meydan Muharebesi'nin yapıldığı yerleri keşif amaçlı gezmiştir. [438]

Ayrıca Atatürk, Faruk Nafiz Çamlıbel'in Akın piyesini de çok beğenmiş ve oyuncuları kutlamıştır. Behçet Kemal Çağlar'ın "Timurlenk"i, Aka Gündüz'ün "Mavi Yıldırım"ı, Selahattin Batu'nun "Oğuzata"sı ve "Güzel Helena"sı, Orhan Asena'nın

---

[435] **Ayın Tarihi**, nr:40, Ankara Nisan 1937, s.2.; Ayrıca Bkz.,Faruk Yener, "Türkiye'de Opera Sanatı", **Cumhuriyt Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, c. 9., s.2549.

[436] Faruk Nafiz Çamlıbel: "Akın", "Özyurt", Yaşar Nabi Nayır ," Mete", Behçet Kemal Çağlar, " Çoban", " Atilla" gibi oyunlar bu amaçla hazırlanmıştır.

[437] Yaşar Nabi, " Tiyatromuz kurulurken", **Varlık**, c.4, S. 81, 1 Kânunusani (Ocak) 1937, s.145

[438]Melahat Özgü, " Atatürk'ün Edebiyat ve Sanat Anlayışı", **Belleten**, c.XXVII.,nr:108, Ekim 1963, s.598. (yazar Afet Hanımdan dinledim demektedir.)

"Gılgıamış"ı ve "Hürrem Sultanı," Celal Esat Arseven ile Salah Cimcoz'un "Üçüncü Selim"i, Haldun Taner'in Baltacı Mehmet Paşa üzerine yazdığı "Lütfen Dokunmayın" adlı sahne eserleri…[439]

Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı döneminde sahnelenen ortak özelliği, Türk halkına tarihini doğru ve çoşkun bir şekilde öğretilmek ve böylece yeni bir millet oluşuma katkı sağlamaktır. Atatürk, muhtemelen bundan dolayı da Behçet Kemal Çağlar'ı piyes alanında kendini geliştirmesi için İngiltere'ye gönderirken " iyi tarih bilirsen iyi piyes yazarsın " demiştir. [440]

Saffet Bey zamanında yaygın olan ve konusu yakın Cumhuriyet tarihinden alan "ülkücü oyunlar" örnek verirsek, Halit Fahri Ozansoy'un, 1933'te kaleme aldığı "On Yılın Destanı, Yaşar Nabi Nayır'ın, "İnkılâp Çocukları (1933), Müsahipzade Celal'in, "Selma"(1934) adlı oyunlarını saymamız gerekir.

Türk halkının yurtseverliği, Kurtuluş Savaşı sırasında milliyetçi gençlerin İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek, savaşa katılmalarını dile getiren diğer oyunlardan bazıaları da şunlardır: Peyami Safa, "Gün Doğuyor" (1937), Behçet Kemal Çağlar, "Attila (1935) .[441]

"Bu dönemin (1935–1936) Türk tiyatrosuna getirdiği yeniliklerden biri de, yerli oyunların oynanmasında gösterilen titizliktir. Sözgelimi 1935–1936 tiyatro döneminde, yabancı yapıtlar yanı sıra 10 yerli oyun Şehir tiyatrosunun dağarcığında yer almıştır. Bu dönemden sonra da bu kurumun yerli oyun politikası sürdürülmüştü. Yerli oyunların artışına karşılık adaptasyon azalmış ve Türk tiyatrosunda yerli oyun yazarlığının ilk gelişimi tiyatronun bu döneminde başlamıştır "[442]

Gerçekten de Ankara Halkevinin "Gösterit Şubesi'nin" 1935 yılı içinde oynanan oyunlarına göz attığımızda tümünün yerli-milli olduğunu görürüz. 1935 yılı için Ankara Halkevi'nin oynadığı oyunlar şunlardır: "Düşünüş Ayrılığı", "Makbet", "Yanık Efe", "Sakarya Tayyarecisi", "Mantar Mehmed" eserleridir. Bunlardan Düşünüş Ayrılığı 7, Makbet 6, Mantar Mehmed 1, Sakarya Tayyarecisi 3, Yanık Efe 6 defa oynandığı gibi

---

[439] Lütfü Ay, "Atatürk ve Tiyatro"**, Ulus**, 10 Kasım 1947,s.6 ; Özgü, **a.g.m.,**s.599.
[440] Özgü, **a.g.m**.,s.598. (Yazar Afet İnan'dan dinlemiştir.)
[441] Özdemir Nutku, "Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu Geliştiren İlk Adımlar", **Cumhuriyeti 50. Yıl Anma Kitabı,** Ankara 1973,s.151–152.
[442] Nutku, **a.g.e**.,s.126.

geçen yıllarda sahneye konulanlardan, İstiklâl 8, Has Bahçe 3, Seriye Mahkemesi 1, Mavi Yıldırım 2 defa oynanmıştır. Bu rakamlara nazaran Gösterit Komitesi 1935 yılı içinde sahneye 38 eser koymuştur."[443]

Bazı yazarlardan tarafından sergilenen oyunların hem kritiği yapılmış, hem de bu oyunlar milliğin yanı sıra, eski adetleri, gelenek ve görenekleri övdüğü için takdir edilmiştir. Örneğin, "Kültür Haftası" dergisi yazarlarından M. Feridun, bir oyundan şu şekilde bahsetmiştir: "Musahipzade'nin 'Aynoraz Kadısı' Şehir Tiyatrosu'nun sahnesinde bu ay tekrar ediliyor. Bu piyesin her oynanışı halkta daima alaka ve memnuniyet uyandırır… Musahipzade'nin piyesleri bize tarihe geçen adetleri ve eski devirlerdeki hayatın bilmediğimiz ve birçoğumuzun da öğrenemeyeceği bin bir teferruatı doğru olarak gösterir. …Adedi zannederim onsekizi bulan bu eserlerin tabı edilmesini öteden beri çok isterdim. Geçenlerde öğrendim ki bu işte Kanaat Kütüphanesi tarafından yapılamaya başlanmıştır. … "İstanbul Efendisi, Kafes Arkası", ve "Aynoroz Kadısı", Pazartesi Perşembe" ya kadar üstadın bütün komedileri tarihten koparılmış, birer deste yapraktır".[444]

4.3.Milli Folklor Arşivi

Atatürk, 1934 yılı TBMM açılış konusunda sanat konusuna değinmiş, özellikle musıki konusunu şu cümlelerle açıklamıştır: "Güzel sanatların hepsinde, ulus gençliğinin ne türlü ilerletilmesini istediğinizi bilirim. Bu yapılmaktadır. Ancak bunda en çabuk en önde götürülmesi gerekli olan Türk musikisidir. Bir ulusun yeni değişikliğinde ölçü, musikide değişikliği alabilmesi kavrayabilmesidir. Bugün dinletmeye yeltenilen musiki yüz ağartıcı olmaktan uzaktır. Bunu açıkça bilmeliyiz. Ulusal; ince duyguları, düşünceleri anlatan, yüksek deyişleri, söyleyişleri toplamak, onları bir gün önce, genel son musiki kurallarına göre işlemek gerektir. Ancak bu gözeyde Türk Ulusal musikisi yükseltilebilir evrensel musiki yerini alabilir. Kültür İşleri Bakanlığı'nın buna değerinde özen vermesini, kamunun buna yardımcı olmasın dilerim.[445]

Bunun üzerine Milli Eğitim Bakanlığı faaliyete geçmiş, Milli Musiki ve Temsil Akademisi'ni kurulmuştur. 1935'te de Ar Genel Direktörlüğü (Güzel Sanatlar Genel

[443] (y.y.) **Ankara Halkevi Bir Yıl İçinde 300000 Yurddaşı Çatısı Altında Topladı**, Ankara 1935,s.16.
[444] M. Feridun, " Tiyatro, Musahip Zade ve Piyesleri", **Kültür Haftası**, Nr: 8., 4 Mart 1936, s.147.
[445] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri I**.,s.378.

Müdürlüğü) nü kurulmuş, bu Akademinin tiyatro bölümü de 1936 yılının Ekim ayında çalışmaya başlamıştır.[446]

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde, değişik sanat ve fikir dergilerinde Alaturka müziğin kaldırılması, bunun yerine batı müziği değil de halk müziğinin inşa olunması istenmektedir. Bu konu ile ilgili olarak Halil Bedii (Yönetken) "Alaturkayı Türk münevverinin yegâne müziği, müzik kültürü olmaktan kurtarmak için yeni milli Türk müziğinin bir an evvel, bütün kudreti ile teessüs etmesi ve yeni zevki yaratması lazımdır. Bir halk müziği terbiyesi organizasyonuna, terbiyevi ve sistematik propagandaya, halk tarafından sevilecek bol eserlerin yazılmasına, mebzul vasıtalarla onların halka dinletilmesine, Türk operasının bir an evvel teessüsüne mektep müziğinin ıslahına ihtiyaç vardır"[447] şeklinde görüşlerini belirtmektediydi.

1936 ve 1937 yıllarında Türkiye'ye gelen müzikolog Hindemith, Türk Sanat Müziği ve Türk Halk Müziği üzerine yaptığı tetkiklerden sonra Cevad Dursunoğlu'na halk müziği ile ilgili çalışmalar yapılması için şunları söylemiştir: "Her çeşit musikinizi dinledim. Sanat musikisi dediğiniz Alaturkada üstat sanatçılarınız gelmiş, Fakat bu sanat yolu kapalı bir çevre içinde kendisini tekrarladığı için yaratıcılık gücünü yitirmiş. Ne yapsanız gelişemez, hep eskiyi tekrar olur. Bence bu musikiyi tarihi bir yadigâr olarak muhafaza ederseniz. Tıpkı bizim Bach'tan önceki musikimiz gibi….Bence sizin asıl hazineniz Halk Musikisi diye adlandırdığımız musikidir. Pek az millete nasip olacak kadar zengindir. Aralarında polifonik olanlar da vardır. Yarınki bestecileriniz ancak bundan, bu halk türkülerinin ve halk musikisinin motiflerinden faydalanacaklardır." [448]

Bu dönemde Halk Müziği alanında çalışmalar yapılmış, 1936 yılında Türkiye'ye gelen ünlü Macar bestecisi Bela Bartok, Anadolu Halk müziği alanında ayrıntılı bir biçimde incelemeler yapmış ve daha sonra bunları derlemiştir. [449]

---

[446] Özdemir Nutku, Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunun Geliştiren İlk Adımlar, **Cumhuriyetin 50. Yıl Anma Kitabı,** Ankara 1973,s.131.
[447] Halil Bedii,"Milli Müzik Davasının Alaturka Musikinin Vaziyeti" **Varlık**, yıl:5, c.5, S.116, 1 Mayıs 1938, s.680.
[448]Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat", **Çağdaş Türkiye**, İstanbul 1989, s.430.
[449] Tansuğ, **a.g.e.,** s.216.

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde eskiye ait olan folklorik değerlerin derlenmesini önem arz etmekteydi. Bakan Arıkan, 1936 yılında TBMM'de bütçe görüşmeleri sırasında yaptığı konuşmada " Arkadaşlar, biz bu işe de başladık. Avrupa'da tahsil görmüş ve bu işte kudretli üç dört gencimiz bu işlerle meşgul oldular. Fakat maalesef elde bulunan plak, nota gibi mevzuatı yanlış yapılmış, bunları tespit edenler kendi zevklerini ilave etmek suretiyle bunları halkın ruhundan kopan, milli nağmelerden uzaklaştırmışlardır. Onun için bu sene memleket dâhilinde bir sesli film aldırmak istiyoruz. Bu hem milli danslarımız, hem müziğimiz ve hem de ilerideki tiyatro hayatımız için müfid olacaktır. Bunun için de gerekli tahsisat konulmuştur" [450] demekteydi.

Ayrıca, Saffet Bey'in derleme çalışmaları ile yakından ilgilendiğini Cenevre'de doktora yapan Afet Hanım'a yazdığı mektuplardan da anlayabiliyoruz.

Saffet Arıkan 8.1.1937 tarihli Afet Hanım'a yazdığı mektupta, yaptığı çalışmalardan şu satırlarla bahsetmekteydi: "Türk folkloru ile halk edebiyatı hakkında memleketimizde mevcut eserleri taramaya ve Türk çocuğu hakkında yazılmış ninniler, maniler ve türküleri, Türk çocuğunun doğumuna, büyütülmesine, okula başlamasına, oyunlarına dair mevcut adetler ve an'aneler arasında yabancı bir memlekette neşri uygun görülecek şeyleri toplamaya başladım."[451]

Bu bağlamda, Folklor Arşivi'ni oluşturmak için uzmanlar tarafından kurulan bir heyet, her yıl memleketin ayrı bir bölgesine giderek, halk türküleri ve oyun havalarını kayda almıştır. Bunların sayısı bir müddet sonra 5.000 i geçmiştir. Derlenen bu malzeme, Devlet Konservatuarı folklor arşivinde tasdik edilmiş, bunlardan bestecilerle konservatuar komposizyon öğrencisi faydalanmıştır.[452]

Derlenen eserler arasında, her türlü folklorik çalışma olup bunların arasında semahlar da bulunmaktadır. Halil Bedii (Yönetken), "Kültür Bakanlığının 1937'den beri yedi yıldır Anadolu'da yaptığı derlemeler sırasında bu sırf dünyevi halk ezgileri ve oyun havaları kadar nefeslere, demelere ve semahlara da önem verdik. Onlardan

[450] **TBMM Zabıt Ceridesi**, İ:68, 26.5.1936, C:2, s.248.
[451] Afet İnan, "Kültür Bakanı Saffet Arıkan'dan Aldığım Bazı Yazılar", **Atatürk'ten Mektuplar**, TTK. Bas. Ankara 1989,s.80.
[452] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923–1943,** Ankara 1944,Maarif Matbaası, s.108.

bulabildiklerimizi plaklara aldık. Ve bu konuda değerli örnekler kaydettik"[453] demekteydi.

Bahsi geçen arşiv için, uzmanlar tarafından 25 vilayette 4.000 den fazla plak doldurulmuştur. Mahalli lehçe ve müzik özelliklerinin kaybolmaması ve besteciler açısından gerekli malzemenin sağlanması için derlenen bu örnekler, gelecekteki Türk müziğininin milli özelliğini sağlaması bakımından da önemli bir rol oynamıştır.[454]

Derleme yapılan illerden birisi de Manisa'dır. Kültür Bakanlığı'nın halk türkülerini ve halk lehçesini derlemek için görevlendirdiği, Halil Bedii (Yönetken), Rıza Yetiş, Hasan Ferit, Cevad Altar, Tahsin Banguoğlu'ndan oluşan bir ekip, 1938 senesi Temmuz ayında Manisa'ya gelmiş, 34 türküyü plağa kaydetmişlerdir.[455]

Çalışmalarını daha sonraki yıllarda da devam ettiren Folklor Araştırmaları Arşivi 1990 yıllarda, 1739 yazılı belge, 113 yazma nadir eser, 10.642 fotoğraf, 12.777 slâyt, 1698 nota, 2444 plak, 1610 ses bandı, 2990 etnografik eşya, 59 belgesel film, 52 belgesel videokaset gibi doküman bulunmaktadır. [456]

Derleme çalışmaları sadece türkülerle sınırlı kalmamış bunun yanında "Anadolu'da kundak töreni, beşik düğünü, çocuk kurbanı, kırk adeti, diş çıkarma (yarma), diş buğdayı bulguru töreni, çocuk yıkanması zamanları, yıkamada ilk ve son su dökülürken okunan dualar; söylenen sözler, mektebe başlatma töreni, (fergaba çıkma[457] töreni, zerde pilav dağıtılışı töreni gibi yeni doğan, daha büyük yaştaki çocuklarla ilgili adetleri derlemeye çalışmıştır.[458]

5.Yaptığı Bazı Yenilikler

5.1.Maarif Vekâletinden Kültür Bakanlığına Geçiş

Saffet Arıkan'ın görev yaptığı dönem içindeki bir başka önemli gelişme de, Milli Eğitim Bakanlığı isminin, Kültür Bakanlığı adını almasıdır.

Milli Eğitim Bakanlığı'nın içerdiği anlam itibari ile gerçek kuruluş tarihi; 1856 Islahat Ferman'ından sonra Meclis-i Vükela'ya bağlı olarak açılan Maarif-i Umumiye

---

[453] Halil Bedii Yönetken, "Köylü Semahları",**Ülkü**, c.5, S.60,16 Mart 1944,s.7.
[454] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941–1942,** Ankara 1943,s.88.
[455] **Anadolu**, 29,7.1938. "Manisa'da Halk Türküleri Toplanıyor".
[456](yy), **Milli Kültür Unsurlarımız Üzerine Genel Görüşler**, Ankara 1990,s.266.
[457] Mahalle Mekteplerinde öğrencilerin Kur'an okumayı öğrenenmeye başladıkları an yapılan "fes kapma" töreni.
[458] M.Şakir Ülkütaşır, Türkiye Folklorunu Araştırma Kadroları", **Çığır**, S.34,11 Kanun 1936,s.55.

Nezareti'ne dayanmaktadır. Daha sonra "Maarif Nezaret'inin Vazifelerine Dair Mevad", 3 Mart 1861'de yayınlanmış, Maarif-i Umumiye Nizamnamesi, Saffet Paşa'nın Nazırlığı zamanında 1 Eylül 1869'da yürürlüğe girmiştir. Bu tarih, Milli Eğitim Bakanlığı'nın kuruluşunun çekirdeği olarak değerlendirebilir.[459]

Milli Mücadele döneminde 4 Mayıs 1920 tarihinde Maarif Vekâleti adını alan Bakanlık, bu tarihten itibaren itibaren faaliyetlerine başlamış, adı da 1923'ten 1935 yılına -Saffet Bey'in Bakanlığa geldiği tarihe - kadar "Maarif Vekâleti" olarak kayıtlara geçmiştir.

1935'ten itibaren ise Kültür Bakanlığı olarak kayıtlarda yer almıştır. Saffet Arıkan'ın Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı sürece de Kültür Bakanlığı olarak kalmıştır.[460] Bakanlığa ait olan dergi ve diğer yayınlar da bu adla yayınlanmıştır. Örneğin, 1937 de tekrar neşrine başlanılan "Maarif Vekâleti Mecmuası," "Kültür Bakanlığı Dergisi" olarak neşredilmiş, "Maarif Vekaleti İstatistikleri 1940-1941" de "Kültür Bakanlığı İstatistikleri 1936–1937" başlığını taşımıştır.[461]

1936-1937'de yayımlanan Kültür Bakanlığı Dergisi'nde, "kültür"ü "eğitim" kavramınıda içine alacak şekilde kullanıldığını şu satırlardan da anlayabiliyoruz: "Dergi, yurtta ve yurtdışındaki kültür işlerini ve hareketlerini tanıtmağa çalışacak ve her sayısını ilköğretim, ortaöğretim, meslek eğitimi, ar[462] işleri, yayın işleri gibi kültür faaliyetlerinin birine ayıracaktır."[463]

Milli Eğitim Bakanlığı'nın isminin Kültür Bakanlığı olarak geçtiği devre, sadece Saffet Arıkan'ın görev yaptığı zaman dilimidir. Hasan Ali Yücel döneminin başlaması ile ismi tekrar eski halini almış, Maarif Vekâleti şeklinde değiştirilmiştir.[464]

---

[459] Mustafa Yazıcı, **Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi**, Ankara 1984,s.85.
[460] Yazıcı, **a.g.e**.,s.124
[461] Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Kültür İstatistikleri 1936–1937**, İstanbul 1938. (kapak)
[462] Ar: 1935 yılında "sanat" kavramı karşılığı kullanılmıştır.
[463] **Kültür Bakanlığı Dergisi**, sayı: 20–1, Son kanun 1937,s.I
[464]Sadi Bayram, Ankara 6.4.1997, http://www.sadibayram.com/ ."1.T.C. Maarif Vekâleti başlıklı kâğıdı ile Hususî Kalem'den 20.6.1935 tarih ve 94022 sayılı, Yüksek Başbakanlığa hitaben yazılan ve aynı gün Başbakanlıkta işlem gören bir evrağın altındaki imza Kültür Bakanı Saffet Arıkan. **2**.Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Özel Büro Direktörlüğü başlıklı kâğıdına yazılmış, 15.7.1936 tarih ve 36 sayılı, Başbakanlık Yüksek Katına hitaplı ve aynı gün 15.7.1936 tarihinde işlem gören evrakta yine imza Kültür Bakanı Saffet Arıkan… 3.Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı Kültür Kurulu başlıklı kâğıda, 31.III.1938 tarih ve 2–397 sayılı Başbakanlık Yüksek Orununa hitaplı, 2.IV.1938 tarihinde Başbakanlıkta işlem gören ikinci evraktaki imza, Kültür Bakanı Saffet Arıkan, 4.2.7.1938 tarihli bir kararname altındaki imza (kanaatimize göre kararname kâğıdı eskiden basılmış olduğu için aynen kullanılmış)Maarif Vekili

Bu konuyu araştıran eğitimcilerden Bahir Sorguç, "28 Aralık 1935'den 21 Eylül 1941'e kadar Maarif Vekâleti'nin adı Kültür Bakanlığı olarak değiştirilmiştir" [465] demektedir ki buradaki 1941 tarihi yanlış olsa gerektir.

Sadi Bayram'ın bulduğu bir belgede -bir internet sitesinden alındığı için ihtiyatla kullanıyoruz- Kültür Bakanlığı'nın kuruluşu Aralık 1935'e değil, 20 Haziran 1935 tarihine kadar inmekte; 17 Mart 1939 tarihinde -ki Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı'nın başladığı dönemdir- Maarif Vekâletine dönülmektedir. Bundan sonraki evraklar hep Maarif Vekâleti'dir. Yani Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığı, Celâl Bayar'ın Başbakanlığı, Saffet Bey'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde "Kültür Bakanlığı" olarak kullanılan bakanlık ismi, İsmet İnönü' nün Cumhurbaşkanlığı, Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde Maarif Vekaleti olarak kullanılmıştır. kaldırılmıştır.

Saffet Bey dönminde adı Kültür olan bakanlığın, vilâyetlerde Kültür Müdürlükleri kurulmuş, Atatürk'ün vefatından sonra da kaldırılmıştır. Kültür Bakanlığı, Milli Eğitim Bakanlığı yerine kullanılırken, Kültür Müdrülüğü de, günümüzde karşılığı ile Millî Eğitim Müdürlüğü yerine kullanılmıştır.[466]

Kısacası, Milli Eğitim Bakanlığı'nın adı, 1935'de Saffet Bey ile "Kültür Bakanlığı"olarak kayıtlara geçmeye başlamış, Hasan Ali Yücel dönemine kadar da bu adla anılmıştır. Daha sonra 1941'de Maarif Vekilliği, 1946'da ise Milli Eğitim Bakanlığı olarak değiştirilmiştir.[467]

Maarif: iki anlama sahip olup birinci de; bilgi ve kültür anlamına gelirken, ikinci anlamı; öğretim ve eğitim sistemidir."[468]

Atatürk, eğitimi aynı zamanda bir kültür meselesi olarak ele almış, bunun bir sonucu olarak da Bakanlığı'nın ismini de Kültür Bakanlığı olarak değiştirmiştir. Bu da eğitimin milliliğine vurgu yapmakta; eğitimin milli olmasını sağlamaktadır. Çünkü

Saffet Arıkan**,** 5**.**Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı İlk Öğretim Genel Müdürlüğü başlıklı kağıda 9.3.1939 tarihinde yazılan, 17.3.1939 da genel evraka giren 23.3.1939'da havale edilen bir evraktaki imza ise, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel".Başka bir kaynakta ise; Bakanlıktaki isim değişikliğinin "10 Haziran 1935 kabül edilen 2773 sayılı kanunla Maarif Vekâleti teriminin "Kültür Bakanlığı" olarak değiştirildiği yazılmaktadır. Bkz. Rahmi Kumaş, "Atatürk Meclisinin Dili", Türk Dili Atatürk Özel Sayısı, Mayıs 1981,sayı:353,s. 784.

[465]Bahir Sorguç, **1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı**, İstanbul 1982,s.9

[466] Sadi Bayram, Ankara 6.4.1997, http://www.**sadibayram**.com/.

[467] Kafadar, **a.g.e**.,s.148.

[468] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük,** c.II.,s.973.

eğitim, ait olduğu kültürün bir parçasıdır. Bu kültür de milli kültürdür. Atatürk, millî kültürün kendine has çizgileri bulunduğunu da kabul etmektedir. Bunu, 16 Temmuz 1921'de Türkiye Millî Eğitim işlerinin bir programını hazırlamak amacıyla Ankara'da toplanan Muallime ve Muallimler Kongresi'nde açış konuşmasında görürüz: "Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarihi tedenniyetında en mühim bir âmil olduğu kanaatindeyim. Onun için bir millî terbiye programından bahsederken, eski devrin hurufatından ve evsafı fıtriyemizle, hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden, Şark'tan ve Garp'tan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak,seciye-i milliye ve tarihiyemizle mütenâsip bir kültür kastediyorum. Çünkü deha-i millîmizin inkişaf-ı tammı ancak böyle bir kültür ile temin olunabilir. Lâlettayin bir ecnebi kültürü şimdiye kadar takip olunan yabancı kültürlerin muharrip neticelerini tekrar ettirebilir. Kültür herâset-i fikriye ile zeminle mütenasiptir. O zemin, milletin seciyecidir[469] demektedir.

Atatürk'ün bu sözlerinden çıkarılan bir sonuç olarak da denilebilir ki; 1935-1938 döneminde eğitimin ait olduğu kültürün bir parçası olduğunun altı çizilmiş ve o kültürün de milli kültür olduğu belirtilmiştir.

5.2.Bazı Kavramların Değişmesi

Türk dilinin yabancı sözcüklerden arındırılması girişimi, Cumhuriyet Halk Partisi'nin 1931 ve 1935 tüzük ve programlarında çok belirgin bir biçimde göze çarpmaktadır. 1931 programı, o dönemin gündelik diliyle yazılmıştı. 1935 program ve tüzüklerinde ise Türk dilini kullanma konusunda çok açık bir zorlama vardır. 1935 program ve tüzüklerinin sonlarına eklenen küçük sözlüklerde bulunan 159 kelimenin ancak 70–75 tanesi bugün kullanılmaktadır; diğerlerinin Türk dilini arındırma politikasının bir parçası olarak aşırı zorlama olduğu çok belirgindir. Örneğin, dönemin ulusçu edebiyatçıları olarak bilinen Halide Edip, Yakup Kadri Karaosmanoğlu gibi edebiyatçıların eserlerinde benzer bir kullanım olmaması, bu girişimin tümüyle siyasi bir özellik taşıdığını göstermektedir. [470]

Bu dönemde sadeleştirme ve arı bir Türkçe'ye ulaşmak için bazı kavramlar değiştirilmiştir. Bunlardan bazıların örnek olması açısından ele alalım. Bu kavramlardan

[469] Âlim Yanık, **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet konusundaki Sözleri**, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu yay. Ankara 1990, s.14–15.
[470] Behar, **a.g.e.,**,s.167

birisi; "işyar'dır." M. Ali Akademir, 1939 da yılında Almanca'dan çevirdiği " Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından Köy"[471] adlı çevirisinde kullandığı ara başlıklardan birisi "Köy İşyarlarıdır."

İşyar: Dil inkılâbının ilk yıllarında bir işle görevli olan kimse, görevli memurdur. Örnek, "Okul ve Kültür İşyarlarına ait dosyalar"[472] şeklindedir. "Köysel işyarlar esas itibari ile çiftçiden ve el sanatı sahiplerinden ayrıdırlar"[473] Şeklinde cümle içinde kullanımı vardır.

Direktör, Yar direktör: Bu iki kavramın da 1935-1936 yıllarında eğitim konuları işlenirken sıkça geçtiğini görüyoruz. Kelimenin aslı Fransızca olup, "yönetmen-müdür" anlamına gelmektedir. [474]

Bay ve Bayan kelimelerinin bazen soyadı gibi kullanılması söz konusudur. Örneğin, " Ankara Gazi Erkek İlkokulu öğretmenlerinden Bayan Adviye tarafından 1935–1936 ders yılı için hazırlanmıştır ".[475] "Atatürk eski tahran büyükelçisi Bay Hüsrevi'in Kurtuluş Savaşı sırasında büyük vazife görmüş olduğu yere izafetle Gerede soyadını vermiştir".[476] Buna benzer bir hitap şekli de muhtemelen, o dönemde sosyal hayatta, Avrupa'daki Mr. Jone, Miss Clara şeklindeki kullanımlardan esinlenilmiştir.

Kamutay: TBMM karşılığında dönemin kaynaklarında sıkça yer almıştır. Sıkça kullanılan diğer bazı kavramlar şunlardır: Saylav: Milletvekili, Şarbay: "Dr. Behçet Uz, İzmir Şarbayı", İlbay, İlyön: "CHP İlyön Kurulunda Ankara Valisi bir söylev verdi**."** Bazı kavramlar, öztürkçeleştirilirken bazıları olduğu gibi kalmıştır. "İntihap" kavramı bunlardan birisidir.

1936–1937'lerde kullanılan dile bir örnek olması ve değişen kavramları takip etmek açısından, 1936–1937 Manisa Vilayeti'nin eğitim yıllık tutanağının başlığı önemldir. "Manisa (1936–1937) Ders Yılı Ertiksel Toplantı Tutulgası". Burada geçen Ertiksel: kelimesinin tanımı, Türk Dil Kurumu'nun 1988 yılında yayınladığı Türkçe Sözlülüğü'nde yoktur. Kitabın bazı bölümlerinde şu şekilde kullanılmıştır. "Okumak,

---

[471] Johann Dietz, **Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından, Köy,** Çeviren, M. Ali Akademir, Ankara 1939, s. 73.
[472] **Manisa (1936–1937) Ders Yılı Ertiksel Toplantı Tutulgası**, İzmir 1937,s.10
[473] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, c.II.,Ankara 1988,s.732.
[474] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, c.1, Ankara 1988,s.381.
[475] Fuat Baymur, **Hayat Bilgisi Öğretimi**, İstanbul 1937, İstanbul, s.96
[476] **Ulus** 11 Son kanun (Ocak)1935,s. 3.

mesleğine bağlı her öğretmen için bir ihtiyaçtır. "Ertikte başarılılık ancak bu suretle temin edilebilir."[477]

Tutulga: Bu kavram,bugünkü dille, tutanak karşılığı kullanılmış olmalıdır. Türkçe Sözlük, "ilgililerce imzalanmış bir durumu anlatan yazı, zabıt varakası[478]"olarak geçmektedir.

İnspektör: Sözlükte ispektör sözcüğünün de karşılığı yoktur ancak sözcüğün bugünkü karşılığı müfettiştir. "Manisa İlköğretim İspektörleri"[479] Asığlanmak, kelimesinin bu dönemde faydalanma ya da yararlanma şeklinde kullanıldığını anlıyoruz. "Halkevleri kütüphanelerinden her zaman asığlanabilir."[480] "Öğretmen etrafına nasıl asığlı olabilir?[481]

Ekonomsal: [482] Bu kavramda günümüzde ekonomik olmuştur. 1935 yılında Kültür Bakanlığınca, hazırlanan bir kanunun dili şu şekildedir: " Kültür Bakanlığı, san'at okullarının mülkiyetleri, hususi idareler üzerinde bulunan kurağ ve ekitlerini sanat okullarına özgülediği sürece bu idarelere kira ve başka bir ad ve altında para vermeksizin kullanmak hakkına iyedir".[483] Aynı kanunun yedinci maddesinden, her iki "sınacın şartları ve her ilden talebe alma yolları Kültür Bakanlığınca yapılacak bir öğrenekle saptanır."[484]

Bu kavramları burada tek tek ele almamızın sebebi; incelediğimiz dönemin kaynaklarında sıkça geçiyor olmasıdır. O günkü öztürkçeleştirme çalışmaları ile ilgili olup günümüzde artık kullanılmamaktadır.

C. Milli Savunma Bakanlığı ve Son Yılları

1.Milli Savunma Bakanlığı

Saffet Bey, 28.12.1938 tarihinde Milli Eğitim Bakanlığı görevinden istifa etmiştir. 1940 Nisan'ında Milli Savunma Bakanlığı görevine getirilen Saffet Bey, bu tarihler

---

[477]Manisa Kültür Direktörlüğü Neşriyatı, **Manisa (1936–1937) Ders yılı Ertiksel Toplantı tutulgası**, İzmir 1937, s. 24.
[478] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, c. 2, Ankara 1988, s. 1496
[479] Manisa Kültür Direktörlüğü Neşriyatı, **Manisa (1936–1937) Ders yılı Ertiksel Toplantı tutulgası,** İzmir 1937,s.IV.
[480] Manisa Kültür Direktörlüğü Neşriyatı**, a.g.e**., s. 25.
[481] Manisa Kültür Direktörlüğü Neşriyatı**, a.g.e.**, s. 28.
[482] Manisa Kültür Direktörlüğü Neşriyatı, **a.g.e**., s.28.
[483] T.C. Maarif Vekilliği, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul 1940, s.98.
[484] T.C. Maarif Vekilliği, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul 1940,s. 98.

arasında sade bir milletvekili olarak siyasi hayatına devam etmiş, bu süre içinde bir dönem, Hariciye Encümeni Reisliği görevini de yürütmüştür.

Saffet Arıkan'ın Milli Müdafaa Vekilliğine görevini devralması basında yer almış,"Milli Müdafaa Vekili ve Bursa meb'usu General Naci Tınaz sıhhi vaziyeti dolayısıyla, Vekâlet vazifesinden istifa eylemiş ve istifası kabul olunarak yerine Erzincan meb'usu Saffet Arıkan'ın tayini yüksek takdire iktiran etmiştir" denilmiştir.[485]

Saffet Bey'in Milli Savunma Bakanı seçildiğinde bir yazar tarafından siyasi kariyeri şu şekilde değerlendirilmiştir. "Saffet Arıkan, Ankara'da askerlik, parlâmento, politika ve entelektüel âlemimizin yakından tanıdığı bir devlet adamıdır. Askerlik sahasında iyi bir erkânıharp zabiti olarak hizmet eden yeni millî müdafaa vekili, kendi sanatı için de iyi bir şöhrettir. Saffet Arıkan 15 seneyi mütecaviz bir zamandır parlâmentoda sevilmiş, takdir olunmuş bir şahsiyet halindedir. Maarif vekâletinden çekildikten sonra, Hariciye Encümeni Reisliği gibi mühim hizmetlerde bulunmuştur."[486]

Saffet Bey'in Milli Savunma Bakanı olarak görev yaptığı dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın tüm şiddeti ile devam ettiği senelerdir.

Saffet Bey Arıkan Milli Müdafaa Vekilliği görevini yürütürken Haziran 1941 tarihinde "Refah Faciası" adı verilen bir deniz kazası meydana gelmiştir. Arıkan olayı TBMM kürsüsünde şu şekilde izah etmiştir: " Muhterem Arkadaşlarım: deniz subay erbaş ve erlerimiz, tayyare subay ve subay namzetlerimizi hamilen 23 Haziran 1941 Pazartesi günü saat 17.30'da Mersin'den Mısır'a müteveccihen, hareket eden Refah vapurunun, bilahare anlaşıldığına göre yine, aynı gün saat takriben, 22.30 bir infilak neticesinde batmış olduğuna en büyük teessürle Yüksek Meclis'e arz etmekle müteellim ve dilhünum". [487]

İngiltere'de yapımı bitmekte olan gemileri teslim almak ve aynı zamanda uçak kurslarına katılacak olan Deniz ve Hava askerlerini Deniz Nakliyat Komisyonu tarafından İstanbul'dan 16.06.1941 tarihinde Refah adında bir Vapur kaldırılmıştır. 21.06.1941 tarihinde Mersin'e ulaşan gemi, 22 Haziran'da Mersin'den kalkacak şekilde

[485] **Ayın Tarihi**, Ankara Nisan 1940, nr: 77, s. 5.
[486] Sadri Ertan, **Vakit**, 7 Nisan 1940; **Ayın Tarihi**, Ankara Nisan 1940 nr:77.s.86.
[487] **TBMM Zabıt Cerides**i, İ:73, 04.07.1941,C:1.

hazırlanmıştır. 23.06.1941 tarihinde, 17.30 sularında Mersin Liman'ından ayrılan gemi 22.30 bir patlama sonucu batmıştır. [488]

Refah faciasında ölenler, "19 subay, 63 erbaş, 68 er denizden, ve bir subay 20 talebe, havadan, 28 kişide gemi mürettabından mürekkep işbu güzide kafileden, 28 kişi yukarıda arz ettiğim cankurtaranla, 4 kişide yapılan tarama neticesinde ki bunların 4 deniz subayı 15 deniz erbaşı, 5 deniz eri ve hava subayı 4'ü hava talebesi 3 de gemi mürettabatıdır. Cem'an 32 kişi kurtulabilmiş, büyük ekseriyet maalesef vatan vazife uğrunda şehit olmuşlardır."[489]

Kazadan sonra, TBMM'de, dönemin Ulaştırma Bakanı Cevdet Kerim İncedayı ile Milli Savunma Bakanı Saffet Arıkan hakkında soruşturma açılmıştır. Genelkurmayca yapılan tespite göre mürettebatın Denizyolları'na ait bir gemi ile gitmesi gerekirken "Refah Vapuru" adlı şilebe niçin razı olunduğu sorulmuştur.

"Yolculuğa ait raporların Milli Savunma Bakanlığınca düzenlenmesi Başbakanlıkça emredilmişken bu emri niçin Deniz Askeri Nakliyat Komiserliğine bildirilmemiştir? İşin, acilliği düşünülerek, telefonla emir verilmiş olsa bile niçin bundan sonra işler teknik büroya bırakılmamıştır?"[490] Şeklinde Milli Müdafaa Vekili Saffet Arıkan'a sorular yöneltilmiştir.

Daha sonra on yedi milletvekili, "Ulaştırma ve Milli Savunma Bakanların hakkında sorumsuzlukları sebebiyle bir önerge vermişler. "Önerge kabül edilmiş, Refah Vapuru Faciası ile ilgili Bakanlar hakkında Meclis Soruşturması açılmasını isteyen Komisyon raporu" reddedilmiş ve konu bu şekilde kapanmıştır. [491]

2.Büyükelçilik Görevleri

Saffet Bey, Milli Savunma Bakanlığı görevinden sonra, siyasi hayatınının sonlarına doğru, Berlin Büyükelçiliği görevini de yürütmüştür**.** O'nun, Berlin Büyükelçiliği, İkinci Dünya Savaşı'nın devam etmesi sebebi ile oldukça önem arz etmektedir.

---

[488] Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939–1945**), Ankara 1974,s.131.
[489] **TBBM Zabıt Ceridesi**, İ:73, 04.07.1941,C:1.
[490] Goloğlu, **a.g.e**.,s.138.
[491] Goloğlu**, a.g.e**.,s.141.

2.1.Berlin Büyükelçiliği

Saffet Arıkan, II. Dünya Savaşının (1942–1944) tüm şiddeti ile devam ettiği yıllarda Almanya'da Berlin Büyükelçisi olarak görev yapmıştır. Büyükelçilik görevi "Hariciye Vekilliğinin 13.7.1942 tarihli ve 30380/ 301 sayılı teklifleri üzerine, İcra Vekilleri Heyetince 14.7.1942 tarihinde kabul olunmuş",[492] ve bu tarihten sonra da göreve başlamıştır.

Aynı dönemde, Berlin'de ateşe muavinliğini görevini yürüten, Orgeneral Zeki İlter, Saffet Arıkan'ı şu şekilde anlatmaktadır: "Berlin'de ateşemiliterlik hizmetlerine başladığım vakit Büyükelçi Saffet Arıkan'dı… Büyükelçi çok zekiydi. Bekârdı. Beni çok severdi. Viyana'ya sık sık gittiğinde beni de yanında götürürdü. Kendilerinden evvelki büyükelçi Hüsrev Gerede idi. Türk siyaseti, politikası ile bağlantısı olmayan bir beyanat verdiği için geri alınmıştı. Hitler, kendisini çok seviyordu.(Saffet Arıkan'ı) Kendisine özel bir vagon tahsis etmiş, ayrıca dünyaca meşhur Meissen sofra takımından 24 kişilik bir takım hediye etmişti."[493]Zeki İlter, Arıkan'ın personelini koruyan ve onlara anlayışla muamele eden biri olduğunu da dile getirmektedir.[494]

Prof. Dr. Zeki Velidi Toğan, 1932'de Türk Tarih Kongresinde, Türk Tarih Tezi ile ilgili olarak dönemin Maarif Vekili Reşit Galip ile tartışmalarından sonra Türkiye'den ayrılmış değişik ülkelerde bulunduktan sonra İkinci Dünya Savaşı sırasında Almanya'da ikamet etmiştir. Umumi Türk tarihçisi Zeki Velidi Togan'ın Almanya'dan gelmesine yardım eden Berlin büyükelçisi Saffet Arıkan'dır. Zeki Velidi Bey, Özellikle Alman – Rus savaşının Almanların lehine gelişmesi sırasında, birçok Almanya seyahati yapmış ve yaptığı seyahatlerini Dışişleri ile gerekli makamlara bilgi vererek yapmıştır. Almanların kendisinden kuşkulanması sonucu "bazı önemli ve gizi evrakını, Berlin sefiri Saffet Arıkan vasıtasıyla Türkiye'ye" getirmiştir.[495]

3.Ömrünün Son Günleri ve Ölümü

Saffet Bey, 26.11.1947 tarihinde vefat etmiş, vasiyetine doğrultusunda İstanbul Eyüp Mezarlığı'na defnedilmiştir. Ölümünü takip eden günlerde, ölüm şekli ile alakalı olarak bazı haberler ortaya çıkmıştır. İntihar ettiği veya zehirlenerek öldürüldüğü ile

[492]**T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi**, 030,18.01/99.63.8.
[493] Zeki İlter, **Bir Ömür Boyu Askerlik 1919–1972**, İstanbul 2003,s.45.
[494] İlter, **a.g.e.** ,s.46.
[495] Tuncer Baykara, **Zeki Velidi Togan**, Kültür Bakanlığı Yay. s.29.

ilgili dedikodular ortalıkta dolaşmıştır. Bazı kaynaklarda da ölüm sebebi intihar olarak gösterilmiştir.[496]

Bu dedikodulara karşılık, son nefesinde Saffet Bey'in yanında bulunmuş olan kardeşi Baha Arıkan, hem bir kardeş hem de görgü tanığı olarak bu dedikoduları yalanlamış ve Cumhuriyet gazetesine verdiği beyanatta şunları söylemiştir: "Yine üzgün, nevmit olduğu günlerden birisi 26 Kasım 1947 akşamı idi. Karımla beraber ziyaretine gitmiş, kendisini rahatsız bulmuştuk. Midesinden, uyuyamamaktan şikâyet ediyordu. Bizim yanımızda yarım komprime uyku ilacı aldı, fakat alması ile çıkarması bir oldu. Hiç evlenmemiş bekar yaşamıştı. Gece yanında kaldım. Geç vakte kadar türlü konularda konuştuk. Sabahleyin altıya beş kala kalktığımda yorganı açılmış, rahatça teneffüs ederek uyuyordu. Yavaşça yorganını örterek giyinmek üzere odama girdim. On dakika sonra evi terk edeceğim sırada üzerinin tekrar açılmış olduğunu görerek yaklaştığımda nefes almıyordu. Derhal doktor çağırdım. Saffet Arıkan, benim giyinme zamanım olan on dakika içerisinde kalbinin ani olarak durması sonucu ölmüştür".[497]

Baha Arıkan,[498] Saffet Bey'in intiharı ile alakalı dedikoduların özel amaçlı olarak kamuoyuna yayıldığını açıklamış ve ölüm gecesinde, tüm ailesinin onun yanında bulunduğunu belirterek şunları söylemiştir: "Saffet Arıkan intihar etmemiştir. Aldığı uyku ilacı yarım komprime olup, onu da refikamın ve benim yanımda almıştır. İntiharı en mutsuz zamanlarında bile aklından geçirmemiştir. O kadar geçirmemiştir ki ölümünde yedi sekiz ay evvel, yine alkollü bir gününde, annemiz kendisine serzenişte bulunmuş, "Saffet intihar mı ediyorsun" şeklinde tariz etmişti. Cevaben " hayır anne, ben askerim, intihar edersem tabanca ile intihar ederim" demiştir.[499]

Saffet Arıkan'ın intihar ettiği ile ilgili söylentiler günümüzde de devam etmektedir. Örneğin, 4 Mart 2006 tarihli Yeniçağ Gazetesi yazarlarından Hasan Demir, " O gün o bakan niye intihar etti?" başlıklı köşe yazısında, Arıkan'ın büyükelçilik görevlerini bitirip de istirahata çekildiği günlerin birisinde İsmet Paşa'ya " Partiyi

---

[496] **Harp Akademilerinin 127. Yılı. Harp Akademileri Yayını** 1975,s.53.
[497] Baha Arıkan, "Yıldönümünde Saffet Arıkan'ın Ölümü.",**Cumhuriyet**, 27.XI.1964.
[498] Dr. Baha Arıkan, Saffet Arıkan'ın kardeşidir. Psikoloji ve pedegoji doktoru olup, 1965 yılında yayın hayatına devam eden, Prof Hikmet Ertaylan, İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi eğitimcilerin de yazı yazdıkları "Emekli Öğretmen" adlı eğitim dergisinin yazı işleri müdürüdür. Bkz. **"Emekli Öğretmen,** c.6, Ocak 1965,S.68,s.3.
[499] Baha Arıkan, "Yıldönümünde Saffet Arıkan'ın Ölümü.", **Cumhuriyet**, 27.XI.1964.

Atatürk'ten böyle mi aldınız? Partiyi ne hale getirdiniz? Dediğini, buna karşılık İnönü'nün de Arıkan'na sert bir karşılık verdiğini ve iddiaya göre bu hadiseden sonra ilaç içerek hayatına son verdiğini yazmaktadır.[500]

4.Kişiliği ve Dönemine İlişkin bir değerlendirme

Kişiliği:

CHP'nin önemli isimlerinden Hilmi Uran, Saffet Arıkan'ın kişilik özelliklerini şu şekilde tarif etmektedir: "Ufak tefek, itina ile giyinirdi. Zarifti, hassastı, saygılı idi…Herkese karşı saygılı idi. Fakat, ufak bir saygısızlığa tahammül edemeyecek kadar da onurlu idi. Umumi kültüre sahipti. Almancası ve Fransızcası vardı; müzikten zevk alırdı. Arıkan, evlenmemişti. Bekâr yaşardı. Eskiden beri içerdi."[501]

İlgili kaynaklardan anladığımız kadarı ile Saffet Bey'in kişiliği şu şekildeydi: Her şeyden önce, gerek mesleği olan askerlikte gerekse daha sonra yaptığı görevlerde, birinci adam değil ikinci adam görüntüsü vermiştir. Sakin ve mülayim bir kişilik sahibi olduğu anlaşılmaktadır. Daha askerlik hayatının ilk yıllarından itibaren kendisini büyük görevlere hazırlamış, dolayısıyla hırslı bir yapısı vardır. Askerliği hakkında Atatürk, "O, iyi bir ekan-ı harptir" derken, İnönü'de "askerlikteki kıymetini takdir etmektedir."[502]

Saffet Bey, özellikle Cumhuriyet'in kurulmasından sonra siyasi olarak Atatürk'e oldukça yakın insanlardandır. CHF'nin kurucuları arasında yer alması ve partinin 1925-1931 yılları arasında CHP Genel Sekreterliğini yapması da bunun en önemli göstergesidir.

"Atatürk'ün ölümü, birçok yakınlarında olduğu gibi, Arıkan üzerinde de adeta bir şok tesiri yapmıştır. Ve Arıkan artık daha çok içen olmuştur."[503] O'nun ölümünden sonra önemli bir dayanağını; desteğini kaybettiği anlaşılmaktadır.

Kültür Bakanlığı görevinden sonra Milli Savunma Bakanlığı, Berlin Büyükelçiliği, gibi etkin görevlere getirilse de İkinci Cumhurbaşkanı İsmet İnönü döneminde, siyasi kariyerinin daha aşağı bir seviyeye çekildiği gerçektir. Zaten, bu dönemde Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile olan kişisel ilişkileri de çok sıcak değildir.

---

[500] Hasan Demir, "O Gün Bakan Niye İntihar Etti", **Yeniçağ Gzt.**., 4 Mart 2006.
[501] Hilmi Uran, **Hatıralar,** Ankara 1959,s.403–404.
[502] Uran,**a.g.e**.,s.403.
[503]Uran,**a.g.e.,**s.404.

Atatürk'ün ölümünden sonra CHP'nin sevk ve idaresini beğenmediği noktalar olmuş, bundan dolayı da eleştirilerini, İnönü'ye bizzat dile getirdiği zamanlar da olmuştur.[504]

Arıkan, 1946 senesinde ölümünden bir yıl önce, memleket ve parti idaresini iyice beğenmemeye başlamış, 10 Kasım 1946 tarihinde de CHP Genel Başkan Vekili Şükrü Saraçoğlu'na bir mektup yazarak CHP'den ayrılmak istemiş, fakat istifası önlenmiştir. 24 Aralık 1946 tarihinde bu defa zata mahsustur ibaresi ile İnönü'ye aynı serzenişle ve sitemle bir mektup yazmış, "politikada tutulan yoldan şikâyet etmiş ve CHP Grup Başkanvekilli'ğinden istifa etmiştir. Bu iki mektubu yazdıktan sonra Arıkan kendini iyice içkiye vermiş ve hep ıstırap içinde yaşamıştır."[505]

Ömrünün son yıllarında; muhtemelen Atatürk'le çalışırken kazandığı siyasi itibarını da kaybetmenin sonucu olarak bir bunalım yaşadığı anlaşılmaktadır

Saffet Bey, dostlarına düşkündür. Saffet Arıkan'ın dostlarını sevdiği ve onlarla sohbet etmekten hoşlandığı bir gerçektir. Atatürk ile beraber Samsun'a çıkan daha sonra Japonya -Tokyo büyükelçiliği görevi de yapan Hüsrev Gerede O'nun bu yönünü anılarında şu şekilde anlatmıştır: "Devrimin başladığı dönemde, Ankara, yıkık dökük bir kasaba durumundadır. Böyle bir ortamda, Saffet Arıkan'ın Hacıbayram'daki evi dostları için adeta bir misafirhane gibidir. Saffet Bey ve dostları orada toplanıp orada görüşmektedirler."[506]

Saffet Bey'i yakından tanıyanlar arasında yer alan Falih Rıfkı Atay'da, Saffet Arıkan ile ilgili bir anısını şu şekilde anlatmıştır: "Ankara'ya misafirler gelirdi. Bazen bu misafirler, yabancı elçiler, dışişleri mensupları da olabilirdi. CHP Genel Sekreterliği yaptığı dönemde, "Saffet Arıkan, Bend Deresi mahallesinde eski ve küçük bir Ankara evinde otururdu. Bir öğle üstü Fransız Sefiri Albert Sarraut' ile karısını briç ve çaya davet ederek ikramlarının altında kalmamaya karar vermişti. Edip Servet Tör ve ben bir iki arkadaş saat altıya doğru toplandık. İki masalık davetli, bütün salonu doldurmuştuk. Karı –koca pek eğlendiler. Çay vakti geçti. Yemek vakti geçti. Sabaha kadar bizimle kaldılar. Alaca karanlıkta Bend deresinin bir iç sokağında tam bir Anadolu kasabası

[504] Uran, **a.g.e**.,s.404.
[505] Uran, **a.g.e**.,405.
[506] (Hazırlayan Sami Önal), **Hüsrev Gerede'nin Anıları**, İstanbul 2002,s.275.

dekoru içinde Albert Sarraut ile karısının yorgunluktan solmuş yüzlerini görmek pek tuhafımıza gitmişti."[507]

Atatürk ile Saffet Arıkan ilişkileri, Atatürk'ün ölümüne kadar hep yakın olmuştur. Atatürk, şapkayı niçin Kastomu'da ilan ettiğini Saffet Bey'e şu cümlelerle anlatmıştır: "Niçin Kastamonu'yu seçtiğimi bilmezsin. Dur anlatayım. Bütün vilayetler beni tanırlar. Ya üniforma ile yahut fesli, kalpaklı, sivil elbise ile görmüşlerdir. Yalnız Kastamonu'ya gidemedim. İlk önce nasıl görürlerse öyle alışırlar, yadırgamazlar. Üstelik bu vilayet halkının hemen hepsi, asker ocağından geçmişlerdir, itaatlidirler, munistirler, adları mutaassıp çıkmışsa da anlayışlıdırlar. Bunun için şapkayı orada giyeceğim".[508]

Falih Rıfkı Atay'ın tespitine göre, Mustafa Kemal Paşa'ya "Atatürk" soyadını veren Saffet Bey'dir. Saffet Arıkan'ın Atatürk için bulduğu ilk soyadı "Türkata" dır. Meclis'te hayli tartışıldıktan sonra daha ahenkli ve manalı olan "Atatürk" şekline girmiştir.[509] Buna karşılık, Saffet Bey'e de, Arıkan soyadını Atatürk vermiştir.[510]

Bu noktadan hareketle Saffet Bey'e Arıkan soyadını Atatürk, Atatürk'e de bu soyadın Saffet Bey vesile olmuştur.

Saffet Bey, bütün ömrü boyunca hiç evlenmemiş, çoluk-çocuk sahibi olmamıştır.

Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerlendirme

Saffet Arıkan, 1935 -1938 yılları arasında Atatürk döneminin en uzun süre görev yapan Milli Eğitim Bakanıdır. Fakat, böyle olmasına rağmen Türk halkı arasında adı Milli Eğitim Bakanları içerisinde, Mustafa Necati, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Hasan Ali Yücel kadar duyulmamıştır. Saffet Bey, Çanakkale'de Kerevizdere Savaşlarında I. Dünya savaşında Irak cephesinde savaşmış, Milli Mücadele'ye katılmış, asker bir kişidir. Osmanlı Devlet'inin son zamanlarında çekilen sıkıntıları, İstiklal Savaşı'nın zorluklarını yaşamış bir kurmaydır.

---

[507] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya**, İstanbul 1969, s.413

[508] Yusuf Çötüksöken, **Atatürk Antolojisi,** İstanbul, İnkılâp ve Aka kitabevleri A.Ş. (İnkılâp ve Aka Basımevi,) , 1982,s.192; Kemal Arıburnu, **Atatürk'ten Anılar**,İnkılap yay., İstanabul 1998,s.288.;

[509] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** İstanbul 1969,s.567; Ayrıca Bkz. Kemal Arıburnu, **Atatürk'ten Anılar,** İnkılap yay., İstanbul 1998,s.41.

[510] Bahir Sorguç, **1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı**, İstanbul 1982.,s.78.

Safftet Bey'in Kültür Bakanı olarak göreve başladığında eğitim ve kültür konuları ile çok ilgili olduğu söylenemez. Dolayısıyla, uyguladığı eğitim kültür siyasetinde Atatürk'ün çok büyük etkisi vardır. Saffet Bey'in görev yaptığı dönemde eğitim ve kültür siyasetinin temeli; millililiktir. Atatürk'ün bir konuşmasında da belirttiği "Şark'dan ve Garp'tan uzak" olan bu millilik anlayışının temelinde; Türk kültürünü, Osmanlı öncesi Türk tarihini, ön plana çıkartmak ve bu dönemlerle ilgili araştırmalar yapmak vardır. O'nun döneminde Milli Eğitim Bakanlığı'nın temel ilkesi budur.

Gerek, ilköğretim ve ortaöğretimde, Tarih ve Türkçe derslerinde takip edilen müfredat programlarında; gerekse, Köy Eğitmenlik Kursu gibi öğretmen yetiştiren eğitim kurumlarında; gruplara Atilla, Oğuz, Teoman gibi Türk tarihine ait isimlerin kullanılmasına özen gösterilmesi, hep bu siyasetin yansımalarıdır. Ayrıca, Saffet Bey döneminde köy eğitimi çok önemsenmiş, özellikle köylü çocuklarının okuma yazma, öğrenmesi, en azından köye ait pratik bilgileri kazanması için büyük çabalar sarfedilmiştir.

Türk Tarih Tezi, Güneş-Dil teorisi gibi çalışmalar da büyük oranda Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı dönemde gerçekleştirilmiş olan kültürel faaliyetlerdir. Ayrıca, bu devrede Türk tarihine ait kazı çalışmaları da hız kazanmıştır. Bu tür çalışmalar da Saffet Arıkan dönemini anlamamızı kolaylaştırmaktadır.

Atatürk'ün bizzat girişimiyle Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılması; hiç şüphesiz Türk Tarih Tezi, Güneş Dil Teorisi gibi tezlerinin incelenmesinin yanı sıra Türk tarihini, Türk kültürünü, coğrafyasını incelemek ve bu kültürleri ortaya çıkarmak; kazılar; antropolojik çalışmalar yapmak içindir.Yine doğu'da bir üniversite kurma girişimi; doğu vilayetlerinde Türk kültürünü ve inkılapları yaymak için düşünülmüş teşebbüslerdir.

Güzel Sanatlar alanında yapılan icraata baktığımızda da aynı durumla karşılaşırız: Milli Sanat ön plandadır: CHP'nin ve Atatürk'ün girişimleriyle birçok ressamın; folklor araştırmacısının, Anadolu'ya gönderilmesi ve Anadolu değerlerinin gün yüzüne çıkarılma girişimi; tiyatro'da "Akın, Özsoy, Gılgamış, Oğuzata, Mavi Yıldırım" gibi tiyatro oyunlarının sahnelenmesi; Milli Mücadele'ye, Kuvay-ı Milliye'ye ait olan değerlerin ön plana çıkarılması hep bu amaca hizmet eden faaliyetlerdir.

Sonuç olarak; Saffet Bey'in Milli Eğitim Bakanlığı yaptığı dönem Doğu'dan ve Batı'dan gelebilecek etkilere mümkün olduğunca kapalı, Türk kültürünün ön planda olduğu bir dönem olmuştur.

III. BÖLÜM

ATATÜRK'ÜN ÖLÜMÜ, İSMET İNÖNÜ'NÜN CUMHURBAŞKANI OLUŞU: DÖNEMİN İÇ ÇEKİŞMELERİNİN KÜLTÜR SİYASETİNE YANSIMALARI

A) ATATÜRK-İNÖNÜ İLİŞKİLERİ

1. Milli Mücadele ve Sonrasında Atatürk- İnönü İlişkileri

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk ile Milli Şef İsmet İnönü'nün ilişkileri Harp Akademisi yıllarına kadar uzanmaktadır. Fakat asıl "Atatürk ile yakın iş münasebetleri Birinci Cihan Harbi ile başlamıştır. Cumhuriyetin ilanından sonra kendisi Cumhurbaşkanı olan Mustafa Kemal Atatürk, İnönü'nün de Başvekil olarak görev yapmasına siyasi destek vermiş ve İnönü, bir ara 1925'de Fethi Okyar'ın Başvekilliği hariç tutulursa 1937 yılına kadar başvekil olarak görev yapmıştır."[511]

Atatürk ile İnönü arasındaki ilk siyasi fikir ayrılıkları Serbest Fırka'nın kurulduğu dönemde çıkmıştır. 1929 bütün dünyada ekonomik bir bunalımın yaşandığı senedir. 1930'da Serbest Fırka'nın kurulmasına karar verilmiştir. Fethi Okyar tarafından kurulacak olan Fırka'nın kurucuları seçilirken Mustafa Kemal Atatürk onlarda iki özelliğin bulunmasına dikkat etmiştir. Kendisine yakın ama şu ya da bu şekilde İsmet Paşa Hükümetine karşı kimseler olmaları. Atatürk, Fethi Bey'e Serbest Fırkayı kurmayı teklif ettiğinde kendisine şu sözleri söylemiştir: "Siz bilmezsiniz… Bunların çoğu, İsmet Paşa'ya ve siyasetine aleyhtardır. Ben size rast gele teklifte bulunmadım."[512]

Bu dönemde, siyasi hayatın genel görünüşüne bakıldığında, "İş Bankası çevresi," "İsmet Paşa çevresi", "Atatürk'ün adamları" şeklinde sınıflamalar yapılabileceğini göstermektedir. İsmet Paşa çevresini: Recep Peker, Tevfik Rüştü Aras, Mustafa Şeref Özkan, Kazım Özalp, Ali Çetinkaya, Refik Saydam ve Fuat Ağralı; İş Bankası çevresini ise, C. Bayar, Mahmut Soydan, Nuri Conker, Salih Bozok, Kılıç Ali, Hasan Saka, Fuat Bulca, Şakir Kesebir, Rahmi Köken, Mahmut Avunduk, Hayri İpar ve Şakir Kınacı olarak sıralanmaktadır. Ancak, bu sınıflamanın farklı değerlendirmeleri olduğu da görülüyor. İş Bankası Yönetim Kurulu'nda Atatürkün adamlarından Recep

[511] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** c. I., İletişim Yay. Ankara 1986,s.24.
[512] Abdülhamit Avşar, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1998,s.53.

Zühtü, Soyak, Cevat Abbas Gürer, SCF'na giren Rasim Öztekin'in de bulunduğunu, Tevfik Rüştü'nün de İsmet Paşa'dan çok M. Kemal Paşa'ya yakın olduğunu belirtiyor.

Bu dönemde bu tür siyasi gruplaşmalarının yanında bu siyasi grupların hiç birine yakın olmayan ya da hepsine eşit mesafede durmaya çalışan siyaset adamları da olmuştur. Aslında bu üç çevrenin birbirinden pek de farklılaşmadığı, içice geçmiş olduğu söylenebilir. Bunun yanında, 1930'lardan itibaren Atatürk'ün, Başvekili İsmet Paşa'ya karşılık, Celal Bayar'a özel bir ilgi gösterdiğini söyleyebiliriz.

"Burada bir noktayı da belirtmek gerekir. İsmet Paşa, bu ilk dönemin öteki Başvekili Fethi Bey'in aksine, Mustafa Kemal Paşa ile çok yakın bir ilişki içindedir. Adeta, O'ndan habersiz hiçbir şey yapamaz bir görünümü de vardır. Buna rağmen, kendisinin ayrı ve şahsi bir siyaseti olamaz mı? Böyle bir siyasetin varlığı, 30 Ekim günü olayı ile de anlaşılmaktadır. Bu şahsi siyasetin, bazı konularda Mustafa Kemal Paşa'yı yanıltmış olabileceğine dair emareler vardır. 1930'lardan sonra Atatürk'ün, Başvekil İsmet Paşa'nın kendisine sunduğu bilgileri, başka kaynaklardan tahkik ettiği bilinmektedir."[513]

1930'lu yıllardan itibaren Mustafa Kemal Atatürk, İsmet İnönü'nün başvekilliğindeki kurulan hükümetin işlerini tahkik ettirmiştir. Aynı dönemde, İsmet Paşa'nın ve Atatürk'ün faklı siyasi görüşleri ve kendilerine bağlı siyasi ekipleri olmuştur.

Atatürk'ün İsmet İnönü'nün yerine Celal Bayar'a özel bir ilgi göstermesi, dönemin ekonomi politikasıyla yakından ilgilidir. 1929 dünya ekonomik bunalımından sonra sanayiye yönelinmesi; beklenen özel girişimin bu yönde bir eğilim göstermemesi, yalnız tüketim mallarına yatırım yapılması ve ülkenin sanayileşmesinin harekete geçirilememesi karşısında umutlar devlet girişimine bağlanmıştır. İç politikaya ilişkin olarak yapılan bu değerlendirmenin yanında meselenin bir de uluslararası boyutu vardır. 1929 dünya ekonomik bunalımına bağlı olarak; fiyatların düşmesi ve Türkiye'nin ziraat ürünlerine dayalı ihracat gelirlerinin azalması sanayileşmenin önemini bir kat daha arttırmıştır. Bu bunalımla, Batı ülke-lerinde alınan önlemler; devletin ekonomiye olumlu biçimde müdahale edebileceğini

[513] Tuncer Baykara, **Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 2006, s.127.

Türk yöneticilerine de göstermiştir. "Liberal gelişme yöntemlerinin aksayan yönleri karşısında planlı bir biçimde sanayileşme sürecine girme girişimleri, kısa bir dönemde sanayileşmek isteyenlerin ilgisini çekmiştir". [514] Ekonomide devlet sektörünün yanında özel teşebbüsün de gerekliliği 1929'daki dünya ekonomik bunalımından sonra ortaya çıkmaya başlamıştır.

Gerçi burada, yeni kurulacak muhalefetin CHP'nin bir uzantısı gibi algılanmamasına Mustafa Kemal Atatürk, özel itina göstermiştir. Fakat, Fethi Okyar'ın siyasi liberal görüşleri ile Celal Bayar'ın ekonomi alanındaki liberal görüşleri arasında bir paralellik olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, Mustafa Kemal Atatürk ile İsmet Paşa arasında arasındaki en temel siyasi ayrımlarından birisini, İsmet İnönü'nün ekonomide devletçilik görüşüne karşılık, Atatürk'ün daha liberal diyebileceğimiz (özel teşebbüs ile devlet beraberce) karma ekonomiden yana olması oluşturur diyebiliriz.

2.Atatürk İle İnönü'nün Siyasi Görüş Farklılıkları ve İlişkilerinin Bozulması

1937 yılında Atatürk ile İnönü'nün ilişkileri değişik nedenlerden ötürü bozulmuştur. Bunun sebeplerini İnönü hatıralarında şu şekilde dile getirmektedir: "36 senesi ve 37 başı, olayların gittikçe birikerek yorgunluk ve gerginliğin artmış olması devridir. Türlü meselelerden Atatürk ile aramızda münakaşa çıkmıştır".[515]

Atatürk ile İnönü arasındaki anlaşmazlık konularını üç değişik alanda özetlemek mümkündür. Birincisi; İnönü'nün kendi başvekilliğindeki hükümete, Atatürk'ün sürekli olarak dışarıdan müdahale ettiğini düşünmesi; Başvekil İnönü'ye sorulmaksızın bazı bakanların görevden alınmasıdır. İkincisi ise; dış politika ile ilgili olup Hatay meselesidir. Atatürk, uluslarasu politikayı değerlendirip Hatay'ı, Türk topraklarına katabileceğini düşünmektedir. İnönü ise bu meseleyi zamana yayarak; görüşmeler yoluyla gerekirse daha uzun bir sürede çözmekten yanadır. Üçüncü konu ise; ekonomik alanda izlenmesi gereken politika ile ilgilidir. Atatürk, bu dönemde uygulanan devletçi ekonomiden kuşku duymakta, özel teşebbüse de imkan veren bir modelin olup olmayacağını düşünmekte İnönü ise ekonomide devletçilik uygulmasına devam

[514] Nurşen Mazıcı, **Celal Bayar, Başbakanlık Dönemi (1937–1939)** Der Yayınları, İstanbul 1996,s.15–16.
[515] İsmet İnönü, **Hatıralar**, c.2, İstanbul 1992,s.283.

edilmesini istemekmekteydi. "Atatürk – İnönü ayrılığında, devletçilik politikasının özel bir önemi olduğunu belirtmek mübalağa olmaz"[516]

Atatürk ile İnönü'nün ilişkilerinin bozulmasına neden olan olayları şu şekilde sıralamak mümkündür:

1. Mustafa Şeref Olayı: Atatürk'le İnönü arasındaki ilk ciddi gerginlik, 1932 senesinde yaşanmıştır. Mustafa Şeref, İnönü Hükümetinin İktisat Vekili'dir. Atatürk tarafından Yalova'ya çağrılır. Nuri Çonker, Kılıç Ali gibi devamlı Atatürk'ün sofrasının müdavimi olan kişilerin de hazır bulunduğu mecliste bir genel müdür meselesi ile alakalı olarak azarlanmıştır.[517] Bu olaydan sonra Atatürk, mesele bir hükümet üyesi ile alakalı olduğu için Başvekil İnönü'nün gönlünü almak istemiştir. Bunun için Başvekili köşke davet etmiştir. "Dizbağı Nişanı"n da tartışma konusu yapıldığı yemekten sonra: "Siz yorulmuşsunuz Paşa, sinirleriniz bozulmuş, yalnız sinirleriniz olsa yine de zarar vermez ama düşünce selametiniz de kaybetmişsiniz! Acele olarak dinlenmeye ihtiyacınız var. Size izin veriyorum, yerinize kimin vekâlet edeceğini yarın ajanstan öğrenirsiniz" sözlerinden sonra, Başbakanlıktan uzaklaştırılacağını düşünen Başvekil İsmet İnönü, Salih Bozok vasıtası ile Atatürk'ten özür dilemiş, ve böylece Başvekâlet görevine devam etmiştir.[518]

O günlerin yakın tanıklarından Yakup Kadri Karaosmanoğlu, bu olayı şu şekilde yorumlamaktadır: "Bununla beraber, o akşamı takip eden günlerin bazı olaylarından şu kadarını sezinebilecektim ki, İsmet Paşa, Atatürk'e açtığı "barış savaşı"ndan kendi lehine bir netice elde edemeden çıkmıştır. Atatürk, yukarıda anlattığım İktisat Vekâleti-İş Bankası meselesini, Mustafa Şeref'in istifası ve yerine Mahmut Celal (Bayar) Bey'in getirilmesi suretiyle, kendi bildiği gibi halletmiştir. Mustafa Şeref Bey, iyi bir politikacı ve iyi bir idare adamı değildi. Hele politikacı hiç değildi… Bundan başka devletçiliği diyemeyeceğim, fakat bir çeşit güdümlü ekonomi politikasına meyilli oluşu da iş âleminde bir takım tepkilere yol açmış bulunuyordu".[519]

---

[516] Cemil Koçak, " **Siyasal Tarih (1923–1950)", Türkiye Tarihi, 4: Çağdaş Türkiye 1908–1980**, İstanbul. 1989,s.116–117.Ayrıca bkz. İnönü, **a.g.e**.,s.283,285,287. " Hatay meselesi, Nyon konferansı, Çiftlik olayı."

[517] Yakup Kadri Karaosmanoğlu**, Politikada 45 Yıl,** İstanbul 1999,s.116.

[518] Süleyman Yeşilyurt, **Atatürk- İnönü Kavgası**, Ankara 2001, s.47.

[519] Karaosmanoğlu, **a.g.e**.,s.124-125.

İsmet Paşa için önemli olan, Mustafa Şeref Bey'in İktisat Vekilliğinden gitmesinden daha çok, İş Bankası Genel Müdür'ü Bayar'ın İktisat Vekilliğine getirilmesidir. Çünkü Bayar'ın İktisat Vekilliğine getirilişi, İsmet Paşa'nın liderliğinde uygulanan devletçilik anlayışı ile, özel girişimden; liberal ekonomik görüşten yana olanların devletçilik anlayışı arasındaki mücadeleyi başlatmıştır. [520]

Dolayıysıyla, Atatürk ile İnönü arasındaki en temel siyasi görüş ayrılıklarının başında, Atatürk'ün daha liberal karma ekonomiden yana olmasına karşılık, İnönü'nün devletçi bir ekonomik modeli ve bunun sürdürecek siyasi bürokrasiyi öngördüğü söylenebilir.

İsmet İnönü Hatıraları'nda, kendi döneminde kurulan ilk kabinenin başvekili olan Celal Bayar'ı görevden alma sebebini, Atatürk'ün son döneminde Celal Bayar'la birlikte uyguladıkları bu ekonomik modele bağlamakta ve şöyle demektedir: "Asıl mesele Celal Bayar'ın mali ve iktisadi politikası idi. Demagojiye fazla yer vererek başlamış olan bu politika hiçbir hesaba, istinat etmiyor, devletin mali vaziyeti esasından harap oluyordu. Ticaret, milli para ait üst olmuştu. Bütün bu ahvalin, hatta hükümet azasından gizli kalması bir seneden beri takip ediliyordu".[521]

2.Çiftlik Olayı: Ankara'daki çiftliklerin geliştiğini Hasan Rıza Soyak'a anlatan Atatürk, bunları Ziraat Bankası eli ile devlete terk etme düşüncesini İnönü'ye aktarmasını söylemiştir. Bu mesele ile alakalı olarak; Çankaya Köşkü'nde bir toplantı yapılmak istenmiş, ancak Çankaya Köşkü'ne davetli olan İsmet Paşa, yemeğe oldukça geç gelmiş ve sofradaki tartışmada Mustafa Kemal Atatürk'e karşı sert tavırları dikkati çekmiştir.

İsmet Paşa'ya göre, kendisine bir başvekil olarak danışılmadan hükümete ilişkin alınan kararlar onur kırıcıdır. Bu mesele ile alakalı olarak Atatürk ile İnönü arsında bir tartışma yaşanmış,[522] gerginlik artınca, Atatürk sofrayı terk etmiştir. Atatürk, ertesi gün Tarih Kongresi için İstanbul'a giderken Başvekil İsmet İnönü'yü kompartımanına çağırmış ve O'nun bir süre dinlenmesinin uygun olacağı görüşüyle Başbakanlıktan çekilmesini önermiş, yeni başvekilin Celal Bey, (Bayar) olduğunu İnönü'ye

[520] Stefanos Yerasimos, **Azgelişmişliğin Sürecinde Türkiye**, Belge yayınları, İstanbul 1989,s.130.
[521] İnönü, **a.g.e.,** s.326.
[522] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** c. I., İletişim Yay. Ankara 1986., s.18-37.

söylemiştir. Çiftlik meselesi ile birlikte başlayan tartışma, 18 Eylül 1937'de İnönü'nün Başbakanlıktan ayrılması ile sonuçlanmıştır.[523]

3. Nyon Konferansı Sorunu: İspanya İç Savaşı sırasında Akdeniz'de dolaşan korsan denizaltıların etkisiz duruma getirilmesi için Nyon'da 14 Eylül 1937'de İtalya, ispanya, Almanya ve Arnavutluk dışında kalan Akdeniz ve Karadeniz ülkeleri bir konferans düzenlenmiş, bu konferansa Türkiye'yi temsilen Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras da katılmıştır.[524] Dışişleri Bakanı Aras, konferansa ilişkin raporları hem İstanbul'da Florya Köşkü'nde bulunan Atatürk'e hem de Ankara' da Başbakan İnönü'ye göndermiştir. Atatürk, raporlardan korsan denizaltılara karşı önlem olarak Fransa ve İngiltere'nin gerektiğinde Türkiye'den de yardım isteyebileceği sonucunu çıkarmış ve buna İnönü'nün de dikkatini çekmiştir. Atatürk'e göre,İngiltere ve Fransa ile gerektiğinde işbirliği yapılmalıdır.

İnönü'ye göre S.S.C.B. ile olan ilişkiler göz önüne alınarak, bu devletten gelebilecek muhtemel tepkiler değerlendirilmeli İngiltere ve Fransa'nın işbirliği önerisine sıcak bakılmamalıdır. Bu iki karşı görüşten her ikisi de kesin bir ağırlık kazanamamış, konferansın akışına göre çözüm de Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'a bırakılmıştır.

İnönü, Hatıraları'nda, Nyon Konferansı kararlarını şöyle değerlendirmektedir. "Nyon meselesi, İtalya'nın Habeşistan seferi sırasındaydı... Akdeniz'de İtalyan gemilerine karşı Akdeniz devletlerinin önlem almaları söz konusu idi. Bu anlaşmayı imzalayan devletlerin donanmaları anlaşmaya dâhil bir devletin limanlarından, mesela Fransız, İngiliz gemileri gelip Türk limanlarından ikmal yapabilir. Bu bana bir suretle İtalya aleyhinde fiili bir hareket gibi geldi"[525]

1937'de Atatürk ile İnönü ilişkilerinin bozulmasının ikinci nedeni de Nyon Konferansı sırasında, Tevfik Rüştü Aras'ın Dışişleri Bakanı olarak, hükümetden çok Atatürk'e olan yakınlığıdır.

4. **Reşit Galip'in Maarif Vekilliği**: Başvekil İnönü'nün Atatürk'ün hükümetin uygulamlarına müdahale ettiğinden şikâyetle ortaya çıkan meselelerden biri de Maarif

---

[523] Mazıcı, **a.g.e**.,s.38–39.
[524] **Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-23**,c.II., Ankara 1994,s.65.
[525] İnönü, **a.g.e**. ,s.40.

Vekili Esat Sagay'ın yerine Reşit Galip Bey'in Maarif Vekili olarak atanması ve bunun İsmet Paşa'ya bir emri vaki şeklinde gece uykusundan uyandırılarak yapılmasıdır.

Karaosmanoğlu "Maarif Vekilliğindeki değişiklik bahsinin hiç de İsmet Paşa'yı "gaflet uykusundan uyandırılırcasına ani ve fevri bir şekilde ortaya atılmış" olmadığını Atatürk'ün bunu daha önceden tasasrladığını şu satırlarla dile getirmektedir. "Vaktiyle, Harbiye Mektebinde Mustafa Kemal'e hocalık etmiş olan emekli Miralay Esat Bey, yaşının hayli ilerlemiş bulunması yüzünden milli eğitimle ilgili reformların uygulanmasında gereken hamleyi göstermiyordu. Bu hamle artık genç, enerjik ve yüzde yüz devrimci bir bakandan beklenebilirdi ve Atatürk de bütün bu vasıfları Reşit Galip de bulmuştu."[526] Reşit Galip Bey'in Maarif Vekili olması da İnönü tarafından hükümet işlerine karışmak olarak değerlendirilmişti.

Atatürk ile İnönü'nün ilişkilerinin bozulmasına neden olan bu olayların yakın tanığı olması gereken Afet İnan, bu meselelere biraz daha farklı bakarak; çatışma konularını ılımlı hale getirmekte, İnönü ile Atatürk'ün aralarında 1937 de bile çok da fazla bir şey olmadığı izlenimi vermekte ve şöyle demektedir: "1937'de Ege askeri manevraları sürerken İnönü başbakan değildi. Buna rağmen, Nazilli fabrikasının açılışına Mareşal Fevzi Çakmak'ında bulunduğu açılışa İnönü de davet edilmiştir. Atatürk der ki: "İsmet İnönü'yü arka sıralarda bırakmamaya dikkat edelim. İstanbul'da Atatürk'ün hastalığı sırasında İsmet İnönü'yü buraya çağıralım dediğim zaman, biz Ankara'ya gideceğiz diyor ve kendisine gelen doktorların İnönü'nün sıhhati ile ilgilenmeleri için Ankara'ya gönderiyor ve sık sık da iyi haberlerini alıyordu. Ben Atatürk'ün hastalığı esnasında, Cenevre'de üniversite öğrenimimi bitirmek üzere idim. Lisans diplomamı alarak Ağustos 1938'de İstanbul'a döndüğüm zaman Atatürk Dolmabahçe'de hasta idi. Bu tarihlerden Atatürk'ün ölümüne kadar Ankara'ya hiç gitmedim".[527]

Afet İnan, Atatürk'ün sağlık durumundan endişe ettiği için, İstanbul'dan Ankara'ya hiç gitmediğinden bahsederken, diğer taraftan da Atatürk'ün ağzından "İnönü İstanbul'a gelmesin biz Ankara'ya gidelim" düşüncesini seslendiriyor ki bu doğru olmasa gerektir. Ancak, bu satırların 1974 yılında, olayların üzerinden 36 yıl

[526] Karaosmanoğlu, **a.g.e**.,s.126.
[527] Afet İnan, " Bir Tarih Göçtü", **Belleten**, c.XXXVIII. nr:149, Ocak 1974, s. 33–34.

geçtikten sonra yazıldığını, farklı bir tarih anlayışı oluşturma gayretleri olduğunu da unutmamak gerekir.

4. Atatürk'ün Hastalığı, Vefatı, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı Seçilmesi

Atatürk'ün rahatsızlığı 1937 yılında belirgin bir şekilde ortaya çıkmıştı. "Atatürk'ün hastalığının ortaya çıktığı 1937 yılında Başvekil İsmet İnönü ile Cumhurbaşkanı Atatürk arasında siyasi ve kişisel ilişkiler bir duraksamayı yaşıyordu. Atatürk'ün hasta olduğu ömrünün son yıllarında İsmet İnönü başvekillikten ayrıldı.[528]

İnönü Hatıraları'nda bu durumu şöyle dile getiriyor: "Atatürk'ün hastalığı Ağustos'tan itibaren ağır istikamet aldı. Bundan sonra Atatürk'ün bana karşı muamelesinde şu noktalar karakteristiktir. İstanbul'a geldiğimi istemiyordu, temasa gelmekten katiyen çekiniyordu. Çok iyi muamele ediyordu, hatırımı almağa çalışıyordu. Arada bir derin bir mahcubiyet ve muhabbet nöbetine uğruyordu. Fakat benden çekiniyordu. Celâl Bayar ile her zaman selam yolladı. Selamlarına mektuplarla cevap veriyordum. Dr. Aras (Tevfik Rüştü) ile selam yolladı, mektupla cevap verdim… Salih Bozok mektuplar yazmağa başladı. Behiç Bey ile selam yolladı."[529]

İnönü, başvekillikten ayrıldığında, kendisine muhalif olan bazı kişi ve gruplar vardı. Bu grubun içerisinde, Salih Bozok, Kılıç Ali, Cumhurbaşkanlığı Genel sekreteri, Hasan Rıza Soyak gibi kimseler bulunuyordu."[530]

İnönü, Atatürk'ün hastalığı sırasında kendisini ziyaret etmek istediğini ancak bazı değerlendirmelerden sonra bu fikrinden vazgeçtiğini söylüyor ve Hatıralar'ında bu konuyu şu satırlarla dile getiriyordu: "Teşrisani günleri beni İstanbul'a götürmek için Şükrü Kaya ve onun tertibinde ansızın bir gayret fazla belirdi. Ben de candan istiyordum. Fakat Şükrü Kaya tertibindeki bu gayret, yakın arkadaşlarımın dikkatini celbetti. Katiyen bırakmadılar. Onlar haklı ve isabetli çıktılar. Şükrü Kaya İstanbul'a son anda beni götüremediği için pek hiddetli idi". [531]

Ekim 1938'e gelindiğinde İçişleri Bakanı Şükrü Kaya, Atatürk'ün sayılı günleri olduğunu ve kendisinin İsmet Paşa'yı görmek istediğini söylemesine karşılık İsmet Paşa'nın İstanbul'a gitmesine Dr. Refik Saydam, suikast mülahazası ile izin vermemiş,

---

[528]Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994, s.111.
[529] İnönü, **a.g.e.,** s.323.
[530] Baykara, **a.g.e**. s.111.
[531] İnönü, **a.g.e**.,s.324.

"Paşam İstanbul'a benim cesedimin çiğnedikten sonra ancak gidebilirsiniz" demiştir.[532] Bunun üzerine İnönü, kendisine bir suikast düzenleneceği endişesiyle İstanbul'a Atatürk'ü ziyarete gitmekten vazgeçmiştir. İnönü, uzun yıllar beraber olduğu Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ü hastalığı sırasında ziyaret etmek istemiş muhtemelen O'nu görmeyi dilemiştir. Fakat çevresinin ve özellikle, Dr. Refik Saydam'ın tavrı ve suikast dedikodusu bu niyeti engellemiştir.

Atatürk ölmeden kimin cumhurbaşkanı olacağı ile ilgili değerlendirmeler bütün siyasi kulislerde yapılmaya başlanmıştır. İki üç ay devam eden bu siyasi dedikodular; Atatürk'ün ölümünden sonra kimin cumhurbaşkanı olacağına ilişkindir. Kimin Cumhurbaşkanı olacağı ile ilgili değerlendirmeler, Mareşal (Fevzi Çakmak), Fethi Okyar - Celâl Bayar Bir aralık ve sonraları Dr. Aras ve özellikle Şükrü Kaya üzerinde yoğunlaşmıştır.[533]

Bu tartışmaların sonunda, diğer adayların çekilmesi sonucu İsmet Paşa tek aday olarak kalmıştır. İsmet Paşa Cumhurbaşkanı adaylarının kendi önünden nasıl çekildiklerini şu şekilde anlatıyor:"Vasiyet fikri ve ihtimali üzerine memleket aylarca çalkalandı. Memleket bütün bu şayiaları, daha doğrusu telkin ve teşebbüsleri tasfiye etti. Hadisat şöyle hülasa olunabilir: Fethi Okyar, fitneye iltifat etmedi. Mareşal, ortalığı bir müddet yokladıktan sonra müstağni vaziyet aldı. Çekilmemin bidayetinde başında korkmuş, bana hiç sokulmamıştı. Sonra eskisinden daha çok sokuldu. Şükrü Kaya, Hasan Rıza Soyak, Dr. Aras ile beraber bir vasiyet koparmak veya uydurmak için çok çırpındılar. Son ana kadar bu ümidi muhafaza ettiler. Atatürk'ten koparamadılar. Şifahen uydurmaya Hasan Rıza teşebbüs etti. Celâl Bayar kabul etmedi. Şükrü Kaya, Ankara'nın büyük idare ve inzibat amirlerine bir vasiyet çıkarsa canla başla tatbik edileceğini söyledi. Ertesi gün zabıtnameden bu ifadesini çıkardı.Hastalığın son ağır zamanında Celâl Bayar beni haberdar etmeğe, ettirmeğe başladı. Şükrü Kaya Meclisi yeniden intihap ettirmek için ciddi teşebbüs aldı. Başvekil de buna taraftar idi. Atatürk, Meclisin açılmasına Ankara'ya gelemedi. Bu teşebbüs dile düştü ve reddolunması muhakkak bir mahiyet arz etti. Hastalık sırasında en çok telaş edenlerden biri de Fuat Bulca idi. Fethi Bey ile çok uğraştı, saptıramadı. Her vesile ile bana hulus göstermekten

[532] Gülsün Bilgehan, **Mevhibe,** 2. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1995,s.265–268.
[533] İnönü**, a.g.e**.,s. 324. Ayrıca bkz. Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994, s.111.

geri kalmıyordu. Dr. Aras, bence mülhem olarak, beni memleket dışına bir sefarette filan çıkarmağa teşebbüs etti. Bana itiraf etti. Kati olarak önledim, reddettim. Ondan sonra Atatürk hasta oldukça bana son derece temellüktü, iyileştikçe uzakta bir karakter ile tebarüz etti. Teşrin-i sani günleri beni İstanbul'a götürmek için Şükrü Kaya ve onun tertibinde ansızın bir fazla gayret belirdi. Ben de candan istiyordum. Fakat Şükrü Kaya tertibindeki bu gayret yakın arkadaşlarımın dikkatini celbetti. Katiyen bırakmadılar. Onlar haklı ve isabetli çıktılar. Şükrü Kaya İstanbul'a son anda beni götüremediği için pek hiddetli idi."[534]

"Celal Bayar: Atatürk'ün Maraşal Fevzi Çakmak'ın kendisinden sonra göreve geçmesini istediğini bilmesine rağmen, Atatürk'e ters düşüyor ve İsmet Paşa'nın Cumhurbaşkanı olmasını istiyordu. "Celal Bayar İlk defa Atatürk eğilimi dışında bir işe girişmiş, ve İsmet Paşa'yı desteklemişti".[535]

Tevfik Rüştü Aras, Cumhurbaşkanlığı seçiminde saf dışı bırakmak istemiş ama başarılı olamamıştı. Şükrü Kaya ve İnönü'ye muhalefet olan diğer isimler ki bunların içinde Salih Bozok, Kılıç Ali, Hasan Rıza Soyak da vardı. Bir denge hâsıl edememişlerdir. Adı en çok geçenlerden birisi olan Fevzi Paşa, askerin başında kalmak istemiş, son olarak Abdülhalük Renda'nın ismi gündeme geldiyse de O da kabul etmeyince İsmet İnönü siyaseten tek kalmıştır.[536]

O günlerin yakın tanıklarından Ahmet Emin Yalman, cumhurbaşkanlığı adaylarından Şükrü Kaya'nın İsmet İnönü'nün niçin cumhurbaşkanı seçilmemesi gerektiği ile ilgili bir hatırasını şu şekilde anlatıyordu: "Atatürk ölüm döşeğinde yatıyordu… Malta arkadaşım, İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'dan o günlerde şu sözleri iştim: aydınlar ne düşünüyorlar: mes'uliyet mevkiine en ziyade beni layık görüyorlar değil mi? Atatürk'ün daima etrafında bulunan ve nüfuz ve kudretinden kendilerine göre pay alan "Mutad Zevat"ın muhiti iktidarın çekindikleri bir ele; İsmet Paşa'ya geçmesini istemiyorlardı. O Cumhurbaşkanı ve Milli Şef olursa bizim boynumuza birer ip takar sokaklarda sürükletir deyip duruyorlardı."[537]

---

[534] İnönü, **a.g.e**.,s.325.
[535] İsmet Bozdağ, "Atatürk'ün Kimin Cumhurbaşkanı Olmasını İstiyordu", **Gözcü Gzt.** 2 Nisan 2002.
[536] Cemil Koçak, "Siyasal Tarih, 1923–1950",**Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980,** İstanbul 1989,s.120.
[537]Ahmet Emin Yalman, **Görüp Geçirdiklerim**, c.2, Ankara, s.52.

Bilindiği gibi Atatürk, 10 Kasım 1938 tarihinde vefat etmiştir. İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesi, Atatürk'ün vefatından bir gün sonra TBMM'de 11 Kasım 1938'de yapılan bir seçimle gerçekleştirilmiştir. Halk, bu seçimde, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak'ın Meclis'in etrafına toplar dizdirerek seçimin yapıldığına inanmıştır. [538]

Halkın bu düşüncesine rağmen İnönü, Cumhurbaşkanlığı seçiminin serbest ve demokratik bir ortamda yapıldığını şu cümlelerle belirtir: "11 Teşrinisani 1938. Meclis çılgın bir halde 24 saat güç sabretti. Bütün memleket radyolar başında bekledi. Müttefikan beni reisicumhur intihap ettiler, iktidarda olmayan, hatta iktidar mevkiinde fikrini sevmedikleri, korktukları bilinen bir çekilmiş adamın getirilmesi rıza ile serbest rey ile yapılmış hakiki bir intihap olarak tarihe geçecekti."[539]

Bu seçimde, CHP Meclis grup toplantısına katılan üyelerden 322'si İnönü'ye 1 kişi de Bayar'a oy vermiştir. Bayar'a oy veren tek kişi Yusuf Hikmet Bayur'dur.

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinde Celal Bayar'ın çok önemli bir rolü vardı. "İnönü Bayar'ın aldığı siyasal tutum sayesinde bunu başarabilmişti. Bayar döneminde, İnönü'ye destek olabilecek siyasal temellerin değiştirilmemiş olması, İnönü'nün Cumhurbaşkanı adayı olabilmesine imkân hazırlamıştır. Ayrıca Bayar, İnönü'ye karşı siyasal komploların da kesinlikle karşısında yer almıştır."[540]

Sadece bu seçim bile Yusuf Hikmet Bayur'un İnönü' ye karşı olan bakış açısı hakkında ipucu vermektedir.[541] İnönü, Hatıraları'nda, bu seçimin " rıza ile yapılmış, hakiki bir intihap olduğunu belirtir,[542] "İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı seçilmesini önlemek ve onu siyasi hayatın dışında tutmak konusunda, daha Atatürk'ün sağlığında, ona karşı olanların değişik çabalar sarf etmesi, onun bu makama seçilmesini önleyememiştir.

"İnönü cumhurbaşkanı seçildikten sonra, basının, Atatürk-İnönü, İnönü - Bayar ve Atatürk-Çakmak-İnönü dostlukları üzerine resimli yazılı bir kampanya başlatması

---

[538]Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeler**i, İzmir 1994,s.111 (bu dipnot aslında 26 olacak).
[539] İnönü, **a.g.e**.s.,324.
[540]Cemil Koçak, "Siyasal Tarih, 1923–1950",**Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye 1908–1980,** İstanbul 1989,s.121.
[541] Cemil Koçak, " Cumhurbaşkanı İsmet İnönü", **Siyasal Tarih (1923–1950)** İstanbul 1989,s.122s. 122.
[542] İİnönü, **a.g.e**.s.,324. " Meclis çılgın bir halde 24 saat güç sabretti. Bütün memleket radyolar başında bekledi. Müttefikan beni reisicumhur seçtiler" s. 324.

da ilginçtir. İsmet Paşa, Fevzi Çakmak Paşa ile birbirlerini pek sevmedikleri, Bayar ile özellikle ekonomi politikasındaki farklı anlayışları yüzünden gizli bir mücadele yaptıkları, Atatürk ile hastalığı ağırlaştığında görüşemeyecek kadar ayrı düştükleri halde basının yarattığı "Atatürk'ün Halefi" imajını kendi iktidarı için gerekli bulmuş ve kullanmıştır. Gerçekte, basının 1938'de seçimden sonra hassasiyetle yürüttüğü "Atatürk'ün adayı İnönü idi" kampanyası, Atatürk ile İnönü arasındaki son bir yıllık kopukluğu örtbas etmek ve mümkün olursa hafızalardaki görüntüyü karıştırmak amacına hizmet etmiştir. Bu anlamda başarılı olduğunu da söylemek de mümkündür."[543]

İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten bir süre sonra "CHP I. Olağanüstü Kurultay toplantısında " Değişmez Genel Başkan ve Milli Şef" ilan edilmiştir.[544]

11 Kasım 1938 tarihinde Cumhurbaşkanı seçilen İsmet İnönü, aynı gün kabinenin kurulmasını Celal Bayar'dan istemiş, Bayar da aynı gün, bakanlar kurulu listesini yeni Cumhurbaşkanı İnönü'ye onaylatmıştır. İnönü tarafından onaylanan kabine şu isimlerden oluşuyordu:

Adliye Vekili: Hilmi Uran

Milli Müdafaa Vekili: Kazım Özalp

Hariciye Vekili: Şükrü Saraçoğlu

Maliye Vekili: Fuat Ağralı

Maarif Vekili: Saffet Arıkan

Nafıa Vekili: Ali Çetinkaya

İktisat Vekili: Şakir Kesebir

Sıhhiye Vekili: Dr. Hulusi Alataş

Gümrük Vekili: Ali Rana Tarhan

Ziraat Vekili: Faik Kurtoğlu

Bu kabinede yer alan bakanlar, bundan önce kurulan Bayar Hükümetinin bakanlarının hemen hemen aynıdır. Dikkat edilirse; Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ve

[543]Hikmet Özdemir, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, İstanbul 1989,s.62.
[544] Osman Akandere, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul 1998,s.35,38.

Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'a görev verilmemiş, Dâhiliye Vekilliğine Dr. Refik Saydam, Hariciye Vekilliği'ne ise Şükrü Saraçoğlu getirilmişti.[545]

D. Siyasi Hayatın Yeniden Tanzimi

İsmet İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra bir takım değişikliğine gitmek istediğini, "Atatürk'ün adamları" diye vasıflandırabileceğimiz kimseleri ön plandan alarak kendi siyasi görüşlerine yakın kimseleri yerleştirmek istemiştir.

Bu amaçla harekete geçen İnönü kendi kaleme aldığı Hatıralar'ında Atatürk'ün çok önemli iki adamı olan Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Aras'ı politik hayattan nasıl tasfiye ettiğini şu cümlelerle izah etmekteydi: "İlk hükümet için dâhiliye ve hariciye vekillerini değiştirmesini Celal Bayar'a tavsiye ettim. Tereddüt ettikten sonra kabul etti. Dâhiliyeye Dr.Refik Saydam, Hariciyeye Şükrü Saraçoğlu, Dr. Aras ile Şükrü Kaya'nın iktidardan gitmeleri memlekete hakiki bir inşirah verdi. Kendilerine karşı antipatinin bu kadar şamil olduğunu görmek herkesi şaşırttı."[546]

İsmet İnönü, Şükrü Kaya ile Tevfik Rüştü Aras'ı sadece kendisinin değil bütün milletvekillerinin istemediği şeklinde takdim takdim ediyordu.Bu tasfiyeyle yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, Atatürk döneminin önde gelen devlet adamlarını, siyasi hayattan uzaklaştırmış, kendine yakın kimseleri getirererek kendi takımını kurmuş oluyordu.

Bayar, İsmet İnönü'nün tavsiyeye uyarak bu iki bakanı kabine dışı bırakırken, biraz da üzerine aldığı Başvekâlet görevini "geçiş döneminin ılımlı politikası" olarak ele alıp, Hatıraları'nda şu şekilde değerlendiriyor: "O gün İnönü'nün Başvekillik için de başkalarına angaje olduğunu biliyordum. Kendisine göre siyasi bir "takım" bir "ekip" düşünüyordu. Verilmiş sözleri vardı. Benim için de kendisi için de en doğru şey Başvekilliği kabul etmememdi. Ancak, ne dünyanın, ne memleketin şartları buna elverişli idi. Bu intikal devresinin sıkıntısız geçmesi için birlik ve beraberlik içerisinde görünmemiz şarttı. İçte bütünlüğün dışta itibarın bölünmemesi, yekpare kalmamıza, hiç değilse görünmemize bağlı idi. Devletin geçmekte olduğu darboğazda kendimi

[545] Hilmi Uran, **Hatıralarım,** Ankara 1959,s.324; Ayrıca bkz. Akandere, **a.g.e**. s.95.
[546] İnönü, **a.g.e.** s.324.

düşünemezdim. Onun için ilk uygun yerde emaneti sahibine teslim etmek üzere, yeni Cumhurbaşkanı'nın bu ilk arzusuna, peki dedim."[547]

Bayar'ın belirttiği bu takım değişikliğinin -Atatürk döneminin daimi hükümet üyeleri Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya ile hariciye vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'ın kabineye alınamamasının- nedeni basittir. Her iki politikacı da İnönü'nün siyasal yaşamdan çekildiği sırada İnönü'ye karşı siyasal girişimlerde bulunmaktan çekinmemişlerdir. İktidara gelen İnönü de bu nedenle, siyasal rakiplerini tasfiye etmiştir. Kaya sadece milletvekili olarak kalmış, Aras ise bir süre sonra Londra büyükelçiliğine tayin edilmiştir. Ve aktif siyasi hayattan ayrılmışlardır. Bu atama, bir hayli anlamlıdır. Çünkü Aras İnönü'yü siyasi yaşamdan uzaklaştırmak, Cumhurbaşkanlığı seçilmesinin önüne geçmek amacı ile O'nu ABD'ye büyükelçi olarak atamak için girişimlerde bulunmuştu.[548] Hükümetin kurulmasının ardından Adliye Vekili Hilmi Uran, Tevfik Rüştü Aras'ı evinde ziyaret etmiştir. Aras, Uran'a kendisinin ABD Büyükelçiliği'ne atanmasını her şeye rağmen memnuniyetle karşılamış "Hiç olmazsa Şükrü Kaya gibi açıkta bırakılmadım" demiştir.[549]

Bakanlıktan alınan Şükrü Kaya aynı zamanda CHP Genel Sekreterliği'nden de alınmış oluyordu. Çünkü 1936'da yılında alınmış karar gereğince Dâhiliye Vekili aynı zamanda CHP genel sekreteri idi. Bayar'ın kurduğu ilk hükümette görev almayan ve bir anlamda İnönü ile siyasal kader birliği yapmış olan Başvekil Dr. Refik Saydam bu kez Dâhiliye Vekilliğine getirilmiş, aynı zamanda CHP'nin genel sekreteri olmuştu.[550] "Refik Saydam, Celal Bayar'a karşı olan bir politikacı idi. Hatta Atatürk'ün zamanında Celal Bayar Hükümetinde bakanlık kabul etmemişti. İnönü Cumhurbaşkanı olduktan sonra görev kabul etmesi anlamlıdır.[551]

Bayar'ın hatırlarında dile getirdiği bu "takım" Atatürk'ün takımıdır. Bilindiği gibi İçişleri Bakanı Şükrü Kaya'nın yerine Dr. Refik Saydam, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras'ın yerine Şükrü Saraçoğlu getirilmiştir. Daha sonraları bu takım değişikliği Saffet Arıkan'ın yerine, Hasan Ali Yücel'in getirilmes ile devam etmiştir.

---

[547] Celal Bayar, **Atatürk'ten Hatıralar**, Sel yayınları, 1955,s. 64.
[548] Cemil Koçak," Siyasal Tarih (1923–1950)",**Türkiye Tarihi, 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980**, İstanbul 1989, s.123.
[549] Uran, **a.g.e**.,s.325.
[550] Koçak, **a.g.e**., s.123.
[551] Mahmut Goloğlu, **Milli Şef Dönemi (1939–1945),** Ankara 1974,s.3–4.

Bütün bu gelişmeler ışığında bir değerlendirme yapmamız gerekirse şu sonuçlara ulaşabiliriz: Şükrü Kaya ile İnönü uzun zamandan beri siyaseten uyuşamamışlardı. O, Atatürk'ün hem uzun dönem CHP genel sekreterliğini, hem de İçişleri Bakanlığı görevini yürütmüştü. Aynı zamanda kendi adı da Cumhurbaşkanlığı için geçmiş birisiydi. Tevfik Rüştü Aras ise yine Atatürk'ün yakın adamı olup, İnönü'nün Nyon Konferansı'nda Atatürk ile tartışmalarına sebep olmuş ve aralarının bozulmasına neden olmuş bir politikacıydı.

Kaya ve Aras'ın tüm engelleme çabalarına rağmen Atatürk'ün ölümü üzerine İnönü Cumhurbaşkanı seçilmiştir. Bu sonuç, her iki devlet adamı için de siyasi yaşamlarının sonu demekti. Yeni kurulan hükümette her ikisini de görev verilmememiştir. Şükrü Kaya, İçişleri Bakanlığının yanı sıra CHP Genel Sekreterliği görevinden de uzaklaştırılmıştır. Her iki siyaset adamı da 1939 seçimlerinde de tekrar milletvekilliğine aday gösterilmezler. İnönü'yü tasfiye etmek isterken, Şükrü Kaya kendisi tasfiye olmuştur.[552]

İsmet Paşa, Tevfik Rüştü Aras ile Şükrü Kaya'ya karşı duygularını Hatıralar'ında yazmaktaydı. Cumhurbaşkanı İnönü'nün bu operasyonu ile Atatürk'ün adamı diye vasfedilebilecek iki siyaset adamının politik hayattan uzaklaşması sonucu Atatürk'ün dış ve iç politika alanında yaptığı girişimlere de dur denilmiş ve yeni bir devrin açılacağının işaretleri verilmiştir diyebiliriz. Çünkü her iki bakan da Atatürk döneminde fasılasız çok uzun dönem iç işleri ve dışişleri görevlerini yürütmüş bakanlarıydı.

Bu arada, Kültür Bakanı Saffet Arıkan ile Şakir Kesebir'in hastalık sebebi ile daha pasif görevlere çekilmek üzere bakanlık görevlerine son verilmiştir.[553] Kesebir ile Arıkan'ın görevlerinden ayrılma gerekçeleri kaynaklarda her ne kadar hastalık olarak gösteriliyorsa da, İnönü'nün bu iki bakanı da gözden çıkardığı anlaşılmaktadır. Örneğin, o günlerin yakın tanıklarından Hilmi Uran "o günlerde İnönü, Kazım Özalp ile Saffet Arıkan'ın da kabineden çekileceklerini bana haber vermişti" demekteydi.[554]

Günümüzde de siyasi kariyer açısından bir hükümet için İçişleri, Dışişleri, Milli Eğitim Bakanlıkları oldukça önemli bakanlıklardır. Bu anlamda; İnönü'nün İçişleri ve

[552] Hakkı Uyar, "Şükrü Kaya", **Kemalizm.** c. 2., İletişim yay., İstanbul 2004, s. 80.
[553] İnönü, **a.g.e.** s.325.
[554] Uran, **a.g.e**.,s.339.

Dışişleri bakanlarını değiştirmesi kendine göre bu bakanlık politikalarını da değiştireceği işaretini veriyordu. Bu durum, Milli Eğitim Bakanlığı, ve bu bakanlığın kültür politikaları için de geçerlidir. Saffet Bey'in alınıp yerine Hasan Ali Yücel'in getirilmesi değişiklik yapılan diğer alanlarda olduğu gibi kültür ve eğitim alanında da farklı bir siyasetin izleneceğinin işaretidir.

Atatürk'ün ölümünden sonra kurulan İkinci Bayar Hükümeti, yaklaşık bir ay görevde kalabilmiştir. Atatürk'ün yakın adamı olan Celal Bayar'ı başvekillikten alıp yerine kendi adamı Dr. Refik Saydamı getirmek için bazı bakanlarla görüşerek onları adeta yeni siyasi oluşuma hazırlamıştır. Örneğin, Hilmi Uran ve Hasan Saka'yı Çankaya'ya köşküne çağıran İnönü, onlara Celal Bayar'ın hükümetten istifa edeceğini söylemiş bu habere hayret eden Uran, bunun gerekçesini sormuş, İnönü de cevap olarak; "Birbirileriyle geçinemiyorlar, hükümet allak bullak demiştir." Bu gerekçeye inanmayan Uran, asıl meselenin "Cumhur-u reisin Celal Bayar yerine kendisine itimat ettiği anlaşılan Dr. Refik Saydam'ı başvekil yapmak arzusu" olduğunu düşnmüştür.

Böylece İsmet İnönü, Atatürk çok yakın siyasi adamları diyebileceğimiz Dâhiliye Vekili Şükrü Kaya, Hariciye Vekili Dr. Tevfik Rüştü Aras'tan sonra Celal Bayar'ı da başvekillikten uzaklaştırarak kendi siyasi takımını kurmuştur.

"CHP içinde, daha Atatürk'ün sağlığında, daima bir "Atatürk'ün – İnönü'nün adamları" ayrımı olmuştur. Hatta hükümette de böyle bir ikilik mevcuttur. Fakat son zamanlara kadar "adamlar" daha ziyade suyun altında kalırlar bilhassa "İnönü'nün adamları" kendilerini fazla belli etmezler ve mesele son derece basit bir hizip işi seviyesine bile çıkamazdı. Celâl Bayar "Atatürk'ün adamları"ndandı. Refik Saydam, Nevzat Tandoğan, Saffet Arıkan İnönü'nün adamlarıydılar. Atatürk'ün bilinen etrafı, Kılıç Aliler, Recep Zühtüler, Fuat Bulcalar, tabii birinci gruba dâhildiler. Bir de, "Atatürk'ün adamları" olarak Dr. Tevfik Rüştü Aras - Şükrü Kaya vardı. Bunların yanında sayısız milletvekili herkese hizmeti prensip edinmişlerdi. Falih Rıfkı Atay böylelerinin göz önündeki bir örneğiydi. İnönü cumhurbaşkanı olduktan sonra Meclisi yenilediğinde birçok "Atatürk'ün adamı" kendisini liste dışı buldu. Fakat bunlar ya

"silahendaz" tipi kimselerdi, ya da Aras ve Kaya gibi İnönü'nün güvenini yitirmiş sivri şahsiyetlerdi"[555]

O günlerin tanıklarından Metin Toker'in bu değerlendirmelerden şu sonuçları çıkartabiliriz: Celal Bayar'a gerçek anlamda Atatürk'ün adamı denilse bile O Atatürk ile İnönü; Atatürk'ün adamları ile İnönü'nün adamları arasında, ılımlı bir politika izlemiş bir siyaset adamıdır. İnönü'nün Cumhurbaşkanı seçilmesinde de en büyük rolü Bayar oynamıştır.

" Bu iki devlet adamı arasında sürüp giden çekişmenin birinci bölümü, yani Atatürk'ün öldüğü güne kadar olan parçası, hiçbir şahsilik göstermiyor. Birbirlerine karşı saygılı ama mesafeli olmuşlar… Bu iki devlet adamının "dünya görüşleri" ayrı. Atatürk'ün biçimlediği bütün konularda, yani devrimlerde, devlet yönetimi biçiminde tam bir ittifak halindeler. Fakat memleketin, iktisadî, sanayi kalkınması gibi konulara gelince, düşüncelerden uygulamaya kadar bütün safhalarda karşı karşıya düşüyorlar. Atatürk ekonomik konulara, enine boyuna bizzat eğilmiş değildir. Bu işleri, devletin uzmanlarına bırakmıştır. Bu nedenle Atatürk, zaman zaman, İsmet Paşa'yı tutmuş, zaman zaman Celâl Bayar'a eğilmiştir. En sonra bir yerde Celâl Bayar'ın ekonomik meselelerde İsmet Paşa'dan daha güven verici olduğuna, bu işleri daha iyi götürebildiğine inanmıştır. İşte bu deneme süresinde bu iki devlet adamı, karşı karşıya gelmiş gibi görünmektedirler."[556]

Refik Saydam, kesinlikle İnönü'nün adamıdır. Saffet Arıkan'a İnönü'nün adamıdır demek yanlış olur. O daha çok Atatürk' e yakın olmuş bir siyaset adamıydı. Hatta Saffet Bey, ömrünün son zamanlarında İsmet Paşa'yı ve CHP'yi Atatürk'ten sonra yaptığı icraatı ve politk tutumunu eleştirmiştir.

"Atatürk'ün geniş bir çevresi vardı ama hastalığı yüzünden bu çevre, "yakın çevre" haline dönüşmüştü; yakın çevrede de, Başvekil Celal Bayar, İçişleri Bakanı ve CHP Genel Sekreteri Şükrü Kaya, Dışişleri Bakanı Tevfik Rüştü Aras, Hükümet çevresinden; Salih Bozok, Kılıç Ali, Genel Sekreter Hasan Soyak, gibi kimseler vardı.

---

[555] Metin Toker, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944–1973)Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınevi İstanbul 1990,s. 47.

[556] İsmet Bozdağ, **Bitmeyen Kavga Atatük-İnönü, İnönü Bayar,** Emre Yay,.İstanbul 1995,s.46

Son haftalarda, İnönü çevresi ile de sıcak ilişkileri olan General Kazım Özalp, Atatürk'ün çevresine girmeyi başarmıştı."[557]

E. İade-İ İtibarlar; Siyasi Hayata Geri Dönenler

a) Kazım Karabekir'in İade-i İtibari

Atatürk'ün ölümü ile birlikte Atatürk döneminin etkili bazı siyasetçileri devre dışı kalırken yine bu dönemde türlü sebeplerle siyasi hayattan uzaklaştırılan kişiler, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasıyla birlikte siyasi hayata geri dönmüşlerdir. Bunların da en başında Kazım Karabekir Paşa gelmektedir. Kazım Karabekir, Milli Mücadele'de önde gelen bir asker Cumhuriyet tarihi için de önemli bir siyasi şahsiyettir.

Mustafa Kemal Atatürk' e de İsmet İnönü'ye de İstanbul işgal altına alındıktan sonra Anadolu'ya geçme teklifi yapan Karabekir Paşa'dır. Bu anlamda her iki asker-devlet adamından da Anadolu'yu düşman işgalinden kurtarmak için daha önce faaliyete geçtiği söylenebilir.

Gazi Mustafa Kemal Atatürk, 19 Mayıs 1919'da 9. Ordu Müfettişliği görevi ile Samsun'a çıktıktan sonra İstanbul Hükümeti tarafından 7/8 Temmuz 1919 tarihinde, Mustafa Kemal Paşa'yı tutuklama emri çıkmıştır. Bu sırada, Mustafa Kemal Paşa 8 Temmuz 1919 günü askerlikten istifa etmiştir.

Aslında bu istifa ile O'nun askerler üzerindeki tesirinin kaybolduğu, dolayısıyla İstanbul'a karşı gücünü kaybettiği düşünülebilir. Oysa, 8 Temmuz 1919 tarihinde "III. Ordu müfettiş Vekili ve XV. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa artık sade vatandaş olan Mustafa Kemal Paşa'yı ziyaret ederek, "şahsi kolordusunun bundan sonra O'nun emrinde olduğunu" belirtmiştir. [558]

"Milli Mücadele'nin en dramatik anı,15 Kolordu Kumandanı sıfatıyla Mustafa Kemal Paşa'nın hakkında alınan tevkif kararını uygulamak yerine, onu mücadelenin önderi olarak selamlayan Kazım Karabekir Paşa'nın destekleyici jestidir."[559]

Kazım Karabekir, askeri üniformasını bir kenara bırakıp sivil bile olsa İstiklal Mücadelesi'nin Mustafa Kemal Paşa ile başarılabileceğine inanmakta onun liderliğine güvenmektedir. Öyle anlaşılıyor ki İstiklal Savaşı'nın önde gelen bu iki paşası arasında,

---

[557] Bozdağ, **a.g.e.**, s.14.
[558]Tuncer Baykara**, Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994,s.65.
[559] Mahzar Müfit Kansu, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le beraber,** c.1, Ankara 1988,s.88.

Milli Mücadele'nin başladığı tarihlerde herhangi bir şahsi sorun olmak bir tarafa birbirlerine saygı duymakta ve güvenmektedirler.

Ayrıca, Milli Mücadele dönemi ve sonrasında İsmet Paşa ile Kazım Karabekir Paşa'nın ilişkileri de iyi olmuştur. Kazım Karabekir Paşa bu durumu hatıralarında şu şekilde değerlendirmiştir: "İsmet Paşa arkadaşlığımızın başından beri benim herhangi bir hadise karşısındaki mütelalarımı can kulağı ile dinler ve bana hak verirdi. Meşrutiyetten sonra İttihat ve Terakki Erkânının yanlış hareketlerini ve bunun neticesinde İstanbul'da bir irtica hadisesinin çıkacağını, daha sonraları Arnavutların isyan edeceklerini ve hatta cemiyete mensup zabitlerin de, bu işlere karışarak, çok feci sahneler yaratacaklarını ve bizim bunlara karşı almaklığımız lazım gelen vaziyeti hadiseler de teyit edince, İsmet Paşa'nın bana olan güveni çok artmıştı."[560]

17 Kasım 1924'te kurulan Terakkeperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurucuları arasında Rauf Orbay, Ali Fuat (Cebesoy) Paşa, Cafer Tayyar (Eğilmez) Paşa gibi etkili komutan ve siyaset adamların yanında Kazım (Karaberkir) Paşa da bulunmaktaydı

13 Şubat 1925' de başlayan Şeyh Sait ayaklanması münasebetiyle kabul edilen Takrir-i Sükûn kanunu gereğince Terakkiperver Cumhuriyetçi Parti kapatılmıştır. Bu olaydan yaklaşık bir buçuk sene sonra meydana gelen (22 Haziran 1926) da Atatürk'e suikast girişiminde yer alanların arasında Kazım Karabekir'in de adı geçtiği gerekçesi ile İzmir'de görev yapan İstiklal Mahkemesi tarafından tutuklanmıştır.[561]

Bu tutuklama kararından sonra Kazım Karabekir Paşa, İsmet Paşa'yı görmek istemiştir. İsmet Paşa, Kazım Karabekir'in çok eski bir arkadaşı olması münasebetiyle "mizacı, karakteri, ahlakı ne olduğunu, neye elverişli, neye elverişsiz olduğunu pekiyi bildiği için İzmir'e hareket etmiş, Kazım Karabekir ve arkadaşlarının acele bir hükme kurban gitmeleri ihtimali üzerine Mustafa Kemal Atatürk'ten iyice teminat almıştır."[562]

Bu olayla ilgili olarak yapılan mahkeme sonucunda, haklarında beraat kararı verilmiş olmasına rağmen Terakki Perver Cumhuriyet Fırkası'nın üyeleri, Atatürk'ün ölümüne kadar iktidar çevresinden uzak tutulmuşlardır. Bu kişiler arasında yer alan

---

[560] Kazım Karabekir, **Paşaların Kavgası, Atatürk – Karabekir,** Emre Yay.2. Baskı, İstanbul 1992,s.282.
[561] Ahmet Turan Alkan, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Ordu ve Siyaset İlişkileri", **Türkler**, (Yeni Türkiye Yay.) c.14, s.779.
[562] Falih Rıfkı Atay, **Çankaya,** İstanbul 1969,s.403.

Kazım Karabekir Paşa da ancak bu tarihten sonra aktif siyasete dönebilmiştir. Kazım Karabekir Paşa'nın 1946'da –şüphesiz İsmet İnönü'nün desteğiyle- Meclis Başkanı seçilmesi, açık bir tarzda bir iade-i itibar işlemi sayılmalıdır".[563]

b) Diğerlerinin İade-i İtibarı

İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olmasından sonra 1939 Mart'ında yeni seçimler yapılmıştır. Seçim listesinde, İnönü'nün eski Millî Mücadele arkadaşlarından Kazım Karabekir, Ali Fuat Cebesoy ve Refet Bele Paşaların isimleri yer almaktaydı. Eski Serbest Fırka lideri Fethi Okyar da listedeydi. Hüseyin Cahit Yalçın gibi, Atatürk devrinde, hatta İsmet Paşa döneminde de tutulmayan bir gazeteci-politikacı yeni listelerde yer almıştır. Buna karşılık, Atatürk devrinin Şükrü Kaya ve Tevfik Rüştü Aras gibi iki vekili listelerde olmadığı gibi, Atatürk'ün çevresinde ve yakın hizmetlerinde bulunan Kılıç Ali gibi kimseler de liste harici bırakılmıştır.[564]

İsmet İnönü, nün Atatürk'ten sonra ülkede yeni bir birlik beraberlik dönemi başlatmak istediği bellidir. Bunun için de Atatürk devrindeki kırgınlık ve dargınlıkların bir kenara bırakılıp, Atatürk'e muhalif olsalar da bu insanların kendi etrafında toplanmasını istemektedir. Bu isteği, yaklaşan büyük savaşta ülkenin selamete ermesi için de gerekliydi.[565]

İnönü, bu siyasi manevrasının gerekçesini de şöyle anlatmaktadır: "Atatürk'ün ölümünden sonra ilk iş olarak dâhilde emniyet tesisinin lazım olduğunu gördüm. Eski muhaliflerin teskini; mümkünse kazanılması kıymetli bir şey idi. İhtilaf ve nifak esasında şahsiyetten doğmuş idi. Celal Bayar'ı, Karabekir ile Hüseyin Cahit ile temas ederek fırkaya girmelerinin ve mebus olmalarını temine memur ettim. Tevessül etti. Kabul ettiler." [566]

Yakup Kadri Karaosmanoğlu eski muhaliflerin tekrar siyasi hayata kazandırılmasının aslında İsmet Paşa'nın kamuoyuna "Bu Atatürk'ün bir yanlışı idi" demek istediğini belirtiyor ve şöyle diyordu: "Bana öyle geliyordu ki, İsmet Paşa, eski muarızlarını kanadı altına almakla onların memlekette önemli bir çoğunluk teşkil eden taraftarlarına "görüyorsunuz ya bunlar bana değil, Atatürk'e karşı idiler. O öldükten

[563] Alkan**, a.g.m.,** s.779
[564] Şevket Süreyya Aydemir, **İkinci Adam 1938-195**0, c.II., İstanbul 1938,s.44.
[565] Tuncer Baykara, **Zeki Velidi Togan**, Bornova 1989, s. 26.
[566] İnönü, **a.g.e.** s. 327.

sonra, işte, muhalefetten eser kalmadı" demek istemiş ya da Fethi Okyar'ı Adalet, Ali Fuat Cebesoy'u Ulaştırma bakanlıklarına getirmekle hâlâ Atatürk'ün arkasından ağlayan Türk Milleti'ne O'nun açtığı büyük devrin devam etmekte olduğu hissini vermek maksadını gütmüştür…"[567]

Gerçekten de Serbest Cumhuriyet Fırka olayı ile siyaset dışı kalan Fethi Okyar, Refik Saydam Başbakanlığı'nda kurulan hükümette; Adliye Vekilliği'ne, Ali Fuat Cebesoy da, II. Saydam ve I. Saraçoğlu hükümetlerinde Nafıa Vekilliği'ne getiriliyordu. Böylece daha önceki dönemlerde siyasi hayata küsen bu Milli Mücadele'nin önde gelen Paşa ve siyaset adamlarına bir iade-i itibar yapılıyordu.[568]

Karaosmanoğlu, İsmet Paşa'nın bu politikasını şu şekilde değerlendiriyordu: "Peki ama yine cumhurbaşkanı, biraz yukarda "Atatürk'ün yakınları" ya da "çevresindekiler" dediğim kimseleri neden tasfiyeye lüzum görmüştü? Bunu da şu suretle te'vil ediyordum: Bunların birtakımı hatıralarımın geçen bölümlerinde anlattığım gibi, zaman zaman, kendisine karşı cephe alanlar, daha doğrusu yeraltı faaliyetlere girişenlerdi. Öbür kısmını ise, ya meclis tartışmalarında, ya basın polemiklerinde muhalefete ve dolayısı ile belli başlı muhalefet erkânına lüzumundan fazla sert hücumlarda, bulunanlar teşkil ediyordu. Şu halde, demek oluyor ki, birinci takımın tasfiyesini şahsi hislerine kapılarak yapmış, öbürlerini de eski muarızlarını yeniden huylandırmamak için yanından uzaklaştırmayı münasip görmüştü."[569]

İnönü'nün eski siyasilere TBMM'nin ve CHP'nin kapılarını açmasını eleştirenler de olmuştur. Bu siyasi manevranın Atatürk'e ve O'nun hatırasına karşı saygısızlık olduğu, Atatürk'ün muhalifleri ile siyasi işbirliği yaparak manevi mirasını yok ettiği dile getirilmiştir. Örneğin, Nadir Nadi, "Atatürk devrinde 'mutad zevat' diye anılan birkaç kişi aday listesinden çıkarılmış, onların yerine Atatürk zamanında devrimlere karşı gelmekle tanınan birkaç eski 'menkub' listeye alınmıştı….Zaten Atatürk'ün hatırasını gölgeleme ya da unutturma amacını güttüğünü sandığımız işlem ve davranışlara karşı o zaman fiyaskodan başka elimizden bir şey gelmiyordu."

İsmet Paşa'nın İkinci Dünya Savaşının başlayacağı günlerde böyle bir siyasi kararı alması; akıllıca ve cesur bir siyasi manevradır. Çünkü, halk arasında Atatürk

[567] Karaosmanoğlu, **a.g.e.,**s.151.
[568] Akandere, **a.g.e**., s.95.
[569] Karaosmanoğlu, **a.g.e**,s.,144.

döneminde CHP' den ve siyasetten uzaklaştırılan bu kişilerin isimleri ve halkın onlara karşı duyduğu sevgi ve saygı hala kaybolmamıştı. Dolayısıyla İnönü, bu siyasi kariyeri yüksek insanları değişik hem bakanlıklar ve TBMM Başkanlığı gibi görevlerle kazanmış, hem de bir Dünya Savaşı arefesinde ülkenin birlik ve beraberliği ile alakalı toparlayıcı bir karar almıştır. Gerçi, bu siyasi manevrayı; İnönü'nün bu kişilere değişik görevler vererek muhaliflerden kurtulma düşüncesinde olduğu şeklinde yorumlayanlar da olmuştur. Örneğin, Cemal Kutay, Karabekir ve Rauf Orbay'ın ve diğerlerinin siyaset sahnesinde yerini almasını "usta eller tarafından tertipli, hadiselerin iç kısmına maharetle gizlenmiş "Made in CHP patenti" olarak yorumlamıştı. [570]

F. Atatürk İsminin Tasfiye Edilme Çalışmaları

İsmet İnönü, Cumhurbaşkanı seçildikten sonra sadece Atatürk dönemin siyasetçilerini, Atatürk'ün takımı diyebileceğimiz siyaset adamlarını siyasi hayattan uzaklaştırmakla kalmamış, kısa bir dönemde olsa Atatürk'ü, O'nun kültürel ve siyasi uygulamalarını da ortadan kaldırmak için bazı teşebbüsler de bulunmuştur. Bunlardan bazıları şöyledir:

Yakup Kadri Karaosmanoğlu, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde, 1939'da Hasan Ali Yücel'in de ısrarları ile "Atatürk" adlı eserini Devlet Matbaasında bastırmayı düşünmüş, ancak kitap basıma girmeden önce, İsmet İnönü'ye sunmuştur. Y.K. Karaosmanoğlu bu konuyla ilgili olarak hatıralarında, "Lakin işe koyulduğumuz sırada Hasan Ali'nin bana şu fıkraları çıkarsak, bu cümleleri başka bir şekle soksak, deyişlerinden anladım ki İsmet Paşa yazılarımı okumuş, sansür edilmesini istediği tarafları hakkında kendisine bir takım direktifler vermiştir" dedikten sonra kitabının ancak 1947'de basıldığını dile getirir.[571] Yani, Atatürk'ün ölümünden bir yıl sonra İnönü, Karaosmanoğlu'nun ifadeleri ile "Atatürk" kitabın sansür uygulamış basımına izin vermemiştir.

Bu durum, Atatürk'ün ölümünün I. yıldönümünde Ankara Halkevi'nde yapılan Atatürk'ü Anma Toplantısı'nda ortaya çıkmış bu toplantı ile ilgili izlenimlerini o günlerin yakın tanığı Karaosmanoğlu, şöyle aktarmıştır:

---

[570] Akandere, **a.g.e**., s.93–94.
[571] Karaosmanoğlu, **a.g.e**., s.147.

"Atatürk'ün ölümünün birinci yıldönümü idi. Türk Ocağı binasının tiyatro şalinde Halkevi gençleri bir anma töreni tertiplemişlerdi. Salonu dolduran kalabalık içinde, dikkat etmiştim ki, hem hükümet, hem de Halk Partisi erkânından orada hazır bulunanların sayısı göze çarpacak kadar azdı. Cumhurbaşkanı locası ise bomboştu. Milletvekillerine ayrılmış öbür localarda ise rahmetli Recep Peker'le Mahmut Esat Bozkurt gibi beş on devrimci siyaset adamından başkası görülmemekte idi ve sahnede konuşan üç dört genç arasında -yanık sesle okuduğu ağıtları gözlerimizden yaşlar getiren Behçet Kemal Çağlar'ı ayırırsak en hararetli hatip kimdi bilir misiniz? Necip Fazıl Kısakürek! İşte bu törenin sonunda, yanı başımızdaki binanın daracık avlusunda yapayalnız yatan Atatürk'ü -sanırım alınmış bazı tedbirler, ya da yerin darlığı yüzünden- ancak on beş yirmi kişilik bir grup halinde ziyaret edebilmiştik."[572]

Y.K.Karaosmanoğlu'nun da hatıralarından anlaşılacağı üzere Atatürk'ün ölümünün birinci yıldönümünde, hemen hemen en büyük etkinlik ve programların Ankara Halkevi salonda yapılmasına rağmen mekânda, başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere diğer devlet erkânı bulunmamaktadır.

Bu durumla ilginç durumla ilgili bir başka örnekte ise; "ebedi şef Atatürk'ün Ankara'ya gelişinin 24. yıldönümü'ne Başvekil İsmet İnönü katılmamıştır. "Vali ve Belediye Reisi Nevzat Tandoğan, beraberinde Valilik Umumî ve Belediye meclisi azaları bulunduğu halde Ebedî Şefin Etnografya Müzesindedeki muvakkat kabirlerini ziyaret ederek Valilik ve şehir adına bir çelenk koymuşlar, büyük ölünün huzurunda saygı ile eğilmişlerdir". [573]

Bütün bu düşüncelerden anlıyoruz ki Atatürk'ün ölümüyle ülkede , yeni bir devir başlamıştır. Bu devrin de kendine has özellikleri olması gerekmektedir. Yeni bir devrin kurulması için de önceki dönemin, Atatürk isminin unutulmaya terk edilmesi en azından ön plana çıkmaması gerekmektedir. Yapılan uygulamalar da bu amaca yöneliktir.

1. Paraların –Pulların, Resimlerin Değişmesi

Bunların en başında posta pullarından, kâğıt paralardan Atatürk resimlerinin çıkarılıp,yerlerine İnönü resimlerinin yerleştirilmesi gelmektedir. Bu olay, ismet Paşa

[572] Karaosmanoğlu, **a.g.e**.,s. 149
[573] **Ülkü** , "Günler Boyunca " S.54, 16 I.kanun 1943,s.IV.

aleyhindeki polemiklere yol açmıştır.[574] Karaosmanoğlu'nun dışında da bazı araştırmacılar paraların üzerindeki resimlerin değiştiğini belirtmektedir. 1939 yılında Başbakan Refik Saydam'ın fikri ile, İnönü' lü banknotların bastırılması gündeme gemiştir. Ancak Meclis'te ve Bakanlar Kurulunda homurdanmalar hâsıl olunca, bu konu bir müddet askıya alınmıştır. "Refik Saydam, Milli Şefin paraları bastırılmayacak da kiminkiler bastırılacak derken, çok arzulamasına rağmen, Cumhurbaşkanı İnönü doğabilecek muhtemel tepkiler nedeniyle huzursuz ve tedirgindir. O dönemde en büyük para 1000 liralık olduğundan, piyasada fazla görünmüyordu… İnönü klişeli 1000 liralık banknotlar, 10 Kasım 1940'ta "K.Z. Sunel, S. Erda" imzalarıyla, "Thomas de la Rue" matbaasına İngiltere'de bastırılarak, 18.11.1940 tarihinde tedavüle çıkarılır. Daha sonraları, hızlı bir şekilde 500, 100, 50, 10, 5 ve 1 liralık kağıt banknotlar bastırılarak, Atatürk'lü paralar tamamen imha edilip piyasadan kaldırılmıştır. İnönü klişeli paralar 12 sene boyunca kullanılmıştır.Demokrat Parti'nin iktidara geldiği 14 Mayıs 1950'de Atatürk klişeli paralar tekrar tedavüle girmiştir.[575]

Paralarda Atatürk resminin tekrar yer almasında şüphesiz Celal Bayar'ın çok büyük bir etkisi vardır. Milli Şef İnönü devrinden sonra Atatürk, Celal Bayar'ın çalışmaları ve demeçleriyle layık olduğu yere gelmiştir.

Bazı araştırmacılar, İsmet Paşa'nın bu uygulamasını tek parti rejiminin tek adamsız olamayacağı görüşüne bağlamışlardır. Bu araştırmacaılara göre, "Atatürk, Ebedî Şef" olarak, İnönü "Millî Şef" olarak anılır, İnönü kendini her ne kadar Atatürk'ün mirasını koruma ve geliştirmekle görevli görse de, Tek Parti rejimi tek adamsız olamayacağı ve Millî Şef'in de az çok Ebedî Şef kadar üstün nitelikli olması gerektiğinden, İnönü döneminde Atatürk'ün karizması dondurulmuş, İnönü daha ön plana çıkmıştır. Örneğin, paralara, pullara İnönü'nün resmi basılmış; Anıtkabir'in yapımı ağırdan alınmıştır."[576]

İsmet İnönü'nün seçtiği "Refik Saydam kabinesinin ilk icraatı, önce Ankara ve İstanbul'dan başlamak üzere, devlet dairelerinden Atatürk'ün fotoğraflarını indirmek olmuştur. Geçen zaman içerisinde daha da ileriye giderek bütün Türkiye sathında köy kahvelerin kadar İnönü posterleri asılmaya başlanmıştı. Bu mecburiyet ilk anda doğal

[574] Karaosmanoğlu,**a.g.e**.,s. 148.
[575] Süleyman Yeşilyurt, **Atatürk İnönü Kavgası**, Hiv yayınları, 2. Baskı, Ankara 2000,s188.
[576] Hasan Ünder, "Atatürk İmgesinin Siyasal Yaşamadaki Rolü", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Kemalizm,** c.2, İstanbul 2004, İletişim yay., s.139.

gibi görülebilir Ancak Atatürk'ün resimlerini kaldırmamak kaydıyla!.. Hiç bir gerekçe gösterilmeden Atatürk'ün resimleri süratle indirilip, İnönü'nün posterleri zorunlu mecburiyet ve cebirle astırılıyorsa, bu olumsuz gelişmede kasıt aramak gerekir."[577]

Anlaşıldığı kadarı ile daha Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan itibaren Atatürk'ün ekonomik, politik, sosyal ve kültür politikaları açısısından değişiklikler hep olmuş ve olagelmiştir. Atatürk'ün Başbakanlarını, Bakanlarını seçerken hangi ölçüleri hangi kriterleri göz önünde bulundurduğu başlı başına bir araştırma konusudur. İsmet İnönü'ye karşılık Celal Bayar'ı başbakan olarak tercih etmesi devletçi ekonomiden ziyade karma liberal (özel teşebbüsü destekleyen) bir ekonomik modeli öngördüğü anlaşılmaktadır.

Atatürk'ün ölümünden sonra Atatürk ve İnönü adları yan yana birlikte anılmaya başlanmıştır. Fakat zamanla Atatürk ismi gölgede kalmış, Milli Şef İnönü ismi öne çıkmıştır. Yalnız burada dikkat edilmesi gereken nokta, İsmet İnönü kendi siyasi, iktisadi ve kültürel ya da dış politika girişimlerinde, siyasi meşruiyet kaygısı ile, selefinin ismini ya da görüş ve düşüncelerini tartışma konusu olarak kullanma kaygısını hiç taşımamasıdır. "Diğer yandan, Osmanlı egemenlik ve otorite simgesi olarak da, çok daha geniş bir tarihi perspektiften bakılacak olursa, para üzerindeki resmin değiştirilmesi, bu çerçevede anlamlı ve anlaşılırdır. Bunun sonucunda Yaşayan Şef, iktidarın, gücün ve otoritenin gerçekte kimin elinde olduğunu topluma bu geleneksel simge ile yansıtmak istemiştir."[578]

İnönü'nün Atatürk'ün ölümünden sonra ayrı bir dönem açmak istediği, paraların pulların değiştirilmesinden de anlaşılmaktadır. Burada şunu da unutmamak gerekir ki, Atatürk ve İnönü Osmanlı devlet geleneği içinde yetişmiş, bu gelenek ve göreneklerle yetişmişlerdir. İktidar değişiminin belirgin göstergeleri vardır ve bunları hayata geçirmek gerekmektedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nde de her padişah kendi dönemine damgasını vurmuş, adına para bastırmıştır. Sultan I.Abdülmecit'in padişahlığı sırasında, Mecidiyeler basılırken, Sultan Reşat'ın sultanlık yaptığı dönemde de Reşadiyeler basılmıştır.

---

[577] Yeşilyurt, **a.g.e**., 184-185.
[578] Cemil Koçak, "Tek Parti Yönetimi, Kemalizm ve Şeflik Sistemi: Ebedi Şef/Milli Şef", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Kemalizm**,c.2., İletişim,İstanbul 2004,s.137.

Ancak, İnönü'nün devrinden sonra Celal Bayar gibi Atatürk'e gönülden bağlı bir siyaset adamının cumhurbaşkanı olması sonucu yaptığı çalışmalar, Atatürk ismini tekrar ön plana çıkarmış, O'na hak ettiği yeri vermiştir.

Burada dikkat edilmesi gereken hususlardan birisi de; Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün döneminde iktisadi, kültürel, dış politika alanında kendi öngörülerini, kendi ismini ön plana çıkartırken halef, selefi ve dönemi hakkında bir tartışma ya da görüşme açılmasına izin vermemiştir. Bu yöndeki girişimler derhal önlenmiştir. Örneğin, Kazım Karabekir'in Nutuk konusunda başlatmak istediği; tartışma başlamadan bitirilmiştir.[579]

Cumhuriyet'in kurulduğu yıllardan itibaren Atatürk'ün adamları ve İnönü'nün adamları olagelmiştir. Her ikisi de takım çalışması olarak özellikle İçişleri, Dışişleri, Başvekâlet gibi siyasi olarak çok önemli bakanlıkları kendilerine yakın adamlarla yürütmüşlerdir. Atatürk, uzun yıllar Tevfik Rüştü Aras ile dış politikayı şekillendirirken, İçişlerini de Şükrü Kaya ile yürütmüştür. Aynen bu konularda olduğu gibi, Atatürk, kültür ve eğitim politikalarını da yine kendi siyasi takımı içerisinde yer alan Saffet Arıkan ile yürütürken, İsmet İnönü bunu Hasan Ali Yücel ile sağlamıştır.

[579] Koçak, **a.g.m.**, s.136–137.

IV. BÖLÜM

HASAN ALİ YÜCEL VE DÖNEMİ

A. Çocukluğu, Gençliği ve Öğrenim Hayatı

1.Ailesi ve Yetiştiği Sosyal Çevre

Hasan- Ali Yücel, 16 Aralık 1897 tarihinde[580] İstanbul'da Şir Merd Çavuş mahallesinin, Topkapı caddesindeki 80 numaralı evde doğmuştur.[581] Babası, Posta Telgraf Nazırı Hasan Ali Efendi'nin oğlu Maliye Nezareti memurlarından Ali Rıza Bey, annesi Ertuğrul faciasının şehitlerinden gemi süvarisi Deniz Yarbayı Tekiroğlu Ali Bey'in kızı Neyyire Hanımdır.

Hasan Ali (Yücel)' in büyük dedesi Ömer Efendi Daylı Medresesi'nde hocalık yapmıştır.[582] O'nun oğlu olan Hasan Ali Efendi, sıbyan mektebinde okumuş ayrıca dönemin hocalarından özel dersler alarak Farsça, Arapça, İtalyanca, Fransızca öğrenmiştir. 1888'de Posta ve Telgraf Nezaretine atanan Hasan Ali Efendi ölümüne değin bu kurumda çalışmıştır. [583]

Hasan Ali Efendi'nin oğulları, İzzet Bey ve Ali Rıza Bey (Hasan Ali Yücel'in babası) özellikle ud ve tanbur çalmada mahir iki yetenektirler. Günümüzde İzzet Bey'in eserlerinden bazıları bilinmektedir.[584]

Anne tarafından Hasan Ali Bey'in soyu, Kaptan İsmail Tosun Ağa (1802-?) ya kadar uzanmaktadır. Hasan Ali Bey'in annesi Neyyire Hanım'ın aslen Tekirdağ'a bağlı Dedecik köyünde olan dedesi Testereci Mehmet Efendi emir ve hafızdır." [585]

Ali Rıza Bey ile Neyyire Hanım 1894 senesinde evlenmişlerdir. Hasan Ali Bey, hatıralarında bunu şu şekilde nakletmektedir. "Babam ile annem evlendikleri zaman biri yirmi, öbürü on altı yaşında imişler. Mayıs'ta düğün olmuş. Annem gül vakti olduğunu

---

[580]**TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kağıdı Örneği**, nr .985; Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, İstanbul 1998,s. 19. Ayrıca bkz. Mustafa Çıkar, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası yay. Ankara 1998,s.13.

[581] Faik Reşit Unat, " Hasan Ali Yücel" , **Belleten** , C. XXV, Sayı 97-100, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1961, s. 291., " Aziz Hocam, sen ki 19 Aralık 1897 de İstanbul'da Topkapı Caddesinde (Şir Mert Çavuş mahallesinde 80 numaralı evde dünyaya geldin." Bkz. Şakir Tarihmen: " **Hasan Ali Yücel"** İstanbul (t.y) s.1.

[582] Çıkar,**a.g.e**.s,13. ; Hasan Ali Yücel, **Dinle Benden**, İstanbul 1960,s.51, Yücel, kendi meşrebini, soyunu Dinle Benden adlı şiir kitabının 52. ve 53. sayfalarında oldukça detaylı bir şekilde anlatmaktadır.

[583] İbrahim Alaaddin Gövsa, " Hasan Ali Efendi" **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, (t.y.), s. 169–170.

[584] İbn-ül Emin Mahmut Kemal İnal, " İzzet Bey" Hoş Sada. **Son Asır Türk Musikişinasları**, İstanbul 1958,s.209–210.

[585] Çıkar, **a.g.e**.,s.14.

söylüyor. Ev annemin annesinin babası Bahriye Ferikliğinden emekli Zihni Paşa'nındır." Ali Rıza Bey, İstanbul Telgrafhanesinde müfettiş olarak 10 altın maaşla çalışmaktadır.[586]

Baba Ali Rıza Bey, "ahlak hususunda müsamaha bilmez bir püritanlığın" yanı sıra "ferdi münasebetlerinde yalancılığı, devlet işlerinde hırsızlığı ve rüşveti asla affetmeyen birisidir." [587]

Hasan Ali Yücel'in babası Rıza Bey, Mevlevi dervişidir. Dergâhta, neyzenliğin yanı sıra dindışı eserler de bestelemiştir.[588] Hasan Ali Bey'in dini ve dindışı musiki ile olan irtibatı babası ve onun arkadaşları sayesinde bu yaşlarda kurulmuş olup bu havayı tüm çocukluk yaşamı boyunca hep teneffüs etmiştir.

O günleri şu şekilde anlatmaktadır: "Babam,[589] Posta ve Telgraf Nezareti'ndeki vazifesi dışında musiki ile ilgilenir, ney çalardı. Ustası Mevlevi Hakkı Dede'ye Aksaray'dan kalkıp, Üsküdarlara mı yoksa daha uzak yerlere mi gider, O'ndan ney meşk ederlerdi. Dostları ile bizim evde sık sık toplanırlardı. Bıkmadan, yorulmadan mesela meşhur Dede'nin Pençgâh peşrevini geçerler bir haneyi, bazen bir hanenin bir cümlesini on kere yirmi kere tekrarlayarak çalarlardı… Bu musiki tarafı… Bir de bunun şiir ve edebiyat cephesi vardı. Seksenine varmış; derileri kemiklerine yapışmış aksakallı sevimli ve yumuşak bir ihtiyar; Mesnevi Han Esat Dede'nin Çayırlı medresesindeki küçük odasında toplanılırdı. Babamın oraya, beni de götürmesi için yalvarırdım. Bazı bazı götürdüğü de olurdu. Esat Dede, Hafız Divanı'nı okuturdu. Dinleyenler not alırlar ona tasavvuftan sualler sorarlar, okuma bitince hepsi birer birer üstadın elini öpüp giderlerdi. O ne saygı, o ne ince terbiyeydi… Bana hediye ettiği Nesayih-ül Hükema kitabından ilk felsefe dersini aldım diyebilirim."[590]

Hasan Ali Bey, çocukluğunda anneannesine karşı O'nun tasavvufu özelliklerinden dolayı özel bir alaka duymaktaydı. Cerrahpaşa Basmakçı Tekkesi'ne

---

[586] Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, 2. Baskı, İletişim yayınları, 2.Baskı, 1998, İstanbul, s.17.
[587] Yücel, **a.g.e**. s.28–29.
[588]Yılmaz Öztuna, **Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi**, c.I, Ankara 1990, s.52,53.
[589] Hasan Ali Bey, "Dinle Benden" adlı şiir kitabında, babası için yazdığı dizelerde, babasını şöyle anlatır: "Adı Ali Rızadır; O sağlam bir Müslüman, Bütün derdi, kaygısı Hakka bütün bir iman. Dervişti Mevlevi'ydi, geçmişti her şeyinden, Mevlana Seslenirdi üflediği neyinden", Hasan Ali Yücel, **Dinle Benden**, İstanbul 1960, s.57.
[590] Hasan Ali Yücel, **Hürriyet Gene Hürriyet**, Ankara 1960,s. 358.

mensup, Kadiri dervişi ve dönemine göre son derece kültürlü bir hanımefendi olan bu anneanneden, Kur'an derslerinin yanı sıra Türk müziğinden eserler de öğrenmiştir.[591]

Hasan Ali Bey, çocukluk yıllarından gençlik çağına gelinceye kadar mütedeyyin bir aile çevresinde yetişmiştir. Bazen, Kur'an dersleri, bazen evin hizmetçisinin kocası olan ve bir Mevlevi dervişi olan Hasan Dede'den ezan ve kamet dersleri almıştır.[592]

Aile kimi zamanlar tüm geceyi geçirdikleri Merkez Efendi Mahallesi'ndeki Yenikapı Mevlevihane'sini sık sık ziyaret etmiştir. Mevlevilerin şeyhi olan Mehmet Celaleddin Dede Efendi, tarikata olan bağlılığından ötürü, ailenin dinle ve hayatla ilgili işlerinde başdanışmandır. Küçük Hasan Ali'ye çok istediği bir sikke yaptırmış, ve O'nun tekkedeki ayinlere katılmasına izin vermiştir." [593]

Hasan Ali Yücel'in hayatında iki kişinin çok önemli bir yeri vardır. Bunlardan birisi Yenikapı Mevlevihanesi şeyhi Mehmet Celaleddin Dede Efendi'nin oğlu ve halefi rahmetli Baki Dede Efendi diğeri ise Yücel'in "Hoca Baba" diye andığı Şerafettin Yaltkaya'dır.

Dini kültüre sahip bu iki şahsın " Hasan Ali'nin fikri yapısında ve Şark kültür değerleriyle temasında büyük rolleri olduğu şüphesizdir." [594]

Hasan Ali Bey, Yenikapı Mevlevihanesi'nde bir müddet kalmış, Mehmet Celaleddin Dede Efendi'nin musiki meclisine katılmış, değişik makamlarda ilahi, naat ve kasideler meşk etmiştir. Musiki ile dolu bu havayı seven Hasan Ali Bey, Yenikapı Mevlevihanesi'ni ve o günleri şu şekilde hatırlamaktaydı: "İnsanları kibar, bahçesi ve avluları büyük, herkesin hareketleri ölçülü ve sakin, çocuğun ve erginin rahat nefes alabileceği bir yerdi."[595]

---

[591] Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, İstanbul 1998, İkinci Baskı, İletişim yayınları,,s. 32. Hasan Ali Bey, yıllar sonra Hatıralarını kaleme alıp hakkında çıkan bazı dedikodulara cevap verirken "Milli Şefimiz İnönü'nün annesine mevlit okumadım ama anamın anasına Kur'an okurdum,şarkı söylerdim.Mevlit de okuduğum olurdu.Bana bunları okutur,dinler;ağlardı."demektedir.. **A.g.e**. s. 33.

[592]Yücel, **a.g.e**.,s.23. "Bana ilk natı Mevlana'yı meşkeden, beni namazda müezzinliğe, tekkenin minaresinde ezan okumaya alıştıran Hasan Dede olmuştur. Hele Yaz sabahları tekkenin yüksek minaresinin şerefesinden Essalat verdiğim zaman sesimin geri gelen "Allahu Ekber"lerinin dinlerken nasıl vecde gelir, nasıl kendimi kaybeder gibi olurdum anlatamam." **a.g.e.** s.23.

[593] Çıkar**, a.g.e.** ,s. 18–19.

[594] Unat, **a.g.m.**,s. 292.

[595] Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, İstanbul 1998, 2 Baskı, İletişim yay. s. 55. Hasan Ali Yücel, aslında Klasik Türk müziğini oldukça yakın bir isimdir. Günümüz müzikologlarından Ethem Ruhi Üngör, kendisine bir röportajda sorulan Cumhuriyet ricalinden klasik Türk musikisi ile profesyonel uğraşan isimler var mıdır? Sorusuna : " Hasan Ali Yücel'in vardı. Çok güzel besteleri var. Fakat Türk musikisine çok kötülük etmiştir. İnönü'nün bakanıydı. İnönü Türk musikisini sevmeyenlerdendi. O'nun

Çocukluk dönemlerinde dini ve dindışı Türk müziğine yakın bir alaka duyan Hasan Ali Bey, olgunluk yaşına geldiğinde de Curcuna usulü ile ile Suzinak makamında, "Sen bezmimize geldiğin akşam neler olmaz" adlı Suzinak şarkıyı bestelemiştir. Ne var ki, siyasi hayata atılıp da Maarif Vekilliği görevini sürdürürken, Klasik Türk müziğini "esnetici, gevşetici ve bunaltıcı" bularak eleştirmiştir.[596]

Bunun da sebebi, o dönemde kültür siyasetini "Türk hümanizması" başlığı ile tamamen Batı'ya çevrilmiş olup, Mozart'tan, Beethoven'tan eserler dinlemek modern ve çağdaş olmanın önemli araçlarından sayılmıştır.

Hasan Ali Yücel'in kendisinin kaleme aldığı hatıralarından hareketle çocukluk dönemi ile ilgili olarak şu söylenebilinir: O, dindar bir çevrede, Mevlevi kültürünün hâkim olduğu bir muhitte yetişmiştir. Bu özelliği, gerek Maarif Bakanı olduğu dönemde gerekse politik hayatında zaman zaman kendini göstermiş, değişik gazete ve dergilerde yazdığı makalelerde ve eserlerinde bariz bir şekilde görünmüştür.[597]

2. Öğrenim Hayatı

2.1. İlköğrenimi: (Yolgeçen Mektebi)

Hasan Ali Bey, dört yaşında iken 1901 senesinde, Laleli semtindeki Yolgeçen Mektebine başlamıştır. [598] Yolgeçen Mektebi[599], eski usul ile eğitim yapan bir mahalle mektebidir. Hasan Ali Bey'in buraya ait hatıraları olumsuz olup, "bir taraftan öğrenme

---

politikası doğrultusunda hareket etmek için Hasan Ali Yücel Türk musikine hizmet eden çalışma yapmadı. Bilhassa Türk musikisini engelleyen çalışmalar da bulundu" demektedir. Uğur İlyas Canpolat, " Türk Müziği Nasıl Yasaklandı", **Portreler,** İstanbul, 2004, s. 125

[596] Hasan Ali Yücel, " Bizim Davamız, **İçten – Dıştan**, Ankara 1938,s. 74 " Ulvi Cemal Erkin'in yeni bestesini Musiki Muallim Mektebi'nde dinlerken modern Garp müziğinin dalgalı tüllerini şekilden şekle sokarak titreten memleket meltemlerinin taze havasını duydum. Artık hiçbir sanat eseri bize Cenup havası getirsin istemiyoruz. Bu hava gevşetici, esnetici, bunaltıcıdır. Bu hava asırlardan beri bizi boğmadı mı? Bizim kendi kıyılarımızın meltemlerine, kendi dağlarımızın serin havalarına, kendi yaylalarımızın rüzgârlarına iştiyakımız ve ihtiyacımız var. Sesler bu havayı getirmeli, renkler bu manzaraları canlandırmalı, sözler bu âlemin efsanesini söylemelidir. Bethoven, Mozart gibi büyük üstatların eserleri yanında mütevazı, fakat bizim olan sanat parçalarını dinlemek, ümit verici zevk oluyor." Yücel, **a.g.e** .s. 74.

[597] Mustafa Ergün, " Hasan Ali Yücel'in Eğitim ve Kültür Politikası", **Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler dergisi,** S.1, 1998, s.25–38.

[598] Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, İstanbul 1998,iletişim yayınları,2. Baskı, s.43 " Babam bir Perşembe günü beni aldı, Yolgeçen Mektebine götürdü. Yaşım:4."s. 43.

[599] Şakir Tarihmen, **Hasan Ali Yücel,** İnkılap Kitabevi, (ty) ., s. 2 " Şakir Tarihmen bu mektebin Altı mermer'de olduğunu belirtiyor." Ayrıca bkz. Faik Reşit Unat, **a.g.m**, s. 291.Başka bir kaynak eserde de :"İlk tahsilimi Yeşiltulumba'da (Yolgeçen) yaptığını belirtir. Hasan Ali Yücel: Hasan Ali Yücel'in Hayatı",Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı, İstanbul 1938,s.175.

usulünün, diğer taraftan ne yaptığımızı, ne okuduğumuzu hiçbir suretle bilmeyişimiz, küçük yaşta zekâmızı ezmek şuurumuzu karartmak için kâfi sebeplerdi" demektedir.[600]

Hasan Ali Bey, Altemermerde'ki Yolgeçen Mahalle Mektebi'nde İlkokulu tamamladıktan sonra Rüştiye tahsilini; Aksaray'da Mektebi Osmanî adını taşıyan özel bir okulda bitirmiştir.[601]

Hasan Ali Bey'in Rüştiyeyi bitirdiği yıl ailesi, Laleli semtinden Gümüşsuyu semtine taşınmıştır. Bu dönem, Hasan Ali Bey'in çocukluktan çıktığı yıllar olup, komşu kızı Hayriye karşı ilk aşk duygularını bu evde hissetmiştir. "Mektebe gittiğim günler, yolda sınıfta hep aklımda Hayriye vardı. Ne Laleli'deki Yolgeçen Mektebinde ne de Topkapı'daki Taşmektep'te arkadaşlık ettiğim arkadaşlarımdan hiç biri bana bu kadar yakın, bu kadar kendini aratıcı olmamıştı. Amme cüzünün sahifelerinde onun siyah gözlerini, kurumaya başlamış kırmızı gül rengindeki dudaklarını görüyordum."[602]

Hasan Ali Bey, Gümüşssuyu semtine tam olarak alışamadan,[603] babası Ali Rıza Bey, tarafıdan Topkapı semtindeki Taş mektebe yazdırılmıştır. Hasan Ali Bey, falakayı Yolgeçen Mektebi'nde tanımıştır. " Demek falaka bu imiş. Bizim Yolgeçen Mektebi'nde böyle şeyler yoktu. Yoktu, çünkü böyle yaramaz çocuklar ve böyle sert hoca da yoktu. Bizim Topkapılar yaman şeyler idi… Taş Mektebi sevmemiştim."[604]

Hasan Ali Bey'in ilk tahsilini yaptığı Taş Mekteb'e ait duyguları yıllar sonra bile çok da olumlu değildir. Bir kere, Kur'an öğreten hocanın talebelere olan " ulan eşek, ulan hayvan " gibi hitap şekillerinden çok olumsuz etkilenmiştir. Bunun yanında, diğer öğrencilerin temizlik alışkanlıkları Hasan Ali' yi şaşırtmış, ulu orta burunlarını karıştırmaları karşısında şaşkınlık içinde kalmıştır.[605]

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği yaptığı dönemde okullara temizlik ile ilgili bir genelge göndermesinde muhtemelen, yaşadığı bu olumsuz hatıraların da etkisi olmalıdır.[606] Yolgeçen mektebi, Hasan Ali'nin ilk tahsilini yaptığı okuldur.

---

[600] Yücel, **a.g.e.**,s.47.
[601] Unat, **a. g.m.,** s. 291. Ayrıca bkz. " Hasan Ali Bey'le vaktiyle Aksaray'da Mektebi Osmani'de beraber okuduk." Şakir Tarihmen, **Hasan Ali Yücel**" İstanbul (t.y), s. 7.
[602] Yücel,**a.g.e**.,s.88.
[603] Yücel, **a.g.e.,** s.76.
[604] Yücel**, a.g.e**., s.86–87.
[605]Yücel**, a.g.e.,** s.78-79.
[606] **T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, "Temizlik Kılavuzu", S.177,c.4, 22 Haziran 1942, s.14.

2.2. Ortaöğrenim: (Mektebi Osmanî)

Hasan Ali Bey, Rüştiye'yi okuması için 1906 senesinde Yusufpaşa'da bulunan Mekteb-i Osmanî'ye gönderilmiştir. Mektebi Osmanî, dönemine göre özel bir okuldur.[607] Bu okul, o dönemde "Fransızca öğretimine verdiği önemle de tanınmıştır.[608]

Hasan Ali Bey'in Mektebi Osmanî'ye ait düşünceleri Yolgeçen Mektebi ve Taş Mektebe göre oldukça olumludur. Bu okulla ilgili olarak hatıralarında şöyle demektedir: "Mekteb-i Osmaniye'yi çok sevdim. Mektepten aynı gün verdikleri kitapları da çok sevdim. Bunların içinde resimleri vardı. Yazıları güzeldi. Mahalle mektebindeki sarı yapraklı, taş basması kitaplara benzemiyorlardı." Ayrıca unutamadığı anılardan birisi de, Kur'an Hocası Ömer Efendi'nin sesini çok beğenmesinden dolayı Ona sık sık Kur'an okutması ve kendisini zevkle dinlemesidir. Hasan Ali Bey, Mektebi Osmanî'de sesinin güzelliği ile ünlü olunca Ramazan'da bir eve mevlit okumaya götürülmüş, 1 Mecidiye de para kazanmıştır. [609]

Hasan Ali Bey'in Rüştiye'de en çok sevdiği dersler, Coğrafya, müzik ve Fransızcadır.[610] Mektebi Osmaniye'ye devam ettiği yıllar; Osmanlı coğrafyasının milliyetçilik cereyanı ile çalkalandığı senelerdir. 1908 de birçok aydınının rüyasını gördüğü Meşrutiyet ilan edilmiş, hürriyet gelmiş, Meşrutiyet'in ilanından bir gün sonra, şehrin sokakları Hürriyet naraları ile dolup taşmıştır.[611] Bu sıralarda 11 yaşında olan Hasan Ali Bey, babasının bir tayin meselesinden dolayı da II. Abdülhamit'ten "tiksinti" duymaktadır.[612]

Mektebi Osmanî ile ilgili olarak Hasan Ali Bey'in kafasında ta o dönemlerde hanedanlık ve saltanat ile ilgili düşünceler, paşa çocuklarının okulda sahip oldukları

---

[607] 1876 da Hüseyin Avni Bey, adında bir zat tarafından kurulmuş olan kızlar ve erkekler için ayrı ayrı bölümleri ihtiva eden iptidai (ilk) ve rüşdi (orta) sınıfları bulunan bu özel okul eğitim ve öğretimdeki ciddiyetle tanınmıştı. Birinci cihan savaşı sonlarına doğru kapanmıştı.Faik Reşit Unat, **a.g.m.,** s. 291. ayrıca, bkz. Şakir Tarihmen,**a.g.m**.,s.2. "Ondan sonra benim Aksaray'da büyüyerek Yusufpaşadaki Riyaziyeci Hasan Fehmi Beyin " Mektebi Osmani'sinde…"

[608] Hasan Ali Koçer,**Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923**) ,İstanbul 1970,.s.156 " okul Yusuf Paşadadır. Kurucusu Bahriyeli Hüseyin Bey'dir. Fransızca öğretime verdiği önemle tanınır. Müdürü Sarf-ı Osmanî öğretmeni Ali Rıza Bey'dir. Okul bir aralık yatılı bir kısım açmış ise de uzun devam edememiştir." Koçer, **a.g.e**., s. 156.

[609] Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, iletişim yayınları, İstanbul 1998 2. Baskı, s.108–109.

[610] Yücel, **a.g.e.**, s.110–111.

[611] Hasan Ali Yücel'in II. Meşrutiyet dönemine ait nefis bir değerlendirmesi, Hasan Ali Yücel'in "**Hürriyet Gene Hürriyet "** adlı eserinin 11. sayfasında teferruatlı bir şekilde yer almaktadır.

[612]Yücel, **a.g.e**.,s.172.

ayrıcalıklı durumlardan hareketle şöyledir: "Mektebi Osmaniye yazıldığımın ertesi günü sabahleyin erkenden okulun kapısı önüne gelmiştim. Karşıdan iki kocaman at yan yana bir de arkada şakır şakır nallarından ateş çakarak süratli yürüyüşle geliyordu. Oluşan bir çocuk merakı ile durdum. Onlar da durdular. Önce arkadaki nefer yere atladı. Evvela birinin sonra öbürünün süvarisini yere indirdi. Bunların küçüğü 10 büyüğü 10' dan biraz daha kabaca idi. ikisi de zabit elbisesi giymişler, omuzlarında sarı kordonlar, bellerinde boylarına uygun birer kılıç, selam vermeden içeriye girdiler. Acaba bunlar çocuk paşası mı? diye tereddütlü düşüncelerle ben de arkalarından yürüdüm. İlk rastladığım sınıf arkadaşıma sordum. İkisi de bu okulda okuyormuş. Padişah ikisini de kendisine yaver yapmış. Bunlara "hünkâr yaveri" denirmiş, ileride paşa olacaklarmış. Derslerde ön sıralarda otururlarmış. Hocalar, bunlardan korkar ne yaparlarsa yapsınlar hiçbir şey söylemezlermiş.

Okulda bizi numaramızla veya adımızla çağıran öğretmenlerin bu imtiyazlı hünkâr yaverlerinin adına mutlaka "efendi", hatta "bey" diye sıfat eklemelerine bir türlü tahammül edemiyordum. Meğer o zamanlar yani Abdülhamit devrinde paşa çocukları padişahın gözdesi olanlar hep böyle imiş[613].

Hafızasında yer eden bu durum, Hasan Ali Yücel'in hayatında da yer etmiş ve bunu hatıralarında şu şekilde anlatmıştır: "Küçük yaştan bunu bildiğim için Bakan olduğum zamanlar, çocuklarımı resmi plakalı arabaya bindirip bir kere bile okula yollamadım."[614]

Hasan Ali, İtalyanların Trablusgarb'ı işgale başladıkları 1911 yılında 14 yaşında Mektebi Osmanî Rüştiyesini (Ortaokulunu) Aliyyülâlâ (pekiyi) derece ile bitirmiştir.[615]

2.3. Lise Öğrenimi: (Vefa İdadisi)

Mektebi Osmaniye'yi Aliyyü-l ala (pekiyi) derece ile bitiren Hasan Ali'yi babası yatılı okullardan birisine özellikle Kuleli Askeri İdadi'sine girmesini arzu eder ancak annesi "bir çocuğum var onu yatılıya verememe" demiştir.[616] Hasan Ali Bey, Balkan savaşlarının başladığı 1912 yılında dönemin itibarlı liselerinden biri olan Vefa

[613] Hasan Ali Yücel, "Mektebi Osmanî'den Bir Anı" **Yakın tarihimiz,** c. II, S. 14, s.178. Ayrıca bkz. Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, İstanbul 1998,iletişim yayınları,2. Baskısı 112.
[614] Yücel, **a.g.e**.,s. 113.
[615] Yücel, **a.g.e**. s.121.
[616]Yücel, **a.g.e**. s. 196–197.

Lisesine[617] başlamıştır. Her yıl sadece 40 talebenin alındığı liseye belirli bir para da ödemek de gerekmektedir.[618]

Vefa lisesinde Hasan Ali' Bey'in en önemli hatıralarından birisi; ilk defa borçlanışı ile ilgilidir. Kestane tiryakisi olan Hasan Ali Bey, Yusuf paşa'daki evlerinin köşesindeki kestaneciye 30 kuruş borçlanmıştır. Annesinin kendisine her bayram harçlık olarak verdiği bir altın çeyreğini, bir sonraki bayramın yerine tutmasını isteyerek almıştır. Böylece kestaneciye borcunu ödemiştir. Bu hatıra Hasan Ali Bey'in sonraki siyasi hayatında, "alacaklı olacağıma verecekli olmayı tercih ederim ve her zaman tercih etmişimdir" ilkesi bir prensip olarak yerleşir." [619] Rüştiye de olduğu gibi burada da başarılı bir öğrencilik geçirmiştir.[620]

Hasan Ali Yücel, yazar Peyami Safa ve Yusuf Ziya Ortaç'ı da Vefa Lisesi'nden tanımaktadır. Boş zamanlarında en çok Peyami Safa ile okul bahçesinde tartışmalar yapmışlar ve bu tartışmalara zaman zaman Elif Naci de katılmıştır.[621]Yücel, Liseyi bitirmeden "son sınıftan ihtiyat zabiti olmak üzere", 1915 yılında ayrılmak zorunda kalmıştır.[622]

2.4. Darülfünun Dönemi: Darülmuallimin-i Aliye (Öğretmen Okulu)

"Harp yılları içinde nihai zafer teranesiyle avunmuş" ve Mütareke gerçekleriyle yüz yüze gelmiş, ordudan ilişiği kesilmiş binlerce genç arasında Hasan Ali Bey de bir iş ve meslek sahibi olmak ihtiyacıyla baş başa kalmıştır. Darülfünun, liselerin son sınıflarından askere alınanlara kapılarını açtığı için hemen Hukuk Fakültesi'ne yazılır.[623]

---

[617] Şair Yahya Kemal Beyatlı, Prof. Dr. Toktamış Ateş, Eski Başbakanlardan Şemsettin Günaltay, Ahmet Altan, Mehmet Akif Ersoy, Peyami Safa gibi ünlülerin mezun olduğu Vefa Lisesi son yıllara kadar başarılı mezunlar vermiştir. 5 sene Avusturya Lisesinde okuyan Toktamış Ateş, "Avusturya Lisesine göre eğitim kalitesi çok yüksekti, kabili mukayese dahi edilemez. Hocalarımız çok kaliteli idi. Avusturya Lisesi, öğrencileri motive edemiyordu. Ama Vefa'da öğretmenler öğrencileri okumaları için daha çok motive ediyorlardı." Harun Odabaşı, **Her Okuldan Adam Çıkmaz,** İstanbul 2003,s.206. Hasan Ali Yücel, İdadi'nin İki yıl sonra Lise olduğunu belirtir. **Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı**, İstanbul 1938,s.175.

[618] Yücel, **a.g.e**, s. 172,173.

[619]Yücel, **a.g.e**.,s. 200.

[620] Yusuf ziya Ortaç, " Mektep Arkadaşım Yücel", **Akbaba**, **Siyasi Mizah Dergisi**, S. 469, Yıl,38, 9. Mart 1961, s.26.

[621] Beşir Ayvazoğlu, **Peyami, Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı,** İstanbul 1999,s.46.

[622] Hasan Ali Yücel, "Hasan Ali Yücel'in Hayatı", **Edebiyatçılar ve Türk Edebiyatı**",İstanbul 1938,s.175.

[623] Unat, **a.g.m.**, s. 292.

Hukuk Fakültesine kaydolan Hasan Ali Bey, bir taraftan okurken diğer taraftan da İkdam Gazetesi'nde yazılar yazmaya başlamıştır. Böylece hem ekonomik olarak hayatını kazanmaya başlamış hem de edebiyat dünyasına adım atmıştır. [624]

Hasan Ali Bey, hocalarından Celal Arif Bey'le yaşadığı bir tartışmadan sonra Hukuk Fakültesinde ayrılmaya karar vermiş, Darülmuallimin-i Aliye (Öğretmen Okulu) na geçmek üzere ayrılmıştır.[625]

Ülkenin işgal altında olduğu 1919 yılında, Hasan Ali Bey Darülmuallimin'in Edebiyat Fakültesi, Felsefe bölümüne kaydını yaptırmıştır. Üniversite derslerinin dışında bilfiil gazetecilik hayatına da atılmış, "devrin mecmualarından -Yeni Mecmua, Dergâh, Büyük Mecmua, Düşünce, Milli Mecmua- gibi dergilerde şiirlerini, makalelerini yayımlamaya başlamıştır.[626] Edebiyat dünyasına adım atmış olan Hasan Ali Bey, zaman zaman Yahya Kemal Beyatlı ve Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da müdavimi olduğu Nuruosmaniye'deki İkbal kıraathanesine devam etmekte İnönü Savaşları üzerine cephe havadislerini O aktarmaktadır.[627]

Darülmuallim'de Hasan Ali Yücel ile 1919 da tanışan Ahmet Hamdi Tanpınar o günlere ait hatıralarını şu şekilde dile getirmektedir: "Geceleri geç vakit daima havadisle dönerdi. Milli Mücadelenin o sıkışık günlerinde toplandığımız kahvehanelerde[628], yatakhanede, bize müteala salonu olarak ayrılan odada hep bu dönüşü beklerdik. Çünkü beraberinde en yeni cephe ve Ankara haberini getirirdi.

---

[624]Hasan Ali Yücel, " Hâkimiyet Milletindir" , **Hürriyet Gene Hürriyet, c. I**, Ankara, 1960,s.221.

[625] Hasan Ali' Yücel, 1956 yılında, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsünde yaptığı bir konuşmadan,

[626] "Askerlik hayatının olgunlaştırdığı Hasan Ali, bir üniversite öğrencisinden çok devrinin fikir ve kalem sahipleri arasında tanınan ve sevilen bir şahsiyet olmuştur." Unat, **a.g.m.,**s.293

[627] Ahmet Hamdi Tanpınar, " Hasan Ali Yücel'e Dair Hatıralar ve Düşünceler",**Yeni Ufuklar**, c.X, sayı 109,Haziran 1961,s.2–3.

[628] Bu kahvehanelerden birisi de Nuruosmaniye'deki İkbal Kıraathanesidir. "İkbal, bir süre İçtihat Matbaası karşısındaki binada öğretim yapan Yüksek Muallim Mektebi. Felsefe bölümü öğrencileri (özellikle Hasan Âli Yücel ve Hikmet) tarafından keşfedilmiştir. Ahmet Hamdi Tanpınar İkbal'i, kendileri devama başladıktan sonra Yahya Kemal'in de beğendiğini ve yakınlığı dolayısıyla adeta Dergâh'ın idarehanesi gibi kullandıklarını söylüyor. Düyun-ı Umûmiye'de çalışan Ahmet Haşim, Abdülhak Şinasi ve Peyami'nin Rehber-i İttihat Mektebi'de yakın dostluk kurduğu, *"Dergâh'a* yazdığı makalelerle mecmuanın millî havasına Bergson'dan gelen çok özlü bir derunîlik katan Mustafa Sekip Tunç, Hasan-Âli Yücel Necmeddin Halil Onan, Ali Mümtaz Arolat, Mustafa Nihat Özön, Nurullah Ataç gibi bilim adamları, yazarlar ve şairler burada buluşur, bazen yemek saatlerinin dışında bütün günü ve gecenin büyük bir kısmını burada geçirirler. Beşir Ayvazoğlu**, Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı**, İstanbul 1999,s.83. Ayrıca, Ahmet Hamdi Tanpınar, **Beş Şehir,** İstanbul 1969,s.212 "Sultan Ahmet'te tam köşedeki ilk kahveyi bulan yine bizden evvelki felsefe talebeleriydi. Adını; Hasan Ali Yücel, Akademi koymuştu."

Yorgunluğunu geceden çaldığı bu sohbet saatlerinde geçirmeden uyumazdı. Uyanması ise hakiki bir cümbüştü. Erken uyanırsa hep beraber uyanırdık. Garip, sâri denilebilecek bir neşesi vardı. Sesinin güzelliği, konuşmasının rahatlığı ile küçük topluluğumuzda söz, daima sonuna doğru kendisinin olurdu. Konuşma bittiği zaman musiki başlardı. Eski musikimizi ne derece bilirdi bunu tayin edemem. Fakat birkaç dededen Mevlevi bu İstanbul çocuğunun sesinde, bu musiki ve onun bestelediği yerli hassasiyet, akmağa hazır bir altın gibi daima mevcuttu. Şiirde olduğu gibi musikide de şaşılacak bir icat, daha doğrusu benimseme kabiliyeti vardı. Daha talebeliğimiz zamanında bir şarkısı İstanbul'un günlük hayatına girmişti. Bu şarkının başladığı "sen bezmimize geldiğin akşam neler olmaz " mısraını hepimiz kendisi için tekrar edebilirdik. Çünkü bu kabına sığmaz adam neşesiyle şakaları ve nükteleriyle birdenbire köpüren hiddetleri ve patavatsız cevaplarıyla en ağır havayı bile yumuşatmasını bilirdi."[629]

İstanbul'un işgali üzerine düzenlenen mitinglere de katılan Hasan Ali Bey, aynı dönemde yoğun bir şekilde faaliyetlerde bulunan Türk Ocaklarının toplantılarına da katılmış olup burayla ilgili ilgili düşünceleri şu şekildedir[630]: "Orada öyle meseleler, öyle hür bir iklim içinde tartışılır ki! Kalabalıkta konuşmayı orada öğrendim diyebilirim.…bizim neslimiz Türk Ocağına çok şey borçludur. Türk ocağı bir mektepti. Milliyet, edep ve medeniyet mektebi..."[631] Yücel, 30.06 1921 tarihinde Felsefe'den mezuniyet imtihanını başarı ile vererek resmi tahsil hayatını tamamlamış ve meslek hayatına atılmıştır.[632]

2. Meslek Hayatı

2.1. Öğretmenliği

Hasan Ali Yücel, Darülmuallimin-i Aliye'yi bitirir bitirmez hemen öğretmen olarak görev almak niyetindedir. Küçükten hayalini kurduğu öğretmenlik mesleğinde memleketine hizmet etmek istemektedir. Ne var ki, o günün kadrolarında hemen bir vazife bulmak o kadar kolay değildir. Darülfünun'unda kendisini yakından tanıyan ve kabiliyetlerini takdir eden hocaları, geçici bir süre için de olsa onu Edebiyat

[629] (Yayına Haz. UNESCO Türkiye Milli Komisyonu), Ahmet Hamdi Tanpınar, "Düşünceler, Dostum Hasan Ali Yücel" **UNESCO Haberleri**, Seri, IV, Sayı 34, Mart 1961,s.17
[630] Hasan Ali Yücel: " Türk ocağı", (2 Nisan 1955), **Hürriyet Gene hürriyet**,c..II,.s.685.
[631] Hasan Ali Yücel, "Türkocağı", (2 Nisan 1955)**, Hürriyet Gene hürriyet**, c.II, a.g.e. s.685–686.
[632] Unat**, a.g.m**.,.s. 293.

Fakülte'sinde öğrenci hayatının disiplinini düzenlemekle görevlendirirler. Bir sene kadar "İnzibat Memuru" olarak çalışan Hasan Ali Bey, bu sırada evlenmeyi de düşünmüş, " Talimgah Karargahı'ndan arkadaşı olan Necati (Tansel) in kızkardeşi Refika Hanımla evlenmiştir."[633]

Hasan Ali Bey, 1922 yılının son günlerinde ilk görev olarak "o günlerde düşmandan yeni kurtulan" İzmir'de, Erkek Öğretmen Okulu'nun Türkçe ve Edebiyat öğretmenliğine tayin edilmiş, çok özlediği öğretmenlik hayatına kavuşmuştur.

Yunan işgali, 9 Eylül 1922 tarihinde sona erinceye kadar kenti harabe haline getirmişti. "İşte Yücel, böyle bir ortamda İzmir'de göreve başlamış ve bu kentin kurtuluştan sonra yeniden yapılmasına ilk harcı koyanlar arasında yer almıştır".[634]

Bu dönemde, bazı ailevi gerekçeler Hasan Ali Bey'i İstanbul'a dönmeye zorlamıştır. Hasan Ali Bey, İstanbul döndükten sonra, "Edebiyat Fakültesi Tarih ve Coğrafya Darülmesailerinin Alat Muhafızı" görevinde 13.02.1924 tarihinden ititbaren çalışmaya başlamıştır. [635]

3 Mart 1924 tarihinde ilan edilenTevhid-i Tedrisat Kanunu ile askeri liseler Milli Eğitim Bakanlığına devredilmiş ve Bakanlık, Hasan Ali Bey'i Kuleli Askeri Lisesi'ne Edebiyat öğretmen olarak tayin etmiştir.

Bir müddet bu vazifesine ek olarak İstanbul Erkek Lisesi Felsefe Öğretmenliği de yapmıştır. 1925'te Galatasaray Lisesine[636] naklolan Hasan Ali Bey, hem bu okulda hem Kuleli Erkek Lisesiyle, İstanbul Erkek Lisesinde Edebiyat, Felsefe ve İçtimaiyyet, Yurttaşlık Bilgisi öğretmenliklerine 1927 başlarına kadar devam etmiştir.

Öğrencileri tarafından çok sevilen Hasan Ali Bey, eğitim camiasında da başarıları ile kendisini tanıtmıştır. İlk eseri olan "Ruhiyat Elifbası"nı Hıfzı Tevfik

---

[633] Çıkar, **a.g.e**.,s.45.
[634] Zeki Arıkan, " Hasan Ali yücel İzmir'de", **Tarih ve Toplum**, c.XIV, S. 84, Aralık 1990,s.16.
[635] Unat, **a.g.m**., s.293.
[636] Hasan Ali Bey, buralarda öğretmenlik yaptığı dönemde makaleler yazmaktadır: Birisinde şöyle der: " Atatürk diktatör değildi. Fakat bir hürriyet rejimi de kurdu diyemeyiz. Atatürk'ün idaresi bir sıkıyönetimi de değildi. Mahdud şahıslara inhisar eden siyasi baskıların dışında bir tek Türk aydını ne düşünmede ne de düşündüğünü söyleyip yazmada en küçük bir tazyik hissetmemiştir. 1924,1925, yıllarında İstanbul ve Galatasaray Liselerin edebiyat ve felsefe öğretmeni iken arkadaşım Mesih'in çıkardığı Milli Mecmua'da demokrasiden ve hürriyetten bahseden makaleler yazmıştım. Hiç kimse bana bir kelime ihtarda bulunmadı. Avrupa'ya gönderildim. Umum Müdür tayin edildim. Saylav oldum, bakan oldum. Güneş – dil teorisinin heyecanlı günlerinde yazı yazmamı istediği halde bu karışık nazariyeyi aklıma erdiremediğim için yaptığım itirazları Atatürk herhalde tabii görmüş olacak ki, bu hareketimi müsamahasız karşılamadı." Hasan Ali Yücel, **Hürriyet Gene Hürriyet**, Ankara 1960, s.62.

Gönansay ve İhsan Hamami ile müştereken liseler için hazırladıkları **"**Türk Edebiyatı Nümuneleri" adlı eserinin birinci cildini bu dönemde yayımlamıştır. "Hayatının bu döneminde Hasan Ali Bey, babalık mertebesine de ermiş Canan ile Can doğmuştur."[637]

Yücel'in öğretmenlikten gelmiş olması Maarif Vekilliğinde şüphesiz bir avantaj sağlamıştır. Öğretmenlik tecrübelerini Bakanlık yaptığı sırada değişik vesilelerle ilgili ortamlarda paylaşmıştır. Örneğin, 12 Eylül 1943'te okulların açılması ve ders yılının başlaması sebebiyle yaptığı bir konuşmasında " uzun yıllar öğretmenlik yapmış olarak size söyleyebilirim ki, sınıfını geçmemenin hakiki sebebini kendi içinden bilmeyen çocuk yok gibidir" [638]demektedir.

2.2.Müfettişliği

2.2.1. Araştırma için Fransa'ya Gitmesi

Mustafa Necati Bey'in Maarif Vekilliği yaptığı sırasında Milli Eğitim teşkilatına bağlı Maarif Eminlikleri kurulmuış ve memleket mıntıkalara ayrılmıştır. Merkezi İstanbul'da olan ve maarif hayatı bir hayli gelişmiş bulunan bölgedeki Maarif Emini'nin yanına genç ve değerli mıntıka müfettişleri verilmesi düşünülmüş ve Bakanlık Teftiş kadrosuna nakledilen iki genç öğretmen Hasan Ali Yücel ile Reşat Semsettin Sirer de 19.01.1927 tarihinde bu göreve tayin olmuşlardır. İkisi de stajlarını tecrübeli idare adamı olan Salih zeki (Buluğ) ile Behçet (Güçer) in yanında yapmışlardır.[639] Hasan Ali Bey,1929 senesinde ikinci sınıf Maarif Müfettiş Umumiliğine yükseltilmiştir. [640]

Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu içinde yer alan Hasan Ali Bey, Fransa eğitim teşkilatı ve müesseselerini yerinde incelemek, bilgi ve görgüsünü arttırmak üzere Bakanlık tarafından 1930' da Fransa'ya gönderilmiştir. Bir müddet sonra Paris Öğrenci müfettişi Salih Zeki Buluğ'un yurda çağrılması üzerine Fransa'da Öğrenci Müfettişliği görevi de kendisine verilmştir."[641] Fransa'da kaldığı süre içinde eğitim alanında geniş

---

[637] Unat, **a.g.m.,** s.294.

[638]**Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, c. III**, Ankara 1947,s.140.

[639] Unat, **a.g.m**.,s. 294.

[640] Kamil Su, " Milli Eğitimde Teftiş",**Cumhuriyet Döneminde Eğitim,** İstanbul 1993,s**.**181.

[641]Hasan Ali Yücel, **Fransa'da Kültür İşleri,** Birinci Basım, İstanbul Devlet Basımevi, s. IV. "1930 yılında Kültür Bakanımız olan Cemal Hüsnü, Avrupa kültür kuruluşunu yakından görüp incelemek üzere üç bakanlık inspekteri ayırmış… Beni de Fransa ve Belçika'ya göndermişti. Fransa'da geçirdiğim bir yıl içinde türlü öğretim kurumlarını görerek, Fransız kültürünün yayılması ve işlemesi esaslarını araştırarak hazırladığım ve Bakanlığa verdiğim raporu, kitap haline koydum."

çaplı araştırma ve incelemelerde bulunan Hasan Ali Yücel, yurda döndükten sonra bu birikimini " Fransa'da Kültür İşleri" adlı bir eserle ortaya koymuştur.[642]

2.2.2. Mustafa Kemal Atatürk İle Yurt Gezisi'nin Katılması

Serbest Fırka deneyimi başarısızlıkla sonuçlandıktan sonra Mustafa Kemal Atatürk, üç ay süren bir yurt gezisine çıkmıştır. 18.11.1930 da başlayan bu gezi 18.02.1931 tarihinde Konya'da sona ermiştir. Geziye katılan Ahmet Hamdi Başar'ın belirttiğine göre, Mustafa Kemal Atatürk ile Hasan Ali Yücel arasında karşılıklı şu şekilde felsefi bir sohbet geçmiştir: Atatürk "Karşı sıralarda oturan ve Maarif Vekâleti Müfettişi olarak diğer Vekâlet Müfettişleriyle beraber, seyahate iştirak etmiş bulunan Hasan-Ali Bey'e şu suali sorar:

—Hasan Ali Beyefendi, siz felsefe okumuşsunuz, okutmuşsunuz, elbette ki sıfırın ne olduğunu bilirsiniz. Bize sıfırı tarif eder misiniz?

—Efendimiz; sıfır hayatla âdemin, varlıkla yokluğun... Anladım; hayat ebedi ise adem ebedi değil mi?

—Şüphesiz efendimiz; hayatın ebediyetinde...

— Hayır, ben size sıfırı soruyorum.

—Sıfır âdem demek midir? Sıfırla yokluk arasında ne fark vardır?

—Efendimiz; birisi yani sıfır, yaşanmış bir şeyin yokluğudur…

Tuhaf şey, şu saat varken biraz sonra cebime sokarsam sıfır mı olur? Hayatı nasıl tasavvur ediyorsunuz?

—Efendimiz, sıfır yok demektir.

— Güzel... Bu yok olan şey bir rakamın önüne, sağına geçince misli yükseltiyor. Bu nasıl olur?

Hasan Ali Bey, dinleyicilerin zevkle dinledikleri bu karşılıklı konuşmayı şu şekilde noktalıyor:

— Efendimiz; daima arkanızda ve solunuzdayım. Sıfır, işte Efendimizin solunda olan bendenizim.[643]

Ahmet Hamdi Başar'a göre bu imtihan onun siyasi hayattaki başarılarının başlangıç noktasını oluşturur.

---

[642] Unat, **a.g.m.,** s.294.

[643]Ahmet Hamdi Başar, **Atatürk'le Üç Ay,** İstanbul – Tan matbaası, 1945,s.34–35. Ayrıca bkz. Faik Reşit Unat,**a.g.m.,**s.295.

Hasan Ali Yücel'in Mustafa Kemal Atatürk'le beraber katıldığı bu yurt gezisinin son durağı Konya'dır. 21.2.1931 tarihinde Mevlana Müzesi ziyaret edilir. [644] Konya gezisini adım adım izleyen Mehmet Önder, Atatürk'le Hasan Ali Yücel arasında geçen bir olayı şu şekilde nakleder: "Atatürk müzede o sırada gösterimde bulunan Mevlana'nın elbiselerini görünce, bu güne kadar ne güzel muhafaza edilmiş, dedi ve Şemse ait serpuşu başlığı o gün yanında bulunan Hasan Ali Yücel'e giydirdi." [645]

Hasan Ali Yücel'in Mustafa Kemal Atatürk'le beraber yaptığı bu gezi şüphesiz siyasi yaşamında bir dönüm noktası olmuş ve bu yolculukta Hasan Ali Bey, Atatürk'ün üzerinde olumlu bir tesir bırakmıştır. [646]

2.3. Gazi Eğitim Enstitüsü Müdürlüğü Dönemi

Gazi Terbiye Enstitüsü, ortaokullara, orta dereceli meslek okulları ile köy enstitülerine kültür dersleri, meslek, müzik, beden eğitimi öğretmeni ve ilköğretim müfettişi yetiştirmek üzere Ankara'da kurulmuştur.[647] Hasan Ali Yücel, 06.11.1932-02.4.1933 tarihleri arasında bu enstitüde müdür olarak görev yapmıştır.[648]

---

[644] Mehmet Önder, **Atatürk Konya'da**, Ankara 1989,s. 99.

[645] Önder, **a.g.e,** s.105."Gezinin tafsilatında Önder, :"Atatürk, müze salonundaki incelemelerinden sonra eski Çelebi Dairesi olan Mevla'nın sandukasının yer aldığı Türbeye açık Niyaz Penceresi kemeri üzerine yıllar önce yeşil destarlı bir Mesnevi sikkesi (külahı) resmedilmiş ve sikkenin üzerine de Mevlâna'nın Farsça şu rubaisi yazılmıştır: Derha ne Derha neme besteend illa der-i tu , Tâ reh nebered garib illa ber-i tu, Ey der Kerem-u-izzet-u nur-efşânî , Horşid-u mah-u sitaregân çaker-i tu. Yazı Atatürk'ün dikkatini çekmiş ve yanında bulunan Hasan Ali (Yücel)'e okumasını ve tercüme etmesini emretmiştir. Farsça'yı çok iyi bilen Hasan Ali, rubaiyi okumuş ve Türkçe-ye şöyle çevirmiştir: 'Ey keremde, yücelikte ve nur saçıcılıkta güneşin, ayın, yıldızların kul olduğu sen (Allah). Garip âşıklar, senin kapından başka bir kapıya yol bulmasınlar diye öteki bütün kapılar kapanmış, yalnız senin kapın açık kalmıştır. Atatürk bu tercümeyi dikkatle dinledikten sonra, son cümle üzerinde durmuş, şöyle demiştir: Demek bütün kapılar kapandığı halde, bu kapı açık oluyor. Doğrusu ben 1923 yılında burayı ziyaretim sırasında, bu Dergâhı kapatmayalım, müze olarak halkın ziyaretine açalım diye düşünmüş, bir yıl sonra (Dergâh ve Tekkelerin Kapatılması Kanunu) çıkar çıkmaz, İsmet Paşa'ya Mevlâna Dergâhı ve Türbesi'ni kendi eşyası ile müze haline getiriniz demiştim. Görüyorum ki, şu okunan şiirin hükmünü yerine getirmişim. Bakınız ne kadar güzel bir müze oldu burası' demiştir". Önder, **a.g.e**. s.105–106.

[646] M. Çoşturoğlu, "Kemalist Devrimin Başlattığı Gerçek Kurtuluş Süreci ve Hasan Ali Yücel'in Odaklaştırdığı Aydınlanma Felsefesi", **Doğumunu Yüzüncü Yılında Hasan Ali Yücel Sempozyumu**, İzmir 1998, s.101.

[647]**Türkiye Cumhuriyeti Tarihi**, 1941–1942, Ankara 1943,s.49.

[648] Unat,**a.g.m**.,s.296.

Aynı enstitüde Hasan Ali Yücel'den önce, Hilmi Yalaç, (Sağır), İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Mahmut Tatar, Faik Sabri (Duran), gibi eğitimci isimler de müdür olarak idarecilik yapmışlardır.[649]

Gazi Eğitim Enstitüsü'nün o dönemde görev yapan hocaları alanlarında etkin isimler olup şunlardır: Bunlardan bazıları şunlardır: Cemal Arif Alagöz (Coğrafya) Ali Fuat Başgil (Siyasi Tarih), Hüseyin Namık Orkun (Türk Tarihi), İhsan Sungu (Tedris Usulü), Halil Fikret Kanat (Terbiye Tarihi), Cevad Memduh Altar (Müzik Tarihi), Ahmet Hamdi Tanpınar (Sanat Tarihi), Sadi Irmak (Sağlık Bilgisi), Vildan Aşır Savaşır, Rahmi Erdem (Beden Eğitimi Müdür Muavini), Necmi Dilmen (Dil Encümeni Genel Sekreteri, Edebiyat şubesinin ar hocası), İsmail Hakkı Tonguç (Elişi-resim), Sabri Esat Siyavuşgil **(** Sosyoloji**),** Malik Aksel **(** Resim-Elişi), Muzaffer Şerif Başol (Ruhiyat), Nuri Karakoyunlu(Kozmografya), Mehmet Saffet Engin (Sosyoloji)[650]

Hasan Ali Yücel'in Gazi Terbiye Enstitüsü'nde müdürlük yaptığı döneme ait ilginç hatıraları vardır. Bunlardan birisi şöyledir: "Hasan Ali Bey okulda bir süre daha tıraş işlerini düzene koymak için önemle kovuşturma- sonuçlandırma kararını verdi. Bu maksatla her gün okulun helâ koridorlarındaki muslukların başında sabah –akşam tıraş olan öğrencilerin yanlarına giderek onların nasıl tıraş olduklarını seyretmeye başladı. Öğrencilerin bir kısmı erken kalkarak vaktinde ve muntazaman tıraş olup kahvaltı ve mütaalarına yetişebiliyorlardı. Bazıları ise geç kalmak korkusu ile sabahın tıraşını erkenden olup yatmayı tercih etmişlerdi. Üçüncü bir grup a sol cenah demek olup işi kalenderliğe ve derbederliğe vurarak 3–4 günde bir defacık tıraş olmaya vakit bulabiliyorlardı. İşte bu tembeller takımının tıraşları, Hasan Ali beyin gözüne batmış ve onu fena halde sinirlendirmiş, olacak ki her vesile ile olduğu gibi bir günde yalnız bu vesile ile bizi yine okulun konferans salonuna toplayarak büyük ciddiyetle şu tembihi yaptı:

—Çocuklar! Helâ koridorlarının başındaki muslukların başına sık sık uğrayarak memnuniyetle gördüm ki, bazılarınız hem akşam hem sabah tıraş oluyor, teşekkür ederim. Fakat kıymetli vakitlerinizi hep tıraş olmakla geçirdiğinize acıyorum. Sonra

[649] Şakir Tarihmen, **Hasan Ali Yücel**, İstanbul 1962, s.4.
[650]Tarihmen, **a.g.e**.,s.7.

yüzünüzün nazik cildini de bozacaksınız. Ben sizden böyle iki defa değil; yalnız bir defacık, o da sabahtan sabaha mutlaka tıraş olmanızı rica ediyorum. İkincisi tıraş bıçaklarınızı oralara bırakıp gidiyorsunuz. Musluk başlarını ve helâları pis tutuyorsunuz. Temizlemiyorsunuz. Bu haliniz bende adeta bir tiksinti ve hastalık uyandırdı. Hangi arkadaşımın evine yeni misafir gidersem onun hakkında bir hüküm vermek için aman birader önce şu helânıza bir gidip geleceğim, Pis mi temiz mi göreceğim diyorum. Bugünkü bu kadar hadi sınıflarınıza dağılın. Yücel bu konferansını ileride bakan olduğu zaman yine hatırlatarak bir gün okullara öğretmenlerin tıraşı hakkındaki tamimi göndermiştir. [651]

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olduğu 1941–1942 ders yılında Gazi Eğitim Enstitüsün'de yabancı dil şubesi açılmış, Fransızca öğretmeni yetiştirmek üzere öğrenci kabul edilmiştir. Yine aynı dönemde "okulun laboratuarları, iş atölyeleri, tabii ve fiziki bilimlerle, resim iş şubesinin, diğer şubeler talebesinin her türlü deney ve tatbikatı yapmalarına elverişli" hale getirilmiştir.[652]

Hasan Ali Yücel, Maarif Vekilliği görevinden ayrıldıktan sonra da Gazi Terbiye Enstitüsü ile olan ilişkilerini kesmemiş, değişik vesilelerle ziyaret etmiştir. Örneğin, 1953 yılında enstitünün mezuniyet törenlerine katılmış,"tören bittikten sonra, Gazi Terbiye Enstitüsü gençlerinden bazıları ile konuşmuştur [653]

3. Siyasi Hayatı

3.1. Milletvekilliği:

Hasan Ali Yücel, 1 Mart 1935 İzmir Milletvekili olarak TBMM' ye seçilmiştir.[654]

3.2. Maarif Vekilliği:

9 Aralık 1933'ten 28 Şubat 1935 tarihine kadar "Maarif Vekaleti Orta Tedrisat Umum Müdürü" olarak görev yapan Hasan Ali Yücel, bu süre içerisinde "Türkiye'de Orta Öğretim" isimli eseri kaleme almış ve 1935 -1937 yılları arasında gazete ve dergilerde eğitim konusunda yazılar yazmıştır. Hasan Ali Bey bu dönemde, kendisini

---

[651] Tarihmen, **a.g.e**, s. 6.
[652] **Türkiye Cumhuriyeti Tarihi, 1941–1942**, Ankara 1943,s.52.; "Yeni Maarif Vekilinin Tamimi", **Cumhuriyet** Gzt.,.1.1.1939.
[653] Hasan Ali Yücel, **Kültür Üzerine Düşünceler**, Ankara 1974,s. 48.
[654]**T.B.M.M. Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı**, Nr:916.

adeta Maarif Vekilliğine hazırlamıştır.[655] Celal Bayar'ın başbakanlığında kurulan kabinede 41 yaşında Maarif Vekilliği'ne atanmıştır.[656]

B. Eğitim Siyaseti

1. Hasan Ali Yücel'in Eğitim Siyasetinin Esasları

Hasan Ali Yücel, Maarif Vekilliği'ne eğitimin içinden gelmiş birisidir. Maarif Vekilliği görevinden önce, öğretmenlik, müfettişlik gibi eğitimle ilgili görevlerde bulunması, Türkiye'nin eğitim sistemini aldığı Fransa'da araştırmalar yapması, Yücel'in Maarif Vekilliği için şüphesiz önemli kazançlardı. Bunun yanı sıra, kendisine müsteşar olarak seçtiği, Rıdvan Nafiz Edgüer, İhsan Sungu, İ.Hakkı Tonguç, Nafi Atuf Kansu, Rüştü Uzel, Vildan Aşir Savaşır, Ferit Alnar, Faik Reşit Unat gibi kimseler de eğitim alanında deneyim sahibi kimselerdi.[657]

Yücel, Maarif Vekilliği görevini üstlendikten sonra, eğitim-öğretim konusunda; ilköğretimden, üniversiteye kadar el atacağını şu sözleri ile dile getirmiştir: "… Maarif tarihimize acele bir göz atıldığı zaman, Tanzimat'tan bu yana geçen yüz senelik devre içerisinde, maarif işlerimiz - istisnası pek az olacak- sırf nazariyeler ve taklit mahiyetinde kalmış iktibaslarla, ancak muayyen zamanlarda muayyen cepheleri nazara alınmak üzere halledilmeğe çalışılmıştır.

Bu yüzden birçok münakaşalar, pek çok zamanlarımızı yutmuştur. Bilerek çalışan eski seleflerim arasında saymayı doğru bulduğum Emrullah Efendi merhum bile, Tuba ağacı misalinde görüleceği veçhile, Türk maarifinin muayyen bir cephesinde zihin yorarak ana davayı halledeceği zehabına düşmüştü. Hâlbuki bir milletin kültür meselesi tek cepheli olmadığı için sentetik bir gözle her tarafı birden rüyet sahasına alınarak mütalâa edilmelidir, kanaatindeyim. Eğer maarifimizi bir ağaca benzeterek tetkik etmek

---

[655] Çıkar, **a.g.e.**, s. 66.

[656] Unat, a**.g.m**.,s.297. Yücel göreve başlamasını şu şekilde dile getirir: "Büyük Milli Şefimiz Cumhur Reisi İsmet İnönü'nün yüksek teveccühleri ve Sayın Başvekil Celal Bayar'ın değerli itimatları ile çağrıldığım Maarif Vekilliği vazifesine başladım. İrfanımıza, kuvvetli hamlelerle yeni bir hayat veren Atatürk'ün ve T.B.M.M. şuur ve iradesini temsil eden Milli Şefin direktiflerine uyarak: C.H.P.nin kültür meselelerinde tespit ettiği prensiplerle, Hükümet programımızda yazılı esaslara dayanarak, muhterem selefim Saffet Arıkan'ın bıraktığı faaliyet noktasından hareketle mesaide bulunacağım. Aralarında yetişmiş olmakla büyük iftihar duyduğum meslektaşlarımın üstlerine aldıkları işleri, memlekette her gün biraz daha yükselen irfan seviyesine ve biraz daha kültür ihtiyacına uygar bir dikkat ve itina ile yapmaları, aldığım bu mühim vazifenin başarılmasında bana büyük güven olacaktır. **T.C.Maarif Vekilliği, Tebliğler Dergisi**, 9 İkinci Kanun 1939, S. 1,sayfa,1.

[657] Mehmet Ali Emiralioğlu, " Hasan Ali Yücel Köy Eğitimi ve Köy Eğitmenleri" **Hasan Ali Yücel'e Armağan**, (Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı), Ankara 1997,s.449.

iktiza ediyorsa, onu muhayyel bir cennet nebatı gibi değil, tabiatta yaşayan hakikî bir varlık halinde; kökleri ile dalları ve yaprakları ile nazara almak iktiza eder. Bunun içindir ki biz Türk maarifini ilköğretim mebdeinden alarak üniversitelerine ve akademilerine kadar hiçbir cihetini ihmal etmeksizin, toplu bir halde göz önüne almayı zaruri bulduk."[658]

1 Haziran 1939 tarihinde toplanan, CHP'nin Beşinci Büyük Kurultayı'nda, "Millî talim ve terbiyede esas düsturlarımız şunlardır" başlığı ile yaptığı konuşmada Hasan Ali Yücel Maarif Vekilliği dönemde izleyecekleri eğitim politikasını açıklamıştır.bu politikanın esasları şunlardır:

1.Maarif siyasetimizin temel taşı, bilimsizliğin giderilmesidir. Maarifimizde nispeten daha fazla çocuk ve vatandaş okutacak ve yetiştirecek bir program takip olunacaktır.

2.Kuvvetli cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı devletçi, laik ve inkılâpçı vatandaş yetiştirmek tahsilin her derecesi için mecburi ihtimam noktasıdır. Türk milletini, Türkiye Büyük Millet Meclisini ve Türkiye Devletini sayın tutmak ve tutturmak bir vazife olarak telkin olunur.

3.Terbiye ve tedriste takip edilen usul, bilgiyi vatandaş için bütün hayatın safhalarında muvaffak olmayı temin eden bir cihaz haline getirmektir.

4.Terbiye her türlü hurafeden ve yabancı fikirlerden uzak, üstün, milli, vatanperver ve modern olmalıdır.

5.Her tahsil ve terbiye müessesesinde talebenin teşebbüs kabiliyetini kırmamaya, şefkatle itina etmekle beraber onları hayatta kusurlu olmaktan vikaye için ciddi bir intizam ve inzibata ve samimi ahlak telakkisine alıştırmanın mühim olduğu kanaatindeyiz

6.Maarifimiz bu günün ve yarının isteyeceği tahsil derecelerini önceden gören bir tertiple planlanacak ve bütün tahsil kademeleriyle sanat ve meslek ihtiyaçları bu plana göre düzenlenecektir." [659]

---

[658]**Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının, Milli Eğitim İle İlgili Söyleve Demeçleri, c.II**, Ankara 1946, s.297.

[659]Ersoy Taşdemirci, "Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri," **100. DoğumYıldönümünde Hasan Ali Yücel,** Ankara 1998,s.29.

Hasan Ali Yücel'in eğitim siyaseti genel amaçlar açısından incelendiğinde, önceki dönemlerden farklı olmayıp, aynı amaçlar geçerlidir. Cumhuriyetçi, milliyetçi, halkçı devletçi, laik ve inkılâpçı vatandaş yetiştirmek birinci hedeftir.

2. İlköğretim

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği dönemin Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'de ilköğretim konusuna büyük önem vermiştir. "İnönü 18.05.1945 tarihinde Ulus Gazetesi'nde yayınlanan konuşmasında "Yirminci asrın ileri ve kudretli bir milleti olabilmek için, ilköğretim; çözeceğimiz ilk meseledir. İlköğretimi olmayan memlekette ortaçağ idaresi bütün şekilleriyle devam eder. Resmi kanunlar, ne derlerse desinler, ne haklar vatandaşlara tanınırsa tanınsın, hiç olmazsa ilköğretim derecesinde bilgi olmazsa, haklar ve vazifeler canlanmaz, gönüllere ve yüreklere sinip yerleşmez. Bilmeyen siyasi ve kudret sahiplerinin elinde, orta çağda olduğu gibi köle hayatı sürer" demekteydi. [660]

Bu konuşmadan hareketle ilköğretim meselesi, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel için olduğu kadar Cumhurbaşkanı İsmet İnönü için de çok ciddi bir mesele idi.

1943 hükümet programında da her Türk çocuğunun ilköğretim imkânına erişebilmesi çaba harcanacağı belirtilmiştir."[661] 7 Ağustos 1944, İnönü "İlköğretim Davamız" adlı konuşmasında ilkokullara yaşı gelen herkesin devam etmesini, "ilköğretimde devam meselesini, davanın bütün cephelerinden en başta geleni sayıyorum ve müspet neticeyi her şeyden evvel iş başında bulunan bütün vazife sahiplerinin, hususiyle valilerin, kaymakamların ve maarif müdürlerinin himmetinden bekliyorum."[662] Derken bir ilköğretim seferberliği başlattığı anlaşılmaktadır.

Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde, Saffet Arıkan döneminde başlanan köy okullarında uygulanan üç yıllık ilkokul eğitimine tamamen son verilmiş, 5 yıla çıkarılmış, 1939–1940 yılından itibaren üç yıllık ilkokullar mezun vermemiş, 4. sınıfa devam etmişlerdir. [663]

Saffet Arıkan döneminde olduğu gibi bu dönemde de üzerinde en çok durulan konu, köy çocuklarının eğitimi meselesidir. İlköğretim meselesi özellikle, 2.Maarif

---

[660]Nevzad Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçileri,** Ankara 1948,s.176–177,178.
[661] Kazım Öztürk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ankara 1969,s.274.
[662] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev Demeçleri, c. I.,** Ankara 1946,s.65.
[663]Başar, **a.g.e**.,s.351.

Şurasında ela alınmış, Türkçe dersleri üzerinde hassasiyetle durulmuş, okuma kitaplarında "çizgi ile çok güzle resimler yapılması gerekliliği",diğer derslerin Türkçe öğretimine ne şekilde yardımcı olabileceği tartışılmıştır. Türkçe ve özellikle "ana dili dersinin yazma bölümüne ilkokullarda da ayrı saat ayrılması gerekliliği" belirtilmiştir.[664]

Sonuç olarak, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde, ilköğretim bir dava olarak ele alınmış ve II. Dünya Savaşı'nın zor şartlarına rağmen başarılı çalışmalar yapılmıştır.

3.Ortaöğretim:

Hasan Ali Yücel, ortaokul'u şöyle tarif eder: "Ortaokul başlı başına bir öğretim derecesi değildir. İlkokulun da mutlak bir devamı olmadığına göre lisenin bir parçasıdır."[665]

Hasan Ali Yücel'in Bakanlığı döneminde ortaöğretimde okul ve öğretmen sayısında da daha önceki dönemlere göre, çok ciddi bir değişiklik olmamıştır. Ortaokul sayıları % 68'lik bir artış sağlanmış, her yıl ortalama (1939-1946) 15 yeni ortaokulun açılmasına karşılık ancak bir lise açılabilmiştir. Bunda, II. Dünya savaşının zor şartlarının etkisi vardır denilebilinir. Dönemin istatistiki raramları incelendiğinde "Yücel'in ortaöğretim kademesinde çok başarılı olduğu ileriye sürülemez.[666]

Ahmet Hamdi Tanpınar, Yücel'in lise öğrenimine çok önem verdiğini belirterek," O, liselerin adına layık olmasını istiyordu. Yeni lise açılması için olur olmaz teklifleri ne müşkülatla önlediğini yakından bilenlerdenim. Böylece bugün içinde bulunduğumuz münevver enflasyonunu elinden geldiği kadar geciktirdi" demekteydi [667]

Hasan Ali Yücel'in bu politikası doğru olsa gerektir. Günümüzde düz lise diye tabir edilen liselerin %70, buna karşılık mesleki ve teknik liselerin oranın % 30 olduğu ve her yıl binlerce lise mezunun üniversitelere giremedikleri, girse bile iş problemi ile karşılaştıkları bilinen gerçeklerdir. O dönemde Maarif Vekili tarafından dile getirilen bu

[664] **T.C. Maarif Vekilliği, İkinci Maarif Şurası,** 15–21 Şubat 1943, Ankara 1943,s.47.
[665] Hasan Ali Yücel, **Kültür Üzerine Düşünceler**, Ankara 1974,s.14
[666] Başar, **a.g.e**.,s.353.
[667] Ahmet Hamdi Tanpınar,"Hasan Ali Yücel'e Dair Hatıralar ve Düşünceler" **Yeni Ufuklar**, sayı:109, 1961,s.9

problem günümüzde de çözülememiş, halen mesleki lisesi- düz şeklinde tartışılmaktadır.

Ortaokullarda Türkçe öğretimine, İkinci Maarif Şura'sında dikkat çekilmiş, "Ortaokulda talebeye verilmesi gereken icat, tertip, birlik, eda, ana fikir, yardımcı fikirler, açıklık, duruluk, sadelik, üslûp ve hususiyetleri hakkındaki bilgiler üçüncü sınıf kitaplarına toplanmıştır. Bunların ilk sınıftan başlayarak derece derece talebeye verilmesi de öngörülmüştür. Çocuk, ortaokulun, hatta ilkokulun son sınıflarından itibaren kendi seviyesine göre okuduğu parçalar üzerinde bu türlü tahliller yapmaya ve yazarken de bunları düşünmeye alıştırılmalıdır."denilmiştir. [668]

Lise müfredatında ise günümüzden farklı olarak, ortaokulu bitiren talebe, devlet imtihanı verirdi. Bunun eleme safhası, Vekillikten gönderilen sorulara göre yazılı olarak yapılırdı. Lise bitirme imtihanları sözlüydü. Liseyi bitirenler yükseköğrenim görmek için yazılı olgunluk sınavına tabi tutulurdu. Bir örnek olarak , 1941-1942 eğitim öğretim döneminde

Yıl	Orta	Lise Bitirme	Olgunluk
1941–1942	12011	3915	3200

1941–42 Eğitim öğretim yılında 685 öğrenci olgunluk sınavını verememiştir. [669]

Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde ilk defa 1940–1941 ders yılında itibaren üç lisede klasik birer şube açılmıştır. Latince dersi okutulan bu şubeye mahsus bir müfredat programı düzenlemiş, Klasik şube ilk mezunlarını 1942–1943 ders yılında vermiştir.[670] Bu klasik şubelerin "her üç sınıfında bir yabancı dilden başka haftada beşer saat üzerinden Latince dersi de okutulmuştur. Bu dönemde, Klasik Kolu bulunan liseler şunlarıdır: Atatürk, Ankara Kız, Galatatasaray."[671]

Hasan Ali Yücel'in görev yaptığı dönem, İkinci Dünya Savaşı'nın sürdüğü yıllardır. 1935 yılında 2504 sayılı Bakanlar Kurulu kararı ile çıkarılan kararname 1940 yılında yeniden ele alınıp olgunlaştırılmış, ortaokul, lise ve dengi, bütün yüksek öğretim kurumlarında haftada ikişer saat olmak üzere askerlik dersleri konulmuştur. Bu dersler

[668] T.C. Maarif Vekilliği, **İkinci Maarif Şurası, 15–21 Şubat 1943**, Ankara 1943,s.44.
[669] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941–1942,** Ankara 1943 Maarif Matbaası, s.35.
[670] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941–1942**, Ankara 1943 Maarif Matbaası, s. 48.
[671] Nevzat Ayas, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçiler**, Ankara 1948,s.207.

okullarda, öğrenciler, manga, takım, bölüklere ayrılmış, bütün askeri usuller tatbik edilermiş, hatta bazen geceli gündüzlü kamplar düzenlenmiştir. Ortakul ve liselerde askerlik derslerinin müfredat içndeki durumu şu şekildedir:

"a) Ortaokulların son iki sınıfın her ders yılında 60 askeri ders ve talim.

b) Liselerde her ders yılında 60 saat ders ve talim ve 20 gün kamp, Yüksekokulların ilk 3 sınıfında her ders yılında 60 ders ve talim, bunun 20 saati nazari, 40 saati amelidir. Kamp yüksek okulların ilk iki sınıfının sonlarında 20 şer güne düşürülmüştür."[672]

II. Dünya Savaşı yıllarında, özellikle lise öğrencilerinin askerlik dersleri görmesi anlaşılır bir uygulamadır. Ne var ki normal liselerdeki disiplin anlayışı da günümüzdeki uygulamalardan oldukça farklıdır. Maarif Vekâletince yayınlanan bir genelgede Talebinin bayrağın ve sancağın yanında "ölüleri, büyükleri ve arkadaşlarını" da selamlama tarzı madde madde tespit olunmuştur [673].

1944 yılında yürürlüğe giren lise ve ortaokullar yönetmeliğinde ortaöğretimin genel amaçları şöyle sıralanabilir:

---

[672] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi,1941–1942,**Ankara 1943,Maarif Matbaası, s.113–114.

[673] **T.C.Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi,** c. 3, S. 106, s.101. "Büyüğe ve arkadaşa karşı beslenen bağlılığın, sevginin ve saygının ifadesi olan selamlamayı talebe, Türk çocuğuna yaraşan ciddiyet ve vakarla aşağıda gösterilen şekilde tam ve kusursuz olarak yapar. a)Başlarında okul kasketi bulunan erkek talebe sokakta büyüğüne veya arkadaşına sağ elini "dört parmak bitişik, başparmak ucu şahadet parmağının ikinci boğumu üzerinde ve el hafifçe bükük olduğu halde" sağ kaşının hizasında kasketinin viziyerine getirmek ve o şahsa doğru başını hafifçe çevirmek suretiyle selam verir. Kız talebe, başında kasketi olsun olmasın, saygı göstereceği şahsı hafifçe yüzünü çevirip, başını eğerek selamlar. Başı açık bulunan erkek talebe de aynı şeklide selam verir. Bir büyüğü ile sokakta görüşen erkek talebe kasketini sağ eli ile viziyerinden tutarak çıkarır ve sol elini devrederek bacağına yapışık tutar ve ancak büyüğünün müsaadesi ile tekrar giyer. b)Bina içine giren kız erkek talebe derhal kasketini çıkarır. Büyüğü el karşılaştığı zaman onun bulunduğu tarafa hafifçe dönerek başını eğmek suretiyle selam verir. Bunlar yapılırken vücut bükülmez. C)Bir büyüğün huzuruna giren talebe münasip mesafeye kadar (vasat üç adım) yaklaşır; muntazam bir duruş yaparak topuklar bitişik eller yana yapışık olduğu halde başını eğmek suretiyle selamlar. Vücudunu eğmez. D) Kız ve erkek talebe sınıfta ve herhangi bir yerde otururken içeri giren bir büyüğü ayağı kalkarak selamlar gelen zat selam verip, müsaade etmedikçe oturulmaz. E)Konferans salonu, kütüphane gibi yerlere baş açık olarak girilir. Ve mukabele edilmesi beklenmeyerek konferansçıya veya büyüğe baş eğilerek selam verilir."

a)Türkiye Cumhuriyet'inin milli ahlakı benimsemiş ve pozitif bilim anlayışını kazanmış, çalışkan yararlı bir yurttaş olarak yetişmesi

b) Bilgilerini tatbikat alanında kullanma yollarını öğrenmesini ve ileride meslek seçmesini kolaylaştıracak bir surette yeteneklerinin geliştirilmesiydi.[674]

Sonuç olarak, "bu dönemde her il'e bir lise, her ilçeye bir ortaokul açılması prensip olarak kabul edilmiş, orta öğretimde kaliteyi düşürmeden belirli bir plan dâhilinde ülkenin her bölgesine dengeli bir şekilde ortaokul ve liseler açılmıştır.

1938 yılında 36 olan lise sayısı 1946 yılında 53'e, 118 olan ortaokul sayısı 210'a yükselmiştir. Ancak Cumhuriyet Halk Partisinin programında ortaokullarda bölgesel şartlara uygun mesleki dersler konulması tavsiye edildiği halde, 1949 yılına kadar bu okulların programlarında o istikamette bir değişiklik olmamıştır. Ortaokullar liseye bir hazırlık devresi olarak kabul edilmiş ve lisenin öğretim programlarına uygun bir program uygulanmıştır. Bu dönemde ortaokul ve liseler birbirine bağlı kültür kurumları olarak kabul edilmişler."[675]

4. Mesleki Ve Teknik Eğitim

1935 yılında sanat okulları birer kanunla Maarif Vekilliği'ne devrolunmuş ve Bakanlık tarafından da kızların meslek ve ev kadını olarak yetiştirilmesi için kız enstitüleri, akşam sanat okulları kurulmaya başlanmıştır. Teknik Öğretim alanındaki bu tedrici gelişme 1941–1942 yılında kabul edilen birçok esaslı kanunla köklü bir reform şeklini almıştır.

Maarif Vekâleti Merkez Teşkilat Kanununu düzenleyen 22.9.1941 tarihli ve 4113 sayılı kanunla Vekillikte bütün teknik öğretimin mercii olmak üzere ikinci bir müsteşarlık kurulmuştur.[676] Mesleki ve teknik eğitimde sayısal olarak bir örnek olması açısından Erkek Sanat enstitülerin durumu bu dönemde şöyledir.

---

[674] İsmail Kaplan, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi**, İstanbul 2002,s.189.
[675] Ersoy Taşdemirci, "Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri" **100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel,** Ankara 1998,s.76–101.
[676] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi, 1941–1942**,Ankara 1943, s.54.

Erkek Sanat Enstitüleri:

Öğretim Yılı	Okul	Öğretmen	Öğrenci
1927–1928	9	159	373
1930–1931	9	163	314
1935–1936	10	174	666
1940–1941	12	245	1102
1944–1945	34	1252	6806
1950–1951	70	1669	3078 [677]

1938–1946 yılları arasında Türkiye'de mesleki ve teknik eğitim alanında önemli artışlar sağlanmıştır. Mesleki ve Teknik eğitimin gelişmesi için de bütçeden yeterli kaynak verilmiştir. Mesleki ve Teknik Öğretim Okulları ile Gezici Köy Kurslarının çoğaltılması, mevcutlarının sayılarının artırılması tasarlanmış, 4304 sayılı kanunla her yıl harcanan miktar sekiz milyon lirayı geçmemek ve on yıl devam etmek üzere 81 liralık ek ödenek verilmiştir.[678] Erkek teknik öğretimde % 590 artışla, 54 yeni okul, kız teknik öğretimde, % 300 artışla 26 yeni okul açılmıştır. Ticaret liseleri oranında ise % 440 artışla 17 yeni okul açılmıştır. [679]

Gerçekten de bu dönemde teknik öğretimde oldukça büyük mesafeler kat edilmiş,Teknik Öğretim Müsteşarlığı kurulmuştur. İstanbul Mühendis Okulu ile Teknik Okulunda 1941–1942 yılından itibaren Yol ve Demiryolu, Yapı İşleri ve şehircilik, Su işleri, Elektromekanik işleri, Muhasebe işleri, Havacılık bölümleri açılmıştır.[680]

[677] **50.Yılda Rakamlarla Milli Eğitimiz**, M.E. B. Yayını, Ankara 1952,s.192.
[678] Milli Eğitim Bak. ,**Cumhuriyetin 50. Yılında Milli Eğitimimiz**, İstanbul 1973s,.156.
[679] Başar, **a.g.e**., s.355.
[680] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi,1941–1942**,Ankara 1943,Maarif Matbaası, s.57.

Erkek Sanat Okulları, Akşam Sanat Okulları, Yapı Usta Okulları, sipariş atölyeleri, Akşam Kız Sanat Kız okulları, Erkek Terzilik Okulları faaliyete geçmiştir.[681] Sadece ortaöğretim meslek ve teknikde değil, Yükseköğretim de teknik ve mesleki alanda da mesafeler kat edilmiştir. Bu anlamda, Ankara Yüksek Teknik Okulu, İstanbul Teknik Okulu, 1944 yılında,İstanbul Teknik Üniversitesinin açılmıştır.[682],

Bunun yanında, kurslar da düzenlemiştir. Mesela "Köy demirciliği ve marangozculuğu gezici kursları, maden ocaklarında; mesleki kurslar, köy kadınları gezici kurslarında biçki-dikiş, nakış, çocuk bakımı kursları düzenlenmiştir.[683] Mesleki ve Teknik Eğitim Müsteşarlığı, 1941 yılında kurulmuş başına da Rüştü Uzel getirilmiştir. Rüştü Uzel'in mesleki ve teknik eğitim seviyesinin artmasında, önemli bir payı vardır. [684]

5. Yüksek Öğretim

Yücel'in göreve başladığı 1938–1939 öğretim yılında ülke genelinde yüksek öğrenim kurumlarının sayısı 19'du. Görevden ayrıldığı 1945–46 da ise bu sayı 31 e çıkmıştır. Böylece 12 yüksek öğretim kurumu (fakülte ve yüksek okul) onun zamanında açılmıştır. Yücel'in Bakanlık yaptığı dönemde, 1943'te Ankara Fen Fakültesi, 1944'te İstanbul Teknik Üniversitesi, 1945'te Ankara tıp fakültesi gibi önemli yüksek öğretim kurumları kurulmuştur.

CHP'si programında da belirtildiği şekilde bu dönemde ilk önce yüksek öğretim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığı'nın yönetimi altında toplanmıştır. Diğer Bakanlıklara bağlı yüksek öğretim kurumları Millî Eğitim Bakanlığına bağlandıkları gibi, yeni açılan yüksek öğretim kurumları da Millî Eğitim Bakanlığına bağlı olarak kurulmuşlardır. "Meselâ, Ankara Hukuk Mektebi 3848 sayılı ve 1940 tarihli Kanunla fakülte haline getirilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmıştır; İstanbul Yüksek Mühendis Mektebi 1941 yılında Millî Eğitim Bakanlığına bağlanmış ve 1944 tarihli ve 4619 sayılı Kanunla da İstanbul Teknik Üniversitesi haline getirilmiş ve Millî Eğitim Bakanlığının yönetimi altına alınmış; 1943 tarih ve 4492 sayılı Kanunla Millî Eğitim Bakanlığının yönetimi altında

---

[681] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi,1941–1942**,Ankara 1943,Maarif Matbaası, s.58–59–60–61.
[682] Ayas, **a.g.e**. s.300.
[683] Ayas, **a.g.e**. s.306–307–308.
[684] Bahir Sorguç, **1920-den 1981 e Milli Eğitim Bakanlığı**, m.e. b yayınları, İstanbul 1982,s.103.

Ankara Fen Fakültesi kurulmuş; 1945 tarih ve 4671 sayılı Kanunla Ankara'da Millî Eğitim Bakanlığının yönetimi altında Tıp Fakültesi kurulmuştur."[685]

6. Maarif Şuraları

Hasan Ali Yücel Maarif Vekilliği yaptığı dönemde, birincisi 1939 yılında diğeri ise 1943'te olmak üzere iki maarif şurası yapılmıştır.

6.1. Maarif Şurası

Bu şuranın kararı, aslında Saffet Arıkan döneminde alınmış, fakat gerçekleştirilme fırsatı bulunamamıştır. 17 Temmuz 1939'da toplanmıştır. Ele alınan konular itibari değerlendirildiğinde Şuranın genel gündemi şu şekildedir:

1. Cumhuriyet Maarifinin plan ve esasları.

2.Çeşitli öğretim derecelerindeki kurumlara ait talimatnamelerin tetkiki. 3. İlkokul, ortaokul, lise müfredat programlarının incelenmesi.

I. Maarif Şurasının değişik komisyonlarında Mehmet Emin Erişirgil, Cevat Dursunoğlu, İsmail Hakkı Tonguç, Sadrettin Celal Antel, Reşat Semsettin Sirer, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, İbrahim Çallı, Cemil Bilsel, Ali Fuat Başgil, gibi kimseler görev almışlardır. [686]

Açış konuşmasını Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in yaptığı I. Maarif Şura'sının ele alınan belli başlı konuların başında köy öğretmeni meselesi başta gelmekteydi. Bu konuda Yücel şunları söylemiştir: "İlköğretimin köylere girmesi yolunda ilk yapılacak iş, realiteyi olduğu gibi görmek, onun apaçık gösterdiği vaziyetten ümitsizliğe düşmeksizin, icap eden tedbirleri almak ve tatbik etmektir. Köy hayatının kendine mahsus şartlarını göz önünde bulundurmadan köyde eğitim işini şehir hayatına kıyas ederek tanzim etmenin sakatlığını, tecrübe bize fiili surette göstermiştir."[687]

Diğer önemli bir konu ise hümanizma meselesidir. I Maarif Şurasında Hasan Ali Yücel, liseler ile ilgili olarak dile getirdiği cümleler şu şekildedir. Yücel,burada hümanizma ruhundan da bahsetmektedir. "Lise meselesine gelince; müspet ilim zihniyetinin, millî kültürün ve millî kültür tekevvünü içinde hümanizm ruhunun hal ve istikbalini bu müessese tayin edecektir. Bu vesile ile kendimce önemli bulduğum bir meseleden bahsedeceğim. Diğer ileri memleketlerle mukayese edildiği zaman bizim bir

[685] Taşdemirci, **a.g.m**.,s.102.
[686] T.C. Maarif Vekilliği, **Birinci Maarif Şurası,** 17–29 Temmuz 1939,s.XXVIII.
[687]Hasan Ali Yücel: " Açış Nutku", (17 Temmuz 1939) , **a.g.e**. s.9–10.

hafta içinde orta ve lise talebesine verdiğimiz ders saatlerinin çokluğu, buna mukabil bir sene içindeki okuma günlerinin azlığı derhal dikkate çarpıyor. Biz haftada 29 saat ders okutuyoruz. Pek çok memleketlerde bu rakamı pek güç bulabiliriz. Onlar fazla olarak ikinci bir yabancı dil, Lâtince ve Yunanca gibi derslerde gösteriyorlar ki bunların hiçbiri bizde yoktur. Böyle olduğu halde bizim ders saatlerimiz fazladır."[688]

I. Maarif Şurasında Bakan Yücel hümanizma vurgusunun etkisiyle Türk eğitim sistemini amaçlar yönünden değerlendiren önemli konuşmalar ve tartışmalara yapılmıştır[689]

6.2. II. Maarif Şurası:

Ömer Lütfi Barkan, Enver Ziya Karal, Mükrimin Halil Yinanç gibi tarihçiler; İsmail Hakkı Baltacıoğlu gibi eğitimcilerin de katıldığı II. Maarif Şurası, 1943 yılının Şubat ayında yapılmıştır.

Açılış konuşması, Başvekil Şükrü Saraçoğlu tarafından yapılan II. Maairf Şurası'nda ahlak kavramın önemi belirtilmiş ve şöyle denilmiştir: "Son yıllara kadar ahlakın ve bilginin sınırları, ahlakın ve bilginin yönleri sadece fertler tarafından ayrı ayrı çiziliyor ve böylece bu yüksek konular daha ziyade "bencilerin" tesiri altında kalıyordu. Çünkü her hoca emri altında bulunan vatan çocuklarına yalnız kendi bilgisini, kendi ahlakını aşılıyor ve böylece milletimiz, birlik ahengin yaratacağı kuvvet ve kudreti tam elde tutamıyordu."[690]

II. Maarif şurasında başlıca ele alınan konular şunlardır:

a) Okulların ahlak eğitimin geliştirilmesi

b) bütün eğitim kurumlarında anadili çalışmalarının verimin hızlandırılması, Türkçülük eğitiminde tarih eğitiminin araç ve metot yönünden incelenmesi.[691]

Şuraya, Başvekil Saraçoğlu'nun Türkçü ve milliyetçi siyasi görüşü yansımıştır. 1939 I. Maarif Şurası'nda hümanist kültür anlayışı, 1940 ta bazı liselerde Latince ve Yunanca dersler, eleştirilmekteydi. Yücel de konuşmasında, Atatürk'ün Onuncu Yıl

---

[688] Hasan Ali Yücel: " Açış Nutku", (17 Temmuz 1939) **, a.g.e**, s. 13.
[689] Osman Kafadar, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce c.3** İstanbul 2002,s.366.
[690]**T.C.İkinci Maarif Şurası**,"Başvekil Şükrü Saraçoğlu'nun Açış Konuşması,"15- 21-II–1943,Ankara 1943 s.3.
[691]Muhsin Hesapçıoğlu, "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Eğitim Planlaması Çalışmaları: Bir Değerlendirme, **Yeni Türkiye**, c. III., Ankara, s.2135.

Nutku'nda "Milli Kültürümüzü muasır medeniyet seviyesinin üstüne çıkaracağız" vecizesini konuşmasına başlık yaprak, "Milli Kültürümüz denildiği zaman bunda, her Türklüğün şahsiyeti ve manevi varlığı demek olan ahlakı… Türk dilini; milli varlığımızın tarihin en eski kaynaklarından bugüne doğru yürüyüşünde hangi kaynaklardan geçtiğini, üç esaslı olarak unsur olarak görüyoruz."[692] Demektedir.

II. Maarif Şurasında ahlak kavramı üzerinde önemle durulmuş, "Ahlak eğitimi için Ankara ve İstanbul İzmir gibi büyük kültür merkezlerinde, halkevlerine bağlı ve bu işte uzman olan kimselerden "ahlak" danışma kolları" oluşturulması dilek olarak kararlaştırılmıştır.[693]

Sonuç olarak, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde, II. Dünya Savaşı'nın zor şartlarına rağmen eğitim alanında oldukça önemli mesafeler katedilmiştir. Özellikle, ilköğretim, mesleki ve teknik eğitimde okullaşma oranının arttırılması bunların başında gelmektedir.

Yücel döneminde maarif şuralarının gerçekleştirilmesi dışında, 6 Haziran 1941' de ortaokul ve liselerdeki ders kitaplarındaki coğrafi terimleri gözden geçiren I. Coğrafya Kongre'si de topalnmış ve bu alanda yararlı çalışmalar yapmıştır. [694]

C. HÜMANİST KÜLTÜRÜN İNŞASI

1.Hümanizmanın Evreleri ve Eğitime Yansımaları

1.1. Hümanizma'nın Tanımı

Türk Dil Kurumu'nun 1988 yılında yayınladığı Türkçe Sözlük'te hümanizma kavramının şu şekilde tanımı yapılmıştır. Hümanizm: İnsancıllık, insanları sevme ülküsü.[695] Diğer değişik sözlük ve eserlere bakıldığında bu terim karşımıza şu şekilde çıkmaktadır: "Humanizm", "humanizma", "humanism", "hümanizm", veya insancıllık sözcükleri, Latince "humanismus" teriminin değişik bir hali ya da Fransızcalaşmış bir şekli ya da bu terimin Türkçe karşılığı olarak günümüz sözlüklerine girmiştir.[696]

İbrahim Kafesoğlu'na göre, humanizm "Doğu medeniyetini Batı medeniyetinden ayıran; günümüze kadar büyük farkı yaratmış olan Rönesans, XIV. ve

---

[692] Hasan Ali Yücel, "Açış Nutku", (17 Temmuz 1939) , **Birinci Maarif Şura**sı, Ankara 1943, s.5.
[693] T.C.İkinci Maarif Vekilliği, **İkinci Maarif Şurası, 15–21 1943**,Ankara 1943,s.115.
[694] Mustafa Çıkar**, Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Ankara 1998,s.98.
[695]**Türkçe Sözlük**, T.D.K., c.I, Ankara 1988,s.659.
[696]Bedia Akarsu, **Felsefe Terimleri sözlüğü**, T.D.K.,yayınları, Ankara 1975,s.s.408, Boğos Zekiyan, **Hümanizm (İnsancıllık) Düşünsel İçlem ve Tarihsel kökenler**, İstanbul 1982,s.15.

XVI. yy.'lar arasında tamamlanmış büyük bir kültür olayıdır. Bu kültür olayının; sanat, din ve ahlâk yönleri vardır. Latince "humanus" kök kelimesinden gelen bu kavram en kısa ifadesiyle insancıllık demektir. Eski Yunan ve Roma'nın antik çağdaki fikrî, edebî eserlerini, asıllarından tercüme ederek öğrenme, yorumlama ve yayma faaliyetine karşılık olarak kullanıldığı gibi Ortaçağ skolâstiğine karşı insanı başlı başına bir varlık olarak ele alan, ve onu müspet ilmin merkezi haline getiren hareket şeklinde de değerlendirilebilinir.[697]

Bir sanat terimi olarak ele alındığında ise Hümanizmi, (Fr.) Humanisma "eski Yunan ve Latin kültürünü, en yüksek kültür örneği olarak alan ve ortaçağın skolastik düşünüşe karşı XIV. yy. Avrupa'sında doğup gelişen felsefe, bilim ve sanat görüşü"[698] şeklinde tanımlamak mümkündür.

Şerafettin Turan'ın tanımında ise bu kavramı: "insan ruhunu eğitmek, yüceltmek için edebiyat çalışmaları (humanea litterae) anlamına gelmektedir. Sözcük, XIII. yüzyıl ortalarında İtalya'da başlayan düşün akımının adı olarak kullanılmıştır. Bu akım, insanın birey olarak hiçbir sınırlamaya bağlı olmaksızın mükemmel bir biçimde yetişmesini, ideal insanlığa erişmesini amaç olarak tanımlamıştır demektedir. [699]

Hümanist akımın aslında laik bir kültür oluşturmak istediğinin altını çizenler de olmuştur. Örneğin bu konuda Osman Kafadar şöyle demektedir: "Rönasansla "yeniden doğan" Antik çağın plüralist, estetik ve hür şahsiyetli bakış açısı olduğunu belirttikten sonra, "böyle bir bakış açısı, hümanizm akımıyla laik bir insanlık kültürüne ulaşmayı amaçlamaktadır. Nitekim bu akım, ilk temsilcilerinden olan Francesco Petraraca ile hümanist kültürü Hristiyanlık yerine latin klasiklerinde ararken, sonunda Erasmus ile tamamen laik ve rasyonelist bir karaktere bürünerek onun "Delilliğe Övgüsünde" gerçek dinin bir tür delilik olduğu konusunda ciddi bir düşünce ile sona erer. Rönesans bazı yazarlarca "yeniden doğuş" değil bilakis pek çok şeyin sonu olmuştur. Rönesans'ın dini sayılabilecek Hümanizm ise Erasmus'u da karşılaşıldığı gibi "aslında her şeyi katıksız insani ölçülere indirgeme, insanı aşan bütün ilkleri saf dışı bırakma… Yeryüzüne sahip çıkma bahanesi ile bu defada

[697] İbrahim Kafesoğlu, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Devlet kitapları, İstanbul 1970,s. 194.
[698] Nüzhet İslimyeli, **Sanat Terimleri Ansiklopedisi**, c.1, A-L, Ankara 1973, s.327.
[699] Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara 2000,s. 216.

göklerden yüz çevirme meselesi olmuştur. Böylece Batı kafası Orta Çağ'ın karanlıklarından Rönesans'la kurtulurken Kilise putunu parçalamış, bu defa da yeni bir put yaratmıştır. Öyle ki bu put yani "insanlık" daha sonra da Comte'un "insanlık dini"nin tek tanrısı olacaktır. Ancak tanrısı insanlık olan modern Batı medeniyeti; böylesine bir Hümanistlikle, Toynbee'ye göre "Yirminci yüzyılın en önemli olayı "olan dünyada diğer el değmemiş yerlere korkunç bir şekilde canavar gibi saldıracaktır. Rönesans Hümanizmasına ilk tepki yine aynı dönemde ortaya çıkan Reformasyon hareketinden gelir. "Martin Luther hümanistleri birer kâfir kişi olarak görür"[700]

1.2.Türkiye'de Hümanist Akımın İlk Belirtileri

Hümanist düşünceyi Türk aydınları arasında ilk defa dile getirenler Yahya Kemal Beyatlı ve Yakup Kadri Karaosmanoğlu'dur. Onların bu merakının temelinde edebi bir mütekkiklik vardır. Fransız edebiyatının kaynaklarını araştırırken hümanist zihniyetin kaynakları ile karşılamışlardır.

Ancak tarih bilincinden yoksun zihinler İ.Ö.5. yüzyıl Atina'sı ile Çağdaş Yunanlılar arasındaki farkı göremezdi. Bunlara karşı ilk tepki Ömer Seyfettin'den gelmiştir. "Fakat bu genç, zeki, yenilik canlısı yazar davayı benimsemekte gecikmemiştir. Yunan Roma evreni Ziya Gökalp'in de dikkatinden kaçmamıştır".[701]

"Medeniyetin kaynağının eski Yunan olduğu anlayışı, 1914'lerde Yakup Kadri, Yahya Kemal gibi edebiyatçıların da savunduğu bir görüştür. Yakup Kadri, medeniyetin temeli olarak eski Yunan'ı ve onun mirasını devralan Roma'yı görmüş, Homeros'un da Yunan'ın ilk ve en büyük şairi olması nedeniyle medeniyet adına ne varsa hepsinin kaynağının Homeros olduğunu iddia etmiştir.

Nev-Yunanî olarak adlandırılan bu anlayışı Yahya Kemal de benimsemiş ve Avrupa medeniyetinin kaynağını eski Yunan'a dayandırmıştır. Nev-Yunanî anlayışı şiddetli tepki uyandırmış ve özellikle İslam'a ve Türkçü çevrelerin eleştirilerine hedef olmuştur. Yahya Kemal bu bağlamda karikatürlere konu olur, örneğin sırtında bir harmaniyle eski bir Yunanlı olarak tasvir edildiği Sedat Nuri' nin çizdiği bir karikatürünün alt yazısında, "Bir Şair-i Nev-Yunan Eş'arı matbu değildir. Omiros gibi kendi okur! İbareleri yer alır. Yahya Kemal, Yakup Kadri ile birlikte "Beyaz Türkçe"

[700] Kafadar, **a.g.e**.,s.21.
[701] Suat Sinanoğlu, **Türk Hümanizmi**, Ankara,1980. baskı, s.91–92.

dedikleri üslûpları nedeniyle de eleştirilere hedef olurlar. Nev-Yunanî anlayışında romantik yaklaşımla edebî yön ağır basarken, Hasan Ali Yücel hümanizması ana kaynaklara ulaşıp, Batı düşünce formlarını kavrayarak çağdaşlaşmayı temellendirmeyi hedefler." [702]

Gerçekten de "Bozgun'da Fetih Rüyası" adlı eserinde Beşir Ayvazoğlu, kendi ağzından Yahya Kemal'i onun eserlerinden hareketle şöyle konuşturur: "Modern edebiyatımız gerçi bir hayli zamandan beri yüzünü Avrupa'ya çevirmişti, ama bu yetmezdi. Fransızların son şiirini ve son nesrini model kabul ederek, asıl manasında Avrupaî bir edebiyat yaratmak mümkün değildi! Hem Avrupa'yı anlamak, hem de Avrupa edebiyatını taklit etmeden modern ve kendimize has bir edebiyat vücuda getirmek için kaynağa dönmek, yani eski Yunan'dan başlamak gerekirdi. Esasen biz, coğrafya ve kısmen de medeniyet bakımından Yunanlıların vârisi sayılırdık; bu verasetin Avrupa'da meydana getirdiği sonuçları yaşamamızı din engellemiş ve bu hal 1850'lere kadar devam etmişti. Aslında yapılacak şey, bütün Avrupa medeniyetinin kaynağı olan Yunan medeniyetine yönelmekti. Hâlbuki biz Fransızlara tâbi olarak yanlış bir yol seçmiştik; işin kötüsü Fransız edebiyatını da tam anladığımız söylenemezdi. Çünkü Avrupa edebiyatlarının hiçbirini asıl kaynaklarına, yani Yunan'a ve Latin'e gitmeden anlamak mümkün değildi".[703] Gerçi, şair, Yahya Kemal Beyatlı Balkan Savaşları sırasında, kendisinin yanlış anlaşılacağı mülahazası ile bu fikrilerinden vazgeçmiştir.[704]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Nüzhet Haşim Sinanoğlu, Nurullah Ataç gibi Türk münevver ve yazarlarının Türkiye'de klasik eğitimin savunucusu olmuşlardır. 1930 yılının başından itibaren bu konu ile ilgili cılız fakat canlı bir yayın faaliyetine başlanmıştır. Ruşen Eşref Ünaydın, Vergilus'un, Eklolarını, Yakup Kadri Karaosmaoğlu, Horatius'un şiirlerini Türkçe'ye çevirmişlerdir. Nüzhet Haşim Sinanoğlu, bir İtalyan Edebiyatı antolojisi, Dante ile Petraraca üzerine iki küçük inceleme, bir de Yunan –Roma Mitolojisi kitapçığı yayımlamıştır. Başka bir mitoloji

[702] Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet Dönemi (1923–1950) Kültür Politikalarında Resim Sanatı Üzerine Yansımaları,** Mimar Sinan Üni. Sos. Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 2002,s. 75
[703] Beşir Ayvazoğlu, **Bozgun'da Fetih Rüyası**, İstanbul 2006,s.50.
[704] Ayvazoğlu, **a.g.e**.,s.56. "Yahya Kemal bu hercümerc ortasında Yunan kelimesinin hangi anlamda kullanılırsa kullanılsın, rahatsızlık uyandıracağını çabuk fark etmişti." **A.g.s.** (56)

kitabının yazarı Nurullah Ataç'dır. Hümanist akım ile ilgili çalışmalar 1930 larda sona ermiştir.[705]

1930 larda hümanizm, felsefecilerimizin, edebiyatçılarımızın ilgi duyduğu bir özel konudur. Hilmi Ziya Ülken, 1931' de "Aşk Ahlakı"nı, 1933' de "İnsani Vatanperverlik"te, bütüncül bir hümanizmi araştırmak istemişti. Yine Ülken, 1935'te yayımladığı "Uyanış Devirlerinde Tercüme'nin Rolü"nde uygarlık sürekli bir hümanizmdir gibi konuları işliyorlardı.[706]

Bilindiği gibi 1930 yılları Atatürk'ün Cumhurbaşkanlığında bulunduğu ve birçok alanda olduğu gibi kültürel politikaları da kendisinin belirlediği bir dönemdir. Atatürk zamanında, her ne kadar hümanizm, Yunan-Roma- Latin Edebiyatı alanlarında araştırılmalar yapılıp, eserler neşredilse de bu entelektüel bir seviyede kalmıştır.

Hümanizm'in sadece edebi araştırmalar değil, her alanda bir kültür politikası olarak ele alındığı dönem; İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı, Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olduğu devir olmuştur.

1.3. Hümanist Düşüncenin Gelişme Evresi

"Cumhuriyet tarihinin 1923–1938 ilk evresi biraz basitleştirmek pahasına da olsa din vurgusu kısmen kaldırılmış Ziya Gökalp formülüyle tanımlansa da ikincisiyse, (1939–1950) üzerinde daha çok anlaşılmış bir formülasyonla "hümanist kültür**"** dönemi olarak adlandırılmıştır. İlk dönem bir tasfiye dönemi olarak görülürse eğer, ikincisinin de göreli bir restorasyona sahne olduğu söylenebilir."[707]

Atatürk'ün öldüğü yıl olan 1938'lerin sonunda Nurullah Ataç: "Eski Yunan ve Latin yapıtlarının çevrilmeleri gerekir. Çünkü onlar uygarlık tarihini, kavramamız için zorunludur. Bugünkü dilimiz, Batı kültürünün birçok kavramlarını düşünmeye elverişli değildir. Avrupa ulusları bu kavramların hemen hepsini Yunan –Latin sözcükleri ile düşünmüşlerdir. Bizim de o yola girmemiz iyi olacaktır" demektedir.[708] Ataç'ın anlattıklarından hareketle muasır medeniyeti yakalamak için Yunan Latin kaynaklarının çevrilmesi gerekmektedir.

---

[705] Sinanoğlu, **a.g.e**.,s.92.
[706]Arslan Kaynardağ, "Türkiye'de Hümanizma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi," **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe,** Ankara 2002,s.141.
[707] Orhan Kolçak, "1920 lerden 1970'lere Kültür Politikaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, **Kemalizm,** c. 2, İletişim Yay., s. 371.
[708] Kaynardağ. **a.g.e.**,s.141.

Hasan Ali Yücel, 1938 yılında Akşam gazetesine yazdığı "Klasikler Nasıl Doğar?" başlıklı yazısında adeta bir iki yıl sonra kapsamlı tercüme faaliyetlerine girişeceğinin ilk işaretlerini vermekte ve şöyle demektedir: "Latinler Eski Yunan'ı örnek aldı. Yunanlıların kültür bakımından hangi milletle temas ettikleri ve o milletlerin eski Grek Edebiyatına hangi noktalardan üstün olduğu hala müphem bir mevzuudur… Homeros, Odese ve İlyada'dan, Dante'den, Goethe'den geniş olarak bahsettiği yazısında; "Klasik eser bu bakımından şaraba benzer. Güzel üzümden yapılmış bir şarap, istikbalinden ne kadarını maziye mal ederse, kıymetinden o kadar kâr eder."[709]

1940'larda hümanist düşünce açısından Yücel dergisi de önemlidir. Bu dergi, Orhan Burian'ın yönetiminde, o yıllarda hümanizm ağırlıklı konuları işlemiştir. Burian, "Hümanizm ve Biz" başlıklı yazısında: "Bugün Türk dilinin onunla birlikte Türk düşüncesinin benimsemek üzere olduğu önemli bir sözcük karşısındayız: " hümanizm"[710] demiştir.

Orhan Burian, Yücel Dergisi'ndeki bir başka makalesinde de: "Bütün tabiat ve tabiat ötesi hadiselerini tetkike girişmek suretinde tezahur eden bu zihniyet, Avrupa medeniyetinin doğmasında ve yaşaya gelmesinde amil olan Hümanist zihniyettir. Kısaca denebilir ki, Ortaçağ kâinat hakkında Allah'ın fikrini dinlemişti. Hümanisma, Bu hususta insanın da fikri olabilir" diyor ve ona şüphe ile bakanlara nasıl ki Yunanlıların ve Latinlerin" vardı diye örnek göstermekteydi.

Orhan Burian makalesinin devamında, hümanisma'yı laiklikle eşleştirerek, günümüz medeniyetinin temelinde de hümanizmanın olduğunu şu cümlelerle açıklamıştır: "Hümanistlerin ilk işi, insanı zelil, süründüğü topraktan kaldırıp ona nefis itimadı vermek oldu. Ancak ondan sonradır ki Avrupa, tabiatı ve cemiyeti kilise nüfuzundan ayırarak (laikleştirerek) anlamak cesaretini gösterdi. Hümanistler insana insanlığını, kabul ettirmek için Eski Yunan'ı örnek tutmasını öğrettiler. Hümanizma için araştırmayı zevk edinen; ruhtur diyebiliriz. Renaissanceden başlayarak zamanımıza kadar devam eden Avrupa medeniyet'inin an'anesini teşkil eden nedir? Nasıldır?

[709] Hasan Ali Yücel " Klasik Nasıl Doğar?", **Akşam Gzt.**, 5 Eylül 1938.
[710] Kaynardağ, **a.g.m**.,s.142.

Nedendir? diye soran, bulduğu cevaplarla bize bugünkü ilmi, bugünkü sanatı ve bugünkü felsefeyi veren bu ruh olmuştur."[711]

Hümanist akımın, 1940'larda ortaya çıkmasının en önemli sebebi; Atatürk'ün kültürel alanda "milli kültürü" ön plana çıkaran; kendisinin de bizzat takip ettiği Türk tarihi ve Türk kültürü ile ilgili çalışmaları olmuş Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi etrafında başlayan bu çalışmalar hümanist kültür anlayışı ve felsefesi ile taban tabana zıttır. Hümanist kültür politikasının ana ekseni everensel değerler iken, Atatürk döneminin kültür anlayışı milliliğin her türlü değerlerin üstünde tutulmasıdır.

Hümanizmanın bir kültür politikası olarak benimsenmesi şüphesiz Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde olmuştur. Maarif Vekili Yücel, yeni kültür politikasını şu cümlelerle izah etmekteydi: "Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyet'in daha ilk zamanlarında, Arapça ve Farsça'yı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurmaya başladık." [712]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün bu politikaya olan desteği de şüphesiz çok önemlidir. "İnönü Milli Şef sanıyla Cumhurbaşkanı olduğunda girişilmiş olan yenileşme ve çağdaşlaşma atılımları, İkinci Dünya Savaşı'nın doğurduğu sıkıntılara ve olumsuzlulara karşın sürdürülmüştü. Bunun sonunda da eğitim ve öğretime paralelel olarak edebiyat, yayın, bilim ve sanat dallarının her birinde sağlanan gelişmelere ve ilerlemelere bakılarak bir Türk hümanizmasından söz edilir olmuştu".[713]

Şerafettin Turan, İnönü'nün hümanist kültür anlayışına karşı olan temayülünü Yemen'de askeri görev yaptığı yıllara bağlamakta ve şöyle demektedir: "Başbakan İnönü bu uygulamalarda gönülden inanarak büyük katkılarda bulunmuştu. O, daha 1914'te Yemen'de bir Fransız Şirketi'nden satın alınan gramofon plakları dinleye dinleye klasik Batı müziğine büyük bir ilgi duymuştu. Yukarıda belirttiğimiz gibi tedavi amacıyla gittiği Berlin'de ömründe ilk kez izlediği Wagner'in operasını güçlükle izlemişti ama sonradan operadan da zevk almaya başlamıştı. İnönü bu müzik tutkusunu eşi Mevhibe'ye aşılamaya çalışmıştı. Eşine 30 altın ödeyerek bir piyano satın almıştı.

---

[711] Orhan Burian, "Hümanisma ve Biz", **Yücel,** c.XI sayı: 63, Mayıs 1940,s.121**.**

[712]**Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğ.itim Bakanlarının Başbakanlarının ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimi ile İlgili Söylev ve Demeçleri, c. I.** Ankara 1946, s.13.

[713] Turan **a.g.e.**,s.216.

Hatta bir Rum müzik öğretmeni tutmuştu. Mevhibe Hanım alafranga müzikte ilerleme kaydedemeyince piyanoda alaturka parçalar çalmaya yönelmişti". [714]

1.4. I. Maarif Şurası ve Hümanizma Tartışması

Konumuz açısından önemli olduğu için I. Maarif Şurası'nın kararları bütün boyutları ile ele alınıp incelenmelidir. Hümanizm meselesinin eğitim alanında ayrıntılı olarak ele alınıp incelendiği yerlerin başında şüphesiz, 17–29 Temmuz 1939 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan I. Maarif Şurası gelmektedir.

I. Maarif Şurası'nda bir taraftan milli kültürden bahsedilirken, diğer taraftan Türk kültürünün hümanist Batı Kültürü'ne göre yönlendirileceğinden söz edilmekteydi. Böylece millilikle gayri millilik birbiri ile yan yana getirilip şaşırtıcı bir görüntü ortaya konulmakta ve milli kültür adı altında bütün itirazlara rağmen milli kültürün yerini alacak olan hümanist kültür anlayışı adeta dayatılmaktaydı. Bu anlamda Şura üyeleri arasında geçen konuşmalara bakmakta fayda vardır.

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel: "…Bu vesile ile kendimce önemli bulduğum bir meseleden bahsedeceğim… Onlarda fazla olarak ikinci bir yabancı dil, Lâtince ve Yunanca gibi derslerde gösteriyorlar ki bunların hiçbiri bizde yoktur. Böyle olduğu halde bizim ders saatlerimiz fazladır" diyerek bu konuyu gündeme taşımış oluyordu. Böyle bir konu aslında gündemde yoktu. Bu durum, Şura üyesi Nuri Kutulmuş Bey'in şu cümlelerinden anlaşılmaktaydı: "Müzakereler arasında Lâtince ve Grekçe'nin liselerde okutulması mevzuu Ruznamede yoktu."[715]

Yücel'in bu çıkışını hem de Atatürk'ün hümanist bir kültür anlayışını benimsediğini ileri sürerek, destekleyenlerden birisi de Cevat Dursunoğlu olup şöyle demekteydi: "...Atatürk nutuklarından birinde bu zümre değiştirmesine işaret Avrupa'nın hududu, bizim şarkımızdan başlar demişti. Yani, artık Garb'e teveccüh etmiyoruz, Garp medeniyeti içindeyiz. Böyle olunca istiyoruz ki bu yeni girdiğimiz medeniyet zümresi içinde tabii vaziyette kalmayalım. Bunun inkişafında bizim de bir payımız olsun ve bu pay büyük olsun. Bu millet, Şark kültürü dediğimiz medeniyet zümresinin inkişafında kendi hususiyetlerini göstermiş ve kendi damgasını basmış ve bu kültürü yüksek beşeri kıymetlere nasıl yetiştirmişse yeni girdiği Garp medeniyeti

[714] Turan, **a.g.e**., s.220–221.
[715] T.C.Maarif Vekilliği, **I. Maarif Şurası**, **17–29 Temmuz 1939 Çalışma Programı Konuşmalar, Lahikalar,** Ankara 1939, s. 411.

zümresi içinde de aynı orijinaliteyi böyle gösterecektir..... İşte Garp medeniyeti zümresi içinde de Türk milletinin gelecekte büyük bir medeniyet misyonu olacağına kaniim. Bunun için yol muayyendir. Bir taraftan bu kültürün ana kaynağına gitmek, diğer taraftan kendi kaynağımızla bu müstakbel inkişafa kendi rengimizi vermek. Bu kültürün ana kaynağının kadim hümanizm olduğunu hepimiz biliyoruz. Hümanizm fikrinin anlaşılması, yayılması, bu kültür içindeki milletlerin yürüdükleri yoldan olabilecektir**.** Bunun da vasıtası Latince ve Grekçe tedrisatıdır**.** Bu ana kaynağa ancak bu iki klasik ölü dilden gidilir."[716]

Meselenin bu şekilde ele alınmasına itiraz eden Şura üyelerinden Dr. Saim Ali Dilemre şöyle demekteydi: "…Cevat Bey dediler ki hümanizm yalnız Grek - Romen bir meseledir. Amma Lâtince liseye mi girecek, yoksa bizim Dil, Tarih Fakültesine mi? Birçok arkadaşlar Şûra biteceği için müzakereyi kâfi görüyorlar. Kısa söyleyeceğim: Antikite Grek, antikite Romen, yani hümanizm liselerde nasıl okunacak? Okutmak için kimi bulacaksınız? Şimdi hümanizm için yalnız Garb'a gitmek istiyoruz şarka gitmek ve Şark'a bakmağı düşünmüyoruz, bu tarz edebiyat ve bu felsefe şarkta da vardır. Klâsik Lâtince ve Rumca'yı neden liselere koymak istiyoruz? Felsefî terbiye için mi, yoksa edebiyat için mi? Her iki bakımdan dahi liselere Lâtince koyuyorsunuz, bunun şiddetle aleyhindeyim. Yani, hümanizm yapmak için mutlaka Grekçe okutmak mevzuu-bahis değildir. Çünkü çocuklar zaten yabancı dillerle meşguldürler. Rica ederim, liselerimizin ne Lâtince ile ne Grekçe ile alakası olamaz. Bu bahis Avrupa'da bile münakaşalıdır. Hatta üniversitenin fakültelerinde klasik Latince, filoloji üstün derslerdir. Bunları biz nasıl yapacağız diye Dil – Tarih Coğrafya Fakültesinde düşünüp duruyoruz. Profesör, talebenin alakasını uyandırmak için çok çalıyor. Şimdi burada ukalalık etmemeyim, bunsuz tahsil olamaz diyemeyiz. Bilmem anlatabildim mi? Ayrıca felsefe ve ahlak zaten okutuluyor."[717]

Dilemre'den sonra söz alan Nuri Kutulmuş, konu ile ilgili şunları söylemiştir: "Bendeniz söz almak niyetinde değildim fakat ortaya yeni bir mevzuu atıldı. Lise meselesi mevzuu bahis olurken birdenbire bir milletin kültür ve medeniyetini değiştirmek davası karsısında kaldık. Bir arkadaşımız Latinceyi ve Grekçeyi ortaya attı.

[716] T.C. Maarif Vekilliği, **Birinci Maarif Şurası,** Ankara 1939,s.394.
[717] T.C. Maarif Vekilliği**, a.g.e**.,s.404-405.

Bu gayet mühim ve muğlâk bir meseledir. Bu yalnız Şura'nın işi değildir. Bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçmek, benim kanaatimce öyle kolay ve akşamdan sabaha hallolunacak bir iş değildir. Mesela, ben diyebilirim ki bugünkü Avrupa ıstırap içindedir, ahlakı bozuktur. Orada kriz moral vardır, kriz entelektüel vardır. Bugün Avrupa milletleri adeta birbirlerini yok edecek kadar karşı karşıya gelmişlerdir. Belki birbirlerini imha edeceklerdir. Belki, temeli Latin ve Grek kültürü olan bu medeniyet mahvolacaktır. Ben, bunu söylerim ve kimse beni bunu söylemekten men edemez."[718]

Nuri Bey'in konuşmalarından anlaşıldığı kadarı ile "hümanist kültür" konusu Şura'nın gündemine aniden gelmiştir. Üye Kutulmuş, Avrupa'nın ıstırap içinde olduğundan ve ahlaki yönden bozulduğundan bahsetmektedir. Ayrıca da "Bir medeniyetten diğer bir medeniyete geçmek, benim kanaatimce öyle kolay ve akşamdan sabaha hallolunacak bir iş değildir" diyen Nuri Bey; konuşmasının devamında: "Teklifim bu meselenin burada müzakere edilmemesidir. Tarihi mesuliyeti vardır. İnsafsızlık olur. 100 asır yaşamış bir milletiz. Fakat entelektüel ömrümüz 25 senedir" dese de, Hasan Ali Yücel reis sıfatıyla: "Sonra Hümanizma… Ne korkuyorsunuz benim sözümden! İnsanlıktan korkulur mu? İnsanlığın nerede mirası varsa orada bizim ellerimiz ve dudaklarımız var. Biz milliyetçiliği böyle düşünüyoruz. Niçin korkuyorsunuz iyi ve güzel bir şeyi almaktan ve doğru bir şey söylemekten?"[719] demiştir.

Şura Üyelerinden Halil Vedat Fıratlı: "…Liseye vereceğimiz mana, bütün dünyanın verdiği manadır. Dünyanın liselere verdiği mana da sarih olarak şudur: Her türlü kemiyet telâkkilerinin, adet fikrinin dışında münevver insanı yetiştirmek; mensup olduğu milletin şerefine yeni şerefler katacak olan münevver insanı...

İtiraf etmek lâzımdır ki liselerimiz henüz bu yola girmiş değildir. Bir profesör çok objektif bir gözle liselerden aldığı talebenin eksikliklerini bize anlattı…Karşımızda Klâsik, dünya çapında bir Lise telâkkisi var. Yalnız bu çaba, bu telâkkiye uygun lise vardır. Bundan fedakârlık edilemez. Üniversitenin, yüksek tahsilin inkişafı, memleket irfanının yükselmesi, ilim ve araştırma aşkının doğuşu ancak ve ancak, Klâsik Lisenin tesisiyle mümkündür. Liselerde Lâtince ve Yunanca okutulması meselesi de, bence, bu

[718] T.C. Maarif Vekilliği**, a.g.e**.,s.398.
[719] T.C. Maarif Vekilliği, **a.g.e**.,s.399.

lise mefhumu içinde toplanır. Liselerde okunan Lâtince ve Yunanca Rönesans'la Avrupa'da teşekkül eden hür zihniyetin vasıtalarıdır. Bu iki dil, çocukları bugünkü medeniyetin kaynaklarına, eski Yunan ve Roma medeniyetinin kaynaklarına götürecektir. Vasıta aslın yerini tutmaz. Fakat asla erişmek için vasıtaya muhtacız. Klâsik Lise, mutlaka bu vasıtalara muhtaç olacaktır. Nitekim İslâmî zihniyetin kaynağı olan medrese de Arapça ve Farsçaya muhtaçtı. İslâmî zihniyeti, kendi tarzında pek mükemmel olarak ancak bu iki vasıta ile verebiliyordu. Lise ve üniversitelerimiz rengini millî kaynaklarımızdan alacaktır. Fakat bu millî kaynaklara, ancak beşerî metotlarla gidilir. Baki, lise talebesine ne verebilir? Baki'nin millî veya beşerî tarafı nedir? Bu büyük divan şairimiz Türk milletinden ne almış ve Türk milletine ne bırakmıştır? Dört adet mısra**...** Bir profesör, "çok şey bırakmıştır" dedi. Hayır, hiçbir şey bırakmamıştır, Ne var bizde? Bizde çok büyük bir şey var Türk var. İsmail Hakkı'nın söylediği gibi bir Türk insan var. Fakat bundan istifade etmiş üstat, sanatkâr, âlim yok..Biz de, hür tefekkürle rasyonel olarak kendi kaynaklarımızı bilmek mecburiyetindeyiz. Bu kaynaklar Fuzuli değildir. Nedim değildir. Nabi değildir, insanî tefekkürden tamamen ayrı olan bu oyuncakları çocuklarımıza öğretmemeliyiz. Şekspir büyük sanatkârdır**.** Çünkü eselerleri bize yüksek tahassüs ve tefekkürü verir. Çünkü bütün eserlerinde İngiliz'in, fakat kelime oyunu içinde değil, beşeri bir tarzda olduğu için de her milletin malı olarak verir.

Liselerimiz bu olduğu zaman (yani Yunanca-Latince öğreten Klasik Liseler açıldığı zaman) yeni vasıtamız usulümüz zihniyetimiz beşeri mevzuumuz Türk milleti olduğu zaman hakiki değerini bulmuş olacaktır." [720] Halil Bey ise konuşmasında: "Türk milleti muasır medeniyeti yakalayacaksa bu da Nedim, Nabi gibi şairlerin şiirleri ile değil Şekspir ile olacaktır" demekteydi.

1.5. Liselerde Klasik Şubeler ve Müfredat Programları

Birinci Maarif Şurası'nın gündeminde, hümanizma konusu yok iken aniden gelmiş, hümanist kültürü yaygınlaştıracak olan liselerin Klasik Şubeleri konusunda da herhangi bir karar alınmamıştır. Buna rağmen Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, 1940

[720] T.C.Maarif Vekilliği**, a.g.e.**,s. 409-410.

yılında Ankara, İstanbul ve İzmir'de birkaç lisede Latince dilinin öğretileceği klasik kolların açılmasını sağlamıştır.[721]

Dolayısıyla, şuranın gündemine bile alınmayan, şura üyeleri arasında "bir medeniyetten başka bir medeniyete geçmek" olarak değerlendirilen bir konu; sanki bir oldubittiye getirilmiş, bir medeniyet projesi hayata geçirilmiş gibidir.

1940–1941 ders yılından itibaren üç lisedede faaliyete geçen klasik şubelerde , Latince dersilerinin okutulması için özel bir müfredat programı düzenlemiştir. Klasik şubeler 1942–1943 ders yılında, ilk mezunlarını vermiştir. [722]

Liselerde Klasik Şubelerin açılmasının basındaki yansımaları birçok yazar tarafından olumlu bulunmuştur. Dönemin gazetelerinden Vakit gazetesi, haberi şu şekilde vermiştir: "Maarif Vekilliği 1940–1941 ders yılından itibaren Ankara erkek lisesi ile İstanbul Galatasaray ve Vefa liselerinde bu liselerin birinci sınıflarından itibaren Latince tedrisat yapan birer klasik şube açmaya karar vermiştir. Bu şubede edebiyat, tarih, yabancı dil, jimnastik, askerlik dersleri mutad lise programları müfredatına uygun bulunacak, buna mukabil coğrafya, matematik, tabiat bilgisi fizik ve kimya, derslerinde ayrı birer program takip olunacaktır. Klasik şubenin esas hususiyeti haftada 5 saat Latince tedrisatı yapmasıdır. Klasik şubede okuyanlar her sınıfta bu esaslara göre hususi bir tahsil takip edecekler ve liseyi bitirdikten sonra kendilerine mahsus lise bitirme ve olgunluk imtihanlarına tabi tutulacaklardır. Klasik liseye mahsus olgunluk imtihanı da temin edeceği haklar bakımından devlet olgunluk imtihanına müsavi olacaktır. Maarif Vekilliği Klasik şubenin Latince tedrisatına esas olmak üzere bir Türkçe gramer kitabı hazırlamıştır."[723]

1943 eğitim öğretim yılı sonunda, liselerin Klasik kollarına "Devlet Olgunluk İmtihanlarında" Latince sorular sorulduğunu görmekteyiz.[724]

Yakup Kadri Karaosmnaoğlu, "Hakikat" gazetesinde "hümanizmaya doğru ilk adım" başlıklı makalesinde; "Maarif Vekilliğinin 1940–1941 ders yılından itibaren Ankara Erkek Lisesi ile Galatasaray ve Vefa liselerinin birinci sınıflarından itibaren

---

[721] Osman Kafadar, **Cumhuriyet Dönemi Eğitim Tartışmaları**, **Modernleşme ve Batıcılık**, İstanbul 2002,s.380.
[722] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923–1943,** Maarif Matbaası, Ankara 1944, s.88.
[723] **Vakit,** 1.Birinciteşrin (Ekim) 1940.
[724] Bkz. Ek.I. **T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi,** c.6, S.240, 6 Eylül 1943, s.109.

Latince tedrisat yapan birer klasik şube açamaya karar verdiğini" duyurmuş, makalesinin devamında, bunun kültür hayatımızda başlı başına büyük bir inkılâp hadisesi olduğunu dile getirmiş, Maarif Vekilliği'nin bu uygulamasının "medreselerin ilgasından, ders programlarından iskolostik bilgilerin silinip atılışından, eski elif be yerine Latin unsurlarından bir alfabenin ikamesi çapında ve hatta belki bunların hepsinden daha mühim bir hadise" [725] olduğunu yazmıştır.

Karaosmanoğlu, Türkiye'de Tanzimat'tan beri yapılan tüm reformların yetersiz olduğunu, eğer gerçekten Avrupa'nın yakaladığı medeniyet ve gelişmişlik seviyesini yakalamak istiyorsak, onların yaptığını yapmamız gerektiğini, savunmuş ve şu şekilde devam etmiştir: "Pek iyi biliyoruz ki bundan daha birkaç asır evveline gelinceye kadar Avrupa bugünkü Avrupa değildi. Bunları bu müthiş kâbustan kim kurtardı? Bir takım dahi kahramanlar mı? Gökten ilham alan bir takım resuller mi? Hayır? Sadece güneş görmez daracık hücrelerinde eski Yunan ve Latin metinlerini tercüme ve tefsir ile geçiren yarı aç, yarı tok bazı adsız sansız, yersiz yurtsuz ilim adamları. Avrupalı müverrihler bunlara çok zaman sonra hümanist, yani insaniyetçi unvanını vermişti.

Çünkü bunların gün yüzüne çıkardığı kitaplarda insanların insanlaşmış sırrı bir mucize gibi ayan olmuştu. Eflatun'unun felsefesinde Aristokratalis'in mantığında Homeros'un şiirinde Evripid'in ve Sofokles'in tragedyalarında insan kafası ile insan ruhu artık tek buutlu bir satıh olmaktan kurtulmuş enine boyuna ve derinliğine bir hacim ve genişlik almaya başlamıştı."[726]

Falih Rıfkı Atay da bir yazısında, liselerde klasik şubelerin açılmasından övgüyle bahsetmekte ve "Maarif Vekilimizin biri liselere diğeri yüksek müesseselere ait iki fıkrası üzerinde bilhassa duralım: Lise meselesine gelince, müspet ilim zihniyetinin milli kültürün ve milli kültür tekevvünü içinde (hümanizm) ruhunun hal ve istikbalini bu müessese tayin edecektir"[727] demiştir.

Dönemin önemli yazarlarından Burhan Belge, hümanist eğitimi gerçekleştirecek olan liselerin çok geç kaldığını, aslında bunların Tanzimat döneminde yapılması gerekli

---

[725] Yakup Kadri Karaosmanoğlu,"Hümanizmaya Doğru İlk Adım", **Hakikat,** 15 İlkteşrin 1940. Ayrıca bkz. **Ayın Tarihi**, nr.,83 1940,s.325.
[726]Karaosmanoğlu, **a.g.m.,**s.326.
[727] Falih Rıfkı Atay, "Lise Meselesi",**Ulus,** 20 Temmuz 1939. Ayrıca bkz. **Ayın Tarihi**, Ankara Temmuz 1939,s.116.

işler olarak nitelemiş, meseleyi bir teokrasi ve muasır medeniyet mücadelesi olarak gördüğünü şu cümlelerle belirtmiştir: "Bizce, hümanist ve klasik lise meselesi bugün 20 yaşına yaklaşmış bir Cumhuriyet Maarifi'nden münakaşasız çıkmalıdır. Tanzimat'ın ilk yıllarında tatbiki lazım gelen bu iş, başka nedenden değil, henüz bütün siperlerini elinden kaptırmamış olan teokrasinin, açık ve zımni muhalefeti yüzünden günümüze kadar sürüklenip gelmiştir. Fakat, bugün bu hamlenin kolaylıkla ve kısa bir zamanda yapılacağına ve Türkiye'mizde de "iyiyi, güzeli ve doğruyu" garptaki gibi serbest ve pagan manalarında tesis edileceklerine inanıyoruz."[728]

Liselerde hümanist kültür anlayışını verecek olan Klasik Şubelerin tarih dersi müfredatı da şöyleydi : "Liselerin bu sınıfına ait (yani üçüncü sınıf) müfredat programı aynen takip olunmakla beraber ders yılının üçte biri ilk bahislere, üçte ikisi Ege, Yunan ve Roma devirlerine tahsis olunacak bu devirlerin bilhassa fikir ve sanat hareketleri ile toplumsal olaylarına önem verileceği gibi Yunan Roma mitolojisi bahisleri genişletilerek okutulacaktır.[729] Görüldüğü gibi tarih konularının üçte ikisi Yunan – Roma konularına tahsis edilecekti ve bu konular en ince ayrıntısına varıncaya dek işlenecekti.

1943 yılından itibaren sadece liselerin klasik kollarında değil, diğer diğer düz liselerde de özellilkle tarih dersi müfredat programlarında önemli değişiklikler olduğunu görmekteyiz.

Yunan ve Roma uygarlığına ait olan kısımların arttırılmasına karşılık, Atatürk döneminde Milli Eğitimde, milli kültüre ağırlık veren konuların çıkarıldığını görüyoruz. Sadece Klasik kollarda değil, aynı zamanda normal liselerde de okuma saatleri tertip edilmekte ve bu ders saatlerinde Batı klasikleri alabildiğine derin ve kapsamlı bir şekilde işlenmekteydi. Milli Eğitim Bakanlığı'nın 1945 yılında yayınladığı bir genelgesi:"Ortaokul ve liselerde Türkçe öğretimi hakkındaydı ve okuma derslerinde okutulacak kitaplar şu şekilde seçilmiştir: Lise birinci sınıfta haftalık ders saatlerinden biri eser okumaya ayrılacaktır: Bakanlık bu saat için hazırlanan klâsik eserleri bu yıldan başlayarak bir seri halinde yayımlayacaktır. Bu yıl, bu sınıfta okunacak kitap Moliere'in Cimri'sidir. Kitabın başında ve sonundaki yazıları

[728] Burhan Belge, " Klasik Lise", **Ulus**, 23 Temmuz 1939.
[729] **T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, c.5, S. 197, 9 İkinci Teşrin (Kasım) 1942, s. 58.

öğrenci kendi kendine okuyacak, derste yalnız metin üzerinde konuşulacaktır. Öğretmen, okunacak sahneleri önceden söyleyecek ve öğrencilere; okurken nelere dikkat edeceklerini belirtecektir. Derste birkaç sahne, metinde adı geçen her şahıs bir öğrenciye verilerek okutulabilir. Okumadan sonra öğretmen sorular ve açıklamalarla parçanın değerini, önemini, eserdeki yerini belirtmeğe çalışacaktır. Ders yılı sonunda piyes, kitabın sonundaki öğütlere uyularak sahneye konmalıdır. Eserin tamamı oynatılabileceği gibi bir iki perdesi de oynatılabilir. Bu sınıfın öğrencilerinden her biri ders yılı sonuna kadar bir kitabı yazılı veya sözlü olarak tanıtma ödevi alacaktır. Öğretmenler tanıtılacak kitapların bir listesini yapıp sınıfa bildirecekler, öğrenciler bunlardan istediklerini seçeceklerdir. Kitap tanıtmasında öğrenci yazarı ve devrini birkaç cümle ile tanıttıktan sonra, eserin kısaca özetini çıkaracak ve niçin değerli olduğunu belirtecekti.

Lise ikinci sınıflar için de durum şöyledir: Bu sınıfta da Türkçe aynı esaslar içinde okutulacaktır. Okuma saatinde Swift'in "Gulliver'in Seyahatleri" adlı romanı okutulacaktır. Her öğrenciden biri sözlü, biri yazılı olmak üzere iki kitap tanıtması istenecek, sözlü tanıtmalar için on beş günde bir saat ayrılacak ve her öğrenciye konuşmak için belli bir zaman verilecektir. Kitap tanıtmada en fazla başarı gösteren öğrenciler, Bakanlıkça kitap hediye edilmek suretiyle ödüllendirilecektir. Üçüncü sınıfta da ikinci sınıfın kitabı okutulacaktır. Ayrıca okunacak eserler de Shakespeare'in "Hamlet"i ile Sophokles'in "Kral Oidipus"dur. Bu sınıfta her öğrenci yazılı veya sözlü iki kitap tanıtması yapacaktır."[730]

Öğrencilerin bu eserleri sadece okunmakla kalmaması, üzerinde derinlemesine tahliller yapması istenmiştir. Bu eserlerin tümü Batı klasiklerinden seçilmiştir.

Sadece liselerde değil, aynı zamanda ortaokullarda da özellikle tarih ders programlarında ciddi değişiklikler yapılmıştır. Mesela, 1943 yılında, 1.2.3. sınıflarda okuyan öğrencinin müfredat programı için bir tarih kitabı yazılması kararlaştırılmış ve yazarlar arasında yarışma açılmıştır.

Öngörülen müfredat programı şöyledir: Orta Birinci Sınıflar için:

[730] **Milli Eğitim Düsturu,** III. Tertip, c.6, Genelgeler, İstanbul 1948,s. 57

1.Giriş, Tarihin başlangıcı, Tarihten önceki devirler ve tarih devirleri, Eskiçağ.
2.Türklerin ana yurdu ve göçler
3. Göçlerden sonra ana yurdun durumu Büyük Hun Devleti
4. Çinliler, Hintliler, ve İskitler
5. Ön Asya ve Mısır
5. Ege Bölgesi, Ege Bölgesi'nde ilk uygarlıklar: Yunanistan, mitoloji devri, Solon ve Likurg kanunları, sebepleri ve neticeleri Yunan Sömürgeleri: Medya ve Pelaponez Savaşları; Makedonya: Filip ve İskender, İskender İmparatorluğunun parçalanması. Yunan Kültür ve Uygarlığı; Din,sosyal ve siyasal hayat, kültür.
6. Roma imparatorluğu, İtalya Yarımadası: İlk ahali ve durum, Etrüskler, Roma'nın kuruluşu ve krallık, Cumhuriyet Devri, Pön savaşları ve fetihleri, İç karışıklar, Julius Sezar ve Cumhuriyetin sonu, İmparatorluk Devri: bu devirde devletin siyasal durumu, savaşları ve fetihleri, kültür ve uygarlık, İmparatorluğun parçalanması ve neticeleri, Hıristiyanlığın çıkması ve ayılması.
7. Batıda Ortaçağ'ın ilk zamanları, büyük göçler ve neticeleri
8. Doğu Roma tarih ve uygarlığı."[731]

Görüldüğü gibi tarih kitaplarını yazacak olan yazarlardan, sadece başlangıç bölümünde Türk tarihine ait konular olması istenirken, kitabın en az üçte ikisi Roma ve Yunan uygarlığına ait olması istenmektedir.

Gerek liselerde gerekse ortaokullarda uygulanan müfredat programlarından da anlaşılacağı gibi, 1938–1950 yılları arasında hümanist politikalar sayesinde tarih eğitimi ve öğretimi, Atatürk dönemindeki Türk tarihine vurgu yapan yapısından çıkarılmıştır. Yunan-Roma tarih ve medeniyetinin öğretilmesi, Türk tarihi ve medeniyetinin öğretilmesinin önüne geçmiştir.[732]

Esat Sagay'ın Maarif Vekilliği döneminde "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı bir eser yayınlanmış; bu dönemden başlamak üzere Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı'nın sonuna kadar liselerde okutulmuştur. Hasan Ali Yücel döneminde bu kitaplar değiştirilmeye başlanmıştır. 1932'de 380 sayfa olarak yayımlanan "Türk Tarihinin Ana Hatları" adlı eserin, 1939'da 426 sayfaya çıkarılmıştır.

---

[731] **T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi,** c. 5, 21 Birinci kanun (Aralık) 1942, S. 203, s. 112.
[732] Abdülkadir Yuvalı, **Türkiye'de Tarih Öğretimi,** Fırat Üniversitesi, Elazığ 1990,s.255.

1949 yılında, İnönü döneminin son zamanlarında "Liselerin birinci sınıflarında okutulan tarih kitabının, yalnız 8 sayfası Türk tarihini incelemektedir. Geriye kalan 215 sayfalık kısım ise millet olarak siyasi ve kültürel münasebetlerimizin olmadığı milletlerin tarihine ayrılmıştır. Orta Asya'da kurulan ilk büyük Türk devleti olan Hun İmparatorluğu tarihi üç sayfada anlatılırken, Yunan tarihi asır asır bütün teferruatıyla işlenmiş ve 54 sayfa, Roma tarihine ise 52 sayfalık yer ayrılmıştır.

Türk hükümdarı Mete'nin hayatı ve faaliyetini birkaç satırla izah eden ve müfredat programı gereğince yazılan bu kitapta Perikles için, Sezar için, Anibal için sayfalarca bilgi verilmiştir.

Eski Türk Medeniyeti'nden bahsedilmeyen bu kitapta Yunan, Roma ve Mısır en küçük teferruatlarına kadar, tanrılarıyla, filozoflarıyla ve düşünce sistemleriyle beraber anlatılmıştır. Yani lise birinci sınıfta okuyan bir öğrenci bir hafta Türk tarihi, buna karşılık bütün sene diğer milletlerin tarihleri ile uğraşmakta ve milli tarihimizden habersiz yetişmektedir.[733]

Kısaca, Hasan Ali Yücel döneminde, gerek liseler gerekse ortaokullar tarih müfredat programlarında Orta Asya Türk Tarihi ve Medeniyeti'ne ayrılan kısım kısaca geçiştirilirken Roma-Yunan uygarlığı bölüm bütün teferruatı ile anlatılmıştır.

Türkçe dersleri açısından da durum farklı değildir. 1943 yılında ortaokullar okutulacak olan Türkçe derslerinin hedefleri şu şekilde sıralanmıştı: "Ortaokul 1.sınıf Türkçe kitabının kullanımı şu şekilde olacaktır.Öğretmen, ortaokullar için yardımcı kitaplar hazırlanıncaya kadar, dünya klâsiklerinden seçeceği küçük eserleri veya eser parçalarını öğrencilere tavsiye edecek ve vakit buldukça onlarla beraber serbestçe okuyacaktır. Bilhassa tiyatro eserlerinden; meselâ Moliere'den, seçilecek sahnelerden bu sınıfta istifade edilebilir."[734]

Sonuç olarak, I. Maarif Şurası'nd gündemsiz olarak ele alınan hümanizma ve hümanist kültür tartışmaları, herhangi bir karara bağlanamazken Yunanca ve Latince dillerinin öğretileceği Klasik Liseler açılmış ve öğretime başlamıştır. Öte yandan, Yunan- Roma kültürünün en ince ayrıntılarına varıncaya kadar öğrencilere anlatılması için müfredat programlarında ciddi değişiklikler yapılmıştır.

---

[733] Hakkı Dursun Yıldız, "Türk Tarihi ve Liselerimizde Tarih Öğretimi", **Türk Kültürü**, S.18, Nisan 1964.s. 91; Zikreden, Salih Özkan, **Türk Eğitim Tarihi**, Tolunay Yay. Niğde 1997,s.150.
[734] **Milli Eğitim Düsturu**, III. Tertip, c. 6, "Genelgeler", İstanbul 1948,s.56.

Ayrıca, orta öğretim öğrencilerinin müzik kültürlerinin Batı Müziği terbiyesi eşliğinde kendilerini geliştirmeleri için bütün orta öğretim okulları ile ertik ve teknik öğretim kurumları, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in Klasik Batı Müziği eserlerinden seçtiği listeyi, bir genelge haline getirerek okullarda "yüz plaklık bir diskotek" (plak arşivi) kurulması mecbur edilmiştir. [735]

1.6.Neşriyat Kongresi ve Klasiklerin Yayınlanması

Hasan Ali Yücel, Maarif Vekilliği koltuğuna, Atatürk'ün ölümünden kırk sekiz gün sonra oturmuştur. Yücel'in Bakanlığa geldiğinde ilk girişimi 2- 5 Mayıs 1939 tarihleri arasında bir Neşriyat Kongresi düzenlemek olmuştur. Değişik kesim ve dallardan 186 delegenin katıldığı kongrede, sözlük ve ansiklopedilerden; bilim, teknik ve sanat dallarında kitaplar yayımlanmasına, halk için ve köye yönelik ayrı diziler oluşturulmasından doğu ve batı dillerinde klasikleşmiş eserlerin Türkçe'ye çevrilmesine varıncaya kadar birçok alanda çalışmalar yapılmasına karar verilmiştir.[736]

Hasan Ali Bey, daha 1929 yılında kaleme aldığı bir makalede, Batı edebiyatı ile ilgili şu değerlendirmeyi yapmaktaydı: "Tanzimat'a kadar maalesef, humaine: beşeri ve âlemşümul eser verememiş olan, hatta bazı aksamında "milli" addedilmesi mümkün olmayan şark taklidi edebiyatımız; bize ancak hazırladığı aksülamelleri anlatmak itibari ile kıymetlidir… Bugünün gençliğe verilecek ideal numunesi o halde nerede? Mesala, Henri Poincare'den daha vazıh, daha Batıcı bir şekilde bugünün ilmini teşhir eden Anatole France okumadan ilmin kıymetini anlamak ne kadar güçtür. Şeytan suretindeki zeka ile alim şeklindeki beşer, tecessüs ve ihtirasının mücadele ve münasebetini görmek için Faust'u bilmemeli midir?"[737]

---

[735] **T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi**, c.6, 9 Haziran 1944,s.190-191. "Okullarımızda müzik terbiyesini geliştirmek amacıyla öğrencilere plaklardan dinletilecek eserlerin sanat değeri taşır eserler olmasını sağlamak için Vekilliğimizce aşağıdaki liste hazırlanmıştır. Bütün ortaöğretim okulları ile ertik ve teknik öğretim kurumları bu listeki plakları buldukça satın alarak en az yüz parçalık bir düskotek kurucaklardır. Listede (∗) işaretiyle gösterilen plaklar bulundukları takdirde, tercih edilerek alınacak olanlardır. Bu parçalar öğrencilere türlü vesilelerle dinletilirken müzik öğretmenleri tarafıdan, eserin mahiyetini ve değerinini tanıtacak kısa, aydınlatıcı bilgiler verilmelidir. Öğretmenlerin bu takdimi hazırlamsına yardım edecek broşür ayrıca gönderilecektir. Gereğince hareket olunmasını rica ederim. Maarif Vekili H. Ali Yücel, **T.C. Tebliğler Dergisi**, Talim ve terbiyesi Dairesi, S. 2–727/11, 9/VI/1944,özet: "Okullarda müzik terbiyesinin geliştirilmesi hakkında".

[736]Şerafettin Turan, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara 2000, s. 217.

[737] **Hayat**, c. VI., nr:138,Eylül 1929,s.2, Zikreden, Mehmet Kaplan, İnci Enginün, Zeynep Kerman, Necat Birinci, Abdullah Uçman, **Atatürk Devri Fikir Hayatı II,** Ankara 1992,s.147–148.

Neşriyat kongresinde bir Tercüme Bürosu'nun kurulmasına, Şark ve Garp klasiklerinin Türkçe'ye çevrilmesine karar verilmiştir.

Fakat burada dikkati çeken husus, Şark Klasiklerinin neredeyse unutulup Batı Klasiklerine büyük önem atfedilmesidir. Atatürk dönemi kültür hayatının İnönü dönemi kültür hayatından kesinlikle farklı olduğunu bir çok yazısında dile getiren yazar, Atilla İlhan bu durumu şöyle yorumlamaktadır: "Bunlar bir Mevlana yayınlıyorlar, yanısıra yüz tane Lukianos, Sophokles, Aristophanes, Euripides çıkıyor, bu yetmezmiş gibi, Hamlet, ya da Sophokles'in bilmem hangi eseri liselerde basbayağı yardımcı kitap diye okutuluyor. Çağdaşlaşıyor muyuz, yoksa kültür emperyalizminin tasmasını elimizle boynumuza geçirip kişiliğimizi yitirip yozlaşıyor muyuz? Bana sorarsanız, gerçekleştirilen bu ikincisidir, üstelik Kemal Paşa'nın istediğine de karşıdır, çünkü asıl temeli kendi içimizden çıkarmıyor, Yunan Latin klasiklerinden çıkarmaya çalışıyoruz".[738]

Esasen, klasiklerin Türkçeye çevrilmesi konusunun Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde başlatıldığı dile getirilmektedir. Darülfünun ilga edilip yerine Üniversite'nin kurulmasından sonra bir Tercüme Bürosu kurulmuş, hatta çeviri için talimatname bile hazırlanmış fakat bazı yasal güçlüklerden dolayı devam edilememiştir.[739]

Kültür Bakanı Arıkan döneminde, yapılması düşünülen tercümlerde milliliğe dikat edilmesi gerektiğini, Peyami Safa, "Kültür Haftası" dergisinde şu şekilde değerlendirmiştir: "Daha dünya klasiklerini tercüme etmiş değiliz; daha çırağı olduğumuz garp marifetinin eşiğinde sayılırız… Fakat memlekete arayanlara göre de edebiyatın her şeyden önce milli bir estetik çerçeve içinde kabul edilmesi lazım gelen bir mefhum olması, beynelmilel kıymetlerle münasebete mani değildir. Ancak bu münasebet, edebiyatta memleket manzarasını silerek yerine hudutsuz bir yabancılık aşkı dolduracak dereceye varmamalıdır."[740]

Yine de eğer o dönemde böyle bir şey gerçekleştirilse idi, tercümelerde nasıl bir kültür politikası izlenir? Hangi klasiklerin çevrilmesine karar verilirdi bilemiyoruz. Ancak, Yücel döneminde tercüme edilecek eserlerde, hümanist kültür anlayışının ön plan çıkartılmak istendiği bellidir. "Listedeki eserler arasında**,** hümanist kültüre taalluku

[738] Atilla İlhan, **Hangi Edebiyat,** Bilgi yay., İstanbul 1993,s.210.
[739] Ersoy Taşdemirci, "Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri",**100. Doğum Yıldönümünde Hasan- Ali Yücel,** (Yayına haz: Songül Bozbeyi), Ankara 1998, s.95.
[740]Peyami Safa, "Memleket ve Edebiyat", **Kültür Haftası**, nr.,2, 22 ikinci Kanun (Ocak) 1936, s.33.

olanlara bilhassa ehemmiyet verilmesi, umumiyetle eserlerin tam olarak ve mümkün oldukça aslından tercüme ettirilmesi tavsiye" olunmuştur."[741] "Maarif Vekili, hümanizmaya güzel sanatlar alanından girdiği gibi klasik eserlerin tercümelerini de aynı amaçla yaptırmıştır." [742]

Hasan Ali Yücel, kendi kaleme aldığı bir eserde de aslında hem Şark hem de Garp klasiklerinin insanlığın ortak malı olduğunu ve klasikleri bu amaçla tercüme ettirdiklerini şu cümlelerle dile getirmiştir: "Bizim kanaatimizce kaynağı ve pınarı eski Yunanla da tahdit etmeyip daha arkalara ve başka diyarlara gitmek, nerede insan ruhunun kendine göre mâna taşıyan bir izi ve eseri varsa, onları da içine alarak en geniş kavramıyla Hümanizmayı bütün insanlığı kucaklayan bir anlayış halinde görmek lâzımdır. Klâsikler yayınını Millî Eğitim Bakanlığına işte bu anlayışla yaptırdık. Eflâtun'un diyalogları yanında Konfiçiuslerin, Mevlânaların, Sadilerin eserleri bu anlayışla ve beraberce Türk şuuruna doğdular."[743]

Yalnız burada 5 tane mesnevi 40 tane Kral Oidipus çevirisini olduğunu gözden ırak tutmamak gerekir. Ayrıca, tercüme eserlerle belli bir gayenin güdüldüğü, çevirisi yapılacak eserlerle hümanist bir kültür anlayışının egemen kılınmak istendiğini, dönemin basınında I. Neşriyat Kongresi üzerine yazılan yazılardan anlayabiliyoruz.

Örneğin, Ahmet Ağaoğlu, "Bugün Avrupa ve Amerika'da bir tek medenî millet yoktur ki lisanına kadim Yunan ve Lâtin edebiyatının şaheserleri, bugün yaşayan Avrupa milletlerinin edebiyatlarındaki ana eserler tercüme edilmemiş olsun. Ve hatta bir defa değil, birkaç kere! Hâlbuki bizde? Bu bakımdan ne kadar geriyiz biliyor musunuz? Daha Avrupa'nın on yedinci asrına bile varmadık! Hele kadîm Yunan ve Lâtin eserlerini zikretmiyorum. Keza yaşayan Avrupa'nın klâsik edebiyatları Hâlbuki kültürümüzün kuvvetlenmesine bilhassa bu kaynaklar hizmet edeceklerdir. Bugün garp âlemi doğrudan doğruya "Rönesans" ve "Reformasyon" devirlerinin birleşmeleri mahsulüdür. Yine Greko-Romen edebiyatı ve alelumum kültürü ile doğrudan doğruya temasa gelmeliyiz. Bütün Avrupa'da olduğu gibi bizde de yunanca ye Lâtince bilgiçler

[741] **T.C. Maarif Vekilliği, Birinci Neşriyat Kongresi (1–5 Mayıs 1939), Raporlar Teklifler ve Müzakere zabıtları,** Ankara 1939,s.126.
[742] Taşdemirci, **a.g.m**.,s.95.
[743]Hasan Ali Yücel, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, İstanbul 2004, s.158.

yetişmelidir ve bunun içinde hiç olmazsa İstanbul liselerinin birisinde bu lisanlar tedris edilmelidir."[744]

Ağaoğlu'nun sözlerinden anlaşılan, Avrupa medeniyetlerinin edebiyatlarının özünü Eski Yunan Edebiyatı oluşturur. Dolayısıyla eğer Avrupalı olmak istiyorsak, biz de bu eserleri tercüme ederek işe başlamalıyız demektedir.

Cumhurbaşkanı İsmet Paşa'nın 1.8.1941'de söylediği, bütün Batı klasiklerinin başında yer alan şu cümleleri tercüme faaliyetlerinin yönünü tayin etmektedir: "Eski Yunanlılardan beri milletlerin sanat ve fikir hayatında meydana getirdikleri şaheserleri dilimize çevirmek, Türk milletinin kültüründe yer tutmak ve hizmet etmek isteyenlere en kıymetli vasıtayı hazırlamaktır. Edebiyatımızda, sanatlarımızda ve fikirlerimizde istediğimiz yüksekliği ve genişliği bol yardımcı vasıtalar içinde yetişmiş olanlardan beklemek, tabiî yoldur. Bu sebeple tercüme külliyatının kültürümüze büyük hizmetler yapacağına inanıyoruz."[745]

I. Neşriyat Kongresi'nde Tercüme İşleri Komisyonu'nca Türkçe'ye tercüme edilmesi teklif edilen ilk eserlerin sıralaması şöyle yapılabilir: [746]

Yunan ve Latin Klasikleri: 38,
Alman Klasikleri: 34,
Rus Klasikleri: 29,
İtalyan Klasikleri: 10,
Şark Klasikleri: 7,
İskandinav Klasikleri 10,
İspanyol Klasikleri: 6
İngiliz Klasikleri: 42,
Amerikan Klasikleri: 5,
Fransız Klasikleri: 112

Bu "listedeki eserler arasında**,** "hümanist kültüre" taalluku olanlara bilhassa ehemmiyet verilmesi, umumiyetle eserlerin tam olarak ve mümkün oldukça aslından tercüme ettirilmesi tavsiye olunmuştur."[747]

---

[744] Ahmet Ağaoğlu, "Güzel Bir Teşebbüs", **İkdam**, 21.5.1939.
[745] **Ülkü,** S.51, I. İkinci teşrin (Kasım) 1943,s.III.
[746] T.C.Maarif Vekilliği, **Birinci Neşriyat Kongresi (1–5 Mayıs 1939), Raporlar Teklifler ve Müzakere zabıtları,** Ankara 1939,s.277–285.

İlk Neşriyat Kongresi'nde, toplam, 183 eserin Türkçe'ye çevrilmesine karar verilmiş olup, bunların sadece 7 tanesi Şark klasiğidir. Burada bir konu daha dikkat çekicidir: Tercüme edilen Şark-Türk klasikleri içerisinde, Mevlana ve Yunus Emre'ye özel bir önem verilmiştir. Bunun da sebebi; Mevlana ve Yunus Emre'nin "Hümanizm" kültür felsefesine hizmet eden bilge-hümanistler olarak değerlendirilmiş olmasıdır. Yani bir şekilde Türk Hümanizmasının yerli temsilcileridir.

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği görevinden ayrıldığı 1946 tarihinin sonuna kadar 496 eser Türkçe'ye çevrilmiştir. Bunlardan ilk üç yılda yayımlanan, 109 eserden 39'u Klasik Yunanca'dan, 38'i Fransızca'dan, 10'u Almanca'dan, 8'i İngilizce'den, 6'sı Latince'den, 5'i Şark ve İslam Klasiklerinden, 2'si Rusça'dan 1 tanesi de İskandinav edebiyatındadır.[748]

Yücel, insanlık için önemli olan her eseri, Türk hümanizması adına çevireceklerini şu cümlelerle açıklamaktadır: "Bir gün bizim gibi bütün insanlığın idrak edeceğine inanmış bulunduğumuz Türk hümanizması… Beşer eserine istisnasız kuvvet veren, ona zamanda ve mekânda hudut tanımayan hür bir anlayış ve duyuştur. Hangi milletten olursa olsun insanlığa yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş getiren yeni bir esere bizim yüreklerimizin besleyeceği his ancak sevgi ve hayranlıktır."[749]

I. Neşriyat Kongresinde "gerek listedeki eserlerin tercüme sırası, mütercimlere tevzii, tercümelerin tetkiki ve tab'ı işleri ile gerek hususi müesseselerin tercüme neşriyatı tanzim ve murakabe vazifesi ile meşgul olmak üzere daimi bir Tercüme Bürosu**"** kurulması kararlaştırılmıştır." [750] Nurullah Ataç, başta olmak üzere, Saffet Pala, Sabahatin Ali, Bedrettin Tuncel, Enver Ziya Karal, Nusret Hızır gibi yazar-çevirmenlerden oluşan bir Daimi Büro (Tercüme Bürosu) kurulmuştur. Tercüme Büro'sunun Nurullah Ataç tarafından yönetilmesi kararlaştırılmıştır.[751]

---

[747] **T.C. Maarif Vekilliği, Birinci Neşriyat Kongresi (1–5 Mayıs 1939), Raporlar Teklifler ve Müzakere zabıtları,** Ankara 1939,s.126.
[748] Çıkar, **a.g.e**.,s.83.
[749]**Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim ile ilgili Söylev ve Demeçleri, II.** Ankara,1946, s.379.
[750] **T.C. Maarif Vekilliği, Birinci Neşriyat Kongresi (1–5 Mayıs 1939), Raporlar Teklifler ve Müzakere zabıtları,** Ankara 1939,s.126.
[751] Bedrettin Tuncel, "Hasan Ali Yücel ve Tercüme",Tercüme c.XV, S. 75–76, Temmuz –Aralık 1961,s.8–9.

Tercüme işlerini takip etmek için bir de Tercüme Dergisi'ni yayınlanmıştır. Hasan Ali Yücel, Tercüme Bürosu Dergisi'nin yayımı münasebetiyle yaptığı konuşmada, tercüme maksadının sadece kuru bir eser çevirisi olmadığını, mütercimin "müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten sahip olması" gerektiğini dile getirmiş ve şöyle demiştir: "Tercüme, bizim nazarımızda, mekanik bir nakil hareketi değildir. Her hangi bir eser, ana dile geçirilmiş sayılabilmek için bu işi yapanın, müellifin zihniyetini benimsemesi, daha doğrusu müellifin mensup olduğu cemiyetin kültür ruhuna gerçekten nüfuz etmesi lâzımdır. Böyle olunca da o cemiyetten alacağı mefhumlarla kendi cemiyetinin fikir hazinesini zenginleştirmesi tabiîdir."[752]

Tercümelerin ilk baskılarında yer alan önsözde Hasan Ali Yücel: "Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesiyle başlar. Sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır. Bunun içindir ki bir milletin diğer milletler edebiyatını kendi dilinde, daha doğrusu kendi idrakinde tekrar etmesi; zekâ ve anlama kudretini o eserler nispetinde arttırması, canlandırması ve yeniden yaratmasıdır" demiştir. [753]

Tercüme Dergisi, 19 Mayıs 1940 tarihinde iki aylık olarak yayımlanmaya başlamıştır.[754] Bu dergide, Niyazi Berkes, Suat Baydur, Behice Boran, Azra Erhat, Hayrullah Örs, Sabahattin Eyüpoğlu, Nurullah Ataç, Pertev Naili Boratav, Orhan Burian, Bedrettin Tuncel, gibi mütercim yazarlar çalışmıştır.

1945 yılında Yunan Özel Sayısı'nı çıkaran Tercüme Dergisi'nin, bu sayıda ele alınan konulardan bazıları şöyledir: "Küçük Asya ve Yunanlılar, Asil Sadelik, Sessiz Güzellik, Yunan Zekâsının Rolü, Yunan Sanatı, Yunanlıların Eğitimci Tesirleri, Yunan Tanrıları-Solon'la Lykurgos, Yunanlılara Dair-Yunan Sanatı, Atinalılar, Romantik Gözü ile Hümanizma, Akropolis Üzerinde Dua".[755]

Neşriyat Kongresinde, kongre üyelerine, Ankara Konservatuar öğrencileri, Palyaço operasından bir parça, "Bastien Bastienne" operasından çeşitli sahneler, Schnitzler'in

---

[752] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle ilgili söylev ve demeçleri II**. Ankara 1946,s.316.
[753] Hasan Ali Yücel, " Klasiklere Birinci Söz", **Tercüme,** c. XV, S. 75- 76, Temmuz- Aralık 1961, s.12.
[754] **Tercüme Dergisi**, S.1, 19 Mayıs 1940, (önsöz)
[755] **Tercüme**, S.31–32,c. 6,19 Temmuz 1945 (Kapak).

"Yeşil Papağan" oyunundan, Schiller'in "Haydutlar"ından, Dostoyovski'nin "Suç ve Ceza'sından Hamlet'den bazı sahneler ve "Satılmış Nişanlı" operasından bir Duo oynamışlar, ayrıca bir de viyolensel konseri vermişlerdir. [756]

Birbiri ardınca gerçekleştirilen, Konservatuarın kurulması, Neşriyat Kongresi, Maarif Şurası; gibi çalışmaların ortak amacı; kültür siyasetindeki bu değişikliği pekiştirmektir. Birinci Neşriyat Kongresi'nde, yayınevlerinin daha verimli çalışması, çocuk edebiyatı kütüphanesi oluşturma, okumayı teşvik, Ansiklopedi ve Lügatlar[757] konuları ele alınsa da klasiklerin tercümesi ön plana çıkmıştır.

Neşriyat Kongresi ve Klasiklerin tercüme faaliyeti dönemin basınında da geniş yankı bulmuştur. Bir yazar, Batı klasiklerinin yayınlanması ile bundan böyle köyün bile okuyacağını şu cümlelerle ifade etmekteydi: "Öyle sanıyorum ki bu teşebbüs, biraz da sıkı tutulacak olursa yakında en uzak bir vilâyetin, en köşe bucağındaki, en ıssız bir köy bile, artık okuyacak demektir. Tabiî böyle bir köyün okuması demek, hemen doğrudan doğruya ve birdenbire Korneyi, Şekspiri, Hâmidi, Göteyi, Bodleri, İpseni, Knot Hamsonu, Anatol Fransı, Dostoyevskiyi, Yakup Kadriyi, Aleksi Kareli, Halide Edibi, Jorj dö Hameli okumak demek değildir. Fakat iş ki o, bir kerecik okumağa, kitaba alışsın; onun sonu artık çorap söküğü gibi kendiliğinden gelir."[758]

Maalesef, okuma ve kültürlenme seviyesi, köyler bir yana şehirlerde bile bugün istenilen seviyeye gelememiştir.

Ahmet Ağaoğlu'da medeni olmanın yolunun Yunan-Latin eserlerini mutlaka okunmasında yattığını belirterek: "Hele ecnebi lisanlarından tercüme meselesi, fevkalâde ehemmiyeti haizdir… Bugün Avrupa ve Amerika'da bir tek medenî millet yoktur ki lisanına kadîm Yunan ve Lâtin edebiyatının şaheserleri, bugün yaşayan Avrupa milletlerinin edebiyatlarındaki ana eserler tercüme edilmemiş olsun. Ve hatta bir defa değil, birkaç kere… Yine Greko-Romen edebiyatı ve alelumum kültürü ile doğrudan doğruya temasa gelmeliyiz. Bütün Avrupa'da olduğu gibi bizde de yunanca

---

[756] Özdemir Nutku, "Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu geliştiren İlk Adımlar", **Cumhuriyetin 50.Yıl Anma Kitabı,** Ankara 1973,s.133.
[757] T.C. Maarif Vekilliği**, Birinci Neşriyat Kongresi, Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları**, Ankara 1939,s.3.
[758] Osman Cemal Kaygılı, "Neşriyat Kongresi ve Okuma Meselesi", **Yeni Sabah**,15.IV.1939.

ye Latince bilgiçler yetişmelidir ve bunun içinde hiç olmazsa İstanbul liselerinin birisinde bu lisanlar tedris edilmelidir."[759]

Neşriyat Kongresi başlığı ile kaleme aldığı başka bir makalesinde Ağaoğlu, Avrupa'nın o günkü medeniyete ulaşmasının tek sebebinin Yunan Kültürü olduğunu belirtiyor ve şöyle diyordu :"Nedendir ki gerek eski zamanlarda ve gerek yeni zamanlarda bazı muhitlerde kültür hayret verici bir ihtişama açılır yürür, bazılarında aksine söner. Mesela bu bakımdan eski Yunanistan ile eski İran arasında, bugünkü İngiltere ile Çin'i mukayese ediniz. Vakti ile İran'da da Çin'de de kültür varmış. Fakat sonra durmuş ve sönmüştür. Hâlbuki Yunan kültürü inkişaf ede ede zamanımızda dahi beşeriyet için bir ilham kaynağıdır. Çin'in dört bin senelik hali malumdur. İngiltere ise iki bin seneden beri durmadan ilerliyor. En sathi bir nazar bile bu farkın sebeplerini seçmekte güçlük çekmez. Yunanistan'da ve İngiltere'de ferdin duygusuna, düşünüşüne, azami bir cevlangâh ve yaratma sahası açık tutulmaktadır. Öteki taraflarda ise bunlar ölçüye, formaya tabi tutulmuşlardır."[760]

"Klâsik kelimesinden şümullü olarak üç mana anlaşılır. Birincisi ve asıl manası Garp harsının temelini yapan meşhur Yunan ve Lâtin eserleri; ikincisi, herhangi milletin edebiyatında altın devrini teşkil eden şaheserler ve herhangi devirde hatta bugün klâsik eser, diye münekkitlerin tavsif edeceği bir kitap. Birinci ve ikinci sınıfa dâhil olanlar tespit edilmiştir. Üçüncüsü, eğer zamanımıza ait ise, henüz zamanın mikyasına göğüs verip dünya şaheserleri arasında mevkiini tespit etmemiş olduğu için münakaşa edilir takımdan addedilebilir. Zannediyorum ki, vekâlet dilimize tercüme edilecek klâsik, dediği zaman birinci sınıf eserler, dediği zaman ikinci ve üçüncü sınıfları kastediyor."[761]

Klasiklerin tercüme edilmesinin bir medeniyet projesi, bir medeniyetten başka bir medeniyete geçiş olarak değerlendiren Erol Güngör: "Klasikler hareketi Batı medeniyeti hakkında yeni bir anlayış getiriyordu! Bu yeni anlayış Atatürk devrindeki tarih ve medeniyet tezine açıkça karşı olmamakla birlikte, onun yerine geçmek üzere, ortaya atıldı. Batı medeniyetinin kökü Orta Asya'dan, iç deniz denilen

[759] Ahmet Ağaoğlu, "Güzel Bir Teşebbüs", **İkdam**, 21.5.1939.
[760] Ahmet Ağaoğlu, "Neşriyat Kongresi", **İkdam,** 1.5.1939.
[761] Halide Edip, Adıvar, "Klasikler ve Tercüme**", Akşam**, 4.5.1939.

şeyin kurumasıyla göç eden eski atalarımızın dünyanın çeşitli yerlerinde, bu arada Mezopotamya ve Anadolu'da kurdukları medeniyetler değildi. Bugünkü Avrupa medeniyeti Yunan-Latin kaynaklarına dayanıyordu. Onu öğrenebilmek ve ona katılabilmek için bu kaynakları Sofokles'den İbsen'e, Eflatun'dan Bergson'a kadar okumak gerekiyordu. Klasikler hareketi Türkiye'ye Batı kültürünü yerleştirme yolunda, Atatürk inkılâpları kadar radikal bir tavrın eseriydi. Atatürk zamanında Türklerin Batı medeniyeti içinde bağımsız bir hüviyet taşımaları, hatta çağdaş medeniyetinin üstüne çıkmaları ve Batılılaşması milliyetçilikten ayrılmıyordu. 1938–46 devrinin hümanizması devletin bütün kültür ve eğitim müesseseleri ile desteklenerek yayıldı."[762] demektedir.

Batı klasiklerinin çevirisini Atilla İlhan' da şu şekilde yorumlamaktadır: "Milli Eğitim açısından ilk uygulama, Yunan-Latin klâsiklerinin toplu halde çevrilip yayınlanması, ayrıca Yunanca-Latince öğreten klâsik liselerin açılmasıdır; bizim kuşağımız, liselerde Yunan-Latin klâsiklerini yardımcı kitap diye mecburi okudu; hal böyle olunca, ulusal temaları işleyen "Anadolucu" şairler gözden düşmüş, onların yerini "yeni kültür" politikasının hararetli savunucuları olan Ataç'ın, Sabahattin Eyüboğlu'nun, Vedat Günyol'un, Suut Kemal Yetkin'in destekledikleri sanatçılar almıştır: Orhan Veli, Oktay Rifat, Melih Cevdet, Cahit Sıtkı, Cahit Külebi, Behçet Necatigil, Necati Cumalı, Salâh Birsel vs."[763]

1.7. Yücel Döneminde Neşriyata Bakış

1944 yılında yayınlanan Batı Klasikleri'nden bazıları şunlardır:

1944 yılında Milli Eğitim Bakanlığı tarafından Cumhuriyet'in XXI. yıldönümünde 105 cilt klasik ve modern eserler yayınlanmıştır. Yücel döneminde yayımlanan bu eserlden bazıları şunlardır: [764]

[762] Erol Güngör, "Türk Milli Eğitiminin Dünü- Bugünü- ve Geleceği" , **Türk Milli Eğitimi I. Kurultayı Tebliğleri,** Ankara 1979, s.11.
[763] Atilla İlhan, **Hangi Batı**, İstanbul, Kültür yayınları I. Baskı, 2002, s. 242-,244
[764] Milli Eğitim Bakanlığı, **Tercüme**, (Yunan Özel Sayısı), S. 31–32, 19 Temmuz 1945, c.6, s.174–175.

Şark İslam Klasikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
Cami	Abdülvehhap Tarzi	Salamanla Absal
Hafız	Abdülbaki Gölpınarlı	Hafız Divanı
Feriddin-i Attar	Abdülbaki Gölpınarlı	Hafız Divanı
Mevlana	Veled İzbudak (Abülbaki Gölpınarlı şerhiyle)	Mesnevi IV
Şebüsteri	Abdülbaki Gölpınarlı	Gülşeni Raz

Babil Klasiği

Muzaffer Ramazanoğlu,		Gılgamış Destanı

Çin Klasikleri

Dr. W.Eberhard	H. Boratav	Çin Hikâyeleri

Eski Türkçe Metinler

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
Keykavus–Mercimek	Ahmet Orhan Şaik Gökyay	Kabusname

Alman Klasikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
G.Büchner	Pertev N. Boratav	Danto'nun Ölümü
E.Eschenbach	Burhan Arpad	Köyün Çocuğu I
Goethe	Recai Bilgin	Hermann'la Dorothea
J.ve W. Grimm	Kemal Kaya	Masallar II
F.Hebbel	S.Ali	Gyges ve Yüzüğü
Hölderlin	Melahat Togar	Hyperion II
Lessing	Melahat Özgü	Define
H.Von Kleist	Dr. Necip Üçok	Michael Kohlhaas

L.Von Ranke	Bekir Sıtkı Baykal	Büyük Devletler
Schiller	Recai Bilgin	Maria Stuart
Theodor Storm	Sevim San	Üniversitede
Voltaıre	Fehmi Baldaş	Candide
Zola	Haldun Derin	Bir Aşk Sayfası

Latin Klasikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
Plautus	Nurullah Ataç	Çifte Bahisler
Tacitus	Hamit Dereli	Germania

İskandinav Klâsikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
H. Ibsen	Şaziye Berin Kurt	Hedda Gabler
H. Îbsen	Şasiye Berin Kurt	Yaban Ördeği

Yunan Klasikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
Aristo	Niyazi Berkes	Politika I-III
Eflatun	Suat Baydur	Kratylos
Eflatun	İrfan Şahinbaş	Meneksenos
Eflatun	Dr. Behice Boran-Mehmet Karasan	Devlet Adamı
Eflatun	Prof.G.Rohde İdaresinde Azra Erhat	Devlet III.
Euripides	Sabahattin Eyüpoğlu	Bakkhalar
Ksenofon	Hayrullah Örs	Anabasis
Lukianos	Nurullah Ataç	Seçme Yazılar I
Lukianos	Nurullah Ataç	Seçme Yazılar II

İngiliz Klâsikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
W. Shakespeare	Haldun Derin	Fırtına
W. Shakespeare	Avni Givdo	Veron'lı İki Centilmen
W. Shakespeare	Nurettin Sevin	Bir Yaz Dönümü Gecesi Rüyası
W. Shakespeare	Orhan Burian	Hamlet
W. Shakespeare	Orhan Burian	Atinalı Timon
W. Shakespeare	Hamit Dereli	Kuru Gürültü
W. Shakespeare	Saffet Korkut	Antonius İle Kleopatra
R. L. Stevenson	Zarife Lâçinler	Dr. Jeyklı İle Mr. Hyde
Swift	İrfan Sahinbaş	Gulliver'in Seyahatleri

İtalyan Klâsikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
Goldoni	Tarık Levendoğlu	Yalancı
Goldoni	Ekrem Sungar	Kahvehane
Goldoni	Ekrem Sungar	Antikacının Ailesi

Rus Klâsikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
D. İ. Fonvizin	Nihal Yalaza Taluy	Anasının Kuzusu
A. S. Puşkin	S. Ali- Erol Güney	Yüzbaşının Kızı,
A. S. Puşkin	Hasan Âli Ediz	Macar Kızı
Gogol	Erol Güney-Melih Cevdet Anday	Müfettiş
Lermontov	Servet Lunel	Zamanımızın Kahramanı
Turgenyev	Erol Güney - Oktay Rifat	İlk Aşk
Turgenyev	Erol Güney - Oktay Rifat	Klara Miüç
Dostoyevski	D.Sorakın - S. Aytekin	Başkasının Karısı Namuslu Hırsız
Anton Çehov	Nihal Yalaza Taluy-Kemal Kaya	Martı
Anton Çehov	Gaffar Güney	Vanya Dayı
Anton Çehov	Hasan Âli Ediz	Üç Kızkardeş
Anton Çehov	Erol Güney - Şahap İlter	Vişne Bahçesi
L. Tolstoy	Zeki Baştımar	Harb Ve Sulh

Macar Klâsikleri

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
K. Mikes	Sadarettin Karatay	Türkiye Mektupları 1.

Modern Tiyatro Serisi

Yazarın Adı:	**Mütercim**	**Eserin Adı:**
J.M. Barrıe	Orhan Burian	Kabahat Kendimizde
John Galsworthy	Adnan Balkış	Adalet
John Galsworthy	Saffet Korkut	Sadakat Bağları
Georg Kaıser	Kemal Kaya	Bir Gün İçinde
M. Maeterlınck	Turgut S. Erem	Pelleas Ve Melisande
Somerset Maugham	Ferhunde Gökyay	Ekmek Elden
A Şchnitzler	Kemal Kaya	Gönül Eğlencesi
Juıis Renard	S.Eyüboğlu - Bedrettin Tuncel	Horozibiği
J. M. Synge	Saffet Korkut	Babayiğit

1.7.1. Ansiklopediler ve Dergiler

Maarif Vekilliği, 17 Temmuz 1939 tarihinde yapılan Türk Neşriyat Kongresi, eğitimci, siyasetçi, bilim adamı, fikir, ihtisas sahibi, farklı sınıflardan yazar ve sanatçılarının katılımı ile gerçekleşmiştir. Kongre, çalışmalarını yedi encümene bölerek sürdürmüştür, bunlardan birisi de Yayın Encümeni'ydi. Yayın encümenin konuları arasında lügat ve ansiklopediler de vardır.[765]

Bu dönemde hazırlanması ve yayınlanmasına karar verilen birçok eserin yanında iki ansiklopedi önemlidir. Bu ansiklopediler İslam Ansiklopedisi ve İnönü Ansiklopedisi'dir.

1.7.2. İslam Ansiklopedisi

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, Birinci Neşriyat Kongresi'nde, ansiklopedi konusu ile alakalı olarak yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: "Dillerin zenginlik ve mayarları nasıl lügatleri ise milletlerin ansiklopedileri de kültür seviyelerinin birer timsali sayılırlar. Yirminci asırda bir millet için bir ansiklopediden ve muhtelif ilim şubeleri için hazırlanmış ihtisas lügatlerinden mahrumiyet, lehe yorulabilir bir yoksulluk sayılamaz.

[765] Canan Yücel Eronat, " Aydınlanma Hızı", **Hasan Ali Yücel'e Armağan,** Ankara 1997 , s. 8-9.

Bu eksiğimizi bir an önce tamamlamak ve münevver Türk'ün yuvasında bulunduracağı bir bilgi hazinesi olan milli bir ansiklopediye sahip olmak yolunda atılabilecek en müspet adımları değerli kongrenizin bulacağına ve memlekete göndereceğine kuvvetli bir itimat beslemekteyim"[766] sözleri ile bu alandaki çalışmaları başlatmıştır.

Bu çalışmalardan birisi olan İslam Ansiklopedisi'nin tercüme ve telif işi, İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi'ne verilmiş[767] ve ilk cildi 1940 yılında bitmiştir. Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, çeşitli meseleler hakkında gazetecilere verdiği beyanatta bu konu ile ilgili olarak şunları söylemiştir: "İslam ansiklopedisinin birinci cildi bitmiştir. Kontrol yapılmaktadır. Tercümeler kontrol heyetinin birer birer ve satır satır gözünden geçmekte, gerek tercüme bakımından gerekse ifade bakımından hatalar veya ihmaller varsa tespit olunduğu" [768] belirterek, Ansiklopedinin ilk cildinin bittiğinin haberini vermiştir. 13 cilt olan bu ansiklopedi 1988 yılında tamamlanmıştır.[769]

1.7.3. İnönü Ansiklopedisi

İnönü Ansiklopedisi, 6 ciltlik Larousse du Vintieme Sieclei esas alınarak hazırlanmıştır. Bu konuda Hasan Ali Yücel " işe başlamadan önce hemen dünya ansiklopedilerini, toplamış ve bir seneden beri tetkik etmiş bulunuyoruz. Her millet kendi zaviyesinde kendi kültürünce ehemmiyetli olan noktaları belirtmek suretiyle ansiklopedilerine milli bir çehre vermiştir" [770] diyerek ansiklopedinin hazırlanışında izlenen yolu belirtmekteydi. Daha sonra adı Türk Ansiklopedisi olarak değiştirilen İnönü Ansiklopedisi 33 cilt olarak tamamlanmıştır.[771] Yücel döneminde, ayrıca İslam ve

---

[766] **T.C. Maarif Vekilliği, Birinci Neşriyat Kongresi, (1-5 Mayıs 1939) Raporlar Teklifler, Müzakere Zabıtları**, s.12.

[767] **Cum, Başbak., ve Mil. Eğit. Bak. Milli Eğitim İle İlgili Söyleve Demeçleri, c. II.,** Ankara 1946,s.345.

[768] Hasan Ali Yücel, "Muhtelif Meseleler Hakkında Gazetecilere Verdiği Beyanatlar", **Ayın Tarihi**, nr: 75, Mart 1940, s. 45.

[769] " Doğumunun 100.yılında Hasan Ali Yücel", **Milli Eğitim Sanat Kültür,** Ekim-Kasım Aralık 1997, S.136,s.5.

[770] **Cum, Başbak., ve Mil. Eğit. Bak. Milli Eğitim İle İlgili Söyleve Demeçleri, c. II.,** Ankara 1946,s.346.

[771] Doğumunun 100.yılında Hasan Ali Yücel", **Milli Eğitim Sanat Kültür,** Ekim-Kasım Aralık 1997, S.136, s.5.

İnönü ansiklopedilerinin dışında, Celal Esat Arseven tarafından 5 ciltlik Sanat Ansiklopedisi de yayımlanmıştır. [772]

1.7.4. Resmi ve Diğer Dergiler

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olduğu 1942 yılında Maarif Vekilliği'nin Milli Eğitim Bakanlığı faaliyetlerini işleyen dergilerinden bazıları şunlardır:

1.M.E. B. Tebliğler Dergisi: Günümüzde halen yayınlanmasına devam edilen ve Milli Eğitim Bakanlığı için önemli bir eksikliği dolduran Tebliğler Dergisi Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde çıkmaya başlamıştır.

2.İlköğretim Gazetesi: 15 günde bir çıkmıştır. 1940 yıllarında İlköğretim mensupların ilgilendiren her konuya temas eden bir eğitim dergisidir.

3. Teknik Öğretim Dergisi: Teknik iş sahasındaki bilgilerini arttırmak isteyenler için ayda bir çıkan bir dergidir.

4.Tarih Vesikaları Dergisi: Arşiv ve kütüphanelerdeki mevcut tarih vesikalarını neşreden bir dergidir. İki ayda bir çıkmıştır.

5.Tercüme Dergisi: Tercüme işlerini daha düzenli ve kaliteli kılmak için çıkarılmış olan bir dergidir. İki ayda bir çıkmıştır.

6. Güzel Sanatlar Dergisi: Yurt içi ve dışındaki güzel sanatlar hareketlerini takip eden bir dergidir.[773]

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği devresinde, dönemin fikri ve siyasi düşünce boyutunda genel anlayışını vermesi bakımından, Milli Eğitim Bakanlığı'na yakınlığı ile bilinen yazarların makalelerinin yer aldığı mevcuttu. Bu dergilerden bazıları şunlardır: Yurt ve Dünya, İnsan, Yücel, Varlık v.b.

"1938 de yayımlanmaya başlayan İnsan Dergisi de Marksist düşüncenin etkisine kalan bir eğilimi dile getirmiştir. Temel kavramları da somuta dönüş, memleketçilik ve hümanizmaydı. 1941'da Ankara'da yayımlanan Yurt ve Dünya Dergisi Marxizmi savunarak İnsan Dergisi'nin hümanist anlayışını eleştirmiştir". [774]

---

[772] Doğumunun 100.Yılında Hasan Ali Yücel", **Milli Eğitim Sanat Kültür,** Ekim-Kasım Aralık 1997, S. 136, (yy), s.5.
[773] **T.C. Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi,** c.5, S. 189, 14 Eylül 1942, s. 24.
[774] Selahattin Hilav, " Düşünce Tarihi 1908–1980" **, Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980**,İstanbul 1989,s.385.

Yurt Ve Dünya: Bu dönemde çıkan dergiler arasında en önemlisidir. Yurt ve Dünya Dergisi, 1941–1944 yılları arasında faaliyet göstermiş olup yazarlarından bazıları şunlardır: Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Adnan Cemgil, Niyazi ve Mediha Berkes, Muzaffer Şerif, Saffet Dengi Korkut, Hüseyin Avni, Sabahattin Ali. 15 Mart 1944 te kapatılmıştır. 21. sayıda Behice Boran, dergiden ayrılarak, Adımlar dergisini çıkarmaya başlamıştır.

Yurt ve Dünya dergisinin ilk sayısından son sayısını çıktığı 15 Mart 1944'e değin yayınlanan yazılarda, "milli ekonomi" konusuna paralel olarak İkinci Dünya Savaşı'nın ülke ve dünya ekonomisine yansımaları da incelenmiş, özellikle dünya ekonomisindeki liberal eğilim ve çalışmalara alternatif oluşturması düşünülen "devletçi ekonomi" doktrini üstü örtülü de olsa övülmüş ve öne çıkarılmaya çalışılmıştır. Liberal ekonomik eğilimler, kapilalist ve son tahlilde de faşist oldukları gerekçesiyle eleştirilmiş, bu konudaki yazıları ile Dr. S. Behice Boran ve Niyazi Berkes özellikle öne çıkmıştır. [775]

Yurt ve Dünya'nın 1943 yılındaki 30. sayısından sonraki sayılarında faşizmin karşıtlığının giderek arttığı dikkati çekmektedir. Faşizmi dünyayı kuşatan büyük bir tehlike olarak gören dergi, ülkemiz için de aynı tehlikenin söz konusu olabileceğinden hareketle sık sık, bu tehlikenin büyüklüğüne vurgu yapmıştır. [776]

Köy ve köylü, Yurt ve Dünya dergisinin en çok ilgilendiği konuların başında gelmekteydi. Köylülerin dini düşünce ve davranışları – bazı noktalarda eleştiriye ihtiyaç duysa bile - alaya alınırak dergide işlenmiştir. Mesela, Mediha Berkes'in üfürükçülük ile ilgili olarak hazırladığı yazı, bunlardan birisidir. "Ocaklı ailelere birçok köylerde rastlanır. Bunların sülâlelerinde ecdattan evlâda intikal eden bir hassa bulunduğu kabul edilir. Meselâ, bir aile boğaz hastalıklarıyla karın ağrısını sığayarak ve muayyen bir dua okuyarak tedavi eder."[777]

Mediha Berkes, bir makalesinde, "Batıl inanışlar" ile ilgili olarak İstanbul'da bir okulda yaptığı araştırma sonuçlarını ele alıp değerlendirmiştir. Berkes'in batıl inanış olarak değerlendirdiği konulardan birisi de "dua" olup ilgili yazısında şöyle demektedir: "İlk mühim dualar büyük imtihanlarla beraber beşinci sınıfta başlıyordu. Dualar bu

[775] Abdurrahim Karadeniz, **Düşünce ve Edebiyatımızda Yurt ve Dünya Dergisi**, Ankara 2002,s.29.
[776] Karadeniz, **a.g.e.** s. 39.
[777] Mediha Berkes, "Üfürükçülük",Zikreden; Karadeniz, **a.g.e.,**s.69.

hususta mühim bir yer tutar ve başta gelir. Duanın en basit şekli besmeledir. Hiçbir dua bilmeyenler veya küçük sınıflardaki talebeler imtihan kapısının önünde bol bol besmele çeker, imtihan odasına sağ ayakları ile girerler ve hatta kazara yanlış adım atsalar geriye döner ve ilk adımı sağ ayakları ile başlatırlar."[778] Yazar duanın batıl bir inanış olduğunu vurgulamaktadır. "Sınavların sonunda da adaklar da adanmaktadır. Adakların başında fukaraya para vermek gelir. Bu talebenin bütçesine göre beş- on kuruş veya daha fazla olabilir. Bunlardan maada Ramazanda üç gün oruç veya iki rekât namaz adayanlara da vardır."[779]

Berkes, sosyolojik olarak yaptığı bu tahlillerde dua, adak gibi Müslüman Türk milletinin günümüzde de kutsal olarak değerlendirdiği konuları, kücümseyici bir tavırla eleştirel olarak vermektedir. Eğitim ve terbiye konusunda Yurt ve Dünya Dergisi'nin tavrı, tenkitçi, pozitivist ve rasyonalist olup, batıl inanışlara yer vermeyen ama bunun yanında Müslüman Türk milletinin dua gibi ibadetin özü sayılan konuları bile sıcak bakmayan bir bakış içerisindedir diyebiliriz.

Yurt ve Dünya dergisi, hümanist kültüre ilişkin olan görüşlerini; olumlu eleştirilerini sadece edebiyatta değil, tiyatroda ve opera için de yapmıştır. "Önsözde Yurt ve Dünya'nın sanat poetikasına ve yaklaşımına örnek olarak gösterilen, "İrlanda Tiyatrosu" başlıklı metnin birinci paragrafında, "San'atıyla yurdu arasında sıkı bağlar bulunan san'atkârın eseri yaşar ve sonunda yalnız yurdunun değil bütün dünyanın malı olur. Tarih bize gösteriyor ki büyük eserler ortaya koymuş her sanatkâr, içinde yaşadığı camiayı, üstünde ömür sürdüğü toprağı, o toprakla baş başa yaşayan halkı, medeniyetin ilâve ettiği munzam tabakalar alünda gizli kalan asıl insanı tanıyor. İnsan yaşayan, gülen, ızdırap çeken ve ölen mahlûk her yerde her şeyden evvel insan olacağı için, mevzuu halk olan san'atkar, eseri daima taze ve orijinal kalacak olan san'atkârdır." denilerek, halka dayanıp, konusunu halktan alan ve dolayısıyla eseri sürekr orijinal ve taze kalan sanatçılar, "Homeros, Dante, Michel Ange, Shakespeare, Moliere ve Fielding veya Balzac, Dostoevsky, ve Dickens diye, sıralandıktan sonra bu sanatçılar, "beşeri çapta, dünya çapında hâk: büyükseler, her şeyden evvel onların

[778] Mediha Berkes, " Mektepliler Arasında Bazı İnanmalar", Zikreden, Karadeniz,**a.g.e**.s.,69.
[779] Berkes,**a.g.m**.,s.28.

eserlerinde insan vardır, insanır mücadele halinde olduğu kendi tabiatı ve kendini muhit olan sosyal ve fiziki tabiat vardır da, ondan"[780] denilmektedir.

1940'larda yayınlan bu dergilerde hümanist kültür, marxizmin lehine makaleler kalem alan yazarların karşısında duran yazarlara da olmuş ve onları eleştirmişlerdir.

İnönü ve Hasan Ali Yücel dönemini olumsuz yönde eleştiren Osman Yüksel Serdengeçti, bu dönemin faaliyette olan dergilerine olan yaklaşımı şu şekildedir: "1944 yılında bozguncular, tahrikçiler, faaliyetlerini büsbütün arttırdılar. "Yurt ve Dünya" adındaki çıkarmakta oldukları Komünist Dergiye, bir de "Adımlar" adına taşıyan, aynı hüviyette diğer bir dergi ayak uydurdu. Yurt ve Dünya'nın başında Pertev bulunuyordu.

Adımlar Dergisi de M.Şerif Başoğlu, ve Behice Boran tarafından idare ediliyordu. Sonradan İçişleri Bakanı Sökmensüer'in TBMM'ye verdiği beyanata göre bu dergiyi, eski sicilli Komünist Şefik Hüsnü idare ediyormuş."[781] "1941 de Ankara'da yayımlanan Yurt ve Dünya Dergisi, Marximi savunarak, İnsan Dergisinin hümanist anlayışını eleştirmiştir."[782]

Yurt ve Dünya Dergisi'nin yazarları, aynı zamanda, DTCF de öğretim üyesi kişilerdir. Hasan Ali Yücel'in bir genelgesi ile Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesindeki görevlerine son verilmesi manidardır. Hasan Ali Yücel'in ortaöğretim kurumlarına gönderdiği bir genelgede 788 sayılı memurin kanunu gereğince memurların siyasi cemiyetlerde bulunamayacaklarını hatırlatmaktaydı.

Bu dergilerde makale yazan ve aynı zamanda DTCF'sinde öğretim üyesi olan Doç. Niyazi Berkes, Behice Boran, Pertev Boratav, felsefe yardımcısı, Mediha Berkes, Ankara Atatürk lisesi felsefe öğretmenlerinden Adnan Cemgil, bakanlık emrine alınmışlardır.[783] Ayrıca, Hasan Ali Yücel, Sabiha Sertel, Perter Naili Boratav ile görüşüp çıkardıkları dergileri tatil etmelerini istemiştir.[784]

Zeki Velidi Togan da Perter Naili Boratav için, "Türk folklor ilminde kızıllığı tercih etti. Benim Doğu Türklerinde 19. asır sonlarına kadar yaşayan " Son Çağatay Edebiyatı Tarihi"ne ait etüdlerimin Unesco tarafından yayınlanan "Türk Filolojisi

[780] Saffet Dengi, "İrlanda Tiyatrosu", Zikreden Karadeniz, **a.g.e**.s..31.
[781] Osman Yüksel Serdengeçti, **Mabetsiz Şehir**, Ankara 1969,s.42.
[782] Selahattin Hilav, **"**Düşünce Tarihi 1908–1980**", Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908–1980)** İstanbul 1989, s.385.
[783] **Ülkü,** S.103, c. 9, s.24.
[784] Sadık Albayrak, **Devrimin Çakıl Taşları**, İstanbul 1995,s.106.

Temel Kitabı"mın neşrine Sovyet siyasetlerine aykırı olduğuna dair Unesco'ya bir rapor yazarak engel olmuştur" demektedir.[785]

Adımlar Dergisi : 1940 yılından itibaren yayın hayatına giren Adımlar'ın 1943'te yayımlanan 8. sayısı "hümanizm" özel sayısı olarak hazırlanmıştı. Bu sayının başyazısında, Türkiye'de hümanizm konusunda o yıllarda yazılan yazılar ele alınıyor; eleştiriliyordu. İlkçağdan kaynaklanan hümanizmin bizi metafiziğe götüreceği söyleniyor, onun yerine "bilimsel araştırmaya" önem verilmesi öneriliyordu.

İnsan Dergisi: 1938 yayımlanmaya başlayan İnsan Dergisi Marxist düşüncenin etkisinde kalan bir eğilimi dile getiriyordu.[786]

Yücel: 1935'lerden itibaren yayında olan dergi 1940**'**larda Vedat Günyol, Orhan Burian gibi yazarların derginin yazar kadrosuna katılması ile hümanist bir çizgi izlemeye başlamıştır. Derginin hedefi: "Rönasans'taki gibi Yunanca ve Latince köklere inmektir. Devrim bu suretle iyi işleyecektir". [787] Yücel Dergisi, **"**Hümanizmanın arayıcılığı ile kendimizi bulmak" sloganıyla ile yola çıkmıştı. Degi, izleyeceği yol ve yönteimi şu şekilde açıklamıştır: "Sahifelerini her mevzudan ziyade edebiyata tahsis etmekte olan Yücel'e bu -hümanismanın içinden çıkmakta tebarüz ettiği insana hükmeden ve hür fikri esir eden naslardan ve doğmalardan, dini tesirlerden arî kalmış ilk Türk Edebiyatı'nı bulmak olsa gerektir. Türklerin ümmet devrinden evvel epik bir edebiyatları vardı. Destanlar birbiri ardınca söylenir ve yayılırdı. Ninnilerden mersiyelere kadar her çeşit edebi mahsulde birinci planda daima yiğitliği ve ahde vefayı terennüm eden bu eski edebiyat üzerinde her zaman mümkün olan etütleri yapacağız"[788]

Varlık Dergisi: 1933 yılında Ankara'da yayın hayatına başlamıştır. II. Dünya savaşı Recep Peker'in kişiliğinde faşist bir modeli oturtmak çabası içinde olmuştur. Bu çaba, Atatürk tarafından önlenmiştir.[789]

Türk okuyucusuna sanat ve fikir meyveleri sunan dergininin 296 ve 297 sayılarında Yaşar Nabi'nin Maarif Vekilliği'nin yayınladığı klasik eserlere dair yazısında tercüme işinin önemi ve bunun Türk diline sağladığı faydalar anlatmıştır.

---

[785] Zeki Velidi Togan, **Hatıralar,** Türk Diyanet Vakfı yay. Ankara 1999,s.555.
[786] Selahattin Hilav, "Düşünce Tarihi 1908–1980", **Türkiye Tarihi 4, Çağdaş Türkiye (1908–1980**) İstanbul 1989,s.385.
[787] Yümni Sezen, **Hümanizm ve Atatürk Devrimleri**, İstanbul, Ayışığı Kitapları (ty.), s.312
[788] (y.y)Başyazı, " Türk Sanatının Ana Mayası", **Yücel,** c.XI., S. 65, s. 221.
[789] Emre Kongar, **Demokrasi ve Kültür**, İstanbul 1983,202.

Niyazi Berkes, bu dönemdeki hümanizm üzerine yazılar yazan Muzaffer Şerif Başoğlu ve Behice Boran'ın gibi aydınlara katılmamış, bunu entelektüel bir çaba olarak görmüştür. [790]

Yayın hayatına farklılık getiren bu dergiler, matbuat kanunun 50. maddesi uyarınca; "Adımlar" 16 Mart 1944, "Yurt ve Dünya" 16 Mayıs 1944, "Yürüyüş" 1943'te, Ahmet Hamdi Başar'ın hümanist eğilimden yana olan "Barış Dünyası" adlı dergisi, 23 Haziran 1944 tarihinde kapatılmışlardır.[791]

Sonuç olarak, Hasan Ali Yücel döneminin yayın politikası konusunda şu sonuçlara ulaşılabilinir: MEB Tebliğler Dergisi, Teknik Öğretim dergisi, Tarih Vesikaları Dergisi, Güzel Sanatlar Dergisi gibi dergilerlerle Maarif Vekilliği bu alanda bir atak yapmıştır. Ne var ki Güzel Sanatlar Dergisi gibi bakanlıkça basılan dergilerde bile resim, tiyatro sanatı v.b. alanlarda Avrupa sanatına bir özenti söz konusudur.

Öte yandan, Yurt ve Dünya, Adımlar, İnsan ve Yücel gibi dergilerin yazarlarından bazıları Dil Tarih Coğrafya Fakültesi gibi eğitim kurumlarında da dersler vermişlerdir. Dolayısıyla, bazen Maarif Vekilliği'nin hümanist ve zaman zaman sol ideolojiyi öne çıkaran yayın politikası ile bazen örtüşme söz konusudur.

Yukarıdaki dergilerde, hümanizmanın yanı sıra marxist, sol bir yayın politikası da izlendiği görülmüştür. Köylünün, burjuvazi (şehirli) tarafından sömürüldüğü, şehir köy ayrımı üzerine makaleler, İrtica, üfürükçülük dini-siyasi başlıklar ile yatır ve dede denilen halkın kutsal diye vasıflandırdığı konularla ilgili makale ve yazılar yer almıştır.

Bu anlamda; Türk hümanizmasını bu dergilerde işleyen aydınlar, Türk hümanizmasının gerçekleşmesi için önce Türk milletininin dini ve milli değerlerini bir kenara bırakması gerektiğin de altını çizmiş oluyorlardı.

Bu dergilerde yazı yazan Behice Boran, Pertev Naili Boratav, gibi sol düşünceli yazarlar sadece makale yazmakla kalmamışlar, Manisalı Hasan oğlan Köy Ensitüsü mezunu Kazım Poyraz'ın belirttiğine göre, Köy Enstitüleri'nde de konferanslar vermişler, o dönemde sol ideoljiye ait görüş ve fikirlerini bu tür eğitim kurumlarında anlatmışlardır. [792]

---

[790] Kurtuluş Kayalı, "Niyazi Berkes", **Kemalizm,** c. 2, İletişim yay.,s. 339.
[791] Cemil Koçak, **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938–1945)**, Yurt Yay. Anakara 1986,s.217.
[792] Bu bilgi, Kazım Poyraz'dan 17 Mart 2004 tarihinde yaptığımız bir röportajda alınmıştır.

2.Güzel Sanatlarda Hümanist Arayışlar

2.1. Devlet, Resim ve Heykel Sergileri

Cumhuriyetin kurulmasından önce, İstanbul'da resim sergileri düzenlenmekteydi. Özellikle 1876'da I. Meşrutiyet Döneminde Şeker Ahmet Paşa bu anlamda önemlidir. "Osman Hamdi Bey Osmanlı resim sanatında yeni bir sayfa açmıştır.[793] Osmanlı Ressamlar Cemiyeti'nin başlattığı resim ve heykel sergileri 1927 yılına kadar devam etmiştir. Sanayi ve Nefise Birliği 1927'de 11. sergisini düzenlemiştir. [794]

Türkiye Cumhuriyet'in kurulmasından sonra 12 Eylül 1926'da Bakanlar Kurulu kararı ile Sanayii Nefise Sergisi'nin Ankara'da açılması öngörülmüş kararname çıkmasına rağmen fırsat bulunamamıştır.

Devlet tarafından 1939'da düzenlenen Birinci Resim ve Heykel sergisi için bu kararname bir tasarı oluşturmuş olmalıdır.[795] Yabancı ressamların da katıldığı bu sergide, birinci, ikinci ve üçüncü olan Türk sanatçılara para ödülleri de verilmiştir. "Bazı eserleri devletin satın alması için tavsiye edilmiştir".[796]

1939 Devlet Resim ve Heykel Sergisinde birincilik ödülünü, "Atatürk'ün Cenaze Merasimi" adlı tablosuyla ressam Memiş Kocamememi almıştır. [797] İkincilik ödülü ise, ressam; Turgut Zaim "Erciyeş" adlı resmi ile üçüncülüğü ise "Figür" adlı çalışması ile Bedri Rahmi Eyüpoğlu almıştır. [798]

"Birinci Devlet Resim ve Heykel Sergisi münasebetiyle, "Resimde Ümanizma" (metinde hümanizma kavramı bu şekilde yazılmıştır) başlıklı bir makale kalem alan, Ahmet Muhip Dranas, serginin hedefini şu şekilde belirliyordu: "Maarif Vekilliğinin büyük bir isabetle tesis ettiği bu sergi, resimde beklediğimiz ümanizmanın feyizli bir iklime açılan birinci kapısı olmuştur denirse mübalağa edilmemiş olur… Devlet Resim ve Heykel Sergisini, oraya toplanan her nesilden bütün Türk ressamlarının ve

---

[793] Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet Dönemi (1923–1950) Kültür Politikalarında Resim Sanatı Üzerine Yansımaları,** Mimar Sinan Üni. Sos. Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 2002,s.24

[794] Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı**, Remzi kitabevi, 4. basım, İstanbul 1996,s.163

[795]Tansuğ, **a.g.e**.,s.163.

[796] Çıkar, **a.g.e**.,s.80.

[797] Tansuğ, **a.g.e**.,s.373. Atatürk 1938'de ölmüştür. Yeni bir dönem başlamıştır. Birinci Resim Heykel Sergisinde resim birinciliği alan resmin adı: Sezer Tansuğ'un eserinde, "Atatürk'ün Cenaze Töreni" olarak geçerken, dönemin Güzel Sanatlar dergisinde "Cenaze Töreni" olarak geçmektedir. Bkz. **Güzel Sanatlar Dergisi,** Maarif Vekilli, S. 2 (ty.yy.) s.143. Bu bize Atatürk'ün ölümüyle beraber onun unutturulmaya çalışıldığı buna karşılık, İnönü'nün lider olarak daha bariz bir şekilde kendini birinci adam ilan etme gayretinde olduğunu göstermektedir.

[798] Ahmet Muhip Dranas, " Resimde Ümanizma", **Güzel Sanatlar (Dergisi**), S.2 (ty. yy.) s.147

heykeltıraşlarının eserleriyle birlikte, sanat tarihimizde bir hümanizma davası olarak kabul ederken aldanmıyorum…Bizim sanatımızın davası tabiatta neslin devamı hadisesi kadar değişmez bir kanun hükmünde olan "beşeriyette sanatın devamı hadisesi" diyebileceğimiz ve zamanlar içinde bütün değişmeleri ile tezatları ile sanata hayat nuskunu vermiş ve verecek büyük kaynaklara gitme davasıdır. Bu kaynaklar iman, metot, bilgi demek olan Yunan, Roma, Rönesans ve sonraki klasiklerdir. Bu her şeye hâkim bir nizam ve ahenk anlayışı; saf halde bir tabiat ve iman aşkıdır. Orada sanatkârın bulacağı… Bizi eserde ebediliğin sırrı olan kemal anlayışına davet eder."[799]

Dranas'ın da ifade ettiği gibi, bundan böyle Türk ressamının gideceği kaynaklar Yunan, Roma ve Rönesans olmalıydı. Hümanizma anlayışı, I. Neşriyat Kongresinde, Klasiklerin tercümesi ile I. Maarif Şurasında, Klasik Liselerin açılması ile, Sanat alanında Hümanist söylemlerle ilerlemekteydi. Dranas, bu dönemi "hümanist bir anlayışın zaferi olarak nitelemiştir."[800]

Bu dönemde, Devlet ve CHP tarafıdan düzenlenen sergilerinin yanı sıra talebe sergileri de yapılmıştır. İlk talebe sergisi, 1941 yılı 15. İkincikanun (Aralık) günü Akademi'nin geniş salonunda yapılmış, sergiyi Maarif Vekili Hasan Ali Yücel de gezmiştir. Bu münasebetle Resam Zeki Faik İzer kaleme aldığı bir yazıda şöyle denmektedir:

Cumhuriyet Maarifi, "resim sanatının" her şeyden evvel fikir ve an'anelere bağlı bir sanat olduğunu göz önünde tuttuğu için genç istidatları gelişi güzel bir inkişafın cereyanına bırakmayarak, zekâ ve his gibi bir sanatkâra lüzumu olan iki mühim kalite ile zenginleştirmeği muvafık görmüştür. Binaenaleyh, "Akademi, tedrisatı,, mübalâğalara kaçmadan tamamı ile şuurî bir yol takip etmekte "modern sanat"ın geçirdiği tecrübeleri esas olarak almaktadır. Modern sanatın hiç te yeni bir şey olmadığını ve sanat inkilâbının Manet ve hemen onu müteakip Cezanne, Renoir, Seurat ile daha 1880 yıllarında yapıldığını, membalarını klâsik sanatta, **eski** Yunan ölçülerinde, İtalyan rönesans'ında ve muhtelif sanat ekollarında aradığını,

[799] Ahmet Muhip Dranas, " Resimde Ümanizma", **Güzel Sanatlar (Dergisi),** S.2 (ty. yy.) s.145.
[800] Kaya Özsezgin,**75 Yılında Türk Resmi,** Türkiye İş Bankası Kültür Yay. (ty.by.) s.99.

büyük ressamların prosede ve tecrübelerinden istifade ettiğini, şaheserlerin tahlillerinden dersler aldığını hatırlatmak isterim".[801]

Anadolu'yu tasvir eden bu resimler Hasan Ali Bey'in Maarif Vekilliği döneminde layık olduğu alakayı görmemiştir. "İlk yurt gezisine gönderilen ressamların yapıtlarından oluşan (on ressamın yüz on altı tablosu) sergiyi, gene aynı yıl içinde (1939) sonuçlanan ikinci yurt gezisiyle[802] ilgili sergi izlemiştir.

Bu sergi, 1. Devlet Resim ve Heykel Sergisi ile aynı gün ve aynı mekânda açılmıştır. Sergide 10 ressamın 116 eseri yer almıştır. Ankara Sergievi salonlarında, 2. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'yle birlikte, ancak "hususi bir salon"da açılan 3. Yurt Gezileri Sergisi (10 ressamdan 87 resim), bu programla amaçlanan hedeflerin büyük ölçüde gerçekleşmiş olduğunu ortaya koymakla beraber, ilk sergilerden başlayarak dikkat çekmiş olan devlet sergilerinin yarattığı yaygın etkinin yanında güncelliğini sürdürmekten de uzak kalmıştır.

Nitekim dördüncü yurt gezisinin sonuçlarını içeren sergi, devlet sergisinden ayrılmış, ve 1942'de bağımsız bir sergi halinde düzenlenmiştir. Ancak Halkevlerinin 10. kuruluş yılının bu sergiye rastlaması nedeniyle, 1942'ye kadar planlanan bu gezilerin toplu sonuçlan bir arada sunan kapsamlı bir sergi düzenlenmiştir. Ankara Halkevi salonlarında, 40 ressamın 393 yapıt sergilenmiştir. Daha sonra bu 40 resimden "Memleket Resimleri" diye söz edilecek ve sanat-kültür çevrelerinin dikkatleri, yeniden bu olay üzerinde toplanmıştır.[803]

---

[801] Zeki Faik İzer, " Güzel Sanatlar Akademisi Talebe Sergisi", **Manisa Halkevi, Güzel Sanatlar** 2,(ty. yy.), s.167.

[802] I. Devlet Resim ve Heykel Sergisi'nde aynı mekânda olmasına rağmen, "C.H.P. tertip ettiği II. Yurt Sergisi" Şeklinde ayrı bir standın yapılması Hasan Ali Yücel döneminin Kültür Politikasını göstermesi açısından ilginç bir örnektir. II. Yurt Gezi 10 ressam 101 eserle katılmıştır. Bu ressamlar ve gittikleri yerler şöyledir: "Bu sanatkârlardan Refik Epikman (Hatay) a Aye-tullah Sümer (Afyon)a Ali Karsan (Bolu)ya Abidin Dino (Balıkesir)e Cevat Dereli (Sinop)a Malik Ak-sel (Sivas)a Sabiha Bozcalı (Zonguldak)a Seyfi Toray (Diyarbakır)a Turgut Zaim (Kayseri) ye Zeki Faik Izer (Eskişehir) e gitmişlerdir. Ödül kazananlar ise şöyledir: Bu eserler, Parti ve Maarif Vekâletinin Jürisi tarafından tetkik edilerek birinciliği Müstakil Ressamlar Birliğinden ressam Cevat Dereli, ikinciliği Müstakil Ressamlar Birliğinden ressam Refik Epikman, üçüncülüğü hiçbir birliğe mensup olmayan ressam Malik Aksel kazanmışlardır. Bu ikinci yurt gezisine iştirak eden 10 ressamımız kazandığı derecelere göre naktî mükâfat almışlardır." Refik Epikman, "Cumhuriyet Halk Partisinin tertip ettiği İkinci Yurt Gezisi", **Manisa Halkevi, Güzel Sanatlar 2,** (ty.yy.), s.170.

[803] Özsezgin, **a.g.e**. s. 45; **Ülkü,** 1Nisan 1942,S.13, s.15.

1942'de,"Dördüncü Devlet ve Resim Sergisinde" Anadolu'yu tasvir eden resimler "Devlet resimlerinden bağımsız, ayrı olarak sergilenirken birinciliği; Güzel Sanatlar Akademisi öğretim üyelerinden Zeki Faik İzer, "Masa Başında", ikinciliği, Bedri Rahmi Eyüpoğlu'nun Peyzaj, üçüncülüğü; Ankara Atatürk Lisesi resim öğretmeni; Eşref Üren'in "Bira Parkı" adlı eserleri kazanmıştır. [804]

Ayrıca, bu dönemim resim anlayışı ile ilgili olarak şu saptamayı da yapmak mümkündür: Zeki Kocamemi'nin başını çektiği Ali Çelebi, Şevket Akdik, Muhittin Sebati ve Refik Epikman gibi ressamların başını çektiği Yücel döneminde ön planda olan ressamların hümamist sanat anlayışı ile örtüşerek nü = çıplak modelle yapılan resim çalışmalarına önem verdiklerini görmekteyiz

Bu ressam grubu, Çallı Kuşağı'nın getirdiği değerlerine karşı - ki o değerlerin en önemlisi, Anadolu folklorunun, Anadolu resimleri ve sanatının yaşatılmasıdır- yenilikçi bir alternatif oluşturacaklardır. "Bar", "Çıplak" gibi tablolar bunlardan bazılarıdır.[805]

Hasan Ali Yücel daha Milli Eğitim müfettişti iken, Anadolu'ya ait mahalli resimlerden hoşlanmadığı, hümanist bir ressam anlayışı ile resmin resim olması için nü resimler olması gerektiğini dönemin ünlü ressamlarından Malik Aksel[806]'in hatıralarından da anlayabiliyoruz.

Malik Aksel'in Ankara'da Enstitüde görev yaparken Hasan Ali ile Yücel ile ilgili bir anısını şöyle anlatmaktadır: "Enstitü Ankara'ya dört kilometre uzaklıktadır… Hava iyi olduğu zamanlarda öğrenciler okul çevresinde dolaşırlar, köylülerin, kağnıların resimlerini yaparlardı. Bir ara okul idaresi umumî harpten kalma tavan arasında ne kadar resim varsa onları toplar, yüz metre uzunluğunda üst koridorda sergiler. Bu resimler Enver Paşa'nın Çanakkale savaşına ait resimlerdir. Hepsi de harap bir halde. Bir gün Maarif Vekâleti müfettişlerinden Hasan Ali bu resimleri görmek üzere Enstitüye gelir, bunları uzun uzun seyrettikten sonra ayrı bir bölümde bulunan öğ-

[804] **Cumhubaşkanlar, Başbak.ve Mil. Eğit. Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri III**, Ankara 1947, s.72

[805] Özsezgin, **a.g.e**.,s. 108- 124.

[806] Malik Aksel: Ankara'da 1930 da açılan Gazi Eğitim Enstitüsünün ilk resim hocasıdır. Bu Enstitüye 1932'de hocalığa başlamıştır. Anadolu folkloruna özel önem veren bir ressamdır. Bunun yanında hem bir anı ve deneme yazarı, hem de ilgi alanını Anadolu halk resimleri ile dini tekke resimleri üzerinde yoğunlaştıran bir araştırmacıdır. Bkz. Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı,** Remzi kitabevi, 4. basım İstanbul 1996, s.170.

renci resimlerine geçer. Öğretmen, öğrenciler Hasan Ali'nin takdir ve tebriklerini beklerlerken o top gibi gürler:

-Nedir bu öküzler, eşekler, kağnılar, sümüklü çocuklar. Siz başka resim bilmez misiniz?

—Efendim mektep gazeteye ilân verdi, kimse model olarak gelmiyor.

—Ne demekmiş, gidin bardan en güzel bir artist seçin, getirin efendim. Talebelerin gözleri güzele alışsın. Nedir bu umacı gibi kadınlar, acayip şeyler.

İstenilen model Tabarin Bar'dan bulunur. "Tabarin Bar artist resimleriyle doludur. Bunlardan biri Lamia'nın boy boy resimleridir. Dillerde en çok bu isim: Lâmia. Oryantal danslarıyla, okumuşluğu ile tanınmış artistin resimleri ona benzemediği gibi, asıl adı da başkadır Feride, Lamia olmuştur… Bundan sonra model Orta Anadolu steplerinin ilk modeli oluyor...

Malik Aksel, bir müddet sonra Akademi öğrencilerinin önceleri çıplak modeli seyretmekten resim yapamazlarken daha sonra bıktıklarını ve Akköprü'ye gidip yağan karın resmini yapmak istediklerini belirtiyor. "Bu öğrenciler çıplak model yerine soğukta, karda Akköprü'de resim yapacaklar. Çıplak kadın vücudunu görüp şaşkına dönenler, birkaç ay sonra ona artık bir eşya gibi bakabiliyorlar. Onun önemini yitiriyorlar ki, bunlar mermerden çıplak bir heykel dahi görmemiş kimselerdir."[807]

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği yaptığı dönemde, Güzel Sanatlar Akademisi Resim Şube şefi, Leopald Levy'dir. Levy'nin önde gelen tablo çalışmaları "Çıplak", baş", v.s. gibi nü[808] resimlerdir.[809]

1940'lı yıllarda Milli Eğitimi Bakanlığı tarafından 5 sayı olarak yayımlanan Güzel Sanatlar Dergisinin, Plastik Sanatlar'ın geliştirilmesine yönelik Maarif Vekilliği'nin önemli çalışmları olduğunun da belirtmek gerekir.[810]

---

[807] Malik Aksel, **İstanbul'un Ortası**, Ankara 1977,s.384–385.
[808] (Fr), Nu, (ing) Naked,: 1. Çıplak insan,2. Genellikle sanatın baş konusu çıplak kadın resmi. Bkz. Nüzhet İslimyeli**, Sanat Terimleri Ansiklopedisi,** c.2, Ankara 1976,s.597.
[809]Maarif Vekilliği, **Güzel Sanatlar Dergisi**, S. 2, (ty.yy.), s. 27.
[810] Sezer Tansuğ, **Çağdaş Türk Sanatı,** Remzi Kitabevi, 4. basım, İstanbul 1996,s.193.

2.2. Tiyatro-Opera

2.2.1. Ankara Konservatuvarının Kurulması:

Ankara Devlet Konservatuvarı yasası 20 Mayıs 1940 tarihinde tarihinde çıkarılmıştır. Yasanın TBMM'de görüşülmesi sırasında milletvekilleri arasında geçen konuşmalar millilik-gayri millilik, hümanizm gibi konuların ele alınaması bakımından önemlidir. Milletvekilleri arasında geçen konuşmalardan bazıları şöyledir:

Rasih Kaplan:. " Garp musikisi çok ileri olabilir…7. Fakat Garplılar için bir musikidir amma musiki olmak itibarı ile Türk için, ne kadar ileri olursa olsun, Türk ona benim değildir der… Fakat bizim aradığımız, musikinin Türk olmasıdır, oradaki musiki Türk olmayacaktır. Bu günkü vaziyet 50 sene sonra yine devam edecektir. Bu gün radyolar alafranga çaldığı zaman kapatıyoruz. Çünkü beni terennüm etmiyor. Çünkü 40 sene evvelki, o İspanyol havası yine yabancımız olarak kalıyor. Bu güne gelinceye kadar muasır musikiyi yapacağız diye çalışıyoruz… Onun için arkadaşlar bu gün memlekette asıl sayın vekilimizin korktuğu ikilik devam ediyor. Mütemadiyen benim müziğim ne zaman çalacaktır diye halktan ve memleketten şikâyet işitiyoruz. Bu itibarla lâyihayı ikmal etmemiz lâzımdır… Türk musikisini bugünkü inkılâbımız olan Halkçılık ve milliyetçilik esasları üzerinde çalışarak ikmal etmemiz için kendi dilimizi terennüm eden musiki üzerinde çalışmamız lazımdır."[811]

Buna karşılık Hasan Ali Yücel**: "**Biz bir şeyin millî olmasını, mutlaka bu sıfatın üstüne yazılması ile anlamıyoruz. Güzel Sanatlar Akademimiz var. Elbetteki orada yapılan resimlerin ve ressamların bizim ruhumuza intibak eden, bizim renklerimizi, bizim hayatımızı, bizim ışıklarımızı ifade etmiş olmasını tabiî istiyoruz. Mutlaka bunu istediğimizi göstermek için "Güzel Sanatlar Millî Akademisi» mi demek lâzımdır? İstanbul üniversitesi bir millî müessesedir. Bunun tevsikine mi ihtiyaç vardır? İstanbul Millî üniversitesi mi demek lâzımdır? Biz, böyle bir tezkiyeye ve tekide her müessesemizin ve her işimizin (millî olması bakımından ihtiyacı olmadığı kanaatindeyiz. O zaman her müessesenin başına niçin bir millî kelimesi getirmeyelim? Binaenaleyh Konservatuvara beynelmilel bir isimdir. Nitekim otomobil böyledir, telefon böyledir,

[811] **T.B.M.M. Zabıt Ceridesi**, İ:51, 15–05–1940, C: 1.

enstitü böyledir. Kendimiz yapsak bile Millî telefon, millî otomobil nasıl demiyorsak öylece Konservatuvara da millî konservatuvar demiyoruz" .[812]

20 Mayıs 1940 tarihinde Temsil Kolu ve Müzik kolu olmak üzere iki bölümden oluşan Devlet Konservatuvarının yasası çıkarılır. Konservatuvarının amacı; opera bale sanat ve kültürünü geliştirmektir.[813] Yapılan tartışmalar, 1923- 1938 döneminde her konuya millilik vurgusu yapılan tarihi devre ile bunun ortadan kaldırılıp beynelmilelci bir anlayışın hâkim kılınması çabalarıdır. Dolayısıyla, Konservatuarın kuruluşu sırasında da yaşanan tartışmalardan burada hedeflenin Batı müziğinin, operasının, balesinin tanıtılması ve Türk gençliği arasında yaygınlaştırılmasıdır.

2.2.2. Sahnelenen Oyunlar ve Temsil Bayramı.

Ankara Konservatuvarı ilk mezunlarını, 8'i kız 14 erkek olmak üzere, 1941 yılında vermiştir. Mezun olan 27 öğrenci de Konservatuvar kadrolarında görev almıştır.[814]

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü, TBMM başkanı Abdülhalük Renda'[815] nın da hazır bulunduğu bir ortamda Konservatuvarın açış konuşmasında Hasan Ali Bey, bundan sonra Konservatuvarın yüklendiği görevi "Türk hümanizmasını" işlemek olduğunu şu cümlelerle dile getirmiştir: "Bir gün bizim bütün insanlığını idrâk edeceğine inanmış bulunduğumuz Türk hümanizmasının yepyeni bir safhası, Devlet Konservatuvarının bağrından doğmaktadır. Türk hümanizması, beşer eserine istisnasız kıymet veren, ona zamanda ve mekânda hudut tanımayan hür bir anlayış ve duyuştur. Hangi milletten olursa olsun insanlığa yeni bir düşünüş, yeni bir duyuş getiren her esere bizim yüreklerimizin besleyeceği his, ancak saygı ve hayranlıktır."[816]

Konservatuvar ilk mezunlarını verdiği yıldan itibaren Avrupa'da meşhur olan tiyatro oyunlarını Konservatuvar öğrencileri oynamış, bu oyunları izlemeye bazen Devlet Erkânı da Ankara'da katılarak izlemiştir.

---

[812] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar Milli Eğitim Bakanlarının, Milli Eğitim İle Söylev ve Demeçleri, c. II** ,Ankara 1946,s.321.
[813] Murat Katoğlu, "Cumhuriyet Türkiyesinde Eğitim, Kültür, Sanat",**Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye1908–1980**, İstanbul 1989, s.431.
[814] Metin And, **50 Yılın Türk Tiyatrosu,** Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul 1973, s.129; Ayrıca, bkz. **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941–1942**, Ankara 1943,s.83.
[815]Çıkar, **a.g.e.**,s.95.
[816]**Cumhurbaşkanları, Başbakanlar, Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İle İlgili Söylev ve Demeçleri, c. II**, Ankara 1946,s.379.

Örneğin, 3 Nisan 1941 tarihli Ulus Gazetesi'nin sürmanşeti şu şekildedir: "Devlet Konservatuvarı Ankara Halkevi'nde iki eser temsil etti. Milli Şefimiz temsilleri alaka ile takip ettiler. Cumhurbaşkanının yanı sıra, "sayın refikaları, TBMM reisi, Abdülhalik Renda, Vekiller, Parti genel sekreteri, Dr. Fikri Tuzer, kordiplamatiğe mensup zevat şehrimizin güzideleri alaka ve takdirle takip etmişlerdir. Konservatuvar prefosör ve talebeleri "Otelci Kadın" komedisiyle Toska Opera'sının ikinci perdesini oynamışlardır."[817]

Yine, 13.06.1941 tarihinde "Madame Butterfly operası" Ankara Halkevi'nde sahneye konmuştur. Madame Butterfly rolünü Soprano Mesude Çağlayan, diğer rolleri, Nejdet Demir, Süleyman Tamer gibi sanatçılar paylaşmılardır. Bu operada, rejisör Carl Ebert, Kompozitör Hasan Ferit Alnardır.[818] Madame Batterflay operası, 22.10.1941'de Ankara Halkevi'nde tekrar edilmiştir.

1941–1942 ders yılı içinde İngiliz yazar Synge'in "Denize Giden Atlılar", Türkçesi (Orhan Burian), Puşkin'in bir perdelik Mozart ve Salier, (Türkçesi: Vala Karabuğa), Molyer'in Cimrisi'ni (Türkçesi: İsmail Hami Danişmend), Şekspir'in beş perdelik, Jül Sezar'ını (Türkçesi: Nurettin Sevin) ve Sofokles'in Antigonesini (Türkçesi: Sabahattin Ali), Saşa Gitri'nin bir perdelik "Sekiz Güne Kadar Oynanacak", (Türkçesi Ali Teoman), hazırlamış ve Ankara Halkevi sahnesinde oynanmış radyodan da canlı olarak yayın yapılmıştır.

Nüzhet Haşim Sinanoğlu'nun Karlo Goldoni'den çevirdiği "Otelci Kadın" adlı üç perdelik komedi, aynı yıl içinde Ankara Halkevi sahnesinde üç kere daha oynanmıştır. "Antigone" Ankara ve İstanbul'da bir çok defa temsil edilmiştir.

Bu eseri Carl Ebert sahneye koymuş, müziğini Necil Kazım Akses hazırlamış, başrollerde Muazzez İlgin, Meliha Gökçen, Agâh Han, Nermin Elgün, Cüneyt Gökçer, Mahir Cenova, Ertuğrul İlgin oynamışlardır. [819]

1942 yılında Opera Stüdyosu, L.Van Bethoven'in , "Fidelio" operasını hazırlamıştır. İlk defa, Ankara Halkevi sahnesinde 13.2.1942 tarihinde sahnelenen oyun, aynı anda hem radyodan hem de Ankara Halkevi sahnesinden olmak üzere 9 kere tekrar edilmiştir. Opera edebiyatının önemli klasiklerinden biri olan eserin rollerini;

[817] **Ulus,** 3 Nisan 1941.
[818] **Ulus**,13.06.1941.
[819] **Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941–1942**, Maarif Matbaası, Ankara 1943, , s. 85.

Saadet İkesus, Ruhi Su, Nurullah Şevket Taşkıran, Nihat Kızıltan paylaşmışlardır. Eseri müzik üzerinden Türkçeye çeviren, Necil Kazım Akses ve Ulvi Cemal Erkin'dir. İlk temsilde orkestrayı, şef Protoryus idare etmiştir. [820]

1940–41 yılından itibaren opera gösterileri "Tosça" ve "Madame Butterfly"dan bölümlerle başlatılmış ve bunları "Fidelio", "Satılmış Nişanlı"ve "Figaro'nun Düğünü" takip etmiştir. Bu operaların yanında Carl Ebert, tiyatro oyunu olarak "Julius Caesar", "Faust" ve "Kral Oedipus" u sahneye koymuştur.

Bu oyunların sahnelenmesinin yanı sıra "Konservatuvar ile Tercüme Bürosu arasında irtibat kurularak, talebeye örnek olacak eserlerin kısa zamanda tercüme ettirilmesine ve böylece hem gelecek günlerin Türk sahne muharrirlerine, hem de aktörlerine yüksek değerde numuneler verilmesine..." çalışılmıştır.

Bu dönem, Yücel'in üzerine basarak tanımladığı "hümanizma anlayışının" yerleştiği ilk parlama yılları olmuştur.[821]

Konservatuvar öğrencileri ve öğretim üyeleri ilk mezun oldukları 1941 yılından 1943 yılına kadar başta Ankara Halkevi olmak üzere diğer vilayetlerin halkevleri sahnelerinde bazen de Köy Enstitülerinde bu operaları oynamışlardır. Oynanan oyunlar zaman zaman değişik vesilelerle radyodan verilmiştir.

1943 yılına gelindiğinde ise 2 Mayıs -18 Haziran 1943 tarihleri arasında o tarihe kadar oynanan bütün oyunları içeren bir "Temsil Bayramı-Tiyatro Bayramı" düzenlenmiştir**.** "Temsil Bayramı**"** eserinin önsözünde Hasan Ali Yücel : "Bundan yedi yıl önce kurulmuş olan Ankara Devlet Konservatuarı içinde bulunduğumuz yedinci ders yılı sonunda, dört yıldan beri vermiş olduğumuz tiyatro ve opera eserlerinin hemen hepsini, sanatsever halkımıza bir arada sunmak düşünce ve isteği ile bir "Temsil Bayramı" tertip etmiştir. Türk tiyatrosunu, Türk operasını, Türk müziğini işleyecek, geliştirecek derin halk tabakalarına kadar yayacak, unsurlar yetiştirmek ödeviyle kurulmuş olan Ankara Devlet Konservatuarı, sıkı, hareretli ve metotlu çalışmalarla

[820] Metin And, **50 Yılın Türk Tiyatrosu,** Türkiye İş Bankası Yay. İstanbul 1973, s**.**122-123; Ayrıca bkz**.Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941-1942**, Ankara 1943, Maarif Matbaası, s. 85.
[821] Çıkar**, a.g.e.,** s.97.

beklenilenden daha çabuk meyve vermeye başlamış ve birkaç yıldır derece derece ortaya koyduğu eserlerle, geniş ölçüde takdir ve hayranlık toplamıştır"[822] demekteydi.

Temsil Bayramı münasebetiyle, Prof. Carl Ebert de bir konuşma yapmış, "Konservatuarın bugün halkın karşısında çıkardığı eserler, şimdiye kadar süregelen çalışmaların rasgele bir neticesi değil Türk tiyatro kültürünün kurulması için hazırlanan büyük planın bir parçasıdır" demiştir. Temsil Bayramı münasebetiyle 10 eser seçilmiştir. Seçilen bu eserler şöyledir:

Üç Komedi:

Moliere: Gülünç Kibarlar

Goldoni: Otelci Kadın

Lessing: Minna Von Barhelm

Üç trajedi :

Sophokles: Kral Oidipus

Sophokles: Antigone

Shakespeare: Julius Ceaser

Klasik Opera-Buf numünesi

Mozart: Bastien ile Bastienne

Eroik Opera olarak: Beethoven: Fidelio

Realist Santimantal Opera Numünesi olarak:

Puccini: Madam Batrflay

Folklora dayanan müzik eserlerinin şaheserlerinden biri olarak:

Smetana: Satılmış Nişanlı

1944 yılı için Goethe'nin Faustu'nun Molier'in "Kibarlık Budalası", Gogol'un "Müfettişi" İbsen'in "Nora"sı ve operalardan da Gluck'un "Orpheus Eurydike" si, Verdi'nin "Maskeli Balosu", Humperding'in " Hansel ile Gretel"i, Rossinin "Sevil Berberi" Mozart'ın "Figaro'nun Düğünü", Bizet'in "Karmen"i oynanacağı belirtilmektedir.[823]

Hasan Ali Yücel, yukarıda adı geçen Devlet Konservatuarı tarafından oynanan oyunları "milli" olarak kabul etmekte ve şöyle demekteydi: "Onun için Devlet

[822] T.C. Maarif Vekilliği, **Devlet Konservatuarı, Temsil Bayramı 2 Mayıs–18 Haziran 1943**,Ankara 1943, Maarif Matbaası, s.III.
[823] Maarif Vekilliği, **a.g.e**.,s.4.

Konservatuarı'nın temsil ettiği piyesler, oynadığı operalar bizimdir, Türk'tür ve millidir. Bizden olacak müellif ve bestekâr da ancak bu yolda yetişecektir. Ömründe bir kere bile ananelerinin kurulduğu memleketlerden hiç birinde, bir tek opera seyretmemiş olan evlatlarımızın, doğru bir rehberlikle nihayet üç dört sene içerisinde erdikleri zafer derecesi yalnız onların bu sahadaki başarıları değil, Türk milletinin medeniyetin her cephesinde ne kudretli bir istidadın sahibi olduğunu göstermektedir".[824]

Bu dönemde zaman zaman Avrupa ülkelerinden misafir tiyatro grupları da Türkiye'yi ziyaret etmişlerdir. Örneğin: "Fransa hükümetinin resmi Devlet Tiyatrosu olan Comedie Française, 29 Mart ile 5 Nisan 1940[825] tarihleri arasında temsiller vermek üzere Türkiye'ye gelmiş, İstanbul ve Ankara'da klasik repertuarın en mutena eserlerini temsil etmiştir. Bu temsiller: Racine'in 5 perdelik manzum tradaejisi olan (Andromaque) ile Prosper Merimee'nin 1 perdelik "Le Crosse du Saint –Sacrement" komedisi; Alfred de Musset'in 3 perde ve 13 tabloluk "On ne Badine pas avec l'amour"piyesi ve Molier'in 5 perdelik manzum komedisi olan "Misanthrope" ile yine Musset'in, 1 perdelik komedisidir. Yalnız Fransa'nın değil dünyanın en eski ve en büyük sanat müesselerinden biri olan "Moliere evi" diye anılan bu 362 senelik şerefli bir maziye malik tiyatronun ilk defa olarak resmi turne halinde Türkiye'ye gelişi ve bu gelişin Fransa'nın İkinci Dünya Harbi içinde bulunduğu bir zamana tesadüfü, Fransız Hükümetinin memleketimize karşı beslediği dostluk hislerinin cemilekar bir ifadesidir."

Güzel Sanatlar Dergisi muhabiri Lütfi Ay, Fransız sanatçılardan, Marie Bell Jean Yonnel ile röportaj yapmıştır. [826]

Bütün bu yabancı piyes ve oyunların yanında, Türk yazarlarına CHP tarafından yazdırılan piyesler de vardır. Ne var ki biz onların reklâmını Ankara Halkevi sahnesinden değil Ülkü Dergisinin ilan kapaklarında görebiliyoruz. Devlet Konservatuarı tiyatro şubesi öğrencileri 11.1.1940 tarihinde yine Cebeci'deki Devlet

---

[824] **Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğt. Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, III**, s.379.

[825] Grubun Türkiye'ye geldiği tarih 5 Nisan 1940 olup, Henüz Ankara Konservatuarı kurulmamıştır. Çünkü yasanın çıktığı tarih: 20 Mayıs 1940'tır. Muhabirin sorduğu soruların birisi şöyledir: " Üstat diyorum: Türk seyircisini nasıl buldunuz? Türk seyircisi çok ince bir püblik, diyor. Çünkü gördük kibazı piyeslerde Paris'te beğenilen şeyler burada da sülinye edildi. ;nüanslar anlaşılıyordu". Lütfi Ay (Güzel sanatlar muharriri , " Comedie Française'le 4 gün",T.C. Maarif Vekilliği, **Güzel Sanatlar (Dergisi),** sayı:2, (ty.yy),s.157.

[826] Lütfi Ay (Güzel sanatlar muharriri, "Comedie Française'le 4 Gün", T.C. Maarif Vekilliği, **Güzel Sanatlar Dergisi,** S. 2,(ty. yy),s.157.

Konservatuarını salonunda, "Milli Şef İsmet İnönü, mebuslar, muallimler, çocuk velileri, yüksek mektepler talebesi gibi çok kalabalık bir kitle tarafından da" izlenen temsiller şunlardır: Materlinck'in İnterieur' ü, Moliere'in "Les Precieuses Ridicules'ü. basında da geniş yankı bulmuş,bu oyunlar hakkında Nurettin Artan, Ulus gazetesinde, "Mekteplileşen Sanat", Nurullah Ataç, "Ulus'ta iki Güzel Temsil", Yaşar Nabi Nayır, Varlık Dergisinde "Tiyatro Mektebi," Necip Fazıl Kısakürek, Son Telgraf gazetesinde, "Devlet Tiyatrosuna Doğru" başlıklı makaleler yazmışlardır. [827]

Bu dönemde Batı klasiklerinden derlenen oyunlar sadece başkent Ankara'da değil, zaman zaman Anadolu şehirlerindeki halkevleri sahnelerinde de amatör sanatçılar tarafından oynanmıştır. Örneğin, Moliere'in "Hastalık Hastası" adlı oyunu, 1944'te Gaziantep Halkevi'nde oynanmıştır.[828]

Garp Tiyatro'sundan seçilerek oynanan oyunlar ve tiyatro etkinlikleri basında basında yer almış, değişik yazarlar tarafından makaleler kalame alınmıştır. Burhan Belge, 1940 de kaleme aldığı bir yazısında: "Birkaç ay önce Comedie Française artistleri, Ankara'ya geldiler. Bizim Cebecide Sanat Akademimize de uğramışlar ve orada Türk çocuklarının oynadıkları bir Molier piyesini hayret ve heyecanla seyretmişlerdir… Mozart'ın "Bastien ve Bastienne" i ile Puccini'nin "Madame Butterfly"ini ilk dinlediğim akşam, heyecandan, gözlerim yaşardı. Heyecanımın kaynağı, Türk çocuklarının kabiliyeti karşısında duyduğum iftihardı. Küçük Sebastienne yani Rabia ile Kolos yani Ruhi'nin muvaffakiyetleri, hepimizin üzerinde âdet olgun bir tat bırakmıştı. Bu tada henüz hiçbirimiz doyamamıştık ki, Mesude'nin bir çiçek kadar taze ve bir "Saka kuşu'nun cıvıltısı kadar tannan Ço - Ço – San'ı ile karşılaştık"[829] demekteydi.

Başka bir Yazar Suut Kemal Yetkin,"Garpta tiyatronun iki bin seneyi geçen bir mazisi vardır. Biz de ise bu sanatın tarihi yarım asrı bile doldurmaz. Şüphesiz şu anda garp âleminin bu mühim sanat şubesi ile boy ölçüşecek vaziyette değiliz. Fakat, müstakbel tiyatromuzun temelleri ilmi metotlarla bugün açılmıştır. Sistemli bir tarzda devam eden çalışmaların ilk müspet neticelerini bir iki ay evvel tiyatro mektebinin verdiği temsille gördük. Tiyatro eserlerini sahne faaliyeti doğurur. Kuvvetli bir

[827] Devlet Konservatuvarı Tiyatro Şubesi temsilleri, Manisa Halkevi, **Güzel sanatlar 2**, (ty),s.165,166.
[828] Suut Kemal Yetkin, **Ülkü** dergisi, "Halkevleri", c.5, 1 Mart 1944, S.59,s.V
[829] Burhan Belge, " Bir Sanat Hadisesi", **Ulus**, 5 Temmuz 1940.

sahnemiz teşekkül edince, bu sahnenin ifadesi olan milli eserlerimiz kendiliğinden vücut bulacaktır. Şimdilik dünyaca tanınmış eserlerin tercümeleriyle iktifa ediyoruz. Edebiyat ve tiyatro inkılâplarının bir tercüme hareketiyle doğduğunu tafsile bilmem lüzum var mı? Yalnız şu kadarını işret edeyim ki, Alman sahnesi Lessingin'in ve Schlegel'in tercümeleriyle canlanmıştır.Biz adapte piyes ismi altında,şahsiyeti bozulmuş, derme çatma eserler istemiyoruz; sonu gelmeyen bir tercüme faaliyeti de gayemiz değildir."[830]

Bu dönemde, CHP'nin halkevleri için hazırlayıp bastırdığı, yabancı oyunlarının dışında da oyunlar gösterime girmiştir. Bu oyunlardan bazıları şunlardır: "Şenlikpalas: C. Miroğlu, "Bir Gem": İlhan Tarus, "Bir Ses": O. E. Aksongar, "Züğürtler", "Yapışkanlar": Ali Zühtü Altaylı, "Akakça":A. Turgut Simer, "Chicago Çiftçisi", Dr. Şükrü Şenozan, "Okumuş Adam", Ali Süha Delilbaş"[831]

Diğer Anadolu Halkevlerinde Hasan Ali Yücel döneminde de milli temsillerin oynamaya devam ettiği anlaşılmaktadır. Örneğin 1943'de Rize Halkevinin 256 erkek ve 23 kadın üyesi vardır. Saz ve milli oyunlar ekipleri birçok programda yer almamın yanı sıra, bu yıl "Yanık Efe, Züğürtçüler, Mete, Para Delisi, Vatan ve Vazife" adlı piyesler temsil edilmiş bu temsilleri 2750 yurttaş izlemiştir. [832]

2.3. Diğer Kültürel Faaliyetleri

2.3.1. Eski Eserlerle İlgili Çalışmalar

Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde, 1944 yılında Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü kurulmuştur. Eski eserler ve Müzeler Danışma Kurulu ilk toplantısını 16 Şubat 1945 tarihinde gerçekleştirmiştir. Hasan Ali Yücel, kurul üyelerine yaptığı konuşmada "sizden programlanmasını beklediğimi ilk iş,yurdumuzun mühim merkezlerinden başlayarak bütün memlekette tarih ve sanat değeri bulunan eserleri haritalarda tespit etmektir. Eski tabiri ile sizden eski eserlerimizin (levh-i mahfuzunu istiyorum) demiştir. [833]

---

[830]Suut Kemal Yetkin "Sanatımızın İstikameti, **Güzel Sanatlar (Dergisi**), Maarif Vekilliği, (ty,yy.) S.2,s.17

[831] **Ülkü**, S.51,1 II. Teşrin 1943,s.II.

[832] **Ülkü**, "Halkevleri", S. 62, 16 Nisan 1944, s.17.

[833]"Eski eserler ve Müzeler Birinci Danışma Komisyonu İlk Toplantısını Açarken",**Cumhurbaşkanları, Başbak. Ve M. Eğt. Bakanlarının Milli Eğitimle ilgili söylev ve demeçleri,c.** III., Ankara 1947,s.225.

Günümüzde müzecilik çalışmalarının geldiği noktada da Hasan Ali Yücel'in de büyük payı vardır.

2.3.2. Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü'nün Kurulması

Ankara Dil ve Tarih –Coğrafya fakültesine bağlı Bir "Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" kurulması Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde gerçekleşmiştir. Dönemin başbakanı Dr. Refik Saydam'ın imzasıyla TBMM'ye bu kanun tasarısı sunulmuş ve kabul edilerek enstitünü kurulmuştur.

Yücel Enstitü'nün kuruluş gerekçesinin şu cümlelerle açıklamaktadır: "Bu enstitüde yalnız İstiklal Mücadelesi'nin harp kısmını tetkik edecek değiliz…Türküleri de toplayacağız..Onun notasını alacağız. Hatta plağa geçireceğiz. İstanbul'dan çürük bir tekne ile Samsun'a harekete eden aziz ve ölmez Şefimizin o teknenin içinde yapacağı işleri düşünürken geçirdiği yaratma ve karar alma anlarının hatıralarını toplayacağız."[834]

3. KÖY ENSTİTÜLERİNDE KÜLTÜR

3.1.Köy Enstitüleri Açılışı:

Köy Enstitüleri ile ilgili olarak günümüze gelinceye kadar çok sayıda anı, hatırat kitapları yayımlanmış, haklarında yüksek lisans, doktora tezleri hazırlanmıştır. Biz, bu bölümde, Köy Enstitülerinin diğer yönleri ile değil sadece gerçekleştirdikleri faaliyetleri kültürel yönden ele alıp, incelemeye çalışacağız.

Bu konuda birçok kaynak olmasına rağmen daha sağlıklı olması açısından Yüksek Köy Enstitüsü öğretmen ve öğrencileri tarafından neşredilen Köy Enstitüsü Dergilerinden daha fazla oranda yararlanmayı düşündük.

Cumhuriyet'in kuruluşundan Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olduğu 1939 yılına kadar köyün eğitimi ile ilgili pek çok çalışma yapılsa da; yılların birikimi olan sorun henüz çözülememiş ve çok sayıda köy hala öğretmensiz ve okulsuzdu.

Birinci Maarif Şurası'nda köylere önem verileceği ve köylerin kalkındırmak için çaba harcanacağını Hasan Ali Yücel şu cümleleri ifade ediyordu: "Önümüzdeki senelerde nüfusumuzun çoğunu teşkil eden köylümüzün gerek tahsil, gerek geçim hususunda seviyesini yükseltmeyi başlıca hedef tutacağız. Bu hususta elde edeceğimiz neticelere, çok ehemmiyet ve kıymet veriyoruz. Kat'i olarak inanıyoruz ki köylümüzün

[834] Maarif Vekilliği, **Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü" Kurulması Hakkında Kanun ve Müzakereleri,** Maarif Matbaası, Ankara 1942,s.61.

tahsilini ve maişetini daha yüksek bir dereceye vardırdığımız gün milletimizin her sahada kudreti, bugün güç ve tasavvur olunacak kadar yüksek ve heybetli olacaktır." [835]

Köyün eğitim-öğretim sorununu çözmenin bir yöntemi olarak Köy Enstitüleri gündeme gelmiştir. Köy Enstitülerinin amacı neydi? Maarif Vekili Hasan Ali Yücel, TBMM'de Köy Enstitüleri ile ilgili kanun görüşülürken niçin Enstitü kavramını seçtiklerini şu şekilde ortaya koyuyordu: "Biz bu müesseselere Köy Öğretmen Okulu demedik. Çünkü evvelce bu isimde müesseseler vardı. Bunları ona bağlamak istemedik. "Enstitü" kelimesini biz Frenklerin telaffuz ettiği tarzda aldık ve buna alıştık. …Enstitüde yetişecek öğretmenlere umumi ve mesleki kültür bakımından lüzumlu olan bilgiyi vereceğimiz gibi bunlar köye gittikleri vakit köy hayatında amil, prestij sahibi, kendisine fikir sorulabilecek, reyi alınabilecek insan olabilmeleri için ameli bilgiler de verilecektir. Bunun belkemiğini, ameli bilgi ve melekenin esasını, gidecekleri ve çalışacakları muhit köy olduğuna göre, ziraatın teşkil edeceği şüphesizdir" [836]

Yücel devamla, Enstitülerin başka ülkelerden bir kopya olmadığını ama buna karşılık, bunlara tamamen özgün kuruluşlar da denilemeyeceğini belirterek "Bu kanunla bizim yaptığımız şey kopya değildir. Fakat indi, uydurma bir iş de değildir. Bizim yaptığımız bu işi Bulgaristan'da başka mahiyette görürsünüz. Meksika'da başka şekilde bulursunuz. İlköğretim meselesini bundan bir asır evvel halletmiş memleketlerde de başka şekillere tesadüf edersiniz. Biz hiçbir memleketin ilk tahsil meselesini hallederken aldığı tedbirleri aynen almadık"[837] demektedir.

TBMM' de Köy Enstitüleri kanunu görüşülürken bazı maddeleri üzerinde eleştiriler de olmuştur. Özellikle üçüncü madde bunlardan birisidir. Bu kanuna göre; Enstitülere alınacak öğrenciler sadece köy ilkokullarından mezun olan köy çocuklarından alınacaktı. Bingöl milletvekili Feridun Fikri Bey, Bingöl gibi illerin köy özellikleri taşıdığını ancak il statüsünde olduğu için bu kanunun sağladığı imkânlardan yararlanamayacağını belirtiyor dolayısıyla bu yörelerde yaşayan çocukların mahrumiyet bölgesinde yaşamasına rağmen bu okullara giremeyeceklerini dile getiriyordu.

---

[835] **Cumhurbaşkanları, Başbak. Ve M. Eğitim Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri**, **c.II**.,Ankara 1946,s.266.
[836]Hasan Ali Yücel: "Türkiye Büyük Meclisinde Köy Enstitüleri Kanunu Görüşülürken", (17 Nisan 1940), **Eğitim Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, c.II.,** Ankara 1946,s. 304-305.
[837]**Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve M. Eğitim Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri,c.II.,** Ankara 1946,s. 310.

Aynı madde üzerinde bir başka eleştiri ise Kazım Karabekir tarafından yapılıyordu. Köy enstitülerine alınacak öğrencilerin sadece köy çocuklarından olmasının; halkı köylü ve şehirli diye ikiye böleceğinden bahseden Karabekir Paşa: "Bendeniz bu konuda bir noktayı mahzurlu görüyorum o da üçüncü maddesi. Bu madde hükmü ile köy enstitüleri yalnız köy ilkokullarını bitiren çocuklara kastediliyor. Şehir ve kasaba çocuklarının köylerle temasını kesiyor. Hâlbuki dünyanın her tarafında bu teması çoğaltmak için yeni tedbirler alındığını görüyoruz. Onun için bendenize öyle geliyor ki, şehir çocuklarını köylere götürmek için diğer devletlerin yaptığı gibi daha bazı tedbirler almalıyız. Bu suretle bütün şehir gençliğinin köy gençliği ile ve köy halkı ile ruhi kaynaşması temin edilmelidir."[838]

17 Nisan 1940 tarihinde Köy Enstitüleri Kanunu [839] çıkartılarak arazinin uygun olduğu yerlerde kurulmaya başlanmıştır.

Köy Enstitülerinin açılışı; basında da çok geniş yankı bulmuş birçok yazar tarafından bu okullardan övgüyle söz edilmiş, enstitülerin ülkede bir ihtiyaca cevap vereceğinden bahsedilmiştir. Örneğin: Necip Ali Küçükağa: "Öğretmeni bütün heyecan ve imanı ile köy e bağlayacak olan bu usulün tatbikinde hangi memleketten mülhem olduğu malum değilse de dünyada köycülüğün en ileri safhasını gösteren Hollanda köycülüğünün tekamülünde buna benzer manevi şahsiyetlerin büyük rolü olmuştur. Kanunda yazılı şekiller içinde temin edilecek okulun hayvanat ve arazisinden öğretmen hem istifade edecek ve hem de tatbikatta kullanacaktır "[840] demektedir.

Zekeriyya Sertel'de Tan gazetesindeki değerlendirmesinde: "Köy Enstitülerinin temin ettiği büyük faydalar nedir? Bunları sadece, köy çocuklarının zirai ve kültürel bilgisini arttırtan mektepler manasında anlamamak lazımdır. Köy Enstitüleri, kurulduğu mıntıkanın yalnız çocuklarına tahsil veren müesseseler değildir. Bulunduğu muhitin zirai, sıhhi, kültürel, içtimai seviyesini yükseltecek, içtimai merkezlerdir. Bu müesseselerde çocuklara nazari olduğu kadar pratik sahada, ziraat, fenni istihsal,

[838] **TBMM Zabıt Ceridesi**, 17.04.1940,İ.41,C:1,s.84.
[839] T.C. Maarif Vekilliği**, Köy Enstitüleri Kanunu Layihası**, İstanbul 1940.
[840] Necip Ali Küçüka, "Köy Enstitüleri Kanunu Münasebetiyle" **Ulus**, 19 Nisan 1940.

hayvancılık, köyün zirai inkişafını temin eyleyecek bilgiler verildikten başka, hıfzısıhha, içtimai h içtimai hıfzısıhha bilgileri de verilir" şeklinde değerlendiriyordu.[841]

3.2. Köy Enstitülerinde Eğlenceler-Kutlamalar, Bayramlar:

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü öğrencileri ve öğretmenleri tarafından yayınlanan Köy Enstitüleri dergisinde Fahri Yücel, "Hasanoğlan'da Eğlentiler" adlı yazısında Enstitülerde eğlenceden ne anlaşılması gerektiğini şu cümlelerle anlatmaktaydı: ... "Enstitünün coşkun havası içinde zamanla gelişen beden ve kafa bu kez daha kutsal özlemlerin ihtiraslı etkisi ile çalışmağa başlar. İşte yayaş yavaş ne olduğunu göreceğimiz bu özlem ve neşe enstitü eğlentilerinde başlıca materyali teşkil eder. Çünkü bir eğlenti meydana getiren konuların çoğu, derman olmağa can attığımız dertli köylüden alınmadır. İnsan seslerinin, mandolinin, kemanın, akordiyonun, kavalın ve bağlamanın çaldığı havalar çok kere halk nağmeleridir. Duyguların hareketlerle ifadesi olan halk dansları; mertliğin ifadesi olan zeybek oyunları, asırların, bilhassa Samanlık devrinin dinî ayinlerini aksettiren aynı zamanda bugün coşkun bir bağlılığın ifadesi haline gelen halaylar ve horonlar zevkle oynanır. Çocukların kendi yazdıkları duyguları, dertleri, özlemleri dile getiren, bir davayı ve bir ideali körükleyen şiirlere de çok rastlanılır. Bilhassa yaptıkları oyun ve temsillerde çocukların köy aşkını görmek pek kolaydır. Fakat bunun yanında garbın eğlenti vasıtalarına da kayıtsız kalınmış değildir."[842]

3.2.1. Cumartesi Eğlenceleri

Köy Enstitülerinde haftalık olarak düzenlenen eğlencelerden başında hafta sonraları yapılan Cumartesi eğlenceleri gelmekteydi. "Her Cumartesi akşamı, toplantı salonunda eğlence yapılırdı. Bu eğlenceleri her sınıf sıra ile üzerine alır ve günü gelince yaparlardı. Eğlencelerde yapılan şeyler aşağı yukarı şunlardır: Mevzuunu öğrencilerin kendilerinin buldukları birkaç temsil, zeybekler, halaylar, türküler, köy oyunları, şarkılar ve şiirler."[843]

---

[841] Zekeriyya Sertel, "Köy Enstitüleri Kanunu", **Tan Gzt.,** 20 Nisan 1940; **Ayın Tarihi**, Ankara Nisan 1940, nr.77,s.63.
[842] Fahri Yücel, " Hasanoğlan'da Eğlentiler", **Köy Enstitüleri Dergisi,** c.1, S.2, Nisan 1945, Ankara 1945, MEB, Basımevi, s.321
[843] **Köy Enstitüsü Dergisi,** " Hasanoğlan Köy Enstitüsünde Müzik Çalışmaları", c.1, S.1, Ocak 1945, s.84

Her köy enstitüsünde, hafta sonları yapılan bu eğlencelerin bazen on beş günde bir de yapıldığı olurdu. Eğlencelere, yöneticiler ve öğretmenler aileleriyle mutlaka katılırlar, bir haftanın yorgunluğunu, problemleri unutulur, neşeli, eğlenceli bir gece geçirilir, gelecek hafta için moral depolanırdı."[844] Hemen bütün Köy Enstitülerinde, bu eğlence programı uygulanırdı.

3.2.2. Önemli Günlerle İlgili Kutlamalar

Her yıl, 17 Nisan tarihi, Köy Enstitülerinin kuruluş yıldönümü olarak enstitülerde bayram günü olarak kutlanmıştır. Örneğin, 1945 yılında "Köy Enstitüleri Kanununun Büyük Millet Meclisinden çıkışının beşinci yıldönümü Hasanoğlan Köy Enstitüsünde parlak bir şekilde kutlanmıştır. Başta, İsmet İnönü ve eşi olduğu halde TBMM reisi Abdülhalik Renda, Başvekil Şükrü Saraçoğlu, Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel, CHP Grup Reisi Vekilleri General Kâzım Özalp ve Hasan Saka, Müstakil Grup Reis Vekilleri General Kazım Özalp, Hasan Saka, Müstakil Grup Reis vekili Ali Rana Tarhan, C H. P. Genel Sekreteri Memduh Şevket Esendal, bazı mebuslar, Ankara Valisi ve ilk Öğretim Umum Müdürü İsmail Hakla Tonguç bu parlak törende hazır bulunmuşlardır.

Tören hep birlikte söylenen Ziraat marşı ile sona ermiştir. Müdür, Hürrem Arman'ın "İstikamet İş ve köy" komutu ile öğrenciler üç grup halinde çalışma yerlerine dağılmıştır. Misafirler biraz istirahatten sonra açık hava tiyatrosuna gelmişler ve Cumhurbaşkanı, henüz yapılmakta olan tiyatro hakkında izahat almışlardır. Buradan Enstitü'nün kuzeyine düşen sırt üzerindeki bağ dikim yerine gidilmiş ve Büyük Şef, bayramın neşesini eser yaratma hazzı ile birleştiren enstitü öğrencilerinin çalışmalarını yakından takip etmişlerdir. Ayrıca burada, ziraatbaşı ve öğretmeni İzzet Palamar tarafından iklimin ziraat vasıfları ile bunun için hazırlanmış program hakkında verilen izahlarını dinlemişlerdir…

Köyden enstitünün temsil salonuna gelinmiş ve öğrencilerin eğlenceleri başlamıştır. Tam bir intizam ve neşe içinde çok sesli marş ve türküler söylendi, mandolin konseri verildi. Bunu takiben Bengi, Arpazlı ve Güvende gibi millî ruhumuzu okşayan millî oyunlar oynandı. Bunun ardından öğrenciler, kendi yazdıkları

[844] Nedim Menekşe, **Kapatılmalarının 50. yılında Köy Enstitüleri Gerçeği,** Lüleburgaz 2005,s.108–109.

şiirleri okudular. En son olarak yüksek kısım Güzel sanatlar 'kolu, Mahir Canova'nm idaresinde "Kral Oudipius" trajedisinin son sahnesini temsil etmişlerdir… Gece -Gazi Terbiye Enstitüsü öğrencilerinden bir grubun da hazır bulunduğu bir neşe içinde millî oyunlar oynanmış, şarkılar söylenmiş, şiirler okunmuştur.

Bundan sonra ikinci defa olarak "Kral Oudipius" trajedisinin son sahnesi ile Molier in "Zoraki Tabip" piyesi temsil edilmiştir. Bunun ardından Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in "17 Nisan" günü münasebetiyle radyoda yaptığı konuşma, bütün öğrencilere dinlenilmiştir.[845]

17 Nisan Bayramları sadece Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde değil diğer Enstitüler tarafından da kutlanmıştır. Örneğin, Antalya – Köy Enstitüsü de 1944 yılı 17 Nisan Enstitüler Bayramı kutlamışlardır. O gün geceli gündüzlü bu bayram, mana ve mahiyet itibari ile şen olarak yaşanmıştır ".[846]

Köy Enstitüsü Dergisi'nden aldığımız bilgilerden Hasanoğlan' da 19 Mayıs Gençlik Bayramının kutlandığını anlıyoruz. Örneğin 1946 senesi, 19 Mayıs, başta İlköğretim Genel Müdürü İ. Hakkı Tonguç olduğu halde Hasanoğlanda da kutlanmıştır. Sabahleyin bütün öğrenciler, Dağ başını duman almış marşı ile Hasanoğlan köyüne gitmiş, Köy Okulunun bahçesine toplanan köylülerle beraber öğleye kadar tam bir bayram havası yaşamışlardır.

Evvelâ Enstitü müdürü Hürrem Arman, günün anlam ve önemini belirten bir konuşma yapmış, sonra yüksek kısım birinci ve ikinci sınıf öğrencileri tarafından nutuklar söylenmiştir. Nihayet Hakkı Tonguç, Ebedî Şef Atatürk'ün İstanbul'dan Samsun'a çıkışını anlatmış ve bu günün Türk milleti ve Türk gençliği için ne kadar ehemmiyetli olduğu üzerinde ısrarla durmuştur. Daha sonra saat on bire kadar şarkılar ve marşlar söylenmiş, millî oyunlar oynanmış ve böylece öğleye kadar devam edecek program sona ermiştir."[847]

Köy Enstitülerinde 23 Nisan Çocuk Egemenlik Bayramı, 19 Mayıs Gençlik Bayramı gibi bayramlar da kutlanmış ve değişik faaliyetler yapılmıştır.

---

[845] **Köy Enstitüleri Dergisi**, " Hasanoğlan Köy Enstitüsünde (17) Nisan", c.1, S.1, Ocak 1945, s.151,152,
[846] **Köy Enstitüleri Dergisi**, " Antalya –Aksu Köy Enstitüsüne Ait Haberler"c.1, S.1, Ocak 1945, s.166.
[847] **Köy Enstitüleri Dergisi,** " Hasanoğlan'da 19 Mayıs", c.1, S. 5–6, Şubat Temmuz 1946, s.161.

3.3.Köy Enstitülerinde Tiyatro –Temsil Ve Oyunlar

Köy Enstitülerinde tiyatro, temsil ve oyunlar önemli sanat etkinlikleri olarak değerlendirilmiştir. Bütün Köy Enstitülerinde bu oyunlar oynanmakla beraber, "Açık Hava Tiyatrosu" sadece Hasan Oğlan Yüksek Köy Enstitüsünde bulunmaktaydı. [848]

3.3.1.Halk Oyunları

Oynanan temsil- tiyatro oyunları iki grupta toplamak mümkündür. Bu oyunlara aynı zamanda "Fars" (muzip oyun) adı da verilmektedir. "Dantoları, müziği, temsilleri ile köylerimizin ve halkımızın malı olan eğlentilerdir. Yalnız bunlar Köy Enstitülerinde öğrencilerin yaratıcı gayretleri ile biraz daha işlenmiş olarak ortaya konulur.Halk oyunlarının bir kısmı içinde hiçbir fikir olmayan Farslar (muzip oyunları) dır.Bazıları ise fikir taşır. Farslar mimik ve jestlerle kelime oyunlarını birleştirerek yapılır.Yani düşündürmeden güldüren neşeli oyunlardır. Enstitü eğlentilerinde de en çok yer alan Farslardır." [849]

Farslar için sahne, dekor ve kostüm çok da önemli değildir. Sonuçta bu oyunlar, bir sanat değeri taşımaktan çok bir konuyu anlatma ve öğrencilere bir ideal fikrini vermek için öğrenciler tarafından gerek senaryo gerekse oyun olarak pratik bir şekilde hazırlanan çalışmalardır.

Örneğin, sahne meselesine olan yaklaşım şu şekildedir: " Her Köy Enstitüsünde tiyatro eserleri oynamak için sahne ya elverişli değil veya hiç yoktur. Fakat Gogol, Shakespere, Moliere, Çehof, gibi tiyatro yazarlarının olduğu gibi Yunan Latin klasik eserleri de meydanda bile oynanabilir. "Dekor ve kostüm de ise: masa, sandalye, kilim, hasır ve halı gibi eşyadan öte geçmeyecektir. Kostüm için de temsildeki tiplere göre Kral, uşak, genç kız, v.s. Enstitüde mümkün olan elbiselerden uydurulacaktır."[850]

Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde oynanan Halk oyunlarından birisi; "Bizim Köy" dür. Konusu: Bütün Anadolu köylerinin birbirine benzediğinden hareketle, piyesi kaleme alan öğrenci, kendi köyünü anlatmaktadır. Piyeste geçen bazı cümleler şöyledir: "Kulaksızın oğlu bir gün çıkageldi. Baktık topallıyor. Gurbette köyüne dayanamamış; çürüğe ayrılmak ve buraya dönmek için ayağını trene

---

[848] Mahmut Makal**, Milliyet Sanat Dergisi**, "Köy Enstitülerindeki tiyatro Çalışmaları, çağdaş toplumsal eğitimi destekleyen etkinliklerdi.", Nisan 1978, S. 273,s. 4.,
[849] **Köy Enstitüsü Dergisi,** c.1, S.2, Nisan 1945,s.321.
[850] **Köy Enstitüsü Dergisi,** c.1, S. 5–6, Şubat-Temmuz 1946,s.73.

çiğnetmiş. Şimdi çiftin peşinde bile yürüyemiyor. Muhtar zengin ve aptal bir adamdır. Bir seyirci:

-Arkadaş arkadaş, nasıl oluyor da sizin köyde aptal bir adamı muhtar seçiyorlar? Hayret doğrusu!

Oyunu idare eden: — Hayret etmeyin. Muhtar olmak için mutlaka akıllı bir adam olmak gerekmez. Hatta zengin olmak da. Bizim köyde, muhtarlığı, geniş tarlalara ve birkaç sürüye sahip olan adam alır.

Seyirci: —"Sağol! . Ben de bunu öğrenmek istiyordum.

İdare eden:— Bitişikteki ev de misafirhanedir. Muhtar aptal olmasına rağmen, misafirlerini ağırlamasını bilir ve şehirdek işlerini yürütmesini bilir. Bucak Müdürü ile ahbaptır. Tabii Bucak Müdürü ile nasıl ahbap olunur, bilirsiniz…(Köy muhtarının servetine ait, seyircilere verilen haber)... 300 davarı, 30 sığırı, 6 atı, 2 eşeği vardır. Bunlara karısını, 3 çocuğunu, 60 tavuğunu vs kapısında çalışan 6 hizmetçiyi eklersek, muhtarın eli altındaki canlıların tutarı 408 kadardır. Tarlaları da, 300 dönüm tutar..."[851] Bu oyunda; köylünün askerden kaçmak için ayağını trene çiğnettirmekten korkmayan bir aptal-uyanık olduğu anlatılmak istenmiştir. Oysa, tarihi boyunca, Türk köylüsünün Çanakkale, Milli Mücadele, ya da sair muharebelerde asker ocağını kutsal bir görev yeri olarak gördüğü görmezden gelinmektedir.

Diğer taraftan köyleri idare eden köy muhtarlarının köylüyü ezen, sömüren kimseler olduğu anlatılmaktadır. Oysa, muhtarlar da köylülerin arasından seçilen bir kimsedir.

Köylüleri ezen muhtara örnek bir başka piyeste " Muhtara Bal Yedirme" başlığını taşımaktadır. Bu oyununun konusu: "İbişle Memiş" adlı iki köylü ormana odun kesmeye gider, bir çam ağacında bal bulurlar. Balı, aralarında adaletli bir şekilde paylaşamazlar ve köy muhtarına paylaşmalarına yardımcı olması için giderler. Muhtar güya ikisini de kandırdığı için çömleği ortaya koyup, muhtarın elini kolunu bağlayıp balı eline yüzüne sürerler. Bu hikâyede de muhtar "köylüleri kandıran bir uyanıktır."[852]

---

[851] **Köy Enstitüleri Dergisi,** (Temsili Hazırlayan: Hasanoğlan Köy Enstitüsü 4/A Kümesi), "Bizim Köy", c.1, S. 3,Temmuz 1945,s.441–453.

[852] **Köy Enstitüleri Dergisi,** Fahri Yücel, (Yüksek Köy Ens öğrencisi, Hasanoğlan'da Eğlentiler), c.1, S.2, Nisan 1945, s.322.

Bu iki halk oyununu ve özellikle Köy Enstitüleri Dergisi'nde yer alan piyesler ve oyunlar değerlendirildiğinde şu sonuca ulaşılabilinir: Bu piyeslerde, köylü saf, cahil, bağnaz, yobaz, gibi olumsuz cümlelerle değerlendirilmiştir.

Oyunlarda kullanılan dil hem Türk kültürü için hem de izleyen öğrenci açısından itinasız, özensizdir. Örneğin bir oyunda: "Aman Doktor Bey, O benim karımdı. Ondan yalnız ben değil bütün köylü bıktı. Onu diriltmen demek beni öldürmen demektir… Doktor oldukça mutaassıp ve cahil olan bu köylülere: o halde kimseyi diriltmeyelim. Zaten Allah daha iyi düşünür. Onun işine karışmayalım diyerekten mezarlıktan ayrılır. Ondan sonra köylüler doktoru bir Allah gibi sevmeye başlamışlardır."[853]

3.2.Garp Tiyatro Eserleri

Halk oyunlarının yanı sıra yine enstitülerde dekor ve sahne endişesi taşımaksızın dönemin hümanist kültür politikasına uygun olarak, Garp tiyatro eserleri de oynanmıştır. 1945 yılı için de Hasanoğlan da şu beş eserin sergilendiğini görmekteyiz.

1.Zoraki tabip: Moliere, Adapte: A. Vefik Paşa

2.Kral Oidipus: Sophokles, Tercüme: Bedrettin Tuncel

3.Kibarlık budalası: Moliere, Tercüme: A.Suha Delilbaşı

4.Müfettiş: N. V. Gogol, Tercüme: Erol Güney, M. Cevdet Anday

5. Bir Yaz Gecesi Rüyası: W. Shakespeare: Nurettin Sevin[854]

1940 yıllarında Anadolu köy gerçeğinin anlatılmaya çalışıldığı oyunların yanı sıra Fransız, garp tiyatrosuna ait i konularının işlenmesinin sebebi; "bu yapıtlar, öğrencileri kendi öz oyunları üstünde düşündürmüş, kendi oyunlarını geliştirmeye itmiştir. Çünkü Batı'nın bu klasik yapıtlarının temelinde de esin kaynağı halkın oynadığı oyunlar yatmaktadır". [855]

Bu oyunlar diğer enstitülerde de oynanmakla beraber esas Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde oynanmıştır. Bir Köy Enstitüsü mezunu yazar bu konuyu şöyle dile getirmektedir: "Hasanoğlan'da sergilenen oyunlar ve dinletiler öbür enstitülerdekilere göre değişikti. Bunun da başlıca nedeni orada Yüksek Köy Enstitüsü'nün bir de Açık Hava Tiyatrosu gibi oyuna ve dinletiye çok elverişli bir yerin bulunmasıydı… Bir de

[853] Yücel,**a,g.m.,** s.10.
[854]**Köy Enstitüleri Dergisi,** c.1, S. 2, Nisan 1945, s.324
[855] Makal, **a.g.m**.,s.4.

Güzel Sanatlar Bölümü vardı… Bu bölümün öğrencileri derslerinde; Antik Yunan Tiyatrosundan tutun da günümüz tiyatrosuna dek tiyatronun konusunu, yapısını, toplum üzerindeki işlevini didik didik ediyorlardı… Güzel Sanatlar Bölümü'ndeki öğrenciler kendi aralarında tartışıp olgunlaştırdıkları kökleşikleri klasik) ya da yerli yazarlarımızın yapıtlarını oynarlardı. A. Çehov: "Teklif", Sophokles: "Kral Oudipus", "Antigone", Shakespeare: "Bir Yaz Gecesi Rüyası", "Romeo ile Jüliyet", Molier: "Cimri", "Kibarlık Budalası", Gogol: "Müfettiş", "Bir Evlenme", Necip Fazıl Kısakürek: "Kafa Kâğıdı."[856]

3.4.Kitap Okuma- Kitap Tanıtma –Seminerler

3.4.1.Serbest Kitap Okuma Faaliyetleri:

Köy Enstitülerinde ders dışı kitap okuma faaliyetine özel bir önem verildiği anlaşılmaktadır. Köy Enstitüleri ve Köy Okullarını Örgütleme Yasasının 39. maddesinde; bütün çalışmaların özlü ve verimli olması için enstitü öğretmelerinin, usta öğreticilerin, kendi meslek ve işleri ile kaynaklarla birlikte senede en az, memleket ve dünya yazarlarından 24 eser okumaları aynı zevk ve alışkanlığı öğrencilerine de sindirmeleri en önde gelen görev gereklerinden biridir" denilmektedir.[857]

Köy Enstitü mezunu olan bir yazar, Enstitüsü öğrencilerinin okuma faaliyetini şu şekilde dile getirir:"Bunlar dinlenme saatlerinde bile okuyorlardı. Çepleri kitap ve dergi doluydu. Akşamları çamlara asılı fenerlerin ışığı altında çamlıkta okuyorlardı."[858]

Okunan bazı eserlere örnek vermek gerekirse "Dede Korkut Hikâyeleri, Andersen'den Masallar, Lafonten'den Hikâyeler, Beyaz Zambaklar Memleketinde, Robenson, Beyaz Lâle, Bomba, İlk Düşen Ak, Werter, Çalı Kuşu, Yaban, Kiralık Konak, Sinekli Bakkal, Ateşten Gömlek, Vurun Kahpeye, Kuyucaklı Yusuf, Değirmen, Kağnı, Ses, Ayaşlı ve Kiracıları, Yunus Emre, Mevlâna, İlim ve Din, Aşkı Memnu, Sefiller, Goriot Baba. Vadideki Zambak, Şahika, İzlanda Balıkçısı, Sarı Esirler, Ana, Jerminal. Kırmızı Zambak. Sokrat Eflatun, Montein'den Denemeler, Düşünceler ve Sohbetler, Gide'den Denemeler, Dünya Nimetleri, Kandit, Bergama'nın Dikenleri, Sünger Kardeşler, Benim Üniversitelerim Stepte, Ekmeğimi Kazanırken, Ölü Canar Karamazof Oblomov, Mavi ve Kırmızı, Garp Çephesinde Yeni Bir Şey Yok, Donkişot, Beyaz Geceler, Anna Karanina, Harp ve Sulh, İlkbahar Selleri, Babalar ve Oğulları

[856]Mehmet Cimi, **Tonguç Baba (Ülkeye Kuçaklayan Adam),** İstanbul 1995,s.175.
[857] Köy Enstitüleri ve Köy Okullarını Örgütleme Yasası'nın 39. Numaralı Maddesi.
[858] Nazif Evran, **Köy Enstitüleri Neydi? Ne Değildi?**

Değirmenimden Mektuplar, Merhamet Açlık, Pan. Viktorya, Hayvanlar Çiftliği, Faust, Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi, İlahi Komedi, Kahramanlar, Wilhem Tel, Semaver, Şehmerdan, Bitmeyen Kavga, İçtimai Mukavele, Hamlet, Madam Bovari, Skapinin Dolapları, Cimri, Kelile ve Dinme, Yağmurlar Gelince, Oğlum Oğlum, Anton Çehov'dan Oscar Wilde ve Guy dö Mopassant'tan Hikâyeler ve başkaları...[859]

Okunan eselere göz gezdirdiğimizde, Batı klasiklerin çoğunlukta olduğu, bu arada Sosyalizm ve Sosyal Mücadeleler Tarihi gibi ideolojik kitapların da Köy Enstitülerinde mevcut olduğunu ve öğrencilere okutulduğunu anlayabiliyoruz.

Köy Enstitüsü mezunu olup halen hayatta olanların anlattıkları da Köy Enstitülerinde bolca kitap okunduğunu, öğrencilere okutulduğunu göstermektedir. Örneğin; Halen Manisa'da ikamet etmekte olan Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsünden mezun Kazım Poyraz Bey'le 17 Mart 2005 tarihinde gerçekleştirdiğimiz bir görüşmemizde Kazım Bey, Köy enstitülerinde "kitap okumanın" çok önemli olduğunu bir öğrencinin ayda 4 kitabı okuyup özetinin çıkartıp Türkçe öğretmenine vermedikçe sınıfını geçemeyeceğini dile getirmiştir. Kendisi "Çorbacı… adlı kitabını birkaç kez beğenerek okuduğunu Enstitüde en çok okutulan kitabın Sabahattin Ali'nin "Kağnı'nın Sesi" adlı kitap olduğunu ve bu kitabı da kendisinin birçok kez okuduğunu anlatmıştır.[860]

Akpınar Köy Enstitüsünde "Okuma İşi" başlıklı yazıda; okuma faaliyetleri şu şekilde anlatılmıştır: "Enstitünün içindekiler bakımından oldukça zengin bir kütüphanesi vardır. Bunun yanında sınıf dışında okumak isteyen öğrencilere 80–100 öğrenci alabilecek bir okuma odası yapılmıştır. Günlük gazete ve dergilerden günü geçmiş olanlar bir dolapta saklanır. Bütün öğretmenler ve idareciler, toptan aldıkları bir karara uyarak Pazartesi ve Çarşamba günleri saat 19'dan 23'e kadar toplanıyor ve yine toptan okuyup tenkidini yapmaların karar verdikleri bir kitabı okuyorlar ve tenkidini yapıyorlar. Yaz aylarında ise buna imkân olmadığı için öğretmenler tarafında okunan eserler öğrencilere özetleniyor.

Enstitü Müdürü Enver Kartekin okuma işi ile ilgili olarak şu bilgileri vermektedir: "Halen üç ilde mevcut 155 enstitü mezununu";10 20 şer kişilik olmak üzere 20

[859] Menekşe, **a.g.e.**,s.95.
[860] Kazım Poyraz, (Hasan oğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu), (Manisa), **röportaj**: 17 Mart 2005.

bölüme ayırdık, yol bakımından bu bölümlerin ortasında bulunan bir köy, bizimle daima temasta bulunacak bir merkez olarak ayrılmıştır. Mezunlarımızın ucuz para ile çabucak temin edemeyecekleri kitaplardan Enstitüde her bir ciltten beşer tane olmak üzere bulunduracağız. Bu kitaplar enstitü kitaplarından aynı olarak bulunacaktır. 20 bölgeye kitapları içerisine düzenli bir şekilde koyabileceğimiz sandıklar yaptırılacak. Kitaplar bölgelere posta ile ve millî eğitim memurlukları yolu ile bölge merkezlerine, sandıklar içerisinde gönderilecektir... Bu işleri sağlamak için Türkçe öğretmenlerinden birinin başkanlığında son sınıf öğrencilerinden bir kol kurulmuştur. Bunlar Enstitü kitaplığından ayrı olarak bu işi idare edeceklerdir. Durumu Bakanlığa da yazdık, eğer yeni yayınlarından bize yardım ederse bu işi daha çabuk ve daha kolay gerçekleştireceğiz [861]

"Arifiye Köy Enstitüsünde Okuma" başlıklı bir başka yazıda; Okul kütüphanesinde, 4000 eserin bunduğu belirtilmektedir. Arifiye Köy Enstitüsünde en çok roman okunduğu aşağıdaki istatistikten anlaşılmaktadır. Arifiye Enstitüsünde, 1945 yılı Ocak ayında, alanlarına göre okunan eser sayısı şöyledir:

Mesleki	:175
Seyahat	:53
Roman	:300
Meşhur Adamların Hayatları	:99
Tarih-Coğrafya –Yurt Bilgisi	:120
Piyes	:22
Ziraat	:40
Toplam	:809

Köy Enstitülerinde haftanın uygun bir gününde toplanarak, Türkçe öğretmenin başkanlığı okunan eserle ilgili o kitabı okuyan öğrenci tarafından bilgi verilirdi. Kitap tanıtım toplantısına isteyen her son sınıfı öğrencisi katılabilir. Bir öğrenci beğenmiş olduğu eser hakkında konuşabilir, aynı eseri okuyanlar arasında tartışmalar yapabilir. [862]

[861] **Köy Enstitüleri Dergisi IV**., "Enstitü Çalışmaları Akpınar Köy Enstitüsünde Okuma İşi" Ankara 1946,s.530.
[862] **Köy Enstitüleri Dergisi,** c.1, Nisan 1945, S. 2, s.299–300.

Gerçekten de Köy Enstitülerinde öğrencilere kitap okuma alışkanlığının kazandırılmaya çalışıldığı, onları kitapla, edebi eserlerle haşir neşir olmaya teşvik edildiği bellidir

Yalnız burada anlaşılan o ki kütüphanelerde her şeyden önce dönemin kültür politikasına da paralel olarak "Batı Klasikleri" hâkimdir. Enstitülerde öğrencilerin kitap okuma ve hangi kitapları tanıtacağı konusunda "Enstitü Dergi Kolu" yardımcı olur ve bazen kitapların seçiminde öğrencilere tavsiyeler de bulunurdu. Örneğin, Hasanoğlan Köy Enstitüsü Dergisi, Dergi Kolu bir sayısında şu kitapları tavsiye etmiştir. Bu sayımızda 5. sınıflar için, Cimri ve Vişne Bahçesi, 4. sınıflar için**,** Ana ve Şahika*,* 3 sınıflar için, Baraganın Dikenleri ve Dubrovski, 2. sınıflar için, Öldüren Kutup ve Güliverin Seyahatleri, 1. sınıflar için, Robenson Kruzoe'yi öğütlüyoruz.[863]

Köy Enstitüsü mezunu ya da Köy enstitülerinde okuyan öğrenciler şiir yazmaya meraklıdır. Aşağıdaki örnek şiir Köy Enstitüleri öğrencilerinin kendilerini anlattığı bir şiirdir.

SANATKÂRIN TÜRKÜSÜ

Biz çalışkan Türk genciyiz
Sanatları tez kaparız
Her birimiz bir inciyiz
Çok çalışır az yatarız.

Demirciler demir döver
Duvarcılar duvar örer
Terzi nalbant, çiftçi, berber
Boş durmayız iş yaparız.[864]

[863] **Köy Enstitüsü Dergileri,** " Toplu Çalışmalar Kitap Öğütlemeleri", c.1, Şubat –Temmuz 1946, S.5–6, s.142.
[864]Abdullah Özçukur, **Köy Enstitülerini Destanı**, Ankara 1985,s.S50

Şu benzi kül elması gibi renkli,
Lâcivert ceketli
Sevimli çocuk.
Neden böyle de
Bu saz benizli
Yalın ayak hoşt kabak çocuk
Öyle değil.
Nedendir ey ağacım?
Dalının biri sarı, biri yeşil,
Biri kurur biri büyür,
Biri ağlar, biri güler,
Nedendir?[865]

Bir başka şiirin başlığı da "Niye" şeklinde olup şöyledir:

Gizli bir el çaldı demir kapıyı,
Tak, tak, tak,
Açılan kansız kollar havaya,
Ya hak... Ya hak...
Ne gölgen var, ne sesin,
İnanayım mı varlığına?
Çocuğun, gencin, ihtiyarın, gelinin, dulun,
Sözde sahibi sensin saydığım bütün kulun,
Kiminin hoşt siyah, kiminin top top ak,
Bak...
Kimi okuyorken sağır,
Kimi bakıyorken kör,
Onları da gör, onları da gör.
Bilmiyoruz ne hikmettir bu,
Sununla şu,
Aynı günde geldiler dünyaya

[865] **Köy Enstitüleri Dergisi,** "Şiir: Soru 1",c.1, S.2, Nisan 1945, Ankara 1945, Milli. Eğitim Basımevi,s.320

Biri hâlâ yerde sürünür,
Öbürü uçmak ister aya,
Öteki cirit oynar yağız atin üstünde,
Beriki hep hep yaya, hep yaya,
Yürür dikenli yolda gününü sağa taya,
Ve bitmeyen ömrüne ağlıya ağlıya,
Aynı ananın evlâdı şanlar,
Birinin tozuna ulaşamazsınız,
Ağzı sütten kokarken.

Şiirin özellikle "Niye" başlığı ile başlayan ikinci kısımında Allah'a bir isyan olduğu görülmektedir. Kendisini de bir Köy Enstitüsü mezunu olan Darendelioğlu, bu durumu şu şekilde değerlendirir: " Tıpkı Nâzım Hikmet gibi, o günlerde neşredilen kızıl dergilerdeki şiirler gibi, bir isyan hissile kaleme alınmış bu satırlar, Allah'a neden diye soruyor ve genç enstitülü arkadaşlarını tahrik etmek istiyor. Zira ona enstitü sıralarında verilmek istenen ilk dersin adı Türkiye'nin yükseliş problemleri değil, komünizmin yaldızlı ve yalancı müsavatıdır".[866]

Köy Enstitülerinde, özellikle Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsündek kitap tanıtımı için seçilen kitaplar, konular, o dönem için bir ideolojiyi temsil eder gibidir. Bu tür etkinlikler yapılırken müslüman Türk milletinin kültürel hassasiyetleri gözetilmemiş, kullanılan dil bazen oldukça rahatsız edici bulunmuştur.

Örneğin "Tanrı" yazısı bu duruma tipik bir örnektir. "…..3 üncü merhale tanrıların sonuncusu, en evrimlisi Muhammed'in haber verdiği tanrıdır. Bu tanrının da diğer ilkel tanrılara benzeyen tarafları vardır. Miraç'ta da Muhammed'le görüşmesi, kurban kesmesi, günah işleyenleri cezalandırması bunun delilleridir. Çok tanrıcılıkta olsun, tek tanrıcılıkta olsun, tanrılar insanların sayıları kadar çoktur Tanrılar, din müesseseleri bugün yürüyen insanlığı ve onun biyolojik dinamizmini takip edememektedir. İnsanlık tarihinin ne acınacak anlayış kabiliyetsizliğidir ki, ilk zamanlar en basit, hatta hayvan derecesindeki iptidaî fertlerin hayallerinde beliren; minnettarlık veya korkunun mahsulü olan tanrı fikrine, sonradan gelen daha mütekâmil

[866] İlhan Darendelioğlu, **Türkiye'de Komünist Hareketleri**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul 1961,s.118,119.

insanlar büyük bir değer ve ehemmiyet vermişler ve bu uğurda birbirlerinin kanını içmekten bile kaçınmamışlardır. Ümit edelim ki; yarının dünyası, imanına göklerden gelecek görünmez kuvvetlerle ve fizik ötesi fikirlerle beslenmesin. Eğer onun kuvvetli ve mes'ut bir temeli olmasını istiyorsak, biz insanlar yeni dünyaya şamil, ihtirassız, yalansız, insanî, rasyonel ve reel taze bir din vermeliyiz."[867]

Yazıda öne sürülen fikirlerin tanıtımı ve ele alınış şekli Şark dünyası ile ilgili değerlendirme yapan, bir oryantalist-şarkiyatçı gibidir. Bu metinde dini inançlar iptidai ve geri inanışlar olarak yorumlanmıştır. Bütün dünya Müslümanlarınca Peygamber olarak kabul edilen H.z Muhammed'i öğrenci, basit bir ideolog olarak tanıtmaya çalışmıştır.

Yine Köy Enstitüleri Dergisinde bir başka Yüksek Köy Enstitüsü öğrencisi Mehmet Öcal tarafından "Köyümde Olup Bitenler" başlığı ile kaleme alınan yazıda; köylünün din duygusu; günümüzde de dini bir merasim olarak dini bayramlarda hala yapılmaya devam edilen mezarlık ziyareti şu şekilde anlatılmıştır:"Hastalarını, mübarek hocanın mezarlık semtini gösteren Kulhü'sü ile çarelendirilen köylüler; ölüler bahçesini, gerçekten kendi başlarını soktukları yerlerden, daha titizce şekillendirip, onarmışlar. Öyle ya... Köylü bu… Hastasını, öldürmeden değil de, sevgililerini toprağın böğrüne teslimden sonra, umursamaya başlar. Hele, biraz da hali vakti yerinde olursa, daha ileri giderek, ölüyü yağmurdan, yaştan, kurt ve kuştan korumak için bir de kabir yapar. Bütün bunlardan sonra da, bayramda mezarlığa üşüşmeler, izi belirsiz, ecdat mezarları üstünde, gökyüzüne el açışıp, toprağı ile öpüşmeler, kan çanağına dönen iri, yaşlı, fersiz gözler, hep aynı acının, yani, tezelden, doyulmadan gömülenlerin, canın, bacının, biraderin tazelenen dert yanışları (yanlışları) değil midir?."[868]

Bilindiği gibi günümüzde de Türk halkı tarafından mezarlıklar halen bir dini merasim- bir dini kültür olarak ziyaret edilmeye devam edilmektedir.

Öğrenciler tarafından kaleme alınan makalelerde kullanılan üslup ve dil oldukça şaşırtıcıdır. Dergide yer alan,"dedikodu" başlıklı bir yazı hem içerik açısından hem de

[867]**Köy Enstitüleri Dergisi,** S.2, Ankara 1946, Milli Eğitim Basımevi, s.301 – 304.

[868] Remzi Apaydın, (Düziçi Köy Ens öğr) **Köy Enstitüleri Dergisi, IV,** " Çocukluktan Bir Anı",**.** Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946,s.512–513–514.

kullandığı dil itibari ile öğrencinin ahlakını bozacak niteliktedir: Aşağıdaki satırlar bu hikâyedendir: "Sevdiğim karımı düşünüyordum. Onu kardeşimin kolları arasında tasavvur ediyor, bu vaziyeti kafamda şekillendiriyordum. Damdaki pencereden içeri baktım. İçeri sanki birdenbire aydınlanmıştı. Gözlerim bu aydınlıkta karımın yatağını bildi. Kardeşimin yanında idi saçları birbirine karışmıştı. Mademki köy beni bir kavat, karımı bir orospu zannediyordu. …Fakat o zalim şüpheler, o şeytan düşünceler yine kafama, ruhuma hücum ettiler. İçerde belki de onlar kucak kucağa, tatlı tatlı, sarmaş dolaş olmuş uyuyorlardı. Benim karım benim kardeşim bunlar inanamıyordum" denilmekmekteydi. [869]

Kitap tanıtımı yapan Mustafa Koç adlı öğrenci**,** tanıtımını yaptığı kitabın bir bölümünde "Sosyalizm ile Demokrasi" arasındaki bağıntıyı anlatmıştır. Tanıtıcı Mustafa Şükrü Koç, eser üzerinden kapitalist sistemle sosyalist sisteminin karşılaştırmasını yaptıktan sonra sosyalizmin güzel taraftarını ortaya çıkarırken, "sosyalist sistem, herkesin yeteneğine göre istediği mesleği mümkün kılacaktır. Sosyalist sistem, plânlı cemiyet düzenlerken bu ciheti göz önüne alacak ve adama göre iş değil, işe göre adam bulmak amacını güdecektir..."[870] Bir Rus işçisi, rahat evlerde oturamaz. Fakat onun hayat yolu bu asalet ve servet değildir. O sadece ihtiyarlık ve işsizlik tehdidine karşı çalışır. Bunun için komünist diktatörlüğü, vatandaşların kişisel gelişmesini sağlıyor ve plânlaştırabiliyor... Sosyalist plânlaştırma gerçekleşince, insanlar yoksulluk ve güvensizlikten kurtulacak ve bu korkuları yenmek için şimdiye kadar harcamaya mecbur oldukları bir sürü gayretlerden sıyrılarak, enerjileri serbest kalacaktır... Bugünkü burjuva medeniyeti bu üç amilin çocuğudur... Bu sistemin, sosyalist içtimaî kıymetleri, iki yoldan gidilerek kabul ettirilebilir. Ya kuvvet kullanarak veya ikna ederek. Kuvvet kullanarak yapılan inkılâplar, hem halk kitlelerinin yüklerini ağırlaştırır, hem de modern cemiyet gibi önemli konu için tehlikelidir. Dolayısıyla bu tarz inkılâplar, cemiyetin altüst olması ile neticelenir. İşte yapacağımız plânlı cemiyet inkılâbını bu esaslar göz önünde tutularak gerçekleştirmeliyiz. Evvelâ bu harple siyasî iktidar, sonra kapitalist sistem çökecektir. Böylece burjuvacı ekonomi ortadan kalkacak ve yerine plânlı cemiyet ekonomisi olan sosyalist sistem geçecektir. Devlet ve bilim adamlarının tek görevi, gençliği ve bütün bireyleri bu

[869] İsa Öztürk, **Köy Enstitüsü Dergisi,** " Dedikodu", Ankara 1946, S. IV, s.549.
[870] Mustafa Şükrü Koç, "Demokrasi ve Sosyalizm", **Köy Enstitüleri Dergisi IV**., Ankara 1946,s.595.

esaslar dâhilinde hazırlamaktır. Sosyalizm, çökmekte olan kapitalizmin şiddet ve gürültüsünü unutturacak ve bittiği yerden itibaren yeni bir hayat başlangıcı ve yeni bir tarih devri açacaktır. Bu bir zarurettir. Bu zaruret içinde sosyalist sistem, işi ele alacak ve çizilen ülküleri gerçekleştirmeye çalışacaktır..."[871] Bu tanıtım yazısında, bir ideolojinin övüldüğü ve öğrencilere benimsetilmek istendiği açıktır.

Hasan Oğlan Yüksek Köy Enstitüsü mezunu olan ve şu anda Manisa'da oturan Kazım Poyraz, Köy enstitülerinin başlangıçta; kuruluş yıllarında (milli-ulusal) bir eğitimi öngördüğünü ne var ki Yüksek Köy Enstitüsü olduktan sonra ideolojik bir yaklaşıma sahip olduklarını "Komünizm ideolojisi" verilmeye çalışıldığını belirtmektedir.

Hasan Oğlan Yüksek Köy Enstitüsü olduktan sonra Ankara'dan bir fotoğrafçının okula geldiğini ve porno fotoğraflara getirdiğini anlatıyor. Niyazi Berkes ve Pertev Naili Boratav gibi dönemin sol ideolojiye sahip çıkan yazar ve aydınlarının geceleri biraz da gizli diyebileceğimiz şekilde Hasan Oğlan Yüksek Köy Enstitüsü'ne geldiklerini ve konferanslar verdiklerini anlatıyor. [872]

3.4.2. Kitap Tanıtım, Seminerler, Konferanslar

Hasanoğlan Köy Enstitüsünde verilen seminerlerden bir kaçının başlığı şu şekildedir:

1.Şükrü Arseven: İnsan Psikolojisinde Müziğin Yeri:
2.Freudizm: Tanıtan İsa Öztürk
3.Sosyalizm: Herold Lasci: Tanıtan Şükrü Koç
4.Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumî Tarihi (Max Beer. Çeviren Zühtü Uray,
5.Yeni Dünya (Aldous Huxley. Çeviren, OrhanBurıan, Milli Eğitim Basımevi 1945

Kitap tanıtımı sırasında bazı ilginç olaylar da yaşanmıştır. Mustafa Buğday da kendilerine ayrılan kitap tanıtma gününde arkadaşı Veli Demiröz ve Mehmet Toydemir adına hazırlandığı "Sosyalizm ve Sosyal Mücadelelerin Umumî Tarihi" adlı kitabı tanımaktadır. Enstitülü bazı öğrenciler, Mustafa Buğday'ı alkışlarken bir kısmı da "Bu kitap böyle şeyler yazmaz. Sen kafandan uyduruyorsun. Sol propaganda yapıyorsun" diye suçlamışlardır. Mustafa Buğday, kitabı açmış, soru sahiplerinin

[871] Koç, **a.g.m**.,s.595.
[872] Bu bilgi, Kazım Poyraz Bey'den 3 Nisan 2004 tarihinde yapılan röportajda alınmıştır.

soruların cevaplamıştır. Karşı çıkanlar: "Öyleyse bu kitap Komünist kitabıdır. Böyle bir kitabı burada tanıtamazsınız" diye bağırmışlardır. Mustafa Buğday da: "Bu kitabı ben yazmadım. Ben çevirmedim. Ben yayınlamadım. Cumhurbaşkanı'nın Genel Sekreteri çevirmiş. Milli Eğitim Bakanlığı yayınlamış. Üstelik mahkemelerce de yasaklanmamış. Siz Cumhurbaşkanlığı'ndan, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan, Türkiye Cumhuriyeti Mahkemelerinden üstün bir makam mısınız ki, beni ve bu makamları suçluyorsunuz" demiştir. Bunu üzerine bazı öğrenciler, "Bu komünist propagandasını dinleyemeyiz" diyerek salonu terk etmişlerdir."[873] Anlaşılan o ki Köy Enstitülerinde, kitap tanıtım ve seminerler sırasında, öğrenciler arasında siyasi kutuplaşmalar, tartışmalar yaşanmıştır.

Yine Köy Estitülü bir yazar tarafından kalem alınan bir yazıda; kullanılan dilin oldukça ideolojik olduğu görülmektedir: Öğrenci; Eğitimci Pestalozziyi'yi tanıtmaktadır. "J.J. Rousseau'nun devrimci ve doğacı yönteminden esinlenen Pestalozzi, okulların amacının kişi eğitimi olduğunu söyler. Ezilmişlere acır, onlara yardım etmek ister. "Kişi, eğitim yoluyla onurlu yaşayabilecek düzeye gelmelidir. Eğitim görmüşü kişi başkalarına, zenginlere bağlı olarak yaşamaktan kurtulmalı, çalışarak ekmeğini kazanacak duruma gelmelidir. Bunun için sanat, tarım, eğitimi, ev idaresin! Görmelidir der. Emekçilerin sömürülmesine gönlü razı olmaz Pestalozzi'nin. Ezenlerin, kan emicilerinin elinden herkesin kurtulmasını**,** kendi haklarını koruyabilecek duruma gelmesini ister; bunu da eğitimden, eğitimcilerden bekler. Ona göre, öğretmenlik mesleği, sadece pedegojik, psikolojik ve çeşitli bilgilerle yüklü kişiler istemez. Pestalozzi, bunlarla birlikte insan doğasını yakından tanıyan, onu kutsal bir iş gibi kavrayan, kafası ve yüreğiyle yurda ve insanlığa bağlanan kişiler ister."[874]

Bir Enstitü öğrencisi olan Talip Apaydın " Karın Ağrısı" adlı hikâyesinde dini terimlere karşı oldukça garazkarane bir tutum sergilemketedir. "Anamın bir ölüyü andıran yüzünden başka yere bakamıyorduk. Bilinmeyen bir şeyler bekliyor gibiydik. Odanın sessizliğinden korkuyorduk. Birçok yerleri kâğıtlarla yapıştırılmış küçük camdan bakınca, dışarıda zifiri karanlık olduğu anlaşılıyordu. Gece rüzgârının boğuk sesi ta içeriye kadar geliyor, beni büsbütün korkutuyordu. Her gün içerisinde yaşadığım bu ev, bana bugün bambaşka tesir ediyordu… O gece, bana bütün gecelerden daha uzun

[873] Bekir Semerci, **Türkiye'de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri,** İstanbul 1989,s.185–186.
[874] Abdullah Özçukur, **Köy Enstitülerini Destanı,** Ankara 1985,s.59.

geldi, bu uzun geceyi sabaha kadar beklemekle geçirdik. Anam hâlâ iyi olmadı. Sabah olunca, babam imamı da çağırıp geldi. İmam yatağın yanına serdiğimiz yeni kilime diz çökerek kalın kaplı bir kitaptan saatlerce okudu. Duaları tekrar etti. Fakat anam azıcık olsun iyi olmadı. Elimizde hiçbir çare kalmamıştı. Halsiz ve umutsuzduk… Şehre, doktora gitmek imkânsızdı… Hatta vaziyeti gittikçe fenalaşmağa başladı. Hısım akraba, babama Saray-köylü Çatal Hafızı getirmesini, yoksa hastanın öleceğini söylediler. Muhitimizde en tanınmış ve tesiri en çok görülmüş imam Çatal hafızdı. Babam ineğimizi satıp, parası ile onu da getirmek mecburiyetinde kaldı. Sarayköylü imam da tıpkı öbürü gibi manasını anlamadığım bir sürü şeyler okudu, Allah'a yalvardı. Fakat heyhat! Anamın karın ağrısı. Değeri anlaşılmaz birtakım kelimelerin arka arkaya dizilmesi.. Aralarında hangi bakımdan irtibat olabilir?"[875]

Köy Enstitülerinde gerek kitap okuma, gerekse kitap tanıtma saatlerinde seçilen kitaplarda bazı özelliklere dikkat edilmiş gibidir. Bu özellikleri şu şekilde sıralamak mümkündür:

a) Köy Enstitülerinden mezun olan insanlar arasında günümüzde de iyi bir özellik olarak, okuma yazmaya düşkün, folklorik ve kültürel değerleri derleyen toplayan ve bunları yeni nesillere tanıtmak isteyen köy enstitüsü mezunları vardır. Ayrıca, şiiri ve edebiyatı önemseyen şiir ve edebiyat ile uğraşan oldukça fazla miktarda Köy Ensitüsü mezunu bulmak mümkündür. Bu durum Köy Enstitülerinin kültür siyasetinin şüphesiz çok iyi bir yönüdür.

b) Enstitülerde öğrenciler tarafından okunan kitaplar, dönemin kültür siyaseti "Hümanist Kültür Politikası" gereği, genellikle Hasan Ali Yücel'in Bakanlığa gelir gelmez gerçekleştirdiği ilk icraatı olan Neşriyat Kongresinden sonra yayınlanmaya başlanan Batı Klasiklerinden seçilmiştir. Bu da öğrencilerde, Türk kültüründen daha çok Batı kültürünü tanıma imkanı vermiştir.

c) Seçilen kitaplar ve konu tanıtımları ideolojik gibi görünmektedir: Zaman zaman Sosyalizmin, Kapitalizmle tezatlıkları tartışılmış, bazen de Sosyalist ekonomik sistemin iyi yönleri tanıtılmaya çalışılmıştır. Peyami Safa, Köy Enstitülerinin bu yönü

[875] **Köy Enstitüleri Dergisi,** c:1, S. 2, Nisan 1945,s.298.

ile ilgili olarak "Köy Enstitülerinde Komünizmin kazanı dumanlarını savurup duruyordu demektedir."[876]

d) Kitap Tanıtım ve Serbest okuma programlarında takip edilen programlar ve düzenlenen seminerlerde, Türk Kültürü, Türk milletinin dini anlayışı ve algılayışı ile zaman zaman alay edilmiş, küçültücü ifadeler kullanıldığı görülmüştür.

3.5. Milli Oyunlar- Türküler

Köy Enstitülerinde türküler ve halk oyunlarına büyük önem verilmiştir. Burada bir nokta vardır ki: Çok sesli müzik (Müzikte Armonize Çalışmaları) Köy Enstitülerinde, dönemin hümanist kültür anlayışına uygun olarak; öğrencileri "çok sesli müziğe alıştırmak, bunun için de basit de olsa armonili parçaları söyletmek, bir melodi denemesi yapmak, halk türkülerini armonize ederek, güzelleştirerek topluluğa mal etmek için" çalışmalar yapılmıştır. Örneğin; Yüksek Köy Enstitüsü öğrencilerinden; Şevki Aydın adlı bir öğrenci, bazı türküleri klasik türkü haline bağlı kalmayarak; armonize etmiştir. Bunlardan başka bestelediği "Pınar" adlı bir "Lied" vardır. Armonize ettiği türküler şunlardır: Mavilim, Halay Başı, Deriko, Dikenler. [877]

2. Halk Oyunları

Köy Enstitülerinde Halk oyunları da kültürel bir faaliyet olarak oynandığı anlaşılmakta ve uygulama şöyle yapılmaktadır: Enstitülerde her alanda olduğu gibi halk oyunları başkanı bulunmaktadır. Halk oyunları başkanı, o gün hangi oyunların oynanacağını seçip, sıralamasını yapıp, müzik başkanına verir ve listeye göre oyular sabahları oynanır. Halkoyunları, öğrencilerin yaklaşık 800–600 er kişilik kalabalık gruplar tarafından oynanırdı. "Oyun havaları çalınmaya başlanınca, Halk Oyunları Başkanı'nın vereceği yüksek bir komutla, topluca ve belirli bir düzen içinde oyunların oynanırdı."[878]

Halk oyunlarının topluca çok büyük bir ekip halinde oynanması da askeri bir merasimi andırmaktadır. Oyun ekipleri kurulurken, bir oyun ekibinden ziyade mesaj vermek isteyen bir topluluk gibidir. Bazen oyuncu sayısı, 500 kişiyi bile bulabilmektedir ki bu çok abartılı bir rakamdır. Örneğin, 19 Mayıs 1945 tarihinde, 19 Mayıs "Atatürk'ü Anma ve Gençlik Bayram"ı kutlamalarında "stadyumunda halkı neredeyse göklere

[876] Peyami Safa, "Esaslı Bir Maarif Sistemine Doğru",**Eğitim, Gençlik, Üniversite**, İstanbul 1976,s.139.
[877] **Köy Enstitüleri Dergisi, IV.,** Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946,s.533.
[878] Mehmet Cimi, **Tonguç Baba Ülkeyi Kucaklayan Adam**, İstanbul 1995,s.138–139.

çıkaran, alışılmamış bambaşka bir hareket sergilemiştir. Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nün 500 kişilik ulusal oyun ekibi, davulları ve çok sayıda akeordeon vb. çalgılarıyla Ankara Garı'nın önünde görülünce halkın çığlığı başlamıştır.Daha ekip stadyuma girmeden "Hasanoğlan!..Hasan-Âli" sloganları göklere yükselmektedir."[879]

Hasanoğlan Köy Enstitüsünde öğrenciler boş zamanların çoğunu bir müzik aleti çalmak, şarkı ve türkü söylemek veya oyunlar oynamakla geçirirler." "Enstitüde milli oyunların çoğu Bergamalı Hasan Çakırefe tarafından öğretilmiştir. Oynanan oyunları şu şekilde sıralamak mümkündür:

Zeybek oyunları	Halaylar
Harmandalı	Çankırı halayı
Bengi	Danarayka
Somali	Merzifon halayı
Aydın zeybeği	Hoşbilezik halayı
Dağlı	Temur Ağa halayı
Kordon zeybeği	Kalecik halayı
Arpazlı	Haynaro halayı
	Erzincan'dan, Kemah'tan
	Hey sürmeli sürmeli

Enstitüde kullanılışı, taşınması kolay ve sabit perdeli bir saz olması bakımından mandolin esas saz olarak kabul edilmiştir. Her öğrenci, her öğretmene lâzım olan çocuk şarkılarını, marşları ve halk türkülerini çalabilecek kadar mandolin ve nota öğrenmeye mecburdur.

Şarkı ve türküleri, mevcut 617 öğrenci pürüzsüz olup söylemekteydi. Bunlardan başka her sınıfın ayrı ayrı bildikleri şarkılar da vardı.Hasanoğlan Köy Enstitüsü'nde söylenen türkü ve şarkılarden bazıları şunlardır: [880]

[879] Menekşe, **a.g.e**.,s.269.
[880] Abdullah Ön (Hasanoğlan Yüksek Köy Enst öğrc.), **Köy Enstitüsü Dergisi,** "Hasanoğlan Köy Enstitüsünde Müzik Çalışmaları**",** c.1, S. 1, Ocak 1945,s.84,85

Marşlar	Şarkılar
İstiklâl Marşı	Yalancı
Ziraat Marşı	Sansar
Gençlik Marşı	Bülbül
Toprak Marşı	Baltalar Elimizde
And marşı	Okulda Çocuklar
Dumlupınar Marşı	Yaşasın Okulumuz
Ankara Marşı	Sabah
Harbiye Marşı	Sonbahar
İzci Marşı	Gece
İleri Marşı	Veda
Onuncu Yıl Marşı	Demirci
	Rüzgâr eser
	Kış
	Kuğular
	El gibi dolaşma
Toplam:11	Toplam: 15

Türküler

1.Çiçekler

2.Ziller

3.Arpa buğday

4.Çiğ köfte

5.Balta destanı

6.Köroğlu

7.Zekiyem

8.Keklik

9.Efe türküsü

10.Gülemim sesimiz

11.Edremit efesi

12.Yenice yollan

13.Menekşe

14.Mecnunum Leylâm

15.Meşeli

16.Ayşe'm

17. Değirmenin bendine

18.Gevheriden

19.Para destanı

20.Eşimden ayrıldım

21.Bülbül

22.Atımı bağladım

23.Gökçen Efe

24. Süpürgesi yoncadan

25.Kınık

26.Sivrihisar koşması

27.Altın yüzük

28.Şişmanoğlu

Toplamı: 28

Söylenilen bütün bu şarkı, türkü ve marşların sayısı 56'dır. Halk türkülerinin bir kısmını, 1943 senesinde Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde halk türkülerinin hocalığı yapan Âşık Veysel öğretmiştir.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğretmeni Abdullah Ön, Enstitülerde müzik çalışmalarını şu şekilde anlatmaktadır: "Her cumartesi akşamı toplantı salonunda eğlence yapılır. Bu eğlenceleri her sınıf sıra ile üzerlerine alırlar ve günü gelince yaparlar. Eğlencelerde yapılan şeyler aşağı yukarı şunlardır: Mevzuunu kendileri buldukları birkaç temsil, zeybekler, halaylar, türküler, köy oyunları, şarkılar ve şiirler. Buraya kadar görülüyor ki müzik temsil ve oyun çalışmaları birbirine bağlı olarak devam ediyor. Köy Enstitülerinde Müzik çalışmalarının asıl hedefi her öğrencinin bir saz çalması olduğu için müzik aletleri mümkün olduğu kadar tedarik edilmiştir. Bundan başka talebenin müzik kültürünü genişletmek maksadı ile radyodan, gramofondan azamî istifade yolu tutulmaktadır. Aşağıda adlarını ve sayılarını vereceğimiz çalgılar da bunun

hakkında bir fikir verebilir. Hasanoğlan Yüksek Köy Enstitüsü'nde çalınan çalgılar şöyleydi: .[881]

3. Çalınan Çalgılar

Çalgının Adı Adı	Sayısı
Mandolin	250
Bağlama	37
Akordeon	8
Keman	55
Piyano	2
Davul	3
Plâk	160
Pikap	1
Radyo	3
Metronom	1

Köy Enstitülerinde Türk Halk müziğinin dışında Batı Müziği ile de ilgili çalışmalar yapılmıştır. Örneğin, Arifiye Köy Enstitsünde Koro ve Orkestra Çalışmaları aşağıdaki gibidir.

Müzik başı	Müzik öğret	Soprano	Alto	Tenor
H. Daner	Nurettin Akhun	22 kız	13 kız	14 Erkek
İdareci	Bahtiyar Sim	2 Erkek	7 Erkek	(3 Erkek talebe)

En çok çalınan ve söylenen Batı müziğinden seçme parçalar

Beethoven'den (4 sesli orkestra için)

Serenade de Don Juan (4 sesli orkestra)

[881] Abdullah Ön (Hasanoğlan Yüksek Köy Enst öğretmeni), **Köy Enstitüsü Dergisi** "Hasanoğlan Köy Enstitüsünde Müzik Çalışmaları", c.1, S. 1, Ocak 1945,s.84,85.

Esirlerin rüyası (müzik: H. Daner 4 ses)

Ali Oğlan (Armonize eden : (H. Daner 4 ses)

Reverie (4 sesli orkestra)

Akşam (2 sesli)

Barkoral (2 sesli)

Gece (2 sesli)

Aydede (2 sesli)

Sandal (2 sesli)

Menekşe (Müzik: H. Daner solo Orkestra)

Tanyeri (“ “ 4 sesli)

Harmanlarda (müzik H. Daner 4 sesli)

Bahar (İki sesli)

Menüet (2 sesli Bethoven’den)

Nisan (2 sesli)

Etüt (Müz. Nur Akhun, Armonize H. Daner)

Her küme sırası ile bir hafta müzik dersi görmekte olup, öğrenciye bu ders müzikbaşı ve müzik öğretmenleri tarafından öğretilirdi. Her öğrenci müzik aletini nota ile öğrenmeye mecburdu. [882]

Arifiye Köy Enstitüsünde müzik aleti çalamayan öğrenci sayısı az olup durum şöyleydi: [883]

Kümesi	Çalamayan	Küme Mevcudu
2/A	11	48
2/B	13	48
2/C	6	48
2/D	15	48
3/A	9	60
3/B	7	58
3/C	16	58

[882] **Köy Enstitüleri Dergisi** “Arifiye Köy Enstitüsünde Müzik Çalışmaları”, **,** c.1, S. 3, Temmuz 1945,s.402,403.

[883] **Köy Enstitüleri Dergisi** “ Arifiye Köy Enstitüsünde Müzik Çalışmaları c.1,sayı:3, Temmuz 1945,s.40.

3/D	5	58
4/A	8	70
4/B	1	68
5/A	_	65
5/B	_	65
Toplam: 90		Toplam: 694

3.6. Geziler:

"Öğrenciler yolculukları sırasında veya çoşkulu anlarında 10. yıl Marşı, ya da ,"İnönü dağlarında çiçekler açar. Altın güneş orda sırmalar saçar, gibi marşlar okurlardı. "Çifteler'e Dönüş," Sivas'ta Halıcılık işliğinden çıktık. Kenti bir güzel gezdik. [884]

1940 yılında Dil- Tarih Coğrafya Fakültesi'ne kaydolan Osman Yüksel Serdengeçti, bu Fakülte'de bir güruhun "An'anevi Baraj gezileri" adında bir gezi tertip ettiklerini dile getirir. Bu gezide İçkinin her türlüsünü Fakülte öğrencileri arasında içildiği, türlü rezaletlerin yapıldığını, bu geziye. Hasanoğlan Köy Enstitüsü talebelerinin de katıldığından bahseder. [885]

Enstitü öğrencileri öğretmenleri eşliğinde geziler de tertip etmişlerdir. Örneğin "Eskişehir Çifteler Köy Enstitüsü talebeleri 52 kişilik bir kafile halinde öğretmenleri nezaretinde Manisa'ya gelmişler. Manisa Halkevinde bir toplantı tertip edimli, oyunlar oynanıp, türküler söylenmiş, Köy Enstitülü öğrenci Halkevi sahnesinde bir oyun da tertip etmişlerdir.[886]

Köy Enstitülerinde kültürel durumla ilgili olarak şu tespitlerde bulunabilinir.

1.Öğrenciler, Köy Enstitülerinde ders dışı etkinlik olarak roman, hikaye, edebi eserleri okumaya; dergilerde makale, yazı, şiirler yazmaya önem vermişler, Enstitü yöneticileri de bunları teşvik etmişlerdir. Okunan eserlere baktığımızda ise şöyle bir tabloyla karşılıyoruz: Dönemin Maarifi Vekili, Yücel tarafından tercüme ettirilen Batı Klasikleri başta gelmektedir. Bunun yanı sıra bir ideolojik kavram olarak "sol yayınların" o dönem için önemli olduğunu görüyoruz.

---

[884] Abdullah Özçukur, **Köy Enstitülerini Destanı**, Ankara 1985,s.45
[885] Osman Yüksel Serdengeçti, **Mabetsiz Şehir,** Ankara 1969,s.41.
[886] **Gediz Manisa Halkevi Dergisi,** "Ağustos Ayı İçindeki Evimiz Faaliyetleri", S. 75, Ağustos 1944,s.15.

2.Yine bir kültürel faaliyet olarak ele alacağımız tiyatro- temsil programlarını iki yönlü değerlendirmek mümkündür. 1. Halk oyunları (Farslar) adı altında oynanan oyunlar da "ezilen Türk köylüsü, onu ezen Türk burjuvazisi , şehirli" ana tema gibidir. Ayrıca, köylü sadece şehirli tarafından değil, muhtar tarafından da sömürülmektedir. Köylü, bu tiyatro ve oyunlarda İslam dinine körü körüne inanan, bağnaz, hastasını sadece cinle, dua ile tedavi etmeye çalışan medeniyet düşmanı, doktor; ilaç ile tedaviye yanaşmayan birisidir.

3.Enstitülerde Garp tiyatrosu olarak oynanan oyunlar da vardır. Bu oyunlar ise, dönemin hümanist kültür politikasına uygun olarak Ankara Halkevi'nde ve sair yerlerde İsmet Paşa'nın ve devlet erkânının birlikte izledikleri, Kral Oidipus, Kibarlık Budalası gibi operalardır. Bu oyunlarla ise Yunan- Latin kültürü aşılanmaktadır. Hümanizm üzerine geniş araştırma yapan Yümni Sezen, Köy Enstitüleri ve Hümanizm konusunda şunları söylemketedir:"İsmet İnönü döneminin hümanist karakteri, en çok Köy Enstitülerinde belirgindir. Bir köy romantizmi, tuhaf bir kalkınma mantığı şeklinde göze çarpar. Gerçeklerden uzaklığı, aynı iktidar döneminde dumura uğramasından, köy öğretmeninin tutucu bir bürokrat haline getirilmesinden belli olmuştur. Çağın gereklerine, yöntemlerine, teknolojisine, uzmanlık ve işbölümü kurallarına uymamış, milli kültürden de çok şey götürmüştür. Atatürk'ün hiçbir anlayışına uymamıştır. Atatürk'e "Burjuva Kemal" diyenler bu müesseselerden yetişmiştir. Çünkü Köy Enstitüleri hangi niyetle kurulursa kurulsun solculuğun gelişmesine hizmet etmiştir. Bir romantizm hareketinin ötesinde, kültür ihtilali denemesi olmuştur. "Türk köylüsünün milli, dinî, ahlaki nizamını yıkmayı düşünen, Çin'de başlayıp Rusya'da terk edilen kültür ihtilali peşindeydiler. Batıdaki romantizm hareketi, halkın kendi değerlerine dönük, kilisenin ihmal ettiği, Ortaçağ zihniyetinin rağbet etmediği halk ruhuna yönelmiş bir hareketti. Ne başka kültürlerin kopyasıydı, ne de halka ters düşen bir arayıştı. Romantizmin, milliyetçilikle irtibatı da buradan geliyordu. Hatta onu, dini dışarıda bırakan bir hareket olarak dahi görmek doğru olmaz. Belki resmi din veya ruhban dini diyebileceğimiz bir tarza karşı çıkış söz konusuydu. Batının hareketi, Nietzsche'nin fantezilerine rağmen, bir kültür ihtilali değildi. Biz de ise Köy Enstitüleri ve daha birçok kurum, kültür ihtilali yöntemini uygulamak istemiştir. Türkiye'de solculuğun

gelişmesiyle hümanist felsefenin yoğunlaşması arasında, Köy Enstitülerinde ve genel olarak İnönü döneminde görüldüğü gibi, bir paralellik vardır."[887]

Her iki oyun türü birlikte değerlendirildiğinde Türk ve İslam kültürel eserlerinden tamamen koparılan öğrenciler; oyunlarda işlenen konularla bir taraftan, Sosyalizm türü ideolojiler sevdirilmeye çalışılırken diğer taraftan da Yunan –Latin kültürüne yamanıyordu.

Bir başka kültürel faaliyet olarak Türk Kültürü içinde önemli bir yere sahip olan Türk Halk müziği, Zeybek, Harmandalı gibi Halk oyunlarını söyleyebiliriz. Halk türküleri ve halk oyunları,şüphesiz öğrencilerin milli duygularını öz duygularını coşturur. Türkülerin armonize edilmesi, yani çok sesli hale getirilmeye çalışılması yine dönemin kültür siyasetinin müzik üzerindeki uygulamasıdır. Çok sesli müziği başta İsmet İnönü olmak üzere tüm devlet erkânı zevkle dinlemektedir. "İnönü, Türk müziğinin geleceği çok sesli batı müziğindedir ilkesine bağlı kalmıştır.[888]" Enstitülerde en çok çalınan Enstrüman Mandolindir. Mandolin bağlamadan bile önde gelmektedir.

D. HASAN ALİ YÜCEL'İN KİŞİLİĞİ VE DÖNEMİNE İLİŞKİN BİR DEĞERLENDİRME

1.Ömrünün Son Yılları ve Yazarlığı

Hasan Ali Yücel 5 Ağustos 1946'da 7 yıl, 7 ay süren Maarif Vekilliği görevinden istifa etmiş, bundan sonraki siyasi görevini İzmir milletvekili olarak sürdürmüştür. Yücel'in siyasi yaşamı 21 Kasım 1950' de sona ermiştir. [889]

Bakanlık görevinden ayrılmadan önce Yücel'in gerçekleştirdiği önemli icraatlardan biri de UNESCO (Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Anlaşması)'yu Türkiye adına 16 Kasım 1945 tarihinde imzalamasıdır.[890]

Hasan Ali Yücel, 1950'de siyasi yaşamdan ayrıldıktan sonra Cumhuriyet Gazetesinde "Köşemden" başlığı altında yazılar yazmaya başlamış, bu arada değişik ülkelere yaptığı seyahatlerini de "Kıbrıs Mektupları", ve "İngiltere Mektupları" şeklinde yayımlamıştır. 1956 yılından itibaren bir süre İş Bankası yayın işlerini yürütmüşse de

[887]Yümni Sezen, **Hümanizm ve Atatürk Devrimleri**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, (bty),s.313
[888] Uluğ İğdemir , "İnönü," **Belleten**, c. XXXVIII, Nr: 48, s.36–37.
[889] Çıkar, **a.g.e.** s.120,132.
[890] Faik Reşit Unat, **Hasan Ali Yücel,** Belleten, c.XXV, Nisan 1961,sayı:38,s.298.

1960'da bu görevini de bırakmıştır.[891]

Yücel, 1947'de Kenan Öner ile kendisi arasında geçen Komünistlik suçlamasıyla uzun süren davalardan sonra kabuğuna çekilmiş, Fuzuli Divanı'na "Ali Divan-ı" başlığı ile bir nazire yazmıştır. "Divan uzun bir dibace ile başlamaktadır. Ardından Fuzuli'nin Şikâyetname diye bilinen mektubuna nazire niteliğinde İsmet İnönü'ye hitaben yazılmış, "Mektub-ı Şikâyet Üslub Be- Hıdmet-i Devletlü Paşa Hafazallahu Mimma Yuhafu ve Yuhşa" başlıklı uzunca bir mektup yer almaktadır. Dibace (Giriş), 14 Şubat 1947 tarihini taşır. Divanda en son yazılmış şiir ise 4 Mart 1957 tarihlidir. Demek ki Divan on yıllık bir sürede meydana gelmiştir."

Yücel'in böyle bir nazireyi kaleme alma sebebi şudur: Yücel, 1947'de hakkında komünistlikle ilgili çıkan dedikodulardan sonra bir gece mana âleminde Fuzul-i Bağdadi'yi görür. O'na içinde bulunduğu ruh halini anlatır. "Hasan Ali Yücel'in Divan-ı müdafaaname niteliğindedir. 1947–1957 yıllara arasındaki bir takım kişilere ve olaylara dair söyledikleri dikkate alınırsa, eserde yer alan şiirler, kendisi ve devri için birer belge değerindedir. Eserin bir başka yönü de Yücel'in olaylardan bunaldığı bir dönemde, "Fuzuli'ye sığınarak klasik tarzda ona nazire olarak bir divan meydana getirmiş olmasıdır."[892]

Yücel, şüphesiz Osmanlı Türkçe'sine tam manasıyla vakıftır. Divan Edebiyatı konusundaki görüşleri 1932 ile ondan sonraki yıllarda farklı olmuştur: 1932 yılında "Hasan Ali Yücel'in edebiyatımız hakkındaki fikirleri" başlıklı yazıda Yücel, Divan Edebiyatı hakkında şunları söyler: "…Hâlbuki saray ve onun etrafında toplanan kapıkulu zümresi daha ziyade işlenmiş, rağbet görmüş eserler vücuda getirmişse de bu eserler münevver zümre tarafından yaşatılmış olmasına rağmen milli ve âlemşümul bir edebiyat olamamıştı…Arap ve Acem numune kaynaklarından kendini sıyıramadığı cihetle milli vicdana tercüman olmaktan mahrum bulunan bu edebiyata sadece Divan

[891] "Doğumunun 100. Yılında Hasan Ali Yücel", **Milli Eğitim Kültür Sanat**, Ekim-Kasım- Aralık 1997,sayı:136, s. 6.

[892]Cemal Kurnaz, " Cumhuriyet Döneminde Fuzuli'ye Bir Nazire: Ali Divanı", **Divan Edebiyatı Yazıları**, Ankara 1997,s. 290–304. Divan içinde yer alan şiirlerde adı geçen bazı kişiler şunlardır: Nihal Atsız, Kenan Öner, Hoca Rasih, Hamdullah Suphi,Şemsettin Günaltay, Celal Bayar, Adnan Menderes, Tevfik Koraltan, Fuat Köprülü, Hikmet Bayur, İsmet İnönü, Enver Ziya, Şükrü Saraçoğlu, Fevzi Çakmak, Ahmet Emin Yalman, Orhan Seyfi Orhon, Yahya Kemal, Kasım Gülek," **a.g.m**., s.303-304.

Edebiyatı diyoruz."[893]

Bir devre damgasını vuran Hasan Ali Yücel,26 Şubat 1961 tarihinde, İstanbul'da misafir olarak kaldığı Prof.Dr. Tevfik Sağlam evinde vefat etmiştir. Cenazesi 2 Mart tarihinde Cebeci Asri Mezarlığında toprağa verilmiştir.[894] Hasan Ali Yücel Bey'in aşağıya aldığımız şiiri O'nun zihniyet dünyasını göstermesi bakımından önemlidir.

Duymadan düşünmek yok dinimizde
Biz kalp adamıyız, gönül eriyiz.
İnsanız, insanlık esastır bizde,
Ne ciniz, ne melek, ne de periyiz.

Keşkülle asayı çölde bıraktık
Külahı, hırkayı çiviye astık.
Gönülde marifet kandilini yaktık
Bu ince işlerin hünerveriyiz.

Yalnız değiliz ailemiz var,
Başımızdan aşkın gailemiz var.
Bin kervan tutacak kafilemiz var
Varlık diyarının seferberiyiz

Biz hakka aşıkız, dileğimiz hak;
Doyurmaz ahrette saadet ummak
Dileriz dünyada kurulsun uçmak
Bu yolun ümmetsiz peygamberiyiz

Tanrıyı göklerden gönle indirdik
Abidle Mabudu biz sevindirdik
Gözlerde çağlayan yaşı dindirdik
Biz zemzem değiliz alın teriyiz!

Bu günün güneşi Batı'dan doğdu
Sıcak ülkelerin ateşi soğdu
Şarkı asırlarca karanlık boğdu
Meş'um gecenin biz seheriyiz

Fark ettik nihayete aç ile toku
Anladık en sonra var ile yoku
Bırak o kitapları gel bizi oku
Bizler ki hilkatin son eseriyiz.

[893] M. Behçet Yazar, **Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı**, Kanaat tabevi, İstanbul 1932,s.17
[894] **A.g.m.** s.7.

Gönlümüz kılınçtır tenimiz kını,
Orada saklarız vatan aşkını
Çarpsın göğsümüzde düşman akını
Ulu Türkelinin biz siperiyiz

Yaşayıp yaşatmak işimiz bizim
Haram lokma kesmez dişimiz bizim,
Her yerde bulunmaz eşimiz bizim
Biz yeni hayatın erenleriyiz[895]

2. Hasan-Alı Yücel'in Eserleri

- Felsefe Elifbası-Ruhiyat, İstanbul 1923
-Surî ve Tatbikî Mantık, İstanbul Millî Matbaa 1926,
-Türk Edebiyatı Numuneleri, Birinci Cilt, (Hıfzı Tevfik (Gönensay) ve İhsan Hamâmîzâde (Hamâmî ile birlikte), İstanbul Millî Matbaa 1926.
- Sanat Muhasebeleri, İstanbul Devlet Matbaası 1928
- Tevfik Fikret: Tarihi Kadim- Doksan Beşe Doğru (baskıya hazırlayan: Hasan-Ali) İstanbul 1928
- Goethe: Bir Dehanın Romanı, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1932
- Mevlana'nın Rubaileri, Remzi Kitap hanesi, İstanbul 1932
- Türk Edebiyatına Toplu Bir Bakış. Birinci Kitap, Remzi Kitap hanesi 1932
- Askerlik ve idare için ıstılah olabilecek Türkçe sözler,(Ahmet (Caferoğlu) ile birlikte), Maarif Vekâleti Basımevi, Ankara 1933.
- Dönen Ses, Remzi Kitaphanesi, İstanbul 1933.
- Türk Edebiyatı, Abdülkadir ile birlikte yazılmış, Başvekâlet Müdevvenat Basımevi, Ankara
- Türk Edebiyatı, Abdülkadir ile birlikte yazılmış, Devlet Basımevi, İstanbul 1934
- Fransa Maarif Teşkilâtında Müfettişler, Devlet Basımevi, İstanbul 1934
- Fransa'da Kültür İşleri, Devlet Basımevi, İstanbul 1936
- Bir Türk Hekimi ve Tıbba Dair Manzum Bir Eseri, Devlet Basımevi, İstanbul 1937
- Fazıl Ahmet. Hayatı ve Eserleri, Cumhuriyet Kitaphanesi, istanbul 1937
- Pazartesi Konuşmaları, Remzi Kitabevi, istanbul 1937

[895] (Yay. Haz. Songül Boybeyi), Hasan Anamur, "Hasan Ali Yücel ve Bir Aydınlanma Olarak Çeviri", **100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel**, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, Ankara 1998,s.131.

- Sizin İçin. Çocuklara Şiirlerim, Ülkü Basımevi, İstanbul1937
- İçten-Dıştan, Ulus Basımevi,Ankara1938
- Türkiye'de Orta Öğretim, Devlet Basımevi, İstanbul1938
- Ebedî Şef, Maarif Basımevi, İstanbul 1939
- Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel'in 1939 Maarif Şûrasını Açış Nutku, 17 Temmuz 1939, Maarif Matbaası, İstanbul 1939.
- Mantık. 2 fasikül, Maarif Basımevi, Ankara 1942.
- Üniversitenin Onbirinci Ders Yılına Başlama Töreninde Maarif Vekili Hasan-Âli Yücel''in Mesajı, Kenan Basımevi, İstanbul 1944
- Bilimler Felsefesi. Mantık, M.E.B., Ankara 1947
- Davam, Ulus Basımevi, Ankara 1947
- Hasan-Âli Yücel'in Açtığı Davalar ve Neticeleri, Ulus Basımevi, Ankara 1950
- Mantık Dersleri. Liselerin son sınıfları için, İstanbul 1952,
- Mevlâna, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 17.12.1952
- Felsefe Dersleri. Metafizik, Ahlâk, Estetik, Liselerin Edebiyat Kolları için, Maarif Basımevi, İstanbul 1954
- Yurttaşlık Bilgisi, 4. sınıf, Rakım Çalapala ile beraber yazılmıştır. Atlas yayınevi, İstanbul 1955
- Yurttaşlık Bilgisi, 5. sınıf, Rakım Çalapala ile beraber yazılmıştır. Atlas yayınevi, İstanbul 1955
- Hürriyete Doğru, inkılâp Kitapevi, İstanbul 1955
- İyi Vatandaş-iyi İnsan, Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları Seri I, No. 2, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1956
- Kıbrıs Mektupları, İş Bankası Kültür Cep Kitapları, Sayı 5 Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara 1957
- Edebiyat Tarihimizden I, Türkiye iş Bankası Kültür Ya
  yınları Seri I, No. 6, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957
- Kâtip Çelebi ve Kesf-EI-Zunun, ('Katip Çelebi'den ayrıbasım), Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1957
- İngiltere Mektupları, İş Bankası Kültür Cep Kitapları, Sayı 8, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1958

- Hürriyet Gene Hürriyet, C. I, Türkiye iş Bankası Kül
  tür Yayınları Seri 1, No. 14, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1960
- Dinle Benden, inkılâp Kitabevi, İstanbul 1960
- Allah Bir, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1961
- Hürriyet Gene Hürriyet, C. II. Türkiye iş Bankası Kültür Yayınları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 1966
- Atatürk, hazırlayanlar: Salih Omurtak, Hasan-Âli Yücel, ihsan Sungu, Enver Ziya Karal, Faik Reşit Unat, Enver Sökmen, Ulug İğdemir, 1000 Temel Eser: 25, Millî Eğitim Basımevi, İstanbul 1970
- Kültür Üzerine Düşünceler, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları 142, Edebiyat Dizisi 35, Ankara 1974
- Geçtiğim Günlerden, İletişim Yayınları, İstanbul 1990
- Öğretmen- Öğrenci Köşesi, Hazırlayan Canan Eronat, T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları: 1971, Yayımlar
  Dairesi Başkanlığı Türk Klasikleri Dizisi: 41, T.T.K. Basımevi, Ankara 1995 [896]

Kişiliği ve Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerledirme

Kişiliği: Hasan Ali Yücel'in bilinenlerin aksine ya da son yıllarda yapılan araştırmalar sonucu farklı kişilik özellikleri ortaya çıkmıştır. O'nun yetişmesinde "birikiminden başka etkenlerin yanında sırf yaşı gereği olarak Osmanlı kültürünün, Osmanlı mirasının katkısı vardır.[897] Yücel, hatıralarında sık sık, Mevlevi kültüründen, Mevlevilikten bahsetmekte dini bir ortamda yetiştiğini, belirtmektedir. Osmanlı kültürüne o kadar hakimdir ki Divan Edebiyat'ı tarzı ile Fuzuli'ye nazire yazacak kadar kendini geliştirmiştir. Ayrıca, sesinin güzel olduğunu, çok güzel Kur'an okuduğu yine hatıralarından anlaşılmaktadır.

Bu yönü ile alakalı olarak, Yücel ile ilgili araştırma yapan yazarlar O'nun bütün bu kültürel birikimine karşın, sol ideolojiyi kollayan maarif siyaseti gütmesini tamamen "siyasi kariyerini yükseltme çabası" olarak değerlendirmişlerdir. Yücel, "Allah Bir" adlı

[896] M. Behçet Yazar, **Edebiyatçılarımız ve Türk Edebiyatı**, Kanaat Tabevi, İstanbul 1938, s.176., Ayrıca bkz. "Doğumunun 100. Yılında Hasan Ali Yücel", **Milli Eğitim Kültür Sanat** , Ekim-Kasım-Aralık 1997,sayı:136, s.7.
[897]Kurtuluş Kayalı, "Bir Türk Aydının Trajik Portresi", **Türk Kültür Dünyasından Portreler**, İletişim, İstanbul 2002,s.62.

şiir kitabını hayatta iken bizzat kendisi bastırmamış, öldükten iki yıl sonra oğlu Can Yücel tarafından bastırılmasını tavsiye etmiştir.

Meslek hayatına atıldıktan sonra özellikle de Maarif Vekilliği döneminde, Hasan Ali Bey'in düşüncelerinin, fikirlerinin değiştiğini ya da aldığı eğitime, kültüre karşı farklı bir tavır içinde olduğunu görüyoruz. Örneğin, Türk Sanat Müziğine tam olarak vakıf olmasına, hatta bir bestesi bulunmasına rağmen, vekilliği döneminde farklı tavırlar içinde olmuştur.

Kabul etmek gerekir ki, Hasan Ali Yücel gerçekten de Cumhuriyet dönemi Maarif Vekilleri içerisinde eğitim konusunda en çok okuyup yazan, kültürlü, dönemin önemli kültür memlektelerinden Fransa'da kalmış, aldığı eğitim ve terbiye ile Osmanlı kültürünü, dışarıda kaldığı sürede de Batı kültürünü tanımış birisidir. "Türk Hümanizmi" başlığı ile ortaya koyduğu maarif ve kültür siyasetini, Şark ve Garp dünyasını birleştirerek yapmak istemiş, fakat şartlar sadece Batı kültürü üzerine yığılmıştır.

Yücel'in yetiştiği dönemde terbiye-eğitim anlayışı ile Maarif Vekilliği yaptığı dönemde birbirinden biraz farklıdır. Yücel kendisi zaman zaman bu çelişkileri yaşamıştır. Kaleme aldığı hatıralarında " O devrin terbiyesinde korku hâkimdi. Allah korkusu, padişah korkusu,ana-baba korkusu,hoca korkusu, polis korkusu,korkusu oğlu korkusu… ezici bir hava ve şahsiyeti yok edici bir baskı! Fakat bunun bir de güler yüzlü, gönül alıcı tarafı vardı. İyi bir şey yaptın mı evde çehreler güleçleşir; keseler açılır: akşam sevdiğiniz yemeklerden ne yapılmasını istediğiniz sorulur; yeni çantalar güzel kalemler… Mektepte de hal bunun tıpkısı idi. Bu terbiye anlayışının iptidailiği meydanda olmakla beraber Cumhuriyet devrinde buna benzer, daha akla uygun, bir karşılama ve teşvik etme usulünün konulmaması da doğru olmasa gerektir" şeklinde yazmaktadır.[898]

Hasan Ali Yücel Bakanlık Dönemine İlişkin Kısa Bir Değerlendirme

Burada ayrıca değerlendirilmesi gereken Milli Eğitim siyasetidir: Yücel'in yakın arkadaşlarından Peyami Safa'nın O'nun dönemini eğitim siyasetine ilişkin değerlendirmesi şu şekildedir. "İnönü'nün devrinde, Maarif Vekâleti, Hasan Âli Yücel'in şahsında, ilk defa Maarif kademelerinden yetişmiş, Orta Öğretim hakkında büyük ve mükemmel bir eser vermiş, umumî bilgisi, zengin ve çalışkan bir vekil

[898] Hasan Ali Yücel, **Geçtiğim Günlerden**, İletişim,2. Baskı, 1998,s.119

kazanmıştır. Kurduğu Maarif Şûraları geleneği, Neşriyat Kongresi, Dünya klâsikleri tercüme kütüphanesi ve Köy Enstitüleri gibi eserleri ile halis bir kültür adamı olduğunu kabul ettiren Yücel, iki büyük hatası ile millî teveccühü kaybetmiştir. Birincisi, Kenan Öner davasında da sabit olduğu gibi, solcuları resmen himaye etmesi idi. Dil Tarih ve Coğrafya Fakültesi, O'nun zamanında, solcu ve sağcı grupların savaş meydanı haline gelmişti.

Köy Enstitülerinde Komünizmin kazanı dumanlarını savurup duruyordu. Kendisi hiçbir zaman komünist olmayan bu arkadaşımızın, aşırı sol temayül ve hareketlere karşı bu müsamahasının hususî sebepleri vardı.

O'nun ikinci büyük hatası, Atatürk'ün Güneş-Dil Teorisi ile yatışan öz-dilciliği yeniden azdırması oldu. Hâlâ pirincin taşını ayıklamak için neler çekiyoruz. Bu yüzden o güzel tercüme serileri de berbat oldu ve Dünya şaheserleri ehliyetsiz ellerde katliama uğradı. Maarif Şûralarının kararlan da dosya mahzenlerinde kaldı."[899]

Yücel'in yazdıkları da hesaba katıldığında zaman zaman iki unsurun birbiri ile çeliştiği fark edilir. Bunlardan birisi Türk milliyetçiliği diğeri ise hümanist kültür meselesidir. Yücel, kendi Maarif Vekilliği döneminde bir taraftan Türk milliyetçiliği ile ilgili söylevler geliştirirken diğer taraftan da hümanist bir söylemle evrensel bir kültür politikası öngörmüştür.

Hasan Ali Yücel, Cumhuriyet'in erken döneminde 7 yıl 7 ay gibi uzun süre Milli Eğitim Bakanlığı görevi yürütmüş, eğitim ve kültür alanında da bir çok yenilikleri gerçekleştirmiş, bir maarif vekilidir. Yücel döneminde, hümanist bir kültür siyaseti takip edildiğini kronolojik olarak şu şekilde ortaya koyabiliriz:

1. Hasan Ali Yücel Maarif Vekilliği geçtiği (28 Aralık 1938), yaklaşık 4 ay sonra ilk icraat olarak Neşriyat Kongresini (1–5 Mayıs 1939) düzenlemiş, klasiklerin çevirisini "hümanizma" adına yapmıştır. Kongrede bu kavram birçok defa geçmiştir.

2. 31 Ekim 1939 tarihinde gerçekleştirilen I. Devlet Resim Sergisi ve daha sonra gerçekleştirilen Devlet Resim ve Heykel Sergileri Ahmet Muhip Dranas'ın ifadeleri ile hümanist bir resim anlayışını ortaya koymak içindir.

[899] Peyami Safa, "Esaslı Bir Maarif Sistemine Doğru",**Eğitim, Gençlik, Üniversite**, İstanbul 1976,s.139.

3. 29 Temmuz 1939 tarihinde gerçekleştirilen I. Maarif Şurasındaki tartışmalar sırasında bizzat kendisi "hümanizmayı" savunmuştur.

4**.** 1940 yılında hümanist eğitim vereceği düşünülen ilk "klasik liseler" açılmıştır.

5. 1940 da faaliyete geçen Ankara Konservatuar'ının ana hedefi, müzik, tiyatro ve operada hümanist bir sanat anlayışını gerçekleştirmektir.

6**.** Bu dönemde, her ne kadar Atatürk döneminde milliyetçilik anlayışı CHP parti politikası şeklinde devam ediyor görünse de hümanist kültür politikası olarak ayrı bir parentez açılmıştır.

Hasan Ali Yücel, hümanizmayı benimsemiştir. Mevlana'ya Yunus'a hümanizmayı temsil etmeleri sebebiyle özel bir önem verir. Mevlevi dergâhına vaktiyle intisap etmiştir. Bu anlamda da dünya yazarlarından Goethe' yi çok takdir ettiği bellidir. "Genç Goethe'nin Hz. Muhammed'e atfederek yazmaya başladığı, yarıda bıraktığı piyeste bu tekâmül, ne güzel gösterilmiştir. Anlaşılıyor ki hakikatte Allah değişmemekte, insanların Allah'ı anlayışları değişmektedir."[900]

Günümüz tarihçilerinden İlber Ortaylı, Yücel döneminde başlayan hümanist kültür anlayışını şu şekilde yorumlamaktadır: "Türk hümanizması diye bir akım vardır 40'larda. Bunlar bu konuya eğildiler; Sinanoğlu, Azra Erhat, Sebahatün Eyüboğlu... Şunu söyleyeyim, eksiktiler; bunlar hiç tarih bilmiyorlar, yazdıklarından onu anlıyoruz. Mesela, orta zaman Avrupa tarihini hemen hemen hiç bilmiyorlar ve Avrupa tarihini şekillendiren unsurları iyi bilmiyorlar. Ben, Azra Erhat'ın Endülüs'den bahsettiğini hiç duymadım, Sinanoğlu'nun da duymadım. Yunanca'yı, eski Yunan kültürünü biliyorlardı, filolog olarak yetişmişlerdi, Latince'yi biliyorlardı, Batı dillerinin bir kısmını biliyorlardı ve… bizdeki hümanist ekolü meydana getiren insanların ve kalemşörlerin (Nusret Hızır hariç) çoğu Almanca bilmezdi… İkincisi, bu hümanizmanın zayıf bir tarafı; bu toplumda tarihe dönük, zamanlarda ve mekânlarda insanı kavramaya dönük, gerçekten insancıl bir kültür yaratmak istiyorsan mutlak surette İbranca, Arapça, Farsça, Aramca ve tabiî Yunanca ve Latince'ye önem vereceksin. Böyle bir şeyi de hissetmemişler; ben bunları çok iyi hatırlıyorum. Türkiye'de bir hümanist jimnazyum denedi bunlar; Ankara Kız Lisesi'nde, Ankara Erkek Lisesi'nde (Atatürk) Latince sınıfı açtılar. Parlak çocuklar okudu orada.

[900] Hasan Ali Yücel, **Hürriyet Gene Hürriyet**, Ankara 1960,s.51.

Mesala, Gazi Yaşargil Atatürk Lisesi'nin Latince sınıfından, yani hümanist jimnazyum mezunudur. Fakat hümanizmin öncüleri hümanizmanın öbürkiyle de birlikte yapılması gerektiğini fark etmediler; etmedikleri için de maalesef bu bölüm yaşamadı."[901]

Hasan Ali Yücel'de 1960'larda Maarif Vekilliği görevinden ayrıldıktan sonra Ortaylı'nın eğer Hümanizma çalışmaları yapılacaksa "İbranca, Arapça, Farsça, Aramca ve tabiî Yunanca ve Latince'ye önem vereceksin" noktasına gelmiş gibidir. İmam –Hatip liseleri ile ilgili bir değerlendirme de şöyle demekteydi: "Liselerde dil olarak Arapça öğretmek her zaman mümkündür. Şark ve garp kaynaklarına nüfuz yönünden Şark klasikleri şubesi, Garp klasikleri şubesi diye iki bölüm yapılır. Birinde Arapça, Farsça, diğerinde Latince ve Yunanca okutulur. Şark klasik şubesinden çıkan gençler, bu esaslı bilgi üstüne kuvvetli bir din öğretimi ve düşünüşü kurarlar."[902] Yücel bu ifadelerle, daha önce dile getirdiği "Arapça ve Farsça'yı attık onun da yerini Yunanca ve Latince ile doldurduk ifadeleri" kısmen ters düşmektedir.

Z. Fahri Fındıkoğlu ise Hümanizma ile Batı Kültürü arasında şu bağıntıyı kurarak hümanizmanın aslında Türk kültür hayatı ile alakası olmadığını o günlerde yazmış ve tenkit etmiştir."İslâm ortaçağı ile Hıristiyan ortaçağını kıyaslamak ta mümkündür. "Eğer E. Boutroux'nun "Bugünkü garp ahlâkı = Yunan ahlâkı + Hıristiyanlık" formülü doğru ise, bunun karşısında zamanımızdaki şark ve dolayısıyla çağdaş Türk ahlâkının formülü ne olabilir? Hümanizma'nın Türkiye'deki kültür hayatında yer alması, Boutroux'nun formülündeki birinci unsuru bize ne nispette kazandıracak?."[903]

Bu konuda ciddi bir çalışma ile en gerçekçi yorumlardan birini yapan Yümni Sezen, Hümanizm ve "Atatürk Devrimleri" adlı eserinde, şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "Türkiye'de hümanizmacı teklifler iki kısımda incelenebilir. Bir tanesi hümanizmi öğretim alanına inhisar ettirmiştir. Diğeri hümanizmi Türk devriminin gelişmesini sağlayacak ve bu devrime ideolojik izahını verecek bir cereyan olarak karşılamıştır. Rönesans'taki gibi Yunanca ve Latince köklere inmek, birinci tekliftir. Devrim bu suretle iyi işleyecektir. 1935'lerde "Yücel Dergisi" bunun başını çekmiştir.

---

[901] Mustafa Armağan**, İlber Ortaylı İle Tarihin sınırlarına yolculuk**, Ufuk kitapları, İstanbul 2001,s.121–122.
[902] Hasan Ali Yücel, **Hürriyet Gene Hürriyet**, Ankara 1960, s.43–44.
[903] Z.Fahri Fındıkoğlu, "Ortaçağda Bir Gezinti", **Ülkü**, S. 61,1 Nisan 1944,s.5.

"Forumcular", meseleye Batı demokrasisi ve ilim ile yaklaşmışlar, "Kadrocular" laiklik ve sosyalizm açısından bakmışlardır. Cumhuriyet Türkiye'sinde hümanizme yönelmek isteyenler, Atatürk'ü ve Atatürkçülüğü istismar etmişlerdir**.** Bunların başında İsmet İnönü gelir. İslâm kültüründen, bu kültürün kaynaklarından kopup, Yunan ve Latin klasiklerine yönelmek, okullara Yunanca ve Latince dersleri koymak, 1938'den sonra İnönü döneminde vuku bulmuş, hümanist anlayış bu dönemde adeta resmiyet kazanmıştır.

Hasan Ali Yücel'in Milli Eğitim Bakanlığı döneminde hümanizm, bir kültür politikası olarak benimsenmiştir. Yücel'e göre, milliyetçilik bizi yeni bir hümanizme getirmiştir. Batılılardan daha geniş olarak, nerede insan zekâsının eseri varsa, içine alan bir hümanizmi kurma yolundayız. Batıcılık, Atatürk'ün ölümünden sonra, milliyetçilikten öne geçmiş, bir bakıma ondan ayrılmıştır. Ziya Gökalp'in ve Atatürk'ün görüşleri, Yunan-Latin hümanizminden hayli farklı olmasına rağmen, İnönü dönemi tüm hızıyla hümanizme yönelmiştir. Hümanizmin ne olduğunu bilenler, bazen bu bilgileriyle uyuşmayacak tarzda onu basite irca ederek, Atatürkçülüğü bu hümanizm anlayışına sokmak istemişlerdir. Bunlara göre "yurtta sulh cihanda sulh" bir hümanistin düsturudur."[904] Kanaatimizce de Yümni Sezen bu değerlendirmesi gayet isabetlidir.

3. Saffet Arıkan'a Tezat Teşkil Eden Yönleri

3.1.Taşralılık-İstanbulluk

Tez konumuza başlık teşkil eden Atatürk'ün Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın görev yaptığı dönemde eğitim ve kültür alanında milli-ulusal siyaset takip etmesine karşılık, İnönü'nün Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in Türk Hümanizması şeklinde Hümanist Kültür siyaseti takip etmiştir.

Hasan Ali Bey, İstanbul doğumlu, İstanbul'da çocukluk ve gençliğin geçiren birisidir. Buna karşılık Saffet Bey Erzincalı'dır. O da yaşamının çocukluk ve gençlik yıllarını bir taşra vilayeti olan Erzincan'da geçirmiştir. Yani bir anlamda taşralıdır. Taşralılık ne demektir? Günümüzde neyi ifade etmektedir?

[904]Yümni Sezen**, Hümanizm ve Atatürk Devrimleri**, İstanbul, Ayışığı Kitapları, (ty).s.312

Taşra: "Bir ülkenin başşehri veya en önemli şehirleri dışındaki yerlerin hepsi, dışarlık"; "Taşralı kalmak: Bir kimsenin taşrada edindiği görgü, örf ve adetleri bırakmaması" şeklinde tarif edilmektedir.[905]

Osmanlı Klasik döneminde olup olmadığını bilemediğimiz taşralı- İstanbullu ayrışmasının, II. Mahmut, daha sonraları Tanzimat döneminde derinleştiği açıktır. Örneğin, 1826 senesinde ise bir Kadı'nın Amasya halkına halktan çok kopuk olan bakış açısını, yabancı bir seyyah nakletmektedir. [906]

20 y.y. gelindiğinde ise Taşralı-İstanbullu ayrışmasının en tipik açıklamasını Şair Yahya Kemal'in Hatıralarında görüyoruz. İstanbulluluk tanımını Yahya Kemal Bey, Münevver Ayaşlı'ya şöyle anlatıyor: "O zamanlar gencim, güzelim, bu günkü gibi şişman değilim, cebimde param var. Cebimde 500 altın ile İstanbul'a geldim. Fakat ah o Paşazadeler! Ah o Paşazadeler! Ah o İstanbullular, bana rahat vermediler." Dedikten sonra gerçek İstanbullu olmanın yolunun Paris'ten geçtiğini ima ederek Münevver Ayaşlı'nın Yahya Kemal Bey, İstanbullular size ne yaptılar? Sorusuna üzerine konuşmasını şöyle sürdürüyor: "Bir şey yapmadılar, zaten onlar, insana bir şey yapmazlar, yapmadan yaparlar… Oturmaları başka, konuşmaları başka, aralarında şakalaşmaları başka, giyimleri kuşamları velhasıl her şeyleri benden başka. Benden çok daha az zeki, fakat ben onları çok zeki görüyordum, benden çok daha parasız, âdeta züğürt, fakat ben onları çok zengin görüyordum. Terzilerini sordum, Bother, dediler, gittim Bother'den kostümler yaptırdım. Gömlekçilerini sordum, Kolaro dediler/gittim, Kolarodan gömlekler aldım. Olamadı. Onlar gibi olamadım. Olamadım, olamadım. …iyice anladım ki İstanbul'a Niş'ten değil, Paris'ten gelmek lazım imiş, ben de doğru Paris' e gittim**."** [907]

Şair Yahya Kemal Bey'in anlatımından çıkan sonuç şu ki; Cumhuriyet'in kurulduğu yıllarda İstanbullu olabilmek için Paris'te bir müddet bulunmak, Paris'i görmek, Avrupa medeniyetini almak gerekmektedir. Bunun karşılığı olan İstanbul'a Anadolu'dan gelmek ise aydınlar arasında küçültücü nazarlara hedef olup, taşralı olmak, medeniyetten anlamamak, gibi anlamları ihtiva eder.

---

[905] Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, Ankara 1988,c.2, s.1426
[906] Tuncer Baykara, **Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 2006, s.50
[907] Münevver Ayaşlı, **İşittiklerim, Gördüklerim, Bildiklerim**, İstanbul 1990,s.66–67.

"Taşra" kendine mahsus çok köklü değerleri ve gelenek ve görenekleri olmasına mukabil İstanbul etrafında meydana gelen yeni düzene göre etkisiz ve değersizdir. İstanbul merkezli bu bakışa bir dereceye kadar Bursa ve Edirne'de eşlik edebilir. [908]

Avrupalı üstün, Avrupa medeniyetinin üstün bir medeniyet olduğu inancı 1870'lerden itibaren özellikle Başkent İstanbul'da hüsnü kabul görmeye, Avrupa-i aile yaşam tarzı taklit edilmeye başlanmıştır. Gündelik hayatta kullanılan birçok eski eşya hızla yerlerini ithal mallara bırakmıştır. Diğer taraftan, gündelik hayatın sıradan merasim ve uygulamalarında büyük değişmeler gözlemlenmiştir. İstanbul ev hayatı giderek onu geleneksel İslâmi geçmişinden koparan Avrupa kökenli sembolik izler taşıyan unsurlardan oluşmaya başlamış, hatta aile üyelerinin her geçen gün daha Avrupalaşan fiziksel görüntüleri, onlara önceki nesillerden farklı olduklarını hatırlatma işlevi görmüştür Sonuç, İstanbul'da yaşayan birçok kimsenin ev hayatının sembolik çerçevesinin büyük ölçüde değişime uğramasıdır**.** Bu durum İstanbul'da sadece sıradan vatandaş için böyle değil aynı zamanda Saray Erkânı için de geçerlidir. II. Mahmut, Avrupa tiyatro kumpanyalarını 1840'larda İstanbul'a getirtmişti. Sultan Abdülmecid, biraz Fransızca konuşuyor, piyano çalıyor, Batı müziği ve tiyatrosunu seviyor, hatta Fransızca resimli dergiler okuyordu."1860'lardan itibaren tüketim tarzları İstanbullularca taklit edilmeye başlayan Mısır'dan gelen Avrupalaşmış Türkler takip etti…1860 ve 1870'ler de gazete, dergi ve romanlar Avrupa tarzı ve davranış biçimlerini anlatmaya koyulmuşlardı. Gazete ve dergilerdeki reklâmlar Avrupa ürünleri ve tüketim modalarını bir zamanların dışa kapalı Osmanlı evine taşıyorlardı."[909]

İşte bu Avrupalılaşan İstanbullu'nun, taşrada – Anadolu'da Balkanlarda mukim-Osmanlı teb'asına olan bakışı biraz küçümseyici, alaylı, komplekslidir. Taşra'dan İstanbul'a gelen birinin duygularını almak için yine Yahya Kemal Beyatlı'nın İstanbul'a gelişine göz atmak gerekir. "...Sirkeci istasyonuna çıktım. Daha inerken Sultan Abdülhamit usul-i idaresinin taşralılara karşı muamelesini hissettim. Yol

[908] Baykara, **a.g.e**. s.50.
[909] Alan Duben, Cem Behar, **İstanbul Haneleri Evlilik, Aile ve Doğurganlık 1880- 1940**, İstanbul 1998,s.217, 218,219.

tezkerelerini muayene eden komiser ve polisler dürüst ve hoyrattılar. Taşralılara ecnebi muamelesi ediyorlardı. Her taşralı da İstanbul'a giderken bunu hissediyordu.

Kendisinde ortaya çıkmaya başlayan muhalefet duygusu, pratikte de bir şahsın telkinleriyle tam bir bilinç haline gelmeye, siyasî bir çehre kazanmaya başlar. Bu şahıs, o kışı geçirdiği Sarıyer'deki köşkün sürekli simalarından Serez'li Sekip Bey'dir. Sekip Bey, kişiliğiyle biraz Ragıp Efendi'yi hatırlatmaktadır. Siyasî fikirlerinden dolayı bir ara Paris'e kamış, dönüşünde ise ordudan uzaklaştırılmış biridir. Onu Ragıp Efendi'den ayıran taraf, kozmopolitliğidir. Ragıp Efendi'de kendini hissettiren yerliliğe karşılık Şekip Bey tamamen Avrupalılaşmış bir kafa yapısına sahiptir. Müslümanlığa, Osmanlılığa, hatta Türklüğe velhasıl bütün yerli değerlere düşmandır. Etrafında topladığı aile gençlerine bu fikirlerini aşılamakta da oldukça başarılıdır. Onlara tavsiyesi, bir yolunu bulup Paris'e kaçmaları ve orada yaşamalarıdır. Agâh Kemal bu adamın fikir ve telkinlerinden bir hayli etkilenir. Asya ahlakından nefret etmeye başlar. Doğulu göreneklere sahip bir toplumun sokakta, tramvayda, köprüde, her yerde gençleri didikleyen bakışı altında yaşamak kendisini bir cendere gibi sıkmakta ve isyan ettirmektedir. "Memleketi zindan, Avrupa'yı nurlu bir âlem gibi görmeye başlamıştır."[910] Şair Yahya Kemal'in Münevver Ayaşlı'ya anlattıklarını ihtiyati olarak kaydetsek de, bu o dönmelerde oldukça yaygın bir psikolojik haldir.

Aynı konunun 1930'lu yıllarda örneğin;1936 senesinde, Kültür Haftası Dergisi'nde "İstanbul ve Taşra" başlığı ile Peyami Safa tarafından da bir makalede işlendiğini görüyoruz. Peyami Safa bu ayrımı şu şekilde tenkit etmektedir:"Bütün memleketin yalnız İstanbul'u müdafaaya memur olduğu ve İstanbulludan asker alınmadığı zamanlarda "taşralı" payitahtta doğmamış olmak gibi af edilmez bir suçla dünyaya gelmiş bir yabancı muamelesi görüyordu.

Ve bu telakki o kadar köklü ki resmî dile bile taşra kelimesi giriyor, bir imtiyazlı görüş taşra adıyla anılan vatan aksamında doğmuş dışarlıklının regionaliste duygularını kuvvetlendirdiğinden vatandaş adının başına Filibeli, Silistireli, Florinalı, Selanikli, Manastırlı, Adanalı, Konyalı gibi tahsisi sıfatlar takıyor. Ayni iptidaî zihniyet bugün de yaşamaktadır. Bazı Ankara neşriyatında göze çarpan "İstanbul münevverleri" "Babıâli

[910] Âlim Karaman, **Yahya Kemal Beyatlı**, İstanbul 1998, Şule Yayınları, s. 36–37- 42.

muharrirleri, tabirleri tezyif makamında kullanılmaktadır… Hâlbuki mütearifeler üstünde durmak lâzım - ne İstanbul, ne taşra: vatan...[911]

Konumuz açısından "taşralılık" kavramının yine Osmanlı'nın son, Cumhuriyet'in ilk dönemlerinde Türk, Türklük kavramı ile örtüştüğünü görüyoruz.Bilindiği gibi, Osmanlı Devleti, Türklerin kurduğu bir devlet olmakla birlikte zamanla bir imparatorluk biçimini almış, içinde farklı kavim ve dinlere ait insanları yaşatır olmuştur. "Bu dönemde, öteki dinlere saygılı olunmakla birlikte, hâkim unsur İslamiyet'tir: **Türk Kültürü** doğrudan olmasa da yine de etkili bulunmaktadır. Lakin geri planda kalmış olan "Türk" kimi zaman kaba, köylü anlamında kullanılır olmuştur**."**[912]

Bu anlayış bazı atasözlerine de yansımıştır. Örneğin, "Türk iti şehre gelecek Farsça ürer." [913]Atasözü de muhtemelen, aslında medeniyetsiz- adab-ı muaşeret bilmez Türk'ün şehre geldiğinde kendini şehirlileştirmeye çalıştığını, bunun da iğreti durduğunu anlatmaya çalıştığını anlıyoruz. Konu ile alakalı başka atasözleri de şunlardır:

1.Osmanlı yüzünden, Türk tabanından ısınır: (iyi giyimli şehirlilerin yalnız yüzü üşür, köylünün vücudu soğuğa alışıktır. Daha ziyade ayakları ıslanır ve üşür.)

2.Türk ne bilir bayramı lık lık içer ayranı (Köylü şehirlilerin inceliklerinden bir şey anlamaz. Taşralı İstanbul medeniyetinden pek anlamaz.)

3.Türk iti şehre geldiğinde Farsça ürer.(Şehre gelen Köylü şehirliyi taklit eder.), (Taşralı İstanbul'a geldiğinde İstanbul Türkçesi ile konuşma talimleri yapar).

4.Türkün bildiğini köylü bilmez.: (köylü çok kurnaz ve hilekardır.) Türk: köylü manasınadır.

5.Türkün ipeği de olur köpeği de (Köylünün iyisi de olur kötüsü de.) Türk: köylü manasınadır.

6.Türk'e beylik vermişler evvela babasını kesmiş.(Köylü kendisine verilen salahiyeti fena kullanır ve yüz kaldırmaz.7.Türkün ayranı kabarınca, babasını dinlemez.(köylü bir kere kızdı mı hiçbir şey dinlemez.) 8. Sırtını kürke, kapını Türk'e alıştırma. (köylü

[911] **Kültür Haftası**, S.18,13 Mayıs 1936,s.341–351.
[912] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarih ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994,s.145
[913] **Ülkü,** c.5, S.50, 16 Birinci teşrin 1943, s.11

bir kere yüz bulur ve dadanırsa ondan kurtulmak güçtür. [914] Yukarıdaki atasözlerinin bir çoğunda "Türk" kavramının köylü anlamında kullanıldığı anlaşılmaktadır.

Bozkurt Güvenç'in babası Lütfü Bey küçük yaşta yetim kalmıştır. "Biri evli ikisi bekâr, İstanbul (soy)lu ve hekim kızı üç teyzenin yanında büyümüş. Teyzelerini ana yarısı saymış, "bizimkiler" diye çağırırmış. Ara sıra İsmail Efendi, oğlunu görmeye uğradığında, İstanbullu teyzeler , "Lütfü Çocuk koş, Türk geldi" derlermiş.[915]

Alicikoğlu İsmail Efendi o zamanlar Beykoz-Şile arasıdaki Bozhane köyünde oturuyormuş. İstanbullu teyzeler Türk geldi ifadelerinden "köylü" olduğunu anlıyoruz.

Sadri Ertem'in bir makalesi de bu anlamda bazı ip uçları vermektedir: Ertem, 1935 yılında Türk Tarih tezi ele alındığı yıllarda, bir makalesinde Türk komşu kızının kendisine Türk denildiği için günlerce ağladığını yazmaktadır. : "Lise sınıflarında talebe iken, zaman zaman içimden geçerdi: "Neden, İngiliz ve Fransız olarak doğmadım?" (Çünkü bu dönemde İngiliz ve Fransız olmak medeniyetin sembolü olduğunu göstermektedir.)Bu suale kendim cevap veremezdim. Yalnız içimden bu sualin bir volkan gibi fışkırması için lâzım olan her sebep hazırdı. Hepsi etrafımda birer, birer birikmişti. Arap deyince herkes ona selâm dururdu. "Evlâdı Arap" olmakla şereflenen hocalarımız bize yalnız din bağı ile mukaddes bir Arap hayatını anlatmazlardı. Bir medeniyeti, bir üstünlüğü, bir insan şerefini bir Arap akeli ile maşlahı altında birikmiş bir fazilet yekûnu halinde tanıtırlardı. Destanları ile, tarihi fetheden İran ruhlara büyük bir sükûn verirdi. Bıyıklarını buran bozacı bile "Kavmi necip" ten olduğunu anlatırdı. Bu bir Arnavut'tu. Kulübesinin duvarında bir martini ile bir dizi kırmızıbiberinden başka bir şeyi olmayan bu insanı yerdekilerin bir kartala bakışlarına benzeyen bir bakışla süzerdik. O üstün adamdı, hakikati, insanlığı ne bir ciğer, bir kozhelva tablasını taşıdığından dolayı kaybolmamıştı. Yıllarca onu, böyle seyrettim. Biz neydik? Ne tuhaf, ne acaip insanlardık, komşumun kızına bir başkası Türk dediği için kızcağızın ağlayarak yerlere kapandığı günü bugün gibi hatırlıyorum. Kollektivitenin adı olmayan, adının üstünde insanlığa benzer hisler taşımayan, bir boşluk bana çok hazin gelirdi. Lisenin son sınıflarına geldiğim zaman Yunan medeniyeti beni bir susuzluk gibi sarstı, içimde hazin bir daüssıla ile şu cümleyi ne kadar çok tekrarladım: "Niçin ben bir Atina hemşehrisi değilim!" Ben buhran çağını

[914] **Gediz Dergisi,** S.12, "Atasözleri", 1.4.1938. s.12.
[915] Bozkurt Güvenç, **Anılardan Sayfalar**, İstanbul 2004,s.11

yaşarken bu ruh buhranım olanca çıplaklığı ile anlatıyorum. Ve şimdi onu tahlil edebiliyorum. Ben buhran hayatımı yaşarken komşum Arap, tanıdığım İranlı, hemşehrim Arnavut hiç te benim düştüğüm ruh bataklıklarına düşmediler. Çünkü onların şahsiyetlerini saran, onlara üstün şeref veren fethedilmiş bir mazileri vardı. Bu mazi gerçek mi, değil mi onu bilmem. Fakat maziyi yaratmış olan onların ruh inhilâllerine müthiş bir set oluyordu."[916]

Türk kavramının rahat rahat ifade edilemediğini Uluğ İğdemir'de dile getirmektedir: "Bugün ben bir Türküm!"sözünün söylenmesinde büyük bir fevkalâdelik görmeyiz. Çünkü her gün Türk olduğumuzu iftiharla ve göğsümüzü kabarta kabarta söylemekteyiz. Fakat yarım asır önce bu sözün söylenmesinde çok büyük bir değer ve ehemmiyet vardı. İmparatorluk ve saltanat idaresi Türk'ü hakir görürdü. Padişahın muhafızları Arnavut, mabeyincileri Arap, karıları ve cariyeleri Çerkesti. Türk'ten gayri her millet itibarda idi. Araplardan bahsedilirken "kavmi necibi arap" denirdi. Türk, şehirlerde "kaba Türk" diye tezyif edilir, halk diliyle yazılmış ve söylenmiş şeylere "kaba Türkçe" denirdi. İşte Mehmet Emin böyle bir günde ve böyle bozulmuş bir hava içinde gür sesiyle "Ben bir Türküm!" diye haykırıyordu" [917]

Sonuç olarak ele aldığımız dönem itibari ile "Taşralı" ve "Türk" kavramı aynı anlamda kullanılmış olup "köylü, kaba, medeniyetten anlamayan" gibi menfi anlamlar yüklenmiştir.

Bu anlam yüklemesi, Ziya Göklap gibi düşünür- aydınlarda, Milli Mücadele'ye önderlik eden Mustafa Kemal Atatürk gibi askerlerde özellikle XIX. yüzyıldan itibaren yaşanan bu duygunun da etkisi ile "Türk Milli Mücadelesi sırasında Anadolu'ya hükmeden bir İstanbul yerine, Anadolu'ya tabi olan bir İstanbul olması gerektiği düşüncesi yıllardır sözü edilen bu duyguya bir tepki olarak"[918] ortaya çıkacaktır.

Saffet Arıkan Erzincan'lı olması münasebetiyle Taşralı birisidir. Selanik, İstanbul; payitaht dışından olduğu için Mustafa Kemal Atatürk'de taşralı birisidir. Ve aynı duygulara o da sahiptir.[919] Selanik aynen, Yahya Kemal'in memleketi Üsküp gibi

---

[916] Sadri Ertem, **Kurun, Vakit (**1 Eylül 1935,) ;**Ayın Tarihi**, I. Teşrin 1935, nr:22, s. 362.
[917] Uluğ İğdemir, Mehmet Emin Yurdakul, **Ülkü,** c.5, S. 57, 1 Şubat 1944,s.8.
[918] Tuncer Baykara, **Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 2006, s.51.
[919] Baykara, **a.g.e**.,s.51.

taşra sayılır. Ülkenin işgalden kurtarılıp, Cumhuriyet'in ilanının sonrasında soyadı kanunu ile birlikte, Atatürk, soyadını almış, daha önce, taşralı, medeniyetsiz, görgüsüz gibi kavramlar içine saklı olan Türk kavramını öne çıkarmış, Türkün tarih içinde oynadığı rolü, Türk kültürünü canlandırmış, gereken önemi vermiştir. Bunu da birçok vecizesinde belirtmiştir. " Ne mutlu Türküm Diyene, Bir Türk Dünyaya bedeldir.", Türk, Övün Çalış, Güven" bunlardan bazısıdır."[920]

Saffet Arıkan'ın Türk kültürünü ön plana çıkaran kültür siyasetinin temelinde O'nun ve Atatürk'ün kendine olan güvenini bulmak mümkündür. "Atatürk İnkılâpları dediğimiz bütünün en göze çarpan hususiyetlerinden birisi, halkı, Türkleri kendi benliğine kavuşturmaktır. Bu çaba aynı zamanda kendine güvenin sağlanması demekti. Zira Türk, kendisine güveni XIX. yüzyıl başlarında ve 1826 sonrasında kaybetmişti. Bunu biraz da II. Mahmut ve takip eden devrin reformcuları istemişlerdi. Böylece Avrupa'yı daha kolaylıkla taklidi söz konusu olabilecekti. Ancak bu çabanın olumsuz yönü görülmüş, Türkler kendilerine güven duygusunu kaybetmişlerdir. Kendisine güveni kaybeden ise, kısa zamanda başkalarına hizmete hazır oluyordu. XIX. yüzyılın Avrupalı emperyalistleri, bunu sonuna kadar istismar ederek, kendisine güveni kaybedenlerden, Avrupa için çalışanlar peylemişlerdir. Hatta bu bir nevi devlet siyaseti halinde girmek tehlikesi dahi doğmuş, Avrupalılar bunu teşvik etmişlerdir. Halkın önce Türk olduğunu hissetmesi, sonra da kendisine güvenini kazanması, Atatürk'ün en büyük eseridir. Nitekim O, bu oluşumun açık bir işareti olarak soyadını Atatürk olarak almıştı. Gerçi Mustafa Kemal Paşa da, genelde Avrupa'ya hayranlık duyan bir neslin insanıdır. Lakin daha sonra O, Çanakkale'de devrin en güçlü devleti İngiliz'in ordusunu yenmenin gururunu duyacaktır. O böylece çağdaşlarında görülen olumsuz duygulardan sıyrılmasını bilmiştir. Ancak Lozan Barışı sırasında Ankara delegeleri, Batıya karşı eziklik duyan, ona hizmete hazır fikirdekilerle de mücadele edip başarı kazanacaklardır. Atatürk, Türk'e milli gururunu ve kendisine güveni yeniden sağlamak amacıyla titiz bir siyaset izlemiştir. Bunda bir dereceye kadar başarılı da olmuştur. Onuncu Yıl Nutku, bu konuda çok açık ve kesin ifadelerle doludur. Ancak Onun döneminde her şey ile Türklük kokan milli havanın kendisinden bir süre sonra gerilediği de bir gerçektir."[921]

---

[920] Tuncer Baykara, **Türk İnkılâp Tarih ve Atatürk İlkeleri**, İzmir 1994,s.167
[921] Baykara, **a.g.e.,**s.168.

Tezimiz açısından ele aldığımızda, Hasan Ali Bey İstanbullu doğumlu ve çocukluğunu tam da irdelemeye çalıştığımız 20. yüzyılın hemen başında İstanbul'un Laleli, Topkapı gibi semtlerinde geçirmiş, Vefa lisesinde okumuş, Darülfünun'un Felsefe bölümünü bitirmiş, Nuruosmaniye, Marmara Kıraathanelerinde edebi ve siyasi sohbetler yapmıştır. Dolayısıyla, yukarıda anlatamaya çalıştığımız XX. yüzyılın başında İstanbullunun Avrupa- Fransa yaşam şeklinden, günlük hayat tarzından, belki biraz özentiden, uzak kalamayacağı açıktır. Bu noktadan hareketle de Maarif Vekilliği sırasında uyguladığı hümanist kültür politikasında da muhtemelen bu gençlik sohbetlerinin, İstanbul havasının etkisi olduğu düşünülebilinir. Örneğin, Yücel'in klasikleri tercüme etme teşebbüsü de, müfettişlik görevini devam ettirirken Fransa'ya staj için gönderildiğinde Paris'ten mülhem olabilir.

Atatürk ve onun Kültür Bakanı, Saffet Arıkan'ı, ise Yücel'e tezat teşkil eden bu noktadan hareketle Türk kavramının temsil eden insanlar olarak görebiliriz. Dolayısıyla Türk, bir dönem için Taşralıdır yani, İstanbul'un dışından. Türk kavramına atfedilen yanlış değerlendirmeler sonucu Türk'e olan güveni daha da arttırmak, onun dünyaca tanınmasını sağlamak, -bazen mübalağa da olsa- Türk'ün kaba ve medeniyetsiz olmadığını aksine bütün dünyaya kültür ve medeniyeti Türklerin yaydığını (Türk Tarih tezi), ve bunu da yine öztürkçe (Güneş Dil teorisi) ile yaptığını anlatmak istemiş, ve bu konuda çalışmalar yapmıştır. Yaptığı değişik konuşmalarda da bu fikirlerini açıklamıştır. "Türk Milleti zekidir. Türk milleti çalışkandır.." bu sözlerle aslında Türkün kendine olan güvenini arttırmak istemiştir.

Tanzimat'tan bu yana Batı karşısında eziklik ve kompleks içerisinde olan İstanbul ekabiri, İstanbul askeri ve siyasi zevatı hatta İstanbul mukimi ve İstanbulluk kültürüne bir muhalefet gibi durmaktadır. Bu noktadan hareketle, İstanbulluğun, İstanbulluk kültürünün, bir özentiye kayarak, özgüvenin yitirdiğini, kendi milli değerlerinden koparak, piyanoya, gramofona, özel salon yaşantısına dönüşerek, özellikle 19. yüzyıldan itibaren, Türk'ün öz kültüründen ayrıldığını söyleyebiliriz. Sonuç olarak Hasan Ali Bey'in Fransız klasiklerini Bakanlığı gelir gelmez tercüme ettirmesine mukabil Saffet Bey'in Türk dili ve Türk tarihine ait eserlere ağırlık vermesinde bu duygu ve düşünüşün hiç şüphe yok ki etkisi vardır.

3.2.Darülfünun- Harbiye Mektebi:

Hasan Ali Yücel ile Saffet Arıkan arasında psikobiyografi konusunda ele aldığımız bu ikinci husus ise onlardan birincisinin Darülfünun mezunu diğerinin ise Harbiye Mektebi mezunu olmasıdır. Saffet Arıkan, asker bir kişidir. O dönemde, cepheden cepheye koştuğu için millilik ağır basmaktadır. Bu tür asker kimseler en azından o dönem itibariyle-hepsinde olmasa bile- milli olmaları, milliliğe yüksek seviyede önem atfetmelerinin sebebi Harbiye Mektebinde aldıkları derslerinde etkisi iledir. Darülfünun da ise doğal olarak farklı kültürlerin tartışılması o dönem itibari ile Fransız- Alman kültürlerine kafa yorulması da Saffet Bey'le Hasan Ali Yücel Bey arasındaki farkı oluşturur gibidir.

SONUÇ

Karşılaştırmalı kültür siyaseti olarak ele aldığımız tezimizde, Cumhuriyet'in kurulmasından 1946 yılına -çok partili siyasi hayata geçinceye kadar -kabaca bir tasnif yaptığımızda şu şekilde bir kültürel dönemleştirme yapmak mümkündür: Cumhururiyet'in ilan edildiği yıllar, II. Meşrutiyet'ten beri devam eden bir akım olarak millileşme, Türkcülüğün, Türkocakları vasıtası ile aydınlar arasında hâkim olduğu yıllardır. Bu süreci, 1932 yılına kadar getirmek mümkündür. Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumlarının kurulması, Halkevlerinin açılması, Darülfüunundan Üniversiteye geçilmesi ile beraber kültürel alanda başka bir döneme girildiğini söyleyebiliriz. Bu dönemi de "ulusal- milli kültürün inşasına başlangıç" devresi olarak adlandırmak mümkündür. 1935'te Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olmasından sonra Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümüne kadar geçen süre, "ulusal-milli kültürün tamamlandığı dönemdir." 1939 senesinin başlangıcından – Hasan Ali Yücel Bey'in Maarif Vekili olması ile birlikte başlayıp 1946 yıllarına kadar getirilebilecek olan kültürel süreci ise "hümanist kültür dönemi" şeklinde adlandırabiliriz.

Tarık Zafer Tunaya'nın "siyasi bir labarotuvar dediği Meşrutiyet dönemlerinde aydınlar arasında birçok siyasi, edebi fikir tartışılmaktaydı. Osmanlıcılık, Türkçülük, Batıcılık, Pozitivizm, bunlardan bazılarıdır. Meşrutiyet dönemi; siyasetten kadın ve çocuk dergilerine varıncaya kadar neşriyatın en çok yapıldığı dönemdir.

Osmanlı Devleti topraklarının, Trablusgarp'ta, Balkan savaşlarında bir bir devletin elinden çıkmasıyla Türkçülük-Anadolu'yu Türk'e hasretme mücadelesi-başlamış, Milli Mücadele boyunca da Türklük bilinci, Türk Ocakları vasıtası ile verilmeye çalışılmış, bu dönemde Türk Ocaklı olmak bir övünç kaynağı olmuştur.

Cumhuriyetin kurulması ile birlikte, Türkçülüğün Turan olarak tanımlanan; bütün Türkleri bir çatı altında birleştirme idealinden vazgeçilmiş, sınırlar Misak-ı Milli ile Anadolu'ya çekilmiştir. İşte bu noktada Atatürk, artık milliyetçilik anlayışını "Turan" fikrinden ayırarak, Misak-i Milli'yi esas almış, Türk milletini sevme, onun için çalışma, "Ne Mutlu Türküm Diyene" vezicesi ile Türk olmakla gurur duyulacak bir ortam oluşturmuştur.

Halkevlerinin kurulması ve faaliyetlerine başlaması, Türk ocakları kültür ortamından Halkevlerinin inşa edeceği kültür ortamına geçiş sürecini de başlatır.

Halkevlerinin yanında,1932 yılında I.Türk Tarih Kongresi'nin gerçekleştirilmesi, 1933'te İstanbul Üniversite'sinin açılması ile birlikte yeni bir sürece giriliyor, Türk kültürü ile alakalı çalışmalar hız kazanıyordu.

Saffet Arıkan, Atatürk'ün en uzun süre (3.5 yıl) Milli Eğitim Bakanlığı'nı yapmış asker-siyaset adamıdır. Hasan Ali Yücel ise İsmet İnönü'nün ve Cumhuriyet tarihimizin en uzun süre Maarif Vekilliği'ni yürütmüş bir siyasetçidir.

Tezimizin anafikrini teşkil etmesi sebebi ile her iki bakanın uyguladıkları eğitim ve kültür siyasetlerini değerlendirdiğimizde şu farklılıklarla karşılarız:

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı,1935 yılının ikinci yarısında başlamaktadır. Bu dönem; eğitim hedefleri açısından değerlendirildiğinde; Saffet Bey'in Bakanlığına gelinceye kadar-sayısal olarak okul yapımı, talebe sayısı, okullaşma oranı- 1929 Dünya Ekonomik Buhranı'nın da etkisiyle fazla artmamış, O'nun Bakanlığından sonra özellikle köy ilkokulları oranında ciddi bir artış olmuştur. Yücel döneminde ise ilkokul, ortaokul ve talebe sayısında daha yüksek oranda bir büyüme gerçekleşmiştir. Milli Şef İnönü'nün, ilköğretimi "İlköğretim Davası" şeklinde kabul etmesinin de büyük bir destek olduğunu gözden ırak tutmamak gerekir. Dolayısıyla, Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde özellikle ilkokulların sayısında ciddi bir artış kendini gösterir. İki Bakan arasında, İlköğretimin genel hedefleri ki vatan ve milletine bağlı iyi bir yurttaş yetiştirmektir- bariz bir farktan söz edemeyiz.

Ancak, eğitim siyasetinin diğer alanlarında farklı bir eğitim politikası izlenmiştir. Ortaöğretimde liselerin Klasik Şubelerinin kurularak Latince ve Yunanca öğretilmeye başlanması bunun en önemli sonuçlarındadır. Gerçekten de, Milli Eğitimde ortaokul ve liselerin tarih ders müfredatlarının değişmesi, Türkçe kitaplarında Fransız, İngiliz, yazarların metinlerinin yer alması, okullarda Batı klasiklerinin alabildiğine yaygınlaşması bu siyasetin sonuçları olarak yorumlanabilir. Ayrıca, Bethowen, Mozart, v.b. Batılı sanatçıların eserlerinden oluşan bir arşivin oluşturularak tüm okullara gönderilmesi eğitim siyasetinin de yönünü gösteren ilginç örnektir.

Eğitim uygulamalarının yanında, asıl fark iki bakan'ın diğer alanlarda özellikle, kültür siyasetlerinde kendini gösterecektir. Bunlar da; tarih konuları ile ilgili çalışmalar, sanat, dil- edebiyat, neşriyat v.b dir.

Kültürün bir unsuru olarak tarih-arkeoloji çalışmalarına baktığımızda, Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde; Türk kültür tarihi ve arkeoloji çalışmaları Orta Asya Türk kültürü üzerine olmuştur. II. Türk Tarih Kongresi'nde; Türk Tarih Tezi'nin ortaya atılıp tartışılması, Güneş –Dil Teorisi, Ankara Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin açılması, Doğu bölgelerinde yeni bir üniversite kurulması teşebbüsü hep bu amaca yönelik çalışmalardır diyebiliriz. O'nun Kültür Bakanlığı döneminde saf Türk kültürü ve sanatının ortaya çıkarılması için çok ciddi çalışmalar yapılmıştır.

Medeniyetin Orta- Asya'da Türkler tarafından oluşturularak dünyaya yayıldığı, bütün dillerin Türkçe'den yayıldığı inancı, Atatürk'ün bir ulus vücuda getirmek için ortaya attığı tezlerdir. Bu tezlerin tartışılması ve kabul görmesi sırasında bazı mübalağaları da deneme mahiyetinde kabul etmek gerekir.

Atatürk, Arıkan'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde 1935–1936 yıllarında, Türkçe'deki bütün yabancı kökenli kelimelerin atılması hareketine katılmış ise de, yapılan çalışmalar sonucu; konuşulamaz olduğunu görünce, 1936 yılından sonra tabii Türkçe'ye dönmüştür. O, bu konudaki fikrini kitap, mektup benim, gerisi ise Arabın diyerek ifade etmiştir. Öztürkçecilik hareketi, Atatürk'ün ölümü, Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı görevinden ayrılmasından sonra Hasan Ali Bey döneminde tekrar hız kazanmış "tilcikler" üretilmiştir.

Aynı bağlamda, Maarif Vekili, Hasan Ali Yücel Arapça ve Farsça'yı atınca yerine ne koyduklarını şu cümlelerle özetliyordu: "Kültür anlayışımızda milliyetçiliğin tecellilerinden biri de Cumhuriyetin daha ilk zamanlarında Arapça ve Farsça'yı kaldırmamız olmuştur. Bu boşluğu o da seneler sonra ve bu yakınlarda Latince ve Yunanca ile doldurduk. Maarif Vekili'nin bu sözlerinden de anlaşıldığı gibi, Hasan Ali Bey, Arapça ve Farsçaya kaldırıp yerine Latince ve Yunanca'yı yerleştirmelerini kültür anlayışlarında milliyetçiliğin tecellilerinden biri olarak değerlendiriyordu.

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği Yunan ve Roma dönemine ait tarih, arkeoloji ve kültür araştırmaların artmasına sebep olurken 1932'lerde başlatılıp Saffet Bey döneminde devam eden Eski Anadolu Medeniyetlerine ait araştırmalar da azaltılarak geriye çekilmiştir.

Saffet Arıkan'ın Atatürk'e bağlantılı olarak oluşturdukları Kültür siyasetinin amacı: asli unsur olmasına rağmen Osmanlı'nın son dönemlerinde "etrak-ı bi idrak"

olarak nitelendirilen Türk unsurunu, ilhamını, Orta- Asya Türk Kültürü'nden de alarak bir "Türk ulusu- Türk milleti" vücuda getirmektir.

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde "Türk Tarih Kurumu'nun çalışmaları Türk Dünyası'ndan, Batı dünyasına aktarılmış, basılmakta olan "Türk Tarihi'nin Ana Hatları" adlı eserin baskısı durdurulmuş, genişletilerek hazırlanması için yapılan çalışmalar kesintiye uğratılmıştır. Türk Tarih Kurumu'nun hedefi bundan böyle Roma ve Yunan tarih alanına kaydırılmıştır. Türkiyat Enstitüsü kapatılmış, görevi Edebiyat Fakültesi'ne verilmiştir.

Hasan Ali Bey, döneminde başlayan kültür siyasetinin yansımaları günümüze kadar gelmiştir. Her şeyden önce şunu kaydetmek gerekir ki, Hasan Ali Yücel, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı dönemine damgasını vuran bir maarif vekilidir. Günümüze gelinceye kadar adına armağan kitaplar, makaleler, yüksek lisans tezleri, v.b. bir çok alanda araştırmalar yapılmıştır. Son yıllarda belki de Türkiye'nin içinde bulunduğu siyasi durumla paralel olarak Mevleviliğine ilişkin olarak da araştırma kitapları ve özel çalışmalar görüyoruz.

Buna karşılık Saffet Bey, Atatürk'ün 3,5 yıl gibi uzun süre Kültür Bakanlığı görevini yürütmüş bir siyaset adamıdır. Oysa İsmet İnönü'ye karşılık, günümüzde Atatürk ismi daha ön plandadır. Milli Eğitim camiasında öğretmenler arasında bile Hasan Ali Yücel adını bilmeyen yok iken Saffet Arıkan ismini hemen hemen bilen yok gibidir. Bu durum, Atatürk ve Saffet Bey ikilisinin ortaya koyduğu kültür siyasetinin daha sonraki dönemlerde ortadan kaldırılarak "Türk Hümanizmi" başlığı ile başlatılan ancak daha sonra garip bir biçimde sosyalizm, sol düşüncenin ağırlık kazandığı bir sürece sürüklendiğini göstermektedir.

Saffet Bey'in Kültür Bakanlığı döneminde ortaya konan kültür siyaseti; Atatürk'ün liderliğinde Türk'ün Tanzimat'tan itibaren başlayan, kendini Batı karşısında küçük ve ezik görme, " Türk,bir toplu iğne bile yapamaz" düşüncesini kırmaya yöneliktir. "Ne mutlu Türküm diyene, bir Türk dünyaya bedeldir" sözleri bu özgüveni beslemek içindir. Bundan dolayı da Atatürk, Türk kültürünü tarif ederken,Türk'ün kendisi olmasını Kültür alanında Şark'tan ve Garp'dan gelebilecek tesirlere kapalı olmasını arzu etmiştir. Oysa, İsmet Paşa ve Hasan Ali Bey'in Türk Hümanizmi başlığı ile başlatılan Kültür siyaseti, tekrar Tanzimat'a dönüş olduğu gibi Batı değerlerine teslim olma, Batı

değerlerini tüm eğitim ve kültür kurumlarına ayıklanmaksızın hâkim kılmaya yönelik gibidir.

Atatürk dönemi kültür politikasını İsmet Paşa döneminden tamamen ayrı olduğu savunan Atilla İlhan Bey bu konu ile şunları söyler: "Gazi'nin 'zevahirdeki' alafrangalığı, Selanik 'kompradorluğu'nun bir yansıması; Tanzimat ıslahatçılığının gizli etkisi olabilirdi; bir Tanzimat münevveri olmadığı, iş vatanı kurtarmaya düşünce, Genç Osmanlılar ya da Jöntürkler gibi Batı'ya (Avrupa'ya) değil, Doğu'ya (Anadolu'ya) geçince meydana çıkacaktı. Tanzimat daima, Batı'dan himaye arıyordu; Gazi, Batı'yla savaşmıştır; çünkü onun aradığı özgür ve tam bağımsız bir medeniyettir."

Gerçekten de Hasan Ali Yücel dönemi bir "Tanzimatçılığa" dönüş dönemi olarak alınabilinir. Yani Batıyı olduğu gibi taklit etme. Tanzimat Osmanlı Devleti'nde ihtiyaç duyulduğu için değil Avrupalı devletlerin özellikle İngiltere'nin desteğini sağlamak içn ilan edilmiştir. Osmanlı Devletinin içinde yapılan ıslahatlar için, İngiltere ve diğer Avrupa devletleri menfaatlerinin gözetilmesine imkân tanıyan şartlar oluşturulmuştur.

İnönü- Yücel döneminde, Batı klasikleri olduğu gibi tercüme edilmiş, tiyatro ve opera eserleri, milli kültürün karargâhları olan Halkevleri sahnelerinde oynanmıştır. Oysa Saffet Bey'in döneminde Atatürk çağdaşlığın belki opera gerektirdiğini fark etmişti ama Türk bestekârlarına besteletip, Türk sanatçılarına oynatmıştır. Örneğin, Özsoy Operası bu birleşimin bir sonucudur.

Hasan Ali Yücel, milliyetçiliği, "Türk" unsurunda birleştirmeyi değil Hümanist bir kavram olarak el alıyor ve "milliyetçilik bizi yeni bir Hümanizmaya getirdi. Garplılardan daha geniş olarak insan zekâsının eseri ne varsa, onu içine alan bir hümanizma kurma yolundayız" diyordu. Dolayısıyla, İmparatorluk bakiyesi olan bir milletin millileşme dönemi tamamlanmadan, millet kendine ait yerel ve milli kültürünü özümsemeden evrensel kültürün kollarına itiliyordu.

Tezimizin muhtevasında da ele aldığımız gibi, Eğitmenlik Kursları Saffet Bey'in döneminde Atatürk'ün rehberliğinde başlayan bir eğitim hamlesidir.

Bazı araştırmacılar, Köy Enstitüleri'ni Atatürk'ün bizzat kendi girişimiyle ile başlayan Eğitmenlik Kurslarının devamı gibi görmüşlerdir. Bu her ne kadar müfredat

olarak mesleki dersler açısından demircilik, halıcılık. v.b. aynı olsa da her iki eğitim kurumu açısından değerlendirildiğinde -özellikle oluşturulan kültürel ortam açısından- oldukça farklıdır. Eğitmenlik kurslarında Saffet Bey, zamanının milli kültür siyasetine paralel olarak Milli Mücadele, Anadolu'nun kendi gelenek ve görenekleri gibi tarihi ve milli kültürle ilgili mevzular çavuş-öğretmen adaylarına öğretilmeye çalışılırken, Köy Enstitülerinde; Sosyalizm ve Demokrasi gibi konular seminer konusu olarak işlenmiştir. Yine Eğitmenlik Kurslarında Teoman, Özsoy, gibi tiyatro oyunları oynanırken, Enstitülerde Moliere'ın oyunları, Kral Oidiupus, Satılmış Nişanlı, gibi Batı kaynaklı oyunlar öğrencilere gösterilmiştir. Sonuç itibari ile eğitmenlik kursları ile köy enstitüleri arasında özellikle kültürel yönden oldukça fark vardır. Birincisi milli kültüre has konuları hiçbir komplekse girmeden köylü ile içli-dışlı ve onlardan biri olarak görmüş, ikincisi ise köyü başka bir ideoloji lehine, öğrenciye hümanist ve sosyalist bir kültür vermeye çalışmıştır.

İki maarif vekili arasında neşriyat açısından değerlendirildiğinde de; oldukça farklı bir tabloyla karşılaşırız: Saffet Arıkan döneminde, Türk Tarih Tez'ine paralelel eserler, o dönemde Kültür Bakanlığı'na bağlı olan Türk Tarih Kurumu yayınları, yine aynı Bakanlığa bağlı olan Türk Dil Kurumu yayınları, dönemin milli- ulusal politikasına uygun bir çerçeve çizerken buna mukabil, Hasan Ali Yücel döneminde I. Neşriyat Kongresinden sonra Maarif Vekilliği tarafından yayınlanmaya başlayan Klasikler ki- her ne kadar içinde Doğu Klasikleri olsa da Batı Klasiklerine oranla çok azdır- hümanist kültür siyasetine uygun bir yayın politikası güdüldüğünün göstergedir.Yani bu anlamda da farklı gayeler güdülmüştür denilebilinir.

Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanı olduğu dönemde Güzel Sanatlar alanında özellikle Tiyatro'da ,Taşbebek, Bay Önder, Behçet Kemal Çağlar'ın Attila gibi opera ve oyunlarına karşılık; Yücel döneminde; temsil bayramı yapılarak; Kral Oidipus, Antigone, Julius Ceaser gibi Yunan – Latin kültürünü çok ciddi bir şekilde ön plana çıkaran oyunlar oynanması sağlanmıştır. Ayrıca, resim sanatı yönünden, daha Atatürk'ün sağlığında Malik Aksel gibi Anadolucu ressamlar Anadolu'ya gönderilerek, bu sanatçıların kendi memleketini tanıma, O'nu kare kare işlemesi istenmiş, buna karşılık Yücel döneminde bu resimler, mahzenlerde çürümeye terk edilmiştir. Yine Saffet Bey döneminde Türk halk müziği ile ilgili olarak folklorik araştırma yapılmış, folklor arşivi

kurulmuş binlerce türkü, ninni, manilerden oluşan plaklar kayda alınırken, Yücel döneminde çok sesli Batı müziği ve operası ön plana geçmiş, türküler Köy Enstitülerinde bile armonize (çok sesli) hale getirilerek, Batı müziği formu verilmeye gayret edilmiştir. Ayrıca, Milli Eğitim Bakanlığı'nın genelgesi ile ortaöğretimim kurumlarında yüzlerce plaktan oluşan diskotek (arşiv) oluşturulması mecburi tutulmuştur.

Hasan Ali Yücel, kendisine hümanizma alanında Goethe' yi rehber almış O'nun hümanist anlayışını benimsemiş ve adına da "Türk Hümanizması" demiştir. "Türk Hümanizmasının" hedefini; en açık bir şekilde millî eğitim politikasındaki sonuçları itibari ile bir kimlik arayışı biçiminde ortaya çıkmıştır.

Maarif Vekili Esat Sagay döneminde başlayan Kültür Bakanı Saffet Bey döneminde doğuğa ulaşan milli eğitim siyaseti ile milli tarih, milli dil, milli kültür alanında başlayan çalışmalar sonucu Türk gençliğine özgüven aşılanarak, gelenek ve göreneklerine sahip çıkarak; muasır medeniyet seviyesini yakalama ideali gösteriliyordu. Buna karşılık, Atatürk'ün vefatı, İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanı olması ve Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekili olması ile birlikte bu tezden vazgeçiliyor, kültür siyasetinin esası ; kültürde hümanizma teziyle, millî köklerden koparılarak Greko-Latin kaynaklara yönlendiriliyordu. Artık, millî kültür politikası yerine Türk Hümanizması olarak bilinen bu akım geçiyor ve millî kültür tezinin alternatifi oluyordu. Böylece, çok isabetli ve doğru kararlarla başlatılmış olan milletleşme-uluslaşma diyebileceğimiz bu dönem millî köklerden koparılarak, Greko-Latin kaynaklara yönlendiriliyordu. Eğitimin yön değiştirmesi diyebileceğimiz bu sapma, bizi Batıya değil, Batının da köklerini teşkil eden bir paganizma kültüne götürüyordu.

Saffet Arıkan ile H. Ali Yücel arasındaki hem kişisel hem de uyguladıkları kültür siyasetindeki tezat duruma, bir de onların liderleri durumunda olan, Atatürk ve İnönü ekseninden bakmak gerekmektedir. Atatürk'ün her ne kadar bir ara Türk Sanat müziğini yasaklasa bile –hatta yasaklandığı dönemde bile – kendisinin zevkle dinlediğini, her fırsatta zeybek oyunu oynadığını biliyoruz. Gerçi, Avrupa müziğinin Türkiye'de Türk müziğinde daha etkili olmasını bazı çevreler işlemiş hatta Atatürk'ün de bu arzuda olduğunu belirtmişlerse de, Atatürk bu konuda kendi zevkini tercih etmiştir. Çünkü O'nun ruhuna hitap eden Türk müziğini her zaman severek dinlediğini

dönemin hatıratlarından ve kaynaklarından öğrenebiliyoruz. Oysa İnönü, Türk müziğinin geleceğini çok sesli batı müziğinde görmüş ve bu ilkesine bağlı kalmıştır.

XIX. yüzyılda, Avrupa'da oluşan hayatın şartlarını ülkemizde tesis etmek asıl amaç ise de, Atatürk bunlar için de Türk milli özelliklerinin kaybolmamasını istemiştir. Atatürk zeybek oyununu severek oynadığı gibi, askeri ateşe iken Sofya'da bir baloya, yeniçeri kıyafet ile gitmekten çekinmemiştir. O'nun Türk özellikleri ile dolu evlerimize de olumlu baktığını biliyoruz.

Sonuç olarak, 1935 yılının Haziran ayından 1938 yılı sonuna kadar Milli Eğitim Bakanlığı yapan Saffet Bey eğitim ve kültür siyasetinde Türk kültürünü ön plan çıkarırken, Hasan Ali Bey döneminde milliyetçilik bir kavram olarak geçse de takip edilen kültür siyasetinin esasını "Türk hümanizması" başlığı ile başka bir yapı oluşturur.

KAYNAKÇA

ARŞİVLER

TBMM ARŞİVİ

TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, nr: 675.
TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, nr: 455.
TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, nr: 570.
TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, nr: 916
TBMM Azasının Tercüme-i Hal Kâğıdı Örneği, nr: 370

T.C. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi,030,18.01/99.63.8.

KİTAPLAR ve MAKALELER

ADIVAR, Halide Edip, "Klasikler ve Tercüme**", Akşam** gaz. 4.5.1939.

AGEYEF, Ahmet "Türklük Âlemi",**Türk Yurdu, c.** (911–1912),İstanbul 1912.

AĞAOĞLU, Ahmet, " Maarifte Yeni Esaslar, Kültür Bakanı ile Mülakat",**Cumhuriyet**, 23.9.1935.

_____, "Güzel Bir Teşebbüs", **İkdam**,21.5.1939.

AKANDERE, Osman, **Milli Şef Dönemi**, İstanbul 1998.

AKARSU, Bedia , **Felsefe Terimleri sözlüğü**, T.D.K.,yayınları, Ankara 1975.

AKÇURA,Yusuf, **Yeni Türk Devleti'nin Önğpğcüleri -1928 yılı Yazıları**, Ankara 1918.

AKSEL, Malik, **İstanbul'un Ortası**, Ankara 1977.

AKSEL, Malik, "Beşinci Resim Sergisi", **Ülkü,** cilt:5, sayı:53, 1 Birincikanun 1943.

_____,"20 Yıllık Sanat Hareketleri" , **Ülkü**, cilt:5,sayı: 51, 1 İkinci Teşrin 1943.

_____,Ahmet "Neşriyat Kongresi", **İkdam,** 1.5.1939.

_____, Ahmet "Güzel Bir Teşebbüs", **İkdam** Gaz. 21.5.1939.

AKYÜZ, Kenan, "Türk Ocakları" , **Belleten**, Cilt: L., sayı:196, Nisan 1986.

AKYÜZ,Yahya, "Atatürk'ün Türk Eğitimindeki Yeri", **I.Uluslarası Atatürk Sempozyumu**, Ankara 1994.

ALBAYRAK, Sadık, **Devrimin Çakıl Taşları**, İstanbul 1995.

ALKAN, Ahmet Turan, "Meşrutiyet'ten Cumhuriyet'e Ordu ve Siyaset İlişkileri", **Türkler**, (Yeni Türkiye Yay.) c.14.

APAYDIN Remzi (Düziçi Köy Ens.öğr.) "Çocukluktan Bir Anı",**Köy Enstitüleri Dergisi, IV.** Milli Eğitim Basımevi, Ankara 1946.

ARIBURNU, Kemal, Milli **Mücadele'de İstanbul Mitingleri**, Ankara 1975.

ARIBURNU, Kemal, **Atatürk'ten Anılar**,İnkılap yay., İstanbul 1998

ARIKAN, Baha, " Saffet Arıkan", **Atatürk Yolu**, yıl:1, sayı:1.

_____,"Yıldönümünde Saffet Arıkan'ın Ölümü."**Cumhuriyet**, 27.XI.1964.

ARMAĞAN, Mustafa, **İlber Ortaylı İle Tarihin Sınırlarına Yolculuk**, Ufuk kitapları, İstanbul 2001.

Atatürk'ün Söylev Ve Demeçleri I, **(1906–1938**) , TTK Basımevi, Ankara 1959.

Atatürk'ün Milli Dış Politikası (Milli Mücadele Dönemine Ait 100 Belge) 1919-23,c.II., Ankara 1994.

ATAY, Falih Rıfkı, **Çankaya,** İstanbul 1969.

ATAY, Falih Rıfkı, "Lise Meselesi",**Ulus,** 20 Temmuz 1939.

AVŞAR, Abdülhamit, **Serbest Cumhuriyet Fırkası**, İstanbul 1998.

AYAS, Nevzad**, Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitim Kuruluşlar ve Tarihçiler,** Ankara 1948

AY, Lütfi, "Comedie Française'le 4 gün", **Güzel Sanatlar Dergisi**, sayı:2,(ty.yy).

AYAS, Nevzat, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçileri,** Ankara 1948.

AYBARS,Ergün, **İstiklal Mahkemeleri, Cilt:I., II. 1920-1927**, İzmir 1988.

AYDEMİR, Şevket Süreyya,**İkinci Adam, c. I., 1884–1938**,6.Baskı, İstanbul 1988,

_____, **İkinci Adam 1938-1950**, c.II., İstanbul 1938.

AYDIN, Süavi, " Cumhuriyet'in İdeolojik Şekillenmesinde Antropolojinin Rolü, Irkçı Paradigmanın Yükselişi ve Düşüşü" **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4:Milliyetçilik,** İletişim yay. İstanbul 2002.

AYVAZOĞLU, Beşir, **Defterimde Kırk Suret**, İstanbul 2002.

_____, **Peyami, Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı,** İstanbul 1999.

BANGUOĞLU, Tahsin, "Halkevleri Milli Kültür Ocakları",**Ülkü, sayı** 59,1 Mart 1944.

BAŞAR, Ahmet Hamdi, **Atatürk'le Üç Ay,** İstanbul – Tan matbaası, 1945.

BAŞAR, Erdoğan, **Milli Eğitim Bakanlarının Eğitim Faaliyetleri (1920–1960),**İstanbul 2004.

BAYAR, Celal, **Atatürk'ten Hatıralar**, Sel yayınları, 1955.

BAYIR, Ferit Oğuz, **Köyün Gücü**, Ankara 1971.

BAYKARA, Tuncer, **Türk İnkılâp Tarihi ve Atatürk İlkeleri,** İzmir 1994.

_____, **Türk Kültürü Araştırmaları**, Akademi Kitabevi, İzmir 1997.

_____, **Zeki Velidi Togan**, Kültür Bakanlığı yayınları Bornova 1989.

_____, **Atatürk ve XX. Yüzyıl Türk Tarihi Araştırmaları**, İstanbul 2006.

BAYRAKTUTAN, Yusuf, **Türk Fikir Tarihinde Modernleşme, Milliyetçilik ve Türk Ocakları**, Kültür Bakanlığı yay. Ankara 1996.

BAYRAM, Feridun, **Eğitmenler, Öğrenmeyi Öğretme Ustaları**, Kültür Bakanlığı, Ankara 1999.

BAYUR, Hikmet,"Atatürk'ten Anılar**", Belleten**, cilt: 11, sayı: 204, Kasım 1988.

BEDİİ, Halil,"Milli Müzik Davasının Alaturka Musikinin Vaziyeti" **Varlık**, yıl:5,cilt:5,sayı:116, 1 Mayıs 1938.

BEHAR, Büşra Ersanlı, İktidar **ve Tarih, Türkiye'de " Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929–1937)**, İstanbul 1996

BEKTAŞ, Cengiz,"Özbekler Tekkesi", **Tarih ve Toplum,** sayı: 9,İletişim yay.

BELGE, Burhan " Bir Sanat Hadisesi", **Ulus**, 5 Temmuz 1940.

_____, " Klasik Lise", **Ulus**,23 Temmuz 1939.

BERKES, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma**, İstanbul 1978.

BİLGEHAN, Gülsün, **Mevhibe**,2. Basım, Bilgi Yayınevi, İstanbul 1995.

BİRCAN, Osman, **Fotoğraflarla Atatürk'ün Yaşamı,** Se-Pa Yayıncılık, Ankara 1999.

BOLAY,Süleyman Hayri,**Türkiye'de Ruhçu ve Maddeci Görüşün Mücadelesi** ,Polat Matb., İstanbul 1979

BOYBEYİ Songül (Yayına hazırlayan)**, 100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel,** Atatürk Kültür Merkezi Yayını, nr: 153,Ankara 1998.

BOZDAĞ, İsmet, **Bitmeyen Kavga, Atatürk –İnönü, İnönü – Bayar,** İstanbul 1995.

BURİAN, Orhan "Hümanisma ve Biz", II, **Yücel,** c.XI sayı: 63, Mayıs 1940.

C.H.F. Halkevleri Talimatnamesi, 1932 Hâkimiyet-i Milliye Matbaası

C.H.P.Halkevleri Çalışma Talimatnamesi, Ankara 1940

C.H.P Genel Sekreteri R.Peker'in Söylevleri, Ulus Matbaası, Ankara 1935.

Cumhuriyet Halk Partisi, **On beşinci Yıl Kitabı**

CANPOLAT, Uğur İlyas, **Portreler,** İstanbul, 2004.

CEBESOY, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları,** İstanbul 2000.

CİMİ, Mehmet, **Tonguç Baba (Ülkeye Kucaklayan Adam),** İstanbul 1995.

CİCİOĞLU, Hasan, **Türkiye Cumhuriyet'inde İlk ve Ortaöğretim**, Ankara 1985,s.98.

Cumhuriyet Halk Partisi, **On Beşinci Yıl Kitabı** 1938.

Cumhuriyetin 50.Yıl Anma Kitabı, Ankara 1973.

ÇIKAR, Mustafa, **Hasan Ali Yücel ve Türk Kültür Reformu**, Türkiye İş Bankası yayınları, Ankara 1998.

COŞTUROĞLU MUSTAFA, EMİRALİOĞLU MEHMET, **Hasan Ali Yücel'e Armağan**, Birleşmiş Milletler Türk Yıllığı, Ankara 1997.

ÇOŞTUROĞLU, M. "Kemalist Devrimin Başlattığı Gerçek Kurtuluş Süreci ve Hasan Ali Yücel'in Odaklaştırdığı Aydınlanma Felsefesi, **Doğumunun Yüzüncü Yılında Hasan Ali Yücel Sempozyumu**, İzmir 1998.

ÇÖTÜKSÖKEN, Yusuf, **Atatürk Antolojisi,** İstanbul, İnkılâp ve Aka Kitapevleri A.Ş. (İnkılâp ve Aka Basımevi),1982.

DARENDELİOĞLU, İlhan, **Türk Milliyetçileri Kalemi İle Atatürk**, İstanbul 1961.

_____, **Türkiye'de Komünist Hareketleri**, Toprak Dergisi Yayınları, İstanbul 1961.

DAVER, A. "Çanakkale'de Süngü Süngüye", **Cumhuriyet,** 27 Ağustos 1936.

DEMİRÖZ, Veli, "Hasanoğlan Köyünde bir Araştırma", **Köy Enstitüsü Dergisi,** Ankara, Şubat- Temmuz 1946, c:1, sayı:5-6.

DERİN, Cevdet, **Atatürk ve Kültür Devrimi**, İnkılâp ve Aka Kitapevi, İstanbul,1981.

Devlet Konservatuarı, **Temsil Bayramı 2 Mayıs–18 Haziran 1943**,Ankara 1943, Maarif Matbaası, s.III.

Dil Devriminin 30 Yılı, Komisyon Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları**,** Ankara 1962.

DİETZ, Johann (Çev: M. Ali Akademir,), **Bir Eğitim Topluluğu Olması Bakımından, Köy,** Ankara 1939.

Doğumunda Yüzüncü Yılında Hasan Ali Yücel Sempozyumu, İzmir 1998.

DİLMEN, İbrahim Nemci, "Reşit Galip ve Türk Dili", **Fikirler Mecmuası,** C. V. 15 Mayıs 1933.

DOĞAN, Hıfzı " Mesleki ve Teknik Eğitim" **Cumhuriyet Döneminde Eğitim**, İstanbul 1983.

DUMONT Paul (çeviren) "Türk Yurdu ve Rusya Müslümanları 1911–1914", **Türk Yurdu** 1.cilt(1–2)1911–1912 Tübibay yayınları, Ankara 1998.

DURU, Kazım Nami, "Bedeni Terbiye Kursları",**Hâkimiyet-i Milliye,** 16.02.1928.

DRANAS, Ahmet Muhip, " Resimde Ümanizma", **Güzel Sanatlar (Dergisi**),sayı:2 (ty.yy.).

DURSUN, Tuncay, Tek Parti Dönemindeki Cumhuriyet Halk Partisi Büyük Kurultayları, Ankara 2002.

ELMAN, Şevket, **Dr. Reşit Galip**, Ankara 1955.

ERGÜN, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi**, Ankara 1997.

ERGÜN, Mustafa **II. Meşrutiyet Devrinde Eğitim Hareketleri, (1908–1914),** Ankara 1996.

ERİŞ, Metin, "Osmanlı Devleti'nde Batılılaşma Hareketleri, **Türkler Ansiklopedisi**, c.14,s.602.

ERKOÇ, Gülayşe, "Eğitimde Tiyatronun İşlevini İki Örnek: Halkevleri ve Köy Enstitüleri", **Türkiye'de Sosyal Bilimlerin Gelişmesi ve Dil Tarih Coğrafya Fakültesi Sempozyumu Bildirileri**", Ankara 1996, 24–26 Nisan 1996

EROL, Güngör, "Türk Milli Eğitimimin Dünü- Bugünü ve Geleceği**", Türk Milli Eğitimi I. Kurultayı,** Ankara 1979.

ERONAT, Canan Yücel " Aydınlanma Hızı", **Hasan Ali Yücel'e Armağan,** 1997 Ankara.

EVRAN, Nazif, **Köy Enstitüleri Neydi? Ne Değildi?**

FERİDUN, M., " Tiyatro, Musahip Zade ve Piyesleri", **Kültür Haftası**, No: 8., 4 Mart 1936.

FINDIKOĞLU, Z.Fahri "Ortaçağda Bir Gezinti", **Ülkü**, sayı:61, 1 Nisan 1944.

GALİP, Reşit, **Köy Muallimleriyle Sıhhi Musahabe**, Devlet Matbaası, İstanbul, 1928.

_____, **Köy Muallimleri ile Sağlık Konuşmaları**, İstanbul 1933.

_____, "Halkevleri Çatısı Altında",**Ülkü**, nr. XI. Ekim 1933.

_____, " Tarihçi Yetişecek Gençlerimize", **Çığır**, Eylül 1933, nr.4.

GİRİTLİ, İsmet, **Harf İnkılâbı ve Atatürk**, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.13, Sayı:5.

GOLOĞLU, Mahmut, **Milli Şef Dönemi (1939–1945**),Ankara 1974.

GÖKBERK, Macit, **Felsefe Tarihi,** İstanbul 1974.

GÖVSA, İbrahim Alaaddin "Hasan Ali Efendi" **Türk Meşhurları Ansiklopedisi**, (t.y.). Ankara,1998.

GÜNALTAY**,** Şemsettin, **Ortamektep İçin Tarih I,** İstanbul 1936.

GÜNEŞ, İhsan, **Türk Parlemento Tarihi, TBMM- V. Dönem, 1935–1939, II. Cilt,** TBMM. Vakfı yay.

GÜNGÖR, Erol "Türk Milli Eğitiminin Dünü- Bugünü- ve Geleceği" , **Türk Milli Eğitimi I. Kurultayı Tebliğleri,** Ankara 1979.

Hasan Ali Yücel'e Armağan, Birleşmiş Milletler Türk Derneği Yıllığı, Ankara, 1997.

GÜVENÇ, Bozkurt, **İnsan ve Kültür,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1979.

Harp Akademilerinin 127. Yılı. Harp Akademileri Yayını,1975

HESAPÇIOĞLU, Muhsin "Cumhuriyet Dönemi Türkiye'de Eğitim Planlaması Çalışmaları: Bir Değerlendirme, **Yeni Türkiye**, c. III. Ankara.

İĞDEMİR, Uluğ,"İnönü," **Belleten**, c. XXXVIII, No:48

İNAL, İbn-ül Emin Mahmut Kemal " İzzet Bey" Hoş Sada. **Son asır Türk Musıki şinasları**, İstanbul 1958.

İLHAN, Atilla, **Hangi Batı**, İstanbul, Kültür yayınları I., Baskı 2002.

_____, **Hangi Edebiyat,** Bilgi Yayınevi, İstanbul 1993.

İLTER, Zeki, **Bir Ömür Boyu Askerlik 1919–1972**, İstanbul 2003.

İNAL, İbn-ül Emin Mahmut Kemal, **Hoşsada**, **Son Asır Türk Musikişinasları**, İstanbul 1958.

İNAL, İbn-ül Emin Mahmut Kemal " İzzet Bey" Hoş Sada, **Son Asır Türk Musiki şinasları**, İstanbul 1958.

İNAN, Afet, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler,** TTK Basımevi, Ankara,1981,

_____, **Tarihten Günümüze Türkiye Cumhuriyeti Devri, Türk İnkılâbı,** Ankara, 1970

_____, **Atatürk'ten Mektuplar**, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1989.

İNAN, M. Rauf, Mustafa **Necati, Kişiliği, Ulusal Eğitime Bakışı, Konuşma ve Anıları,** Ankara, 1980.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar,** c.2, İstanbul 1992.

İSKİT, Server R, **Türkiye'de Neşriyat Hareketleri Tarihine Bir Bakış**, MEB Basımevi, Ankara 2000.

İZER, Zeki Faik, "Güzel Sanatlar Akademisi Talebe Sergisi", **Manisa Halkevi, Güzel Sanatlar** 2,(ty. yy.).

KAFADAR, Osman, **Türk Eğitim Düşüncesinde Batılılaşma**, Ankara 1997.

KAFADAR, Osman, "Cumhuriyet Dönemi Eğitim tartışmaları, **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, cilt:3,** İstanbul 2002.

KAFESOĞLU, İbrahim, **Türk Milliyetçiliğinin Meseleleri**, Devlet itapları, İstanbul 1970.

KANTARCIOĞLU, Selçuk, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümet Programlarında Kültür**, Ankara 1987.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber,** c.1, Ankara 1988.

KANSU, Şevket A. , "Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin Açılışı İlgili Bir Anı", **Ankara Dil ve Tarih –Coğrafya Fakültesi yayın nr**: 239, Ankara 1974.

KAPLAN, İsmail, **Türkiye'de Milli Eğitim İdeolojisi,** İstanbul 2002.

KARAOSMANOĞLU**,** Yakup Kadri, **Politikada 45 Yıl,** İstanbul 1999.

_____, "Hümanizmaya Doğru ilk adım", **Ayın tarihi**, nr.83 1940.

KARSLI, M. Ferit, **Köy Öğretmeninin Anıları**, 1935 Ankara.

KATOĞLU Murat," Cumhuriyet Türkiye'sinde Eğitim, Kültür, Sanat" **Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980,** İstanbul 1980.

KAYALI, Kurtuluş, "Niyazi Berkes," **Kemalizm,** c. 2, İletişim.

KAYGILI, Osman Cemal, "Neşriyat Kongresi ve Okuma Meselesi", **Yeni Sabah**, 15.IV.1939.

KAYNARDAĞ, Arslan, **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe,** Ankara 2002.

_____, "Türkiye'de Hümanizma Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve Gelişmesi," **Türkiye'de Cumhuriyet Döneminde Felsefe,** Ankara 2002.

KIRCI, Mustafa, **Ahmet Muhip Dranas, Hayatı, Fikirleri His Dünyası**, Ankara 1997.

KOCATÜRK, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi,1918–1938**,Ankara 1988.

_____, "Atatürk'ün Üniversite Reformu ile Notları", **A.A.M.D.**, c:1, sayı:1, Kasım 1984.

KOÇAK ,Cemil , **Türkiye'de Milli Şef Dönemi (1938-1945),** cilt: I., İletişim Yay., İstanbul 2002.

_____, " **Siyasal Tarih (1923–1950)", Türkiye Tarihi, 4: Çağdaş Türkiye 1908–1980**, İstanbul 1989.

KOÇER, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773–1923**) ,İstanbul 1970.

_____, **Türkiye'de Öğretmen Meselesi**, Ankara 1967.

KODAMAN, Bayram, **Abdülhamit Döneminde Eğitim Sistemi,** Ankara 1988.

KODAMAN, Bayram, "Atatürk ve Tarih", **Atatürk ve Kültür Atatürk ve Türk Kültürünün Unsurları** (özel sayı), Ankara 1982.

KOLÇAK, Orhan, "1920'lerden 1970'lere Kültür Politikaları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce**, **Kemalizm, c. 2,** İletişim yay.

KORKMAZ, Zeynep **"**Atatürk ve Yazı İnkılâbı Üzerine**" Erdem Dergisi**, C.11, Sayı: 31, TTK Yayınları, Ankara,1998.

KOP, Kadri Kemal, **Atatürk Diyarbakır'da**, İstanbul Cumhuriyet Matbaası, 1938

KORLAELÇİ, Murtaza, **Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi**, İstanbul 1986.

KÖPRÜLÜ, Fuat, " Harf İnkılâbı", **Atatürk Devri Fikir Hayatı**, C.II. Kültür Baka yay. Ankara 5.IV.1939.

Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Müfredat Programı Taslağı, Ziraat ve Maarif Vekilleri Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, İstanbul 1941,

KÜÇÜKA, Necip Ali "Köy Enstitüleri Kanunu Münasebetiyle" **Ulus**, 19 Nisan 1940.,

NABİ, Yaşar ," Tiyatromuz kurulurken", **Varlık**, cilt:4,sayı:81.

NUTKU, Özdemir, "Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu geliştiren İlk adımlar", **Cumhuriyeti 50 yıl anma kitabı,** Ankara 1973.

LEVEND, Agâh Sırrı , **Türk Dilinde Gelişme ve Sadeleşme Evreleri**, TDK Yayınları

LEWİS, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara 1993.

Manisa (1936–1937) Ders Yılı Ertiksel Toplantı Tutulgası, İzmir 1937

MARDİN, Şerif, **Türk Modernleşmesi, makaleler 4**,iletişim, İstanbul 2004.

MAZICI, Nurşen, **Celal Bayar, Başbakanlık Dönemi (1937–1939)** Der Yayınları, İstanbul 1996.

MELZİG, Herbert, İnönü Diyor ki, Nutuk Hitabe, Beyanat, Hasbihaller, İstanbul 1946.

MENEKŞE, Nedim, **Kapatılmalarının 50. Yılında Köy Enstitüleri Gerçeği,** Lüleburgaz 2005.

Mufassal Osmanlı Tarihi, c.VI.,Güven basımevi, İstanbul 1963.

NABİ, Yaşar ,“ tiyatromuz kurulurken”, **Varlık**, cilt:4,sayı:81.

NUR, Dr. Rıza, **Hayat ve Hatıratım**, c.1. İstanbul 1968.

Nutuk, Cilt: I, 1919- 1920, İstanbul 1960.

NUTKU, Özdemir, “Cumhuriyet Döneminde Türk Tiyatrosunu geliştiren İlk adımlar”, **Cumhuriyeti 50 yıl anma kitabı,** Ankara 1973.

ODABAŞI, Harun, **Her Okuldan Adam Çıkmaz,** İstanbul 2003.

OKTAY, (Hazırlayan)Ahmet, **75 Yılın İçinden 22 Yazardan Seçmeler**, İstanbul 1998.

ORAL, Mustafa “1933 Üniversite Reformu, Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi”, **Doğu Batı Dergisi**, yıl:8, sayı:31, Şubat- Mart-Nisan 2005.

ORTAÇ, Yusuf Ziya, **İsmet İnönü**, Ankara 1950.

ORTAÇ, Yusuf Ziya, “ Mektep Arkadaşım Yücel”, **Akbaba**, Siyasi Mizah Dergisi, Sayı 469, Yıl,38, 9 Mart 1961.

OYMEN, H.R., “ Yeni Üniversitelerimiz**”, Eğitim Hareketleri Derg**.1.3.1955.

ÖNAL Sami, ,(Hazırlayan)**Hüsrev Gerede’nin Anıları**, İstanbul 2002.

ÖNDER, Mehmet, **Atatürk Konya’da**, Ankara 1989.

ÖNGAY, Mehmet Necati, “ Köyden Köye, Sancar Köyü” **Ülkü**, sayı.53,I. Kanun 1943.

ÖZALP, Reşat, **Rakamlarla Türkiye'de Mesleki ve Teknik Öğretim**, Ankara, 1956.

ÖZÇELİK, Ayfer, **Ali Fuat Cebesoy**, Ankara 1993.

ÖZDEMİR Hikmet, **Devlet Krizi, T.C. Cumhurbaşkanlığı Seçimleri**, İstanbul 1989

ÖZÇUKUR, Abdullah, **Köy Enstitülerini Destanı,** Ankara 1985.

ÖZERDİM, Sami N., **Yazı Devriminin Öyküsü**, TTK Yayınları, Ankara,1978.

ÖZERENGİN, (Yayına Hazırlayan) Faruk, **Kazım Karabekir, İstiklal Harbimiz, c.**1,Emre Yay. İstanbul 1996.

ÖZGÜNEL Çoşkun, "Cumhuriyet Döneminde Türk Arkeolojisi", **Belleten, c.I.** Aralık 1986.

ÖZKAN, Salih, **Türk Eğitim Tarihi**, Niğde 1997.

ÖZSEZGİN**,** Kaya, **Cumhuriyet'in 75. yılında Türk Resmi**, Türkiye İş Bankası Kültür yay., (yy.ty).

ÖZTÜRK, Kazım, **Türkiye Cumhuriyeti Hükümetleri ve Programları**, Ankara 1969.

ÖZTÜRK, İsa " dedikodu", **Köy Enstitüsü Dergisi,** sayı:IV., Ankara 1946.

SAFA, Peyami, **Eğitim, Gençlik, Üniversite**, İstanbul 1976.

_____, "Esaslı Bir Maarif Sistemine Doğru",**Eğitim, Gençlik, Üniversite**, İstanbul 1976.

ŞAPOLYA, Enver Behnan "Reşit Galip'in Hayatı", **Çığır**, **(Reşit Galip Özel Sayısı),** Ankara 1934.

SAYGUN, Ahmet Adnan, " Türk Musikisinin Gelişimi ve Elli Cumhuriyet yılı", **50.Yıl Konferansları**, Ankara 1974.

SELÇUK, İlhan, **Yüzbaşı Selahattin'in Romanı**, 1–2. kitap, İstanbul 1996.

SELEK, Sabahattin**, Milli Mücadele I, Anadolu İhtilali**, İstanbul 1963.

SEMERCİ, Bekir, **Türkiye'de İleri Atılımlar ve Köy Enstitüleri,** İstanbul 1989.

SERDENGEÇTİ, Osman Yüksel, **Mabetsiz Şehir**, Ankara 1969.

SERTEL, Zekeriyya "Köy Enstitüleri Kanunu", **Tan Gaz.** 20 Nisan 1940, Ayrıca, **Ayın Tarihi**, Ankara Nisan 1940, No.77.

SEZEN, Yümni, **Hümanizm ve Atatürk Devrimleri**, İstanbul, Ayışığı Kitapları (ty.).

SİNANOĞLU, Suat, **Türk Hümanizmi**, Ankara,1980.

SORGUÇ, Bahir, **1920'den 1981'e Milli Eğitim Bakanlığı**, İstanbul 1982.

SORGUN**,** Taylan, **İmparatorluktan Cumhuriyet'e**, Bilge Karınca yayınları, İstanbul 2003.

SOYSAL, M. Emin, **İlköğretim Olayları ve Köy Enstitüleri**, Bursa 1945

SU, Kamil, " Milli Eğitimde Teftiş",**Cumhuriyet Döneminde Eğitim,** İstanbul 1993.

SUNGU, İhsan, " Türk Kültürünün Karekterleri", **Varlık,** c..3, sayı:57,15 Sonteşrin 1935.

SÜSLÜ, Azmi "Cumhuriyet Döneminin Türk Kültürüne Bakışı ve Kültür Politikaları", **A.A.M.D.** Cilt: I,sayı: 32.

T.C. Maarif Vekilliği, **Birinci Türk Tarih Kongresi Konferanslar, Münakaşalar**, İstanbul 1932,

_____, **Birinci Maarif Şurası 17–29 Temmuz 1939 Çalışma Programı Konuşmalar, Lahikalar,** Ankara 1939

_____, **Birinci Neşriyat Kongresi (1–5 Mayıs 1939), Raporlar Teklifler ve Müzakere Zabıtları,** Ankara 1939.

_____, **Birinci Neşriyat Kongresi, Raporlar, Teklifler, Müzakere Zabıtları**, Ankara 1939.

_____, **İkinci Maarif Şurası,** 15–21 Şubat 1943, Ankara 1943.

_____, **Köy Eğitmenleri İçin İkinci Yıl Öğretim Kılavuzu,** 1941 Ankara, Maarif Matbaası.

_____, **Maarifle İlgili Kanunlar**, İstanbul 1940,Maarif Matbaası.

TANPINAR, Ahmet Hamdi, **Beş Şehir,** İstanbul 1969

TANPINAR, Ahmet Hamdi " Hasan Ali Yücel'e Dair Hatıralar ve Düşünceler" **Yeni Ufuklar**, C.X, Sayı 109,Haziran1961.

TANRIÖVER, Hamdullah Suphi " Köycülük", **Dağ Yolu I**,İkinci tabı, Tanin matbaası, İstanbul 1929.

_____," Mahmut Esat Bey'in Nutkuna Cevap," **Dağ Yolu,** İkinci Tabı, İst.1929.

TANSEL, Fevziye, Abdullah "Arap Harflerinin Islahı ve Değiştirilmesi Hakkında İlk Teşebbüsler ve Neticeleri",**Belleten,** c.27, Sayı:66.

TANSUĞ, Sezer, **Çağdaş Türk Sanatı,** Remzi Kitabevi, İstanbul 1996.

TARİHMEN, Şakir, **Hasan Ali Yücel**, İnkılâp Kitabevi İstanbul 1962.

TAŞDEMİRCİ, Ersoy "Hasan Ali Yücel'in Türk Milli Eğitimine Hizmetleri,"**100. Doğum Yıldönümünde Hasan Ali Yücel,** Ankara 1998.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Ankara 1981.

TOKER, Metin, **Demokrasimizin İsmet Paşalı Yılları (1944–1973)Tek Partiden Çok Partiye**, Bilgi Yayınevi. İstanbul 1990.

TONGUÇ, İsmail Hakkı, **Canlandırılacak Köy**, İstanbul, 1947.

_____, "Eğitmen Ordusunun Köydeki Vazifesi" ,**Ulus Gaz.** 15.8.1940.

TOGAN**,** Zeki Velidi, **Hatıralar**, Türk Diyanet Vakfı, Ankara 1999

Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Kılavuzu, Devlet Basımevi, İstanbul 1938.

TUĞRUL, Mehmet, " Üçkuyu Köyü", **Ülkü,** sayı:50, 16 I. Teşrin 1943.

TUNAYA, Tarık Zafer, **Türkiye'de Siyasal Partiler**, c. I. Hürriyet V.Y. İstanbul 1988

_____, **Türkiye'de Siyasi Partiler, (1859–1952)** Doğan Kardeş Matbaası, İstanbul 1952.

TUNCOR, Ferit Ragıp, Milli **Eğitim Yayınları Biblografyası 1923–1985**, İstanbul 1989.

TUNÇAY, Mete, **T.C.'nde Tek Parti Yönetimi'nin Kurulması (1923–1931),** İstanbul 1992.

_____, - (BODRUMLU),Haldun özen, " 1933 Darülfünun Tasfiyesi",**Tarih ve Toplum** Nr: 11/ 10 (Ekim 1984. Avram Galanti "Darülfünun Nasıl ıslah Olur?", **Milliyet,**8 Mayıs 1933.

TURAN, Şerafettin, **İsmet İnönü, Yaşamı, Dönemi ve Kişiliği**, Ankara 2000.

Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları**, Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev Demeçleri,** c.I. Ankara 1946.

Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları**, Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Milli Eğitim Bakanlarının Milli Eğitim İle İlgili Söylev Demeçleri, c.II.,** Ankara 1946.

Türk Devrim Tarihi Enstitüsü Yayınları**, Eğitim Bakanlarının Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, c.II.** ,Ankara 1946.

Türk Dil Kurumu Tanıtma Yayınları, **Dil Devriminin 30 Yılı**, Ankara 1962.

Türk Dil Kurumu, **Türkçe Sözlük**, c.I, Ankara 1988.

Türk Milli Eğitimi I. Kurultayı Tebliğleri, Ankara 1979.

Türk Parlamento Tarihi, TBMM, II. Dönem, (1923–1927),III. cilt.

Türk Tarih Kurumu Yayınları, **İkinci Türk Tarih Kongres**i, İstanbul 20–25 Eylül 1937.

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1923–1943, Ankara 1944.

Türkiye Cumhuriyeti Maarifi 1941–1942, Ankara 1943.

Türkiye Tarihi 4 Çağdaş Türkiye 1908–1980,İstanbul 1989.

UNAT, Faik Reşit " Hasan Ali Yücel" , **Belleten**, C. XXV, Sayı 97–100, Türk Tarih Kurumu, Ankara 1961.

URAN Hilmi**, Hatıralar,** Ankara 1959.

US, Asım, "Bize Nasıl Köy Öğretmeni Lazım",**Kültür Bakanlığı Dergisi,** sayı:20/1,Sonkanun 1937.

ÜLKÜTAŞIR, M. Şakir, "Türkiye Folklorunu Araştırma Kadroları", **Çığır**, sayı:34,11 Kanun 1936.

ÜSTEL, Füsun, "Türk Ocakları", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce Milliyetçilik**, c. IV. İstanbul 2002.

Üniversitelerarası Kurul Genel Sekreterliği, **Üniversiteler Yıllığı,** Ankara 1977.

YANIK, Âlim, **Atatürk'ün Kültür ve Medeniyet konusundaki Sözleri**, Atatürk Kültür ve Dil Tarih Yüksek Kurumu yay. Ankara 1990.

YAVUZ, Hilmi, **Osmanlılık, Kültür, Kimlik**, İstanbul 1996.

YAZICI, Mustafa, **Atatürk'ün İzinde Milli Eğitim Kültür ve Turizm Bakanlıkları Tarihi**, Ankara 1984.

YENER, Faruk, **Müzik**, İstanbul 1983, (yayımlayan: Türkiye Turing ve Otomobil Kurumu.)

YERASİMOS, Stefanos, **Azgelişmişliğin Sürecinde Türkiye**, Belge yayınları, İstanbul 1989.

YEŞİLYURT, Süleyman, **Atatürk- İnönü Kavgası**, Ankara 2001.

YETKİN, Suut Kemal, **Ülkü**, "Halkevleri",c.5, 1 Mart 194.

YÖNETKEN, Halil Bedii, "Köylü Semahları",**Ülkü**, cilt:5,sayı:60,16 Mart 1944.

US, Asım, "Bize Nasıl Köy Öğretmeni Lazım",**Kültür Bakanlığı Dergisi,** sayı:20/1,Sonkanun 1937.

YÜCEL, Fahri (Yüksek Köy Ens öğrencisi) "Hasan Oğlan'da Eğlentiler",**Köy Enstitüleri Dergisi,** c:1,sayı:2, Nisan 1945.

YÜCEL, Hasan Ali, **Dinle Benden**, İstanbul 1960.

_____, **Geçtiğim Günlerden**, 2. Baskı 1990.

_____, **Hürriyet Gene Hürriyet, C. I**, Ankara, 1960,

_____, **İyi Vatandaş İyi İnsan**, İstanbul 2004.

_____, **Kültür Üzerine Düşünceler**, Ankara 1974.

_____, " Türkocağı", (2 Nisan 1955), **Hürriyet Gene hürriyet**, C.II, a.g.e. s.685-686.

_____, " Klasiklere Birinci Söz" , **Tercüme**, C. XV sayı: 75, 76, Temmuz-Aralık 1961.

_____, " Hâkimiyet Milletindir" (26 Nisan 1960), **Hürriyet Gene Hürriyet, C. I**, Ankara, 1960.

_____, YÜCEL, Hasan Ali "Türkiye Büyük Meclisinde Köy Enstitüleri Kanunu Görüşülürken", (17 Nisan 1940), **Eğitim Bak. Milli Eğitimle İlgili Söylev ve Demeçleri, c.II.** Ankara 1946.

_____, "Muhtelif Meseleler Hakkında Gazetecilere Verdiği Beyanatlar", **Ayın Tarihi**, nr: 75, Mart 1940.

_____, Hasan Ali "Hasan Ali Yücel'in Hayatı", **Edebiyatçılar ve Türk Edebiyatı**",İstanbul 1938.

ZEKİYAN, Boğos, **Hümanizm (İnsancıllık) Düşünsel İçlem ve Tarihsel kökenler**, İstanbul 1982

Ziraat ve Maarif Vekillikleri Köy Eğitmeni Yetiştirme Kursları Neşriyatı, Köy Eğitmenleri İçin İkinci Yıl Öğretim Kılavuzu, 1941 Ankara, Maarif Matbaası.

WEİKER, Walter F. " Kemal Atatürk'ün Yakınları" , **Belleten,** Nu: XXXIV,/136 (Ekim 1970).

ZÜBEYR, Hamit "Reşit Galip ve Türk Müzeciliği", **Çığır**,sayı:12,13 (Reşit Galip Özel sayısı).

YAYINLANMAMIŞ TEZLER

Mustafa Barutçu, **Dr. Reşit Galip Zamanı ve Düşünce Sistemi**, Marmara Üni. Türkiyat Araştırmaları Enst., Yayımlanmamış Doktora tezi, İstanbul 1993,s.17.

Nilüfer Öndin, **Cumhuriyet Dönemi (1923–1950) Kültür Politikalarında Resim Sanatı Üzerine Yansımaları,** Mimar Sinan Üni. Sos. Bilimler Ens. Yayınlanmamış Doktora tezi, İstanbul 2002.

Orhan Özacun, **Halkevlerinin Kuruluşu ve Atatürk Döneminde İstanbul Halkevlerinin Faaliyetleri (1932–1938),** İst. Üni. Atatürk İlke ve İnkılâpları Tarihi Ana Bilim Dalı, Yayınlanmış Doktora Tezi, İstanbul 2002

DERGİLER

Afyon Kocatepe Üni. Sosyal Bilimler dergisi, sayı:1, Afyon, 1998

Erdem Dergisi

Köy Enstitüleri Dergisi
Ülkü Halkevleri Mecmuası
Çığır
Maarif Vekâleti Mecmuası
Kültür Bakanlığı Dergisi
Kültür Haftası
Doğu Batı Dergisi,
Düstur
Fikirler
Ayın Tarihi
Gediz Dergisi
Tarih ve Toplum
Güzel Sanatlar Dergisi
Varlık
Emekli Öğretmen,
Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi
Belleten
Tercüme
Dağ Yolu
Yeni Adam,
T.C.Maarif Vekilliği Tebliğler Dergisi
Yeni Ufuklar.

GAZETELER

T.B.M.M. Zabıt Ceridesi
Hâkimiyet-i Milliye,
Cumhuriyet
Vakit
Milliyet
İkdam
Ulus
Akşam

Zafer

Ahenk

Yeniçağ Gaz

Gözcü

SÖZLÜ KAYNAKLAR

Kazım Poyraz, Afyon, 78, Emekli Öğretmen (Hasan Oğlan Köy Enstitüsü Mezunu)

Ansiklopediler

Türkler
Türk Ansiklopedisi
Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi
Türk Meşhurları Ansiklopedisi
Büyük Türk Musikisi Ansiklopedisi,
Yakın tarihimiz

İstatistikler

Başbakanlık İstatistik Genel Direktörlüğü, **Kültür İstatistikleri 1936–1937**,İstanbul 1938.

Broşürler:

Ankara Halkevi Bir Yıl İçinde 300000 Yurddaşı Çatısı Altında Topladı, Ankara 1935.

Sözlükler

Türkçe Sözlük, **Türk Dil Kurumu**, Ankara 1988

EKLER

BELGELER VE FOTOĞRAFLAR

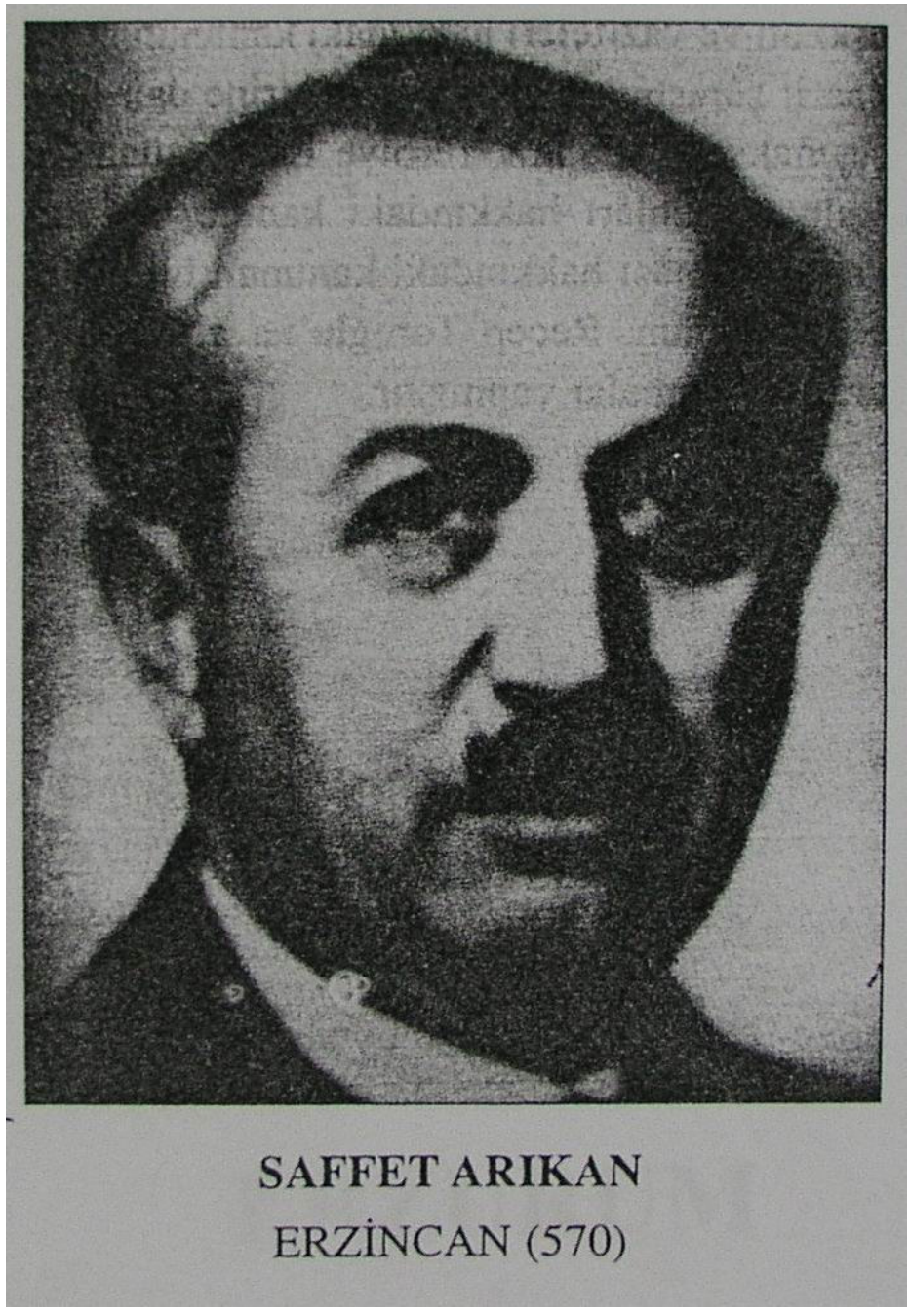

EK- 1
Kültür Bakanı Saffet Arıkan.

EK- 2

Kültür Bakanı Saffet Arıkan ile Mustafa Kemal Atatürk'ün 1935'te Dolmabahçe Sarayı önünde konuşurlarken.

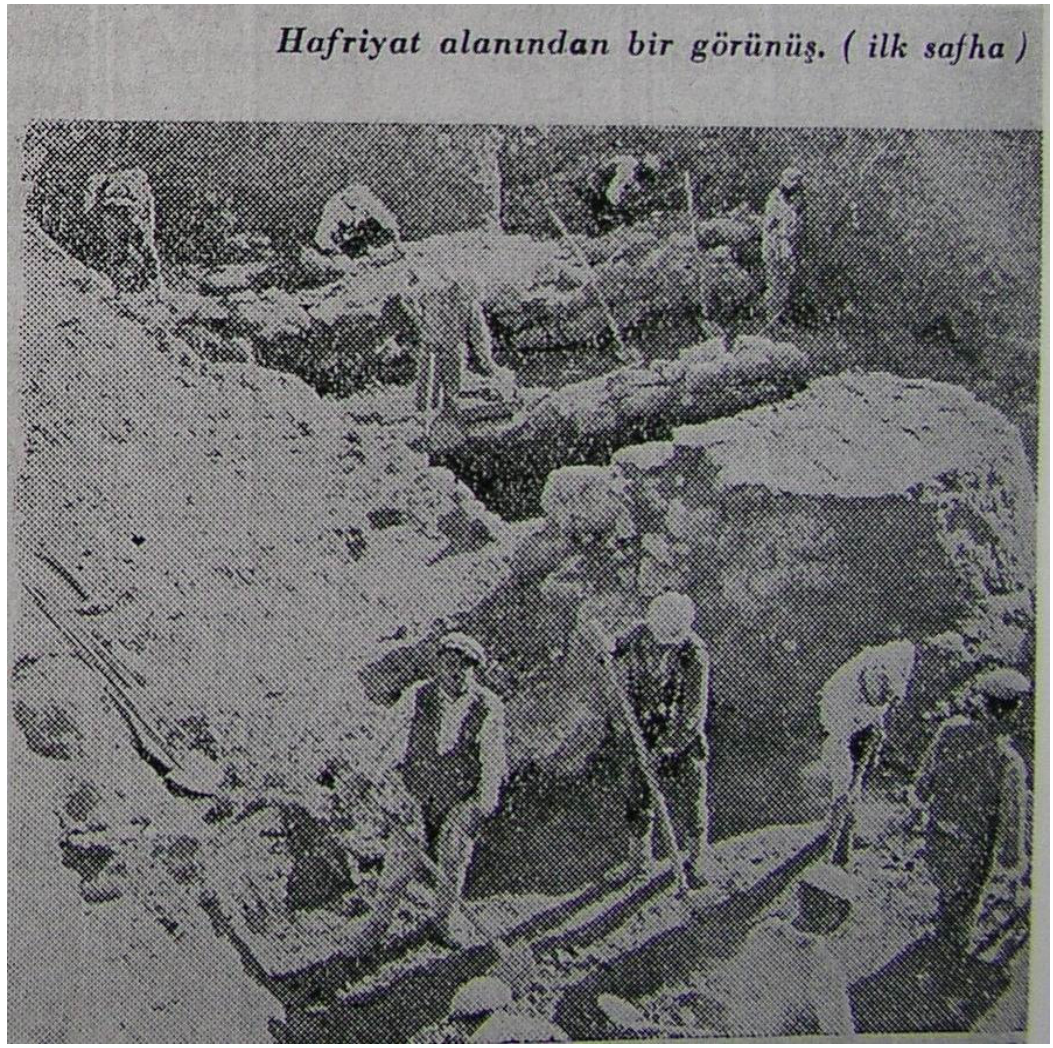

EK- 3

1935 yılında Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı döneminde Alacahöyük'te kazı çalışmaları.

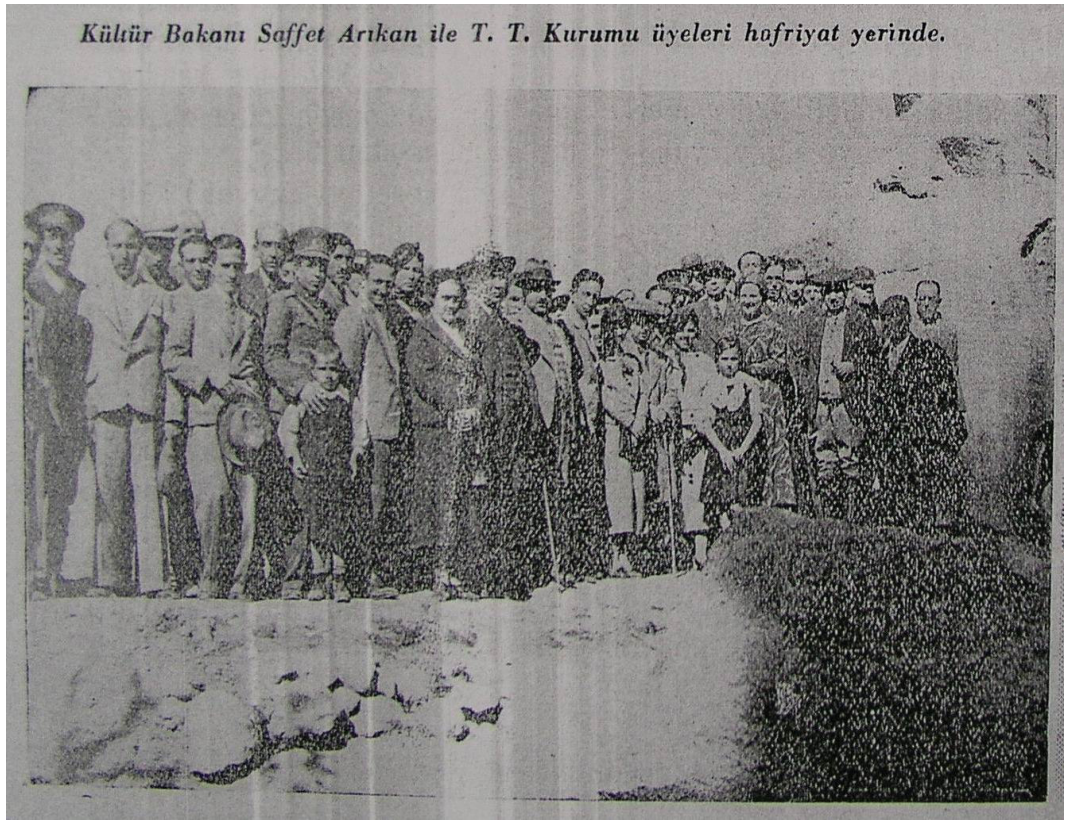

EK- 4

Kültür Bakanı Saffet Arıkan'ın 1 Aralık 1935 tarihinde Türk Tarih Kurumu üyeleri ile birlikte Alacahöyük kazılarının yapıldığı mahalli incelerken.

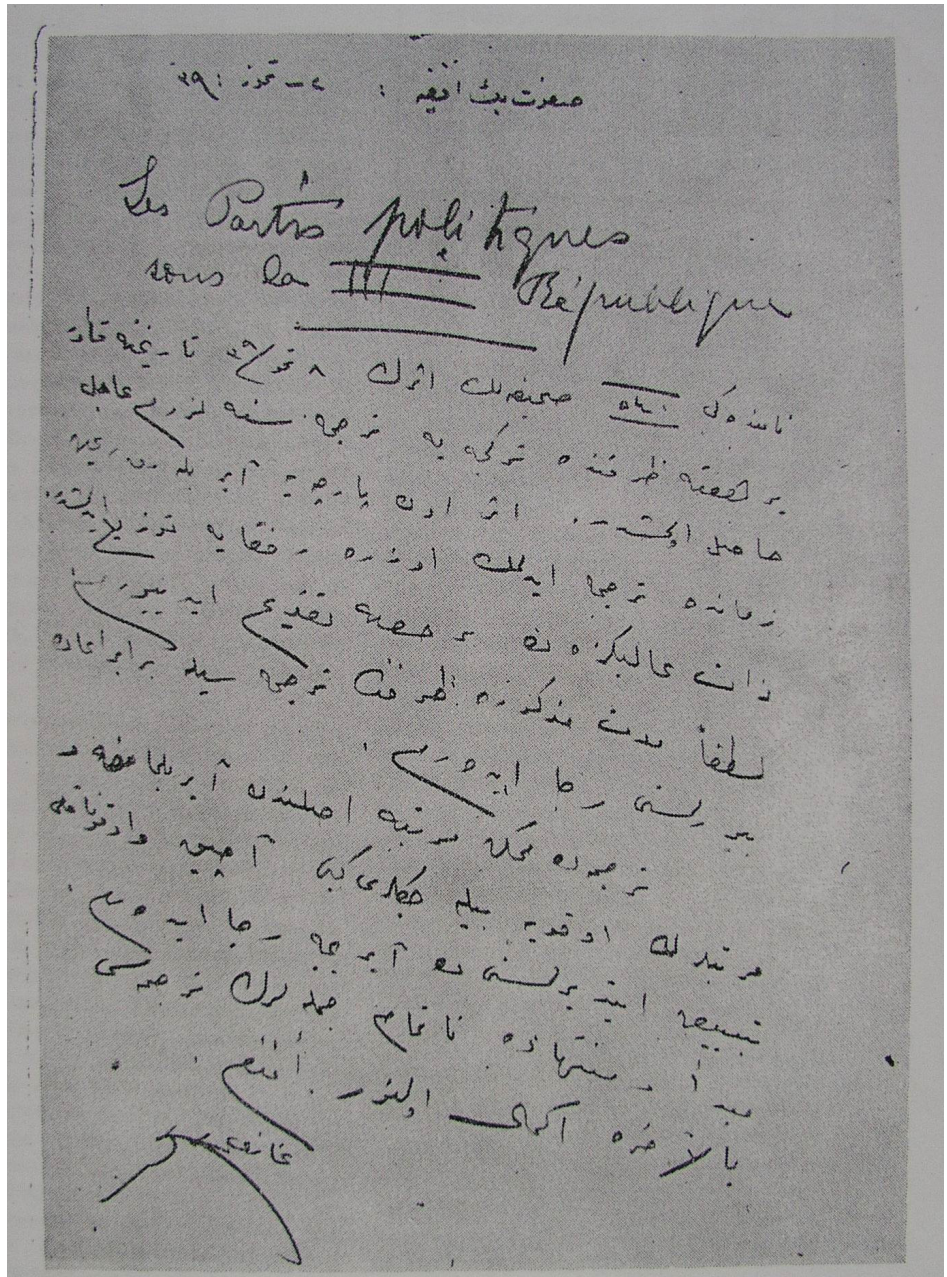

Atatürk'ün Saffet Arıkan'a gönderdiği mektup ve Türk harfleriyle metni

EK- 5

Atatürk'ün Saffet Arıkan'a "Les Partis Politiques sous la III Republica" adlı Fransızca bir eserin bir kısmını tercüme etmesi için ricada bulunduğu bir mektup. 8 Temmuz 1925. Bu tarihte Saffet Bey Cumhuriyet Halk Fırkası Genel Sekreterliği görevini yürütmektedir.

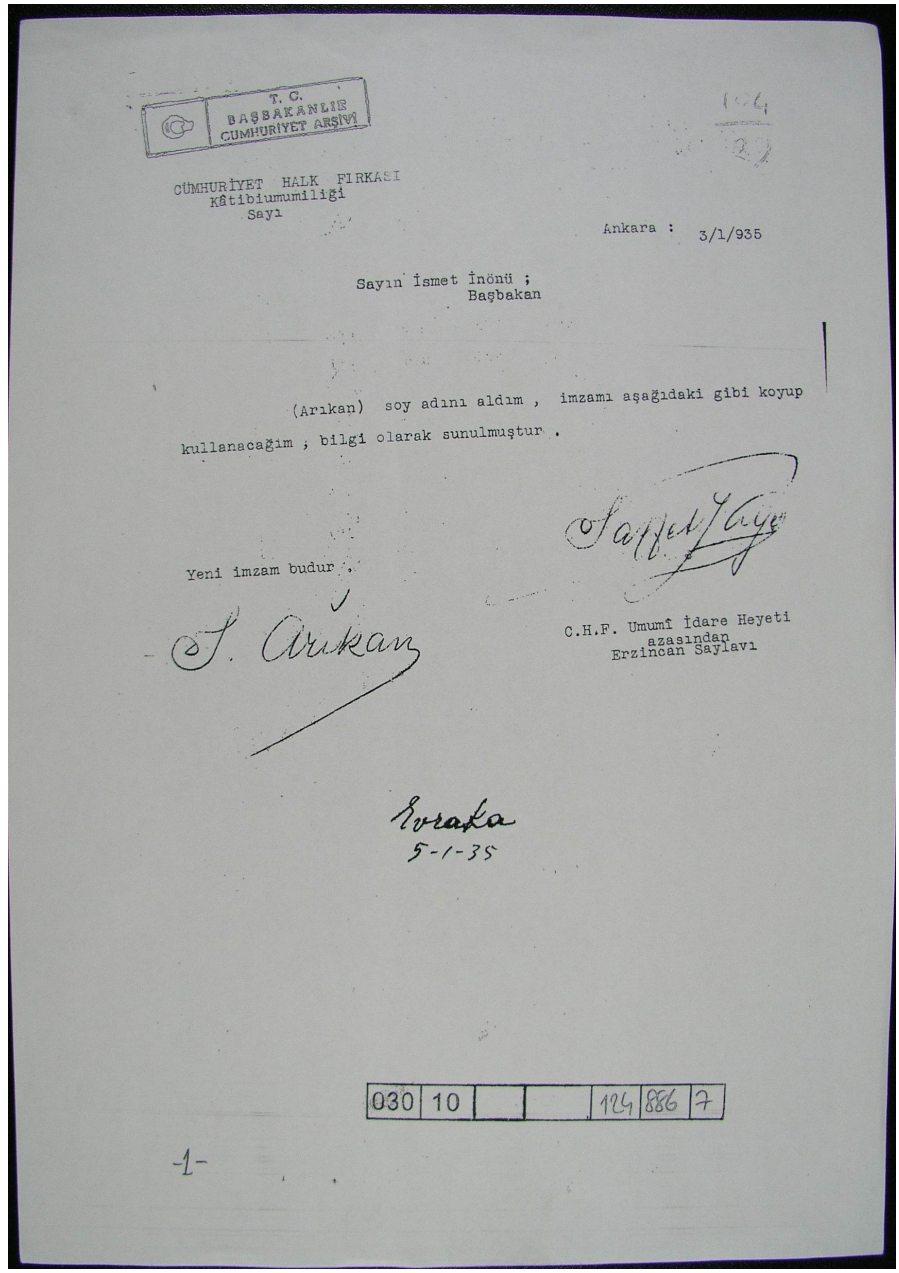

T. C.
BAŞBAKANLIK
CUMHURİYET ARŞİVİ

CÜMHURİYET HALK FIRKASI
Kâtibiumumiliği
Sayı

Ankara : 3/1/935

Sayın İsmet İnönü ;
Başbakan

(Arıkan) soy adını aldım , imzamı aşağıdaki gibi koyup kullanacağım ; bilgi olarak sunulmuştur .

Yeni imzam budur .

S. Arıkan

Saffet Arıkan

C.H.F. Umumî İdare Heyeti
azasından
Erzincan Saylavı

Evraka
5-1-35

030 | 10 | | | 124 | 886 | 7

-1-

EK- 6

Saffet Bey'in soyadını "Arıkan" olarak aldığını belirten belge.

EK-7

Dönemin Başbakanı Refik Saydam'ın da hazır bulunduğu Maarif Vekili Hasan Ali Yücel'in I. Devlet Resim ve Heykel Sergisini açış konuşması.

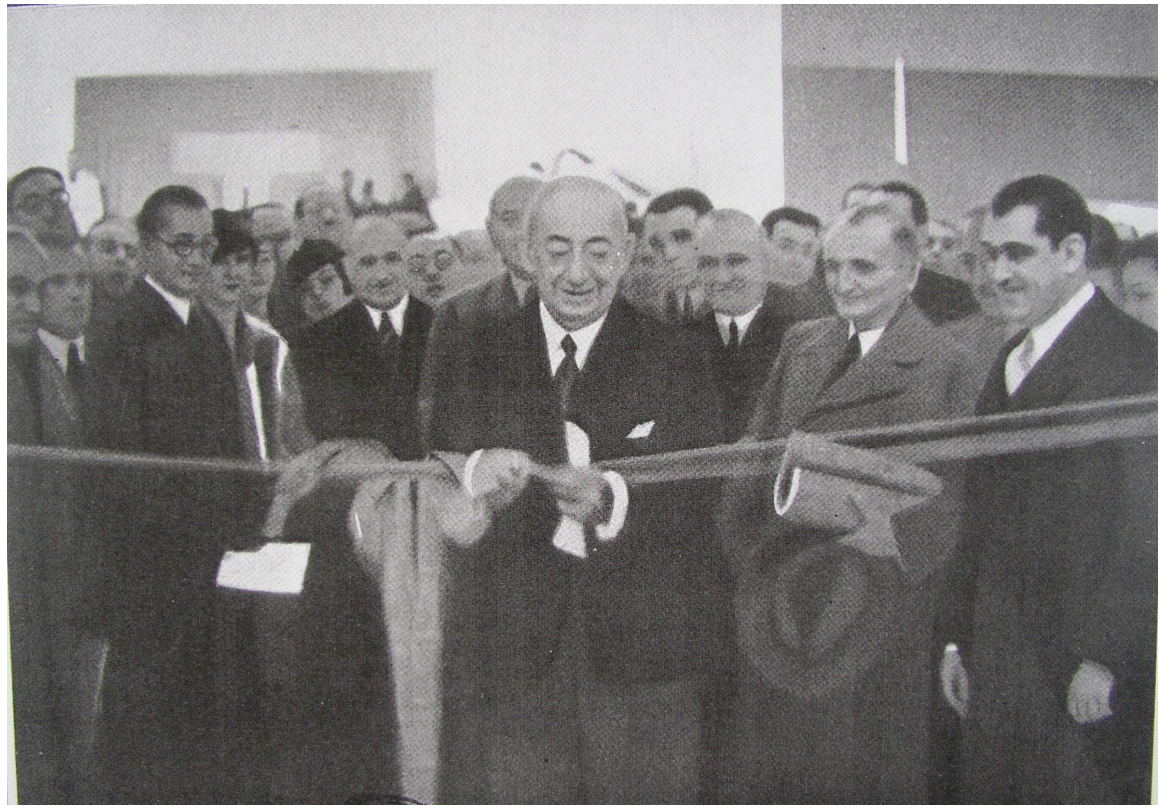

EK- 8

I. Devlet Resim ve Heykel Sergisinin 1939'da Başvekil Refik Saydam tarafından açılışı.

EK- 9

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün Kızılçullu Köy Enstitüsü'nün ziyareti.

Millî Şef Reisicumhur İnönü'nün huzurunda bir atlet

EK- 10

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel bir Gençlik ve Spor Bayramı' nda Cumhurbaşkanı İsmet İnönü ile birlikte.

EK- 11

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel' in bir Köy Enstitüsü'nü faaliyetleri sırasında denetlemesi.

EK- 12

İsmail Hakkı Tonguç. Bir Köy Enstitüsü'nün inşasını yerinde incelerken.

Hasanoğlan Köy Enstitüsü öğrencileri (Baraj) gezisinde

EK- 13

EK- 14

Kızılçullu Köy Enstitüsü öğrencileri Kurtuluş Byramı törenlerinden dönerlerken.

EK- 15

Kızılçullu Köy Enstitüsü öğretmen ve öğrencileri milli oyunları oynarlarken.

EK- 16

Güzel Sanatlar Akademisi'nde canlı modelle bir resim çalışması.

EK- 17

Fransız "Comedie Française" Grubu 29 Mart 5 Nisan 1940 tarihleri arasında Ankara ve İstanbul'da değişik mekanlarda tiyatro oyunları oynamışlardır. Ortada, Maarif Vekili Hasan Ali Yücel.

EK- 18

Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliği döneminde sergilenen "Satılmış Nişanlı" operasından bir sahne.

EK- 19

Satılmış Nişanlı Operasından bir başka sahne.

EK- 20

Bedrich Smeta ve Satılmış Nişanlı

EK- 21

Nurullah Şevket Taşkıran ve Ruhi Su beraber oynadıkları "Fidelio"'dan bir sahne.

EK- 22

Fidelio'dan bir başka sahne.

EK- 23

Fidelio Operasından bazı sahneler.

Madam Batrflay'da Mesude Çağlayan

EK- 24

2 Mayıs-18 Haziran 1943 tarihleri arasında Devlet Koservatuvar' ı tarafından düzenlenen "Tesil Bayramı" nda gösterime sunulan Madam Battarflay' dan bir sahne.

Madam Batrflay'dan bir sahne

EK- 25

Madam Battarflay’dan bir başka sahne.

EK- 26

Bastien ve Bastienne'den bir sahne.

EK- 27

Bastien ve Bastienne'den bir başka sahne.

Julius Caesar'dan diğer bir sahne

EK- 28

Julias Caesar'dan bir sahne.

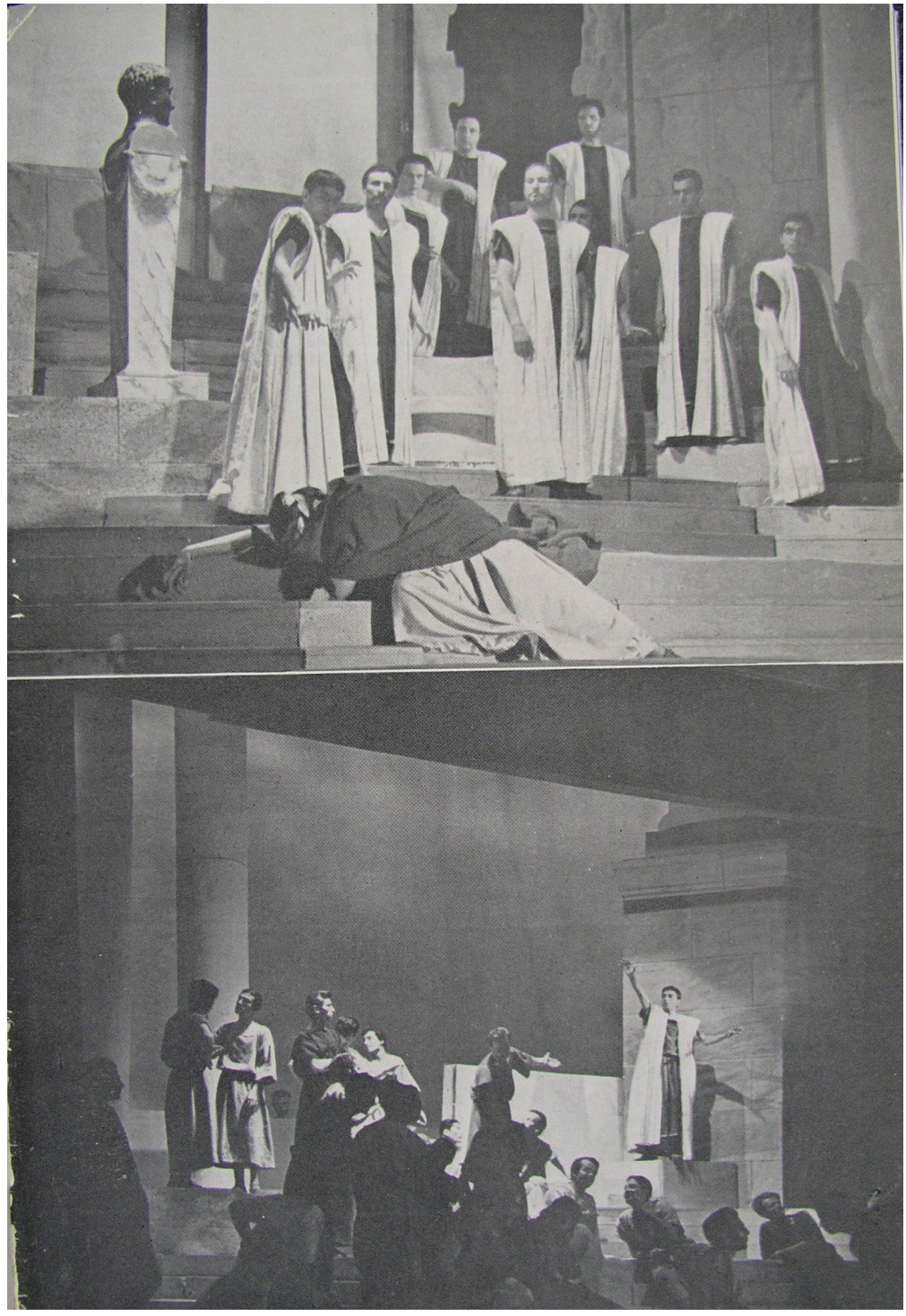

EK- 29

Temsil Bayramında oynanan ünlü operalardan "Julius Caesar" dan bir sahne.

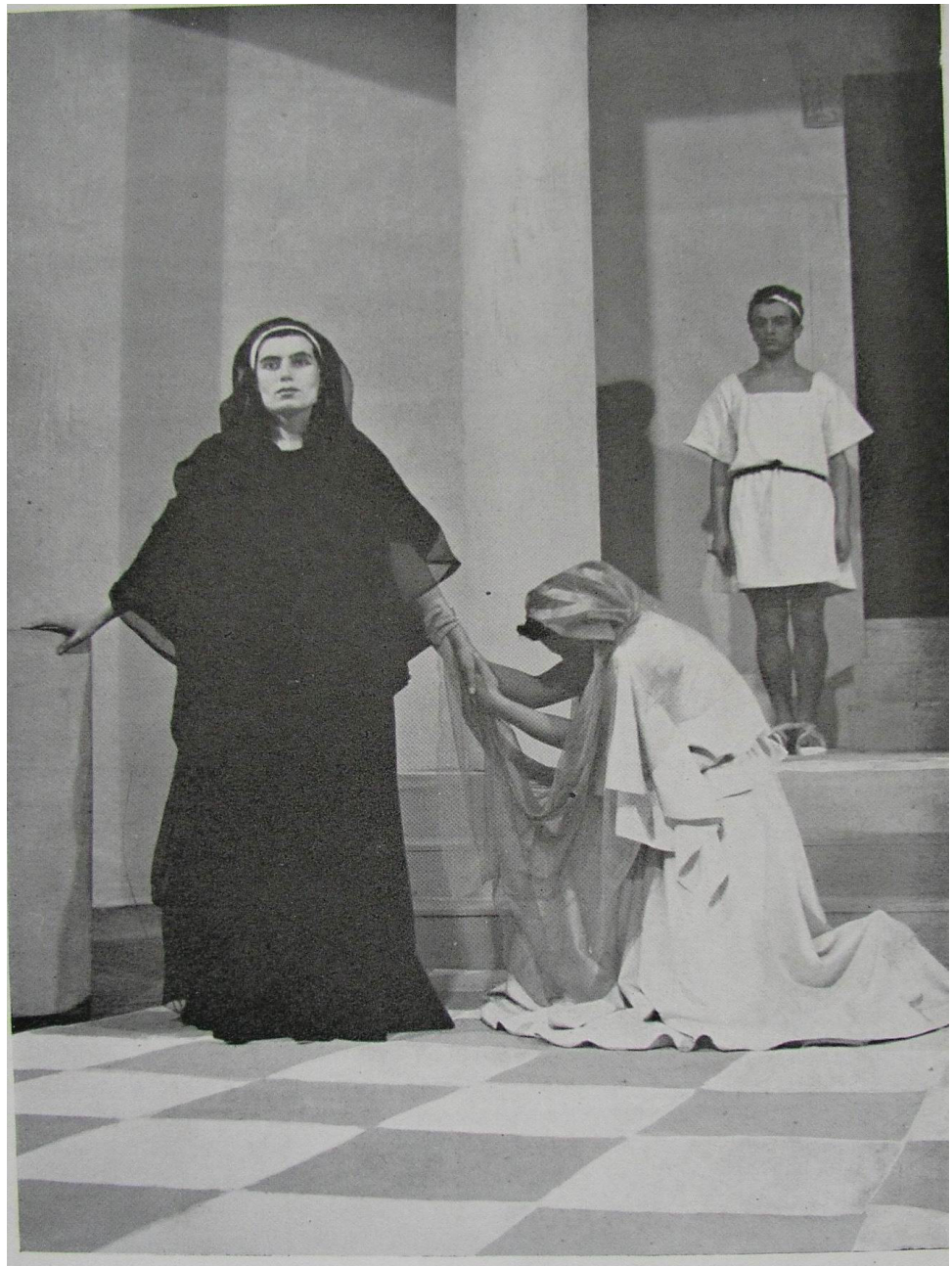

Antigone'den diğer bir sahne

EK- 30

Hasan Ali Yücel' in Maarif Vekilliği döneminde oynanan oyunlardan "Antigone"den bir sahne.

EK- 31

Antigone Operasından bazı sahneler.

EK- 32

“Otelci Kadın” operasından bir sahne.

Gülünç Kibarlar'dan diğer bir sahne

EK- 33

"Gülünç Kibarlar" oyunundan bir sahne.

EK- 34

“Gülünç Kibarlar” dan başka bir sahne.

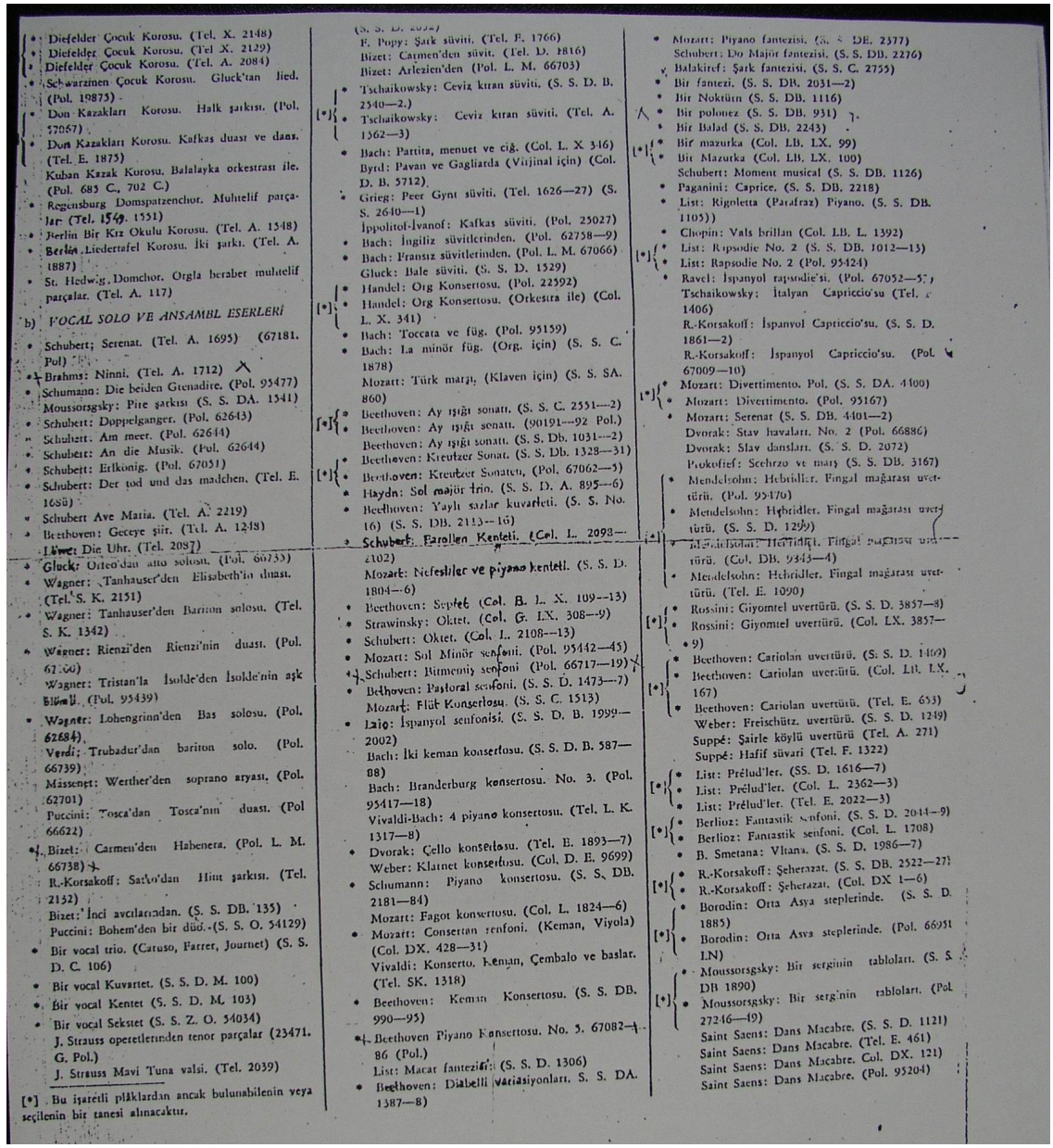

Diefelder Çocuk Korosu. (Tel. X. 2148)
Diefelder Çocuk Korosu. (Tel X. 2129)
Diefelder Çocuk Korosu. (Tel. A. 2084)
Schwarzmen Çocuk Korosu. Gluck'tan lied. (Pol. 19875)
Don Kazakları Korosu. Halk şarkısı. (Pol. 57067)
Don Kazakları Korosu. Kafkas duası ve dans. (Tel. E. 1875)
Kuban Kazak Korosu. Balalayka orkestrası ile. (Pol. 685 C., 702 C.)
Regensburg Domspatzenchor. Muhtelif parçalar. (Tel. 1549, 1551)
Berlin Bir Kız Okulu Korosu. (Tel. A. 1548)
Berlin Liedertafel Korosu. İki şarkı. (Tel. A. 1887)
St. Hedwig Domchor. Orgla beraber muhtelif parçalar. (Tel. A. 117)

b) *VOCAL SOLO VE ANSAMBL ESERLERİ*

Schubert: Serenat. (Tel. A. 1695) (67181. Pol)
Brahms: Ninni. (Tel. A. 1712)
Schumann: Die beiden Grenadire. (Pol. 95477)
Moussorgsky: Pire şarkısı (S. S. DA. 1341)
Schubert: Doppelganger. (Pol. 62643)
Schubert: Am meer. (Pol. 62644)
Schubert: An die Musik. (Pol. 62644)
Schubert: Erlkonig. (Pol. 67051)
Schubert: Der tod und das madchen. (Tel. E. 1658)
Schubert Ave Maria. (Tel. A. 2219)
Beethoven: Geceye şiir. (Tel. A. 1248)
Liwe: Die Uhr. (Tel. 2087)
Gluck: Orfeo'dan arie solosu. (Pol. 66733)
Wagner: Tanhauser'den Elisabeth'in duası. (Tel. S. K. 2151)
Wagner: Tanhauser'den Baritun solosu. (Tel. S. K. 1342)
Wagner: Rienzi'den Rienzi'nin duası. (Pol. 67160)
Wagner: Tristan'la İsolde'den İsolde'nin aşk ölümü. (Pol. 95439)
Wagner: Lohengrinn'den Bas solosu. (Pol. 62684)
Verdi: Trubadur'dan bariton solo. (Pol. 66739)
Massenet: Werther'den soprano aryası. (Pol. 62701)
Puccini: Tosca'dan Tosca'nın duası. (Pol 66622)
Bizet: Carmen'den Habenera. (Pol. L. M. 66738)
R.-Korsakoff: Satko'dan Hint şarkısı. (Tel. 2152)
Bizet: İnci avcılarından. (S. S. DB. 135)
Puccini: Bohem'den bir düo. (S. S. O. 54129)
Bir vocal trio. (Caruso, Farrer, Journet) (S. S. D. C. 106)
Bir vocal Kuvartet. (S. S. D. M. 100)
Bir vocal Kentet (S. S. D. M. 103)
Bir vocal Sekstet (S. S. Z. O. 54034)
J. Strauss operetlerinden tenor parçalar (23471. G. Pol.)
J. Strauss Mavi Tuna valsi. (Tel. 2039)

[*] Bu işaretli plâklardan ancak bulunabilenin veya seçilenin bir tanesi alınacaktır.

(S. S. D. 2032)
F. Popy: Şark süviti. (Tel. E. 1766)
Bizet: Carmen'den süvit. (Tel. D. 1816)
Bizet: Arlezien'den (Pol. L. M. 66703)
Tschaikowsky: Ceviz kıran süviti. (S. S. D. B. 2540—2.)
[*] Tschaikowsky: Ceviz kıran süviti. (Tel. A. 1562—3)
Bach: Partita, menuet ve cig. (Col. L. X 346)
Byrd: Pavan ve Gagliarda (Virjinal için) (Col. D. B. 5712)
Grieg: Peer Gynt süviti. (Tel. 1626—27) (S. S. 2610—1)
İppolitol-İvanof: Kafkas süviti. (Pol. 25027)
Bach: İngiliz süvitlerinden. (Pol. 62758—9)
Bach: Fransız süvitlerinden. (Pol. L. M. 67066)
Gluck: Bale süviti. (S. S. D. 1529)
Handel: Org Konsertosu. (Pol. 22592)
[*] Handel: Org Konsertosu. (Orkestra ile) (Col. L. X. 341)
Bach: Toccata ve füg. (Pol. 95159)
Bach: La minör füg. (Org. için) (S. S. C. 1878)
Mozart: Türk marşı. (Klaven için) (S. S. SA. 860)
[*] Beethoven: Ay ışığı sonatı. (S. S. C. 2551—2)
Beethoven: Ay ışığı sonatı. (90191—92 Pol.)
Beethoven: Ay ışığı sonatı. (S. S. Db. 1031—2)
Beethoven: Kreutzer Sonat. (S. S. Db. 1328—31)
[*] Beethoven: Kreutzer Sonaten, (Pol. 67062—5)
Haydn: Sol majör trio. (S. S. D. A. 895—6)
Beethoven: Yaylı sazlar kuvarteti. (S. S. No. 16) (S. S. DB. 2133—16)
Schubert: Farollen Kenteti. (Col. L. 2098—2102)
Mozart: Nefesliler ve piyano kentetl. (S. S. D. 1804—6)
Beethoven: Septet (Col. B. L. X. 109—13)
Strawinsky: Oktet. (Col. G. LX. 308—9)
Schubert: Oktet. (Col. L. 2108—13)
Mozart: Sol Minör senfoni. (Pol. 95442—45)
Schubert: Bitmemiş senfoni (Pol. 66717—19)
Bethoven: Pastoral senfoni. (S. S. D. 1473—7)
Mozart: Flüt Konsertosu. (S. S. C. 1513)
Lalo: İspanyol senfonisi. (S. S. D. B. 1999—2002)
Bach: İki keman konsertosu. (S. S. D. B. 587—88)
Bach: Branderburg konsertosu. No. 3. (Pol. 95417—18)
Vivaldi-Bach: 4 piyano konsertosu. (Tel. L. K. 1317—8)
Dvorak: Çello konsertosu. (Tel. E. 1893—7)
Weber: Klarnet konsertosu. (Col. D. E. 9699)
Schumann: Piyano konsertosu. (S. S. DB. 2181—84)
Mozart: Fagot konsertosu. (Col. L. 1824—6)
Mozart: Consertan senfoni. (Keman, Viyola) (Col. DX. 428—31)
Vivaldi: Konserto. Keman, Çembalo ve baslar. (Tel. SK. 1318)
Beethoven: Keman Konsertosu. (S. S. DB. 990—95)
Beethoven Piyano Konsertosu. No. 3. 67082—86 (Pol.)
List: Macar fantezisi. (S. S. D. 1306)
Beethoven: Diabelli variasiyonları. S. S. DA. 1387—8)

Mozart: Piyano fantezisi. (S. S. DE. 2377)
Schubert: Do Majör fantezisi. (S. S. DB. 2276)
Balakiref: Şark fantezisi. (S. S. C. 2755)
Bir fantezi. (S. S. DB. 2031—2)
Bir Noktürn (S. S. DB. 1116)
Bir polonez (S. S. DB. 931)
Bir Balad (S. S. DB. 2243)
[*] Bir mazurka (Col. LB. LX. 99)
Bir Mazurka (Col. LB. LX. 100)
Schubert: Moment musical (S. S. DB. 1126)
Paganini: Caprice. (S. S. DB. 2218)
List: Rigoletta (Parafraz) Piyano. (S. S. DB. 1105))
Chopin: Vals brillan (Col. LB. L. 1392)
[*] List: Rapsodie No. 2 (S. S. DB. 1012—13)
List: Rapsodie No. 2 (Pol. 95424)
Ravel: İspanyol rapsodie'si. (Pol. 67052—57)
Tschaikowsky: İtalyan Capriccio'su (Tel. 1406)
R.-Korsakoff: İspanyol Capriccio'su. (S. S. D. 1861—2)
R.-Korsakoff: İspanyol Capriccio'su. (Pol. 67009—10)
Mozart: Divertimento. Pol. (S. S. DA. 4100)
[*] Mozart: Divertimento. (Pol. 95167)
Mozart: Serenat (S. S. DB. 4401—2)
Dvorak: Slav havaları. No. 2 (Pol. 66886)
Dvorak: Slav dansları. (S. S. D. 2072)
Prokofief: Scehrzo ve mars (S. S. DB. 3167)
Mendelsohn: Hebridler. Fingal mağarası uvertürü. (Pol. 95470)
Mendelsohn: Hebridler. Fingal mağarası uvertürü. (S. S. D. 1299)
[*] Mendelsohn: Hebridler. Fingal mağarası uvertürü. (Col. DB. 9343—4)
Mendelsohn: Hebridler. Fingal mağarası uvertürü. (Tel. E. 1090)
Rossini: Giyomtel uvertürü. (S. S. D. 3857—8)
[*] Rossini: Giyomtel uvertürü. (Col. LX. 3857—9)
Beethoven: Cariolan uvertürü. (S. S. D. 1402)
Beethoven: Cariolan uvertürü. (Col. LB. LX. 167)
[*] Beethoven: Cariolan uvertürü. (Tel. E. 653)
Weber: Freischütz. uvertürü. (S. S. D. 1249)
Suppé: Şairle köylü uvertürü (Tel. A. 271)
Suppé: Hafif süvari (Tel. F. 1322)
List: Prélud'ler. (SS. D. 1616—7)
[*] List: Prélud'ler. (Col. L. 2362—3)
List: Prélud'ler. (Tel. E. 2022—3)
Berlioz: Fantastik senfoni. (S. S. D. 2044—9)
[*] Berlioz: Fantastik senfoni. (Col. L. 1708)
B. Smetana: Vltana. (S. S. D. 1986—7)
R.-Korsakoff: Şeherazat. (S. S. DB. 2522—27)
[*] R.-Korsakoff: Şeherazat. (Col. DX 1—6)
Borodin: Orta Asya steplerinde. (S. S. D. 1885)
[*] Borodin: Orta Asya steplerinde. (Pol. 66951 LN)
Moussorsgsky: Bir serginin tabloları. (S. S. DB 1890)
[*] Moussorsgsky: Bir serginin tabloları. (Pol. 27246—49)
Saint Saens: Dans Macabre. (S. S. D. 1121)
Saint Saens: Dans Macabre. (Tel. E. 461)
Saint Saens: Dans Macabre. Col. DX. 121)
Saint Saens: Dans Macabre. (Pol. 95204)

EK-35

Hasan Ali Yücel' in Maarif Vekilliği döneminde Talim ve Terbiye Dairesinin 09.06.1944/ 2-727-11 sayılı kararı ile "Okullarda müzik terbiyesinin geliştirilmesi için" tüm ortaöğretim okullarına gönderilen Klasik Batı Müziği eserlerinden oluşan bir koleksiyon.

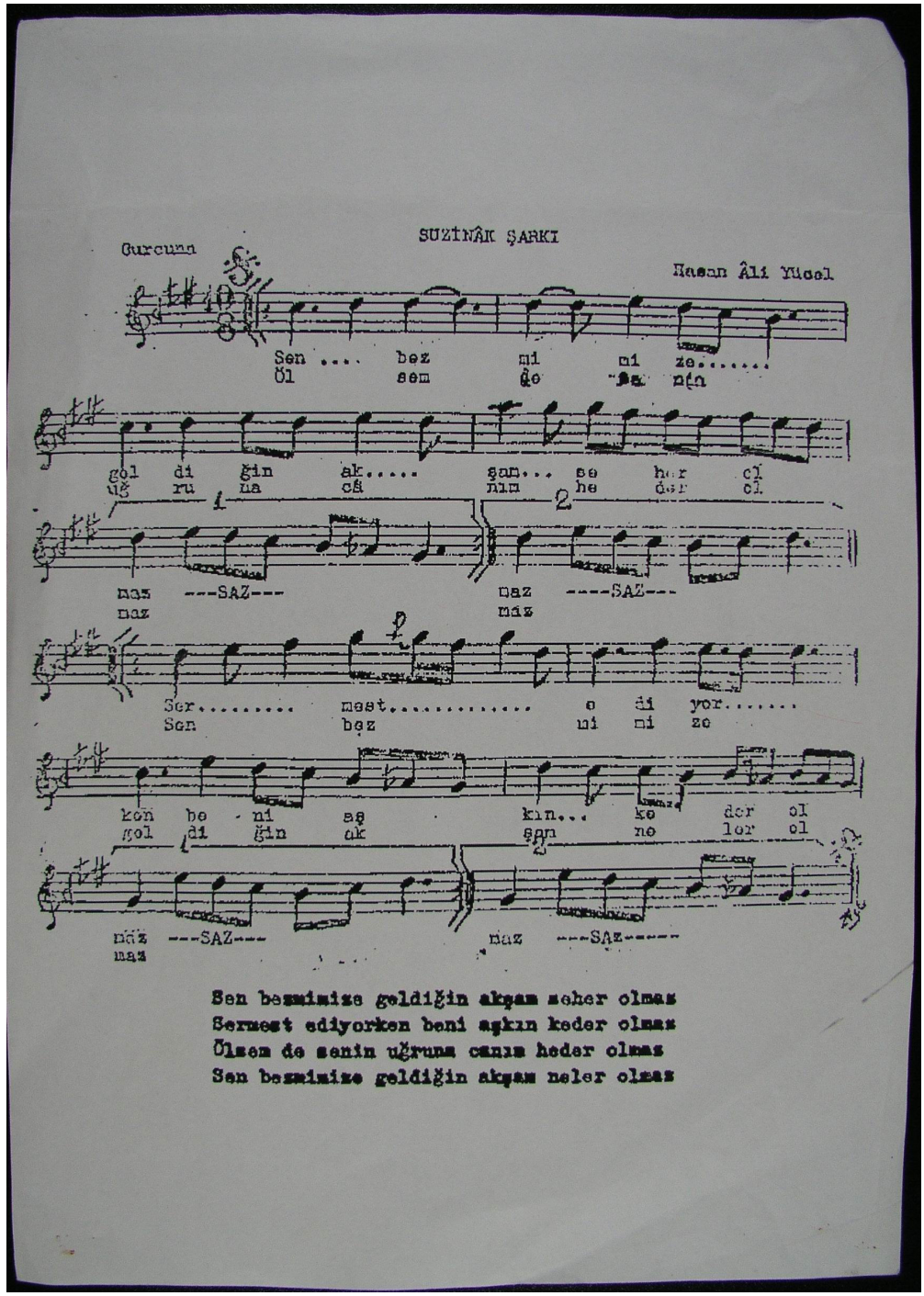

EK- 36

Maarif Vekili Hasan Ali Yücel tarafından bestelenen bir Türk Sanat Müziği eseri.

ÖZGEÇMİŞ

1966 yılında Manisa'da doğdum. İlk ve ortaöğrenimimi Manisa'da bitirdikten sonra 1988'de girdiğim Ege Üni. Edebiyat Fak.,Tarih Bölümünü 1992 senesinde bitirdim.

1996 yılında CBÜ'de başladığım "Manisa Vilayeti 1928–1933" adlı yüksek lisans tezimi 199'da bitirdim. 1995 yılında tarih öğretmeni olarak başladığım görevimi halen sürdürmekteyim.

Evli ve iki çocuk babasıyım.

ÖZET

Biz tezimizde, "kültür" kavramının eğimi de ihtiva ettiği için ve aynı zamanda diğer tanımlarına da bağlı kalarak, tezimize başlık teşkil eden Saffet Arıkan ve Hasan Ali Yücel döneminin eğitim politikası, eğitimle ile ilgili diğer icraatlarının yanı sıra güzel sanatlar, neşriyat siyaseti gibi konularını da ele alıp değerlendirmeye çalıştık.

Birinci bölümde ele aldığımız "Türk Ocaklarından Halkevlerine geçiş" bölümünü işlerken, Türk Ocaklarının faaliyetlerini sürdürdüğü 1912 yılından Halkevlerinin kuruluş tarihi olan 1932 yılına kadar geçen süreyi, bir "kültürel dönem" olarak almaktayız ki, bu dönemde harf inkılâbı gerçekleştirilmiş, Halkevleri kurulmuş, Darülfünun tasfiye olunarak üniversite reformu yapılmıştır. Türk Ocaklarının kuruluşunu; bahsettiğimiz dönem içinde ne gibi faaliyetler gerçekleştirdiklerini ve Halkevlerine nasıl geçildiğini bu bölümde anlattık. Dolayısıyla II. Meşrutiyet'ten 1933 Darülfünun reformuna kadar olan devreyi kültürel bir dönem olarak değerlendirerek, "Türk Ocaklarından Halkevlerine geçiş" başlığını koyduk.

II. Bölüm ise Saffet Arıkan'ın Kültür Bakanlığı yaptığı dönemdir. Atatürk'ün şüphesiz doğrudan girişimleri ile tam bir millileşme / uluslaşma yaşandığı devredir. Bu zaman dilimini maarif politikalarından, güzel sanatlara, neşriyat politikasından, tarih ve dil ile ilgili çalışmalara varıncaya kadar ele alınıp incelemeye çalıştık. Bize göre, Arıkan'ın Milli Eğitim Bakanlığı dönem (1935–1938) milli-ulusal kültür'ün doruğa çıktığı dönemdir

1938'de Atatürk ölünce İnönü Cumhurbaşkanı olmuştur. Atatürk ile yeni Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün kişisel ve siyasi ilişkileri 1937 yılının son aylarından itibaren bozulmuştur. Milli Şef İsmet İnönü, Atatürk vefat ettiğinde yanında bulunamamıştır. Ne var ki bilinen bu hakikat günümüzde ortaöğretim T.C. İnkılâp Tarihi ders kitaplarına bu şekilde yansımamakta, hiç böyle bir durumdan bahsedilmemektedir. Fakat, gerçek durum hiç de böyle değildir. Atatürk öldükten sonra O'nun döneminde görev yapan siyasi ve devlet adamları açığa alınıyor, yeni bir siyasi takım oluşturuluyordu. Paraların üzerinden

Atatürk'ün resimleri kaldırılıp, İnönü'nün resimleri yerleştiriliyor, İnönü kaşeli pullar, dolaşıma sokuluyordu. Tezimize konu başlığı teşkil eden kültür politikasının rotası da,milli kültürden hümanist kültüre doğru dönüyordu.

Son bölümde ise,Atatürk'ün 1938'de ölümü ile birlikte Hasan Ali Yücel'in Maarif Vekilliğine geçmesi eğitim, özellikle kültür politikasında çok ciddi değişikliklilere sebep olacaktır.

Bu bölümde, siyasi takım değişikliklerinin Yücel'in Maarif Vekili olması ile ulusal –milli kültürel siyasetinin hümanist kültür'e dönüşmesindeki etkiyi anlamaya çalıştık. Hasan Ali Yücel'in hayatı ile birlikte ilk neşriyat kongresinin ardından klasiklerin yayımlanmasını inceledik. I. Maarif Şurasında karar alınmamasına rağmen Yunanca ve Latince öğrenime izin veren liselerin ilk klasik şubelerinin açılışı, bütün ortaöğrenim kurumlarına Mozart, Bethoven gibi sanatçıların eserlerinden oluşan bir plak koleksiyonunun, ortaöğretim kurumlarına mecbur edildiğini, köy enstitülerinde Kral Oidupus, Satılmış Nişanlı gibi garp oyunları ile faklı bir kültür oluşturulmaya çalışıldığını ispatlamaya çalıştık.

ABSTRACT

İn our theisis, we have tried to deal with the concept of "culture" which contains education and also by making relations to to other definitions.

We have dealt with Saffet Arıkan's and the Hasan Ali Yücel's area of education policy, which is the title of our thesis, their other activities about the education and subjects such as the fine arts publication policy.

In the first part, while we were working on the article of the a "transition from the Turkısh to People's House", we accepted the period from 1912, in which Turkısh Houses have started their activities, 1932 which was the date of fountadion for he People's Houses as a "cultural period". In this period, the reform of the alphabet was accepted, the People's Houses were founded and universty reform was done bye refining "Darülfünun". We have told the foundation of Turkısh Houses what kind of activities they made in this period and how was the transition to the People's Houses in this part. Consequently, we have accepted the period from the II. Constitution to the reform of "Darülfünun" in 1933 as a cultural period and so we have titled " A transation form the Turkısh Houses to the People's House's."

The second part is the period of Saffet Arıkan's Cultural Ministry. İt is the period in which there was a nationalization with the direct effect of Atatürk. We have tried to take this time (period) up from the policy of education to the fine arts and from the policy of publication to the works about the history and the language. According to us, the period of Saffet Arıkan's Ministry of Education (1935-1938) is the period in which the national culture went up to top.

When Atatürk died in 1938, İnönü became the President. The personal and the politic relationships of Atatürk and new President İsmet İnönü were broken in the late months of 1937. The national leader, İsmet İnönü, wasn't there when Atatük died. However, this reality wasn't taken in the lessons of the History in teh High Schools and wasn't told about this fact. But real situtatin wasn't like this. After death of Atatürk the statesmen and politicians in His period had been removed, a new political team had been formed. The pictures of Atatürk had been removed from moneys and the İnönü'

pictures had replacad them. Stamps with İnönü had been circulated. The culture policy, which is the subject title of our thesis, and it is course has turned to humanist culture from national culture.

İn the last part, with death of Atatürk 1938, Hasan Ali Yücel became the Ministry of Education and this has caused serious changes in educations.Especially, in the policy of culture.

İn this part, we have tried to understand that Yücel's Ministry of Education and the changes of the politic team and effects in the transition to humanist culture from the naitonal culture. With the life of the Hasan Ali Yücel, We have analyzed the publications of classic in the first publication Congress. We have tried to proved such subjects: the firs classics branches in the High Schools which gave permission about Grek and Latin although it hadn't been taken decitions in the first Education Concil; a plague collection, which was consist of works as Beethoven, Mozart for High Schools was compulsory; the foundation of different culture with the help of Western plays such as "King Oedipus", and "Satılmış Nişanlı" in villages institutes.

Darülfünun: The universty in the period of Ottoman.

YÜKSEK ÖĞRETİM KURULU DÖKÜMANTASYON MERKEZİ
TEZ VERİ FORMU

Tez No : **Konu :** **Üniv. Kodu :**

Not : Bu bölüm merkezimiz tarafından doldurulacaktır.

Tezin Yazarının :
Soyadı : KARAKAŞ
Adı : ÖMER

Tezin Türkçe Adı : ATATÜRK VE İNÖNÜ'NÜN İKİ MİLLİ EĞİTİM BAKANI (SAFFET ARIKAN VE HASAN ALİ YÜCEL) DÖNEMİNDE KÜLTÜR SİYASETİ (1935-1946)

Tezin Yabancı Dilde Adı : THE CULTURAL POLITICS IN THE ERA OF ATATÜRK AND İNÖNÜ TWO MINISTRY MAJOR OF EDUCATION (SAFFET ARIKAN AND HASAN ALİ YÜCEL) (1935-1946)

Tezin Yapıldığı :
Üniversite :EGE ÜNİVERSİTESİ
Enstitü :SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
Yılı :2006

Tezin Türü :

Yüksek Lisans	Doktora	Tıpta Uzmanlık	Sanatta Yeterlilik
[ ]	[X]	[ ]	[ ]

Dili : TÜRKÇE
Sayfa Sayısı : 406
Referans Sayısı :

Tez Danışmanlarının :

Ünvanı : PROFESÖR	**Ünvanı :**
Adı : TUNCER	**Adı :**
Soyadı : BAYKARA	**Soyadı :**

Türkçe Anahtar Kelimeler	İngilizce Anahtar Kelimeler :
1- SAFFET ARIKAN	**1- SAFFET ARIKAN**
2- HASAN ALİ YÜCEL	**2-HASAN ALİ YÜCEL**
3- KÜLTÜR SİYASETİ	**3-THE CULTURAL POLİTİCS**